

ORVOSTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

COMMUNICATIONES
DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE

57—59

BUDAPEST

1971

H U N G A R I A

ORVOSTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

COMMUNICATIONES
DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE

57-59

BUDAPEST

1971

HUNGARIA

Szerkesztő bizottság
Moderatorum collegium

ANTALL József (szerkesztő — moderator), FARKAS Károly (elnök — praeses),
FEKETE Sándor, HALMAI János, KATONA Ibolya, NEBENFÜHRER
László, REGÖLY-MÉREI Gyula, RÉTI Endre, SCHULTHEISZ Emil, SÓS
József, SZODORAY Lajos, SZÓKEFALVI-NAGY Zoltán, TASNÁDI
KUBACSKA András, ZALAI Károly, ZOLTÁN Imre

Szerkesztőség
Redactio
Budapest II., Török utca 12.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár
(Museum et Bibliotheca Historiae Artis Medicinae de I. Ph. Semmelweis Nominata)
és a MOTESZ Magyar Orvostörténelmi Társaság
(Societas Hungarica Historiae Artis Medicinae)
kiadványa

Kiadja a Medicina Könyvkiadó
Felelős szerkesztő: Dr. Bargár Ilona
Műszaki vezető: Fraunhofer Ferenc — Műszaki szerkesztő: Kerék Elemér
Terjedelem: 25 (A/5) iv — Példányszám: 1100
MD 38072-a-7000
70.4660 Egyetemi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Janka Gyula igazgató

TARTALOM

EÖTVÖS JÓZSEF HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁRA	23
--	----

Előszó	25
--------------	----

TANULMÁNYOK

<i>Lesky, Erna</i> : A bécsi klinikai oktatás, van Swieten és a nagyszombati orvosi kar megalapítása (német nyelven)	29
<i>Zoltán Imre</i> : A budapesti egyetem és a magyar orvostudomány mesterei (angol nyelven)	41
<i>Zoltán Imre</i> : A szocialista orvosképzés Magyarországon (orosz nyelven)	49
<i>Schultheisz Emil</i> : Schoretics és a belorvostan tanítása a nagyszombati egyetemen	59
<i>Duka Zólyomi Norbert</i> : A nagyszombati orvostudományi kar abszolvenseinek további gyakorlati és tudományos tevékenysége (francia nyelven)	71
<i>Perényi Frigyes</i> : Gyógyszerészképzés a nagyszombati egyetemen 1770—1777 .	91
<i>Antall József—R. Harkó Viola—Vida Tivadar</i> : Az orvosi kar fejlődése Budán és Pesten, 1777—1806	119
<i>Antall József—R. Harkó Viola—Vida Tivadar</i> : Az orvosi kar budai éve a nagyszombati egyetem áthelyezése után, 1777—1784 (német nyelven)	141
<i>Regöly-Mérei Gyula</i> : A budapesti orvosi kar helye az orvosi szemlélet és gondolkodásmód történelmi fejlődésében	155
<i>Regöly-Mérei Gyula</i> : Die Rolle der medizinischen Fakultät zu Budapest in der Entwicklung der ärztlichen Anschauung und Denkart (német nyelven) ...	167
<i>Antall József</i> : A pesti orvosi iskola kialakulása és a centralisták egészségügyi politikája (angol nyelven)	173
<i>Zalai Károly</i> : A gyógyszerészdoktor-képzés fejlődése a budapesti egyetemen (német nyelven)	187

KISEBB KÖZLEMÉNYEK — ELŐADÁSOK

<i>Šimončič, Josef</i> : Adalékok Nagyszombat egészségügyének történetéhez a feudális korában	211
<i>Bokesová-Uherová, Mária</i> : A nagyszombati egyetem orvostudományi karának keletkezése és szervezete (angol nyelven)	219
<i>Dohnány, Ladislav</i> : Trnka professzor és tudományos életműve (német nyelven)	229
<i>Hrabovec, Ivan</i> : A növénytan tanítása a nagyszombati egyetem orvosi fakultásán	239

<i>Duka Zólyomi Norbert</i> : A nagyszombati orvostudományi kar állásfoglalása közegészségügyi kérdésekben, különös tekintettel a himlőoltásra (francia nyelven)	249
<i>Fundárek, Radoslav</i> : Gyógyszerészképzés a nagyszombati egyetem orvosi karán (német nyelven)	259
<i>Székely Sándor</i> : A magyarországi orvosok szakmai tájékozódási forrásai a XIX. század első felében	269
<i>Bokesová-Uherová, Mária</i> : Szlovákiai származású orvostanhallgatók a budai és pesti egyetemen 1848-ig	277
<i>Sós József</i> : A kísérletes orvostudomány megalapozói a pesti orvostudományi karon (angol nyelven)	285
<i>Szodoray Lajos</i> : A magyar orvosi fakultások kapcsolatai	295
<i>Halmai János</i> : A pesti tudományegyetem néhány kiváló gyógyszerész-tanítványa és -professzora	303
<i>Huszár György</i> : A budapesti fogorvosi iskola nemzetközi jelentősége (német nyelven)	311
<i>Győrffy István</i> : Magyar szemorvosok emlékérméi	319

ADATTÁR

<i>Antall József—R. Harkó Viola</i> : Vehle Ferdinánd kiadatlan orvosi tanulmányi reformtervezete 1848-ból	335
--	-----

SZEMLE

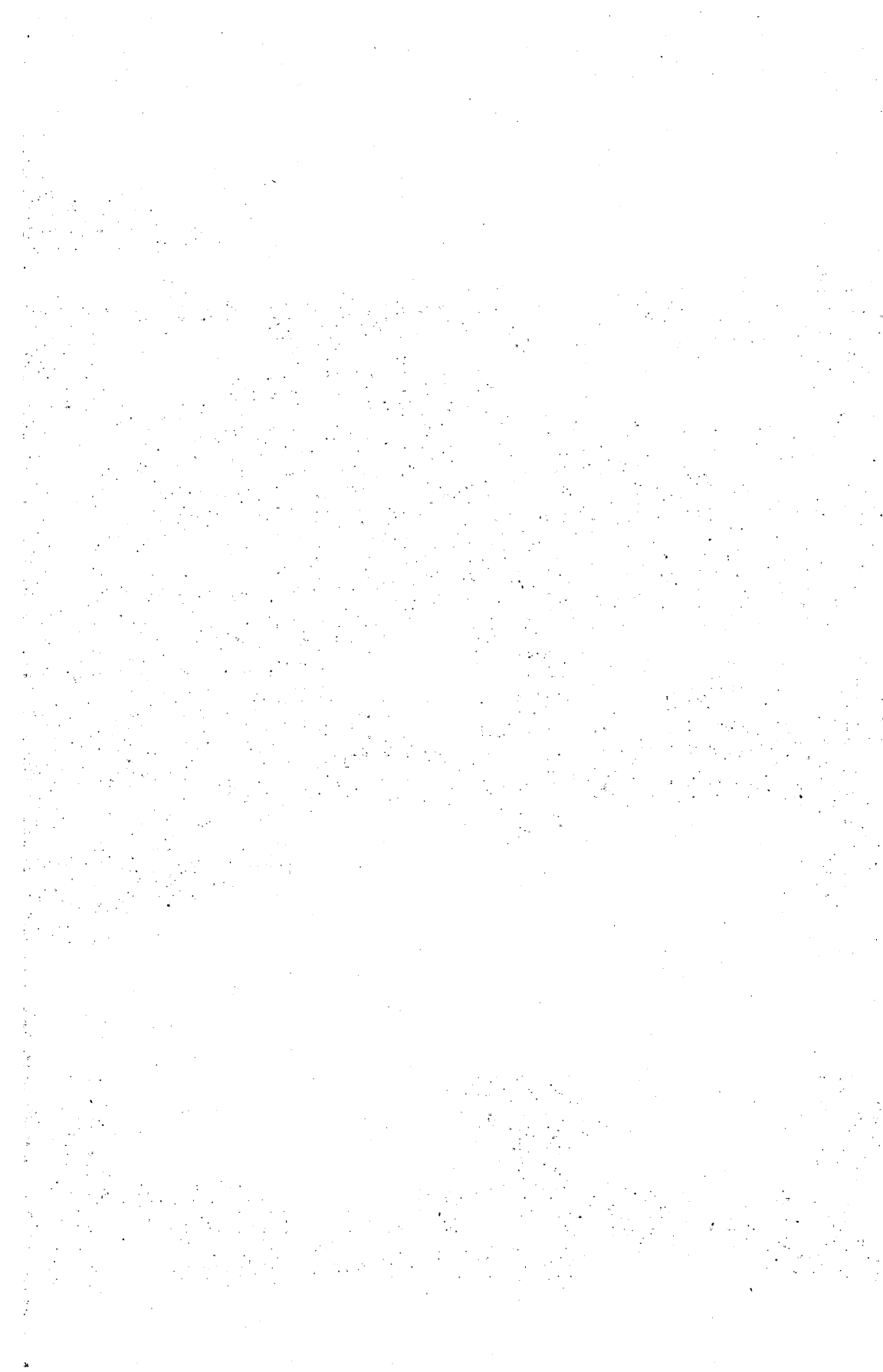
KÖNYVEKRŐL

<i>Th. Koller—H. Stamm—K. Stäuble</i> : 100 Jahre Geburtshilfe und Gynaekologie in Basel. 1868—1968. Basel, 1970. (<i>Fekete Sándor</i>)	353
A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi Kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Bp., 1969. (<i>Buzinkay Géza</i>)	356
Vozspominanija medikov o V. I. Lenine. Moszkva, 1969. (<i>Kapronczay Károly</i>)	357
<i>Joseph Schumacher</i> : Die Anfänge abendländischer Medizin in der griechischen Antike. Stuttgart, 1965. (<i>Vida Tivadar</i>)	358
<i>Charles Coury</i> : L'enseignement de la médecine en France. Paris, 1968. (<i>Kopp Jenőné</i>)	359
<i>Peter Wobmann</i> : Albrecht von Haller, der Begründer der modernen Hämodynamik. Darmstadt, 1967. (<i>Vida Tivadar</i>)	360
<i>Dankwart Leistikow</i> : Hospitalbauten in Europa aus zehn Jahrhunderten. Ingelheim an Rhein, 1967. (<i>Buzinkay Géza</i>)	361
<i>Rudolf Schmitz</i> : Mörser, Kolben und Phiolen. Stuttgart, 1966. (<i>Zboray Bertalan</i>)	361
<i>Herbert H. Sanders—Kenkichi Tomimoto</i> : The World of Japanese Ceramics. Tokyo, Palo Alto California, 1968. (<i>Pataki Zoltán</i>)	362
<i>Mary Louise O'Brien</i> : Netsuke. Rutland, Vermont, Tokyo, 1965. (<i>Pataki Zoltán</i>)	363

FOLYÓIRATOKBÓL

<i>Esther Fischer-Homberger</i> : Hysterie-Misogynie — ein Aspekt der Hysteriegeschichte. — Gesnerus, 1969. 1—2. (<i>R. Harkó Viola</i>)	365
--	-----

<i>Francisco Guerra</i> : The Identity of the Artists Involved in Vesalius's Fabrica 1543. — Medical History, 1969, 1. (<i>R. Harkó Viola</i>)	366
<i>Hanna Sygietyńska-Kwoczyńska</i> : Officinae sanitatis w osiemnastowiecznym Zamościu. — Archiwum Historii Medycyny, 1969, 32. (<i>Kapronczay Károly</i>)	366
<i>John Neubauer</i> : Novalis und die Ursprünge der romantischen Bewegung in der Medizin. — Sudhoffs Archiv, 1969, 2. (<i>R. Harkó Viola</i>)	367
<i>E. Novotný</i> : Další příspěvek k dílu Jana Viléma Zlámala. — Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1966, 3. (<i>Kapronczay Károly</i>)	367
KRÓNKA	369

CONTENTS

ON THE CENTENARY OF JÓZSEF EÖTVÖS' DEATH	23
Preface	27
ESSAYS	
<i>E. Lesky</i> : Clinical Training in Vienna, van Swieten and the Foundation of the Medical Faculty at Nagyszombat (in German)	29
<i>I. Zoltán</i> : The Budapest University and the Masters of Hungarian Medicine (in English)	41
<i>I. Zoltán</i> : The Socialist Medical Training in Hungary (in Russian)	49
<i>E. Schultheisz</i> : Schoretics and the Teaching of Internal Diseases at the University of Nagyszombat	59
<i>N. Duka Zólyomi</i> : Practical and Scientific Activity of the First Students of the Medical Faculty at Nagyszombat (in French)	71
<i>F. Perényi</i> : Pharmaceutist-Training at the University of Nagyszombat, 1770—1777	91
<i>J. Antall—V. R. Harkó—T. Vida</i> : The Development of the Medical Faculty at Buda and Pest, 1777—1806	119
<i>J. Antall—V. R. Harkó—T. Vida</i> : Years Spent at Buda between 1777—1784 after the Transferring of the Medical Faculty of Nagyszombat University (in German)	141
<i>G. Regöly-Mérei</i> : The Place of the Budapest Medical Faculty in the Historical Development of Medical Thinking and Way of Looking (in German)	155
<i>G. Regöly-Mérei</i> : Die Rolle der medizinischen Fakultät zu Budapest in der Entwicklung der ärztlichen Anschauung und Denkart	167
<i>J. Antall</i> : The Birth of the Medical School of Pest and the Health Policy of the Centralists (in English)	173
<i>K. Zalai</i> : The Development of the Training of Pharmaceutical Doctors at the Budapest University (in German)	187
SMALLER ARTICLES — LECTURES	
<i>J. Šimončič</i> : Contributions to the History of Public Health in Nagyszombat in the Time of Feudalism	211
<i>M. Bokesová-Uherová</i> : Origin and Organization of the Medical Faculty of the Nagyszombat University (in English)	219

<i>L. Dohnány</i> : Professor Trnka and His Scientific Works (in German)	229
<i>I. Hrabovec</i> : Botany at the Medical Faculty of the Nagyszombat University	239
<i>N. Duka Zólyomi</i> : The Medical Faculty of Nagyszombat and the Problems of Public Health, with Particular Consideration to Vaccination (in French)	249
<i>R. Fundárek</i> : Pharmaceutist-Training at the Medical Faculty of the Nagyszombat University (in German)	259
<i>S. Székely</i> : Sources of Special Inquiry of the Hungarian Physicians in the first Half of the 19th Century	269
<i>M. Bokesová-Uherová</i> : Medical Students of Slovakian Origin at the University of Buda and Pest till 1848	277
<i>J. Sós</i> : The Founders of Experimental Medical Science of the Faculty of Medicine in Pest (in English)	285
<i>J. Szodoray</i> : Connections of the Hungarian Medical Faculties	295
<i>J. Halmai</i> : Some Outstanding Pharmaceutist Students and Professors of the University of Medicine at Pest	303
<i>Gy. Huszár</i> : The International Importance of the Budapest Dentist School (in German)	311
<i>I. Györffy</i> : Commemorative Medals of Hungarian Ophthalmologists	319

DATA

<i>J. Antall—V. R. Harkó</i> : Unpublished Reform-Plan of Medical Studies of Ferdinand Vehle from the Year 1848	335
---	-----

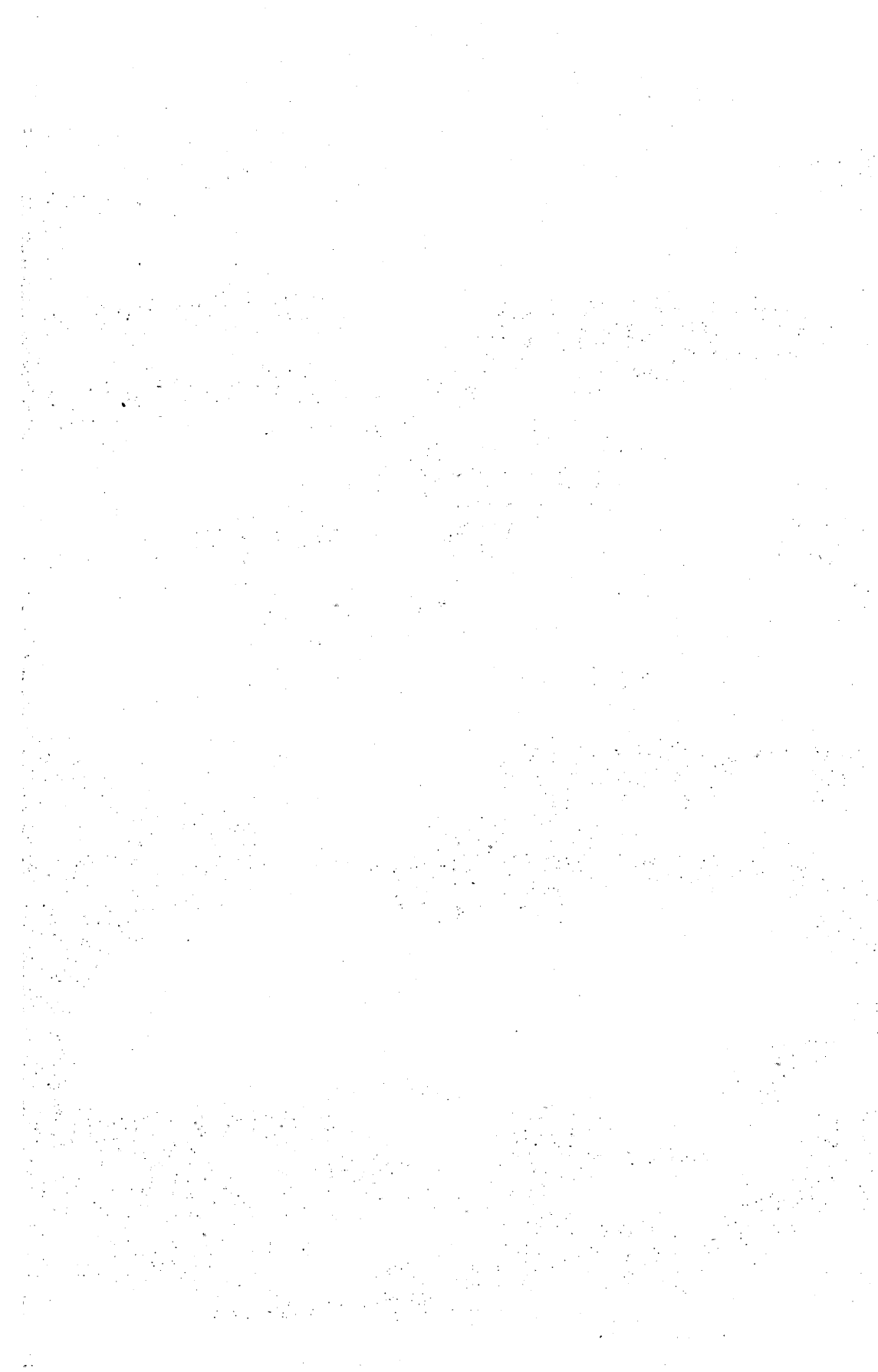
BOOK REVIEWS

<i>Th. Koller—H. Stamm—K. Stäuble</i> : 100 Jahre Geburtshilfe und Gynaekologie in Basel. 1868—1968. Basel, 1970. (<i>S. Fekete</i>)	353
A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi Kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Bp., 1969. (<i>G. Buzinkay</i>)	356
Voszpominanija medikov o V. I. Lenine. Moszkva, 1969. (<i>K. Kapronczay</i>)	357
<i>Joseph Schumacher</i> : Die Anfänge abendländischer Medizin in der griechischen Antike. Stuttgart, 1965. (<i>T. Vida</i>)	358
<i>Charles Coury</i> : L'enseignement de la médecine en France. Paris, 1968. (<i>J. Koppné</i>)	359
<i>Peter Wobmann</i> : Albrecht von Haller, der Begründer der modernen Hämodynamik. Darmstadt, 1967. (<i>T. Vida</i>)	360
<i>Dankwart Leistikow</i> : Hospitalbauten in Europa aus zehn Jahrhunderten. Ingelheim am Rhein, 1967. (<i>G. Buzinkay</i>)	361
<i>Rudolf Schmitz</i> : Mörser, Kolben und Phiolen. Stuttgart, 1966. (<i>B. Zboray</i>)	361
<i>Herbert H. Sanders—Kenkichi Tomimoto</i> : The World of Japanese Ceramics. Tokyo, Palo Alto California, 1968. (<i>Z. Pataki</i>)	362
<i>Mary Louise O'Brien</i> : Netsuke. Rutland, Vermont, Tokyo, 1965. (<i>Z. Pataki</i>)	363

PERIODICAL REVIEW

<i>Esther Fischer-Homberger</i> : Hysterie-Misogynie — ein Aspekt der Hysteriegeschichte. — <i>Gesnerus</i> , 1969, 1—2. (<i>V. R. Harkó</i>)	365
---	-----

<i>Francisco Guerra</i> : The Identity of the Artists Involved in Vesalius's Fabrica 1543. — <i>Medical History</i> , 1969, 1 (<i>V. R. Harkó</i>)	366
<i>Hanna Sygietyńska-Kwoczynska</i> : Officinae sanitatis w osiemnastowiecznym Zamościu. — <i>Archiwum Historii Medycyny</i> , 1969, 32. (<i>K. Kapronczay</i>) ...	366
<i>John Neubauer</i> : Novalis und die Ursprünge der romantischen Bewegung in der Medizin. — <i>Sudhoffs Archiv</i> , 1969, 2. (<i>V. R. Harkó</i>)	367
<i>E. Novotný</i> : Další příspěvek k dílu Jana Viléma Zlámala. — <i>Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně</i> , 1966, 3. (<i>K. Kapronczay</i>)	367
CHRONICLE	369

SOMMAIRE

AU 100 ^e ANNIVERSAIRE DE LA MORT DE JÓZSEF EÖTVÖS	23
Avant-propos	27
ÉTUDES	
<i>E. Lesky</i> : Institution pratique en Vienne, van Swieten et la fondation de la Faculté de Médecine à Nagyszombat (en allemand)	29
<i>I. Zoltán</i> : L'Université de Budapest et les maîtres de la médecine hongrois (en anglais)	41
<i>I. Zoltán</i> : La formation socialiste des médecins en Hongrie (en russe)	49
<i>E. Schultheisz</i> : Schoretics et l'enseignement de la médecine interne à l'Université de Nagyszombat	59
<i>N. Duka Zólyomi</i> : L'activité pratique des anciens élèves de la Faculté de la Médecine de Nagyszombat et leur contribution scientifique (en français) ...	71
<i>F. Perényi</i> : La formation des pharmaciens à l'Université de Nagyszombat, 1770—1777	91
<i>J. Antall—V. R. Harkó—T. Vida</i> : L'évolution de la Faculté de Médecine à Buda et à Pest, 1777—1806	119
<i>J. Antall—V. R. Harkó—T. Vida</i> : Les années de la Faculté de Médecine à Buda après la déplacée de l'Université de Nagyszombat, 1777—1784 (en allemand)	141
<i>G. Regöly-Mérei</i> : Le rôle de la Faculté de Médecine à Budapest dans l'évolution de la pensée et de l'idéologie médicales	155
<i>G. Regöly-Mérei</i> : Die Rolle der medizinischen Fakultät zu Budapest in der Entwicklung der ärztlichen Anschauung und Denkart (en allemand)	167
<i>J. Antall</i> : La naissance de l'école médicale de Pest et la santé publique chez les centralistes (en anglais)	173
<i>K. Zalai</i> : L'évolution de la formation des docteurs en pharmacologie à l'Université de Budapest (en allemand)	187
NOTES — CONFÉRENCES	
<i>J. Šimončič</i> : Dates sur l'histoire de la santé publique en Nagyszombat à l'époque de féodalisme	211
<i>M. Bokesová-Uherová</i> : L'origine et l'organisation de la Faculté de Médecine de l'Université de Nagyszombat (en anglais)	219
<i>L. Dohnány</i> : Le professeur Trnka et ses oeuvres scientifiques (en allemand)	229

<i>I. Hrabovec</i> : La botanique à la Faculté de Médecine de l'Université de Nagyszombat	239
<i>N. Duka Zólyomi</i> : La Faculté de Médecine de Nagyszombat et les problèmes de l'hygiène publique notamment la variolisation (en français)	249
<i>R. Fundárek</i> : La formation des apothécaires à la Faculté de Médecine de l'Université de Nagyszombat (en allemand)	259
<i>S. Székely</i> : Les sources de l'information professionnelle des médecins en Hongrie dans la première moitié du XIX ^e siècle	269
<i>M. Bokesová-Uherová</i> : Étudiants de médecine à l'Université de Buda et celle de Pest jusqu'au 1848 d'origine du territoire de la Slovaquie d'aujourd'hui	277
<i>J. Sós</i> : Les fondateurs de la médecine expérimentelle à la Faculté de Médecine de l'Université de Pest (en anglais)	285
<i>L. Szodoray</i> : Les contact des facultés de médecine hongroises	295
<i>J. Halmai</i> : Quelques excellents professeurs et étudiants de pharmacologie à l'Université de Pest	303
<i>Gy. Huszár</i> : La portée internationale de l'école stomatologique de Budapest (en allemand)	311
<i>I. Györffy</i> : Médailles commémoratives des ophtalmologues hongrois	319

DOCUMENTATION

<i>J. Antall—V. R. Harkó</i> : Un projet de réforme des études médicales inédit par Ferdinand Vehle de 1848	335
---	-----

REVUE DES LIVRES

<i>Th. Koller—H. Stamm—K. Stäuble</i> : 100 Jahre Geburtshilfe und Gynaekologie in Basel. 1868—1968. Basel, 1970. (<i>S. Fekete</i>)	353
A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi Kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Bp., 1969. (<i>G. Buzinkay</i>)	356
Vozspominanija medikov o V. I. Lenine. Moszkva, 1969. (<i>K. Kapronczay</i>)	357
<i>Joseph Schumacher</i> : Die Anfänge abendländischer Medizin in der griechischen Antike. Stuttgart, 1965. (<i>T. Vida</i>)	358
<i>Charles Coury</i> : L'enseignement de la médecine en France. Paris, 1968. (<i>J. Koppné</i>)	359
<i>Peter Wobmann</i> : Albrecht von Haller, der Begründer der modernen Hämodynamik. Darmstadt, 1967. (<i>T. Vida</i>)	360
<i>Dankwart Leistikow</i> : Hospitalbauten in Europa aus zehn Jahrhunderten. Ingelheim am Rhein, 1967. (<i>G. Buzinkay</i>)	361
<i>Rudolf Schmitz</i> : Mörser, Kolben und Phiolen. Stuttgart, 1966. (<i>B. Zboray</i>)	361
<i>Herbert H. Sanders—Kenkichi Tomimoto</i> : The World of Japanese Ceramics. Tokyo, Palo Alto California, 1968. (<i>Z. Pataki</i>)	362
<i>Mary Louise O'Brien</i> : Netsuke. Rutland, Vermont, Tokyo, 1965. (<i>Z. Pataki</i>)	363

REVUE DES PÉRIODIQUES

<i>Esther Fischer-Homberger</i> : Hysterie-Misogynie — ein Aspekt der Hysteriegeschichte. — Gesnerus, 1969, 1—2. (<i>V. R. Harkó</i>)	365
<i>Francisco Guerra</i> : The Identity of the Artists Involved in Vesalius's Fabrica 1543. — Medical History, 1969, 1. (<i>V. R. Harkó</i>)	366

<i>Hanna Sygietyńska-Kwoczyńska</i> : Officinae sanitatis w osiemnastowiecznym Zamościu. — Archiwum Historii Medycyny, 1969, 32. (<i>K. Kapronczay</i>)	366
<i>John Neubauer</i> : Novalis und die Ursprünge der romantischen Bewegung in der Medizin. — Sudhoffs Archiv, 1969, 2. (<i>V. R. Harkó</i>)	367
<i>E. Novotný</i> : Další příspěvek k dílu Jana Viléma Zlámala. — Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1966, 3. (<i>K. Kapronczay</i>)	367
CHRONIQUE	369

I N H A L T

ZUR 100-JAHRFEIER DES TODES VON JÓZSEF EÖTVÖS 23

Vorwort 27

AUFSÄTZE

E. Lesky: Wiener Krankenbettunterricht, von Swieten und die Begründung der medizinischen Fakultät Tyrnau (deutsch) 29

I. Zoltán: Die Budapester Universität und die Meister der ungarischen Medizin (englisch) 41

I. Zoltán: Die sozialistische Ärztebildung in Ungarn (russisch) 49

E. Schultheisz: Schoretics und der Unterricht der inneren Medizin an der Universität von Nagyszombat 59

N. Duka Zólyomi: Die praktische Tätigkeit der gewesenen Studenten der medizinischen Fakultät in Nagyszombat und ihr wissenschaftlicher Beitrag (französisch) 71

F. Perényi: Pharmazeutenausbildung an der Universität in Nagyszombat, 1770—1777 91

J. Antall—V. R. Harkó—T. Vida: Die Entwicklung der medizinischen Fakultät in Buda und Pest, 1777—1806 119

J. Antall—V. R. Harkó—T. Vida: Die Ofener Jahre der medizinischen Fakultät nach der Übersiedlung der Tyrnauer Universität, 1777—1784 (deutsch) 141

G. Regöly-Mérei: Die Rolle der medizinischen Fakultät zu Budapest in der Entwicklung der ärztlichen Anschauung und Denkart (ungarisch und deutsch) 167

J. Antall: Das Entstehen der Pester medizinischer Schule und die Gesundheitspolitik der Zentralisten (englisch) 173

K. Zalai: Die Entwicklung der Ausbildung von Doktoren der Pharmazie an der Universität zu Budapest (deutsch) 187

KLEINERE MITTEILUNGEN — VORTRÄGE

J. Šimončič: Beiträge zur Geschichte des Gesundheitswesens in Nagyszombat im Zeitalter des Feudalismus 211

M. Bokesová-Uherová: Der Ursprung und die Organisation der Medizinischen Fakultät an der Universität von Nagyszombat (englisch) 219

L. Dohnány: Professor Trnka und seine wissenschaftlichen Werke (deutsch) 229

<i>I. Hrabovec</i> : Die Botanik an der Medizinischen Fakultät der Universität in Nagyszombat	239
<i>N. Duka Zólyomi</i> : Die medizinische Fakultät zu Nagyszombat und die Probleme des Gesundheitswesens, namentlich der Variolisation (französisch)	249
<i>R. Fundárek</i> : Apothekerausbildung auf der medizinischen Fakultät der Universität zu Nagyszombat (deutsch)	259
<i>S. Székely</i> : Die fachlichen Orientierungsquellen der Ärzte Ungarns in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts	269
<i>M. Bokesová-Uherová</i> : Medizinstudenten an der Universität in Buda und Pest bis 1848, die aus dem Gebiet der heutigen Slowakei kamen	277
<i>J. Sós</i> : Die Begründer der experimentellen Medizinwissenschaft an der Pester Medizinischen Fakultät (englisch)	285
<i>L. Szodoray</i> : Die Beziehungen der ungarischen medizinischen Fakultäten	295
<i>J. Halmai</i> : Einige hervorragende Professoren und Schüler der Pharmazie an der Pester Universität	303
<i>Gy. Huszár</i> : Die internationale Bedeutung der Budapester zahnärztlichen Schule (deutsch)	311
<i>I. Györfly</i> : Denkmünzen ungarischer Ophthalmologen	319

BELEGE

<i>J. Antall—V. R. Harkó</i> : Ein unveröffentlichter Reformentwurf für das Medizinstudium von Ferdinand Vehle aus dem J. 1848	335
--	-----

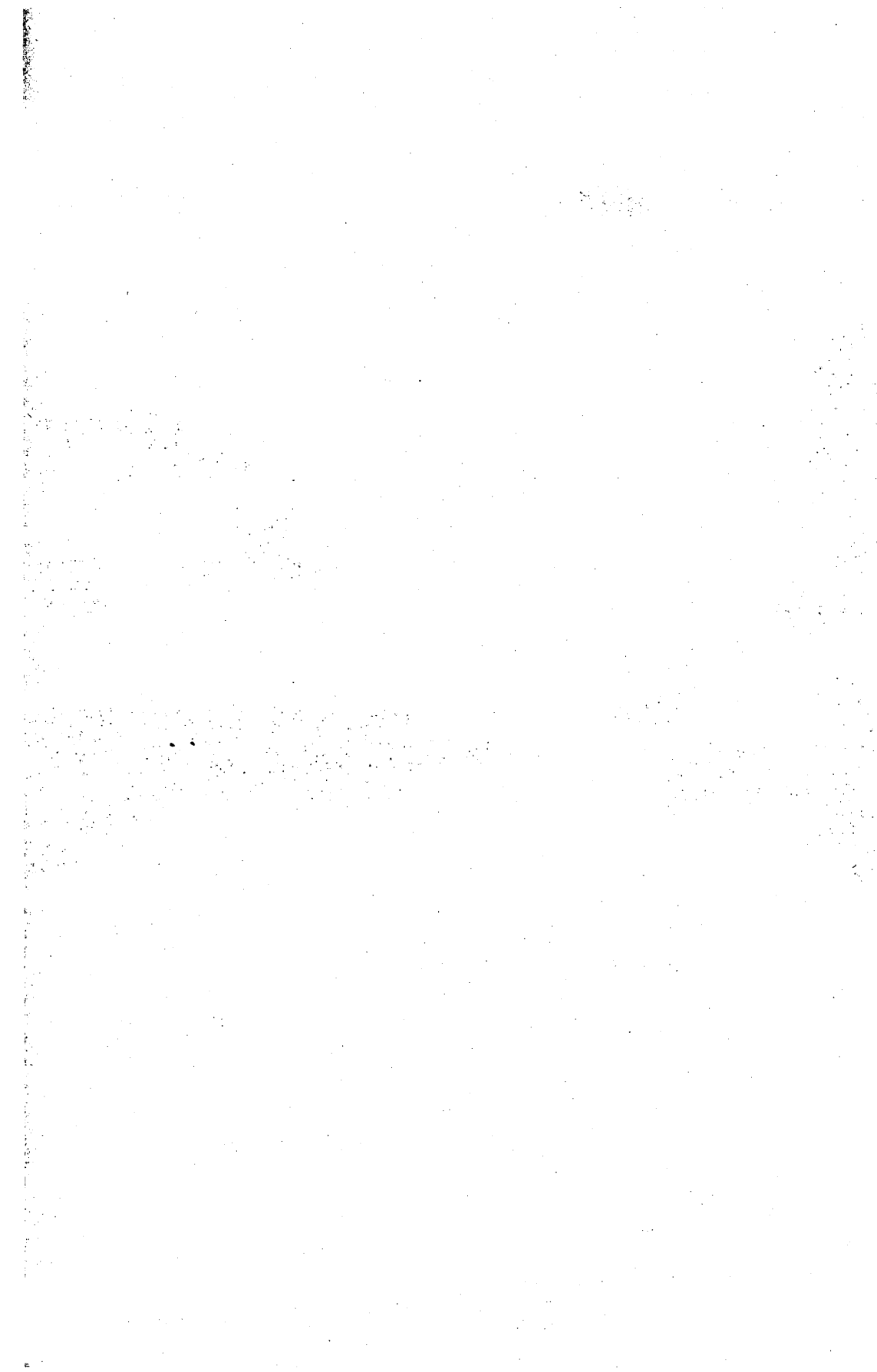
RUNDSCHAU
ÜBER BÜCHER

<i>Th. Koller—H. Stamm—K. Stäuble</i> : 100 Jahre Geburtshilfe und Gynaekologie in Basel. 1868—1968. Basel, 1970. (<i>S. Fekete</i>)	353
A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Bp., 1969. (<i>G. Buzinkay</i>)	356
Vozspominanija medikov o V. I. Lenine. Moszkva, 1969. (<i>K. Kapronczay</i>)	357
<i>Joseph Schumacher</i> : Die Anfänge abendländischer Medizin in der griechischen Antike. Stuttgart, 1965. (<i>T. Vida</i>)	358
<i>Charles Coury</i> : L'enseignement de la médecine en France. Paris, 1968. (<i>J. Koppné</i>)	359
<i>Peter Wobmann</i> : Albrecht von Haller, der Begründer der modernen Hämodynamik. Darmstadt, 1967. (<i>T. Vida</i>)	360
<i>Dankwart Leistikow</i> : Hospitalbauten in Europa aus zehn Jahrhunderten. Ingelheim am Rhein, 1967. (<i>G. Buzinkay</i>)	361
<i>Rudolf Schmitz</i> : Mörser, Kolben und Phiolen. Stuttgart, 1966. (<i>B. Zboray</i>)	361
<i>Herbert H. Sanders—Kenkichi Tomimoto</i> : The World of Japanese Ceramics. Tokyo, Palo Alto California, 1968. (<i>Z. Pataki</i>)	362
<i>Mary Louise O'Brien</i> : Netsuke. Rutland, Vermont, Tokyo, 1965. (<i>Z. Pataki</i>)	363

AUS ZEITSCHRIFTEN

<i>Esther Fischer-Homberger</i> : Hysterie-Misogynie — ein Aspekt der Hysteriegeschichte. — <i>Gesnerus</i> , 1969, 1—2. (<i>V. R. Harkó</i>)	365
---	-----

<i>Francisco Guerra</i> : The Identity of the Artists Involved in Vesalius's <i>Fabrica</i> 1543. — <i>Medical History</i> , 1969, 1. (<i>V. R. Harkó</i>)	366
<i>Hanna Sygietyńska-Kwoczynska</i> : <i>Officinae sanitatis</i> w osiemnastowiecznym Zamościu. — <i>Archiwum Historii Medycyny</i> , 1969, 32. (<i>K. Kapronczay</i>)	366
<i>John Neubauer</i> : Novalis und die Ursprünge der romantischen Bewegung in der Medizin. — <i>Sudhoffs Archiv</i> , 1969, 2. (<i>V. R. Harkó</i>)	367
<i>E. Novotný</i> : Další příspěvek k dílu Jana Viléma Zlámala. — <i>Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně</i> , 1966, 3. (<i>K. Kapronczay</i>)	367
CHRONIK	369

СОДЕРЖАНИЕ

К СТОЛЕТИЮ СМЕТРИ ЮЖЕФА ЁТВЁША	23
Предисловие	27

СТАТЬИ

<i>Е. Лески</i> : Венское клиническое обучение, ван Свитен и основание надьсомбатского медицинского факультета (на немецком языке)	29
<i>И. Золтан</i> : Будапештский Университет и мастера венгерской медицины (на английском языке)	41
<i>И. Золтан</i> : Социалистическое усовершенствование врачей на Венгрии (на русском языке)	49
<i>Э. Шултеис</i> : Шоретич и учение терапии на Надьсомбатском Университете	59
<i>Н. Дука Зойомй</i> : Практическая и научная деятельность дипломатов надьсомбатского медицинского факультета (на французском языке)	71
<i>Ф. Переньи</i> : Обучение фармацевтов на надьсомбатском университете в 1770—1777 году	91
<i>Ю. Анталл—В. Р. Гарко—Т. Вида</i> : Развитие медицинского факультета на Буде и Пеште в 1777—1806 году	119
<i>Ю. Анталл—В. Р. Гарко—Т. Вида</i> : Будапештские годы медицинского факультета после переноса надьсомбатского университета. 1777—1784 (на немецком языке)	141
<i>Дь. Регел-Мереи</i> : Место Будапештского Медицинского Факультета в медицинском подходе и в историческом развитии мышления	155
<i>Дь. Регел-Мереи</i> : Место Будапештского Медицинского Факультета в медицинском подходе и в историческом развитии мышления (на немецком языке)	167
<i>Ю. Анталл</i> : Формирование пештской медицинской школы и санитарная политика централистов (на английском языке)	173
<i>К. Залаи</i> : Развитие обучения фармацевтов на Будапештском Университете (на немецком языке)	187

КРАТКИЕ ЗАЙСКИ — ДОКЛАДЫ

<i>Ю. Шимончич</i> : Данные к истории социальной гигиены в Надьсомбате в эпоху феодализма	211
<i>М. Бокесова-Уегрова</i> : Возникновение и организм медицинского факультета Надьсомбатского Университета (на английском языке)	219
<i>Л. Догнань</i> : Профессор Трнка и его научное творчество (на немецком языке)	229
<i>И. Грабовец</i> : Ботаника на медицинском факультете Надьсомбатского Университета	239

Н. Дука Зойми: Выражение надьсомбатского медицинского факультета в вопросах гигиены и оспопрививания (на французском языке)	249
Р. Фундарек: Обучение фармацевтов на медицинском факультете Надьсомбатского Университете (на немецком языке)	259
Ш. Секей: Профессиональные ориентировочные источники венгерских врачей на первой половине XVIII-ого века	269
М. Бокесова-Угерова: Словацкие студенты медицинского факультета на пештском и будайском университете в 1848-ом году	277
Ю. Шош: Основоположники опытной медицины на пештском медицинском факультете (на английском языке)	285
Л. Содорай: Связи венгерских медицинских факультетов	295
Й. Галмай: Несколько отличные фармацевтические профессора и ученики пештского медицинского университета	303
Дь. Гусар: Международное значение будапештской зубоврачебной школы (на немецком языке)	311
И. Дьэрфи: Медали о венгерских офтальмологов	319

ДОКУМЕНТАЦИЯ

Ю. Антал—В. Р. Гарко: Реформаторский проект неизданного медицинского трактата Фердинанда Веле из 1848-ого года	335
---	-----

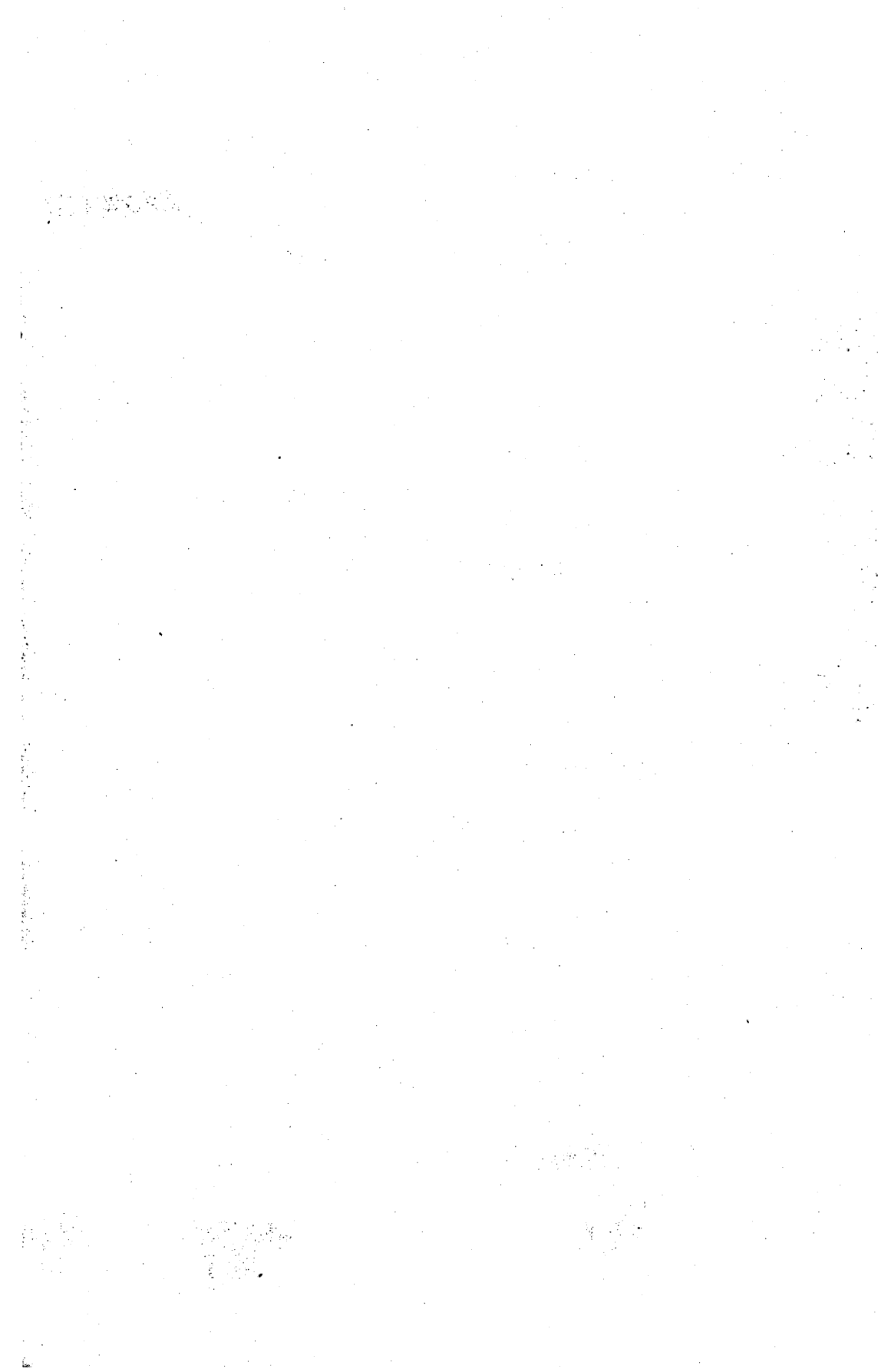
ОБЗОР КНИГ

Th. Koller—H. Stamm—K. Stäuble: 100 Jahre Geburtshilfe und Gynaekologie in Basel. 1868—1968. Basel, 1970. (Ш. Фекете)	353
A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi Kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Bp., 1969. (Г. Бузинкай)	356
Воспоминания медиков о В. И. Ленине. Москва, 1969. (К. Капронцай)	357
Joseph Schumacher: Die Anfänge abendländischer Medizin in der griechischen Antike. Stuttgart, 1965. (Т. Вуда)	358
Charles Coury: L'enseignement de la médecine en France. Paris, 1968. (У. К. Вейганд)	359
Peter Wobmann: Albrecht von Haller, der Begründer der modernen Hämodynamik. Darmstadt, 1967. (Т. Вуда)	360
Dankwart Leistikow: Hospitalbauten in Europa aus zehn Jahrhunderten. Ingelheim am Rhein, 1967. (Г. Бузинкай)	361
Rudolf Schmitz: Mörser, Kolben und Phiolen. Stuttgart, 1966. (Б. Зборай) ...	361
Herbert H. Sanders—Kenkichi Tomimoto: The World of Japanese Ceramics. Tokyo, Palo Alto California, 1968. (З. Патаки)	362
Mary Louise O'Brien: Netsuke. Rutland, Vermont, Tokyo, 1965. (З. Патаки)	363

ОБЗОР ЖУРАЛОВ

Esther Fischer-Homberger: Hysterie-Misogynie — ein Aspekt der Hysteriegeschichte. = Gesnerus, 1969. 1—2. (В. Р. Гарко)	365
Francisco Guerra: The Identity of the Artists Involved in Vesalius's Fabrica 1543. = Medical History, 1969, 1. (В. Р. Гарко)	366

<i>Hanna Sygietyńska-Kwoczyńska</i> : Officinae sanitatis w osiemnastowiecznym Zamosciu. = Archiwum Historii Medycyny, 1969, 32. (<i>К. Капронцаи</i>)	366
<i>John Neubauer</i> : Novalis und die Ursprünge der romantischen Bewegung in der Medizin. = Sudhoffs Archiv, 1969, 2. (<i>В. Р. Гарко</i>)	367
<i>E. Novotný</i> : Další příspěvek k dílu Jana Viléma Zlámala. = Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1966, 3. (<i>К. Капронцаи</i>)	367
ХРОНИКА	369

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF*

vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1848-ban és ismét 1867 óta, a m. tudományos akadémia és a m. orvosok és természetvizsgálók Pesten 1863-ban tartott IX. nagy gyűlésének elnöke, sz. k. Buda fővárosa országgyűlési képviselője, f. hó 2-kán, éjjeli 11 óraker, élete 58. évében meghalt.

Oly férfiak, kik a bölcsészti gondolat mélységével teremtő költői erőt, alapos ismeretekkel szónoki képességet, s a világpolgár szabad és tág tekintetével a honszeretet meleg érzését magukban egyesítenék, minden korban és minden nemzetnél ritkák.

Nekünk ez irányban csak egy Eötvösünk volt!

A nemzeti művelődés értékét annak teljes becse szerint csak az képes méltányolni, ki maga az emberiség culturájának legmagasabb fokán áll s azt végső forrásáig áttekinti: valamint hazafi sa szó valódi és nemes értelmében csak az lehet, ki az emberiségnek közös eszményi céljai iránt lelkesedéssel viseltetik.

Ilyen volt a boldogult! Nemzetének látnoka és szolgálja.

A veszteség, melyet Eötvös halálával szenvedtünk, a nemzeté és az emberiségé.

Veszteség a nemzetre nézve, melynek szentelve volt gondolata és tevékenysége, szíve és élete, mely őt nem mindig értette meg, de melynek fiatal ivadéka még késő korban is lelkesedni fog nemes költői szerzeményein, valamint elvet és irányt merítendek műveiből államférfiai és kormányzói.

Veszteség az emberiségre nézve, melynek legnemesebb érdekeit a tudományban és művészetben, a humanításban és polgári erényekben nálunk ő leginkább képviselte és terjeszteni törekedett, tiszteletre hódítván a művelt világot azon nemzet iránt, melynek ily fia lehet.

Eszméiben nagy és úttörő, az emberek irányában jó és gyengéd szívű, nagyobb bizalommal viseltetvén az eszmék győző igazsága mint a hatalom ereje iránt, s képességénél fogva sok irányban lévén igénybe véve, tevei nagy részének létesítését a sors nem engedé megélnie. De ha nemzetünknek jövője van, akkor teljesülni fognak a népoktatásra és tudományművelésre, a vallás és tanítás szabadságára, a népek és néposztályok kibékítésére irányzott nemes törekvései, mint miként teljesültek fiatal korának messzelátó alkotmányos vágyai.

Áldás legyen a boldogultnak emléken, áldás kedveseire, hazájára és nemzetére!

*Eötvös József (1813—1871) halálának 100. évfordulóján *Markusovszky Lajos*nak az Orvosi Hetilap 1871. évi 6. számában megjelent nekrológja közlésével emlékezünk a nagy íróra, állambölcseletré és államféfíra. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar felsőoktatás, az orvosképzés reformjának előkészítésében és alapjainak lerakásában is. E kötetünk „The Birth of the Medical School of Pest and the Health Policy of the Centralists” című dolgozatában ismertetjük szerepét, a pesti orvosi iskola mestereihez fűződő kapcsolatát. De kiadványunk korábbi, 51—53. (1969) kötetében is foglalkoztunk vele (Antall, József: The Emergence of the System of Modern Higher Education in Hungary 1848—1890) és a következőkben megjelenő kötetünkben is bemutatjuk felsőoktatási politikáját és az orvosképzés reformját szolgáló tevékenységét. Az idő összeesése — az Orvostudományi Kar megalapításának 200. éves évfordulóján elhangzott előadások közlése és Eötvös halálának 100. évfordulója — ugyan a véletlen szülötte, de a téma összefüggése valóság. A legnagyobb magyar művelődéspolitikus életműve az orvostörténelemnek is szerves részét alkotja.

We are commemorating the centenary of *József Eötvös'* death (1813—1871) by republishing of an obituary written by *Lajos Markusovszky* in the Medical Weekly (Orvosi Hetilap 1871, Nr. 6.). *József Eötvös* was one of the greatest Hungarian statesman, an excellent writer and an outstanding philosopher of political science, who rendered great services to the Hungarian higher education. We are writing about his important part in preparing the reform of the Hungarian medical training and about his connection to the masters of the Hungarian medical school in Pest in a study of this volume: “The Birth of the Medical School of Pest and the Health Policy — of the Centralists. There was an article in an earlier number of our publication (Nr. 51—53), 1969) J. Antall, “The Emergence of the System of Modern Higher Education in Hungary 1848—1890”, in which we put in highlight his personality and activity in the Hungarian public life and in a following number of our Communications we shall try to sketch in outline his policy in higher education and his activity displayed in reforming the medical training. The coincidence of dates as the publishing of the commemorating articles written for the bicentenary of the foundation of the Hungarian Medical Faculty and the centenary of Eötvös' death is a mere chance, but the interdependence between our themes is a reality. The life-work of this great Hungarian cultural politician represents an organic part of the medical history too.

A magyar orvostudomány történetének kiemelkedő eseményét ünnepeltük 1969-ben. Kétszáz esztendővel ezelőtt, 1769. november 9-én kelt rendeletével orvosi karral egészítette ki Mária Terézia az 1635-ben alapította nagyszombati egyetemet, amelyet 1777-ben a fővárosba helyezett az uralkodó. Az áthelyezett egyetem történelmi és jogutódja a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, valamint az 1951-ben önálló egyetemmé vált orvosi kar, a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem.

Az évforduló alkalmából jelentettük meg az Orvostörténeti Közlemények 51–53. (1969) jubileumi kötetét, amelynek valamennyi tanulmánya a magyar orvostudomány múltjával foglalkozott. Magyarország és Szlovákia orvostörténetének konferenciája jó példája volt a tudományos együttműködésnek, az egymás jobb megértésére, álláspontja kölcsönös tiszteletben tartására való törekvésnek. Az a tény, hogy a magyar egyetem bölcsője Nagyszombatban, az első világháború után Csehszlovákiához csatolt területen, a mai Szlovákia egyik városában ringott, nem az ellentétek forrásaként, hanem a közös múlt közös erővel történő vizsgálatának jelképévé vált.

A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Tudománytörténeti osztálya által rendezett szomolányi konferencián (1969. október 9–10.) magyar meghívottak fejtették ki álláspontjukat. Nem sokkal később a Semmelweis Orvostudományi Egyetem és a Magyar Orvostörténelmi Társaság jubileumi ülésén (1969. november 11.) a magyar előadók között szlovák küldötlet is találkozhattunk. A két ülés anyagát Szlovákiában megjelenő kötet ismerteti szlovákul, míg mi magyarul, németül, franciául, angolul és oroszul közöljük anyagukat, illetve az előadások alapjául szolgáló tanulmányokat.

Jól mutatják ezek az előadások a történelmi Magyarország felsőoktatási és orvostudományi viszonyait, a felmerült nehézségeket és a legjobbak által vallott reformterveket. A konferenciák természetéből következik, hogy különböző jellegű dolgozatok, előadások kerülnek együttes kiadásra, néha ismeretterjesztő összefoglalások váltakoznak forrástanulmányokkal, illetve bizonyos ismétlődések, azonos tények és események felidézése sem volt teljesen kiküszöbölhető az egymást követő szerzők munkájából. Célunk azonban nemcsak új anyagok közlése, hanem a tudományos ülések munkájának, eredményeinek és jellegének bemutatása volt.

Az első lépést tettük meg ezzel a további munkához, amelynek során a szomszédos országok kutatóival együtt szeretnénk kiterjeszteni vizsgálódásunkat a Közép-Európa keleti felében, a Duna-völgyében kialakult felsőoktatási és tudományos centrumok hatására és szerepére az orvos- és gyógyszerészképzésben. A jobb megértést és az együttműködést szolgálná Bécs, Prága, Krakkó, Budapest (Nagyszombat) és a többi város orvosi kara szerepének és értékének elfogulatlan vizsgálata, hatásuk felmérése az országhatárokon túli területek egészségügyének fejlődésében.

In 1969 we celebrated an outstanding event in the history of medical training in Hungary. Two hundred years before that, on 9th November 1769, Queen Maria Theresa supplemented the University of Nagyszombat, founded in 1635, and transferred to the capital (Buda) in 1777, with a medical faculty. The legal successor of the transferred university is the Eötvös Loránd University of Sciences in Budapest, together with the Semmelweis Medical University.

The anniversary was marked by the appearance of the 1969 volume (Nos. 51-53) of *Orvostörténeti Közlemények* (Comm. Hist. Artis Med.), all the articles dealing with the past of Hungarian medical training. In the same year a conference of the medical historians of Hungary and Slovakia was a good example of scientific cooperation, of the effort to understand each other better and to respect each other's opinions. The fact that the cradle of the Hungarian university was at Nagyszombat, on a territory that became part of Czechoslovakia following the first world war, at one of the towns (Trnava) of today's Slovakia, this did not become a source of antagonisms but the symbol of combined efforts in the examination of the common past.

In the conference of Szomolány (Smolenice) held on 9-10th October 1969, and organized by the science-historical section of the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences, there were Hungarians among the invited who spoke. Not much later, at the anniversary session of the Semmelweis Medical University and the Hungarian Society for Medical History (November 11, 1969) there was a Slovak representative among the Hungarian speakers. A Slovak publication will give an account of the two meetings in Slovak, while we are publishing their material or the articles serving as basis for the lectures in Hungarian, German, French, English and Russian respectively.

These lectures present a good picture of the conditions in higher education and medical training in historical Hungary, show the difficulties that existed, and the plans for reform by the best elements of the society. It follows from the nature of such conferences that articles and lectures of a different nature are published together, popularizing summaries alternate with studies based on primary sources. Certain repetitions, the presentation of identical facts or events could not be completely eliminated from the works of the various authors.

But our aim was not only to publish new materials, but to present the labours, results and character of the sessions.

By that we intended to make the first step in extending our examinations—joined by the researchers of the neighbouring countries—to the effect and role of the centres of higher education and knowledge, formed in the Eastern part of Central Europe, in the valley of the Danube, in the training of physicians and pharmacutists. An unbiased examination of the role and importance of the medical faculties of Vienna, Prague, Cracow, Budapest (Nagyszombat) and the other towns, the assessment of their influence in the development of public health beyond their boundaries would contribute to better understanding and cooperation between these countries.

TANULMÁNYOK

WIENER KRANKENBETTUNTERRICHT, VAN SWIETEN UND DIE BEGRÜNDUNG DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT TYRNAU*

von ERNA LESKY

Wenn ich mir die Entwicklung des Krankenbettunterrichtes an der Wiener medizinischen Fakultät zum Thema meines Vortrages gewählt habe, so geschah dies aus zwei Überlegungen: einmal läßt sich gerade am Wiener Material zeigen, daß die alte Handbuchthese, daß die scholastische Medizin keine universitäre Krankenbettunterweisung gekannt habe, korrekturbedürftig ist. Zum zweiten aber glaube ich, daß es einmal notwendig ist, die Begründung der medizinischen Fakultät in Tyrnau 1769 nicht als ein singuläres Phänomen per se zu betrachten, sondern sie einmal hineinzustellen in den allgemeinen bildungspolitischen Hintergrund der thesianischen Epoche, d.h. nach jenen Kräften zu fragen, die in dieser Fakultätsgründung wirksam waren. Aber auch dabei ist es notwendig, uns vorher ein klares Bild von Art und Aufgabe des Krankenbettunterrichtes an der Metropolitanuniversität als der Modelluniversität des thesianischen Österreich zu machen.

Als die Wiener Universität 1365 gegründet wurde, da geschah es ganz im Zeichen der Scholastik. Im Sinne ihrer Lehrmethode wurde an ihr wie an den übrigen medizinischen Fakultäten Europas die Wissensvermittlung nach einem im wesentlichen uniformen, der antik-arabischen Tradition verpflichteten Kanon vorgenommen.¹ In unseren medizinischen Lehr- und Handbüchern pflegt man diese Periode autoritativer, scholastischer Unterweisung, in der das Buch im Mittelpunkt stand, ganz allgemein als „Buchmedizin“ der „Beobachtungs- und Erfahrungsmedizin“ späterer Epochen gegenüberzustellen.

In dieses generalisierende Schema mittelalterlicher Universitätsmedizin will sich nun eine Forderung schlecht einfügen, die bereits 1240 bzw. 1335 in den

* Text einer Vorlesung bei der Konferenz in Szomolány (Smolenice), die am 9–10. Oktober 1969 anlässlich der 200-Jahrfeier der medizinischen Fakultät Tyrnau vom Historischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften veranstaltet wurde. (Diese Fakultät wurde samt der ganzen Universität im J. 1777 nach Buda verlegt.) Teile dieses Vortrages stellen die deutsche Fassung eines in Los Angeles gehaltenen Referates dar.

¹ Grundmann, H. Naturwissenschaft und Medizin in mittelalterlichen Schulen und Universitäten. In: Deutsch. Museum. Abhandl. u. Berichte 28 (1960) Heft 2. S. 24 ff. — Schipperges, H.: Medizinischer Unterricht im Mittelalter. In: Dtsch. med. Wschr. 85, 856–861 (1960).

Statuten der medizinischen Fakultäten von Montpellier² und Paris³ enthalten ist und besagt, daß man bereits damals von den Kandidaten für das Lizentiat bzw. Doktorat den Nachweis einer praktisch-medizinischen Ausbildung durch eine bestimmte Zeit verlangte. Ähnliche Bestimmungen hat E. Th. Nauck⁴ in den Statuten der meisten deutschsprachigen Universitäten des 14.–16. Jahrhunderts nachgewiesen. Sie rufen geradezu zu einer Revision der Urteile auf, die in verschiedenen Abstufungen seit den bekannten Werken Th. Billroths und Th. Puschmanns das Feld beherrschen und in ihrer extremen Form etwa so lauten:⁵ „... der praktische Unterricht in der Krankenbehandlung geschah unabhängig von den Universitäten.“

Für den Historiker ergibt sich nun die Frage, wie weit die angeführten Formeln mittelalterlicher Fakultätsstatuten eine theoretische Forderung blieben oder aber tatsächlich einer praktischen Übung entsprachen. Das Material zur Entscheidung dieser Frage ist sehr dürftig, fehlt aber doch nicht ganz. So hatte E. Wickersheimer⁶ 1909 das Glück, in Wolfenbüttel den Bericht eines ehemaligen Pariser Scholaren zu finden, aus dem er beweisen konnte, daß die Pariser Magister um 1400 ihre Studenten an das Krankenbett führten.

Wie sieht es nun mit Wien aus? Auch in Wien findet sich — vermutlich nach dem Pariser Muster — und zwar schon in den ersten Statuten der medizinischen Fakultät aus dem Jahre 1389 folgende Formel über den praktischen Unterricht:⁷ „Item ordinamus, quod promovendus ad Gradum Licentiae uel Doctoratus Medicine ad minus uisitare debet infirmos in Practica Medicine ad spacium unius anni cum Doctore facultatis eiusdem.“ Gegenüber anderen, die Universitätsgebundenheit des praktischen Unterrichtes in Frage stellenden Behauptungen kommt in dieser Wiener Formel klar zum Ausdruck: der Krankenbettunterricht wird als ein integrierender Bestandteil des Universitätsunterrichtes angesehen, der in einem bestimmten Zeitpunkt des Studiums zu leisten und nicht von irgendeinem praktischen Arzte, sondern von einem Lehrer der eigenen Fakultät zu geben ist.

Aber wurde er in Wien auch tatsächlich erteilt? Für die Beantwortung dieser Frage bietet sich uns aus den Fakultätsstatuten ein geradezu dramatisches Zeugnis aus dem Jahre 1455 an.⁸ Ganz offensichtlich hatten es bereits damals

² Fournier, M.: Les statuts et privilèges des universités françaises. vol. 12 (1891) S. 7.

³ Wickersheimer, E.: Commentaires de la Faculté de Médecine de l'Université de Paris (1365—1516). Paris 1915. S. XXXIV: „quod nullus deinceps ad magistrum valeret promoveri nisi per duas estates practicaverit extra Parisius, vel continuerit per duos annos practicam Parisius in comitatu alterius magistri ...“

⁴ Nauck, E. Th.: Zur Geschichte des medizinischen Lehrplans und Unterrichtes der Universität Freiburg i. Br. In: Beitr. z. Freiburger Wissenschaftsgeschichte. Heft 2. Freiburg/Br. 1952. S. 16, Anm. 28.

⁵ Puschmann, Th. S. 213.

⁶ Wickersheimer, E.: Les secrets et les conseils de maître Guillaume Boucher et de ses confrères. Contribution à l'histoire de la médecine à Paris vers 1400. In: Bull. Soc. franç. hist. med. 8, 199—205 (1909).

⁷ Kink, R. 2, 162.

⁸ Act. fac. 2, 79ff.

die Scholaren satt, sich die vorgeschriebenen Kathedervorlesungen über die *Articella* oder den Kanon des *Avicenna* samt den dazugehörigen Kommentaren anzuhören. Sie zogen es vielmehr vor, die praktische Medizin am Krankenbett zu lernen, *visitare practicam*, wie es immer wieder in dem Akt heißt. Die Fakultät faßte daher mit großer Mehrheit am 30. April 1455 den Beschluß:⁹ „dass kein Scholar den praktischen Unterricht besuchen dürfe, bevor er nicht die für das Bakkalaureat erforderlichen Vorlesungen gehört hat.“ In einer späteren Sitzung begründete sie diesen Beschluß mit der Besorgnis,¹⁰ daß durch eine solche Vernachlässigung der Kathedervorlesungen die Scholaren zum Ärger der Fakultät „wie die Kurpfuscher ohne gehörige Ordnung und ohne das kanonische Lehrdogma in der Praxis verfahren.“ Es kam geradezu zu einer Revolte der Studenten gegen die Fakultät. Denn die Wiener Scholaren beharrten unanimität auf ihrem statutenmäßig verbrieften Recht und erhoben sogar Beschwerde bei der Universitätsführung. Schließlich kam es zu einem Vergleiche zwischen Fakultät und Studenten.

Was sich hier 1455 in Wien unter dem Ruf *visitare practicam* ereignete, stellt eine genaue Parallele zu dem aus der Literatur hinlänglich bekannten Vorfall an der Paduaner Universität dar. Auch dort hatten die Paduaner Studenten nach dem Tode *Giovanni Battista da Montes* (1498–1551) 1578 nicht auf ihren Krankenbettunterricht verzichten wollen, sondern kräftig um dessen Fortsetzung gekämpft.¹¹ Nur hatte sich dieser Kampf nicht an einer spätscholastischen Universität abgespielt, sondern ein gutes Jahrhundert später an jener Lehrstätte Italiens, von der im Zeichen der Renaissance der neue Aufbruch der medizinischen Wissenschaft ausging. Die besondere Bedeutung des Wiener Vorfalles liegt also darin, daß er uns zeigt, daß innerhalb der Scholastik selbst Impulse wirksam waren, die — um einmal ganz allgemein zu sprechen — zur Beobachtungsmedizin drängten. Das Wiener Material gibt uns nun Hinweise, um diese Impulse konkreter zu fassen.

Zwar gehört der Wiener Arzt *Martin Stainpeis* (1450/60–1527),¹² von dessen *Liber de modo studendi seu legendi in medicina*¹³ wir im folgenden sprechen,

⁹ Ebenda. „... quod nullus scholaris, antequam audivit lectiones ad gradum baccalariatus requisitas, visitet practicam.“

¹⁰ Act. fac. 2, 81: „... quod scholaris visitando cum doctoribus practicas negligenter lectiones, ad quas obligantur, et negligenter studia in sciencia medicine et post, cum ad gradum promoventur, in scandalum facultatis ut imperici sine debito ordine et sine doctrina canonum in practica procedunt.“

¹¹ Vgl. *Petersen*, J. 41 f.; *Castiglione*, Arturo: Una pagina di storia dell'insegnamento clinico (de Padova a Leida). In: *Bijdr. geschied. geneesk.* 18, 246–258 (1938).

¹² Über ihn vgl. *Schrauf*, K. in der Einleitung zu den Act. fac. 3, IXff. — *Kink*, R. 1, 222 — *Rosas*, A. 1, 149–164 gibt eine ausführliche Inhaltsangabe des Buches.

¹³ Das Buch wird in der Literatur als „rarissimum“ aufgeführt. Sein Inhalt ist außer bei *Rosas* auch in der Berliner Dissertation von *Karl-Friedrich Merker*, Ueber das Studieren in der Medizin nach dem Werke eines Wiener Hochschullehrers zu Beginn des 16. Jahrhunderts. Berlin 1930 ausführlich referiert. Erst in der jüngsten Zeit hat es eine quellenkritische Untersuchung durch *R. J. Durling* in der *Clio Med.* 4 (1969) erfahren.

bereits der nächsten Generation an, in der um die Jahrhundertwende die humanistische Bewegung mit ärztlichen Vertretern wie *Bartholomaeus Steber*, *Vadian* oder *Cuspinian* auch die medizinische Fakultät wenigstens am Rande ergriff. Aber *Stainpeis* läßt in seinem, im 2. Jahrzehnt des neuen Jahrhunderts verfaßten Buch und gerade in der Auseinandersetzung mit den Neuerern keinen Zweifel darüber, daß er noch der alten, in der Jahrhundertmitte geübten Wiener Unterrichtsmethode verpflichtet ist. Im Rahmen dieser spricht er von einer Selbstverständlichkeit ohnegleichen vom *practicam visitare* im vierten Studienjahr.¹⁴ Dabei handelt es sich jedoch keineswegs um eine Revolutionierung oder Neugestaltung des medizinischen Unterrichtes in dem Sinne, daß er nun auf die Beobachtung oder Eruiierung neuer Fakten gegründet werden sollte. Daß *Stainpeis* vielmehr noch ganz in der scholastischen Tradition steht, dafür nur zwei Belege: 1. Die Autoren, auf die *Stainpeis* sich beruft — *R. J. Durling*¹⁵ hat sie jüngst in einer sehr gelehrten Arbeit weiterverfolgt —, sind nicht nur Galen, der ja auch bei den Philologen-Medizinern der Renaissance durchaus in hoher Geltung steht, sondern *Rhazes* und *Mesue*, neben *Avicenna* die Hauptfiguren der scholastischen Medizin. 2. zeigt die Fassung der Stelle „damit er (sc. der Student) das, was er gelesen hat, auch mit Augen sehe“, daß immer noch das Buch das eigentlich Wichtige bleibt und an erster Stelle steht, während die Unterweisung am Krankenbett nur der Bestätigung des Gelesenen dienen soll. Mit dieser Interpretation des geistesgeschichtlich bisher noch nicht eingeordneten Phänomens scholastischen Krankenbettunterrichtes befinden wir uns in genauer Übereinstimmung mit *H. Grundmann*, der von den Leichensektionen, wie sie seit dem Beginn des 14. Jahrhunderts in Übung kamen, aus sagt:¹⁶ „... nur dient auch das noch nicht dazu, um Unbekanntes zu erforschen, sondern um bestätigt zu finden und zu demonstrieren, was man vorher schon aus Büchern gelernt und gelesen hatte.“

Die zweite Phase des Wiener Krankenbettunterrichtes steht ganz im Zeichen Paduas und eines neuen klinischen Denkens. *Giovanni Battista da Monte* hatte diese neue Art, das *particulare*, das Einzelphänomen am einzelnen Kranken selbst aufzusuchen, an den Krankenbetten des Hospitals San Francesco vor Studenten aus allen Teilen Europas demonstriert.¹⁷ Fast schien es für eine kurze Spanne Zeit, als ob Wien und nicht Leyden dazu berufen wäre, unmittelbare Nachfolgerin und Trägerin des Padovaner Krankenbettunterrichtes zu werden. Alle Bedingungen waren dafür um 1550 in Wien gegeben: ein reformfreudiger Herrscher, Ferdinand I., ein reformfreudiger Schüler¹⁸ *da Montes*, Franz

¹⁴ *Stainpeis, M.*, fol. 17 v: „*practicam visitare. Anno quarto incipiat, ita ut est ea quae legerit, ad experientiam etiam oculis uideat.*“

¹⁵ Zitiert Anm. 13.

¹⁶ *Grundmann, H.* (zit. Anm. 1) S. 32.

¹⁷ Vgl. *Wightmans* und *Temkins* 78 treffliche Charakterisierungen der induktiv-analytischen Methodik *da Montes* gegenüber den scholastischen Denkformen.

¹⁸ Über ihn vgl. *Aschbach, J.* 3, 183f. — *Rosas, A.* 2, 70 — Act. fac. 4, S. XXVIII. und vor allem *Senfelder, L.*: Franz Emerich, 1496—1560, Ein Reformator des medizinischen Unterrichtes in Wien. In: *Die Kultur* 8, 61—74 (1907).

Emerich (1496–1560), und ein Spital, das Bürgerspital,¹⁹ in dem 1554 ein anderer Schüler *da Montes*, *Martin Stopijs*, Spitalphysicus geworden war. Im gleichen Jahre 1554 kam die Renovation Ferdinands I. heraus, mit der er der Universität ihre neue, bis in die Zeit Maria Theresias dauernde Grundlage gab.²⁰ Hier ist auch das neue Statut über den klinischen Unterricht verankert. Es trägt, wie dies *L. Senfelder*²¹ au g. führt hat, deutlich die Handschrift *Emerichs*, der damals die praktische Professur innehatte. Wir lesen in diesem Statut,²² daß es nach dem Willen des Gesetzgebers „vor allen den Professoren der medizinischen Fakultät aufgetragen ist, nicht nur im Spital, sondern auch an ihren privaten Krankenbesuchen die Studenten soweit teilnehmen zu lassen, als dies eben ohne Belästigung der Kranken möglich ist, damit sie umso leichter in den Stand gesetzt würden, Theorie und Praxis miteinander zu verbinden und so wirklich erfahrene Ärzte würden.“

Ein großes Ziel, die Vereinigung von medizinischer Theorie und Praxis, war ins Auge gefaßt und gesetzmäßig dekretiert. Aber Ferdinand I. hatte es unterlassen, auch die notwendigen Mittel zur Realisierung seiner Reform bereitzustellen. *Franz Emerich*, der unmittelbare Schüler *da Montes*, war freilich von seiner Sendung noch so erfüllt, daß er versuchte, dieses Ziel auch mit unzulänglichen Mitteln zu erreichen. Wir wissen von einem Zeitgenossen *Emerichs*, dem Reichshofrat *Georg Eder*,²³ daß *Emerich* tatsächlich seine Studenten ans Krankenbett führte.

1560 war *Emerich* tot. Er hat den Niedergang seiner Fakultät nicht mehr erlebt. Sie ist in der Folge zu einer Vorbereitungsanstalt von Padua herabgesunken. Die Mission, die ihr *Emerich* in der Entwicklung des Krankenbettunterrichtes zugedacht hatte, hat Leyden übernommen.²⁴ Von dort ist auch jener Mann, *Gerard van Swieten* (1700–1772), gekommen, der 200 Jahre später Wien zur Pflanzstätte des klinischen Unterrichts machte.

Nun erst war die Zeit reif geworden, um das zu bewerkstelligen, was Ferdinand I. und sein Leibarzt *Franz Emerich* 1554 zwar gewollt, aber nicht verwirklicht hatten: medizinische Theorie und medizinische Praxis im Unterricht zu verbinden. Maria Theresia und *van Swieten* haben es 1754 in einer einzigartigen Form, in der *exercitatio clinica viva*, erreicht. Mit der Errichtung der stationären Klinik im Bürgerspital und der Berufung einer Forscherpersönlichkeit von der Leidenschaft eines *Anton de Haen* (1704–1776) haben sie beispiel-

¹⁹ Vgl. *Weiss, K.*: Geschichte der öffentlichen Anstalten, Fonde und Stiftungen für die Armenversorgung in Wien. Wien 1867. S. 83ff.

²⁰ Vgl. *Kink, R.* 1, 257ff.

²¹ *Senfelder, L.* (zit Anm. 19) 69.

²² *Kink, R.* 2, 379 f.: „... *Id quod maxime Medicae Facultatis Professoribus iniunctum esse Volumus, ut nedum in hospitalium, sed aliorum aegrotorum uisitationibus Studiosos eatenus admittant, quatenus hoc ipsum absque infirmorum grauamine fieri potest, quo facilius Theoriae practicam iungere adeoque periti Medici fieri queant.*“

²³ *Eder, G.*: Catalogus Rectorum ad annum 1538, S. 74 (zit. nach *Aschbach, J.* 3, S. 185).

²⁴ Vgl. *Lindeboom, G. A.*: Herman Boerhaave. The man and his work. London 1968, S. 283ff.

haft gezeigt, was ein Land für den medizinischen Unterricht zu leisten imstande war, wenn sich die Macht des absolutistischen Staates mit dem Können eines großen ärztlichen Organisators verband. *De Haens* Klinik hat mit einem Schlag Wien zum Mittelpunkt klinischer Ausbildung in Europa des 18. Jahrhundert gemacht.

Man kennt ihre Einrichtung aus zahlreichen zeitgenössischen Beschreibungen²⁵ und die Art des examinerischen Unterrichtes, den *de Haen* täglich zwischen 8–10 Uhr morgens erteilte und pflegt gewöhnlich an dieser Institution das hervorzuheben, was sie als eine genaue Fortsetzung des Leydenschen Musters erscheinen läßt: daß sie nur sechs Betten für Frauen und ebensoviele für Männer besaß, an denen *de Haen* wie einstmal *Boerhaave* mit seinen Studenten ein sublimes Krankenexamen exerzierte. Man vergißt leicht darüber, worin diese Institution über Leyden hinauswuchs und der Wiener Klinik der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts überhaupt erst ihre Entwicklungsmöglichkeiten gab. Es sind zwei Maßnahmen *van Swieten*s, die beide im Anschauungsbedürfnis des 18. Jahrhunderts, in der Sinnhaftigkeit seiner Beobachtungs- und Erfahrungsmedizin ihre Wurzel haben. Die erste zielt darauf aus, die Mannigfaltigkeit der Krankheitsbilder den Studenten an einem möglichst zahlreichen Krankengut vor Augen zu führen. Waren es auch nur zwölf Betten, an die die Studenten an der Klinik *de Haens* geführt wurden, so hatten sie doch eine Funktion, die man am besten mit jener von Wechselrahmen in einer Bildergalerie vergleichen kann. Auf Anordnung *van Swieten*s war nämlich *de Haen* befugt, aus sämtlichen Wiener Krankenhäusern jeweils die Fälle auszuwählen, die Muster von bestimmten Krankheiten darstellten und daher für die Unterweisung der Studenten besonders geeignet waren. Sie wurden noch ergänzt durch das reiche Material, das sich täglich in der Armenambulanz des Bürgerospitals darbot. Mit der zweiten Maßnahme, daß ebenfalls sämtliche Wiener Krankenhäuser die für Obduktionen notwendigen Leichen bereit zu stellen hatten, hat *van Swieten* bereits 1749 den Grund zu der später so glanzvollen Entwicklung der pathologischen Anatomie gelegt. Man braucht nur die *Ratio medendi*²⁶ *de Haens*, jene Bibel klinischer Kasuistik, aufzuschlagen, um zu ersehen, in welchem Maße nunmehr in Wien die pathologische Anatomie zu einem integrierenden Bestandteil des medizinischen Unterrichtes wurde.

Aber nicht nur die pathologische Anatomie! *van Swieten* legte ebenso großen Wert darauf, daß auch die vorklinischen Fächer, die Normale Anatomie, die Botanik und Chemie, objektnah gelehrt wurden. In dieser Absicht ließ er das anatomische Theater renovieren und sorgte dafür, daß genügend Leichen zum Sezieren vorhanden waren.²⁷ In derselben Absicht errichtete er den botanischen Universitätsgarten und ein chemisches Laboratorium. Mit all dem hat er dem

²⁵ Vgl. *Neuburger, M.* 5 — *Löbel, G.*, S. 662. 687.

²⁶ *Haen de, A.*: *Ratio medendi in nosocomio practico, quod in gratiam et emolumentum medicinae studiosorum condidit Maria Theresia.* XV voll. Vindob. 1758—1773.

²⁷ *Rosas, A. v.*: 2. T., 2. Abt., S. 285. Vgl. auch *John, J. D.*: *Lexikon der k.k. Medizinalgesetze.* Bd. 6 (Prag 1798), S. 712. 714.

demonstrativen, dem Anschauungsunterricht in Wien eine breite Grundlage geschaffen, wie ihn die in den west- und südeuropäischen Staaten erblühte Nova Scientia erforderte. So kann man sagen, daß um die Mitte der fünfziger Jahre die Wiener medizinische Fakultät eine Hochburg, ein Modell der Nova Scientia geworden war.²⁵

Bevor er aber nach diesem Modell die schon bestehenden Fakultäten in den Ländern der Monarchie, in Freiburg, Graz, Innsbruck, Pavia und Prag reformierte bzw. neue Fakultäten wie eben in Tyrnau errichtete, war noch die Erfüllung von zwei Vorbedingungen notwendig. Einmal mußte von Swieten in Wien genügend zahlreiche Schüler nach der neuen Unterrichtsmethode herangebildet haben, damit diese Schüler sie in die Länder verpflanzen konnten. Das beanspruchte natürlich eine gewisse Zeit. Zum zweiten aber mußte eine zentrale Unterrichtsbehörde geschaffen werden, um von dieser aus das große Reformwerk in allen Teilen des Reiches organisieren und weiter betreuen zu können. Es ist zur Genüge bekannt, daß bis dahin die Leitung der Hohen Schulen in den Händen der Jesuiten lag, die noch ganz nach der scholastischen Methode verfahren. Erst 1760 hat *van Swieten* die bildungspolitische Vormachtstellung der Jesuiten so weit zurückgedrängt, daß er die Studienhofcommission als oberste Unterrichtsbehörde gründen und mit modernen, d.h. im Geiste der Zeit aufgeklärten Beratern besetzen konnte.²⁹

Jetzt erst war die Zeit gekommen, um nach einem einheitlichen Plane das bewährte Wiener Modell systematisch in die einzelnen Länder zu verpflanzen. Jetzt erst waren ihm die Schüler herangewachsen, von denen er hoffen konnte, daß sie nach den bei *de Haen* erlernten Prinzipien den Krankenbettunterricht in den verschiedenen Teilen der Monarchie inaugurierten.

So schickte er *Johann Michael Menghin* (1738–1789?) 1764³⁰ nach der Promotion nach Innsbruck und ließ ihn dort am Bürgerspital Collegia clinica halten. Weiters hat er die medizinische Fakultät in Freiburg/Br. ermuntert, ein univer-

²⁵ Die Bemühungen *van Swietens*, eine leistungsfähige ärztliche Schule für den Gesamtbereich der Monarchie heranzubilden, harren noch immer einer auf den Methoden moderner Geschichtsforschung beruhenden Darstellung. Bis dahin wird man sich mit den (längst überholten) Darstellungen von *J. F. C. Hecker* bzw. *Th. Puschnann*, *Die Medicin in Wien während der letzten 100 Jahre*. Wien 1884, begnügen müssen. Für einzelne Teilprobleme vgl. *Lesky, E.*, *Das österreichische Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. In: *Arch. österr. Gesch.* 122/1. Wien 1959 sowie *Schäfer U.*, *Physikalische Heilmethoden in der Ersten Wiener medizinischen Schule*. In: *Sitzb. Österr. Akad. Wiss., phil.-hist. Kl. Bd. 254/3*. Wien 1967. *Brechka, F. T.*: *Gerard van Swieten and his World 1700–1772*. The Hague 1970. S. 132 ff.

²⁹ Vgl. *Kreuzinger, V.*: *Gerhard van Swieten und die Reform der Wiener Universität unter Maria Theresia bis zur Errichtung der Studienhofcommission*. Phil. Diss. Wien 1924. S. 20.

³⁰ Vgl. *Huter, F.*: *Hundert Jahre medizinische Fakultät Innsbruck. 1869 bis 1969*. In: *Veröff. d. Univ. Innsbruck. 17. Forschungen z. Innsbrucker Univ. Gesch.* VII/1.1. T. *Die Wiedererrichtung der Fakultät und ihre Vorgeschichte*. Innsbruck 1969. S. 3. — *Ferner*: *Die Lehrkanzelsvorstände der med. Fakultät der Universität Innsbruck. 1674–1949. Forschungen und Forscher der Tiroler Ärzteschule 1948/50*. Innsbruck 1950. Ed. 2, S. 281.

sitätseigenes klinisches Hospital zu schaffen. 1768 wurde hierfür eine eigene Kommission eingesetzt.³¹ Die tschechischen Kollegen brauche ich nur daran zu erinnern, daß der de Haen-Schüler *Thaddäus Bayer* (1737–1808) es war, der 1769 im Auftrag *van Swieten*s mit dem Krankenbettunterricht am Spital in der Hybernergasse in Prag begann.³² Und wenn Italiener unter uns wären, dann würden sie mir zustimmen, was *Pietro Vaccari* in seiner *Storia della Università di Pavia* (Pavia 1957) im einzelnen ausgeführt hat³³, daß die alte Universität Pavia nach Plänen, die heute noch im Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien vorliegen, unter Maria Theresia und *van Swieten* ausgebaut wurde, daß sie ein prächtiges anatomisches Theater und selbstverständlich auch einen modernen Krankenbettunterricht erhielt, indem 1770 *van Swieten Giovanni Borsieri de Kanilfeld* (1725–1785) mit klinischen Vorlesungen betraute.

Und wie steht es nun mit Tyrnau? Der Chronist der Budapester medizinischen Fakultät, *Tibor von Györy*,³⁴ und meine Vorrednerin *Mária Bokesová-Uherová*,³⁵ haben mit aller wünschenswerten Klarheit die Initiative Maria Theresias und *van Swieten*s an der Begründung der Budapester medizinischen Fakultät, die in Tyrnau ihren Anfang nahm, hervorgehoben. Die Worte des Einrichtungsdekrets vom 14. Dezember 1769 umschreiben sie folgendermaßen:³⁶ „... *eam esse Apost. Suae Caes. Reg. Maiestatis benignissimam voluntatem, ut universa in Universitate Tyrnaviensi pro futuro tradenda studia iuxta methodum et normam in Universitate Viennensi introductam regulentur et respective formetur* ...“ *Tibor von Györy* schließt daran die Frage:³⁷ „Konnte denn Ungarn eine vorzüglichere medizinische Fakultät sich wünschen als jene, die *van Swieten* in den Jahren 1749–1750 für die Wiener Fakultät organisiert hatte?“ Damit meint er, daß die Tyrnauer Fakultät genau dieselbe Anzahl von fünf Professoren erhielt, wie sie an der Wiener systemisiert waren.

Diese erste Professoren generation³⁸ der späteren Budapester Fakultät stammt aus den verschiedensten Teilen und Nationen der Monarchie wie der Tscheche *Wenzel Trnka von Krzowitz* (1739–1791) aus Tabor, der Kroate *Michael Schoretics* (1741–1786) aus Veszprém oder die Deutschen *Adam Ignaz Prandt* (1739–1817) aus Peterwardein, *Jakob Josef Winterl* (1739–1809) aus der Steier-

³¹ Vgl. *Nauck, Th.* : Zur Geschichte des medizinischen Lehrplans und Unterrichts der Universität Freiburg/Br. In: Beitr. z. Freiburger Wissenschafts- und Universitätsgeschichte. 2. Heft. Freiburg/Br. 1952. S. 39.

³² *Sebald, A.* : Geschichte der medicinisch-prakt. Schule an der k.k. Karl-Ferdinandischen Universität zu Prag. Prag und Leipzig 1796. S. 21 ff. — *Bayer, Th. v.* : Beschreibung der öffentlichen Armen-Versorgungsanstalten in der k. Hauptstadt Prag. Prag 1793. S. 89f.

³³ Ebenda S. 147ff.

³⁴ *Györy, T. v.* : Die ersten Jahre der medizinischen Fakultät in Nagyszombat (Tyrnau). In: *Sudhoffs Arch. Gesch. Med.* 25, 214–248 (1932).

³⁵ *Bokesová-Uherová, M.* : *Lékárska fakulta Trnavský univerzity (1770–1777)*. In: *Lékárske Práce* II/4. Bratislava 1962. S. 23ff.

³⁶ Zit. nach *Györy, T. v.* S. 227.

³⁷ Ebenda.

³⁸ Vgl. im einzelnen *Bokesová-Uherová, M.* S. 45ff.

mark und *Joseph Jakob Plenck* (1739–1807) war sogar ein geborener Wiener. Aber allen diesen Professoren ist wie den früher genannten Innsbrucker, Freiburger und Prager medizinischen Lehrern eines gemeinsam: sie alle hatten in Wien ihre medizinische Ausbildung und ihren medizinischen Doktorgrad empfangen, sie alle haben sich in Wien unter den Augen *van Swieten* die objekt-naher Lehrmethode angeeignet. Ja, noch mehr: *van Swieten* hatte alle diese Männer selbst ausgewählt³⁹ und ihnen für ihre Lehraufgabe persönliche Instruktionen mitgegeben, zu denen auch die Einrichtung eines Krankenbettunterrichtes im Tyrnauer Xenodochium gehörte.⁴⁰ Wenn auch dieser Unterricht aus äußeren Gründen erst nach der Verpflanzung der medizinischen Fakultät in Ofen verwirklicht werden konnte, so fügt sich die Begründung der medizinischen Fakultät Tyrnau 1769 als ein Glied genau in jenes Reformprogramm ein, in dem *van Swieten* über die Metropolitan-Universität hinausgreifend zum *praeceptor totius Austriae Hungariae* wurde.

Es bleibt noch übrig, mit einigen Strichen den staatstheoretischen Hintergrund des thesesianischen Bildungsprogrammes zu umreißen, das, wie bereits in aller Deutlichkeit sichtbar wurde, keine Grenzen innerhalb der der habsburgischen Monarchie zugehörigen Länder kannte und allen ihren verschiedenen Nationen die gleiche Fürsorge zuwandte. Es ist eine sehr nüchterne Lehre, die aus den Rechenkammern der absolutistischen Fürsten stammt und die die Kameralisten des 17. und frühen 18. Jahrhunderts entwickelt haben.⁴¹ Auf die einfachste Formel gebracht, lautet diese Lehre: daß der größte Reichtum der Fürsten und der Wohlstand des Staates in einer möglichst großen Anzahl gesunder und arbeitsfähiger Untertanen bestehe. Wollte man also gesunde und leistungsfähige Untertanen haben, dann mußte man schon aus eigenstem Staatsinteresse auch gute Ärzte mit einer optimalen Ausbildung besitzen. Maria Theresia und *Gerard van Swieten* haben sich diese kameralistische oder populationistische Staatswirtschaftslehre völlig zueigen gemacht. Daß sie eine maßgebliche Rolle bei der Reform des medizinischen Unterrichtes spielte, geht aus folgender populationistischer Begründung hervor, mit der *van Swieten* in seinem Reformplan vom 17. Jänner 1749 bei der Kaiserin auf eine angemessene Besoldung des Chirurgen dringt:⁴² „*Cette dépense seroit facilement compensée par la conservation de tant de gens, qui sont estropiez pour toute leur vie par les bévues des chirurgiens ignorants, et qui par là sont au charge au public et fort onéreux au souverain pour les entretenir.*“

Neben diesem nüchtern-utilitaristischen Staatsdenken darf man die Antriebe nicht übersehen, die von der großen philanthropischen Bewegung der Aufklärung herkommen und gerade im medizinischen Bereich in den sechziger Jahren die

³⁹ Vgl. *Györi, T. v. S.* 227f.

⁴⁰ *Györi T. v.* ebenda. Im Intimatum vom 6. Mai 1771 werden Verhandlungen mit der Stadt Tyrnau aufgetragen, damit im dortigen Xenodochium Krankenbetten für den Unterricht zur Verfügung gestellt werden. — Vgl. *Linzbauer, F.:* *Codex sanitario-medicinalis Hungariae.* Bd. 2. Budae 1852. S. 581.

⁴¹ Vgl. *Lesky, E.* (zit. Anm. 28) S. 104ff.

⁴² Vgl. *Kreuzirger, V.* (zit. Anm. 29) Anm. 2. 13.

Unterrichtsreformen mächtig vorantrieben. Beide übernationalen gesamteuropäischen Ideen haben unter Maria Theresia und *van Swieten* alle Teile des habsburgischen Vielvölkerstaates durchwirkt und jenes geistige Klima geschaffen, in dem auch Ungarn seine erste medizinische Fakultät erhielt.

Lassen Sie mich meine Ausführungen im Sinne des Gründungsauftrages der großen Regentin schließen: Jene *Nostri majores*, an die uns die Budapester Einladung zur Gründungsfeier der medizinischen Fakultät gemahnt, sind für uns diesseits und jenseits der Grenzen vielfach gemeinsames Erbe. Und auch das darf ich noch hinzufügen, daß es gut ist, davon in einer Zeit zu sprechen, die allen Anlaß hat, das Gemeinsame vor das Trennende zu stellen.

SCHRIFTTUM

- Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis* (zit. als *Act. fac.*). Bd. 2. 1436—1501. Hrsg. von *Schrauf, K.* Wien 1899. Bd. 3. 1490—1558. Hrsg. von *Senfelder, L.* Wien 1904.
- Aschbach, J.*: Geschichte der Wiener Universität. Bd. 3. Die Wiener Universität und ihre Gelehrten. 1520—1565. Wien 1888.
- Billroth, Th.*: Über das Lehren und Lernen der medizinischen Wissenschaften an den Universitäten der deutschen Nation. Wien 1876.
- Hecker, J. F. C.*: Geschichte der neueren Heilkunde. Berlin 1839.
- Kink, R.*: Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien. 2 Bde. Wien 1854.
- Löbel, G.*: Geschichtliche Notizen über das medizinische Clinicum der Wiener Universität. In: *Wien. med. Wochenschr.* 21, Nr. 13. 27—29. 31. 32. 36. 38. 39 (1871).
- Neuburger, M.*: Das alte medizinische Wien in zeitgenössischen Schilderungen. Wien 1921.
- Petersen, J.*: Hauptmomente in der älteren Geschichte der medizinischen Klinik. Kopenhagen 1890.
- Puschmann, Th.*: Geschichte des medizinischen Unterrichtes von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Leipzig 1899.
- Rosas, A.*: Kurzgefaßte Geschichte der Wiener Hochschule im Allgemeinen und der medizinischen Facultät derselben insbesondere. 3 Theile. Wien 1843—1847.
- Temkin, O.*: Studien zum „Sinn“-Begriff in der Medizin. In: *Kyklos* 2, S. 21—105 (1929).
- Wightman, W. P. D.*: *Science and the Renaissance. An Introduction to the Study of the Emergence of the Science in the Fifteenth Century.* Vol. 1. Edinburgh 1962.

Összefoglalás

A tanulmányunk kettős célja van: egyrészt helyesbíteni és a bécsi anyagon bemutatni, hogy a szokásos véleménnyel ellentétben, a skolasztikum egyetemi orvostudomány ismerte a betegágy melletti oktatást; másrészt a nagyszombati orvosi kar alapítása a tereziánus korszak általános képzési és állampolitikai programjába tartozott. A bécsi orvosi kar Albertinus-féle statutumaiban (1389) már bizonyos

mértékben szerepel a betegágy melletti oktatás. Onnan tudjuk, hogy egy ilyen „visitare practicum” létezett a 15. században, hogy 1455-ben ellentét támadt az orvosi kar és a hallgatók között, másrészt *Martin Stainpeis* (1520) tanulmányi tervzetéből. Szerző vázolja ezután, hogyan honosította meg Bécsben (1554) *Franz Emerich* a padovai betegágy melletti oktatást, és részletesen ismerteti, hogyan ültették át a leydeni módszert Bécsbe *van Swieten és de Haen* (1754).

A Nova scientia szellemében kialakított bécsi mintára a 18. sz. hatvanas éveitől megreformálták a Monarchia többi fakultását is (Graz, Freiburg, Innsbruck, Pavia, Prága) és felállították Nagyszombatban az orvosi kart, *van Swieten és de Haen* Bécsben kiképzett volt tanítványait helyezve oda tanárokként. Így a Habsburg-birodalom e részében is elérték, hogy modern kiképzésű orvosokkal jobban lássák el a lakosságot, amint ezt az államra az egész birodalom területére meg is követelte. Így ugyanazon képzési és gazdaságpolitikai tényezők játszottak közre a nagyszombati orvosi kar alapításánál, mint amelyek az egész teréziánus kort uralták.

THE BUDAPEST UNIVERSITY AND THE MASTERS OF HUNGARIAN MEDICINE*

by IMRE ZOLTÁN

We are commemorating this year the 200th anniversary of the foundation of our University or more correctly of its predecessor, the Medical Faculty of the University of Nagyszombat. The decree of *Maria Theresia*, Empress of Austria and Queen of Hungary, was actually issued on the 7th November 1769, ruling on the supplementation of the faculties—philosophy, theology and law—of the University of Nagyszombat founded in 1635 by a Faculty of Medicine.

200 years are a relatively short period in the history of the European universities, thus our University belongs to the relatively younger ones among the European universities.

Should we seek for an explanation of the relative lateness in the foundation of the first university medical school in our country, we may point to the turbulent historical past of our small country situated in the heart of Europe.

On the basis of available data it may be assumed that several centuries preceding the foundation of the Faculty of Medicine in Nagyszombat we had universities in the 14th and 15th century with medical training going on (Buda, Pécs, Pozsony). However, as the consequence of Turkish oppression following the lost battle of Mohács these universities must have been destroyed. This is the explanation of the fact why *Péter Pázmány* when succeeding after many efforts in the foundation of the first Hungarian University of the new epoch, had to choose as the site of this university the small city of Nagyszombat in Northern Hungary, the capital of the country being in the hand of foreign conquerors.

No medical training existed in Hungary up to the last third of the 18th century. We had naturally physicians who were trained either abroad or learned from private doctors in Hungary and passed their examinations at foreign universities, their number however was very restricted. No doctor, not even a so-called "barber-surgeon" could be found in the villages or small cities. The barber surgeons were simple men, trained by the guild for shaving, blood letting, for becoming bathmasters, etc. It was however strictly forbidden for them to treat "internal" cases with the exception of the case when no doctor was available. As this latter exception was usually the general rule in Hungary in that epoch,

* A part of the Ceremonial Address by the Rector Prof. dr. Imre Zoltán 9. November 1969.

one can imagine the level of medical care. It is thus easy to understand that at the beginning of the 18th century the lack of trained doctors aroused more and more uneasiness in the highly cultured men of the country and the first voices had been raised already in that period for the creation of medical training in Hungary. In 1751 *Dániel János Perliczi*, chief of the health department of the country Nográd addressed a memorandum to the queen asking her to set up a faculty of medicine in one of the universities with a view to raise the level of public health of the country. Although the organization of the faculty of medicine in Nagyszombat cannot be directly related to this memorandum, it is still an important document of cultural history.

In connection with *Perliczi's* activities in the interest of the organization of medical training another fact should be recorded. Having learnt about the intention of count *Károly Eszterházy*, archbishop of Eger, to found a university in Eger, he wrote a letter to *Ferencz Markhót*, chief of the public health department of the counties of Heves and Outer-Szolnok, asking him of the possibilities of realization of his scheme relating to medical training. *Markhót* adopted his ideas and suggested to the archbishop the foundation of a medical courses in 1767. The duration of the course was originally planned for 5 years and he himself volunteered for teaching without any payment. On November 5, 1769 the first Hungarian Medical School was in fact inaugurated, preceding thus by a full year the Faculty of Medicine in the University of Nagyszombat, where actual teaching started only in the academic year of 1770–71. The cultural historical importance of these great men was however, confined to these events. The Medical School of Eger closed its doors after a brief and insignificant existence. The course started with 10 students, which is not negligible if we consider that only 7 students attended the Faculty of Medicine of the University of Nagyszombat during the first academic year. However, we know only of two students attending in the second year, and in 1774 the Medical School exists merely in the reports of the archbishop, then disappears completely.

The setting up of the Faculty of Medicine the University of Nagyszombat played an important role in the disappearance of the Medical School of Eger; another reason for its failure was the fact that *Markhót* was unable to meet alone all the requirements of teaching. This was true, in spite of the fact, that the universities of that time differed substantially from the modern ones both in the number of departments and of professors. For instance at the beginning of the 18th century 2 professors were teaching at the famous Faculty of Medicine of the University of Halle, and only 3 in Bonn, which was founded much later.

One full year following the start of the Medical School of Eger, teaching started also in Nagyszombat, in 1770–71.

The organization and teaching schedule of the Faculty of Medicine followed in each little detail the rule of the University of Vienna on the basis of the decree of the Governmental Council, edited on the 29th October 1770. This decree, which at the same time ruled on the bilateral validity of the diplomas, was in many respects disadvantageous for the Hungarian university. This latter had

to follow the example of the Vienna University, which preceded always in each respect the Hungarian university as regards the introduction of new reforms, the organization of new departments or the problem of increasing the number of hospital beds.

Corresponding to the teaching system of the University of Vienna the Medical Course at the University of Nagyszombat covered 5 years and the various disciplines were presented by 5 professors. Their pioneer activity should be honored and they merit to be mentioned. The first professors of the first Hungarian Faculty of Medicine were *Mihály Schoretics*, professor of pathology and therapy, *Ádám Ignác Prandt*, physiology and pharmacology, *Jakab Winterl*, botany, *Venczel Trnka* anatomy and *József Jakab Plenck* professor of practical surgery and obstetrics. Among them mainly *Plenck* was outstanding, his textbook on surgery and obstetrics were published in many editions both in Vienna and in Copenhagen. His books on ophthalmology and dermatology were also successful, especially the latter where he systematized the diseases of the skin.

In spite of these excellent professors the Faculty had to cope with severe difficulties especially in the line of practical teaching. In his memorandum Winterl writes already on the 10th July 1771 that there is a contradiction in the obligation of the University to teach practical therapy and in the lack of available hospitals. The problem could not be resolved in spite of the repeated resolutions demanding the municipal hospital first in general, then more explicitly to designate 2-2 beds for the teaching of internal medicine and surgery. This was one of the ultimate causes leading to the transfer of the Faculty to Buda.

The last lecture in Nagyszombat was held on the 24th August 1777, to be continued next year in Buda. The auditoriums of the Faculty of Medicine were placed there in the buildings offered for this purpose by the queen, near to the royal palace. For the purposes of practical training in internal medicine and surgery 2 wards of the civil hospital in Buda (old Szent János) were reserved.

However all this was of little help. Joseph II. who visited the University in 1781 and in 1783, records with anger the unbearable situation in the clinical hospital, and states firmly, that practical teaching is impossible at such a place. It was due to his efforts that the Faculty of Medicine was transferred to Pest in 1784, of the empty monasterial buildings at the corner Hatvani and Újvilág streets (now Kossuth Lajos and Semmelweis streets). The situation did not improve substantially even here. The "clinics" consisting of 6-12 beds, were unsuited for up-to-date teaching not merely due to the small number of patients, but also due to the poor premises. The clinics of surgery and obstetrics were soon transferred into a separate building on the Ország-út (now Múzeum-körút) due to the outbreak of an erysipelas epidemic. This however was no great help either. All efforts of the Faculty to convince the hospital of the city to help with their beds in the teaching of the Faculty of Medicine—like the one in Vienna—failed on the firm resistance of the leading officials of the city.

The possibilities of modern clinical teaching were being created only by the

construction of new buildings started in the last two decades of the 19th century. The central buildings of the University were gradually constructed in the course of about 30 years, starting in 1880. These include offices, theoretical institutes and clinics, still forming the main body of the University.

It should be emphasized however, that the development of the Faculty of Medicine was hindered not merely by material difficulties. The political and social background delaying for many centuries the foundation of the Hungarian Faculty of Medicine was not much better in the 19th century and remained like that till the middle of the 20th century. In the first half of the 19th century, when the ideas of the enlightenment delineated clearly the necessity of political and social transformation in our country as well, the University and the Faculty of Medicine had to fight not only for its independence and material subsistence, but also for the right to use the Hungarian language at the University. The political oppression imposed on the nation following the 1st war of independence of 1848–49 silenced our entire cultural life and rejected thus by decades the development of the University as well. The relative political consolidation and the economic development of the country created the basis for the above-mentioned development of the University and of the Faculty of Medicine in the last years of the century only. The ideas and aims of the great Hungarian doctors of the 19th century came to be realized—at least in part—only in this period. We mention only a few of them, like *Balassa*, *Markusovszky*, *Korányi* and *Bókay*. These names mark the birth of Hungarian Public Health and the development of the present structure of the Faculty of Medicine.

The relative quiet period however didn't last very long. The new installations of the Faculty of Medicine were hardly finished, when World War I. broke out. During the war the Faculty of Medicine was abandoned. The majority of students and teachers were serving in the army and the clinics became reserve-hospitals for the army. There was no question of a real university life and even less of development.

Looking back very briefly on the history of the Faculty of Medicine from the time of its foundation until the outbreak of World War I. we have to admire and honour our great predecessors, who—often in critical periods—did remain at the peak of their profession, who—in spite of all—rose above the level of their contemporaries. Hungarian Medical science, which is essentially as old as the Faculty of Medicine, has acquired recognition in our country in the last 200 years. This fact is due to the doctors, who in spite of all difficulties, often in contrast to the prevailing ideas of their epoch lived with full heart for their profession and their science, bringing it ahead and serving with their whole life the idea of humanity. A great number of these belonged to the teachers or students of our University. There is no time to enumerate all of them, therefore I will restrict myself to mentioning only the most outstanding ones.

Ferenc Bene taught theoretical medicine and later special pathology and pharmacology at our University. He founded in 1841 Conferences of the Hungarian Doctors and Biologists. His textbook entitled "*Elementa Medicinæ Practicæ*" was being used in a number of universities abroad. His great merit is that he

propagated in two of his books the vaccination of Jenner and he contributed to the introduction of this method in Hungary, one among the first countries in Europe.

Pál Bugát, professor of theoretical medicine, was the founder of Hungarian medical language. He was the editor of the first Hungarian medical periodical, "*Orvosi tár*" (1831) and he founded the Society of Natural Sciences.

Ágost Schoepf Merei, professor of pediatrics, was the first man who taught pediatrics as an independent discipline at the university. He founded the first institute of orthopedy and then the first pediatric hospital in Budapest. He played an active role during the war of independence of 1848-49 and therefore he had to leave the country following its defeat.

János Balassa as the professor of surgery introduced the concepts of modern surgery in Hungary. He was the first who performed surgery of the aneurysm. Against the prevailing surgical ideas he was the first to claim the importance of immobilization of the tuberculous joint. He was the most marked personality of the last century, progressive as a medical politician. He was encircled by the professors elaborating the great reforms of medical profession in this century, like *Lajos Markusovszky*, founder of the "*Orvosi Hetilap*", *János Bókay* senior, *Jenő Jendrassik* and *Frigyes Korányi*. The idea of the foundation of the Hungarian Medical Publishing Society and that of State Council of Public Health emerged from the "Balassa circle" and came to be realized later by *Markusovszky*.

To this circle belonged also *Semmelweis*. *Ignác Fülöp Semmelweis*, the saviour of mothers, had been the professor of our University for 10 years. He was working in the late Clinic of Obstetrics of the University of Vienna after getting his medical degree. Here he recognized the pathomechanism of puerperal fever and the way of its prevention. He published his discoveries in a publication written during his professorship at the University of Budapest. The essence of his teaching is that puerperal fever is not a specific infectious disease but a type of pyaemia, which can be contracted by the delivering mother, the patient after surgery or even by the surgeon himself. For its prevention he recommended the avoidance of pyogenic and decaying matters. Thus *Semmelweis* is essentially the discoverer of the theory of sepsis and antiseptics.

Among the professors of anatomy the name of the two *Lenhossék* should be mentioned here. *József Lenhossék* performed important studies in the field of the histology of the nerves and of the kidneys. He was awarded the Monthyon medal in Paris in 1857 for his studies on the medulla oblongata. The research activities of *Mihály Lenhossék jr.* were confined mainly to the nervous system. Through these and other studies on the histology of sensory organs his name became well-known in Europe.

Endre Högyes, professor of pathophysiology, discovered the essence of labyrinthogenic nystagmus. Among his manifold activities that on the immunization against rabies is of special importance. As a result of this, the mitigation of the virus is performed by his dilution method instead of the original drying practised even in our present days.

The teaching of pathological anatomy was introduced very early at the Faculty of Medicine of Budapest, in 1844. Only a few departments of pathological anatomy had been founded earlier (Strassbourg, Paris, London, Vienna) than the Budapest one. The first professor, *Lajos Arányi* was the pupil of *Rokitansky*.

From his successors, *Antal Genersich* stated already in 1880—greatly ahead of his epoch—that human and bovine tuberculosis are two completely different diseases.

The series of excellent pathologists should be closed by the mention of the name *Ödön Krompecher*. He was the discoverer of the basal-cell carcinoma, still bearing his name.

Among the professors on internal medicine the two *Korányis* should be mentioned in the first place. *Frigyes Korányi* was the first great representative of the Hungarian school of internal medicine. He started the fight against tuberculosis in Hungary.

Sándor Korányi exerted decisive influence on the development of medical science in the country not only on that of internal medicine. His theoretical approach has been characterized by the functional concept and his experimental works by the exact methods of natural sciences. He was the first to apply the methods of chemistry in medicine. His basic studies opened new pathways to our knowledge on the normal and pathological functions of the kidneys. His merits as a teacher are also outstanding. The majority of our leading internists were his disciples and a great many continue to be. The effects of his activities in teaching and training are still demonstrable in the whole line of our medical science. It is not merely our view, that his high class scientific merits are exceeding the boundaries of our frontiers.

János Bókay senior was the creator of the Hungarian school of pediatrics. He wrote his basic works on the diseases of childhood in the middle of the fifties of the last century. His work has been continued by his son, *János Bókay* junior, the excellent research worker in the field of infectious diseases of the children. He acquired great merits with the application of the antidiphtheria serum and with the introduction of the method of intubation in pediatrics. As the *Korányi*-school is still living in Hungarian internal medicine, so is the *Bókay*-school in pediatrics.

Among the professors of surgery *Gyula Dollinger* was the first after *Balassa* to acquire international recognition to the name of the Medical School of Budapest. His basic activities are related to the field of surgical orthopedy. He was the founder of the Hungarian Society of Surgery.

Jenő Pólya, professor without chair of the Faculty of Medicine, modified the Billroth-II type resection of the stomach and this modification is widely applied not only in Hungary but in other countries as well, mainly in England and in Germany.

The Faculty of Medicine of the University of Budapest was among the first ones where an independent urological department was founded. This was mainly due to the activities of *Géza Illyés*. His scientific and clinical activity

is internationally well known. He contributed a great deal to the intraoperative application of the cystoscope.

One the most ancient traditions of the Faculty of Medicine was the teaching of ophthalmology. The first department of ophthalmology was founded in 1801, its director was *János Tódor Fabinyi*. Later the activity of *Emil Gross* merits emphasis mainly for his role in the organization of the fight against trachoma. *József Imre junior* died very early. He was well known internationally for his activities especially in ophthalmological surgery.

Among the pupils of *Semmelweis*, *Vilmos Tauffer* the pupil of *Hegar* should be mentioned here. He was the founder of up-to-date obstetrics and gynaecology in Hungary. He founded an important school of gynaecology and its effects were present up to the late forties of the 20th century. His greatest achievement however was the introduction of the so called "*Obstetrical Register*", covering each delivery in the country and thus it was the first well organized registration of this kind in whole Europe.

József Fodor was an excellent representative of public health. He became doctor honoris causa of the University of Cambridge in 1891 on the basis of his excellent studies. His department was the second of this type in Europe, having been preceded only by that of *Pettenkoffer* in Munich.

In the year of the foundation of the Faculty of Medicine the training of pharmacists had also started in Hungary in the form of a course of 3 months duration. Among the professors of pharmacology the name of *Lajos Winkler* should be underlined here, the founder of modern training of pharmacists in Hungary. He opened new ways in the field of classical analytical chemistry and developed original methods of analysis. He is well known on the ground of his activity in the field of precision gravimetric gas-analysis and pharmaceutical analysis.

Training in dentistry started in 1844 at the Faculty of Medicine. The first lectures were held at that time by *Döme Nedelko*. The first ordinary professor of dentistry was *József Árkövy*, whose book "*Diagnostik der Zahnkrankheiten*", edited in 1885 acquired international recognition for Hungarian dentistry.

This list is far from being complete. Many of our former professors, research workers could still be mentioned here, whose names are registered on the golden pages of medical history. We could continue this by mentioning the names of their successors and excellent pupils who acquired recognition and honor for the Hungarian medical science in the last 30–40 years. They are however already our contemporaries, and it is up to the coming epoch to pay tribute to their names.

Those who have been mentioned belong by all means to the greatest. Their life and work is an example for us, we are trying to continue their efforts under much better circumstances.

Összefoglalás

1769. november 7-én kelt Mária Terézia osztrák császárnak és magyar királynak határozata, hogy az 1635-ben alapított nagyszombati egyetemet kibővíti, és a meglévő theológiai, bölcsészeti és jogi karokat orvostudományi karral kiegészíti. A középkori magyar egyetemek után — amelyeken folyhatott orvosi oktatás is — a XVIII. század utolsó harmadáig Magyarországon nem volt orvosképzés, bár a század elejétől kezdve elhangzottak az első javaslatok a magyar orvosképzés megteremtésére. Perliczi János Dániel 1751-i tervezete és Markhót Ferenc egri orvosi iskolája az egyetemi oktatás legfontosabb előzménye.

A bécsi egyetemi oktatás szervezetének megfelelően a nagyszombati egyetemen az orvosi tanfolyam öt évig tartott, a tantárgyakat öt tanár adta elő: Schoretics Mihály, Prandt Ádám Ignác, Winterl Jakab, Trnka Vencel és Plenck József Jakab. A korokban kitűnő tanárok ellenére a kar rendkívüli nehézségekkel küzdött, első sorban a gyakorlati oktatás tekintetében. Végül ez volt egyik oka annak, hogy az egész egyetemet 1777-ben Budára helyezték, majd a klinikai kórház tűrhetetlen állapota miatt II. József rendeletére 1784-ben Pestre tették át.

A mai értelemben vett klinikai oktatás lehetőségeit csak a XIX. század utolsó két évtizedében megindult építkezések teremtették meg. Az 1880-as évektől több ütemben, körülbelül harminc év alatt épültek fel az egyetem központi épületei, elméleti intézetei és klinikái, amelyek lényegükben ma is az egyetem épületeit jelentik.

A magyar orvostudomány, amelynek története lényegében egyidős az egyetem orvosi kara történetével, a kétszáz év alatt világszerte megbecsülést szerzett a magyar névnek. Ezt azoknak az orvosainknak köszönhetjük, akik minden nehézség, sokszor koruk szelleme ellenére is, nemcsak teljes szívvel és lélekkel tudtak élni a tudományuknak, de azt tovább is fejlesztették, akik a humánus szolgálatába állították egész életüket, és akik közül nem egy az egyetem tanárai, oktatói közül került ki. Ilyen nagy orvosalakjaink pl. Bene Ferenc, Bugát Pál, Schoepf-Merei Ágost, Balassa János, Markusovszky Lajos, id. Bókay János, Jendrassik Jenő, Korányi Frigyes, Semmelweis Ignác Fülöp, Lenhossék József, Arányi Lajos, Genersich Antal, Krompecher Ödön, Korányi Sándor, ifj. Bókay János, Dollinger Gyula, Pólya Jenő, Illyés Géza, Fabini Teofil János, Árkövy József, Nedelko Döme, Winkler Lajos — és pusztán a nevek felsorolását még hosszan kellene folytatni.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВРАЧЕЙ В ВЕНГРИИ*

ИМРЕ ЗОЛТАН

После потерянной войны, независимая, но бедная страна приобрела первые лучи надежды созданием Советской республики 21 марта 1919 года. Несмотря на тысячу забот, советское правительство нашло время и способ для того, чтобы работать над развитием университета, и в том числе и медицинского факультета.

Политика просвещения Советской республики и гуманность распоряжений правительства оказали очень большое впечатление на медицинский факультет. Сотрудники университета за 133 дня Советской республики осуществили или начали столько современных предложений, что революционные дни первой венгерской пролетарской диктатуры можно с основанием считать выдающейся главой в истории медицинского университета.

На факультете было разработано много реформных планов. Значительная часть их осуществилась за время существования Советской республики, а другие предложения, по сравнению с имеющимся в распоряжении коротким промежутком времени, дошли до удивительно зрелой стадии. Выдающиеся профессора факультета и сотрудники — Корани Шандор, Поя Енё, Кромпеххер Эден, Ендрашик Эрнё, Ленхошшек Михай, Либерманн Лео, Диенеш Пал, Диенеш Лайош, Маджар Ежеф, Бауер Эрвин (Kogányi Sándor, Pólya Jenő, Krompecher Ödön, Jendrassik Ernő, Lenhossék Mihály, Liebermann Leó, Dienes Pál, Dienes Lajos, Madzsar József, Bauer Ervin) и многие другие совместно с Советским правительством боролись за осуществление лучшего.

Целым рядом смелых распоряжений в первую очередь старались поднять преподавание на современный уровень. Прежде всего стремились к тому, чтобы преподавание естествознания вышло на передний план. Организовали институт медицинской физики и второй физиологический институт. Было подготовлено предложение о преподавании физиологии и биологии, здравоохранения труда и промышленности, педагогики и медицинской психологии. Была создана отдельная комиссия для разработки

* Выдержки из торжественной речи ректора университета, проф. И. Золтана, которую говорил на 9-ом ноября 1969 г.

общего реформного плана образования врачей. Основным положением реформы была децентрализация практического обучения путем привлечения больниц в систему преподавания.

Специальная комиссия во главе с Винклер Лайошем (Winkler Lajos) разработала и реформу образования фармацевтов, в рамках которой планировали организовать Институт Фармацевтов в рамках университета.

Были сделаны и начальные шаги в целях регулирования образования зубных врачей.

Значительным распоряжением политики образования было то, что университет открыли для детей тех классов, которые раньше по сути дела были исключены. Отменили систему отдельных палат, обеспечили бесплатное лечение в университетских клиниках. Регулировали зарплату врачей, за отдельную работу обеспечили отдельное оплачивание. Во время существования Советской республики начали систему демонстраторов, выбранных среди отличных медиков, которые за свою работу получили отдельное оплачивание.

Радость и воодушевление, однако, не могли длиться долго. Советская республика после 4 славных месяцев существования была свергнута, а усиленный класс феодалов и капиталистов не замедлил сменить все достижения Советской республики, не замедлил также построить и новую националистическую шовинистическую общественную систему.

Для характеристики идеологии, царствующей в университете и на медицинском факультете, разрешите процитировать несколько предложений Дьери Тибора, писателя истории медицины тогдашнего царствующего класса: «Истекшие позорные полгода и его опыт возбуждал в профессорах ту опасность, которая означает выращивание целенаправленного умственного пролетариата, которая грозит эффективности учения, этическому уровню медицинского дела и всему обществу. Тот пролетариат, который готов ко всем деструктивным стремлениям. Поэтому профессора желали, чтобы ворота университета закрылись перед теми, у которых материальная необеспеченность, умственная или моральная низость или же недостаточное семейное воспитание грозит эффективному и спокойному учению и моральному уровню, желаемому от врача. Это распознавание привело к тому способу, который вместо поступления заставляет обращаться с просьбой при желании поступить в университет, чтобы таким образом из масс желающих можно было селективировать определенное ограниченное количество принимаемых на основании вышеизложенных принципов и по возможности устранить элементы, наиболее склонные к деструкции. Это стремление, наконец, было завершено законом от 1920 года абзацем 25 о «закрытом количестве» (*numerus clausus*).

Цитата на этом заканчивается. Дьери однозначно пишет и по его предложениям можно явно представить себе представления злостно царствующего 25 лет фашизма Хорти об университетах. Эти представления, разумеется, воплощались и на практике. В университетах и на медицин-

ском факультете царствовала явно выраженная антиселекция с известной целью, среди слушателей, кроме детей царствующего класса едва кто попадал. При селекции профессоров и преподавателей первым признаком была верность руководящим классам, имело место национализма, религиозные предрассудки и nepoтизм. Медицинский факультет Пештского университета также не был исключением для царствующих в то время общих взглядов. Однако был исключением тогда, когда речь шла о его снабжении, развитии. Сама собой навязывается мысль, чтобы и в связи с этим вопросом я процитировал Дьери. Его слова являются тем более убедительными, так как он хорошо продумал, прежде чем сказать кое что отрицательное о том правительстве, для которого он был безусловным служителем. Он пишет так: «... однако для медицинского факультета университета Пазмань Петера наступили тяжелые времена так как суммы, необходимые для повседневного существования его институтов и клиник определяются все более и более скудно. Лишь благодаря безграничному самопожертвованию профессоров машина не преостановилась. Почти не было такой кафедры при институтах или клиниках, профессор которых не прибавлял бы из своего дохода к тому, на что выданные ресурсы не обеспечивали покрытия, и осведомленные знали и о таких профессорах, которые для функционирования своих клиник пожертвовали гораздо больше того, что составляла их зарплата.

При таких умственных и материальных обстоятельствах находился университет во время начала Второй мировой войны.

Спокойные обстоятельства работы, оптимальные условия для развития медицинского факультета, и позже — медицинского университета принесло нам Освобождение. Победа Советского Союза и его союзников над фашизмом освободила венгерский народ не только от гнета иностранных властей, но и освободила его и от собственного царствующего класса. Народно-демократическое, а затем социалистическое построение нашего государства создало возможность для того, чтобы освобожденный народ меньше, чем за четверть века уничтожил отсталость многих веков. 24 года, прошедшие со дня Освобождения, были достаточными для того, чтобы феодально-капиталистический строй эпохи Хорти стал для нас плохим воспоминанием, а для нашей молодежи уже историей, и полное построение социализма стало уже близкой возможностью.

На пути развития медицинского факультета в 1945 году предстояло сделать слишком много. Во время войны наши здания сильно пострадали. Большинство из них совсем было разрушено, совершенно целым ни одно не осталось. Не было электричества, газа, топлива, водоснабжения, питание было недостаточным, большинство оборудования отсутствовало. Несмотря на трудности, медицинский факультет принялся за восстановление с большим воодушевлением. Через 10 дней после Освобождения столицы, 24 февраля 1945 года медицинский факультет организовал первое заседание Совета и постановил начало деятельности клиник и институтов. Это было осуществлено 16 апреля, через 12 дней после

освобождения всей страны. Медицинский факультет открыл свои врата перед студентами, в действующих институтах началось преподавание.

Начиная с этого дня, параллельно с экономическим развитием нашей страны, началось невиданное развитие высших учебных заведений, в том числе и нашего университета.

«О нашем университете» мы можем говорить начиная с 1951 года. 1 февраля 1951 года из медицинского факультета университета им. Этвеша Лоранда был создан самостоятельный Будапештский медицинский университет. В августе 1955 года у нас было создано три факультета — общий медицинский факультет, факультет зубных врачей и фармацевтический факультет. И с тех пор наш университет функционирует в настоящей организационной форме.

Не могу опустить, чтобы по этому торжественному поводу с уважением и любовью не сказать об общем «Алма Матер», об университете им. Этвеш Лоранда. 180 лет, которые мы провели в качестве члена большой семьи университета, охватываю огромный исторический период, в котором исчезали и возникали общественные формы, общественные системы. В течение этого длительного периода мы шли по общему пути, общими были наши заботы и радости. Пусть звучит благодарность и братский привет с этого места университета Этвеш Лоранда, общность с которым не прекратилась и из-за организационной самостоятельности.

Также с благодарностью и почетом следует упомянуть и о нашем руководящем учреждении — о Министерстве высшего образования, наши связи с которым являются тесными, так как мы являемся институтом высшего образования. Мы должны быть благодарными Министерству за то, что среди многочисленных его подопечных учреждений с особым вниманием относится к нашему университету.

Общее политическое, экономическое и общественное развитие нашей страны, однако, влечет за собой организацию самостоятельных медицинских университетов. Становлением самостоятельными медицинских университетов мы делали большой шаг вперед по пути осуществления социалистического здравоохранения. Лечение, профилактика тесно связаны с образованием врачей и медицинским исследованием, а это единство является основой социалистического здравоохранения. Уже почти 20 лет Министерство здравоохранения является руководителем и управляющим органом новых медицинских университетов. Организация сети здравоохранения страны, социалистическое переобразование здравоохранения ставили Министерство здравоохранения перед большой задачей. Почет и благодарность Министерству за то, что среди государственных забот он занимается и заботами университета. Если бы это было не так, я не мог бы отчитаться о достигнутых до сих пор результатах. Общая борьба за общие цели является залогом нашего дальнейшего развития.

Переобразованием ускорилось наше развитие. Университет начал быстро расти. В соответствии с возрастающими требованиями науки и общества мы открыли новые кафедры, институты и лаборатории. Если

в 1945 году медицинский факультет имел 26 кафедр, то сегодня обучение производится на 48 кафедрах трех факультетов. Во время Освобождения у нас было 625 врачебных мест, сегодня количество преподавателей примерно 1200.

В настоящее время наши заботы связаны именно с трудностями развития. Я уже говорил о том, что в сущности все университетские учреждения и сегодня располагаются в зданиях, построенных в 1880—1910 годах. Увеличение количества кафедр, преподавателей и студентов превышало развитие наших учреждений. Если сегодня заглянем вперед и подумаем о будущем нашего университета, то одной из первых задач следует считать увеличение территории университета и сети институтов. Уже подготовлен перспективный план развития университета, мы прикладываем все усилия в целях того, чтобы это развитие было осуществлено в качестве необходимой потребности.

А когда мы говорим о развитии университета за последние 25 лет, то самыми существенными показателями мы в первую очередь считаем не увеличение количества кафедр, преподавателей или студентов. Наиболее существенное изменение в жизни университета мы считаем то обстоятельство, что наш университет следовал за основным превращением нашего общества и из феодального университета эпохи Хорти превратился в социалистический университет.

Среди многочисленных примеров, демонстрирующих облик феодального университета тех времен я приведу лишь один пример.

Я считаю, что было бы смешным гордиться сегодня тем, что в настоящее время все работники университета получают зарплату. А для тех, кто работал в университетах Хорти, это далеко не является смешным. Например, среди 625 врачебных ставок, которыми обладал университет и его медицинский факультет в 1945 году 449 были бесплатными. Эти были государственными, организованными ставками, они давали право на получение пенсии, однако, они не оплачивались. И название этих должностей указывало на это, они назывались бесплатными ординантами или бесплатными ассистентами. Такое устройство означало, что за исключением единичных случаев лишь материально хорошо обеспеченные семьи могли допустить, чтобы их дети работали в институтах университета иной раз больше, чем 10 лет бесплатно, и заранее закрылись ворота университета перед детьми рабочих, крестьян, небогатых людей. Они и так встречались чрезвычайно редко среди врачей, так как учеба стоила очень дорого, а это делало невозможным, чтобы дети бедных людей могли учиться в университете.

Вероятно, этого достаточно для демонстрации того, какое материальное и моральное наследство мы приняли в 1945 году, взамену чего мы должны были построить наш университет, который сегодня не без основания можно назвать социалистическим учреждением. Сегодня наш университет обладает всеми признаками социалистического университета. Мы выбираем своих студентов на основании достигнутых ими резуль-

татов и их способностей. И таким образом только от данного этапа развития зависит, что, например, каков процент детей рабочих и крестьян поступает в университет. Среди них наиболее талантливые все чаще и чаще становятся преподавателями университета. Почти каждый четвертый студент живет в общежитии и примерно 20 миллионов форинтов составляет та стипендия, которая ежегодно выдается студентам в зависимости от их успеваемости и социального положения. Поступление больных в наши клиники определяется необходимостью и в рамках бесплатного обслуживания больных все пользуются достижениями современной медицины.

Наконец, но в первую очередь наш университет обладает самым основным признаком социалистического университета, а именно тем, что университетские партийные организации принимают действенное участие в руководстве университета также, как и в его повседневной работе. Не в качестве инородного тела, наблюдая события извне и критикуя их извне, а в тесной взаимосвязи с государственным управлением университета.

Совместно работать за осуществление общих целей — это и есть залог развития. Я глубоко убежден в том, что мы вправе являемся оптимистами, что касается нашего дальнейшего развития, так как изменение политического положения все более отражает осуществление этой потребности. Под руководством Комитета Партии в университете функционирует 22 партийных организации. Члены партии представляют собой все слои трудящихся — от рабочих и медсестер до профессоров, партийные группы во многих наших учреждениях играют определяющий фактор. Взаимосвязь между партийными и государственными органами, между членами партии и беспартийными является все более оптимальной.

То же самое можно сказать и о значении Профсоюзов и Коммунистического Союза молодежи. К этим двум большим массовым организациям принадлежит больше, чем 90% наших сотрудников и студентов. Не только по своей массе, но и по своей работе они возрастают к партии, при осуществлении любой задачи мы можем надеяться на их эффективную помощь.

Наши осуществления являются общими, так как мы и совместно трудимся за осуществление наших задач.

Нашей основной задачей в области преподавания является то, чтобы стремиться следить за новыми требованиями, возникающими вследствие развития науки и общества. Это развитие потребовало, чтобы мы постоянно видоизменяли наши планы преподавания и организации учебы.

В рамках постепенной регуляции порядка преподавания мы можем говорить о двух фокусах, когда мы осуществили реформы преподавания. Первая реформа вступила в действие в 1951 году. Тогда стало обязательным посещение лекций и практическим занятиям мы придавали все большее значения. Вторая, более основательная реформа, была осуществлена на факультете общей медицины в 1963—1964 учебном году. В настоящее время преподавание проводится в соответствии с этой рефор-

мой. В то же время новая система преподавания вступила в действие и на факультете зубных врачей. Реформы преподавания привели к значительным результатам, однако ни одна из них не привела к окончательному усовершенствованию содержания и методов преподавания. Содержание и методы преподавания — если мы не хотим отстать — постоянно должны следить также за развитием науки, как и за все изменяющимися требованиями общества.

В настоящее время разрабатывается следующая реформа преподавания на факультете общей медицины, и подготавливается к премиям наш проект о видоизменении преподавания на фармацевтическом факультете.

Успеваемость студентов является удовлетворительной, так называемое «отщепление» становится все менее значительным. После Освобождения мы выдали 8412 врачебных, 1274 зубо врачебных и 2515 фармацевтических дипломов, следовательно, мы дали стране более, чем 12 000 специалистов с дипломом.

Наши студенты имеют возможность по ходу учебы получить более основательные знания по отдельным предметам. Для студентов, интересующихся научными исследованиями, в 1948 году организовали так называемые студенческие кружки, которые продолжали свою деятельность в более организованной форме, в виде студенческого научного общества. В настоящее время больше, чем 500 студентов участвует в работе СНО.

В 1958 году Совет Президиума Народной республики разрешил для врачей, достигшим во время учебы в среднем учебном заведении и университете отличные результаты, при вручении диплома дать специальное название «*sub auspiciis rei publicae popularis*», которые одновременно получают золотое кольцо президента. С 1960 года по настоящее время 24 студента получило такой орден.

Также в 1958 году Совет Президиума вынес решение о награждении тех студентов, которые окончили курс обучения с отличными результатами. Для них был основан орден высшего образования в качестве наиболее выдающейся награды в учебе. Среди наших бывших студентов 147 обладает таким орденом.

О разных чертах облика нашего университета можно было бы говорить еще долго, однако, я и так обеспокоен, что слишком злоупотребляю вашим терпением. Поэтому я хотел бы остановиться еще только на одном вопросе — о научно-исследовательской работе, проводимой в нашем университете.

В нашей стране базами медицинских исследований всегда были университетские институты, и являются таковыми и сегодня. В результате таланта отдельных выдающихся ученых и их личной самоотверженности, научная работа по ходу всей истории нашего университета стояла на высоком уровне. Некоторых выдающихся врачей-ученых я перечислял несколько раньше. Эти великие люди осуществляли свою исследовательскую работу при таких обстоятельствах, при которых не получали ни-

когда никакой поддержки ни со стороны университета, ни со стороны государства, объективные условия для исследований они должны были обеспечить сами.

Почти одновременно с Освобождением началось государственное обеспечение научной исследовательской работы. Та помощь, которая оказывается государством в соответствии с нашими экономическими возможностями все в большей мере, привело к такому расцвету научных исследований, которое раньше мы и представить себе не могли.

Что касается непосредственного будущего, для нас означает очень большую поддержку документ Центрального Комитета Венгерской Социалистической Партии трудящихся о перспективах научной политики. В этом документе к нашему большому удовлетворению подчеркивается, что для университетских кафедр в рамках исследовательских баз страны необходимо уделять большее внимание, чем это имеет в настоящее время.

В следующие 10 лет, кроме всех затрат на исследования, постоянно следует увеличивать настоящую долю университетов.

Сегодня я не хочу останавливаться на подробностях результатов научно-исследовательской работы, они были недавно подробно описаны, по поводу 20-летия нашего Освобождения. Здесь я ограничиваюсь лишь констатацией того, что имеются такие области исследований, в рамках которых в нашем университете получены особенно ценные, в международном отношении признанные открытия, результаты.

Эффективность интенсивной научно-исследовательской работы показывает то, что из-под рук сотрудников университета со времени Освобождения вышло 14 000 научных публикаций и свыше 400 книг, большинство из которых вышло в свет на иностранных языках и за границей. Признание эффективности научной работы отражается и в том, что среди выдающихся ученых нашего университета 9 является членом Венгерской Академии наук, 22 обладает званием доктора медицинских наук, а 140 является кандидатом медицинских наук.

Мне пришлось говорить о тяжелых борьбах, но и о воодушевляющих событиях, память о которых утверждает нашу веру в будущее развитие нашего университета. После 175 бурных и тяжелых лет, 25 лет развития дает основание для такого оптимизма. Из примеров наших выдающихся предшественников мы можем черпать силы для настоящей и будущей работы также, как и из усилия освобожденного венгерского народа, которым он строит нашу страну. Обещаем, что сотрудники университета будут активно участвовать в этой работе. Мы хотим быть достойными тому понятию, которое означает БОТЕ и той задаче, которую нам предначертал наш народ, нам, сотрудникам Будапештского Медицинского университета. Со всеми силами мы будем трудиться для того, чтобы осуществить то, что требуется от нас.

А если поставить вопрос: что пожелать нашему университету, можно ответить одним лишь словом: мира!

Война и опасность войны разрушает все, что есть красивого в жизни

человечества, не стоит приводить здесь доказательства из истории нашей страны, война делает бессмысленной в особенности профессию врача. Не является ли бессмысленным усилие, умственная и материальная энергия, работа днем и ночью, когда мы стараемся оживить недоношенного новорожденного, хотим продлить жизнь старика или хотим вылечить больного человека, когда за один день войны десятки тысяч молодых здоровых людей становятся жертвами бессмысленного разрушения.

Поэтому я здесь не говорю о наших пожеланиях конкретно, как развиваться университету в будущем, сколько территории, сколько новых зданий мы хотим прибавить к настоящим, каковым должно быть в будущем оборудование лабораторий, а говорю так: пусть будет мир человечеству, пусть будет мир нашей стране. При этом все наши оптимистические планы сбудутся и тогда наш университет будет жить и процветать и в будущем века.

Összefoglalás

A veszített első világháború után a függetlenné vált, de elszegényedett országban az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság csillantotta meg a felemelkedés reményét. A tanácskormány ezer gondja közepette is talált időt és módot arra, hogy az egyetem és ezen belül az orvosi kar felemelkedésén munkálkodjék. Az egyetem munkatársai a Tanácsköztársaság szárharminchárom napja alatt annyi korszerű javaslatot valósítottak meg vagy indítottak el, hogy az első magyar proletárdiktatúra forradalmi napjai méltán tekinthetők kiemelkedő fejezetnek az orvoskar történetében. A kar kiemelkedő tanárai és munkatársai bátor intézkedések egész sorával mindenekelőtt az oktatást kívánták korszerű szintre emelni. Elsősorban arra törekedtek, hogy a természettudomány oktatása előtérbe kerüljön. Jelentős művelődéspolitikai intézkedés volt, hogy az egyetemet megnyitották az addig lényegében kizárt osztályok gyermekei számára.

A Tanácsköztársaság által megkezdett fejlődés 1945 után folytatódott. A háború után az orvosi kar nagyon mélyről indult el. Egyetlen épület sem maradt épségben, hiányzott a felszerelés nagy része. Április 16-án, tizenkét nappal az egész ország felszabadulása után megindult a klinikák és intézetek működése. Ettől a naptól kezdve hazánk gazdasági felemelkedésével párhuzamosan a felsőoktatási intézmények is, közöttük természetesen az orvosi kar — 1951-től önálló Orvostudományi Egyetem — is, soha nem látott ütemű fejlődésnek indult. A tudomány és társadalom egyre növekvő követelményeinek megfelelően új tanszékek, intézetek és laboratóriumok létesültek. Míg 1945-ben az orvosi karnak 26 tanszéke volt, ma 3 karon 48 tanszéken folyik az oktatás. Míg a felszabadulás idején 625 orvosi állás volt, az oktatók száma ma 1200 körül mozog. A fejlődés mai fokán a gondokat éppen a növekedés nehézségei jelentik.

Amikor azonban az egyetem fejlődéséről van szó az utolsó negyedszázadban, nem elsősorban a tanszékek, oktatók vagy a hallgatók létszámának szaporodása jelenti a leglényegesebb mutatókat. Az egyetem életében az a leglényegesebb változás, hogy feudális egyetemből szocialista egyetemmé tudott válni: ma az egyetem minden dolgozójának van fizetése, a hallgatók eredményeik és képességeik alapján kerülnek az egyetem hallgatói sorába, a párt egyetemi szervezetei tevékeny részt vesznek az egyetem vezetésében éppen úgy, mint a mindennapi munkában.

SCHORETICS ÉS A BELORVOSTAN TANÍTÁSA A NAGYSZOMBATI EGYETEMEN*

SCHULTHEISZ EMIL

Az orvosi felsőoktatás történetével foglalkozó munkák középpontjában, kevés kivétellel¹ (*Lesky, Nauck*), leginkább a professzorok kutató munkássága áll. Jóval kevesebb az irodalomban azoknak a tanulmányoknak a száma, melyek az előadott anyagot vizsgálják részleteiben és egyes professzorok oktató munkásságát mutatják be.

A nagyszombati orvosi kar működése teljes megismeréséhez elengedhetetlen a tanárok tudományos működésének számbavétele mellett azok oktatói tevékenységének alapos ismerete. Ez az oktatói tevékenység, jóllehet az orvostörténelmi irodalom nem mindig fordított rá kellő figyelmet, annál is inkább fontos, mert az orvosi fakultás professzorainak előadása, a kar tudományos színvójának meghatározása mellett, több orvosgeneráció szemléletét alakította, és így ultima analísi, az egész ország egészségügyi képének bizonyos mértékű formálója volt. Nem kevésbé érdekes annak vizsgálata sem, hogy a nagyszombati egyetemi előadások milyen mértékben alkalmazkodtak a conformetur elvéhez, valamint a 18. századi orvosi fakultásokon egész Európában többé-kevésbé hasonló tantervről Nagyszombatban mennyire tértek el. A professzorok tanítási módszerére bizonyos mértékig következtetni lehet irodalmi műveikből, főként — ha ilyet írtak — tankönyveikből. Nehezebb tiszta képet alkotnunk azoknak az egyetemi tanároknak tudományos felkészültségéről, oktatói munkásságáról és meghatározni utóbbi tudománytörténeti jelentőségét, akiknek szakirodalmi munkássága csekély, tankönyvet pedig nem írtak.

Míg az európai hírességű tanárok: *Plenck, Trnka, Winterl* tudományos és

* Előadás formájában elhangzott a nagyszombati egyetem orvostudományi kara megalapításának 200. éves évfordulójának tiszteletére 1969. október 9—10-én, a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete által Szomolányban (Smolenice) rendezett konferencián.

¹ *Lesky, E.* : Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert, Graz—Köln, 1965. — *Lesky, E.* : Österreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus = Arch. f. österr. Gesch. Bd. 122. H. 1. Wien, 1959. — *Nauck, E. Th.* : Zur Bedeutung medizinischer Lehrordnungen für die Anziehungskraft der Fakultäten. = Sudhoffs. Arch. Bd. 42. 1958. H. 1. — *Nauck, E. Th.* : Zur Geschichte des medizinischen Lehrplans und Unterrichts der Univ. Freiburg. Freiburg i. Br. 1952.

szakirodalmi munkásságát bőven tárgyalja az orvostörténelmi irodalom,² kitérve, bár jóval kisebb mértékben, tanári tevékenységükre és tanári munkásságukra is, *Schoretics* és *Prandt* professzori működésének, néhány utaláson kívül,³ semmi irodalma nincs. Ennek magyarázata az, hogy egyiküknek sem jelent meg nyomtatásban szakirodalmi műve, nem írtak könyvet, ami további vizsgálatok alapjául szolgálhatott volna.

Schoretics irodalmi működésének csupán tervéről van tudomásunk. A *Reformatio Studiorum Josephinát* (1786) megelőző királyi leiratban (1784. május 26.) van szó többek között arról, hogy a belgyógyászat tanárát, *Schoretics Mihályt* ösztökélni kell, hogy a Magyarország különböző klímájú részeiben gyűjtött gyakorlati orvosi észleleteiről megírni ígért munkáját mihamarabb készítse el és adja ki.⁴

Schoretics Mihály a fakultás működésének már első hét évében a *medicina practica et theoretica*, mai nomenclaturánk szerint a belgyógyászat, nyilvános rendes tanára volt. Egyetemi előadásainak nem kis része szorgalmas és később nagynevűvé vált tanítványa, *Stipsics Károly Ferdinánd* feljegyzéseiben ránk maradt. Megkíséreljük, hogy ennek a mindeddig publikálatlan kéziratnak alapján közelebről vizsgáljuk *Schoretics* előadásait, hogy ezen keresztül bepillantassunk a belorvostan tanításába, és teljesebbé tehesük a nagyszombati egyetem orvosi fakultásáról eddig kialakult, nem mindig egyértelmű képet. Úgy véljük, ez a kép kedvezőbb, mint amit a fakultás tanulmányi helyzetéről a régebbi irodalom festett.

Duka Zólyomi Norbert a nagyszombati orvostudományi kar hallgatóiról írott kitűnő tanulmányában a hagyományos felfogástól eltérően megállapítja, hogy: „... a nagyszombati orvosi kar tanárainak száma képességeik és a tanulmányok anyagi alapját illetően ... nem maradt el sok külföldi hírneves egyetem — Halle, Bécs — mögött.”⁵ *Schoretics* előadásainak tanulmányozása alapján megerősíthetjük *Duka* véleményét, különösen annak a tanárok képességeit illető részét — esetünkben *Schoretics* felkészültségére vonatkozóan.

A kézirat ismertetése előtt álljon itt az előadó és az előadásokat számunkra megörökítő hallgató néhány életrajzi adata. *Schoretics Mihálynak* nemcsak tudományos munkásságára vonatkozó, de életpályáját jelölő feljegyzések is meglehetősen szűkösek. Halála évében a *Merkur von Ungarn* emlékezett meg életművéről.⁶

² A rájuk vonatkozó újabb irodalmat lásd: *Rippa, K. B.*: Plenck J. J. a nagyszombati kar tanára szemészeti művének japán kiadása. = *Orvostört. Közl.* 45. 1968. 135—143. — *Rippa, K. B.*: Leben und Werke Prof. Jakob Plencks (sajtó alatt). — *Schultheisz E.*: Trnka Vencel. = *Orvosi Hetilap* 105. 1964, 229—34. *Trnkára* vonatkozóan lásd még: *Dohnányi L.*: Leben und Werk Prof. Vaclav Trnkas (sajtó alatt). — *Szőkefalvi-Nagy Z.*: Winterl Jakob, a pesti orvoskar első kémia tanára. = *Comm. Hist. Artis Med.* 19. (1960), 87—100.

³ *Győry T.*: Az orvostudományi kar története 1770—1935. Budapest, 1936. 70—77.

⁴ *Linzbauer, F. X.*: Codex Sanit. Med. Hung. Buda, 1852. III. 1. 102.

⁵ *Duka Zólyomi N.*: A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói. = *Comm. Hist. Artis Med.* 40. (1960). 36.

⁶ *Merkur von Ungarn* Jg. II. 3. Mai 1786. Az itt közölt adatokat az *Ungarischer Plutarch* is átvette (1816. II. 244.)

1741. szeptember 2-án született a Sopron megyei Horvát-Zsidányban.⁷ A bécsi egyetemen avatták orvosdoktorrá 1765. szeptember 5-én. A bécsi katonai kórházban töltött asszisztensi évek után hazatért. Veszprém megye választotta meg tisztiorvosává. Van Swieten ajánlatára nevezte ki Mária Terézia 1770-ben a nagyszombati egyetem orvostanárává. Schoretics nemcsak kitűnő gyakorlatú orvos volt, hanem mint azt tanártársa, majd tanszéki utóda, *Trnka Vencel* írja „Oratio funebris in exequiis Michaelis Schoretics praexeos clinicae prof. ab regia scient. univers. pestiensis celebratis dicta” c. gyászbeszédében,⁸ nagy általános műveltségű tudós. Így válik érthetővé, hogy orvosprofesszorrá történő kinevezésével egyidejűen lesz a filozófiai fakultás igazgatója és mint ilyen, az egyetemi consistorium tagja.⁹ Utóbbi nem volt könnyű hivatal, de Schoretics nagy tapasztalattal, közmegelegedésre látta el. Erről a Merkur von Ungarn egy évvel halála után a következőképpen ír: *“Wie verträglich dieser Mann gewesen seyn muss, kann man auch daraus abnehmen, weil er, als Direktor dieser Fakultät, die mit Jesuiten ganz besetzt war, welche dazumal noch in vollen Ansehen zu seyn schienen, nie mit denselben in eine Kollision kam, welches wohl schwerlich zu vermeiden war . . .”*¹⁰ Az orvosi karnak Prandt dékánása alatt seniora lett. Előadásait a gyakorlati orvostanból (praxis medica), csütörtök kivételével, naponta reggel 8—9-ig tartotta. Mind gyakorlati, mind elméleti oktatói munkásságát a kortársak nagyrabecsülték. A klinikai oktatás nem minden nehézség nélkül folyt, de hallgatói „. . . ungeachtet die medizinische Schule durch 7 volle Jahre kein praktisches Hospital hatte, in Erkennung der Krankheiten sehr vorsichtig und geschickt wurden,¹¹

Schoretics egyetemi előadásainak fontos kiegészítője volt az a klinikai magánoktatás, melyben a német, különösen a hallei egyetem tanárainak mintájára, hallgatóit részesítette.¹² Ennek a privatissimumnak egyébként éppen a Felvidéken — függetlenül külföldi példaktól — régi hagyományai voltak, ahol a fakultás alapítása előtt több tudós és egyben nagy praxisú orvos tartott fenn orvosi magániskolát, amilyen pl. az *Academia Molleriana* volt. Hasonló orvosi magániskolákkal találkozunk Erdélyben is a 16—18. század folyamán.¹³ Ezek a magánórák, melyeken Schoretics beható, praktikus klinikai oktatásban részesítette hall-

⁷ Szinnyei szerint Czinefalván.

⁸ Pest 1786.

⁹ Győry T.: i. m. 37. A consistorium volt az állami hatalom letéteményese. A magistratust — az egyetem autonom testületét — a rektor és a dékánok alkották.

¹⁰ Merkur von Ungarn 1787. No. 58.

¹¹ Merkur von Ungarn 1786. 613.

¹² Meg kell jegyeznünk, hogy ennek a Collegium privatumnak, illetve privatissimumnak semmi köze nem volt a későbbi ún. magántanári collegiumhoz. A hallei egyetem hírneves orvosprofesszora, *Johann Junker* pl. az egyetemtől teljesen függetlenül — privatissime — tartott két éven át előadásokat fundamenta medicinae címmel. Ez a lectio azonban, ha tanrendjét nézzük — tulajdonképpen a medicina minden ágára kiterjedt. V. ö. *Kaiser W.—H. Krosch*: Zur Geschichte der Med. Fak. der Univ. Halle im 18. Jh. = Wiss. Z. Univ. Halle 15. 1966. 201.

¹³ Schultheisz E.: A hazai orvospérezés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig. = Comm. Hist. Artis Med. 51—53. 1969. 23.

gatóit, nem csekély mértékben segítettek azon az áldatlan helyzeten, melyet az ágyhiány okozott. Ismeretes, hogy milyen nagy nehézségbe ütközött Nagyszombatban a klinikai demonstráció, hogy hosszabb ideig mindössze két ágy állott a tanítás rendelkezésére.¹⁴ Ezért írta *Schoretics* felterjesztésében: „Az orvosi tanulmány valamennyi előadásának a főcélja: a betegek gyógyítása. Ennek sikeres haladása végett a gyakorlat tanára a betegek ágyához vezeti az elméleti alapelvekbe elégségesen bevezetett orvosjelölteket, mint ahogyan ez bevett szokás valamennyi jól szervezett egyetemen. Ott aztán megtanítják őket arra, hogy megvalósítsák azt, amit a tanszékekről hallottak. Mégpedig mielőtt közgyakorlatra bocsátanak őket, nehogy megessék, hogy az emberek életveszélye árán legyenek kénytelenek megtanulni a gyakorlatot. Ennélfogva, bár eléggé világos, mennyire hasznos és szükséges a gyakorló kórház, még inkább kitűnik ez abból, hogy sokkal kevesebb a tanulók száma amiatt, hogy a Kar híján van a gyakorló kórháznak, hiszen azok az ifjak, akik az orvostudománynak szentelik magukat, nagyon jól látják ennek szükségességét, pedig a versengés legnagyobb részben a hallgatók számától függ, szükségképpen következik, hogy nagyobb lesz a versengés ott, ahol van gyakorló kórház. Végül pedig a gyakorló kórház hiánya akadályozza az újonnan avatott orvosok boldogulását és alkalmaztatását, hiszen mindenki inkább akarja rábízni az életét olyan orvosra, aki jártas a gyakorlatban, mint a pusztán elméletileg képzettre.”¹⁵ Önálló kórteremhez *Schoretics* csak az egyetem Budára való áthelyezése után jutott a budai polgári (régii Szt. János) kórházban.¹⁶

Az előadások feljegyzője *Stipsics Károly Ferdinánd* „auditor pathologiae et praxeos”, ahogy önmagát nevezi, Székesfehérvárott született 1754-ben. *Stipsics* családjának I. Lipót király adományozott magyar nemességét 1662-ben.¹⁷ Orvosi studiumait Nagyszombatban abszolválta. 1774-ben avatták itt orvosdoktorrá, miután ezt megelőzően ugyancsak a nagyszombati egyetemen a filozófia doktorává promoveált. 1774-től 1780-ig Hont megye fizikusa, ezt követően 1780-tól 1792-ig Pest város tisztiorvosa és a Szt. Rókus Kórház „dirigens primaria”. 1786-tól az elméleti orvostant tanítja polgári sebészeknek mint egyetemi nyilvános rendkívüli tanár. Később — már mint ordinarius — hét ízben volt az orvosi kar dékánja és három alkalommal választották az egyetem rektorává. Munkásságát az uralkodó király tanácsosi címmel honorálta.¹⁸ Betegsége miatt 1818-ban nyugalomba helyezését kérte, 1820. március 25-én halt meg.

Irodalmi tevékenysége nem volt jelentős. Orvosdoktori értekezésében a kőbetegség kezelésével foglalkozott.¹⁹ Érdekes az a terveze, melyben egy

¹⁴ *Merkur von Ungarn* I. 1786. 613.

¹⁵ *Antall J.—R. Harkó V.—Vida T.*: Az orvosi kar fejlődése Budán és Pesten 1777—1806 között. = *Comm. Hist. Artis Med.* 57—59. (1971). — Levéltári jelzete: C 67 Helytartótanácsi Levéltár — Departementum Litterario-politicum Acta ad translationem Univ. Tyrnav. Spectantia 1776—1786.

¹⁶ Erről a kórházról egyébként *Schoretics — Plenck*-kel egyetértésben — megállapította, hogy olyan rossz, egészségtelen helyen fekszik, hogy azt feltétlenül át kell helyezni, mert itt mindenki még betegbb lesz. V. ö. *Győry* i. m. 114—140.

¹⁷ *Nagy I.*: Magyarország családai. Pest, 1863. X. kötet 374.

¹⁸ O. L. Litt. pol. 1807. Fons. 8. pos. 15. — V. ö. *Győry* i. m. 157—58.

¹⁹ Diss. inaug. med. de natura et remediis calculi. Posonii 1774.

Annus Primus.

Adversariorum et Collegii
publicis Cl. D. Michaelis Scho-
retici Pathol. & Praxeos Professu-
ris publici & ordinariis
conscriptorum
in
usum proprium

Ferd. Carol. Maria Stipsics
M. C. & Ph. Magistro
eiusdem Pathol. & Prax.
Auditoris
Tom. II. Pathologia Specialis.

Tyrnaviae.
Anno M. DCC. LXX. 999

Annus Secundus.

Adversariorum
et
Collegii publicis
Clas. Domini
Michaelis Schoretici
M. C. & Philosophia
ac
Medicinae Doct.
Patholog. & Praxeos
Professoris Publ. Ord.
nec non
Academiae Philosophiae
DIRECTORIS
in

Ferd. Car. Mar. Stipsics
M. C. & Phil. Doctoris
eiusdem Patholog. &
Prax. Auditoris
Usum proprium
Conscriptorum
Tom. III.

Tyrnaviae
M. DC. LXXIX.

Stipsics Károly Ferdinánd feljegyzései Schoretics Mihály előadásairól

ideális orvosi fakultás intézményét írja le.²⁰ Feltétlenül említésre méltó, hogy magánelőadásait az orvostanhallgatók előtt magyar nyelven tartotta.²¹

Schoretics Mihály Stipsics által feljegyzett előadásainak kézirata a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában található.²² Címlapján ez olvasható: „F. C. N. Stipsics, 1772 Adversariis ex Collegiis Publicis Cl. D. Michaelis Schoretici”. A feljegyzések II–III. kötete 1773-ból származik. A III. kötetben Stipsics már philosophiae doctornak írja magát. Az első kötet címe Complectens Morbos, a másodiké Pathologia specialis, míg a harmadik az Adversiorum Pathologicorum címet viseli.

A kézirat tanulmányozásakor, de már az egyes kötetek indexeinek átnézése-

²⁰ Idealis institutioium facultatis medicae Pesthiensis adumbratio. Pesthini 1791*

²¹ Győry: i. m. 181.

²² MTA Sign. Orvostört. 4rét 7. szám.

kor is, szembetűnik a lehető teljességre való törekvés. Valamiféle rendszer azonban, mely a különféle kórképek, illetve folyamatok csoportosításának alapjául szolgált volna, nem ismerhető fel. Az egyes kórképeket viszont szigorú és következetes beosztás szerint tárgyalja, kezdve a definitióval egészen a javasolt kezelésig. Feltűnő a feljegyzett receptek igen nagy száma, melyek gyakran nemcsak a klinikumot tárgyaló részekben, hanem a speciális pathológiai fejezetekben is megtalálhatók. Előadásai bővelkednek pompás megfigyelésekben. Félreismerhetetlen az a gyakorlati szempont, mely a gyakori és fontos kórképeket epikritikus összefoglalással részletesen sorolja fel, nem feledkezve meg — ha röviden is — az elméleti háttér megrajzolásáról. A kézirat alapján úgy tűnik, hogy jóllehet *Schoretics* methodológiájában eklektikus, előadásai, különösképpen elméleti fejtegetései, túlnyomóan *Boerhaave* művein alapszanak. Nem szabad természetesen elfelejteni, hogy végsősoron *Boerhaave* sem volt orvostani rendszeralkotó — annál sokkal tudósabb és egyúttal óvatosabb, tapasztaltabb klinikus volt, semhogy kora ismeretei alapján egyedüli dicsőségre törekvő, mindent magyarázó szisztémát állított volna fel. Az a iatromechanikus színezet, mely *Boerhaave* műveit és *van Swieten* kommentárjait mégis leginkább jellemzi, *Schoretics* előadásait is áthatja. Ahol azonban a kor élettani, fizikai és kórtani ismeretei nem adnak kielégítő magyarázatot valamely kórkép aetio-pathogene-sisére, ott nem erőlteti az elméletet. Nem kíván mindenáron teoriát gyártani, és ebben is *Boerhaave*-t követi. Mint ahogy *Boerhaave* hatására mutat, hogy e szisztémákat kedvelő korban az előítélettől mentes megfigyelést tartja elsődlegesen fontosnak.²³ Érdeklődése inkább a beteg felé fordul; nem a betegség magyarázata érdeklí legelsősorban, hanem annak gyógyítása. Ez a körülmény magyarázza azt a különösen nagy teret, melyet előadásaiban az empiria tárgyalásának juttat. A tapasztalatot jobban figyelembe kell venni, mint ahogy eddig szokásos volt, tanítja *Schoretics*. Ez a gondolatmenet, melyet *Schoretics* feljegyzett, emlékezteti az olvasót a kiváló *Boerhaave*-tanítvány, *Gyöngyössy Pál*: „De empiricis remediis” című 1753-ban megjelent disszertációjára. Ebben *Gyöngyössy Boerhaave*-ra és *Johannes de Gorterre* való hivatkozással, de saját módosításában fejtegeti a megfigyelés és tapasztalat valamikor kellően értékelt, de az elmúlt időkből jelentőségéből veszített nagy szerepét a medicinában. *Gyöngyössy* fejtegetéseit *Haller* oly fontosnak találta, hogy értekezését felvette „Disputationes ad morborum historiam et curationem” (Lausanne, 1760) című gyűjtőmunkájába.²⁴ Miután *Stipsics* feljegyzéseiben irodalmi hivatkozás seholy nincs — feltehetően ez az előadásokban sem volt gyakori —, nem állapítható meg biztonsággal, hogy *Schoretics* olvasta-e *Gyöngyössy Pál* munkáját; mindenestre valószínűnek tűnik, hogy igen.

Egyes előadásaiban az iatromechanikus szemlélet erősebben domborodik ki. Így az a felfogás, mely szerint az életjelenségek a rostok elaszticitásától, vala-

²³ V. ö. *H. Boerhaave*: De utilitate explorandorum in aquis excrementorum ut signorum (Harderwyk 1963) című művével.

²⁴ *Schultheisz, E.—Tardy, L.*: Paul Gyöngyössy, ein vergessener Boerhaave-Schüler. = Janus LI. 1964. 152. — *Schultheisz, E.—Tardy, L.*: Fejezetek az orosz—magyar orvosi kapcsolatok múltjából. Bp. 1960. 41—54.

mint a nedveknek az előbbi által meghatározott áramlásától függenek. Mindamellet a chemiatria sem szorul teljesen háttérbe. Sőt *Schoretics* előadásaiiban figyelmet szentel a nedvek kémiai összetételének, rámutatva annak esetleges pathogenetikai, illetve pathoplastikus hatására. A plethorat, melyet *van Swieten* egyszerűen a nedvek zavarával magyaráz anélkül, hogy ezt részletesen meghatározná vagy okaira rámutatna,²⁵ *Schoretics* acidossissal, illetve alcalossissal magyarázza. Egyidejűen azonban kifejti, hogy ez csak egyik — jóllehet legfontosabb — ok, és emellett egyéb pathogenetikus momentumok, mint a rostok rugalmassága, a constitutio, etc. is figyelembe veendő.

Speciális pathologiai előadásaiiban a gyulladást kifejezetten *Boerhaave* felfogásában tolmácsolja hallgatóinak.²⁶ Ezek szerint a gyulladás az arteriák legfinomabb végződéseinek dörzsölése következtében jön létre, amihez hozzájárul az arteriás vér pangása a legkisebb elágazásokban. A mechanikus szemlélet tűnik ki a lázas betegségek leírásánál is. Bár itt *Schoretics* még kevésbé megy bele a láz keletkezésének és okainak elemzésébe. A tünetek ismertetése után azonnal a kezelésre tér, felsorolva a kor minden therapiás lehetőségét.²⁷

Hogy a iatromechanikus szemlélet néha milyen kitűnő felismeréshez vezethet, arra jó példa *Schoretics* egyik előadása, melyben „Angina a luxatione vertebrae cervicis ad interiora” címen azt a klinikai képet írja le és magyarázza, mely a cervicalis syndromának felel meg, és melyet sem precízebben leírni, sem jobban magyarázni 200 esztendő múltán sem tudunk.

Több fejezet foglalja az járványos betegségekkel. Az erről szóló előadások forrása minden bizonnyal *van Swieten* — erre mutat több egyező capitulus —, akinek epidemiologiai feljegyzéseit később *Stoll* adta ki.²⁸

Ami a therapiát illeti, *Schoretics* semmi kötelező methodicát nem fogad el, de felhasznál minden lehetőséget, melyet a kor medicinája nyújt.

Schoretics előadásai a legjobb értelemben vett klasszikus klinikai medicinát tükrözik és semmiben sem maradnak el a kor nála ismertebb nevű orvosprofesszorainak praelectióitól. Ezeknek az előadásoknak tartalma és magas színvonalra arra enged következtetni, hogy a nagyszombati orvosi fakultáson a belorvostan tanítása nem maradt a bécsi szint alatt. *Schoretics* előadásainak tanulmányozása csak megerősítheti *Duka Zólyomi Norbert* megállapítását, mely szerint a professzorok az „előírt anyag ledarálása helyett egyéni módon” prelegáltak.²⁹ Ennek, a „conformetur” elvével alig törődő, sőt azzal gyakran ellenkező tanári felfogásnak az előadásokból kitetsző szemléleti szempontok mellett egyéb bizonyítékai is vannak.

²⁵ *Fritz, J.*: Zu G. van Swieten-s Kommentaren von Boerhaave-s Institutiones. Wien, 1928.

²⁶ V. ö. *H. Boerhaave*: Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis in usum doctrinae medica (Lugd. Batav. 1708), mint a címe is mutatja, *Boerhaave* előadásainak alapja és mint ilyen, a 18. század standard tanulmánya.

²⁷ A kézirat III. kötetének ez a része igen nehezen olvasható, így további vizsgálatot igényel.

²⁸ *Constitutiones epidemicae et morbi potissimum*. Lugd. Batav. Observati (1782).

²⁹ *Duka Zólyomi*: i. m. 39.

Ismeretes, hogy *Winterl* külön engedéllyel, „systema proprium” szerint adta elő a kémiát. Saját könyveit használta előadásában *Plenck József*.³⁰ *Schoretics* és *Prandt* is ragaszkodott ahhoz, hogy önállóságát előadásában megtartsa. *Störck* 1773-ban írt leveléből, illetve az arra adott viszontválaszból ez egyértelműen kiderül. Mindketten kifejtik, hogy bár *Boerhaave* és *van Swieten* alapján adnak elő, ezt az újabb irodalommal, valamint saját megfigyeléseikkel és tapasztalataikkal egészítik ki. *Schoretics* pedig a leiratban kifogásoltakra vonatkozóan egyenesen kijelenti, hogy előtte „*semmiféle előadási szabályzat nem ismeretes*”. Ugyanitt ismét sürgeti a kellő számú betegágy rendelkezésre bocsátását. Hivatkozik *van Swietenre*, akitől Bécsben magánúton azt az utasítást kapta, hogy amit a katedrán előad, azt a betegágy mellett rögtön demonstrálja is.³¹ Egyébként *Störck* 1775. évi szabályzatában már megengedte, hogy *Boerhaave*-t a tanárok saját újabb ismereteikkel egészítsék ki.³²

Nem kétséges, hogy a nagyszombati orvosi karon az oktatás légköre sokkal szabadabb, liberálisabb volt, mint Bécsben. Minthogy a professzorok száma ugyanannyi, de hallgató jóval kevesebb volt, mint a bécsi egyetemen, nyilvánvaló, hogy az oktatásnak intenzívebbnek kellett lennie. Az oktatás nagyobb intenzitása olyan magas nivójú előadások mellett, mint amilyenekről *Stipsics* feljegyzései tanúskodnak, azt jelenti, hogy a nagyszombati fakultáson a belorvos-tan oktatása európai színvonalú kellett hogy legyen.

Zusammenfassung

Die neuere Geschichte des medizinischen Hochschulunterrichtes beschäftigt sich — mit der Ausnahme der diesbezüglichen Werke von *Erna Lesky*, sowie von *E. Th. Nauck* — in erster Linie mit der Persönlichkeit der Lehrer und deren Leistungen als Forscher. Weniger Beachtung findet die Unterrichtsthematik, noch weniger werden die Vorlesungen jener Professoren berücksichtigt, die zwar gründliche Lehrer, meistens namhafte Ärzte, jedoch keine Forscher von Weltrang waren. Die Lehrtätigkeit dieser zwar nicht weltberühmten Dozenten sollte aber keineswegs unterschätzt werden, da ihre Vorlesungen in nicht geringem Masse das Niveau der einzelnen medizinischen Fakultäten beeinflussten, — auch bei einer Gleichförmigkeit der Unterrichtspläne, wie dies in 18ten Jahrhundert üblich war.

In der ersten Periode der Medizinischen Fakultät der Universität in Tyrnau war *Michael Schoretics*, professor publicus ordinarius der praktischen und theoretischen, also der „Internen Medizin“.

Da ein Grossteil seiner Vorlesungen in Aufzeichnungen eines seiner Schüler, *K. F. Stipsics* hinterblieben ist, sind wir in der Lage anhand dieses, bisher unveröffentlichten Manuskriptes die Vorlesungen von *Schoretics* näher zu untersuchen, um damit unser Bild über den Unterricht der internen Medizin an der Tyrnauer Universität zu ergänzen. Dies scheint uns umso wichtiger zu sein, da über die Tätig-

³⁰ Györy: i. m. 80—81.

³¹ O. L. FUND. L.D.F. 17. II.

³² *Kovachich György*, Merkur von Ungarn 1787. 719.

keit von Winterl, Trnka und Plenck viel geschrieben wurde, über die beiden anderen Professoren Schoretics und Prandt dagegen kaum etwas zu lesen ist. Verständlich wird dieser Umstand dadurch, dass weder Schoretics, noch Prandt literarisch tätig waren.

In seiner ausgezeichneten Arbeit über die Studenten der Frühperiode der Medizinischen Fakultät zeichnet Norbert Duka-Zólyomi, ein von der traditionellen Auffassung etwas abweichendes Bild über den Unterricht in Tyrnau und ist dabei der Meinung, dass die Fakultät, betreffend die Zahl, Fähigkeiten und die materiellen Grundlagen des Unterrichtes den berühmten ausländischen Universitäten — Halle, Wien — nicht nachstand.

Durch das Studium der hinterbliebenen Vorlesungen von Schoretics kann diese Behauptung auch vom Standpunkt des Unterrichts gesehen, entschieden bekräftigt werden.

Bevor wir uns mit der Handschrift befassen, seien einige biographische Daten erwähnt:

Der Lebenslauf von Michael Schoretics — geboren 1741 in Westungarn — ist in der Zeitschrift „Merkur von Ungarn“ beschrieben. Er promovierte 1765 in Wien zum Doktor der Medizin. Nach einer Assistententätigkeit im Wiener Militärhospital wurde Schoretics Comitatsphysikus in Veszprém. Auf Empfehlung Van Swietens ernannte ihn die Kaiserin 1770 zum Professor an der neugegründeten, Medizinischen Fakultät.

Schoretics war nicht nur ein guter Arzt, sondern ein Wissenschaftler mit hoher allgemeiner Bildung, wie das von Trnka in seiner „Oratio funebris in exequis . . . Michaelis Schoretics“ hervorgehoben wurde. So ist es verständlich, dass er gleichzeitig mit seiner Ernennung zum Professor der Medizin, Direktor der Philosophischen Fakultät wurde. Als Fakultätsdirektor war er Mitglied des Consistoriums. Dieser Posten war nicht leicht zu verwalten; darüber schreibt der „Merkur von Ungarn“ ein Jahr nach seinem Tode folgendermassen: „Wie verträglich dieser Mann gewesen seyn muss, kann man auch daraus abnehmen, weil er, als Direktor dieser Fakultät, die mit Jesuiten ganz besetzt war, welche dazumal noch in vollem Ansehen zu seyn schienen, nie mit denselben in eine Kollision kam, welches wohl schwerlich zu vermeiden war . . .“

An der Medizinischen Fakultät wurde er alsbald Senior.

Die Vorlesungen in Praxis medica hielt Schoretics jeden Morgen — mit Ausnahme von Donnerstag — von 8—9 Uhr.

Seine theoretische und praktische Lehrtätigkeit wurde hochgeschätzt. Der klinische Unterricht ging nicht ohne jede Schwierigkeit, doch, wie es im „Merkur von Ungarn“ zu lesen ist „ . . . ungeachtet, die medizinische Schule durch 7 volle Jahre kein praktisches Hospital hatte, in Erkennung der Krankheiten sehr vorsichtig und geschickt wurden“ (nämlich die Hörer von Schoretics E. Sch.).

Eine nicht geringe Rolle spielte in diesem Zeitalter der Privatunterricht in der klinischen Ausbildung der Studenten. Auch Schoretics nahm seine Hörer zur Visitation einiger bettlägeriger Kranken mit und übermittelte ihnen seine reichen Erfahrungen. Dieses Privatissimum hatte im Oberungarn des 17—18ten Jahrhunderts feste Traditionen.

Und nun einiges über Karl Ferdinand Stipsics „auditor pathologiae et praxeos“, wie er sich in seinen Aufzeichnungen selber nennt. Die Familie Stipsics (auch Stipsics geschrieben) wurde 1663 von Leopold I, in den ungarischen Adelstand erhoben. K. F. Stipsics wurde in Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) 1754 geboren. Das Medizinstudium absolvierte er in Tyrnau, wo er zuerst zum Doctor Philoso-

phiae, dann im Jahre 1774 zum Doktor der Medizin promovierte. Von 1774 bis 1780 war er Comitatsphysikus in Hont, anschliessend von 1780 bis 1792 Physikus der Stadt Pesth und Dirigens primarius des St. Rochus-Krankenhauses; Professor extraordinarius der theoretischen Medizin für Chirurgen seit 1786. Später, schon als Ordinarius, war er siebenmal Dekan der Med. Fakultät und wurde dreimal zum Rector der Universität gewählt.

Die Vorlesungen von *Michael Schoretics* sind in der Handschriftenabteilung der ungarischen Akademie der Wissenschaften unter dem Titel: „*F. C. N. Stipsics, 1772 Adversariorum ex Collegiis Publicis Cl. D. Michaelis Schoretics*“ zu finden. Der zweite und dritte Band der Aufzeichnungen stammt aus dem Jahr 1773. Am Titelblatt des dritten Bandes figuriert *Stipsics* schon als philosophiae doctor.

Bd. I. trägt den Titel *Complectens morbos*, Bd. II. *Pathologia specialis*, Bd. III. *Adversariorum Pathologicorum*.

Bei der Prüfung der Indices der drei handgeschriebenen Bände der Vorlesungen ist ein Streben nach Vollständigkeit nicht zu verkennen, doch irgendein System, wonach die verschiedenen Krankheitsbilder bzw. die beschriebenen pathologischen Prozesse gruppiert wurden, ist nicht festzustellen. Die Besprechung der einzelnen Krankheitsbilder folgt dagegen einer strengen Einteilung, beginnend mit der Definition, abschliessend mit der empfohlenen Behandlung. Auffallend ist die grosse Zahl der Rezepte, die des öfteren nicht nur im klinischen Teil, sondern auch in Abschnitten über spezielle Pathologie zu finden sind.

In seinen Vorlesungen bringt *Schoretics* eine Fülle trefflicher Beobachtungen. Man liest über eine Reihe verschiedener praktisch wichtiger Krankheitsbilder mit zahlreichen epikritischen Angaben. Aber auch die Theorie kommt nicht zu kurz.

Wie bei *Boerhaave*, lässt sich im Ablauf der Vernunftschlüsse auch in der Vorlesungen von *Schoretics* die Induktion und Deduktion nicht scharf voneinander trennen, denn bei ihm werden die Phänomene nicht lediglich in ein vorgefasstes System der heilkundlichen Überlieferung eingeordnet, sondern die Phänomene vermitteln in der Erfahrung neue Erkenntnisse.

Ein besonders grosser Teil wird der Empirie eingeräumt. Der Erfahrung muss eine weit grössere Bedeutung beigemessen werden, doziert *Schoretics*, als es bisher üblich war. Dieser Gedankengang, der hier von *Stipsics* sehr ausführlich aufgezeichnet wird, erwäckt im Leser gewisse Analogien mit der bekannten Abhandlung „*De empiricis remediis*“ aus dem Jahre 1753, des ungarischen *Boerhaave*-Schülers *Paul Gyöngyössy*. Letztere wurde auch in das Sammelwerk von *Haller* „*Disputationes ad morborum . . .*“ aufgenommen und hatte einem grossen Einfluss auf die spätere medizinischen Literatur.

Die Vorlesungen über die epidemischen Krankheiten scheinen ihre Quelle bei *Van Swieten* zu haben. Es ist eine gewisse Übereinstimmung mit den Aufzeichnungen von *Van Swieten* — welche später, 1782 von *Stoll* unter dem Titel „*Constitutiones epidemicae et morbi potissimum Lugd. Bat. observati*“ herausgegeben wurden — nicht zu verkennen.

Obwohl litterarische Hinweise fehlen, kann durch das Studium des Textes einwandfrei festgestellt werden, dass *Schoretics* sich auf die iatromechanisch gefärbte Lehre von *Boerhaave* stützte, wenn er sich auch in einzelnen Vorträgen weitgehend selbständig zeigt. In der Hauptsache blieb er jedoch der Anschauung treu, dass die Lebenserscheinungen von der Elastizität der Faser und der davon bestimmten Bewegung der Säfte abhängig seien. Allerdings ist es auch zu erkennen, dass in den Vorlesungen von *Schoretics* bereits die chemische Zusammensetzung der Säfte berücksichtigt wird. Einige Krankheiten, z.B. die Plethora die nach *Van Swieten*

auf eine Störung der Säfte zurückzuführen ist, ohne deren Ursachen näher bestimmt zu haben, werden von *Schoretics* mit übermässiger Säuerung oder Alkalisierung erklärt. Gleichzeitig wird darauf hingewiesen, dass dies nur eine, obzwar die wichtigste Ursache sei, und andere pathogenetische Momente, wie Constitution, Elastizität der Faser auch zu berücksichtigen sind.

Bei der Besprechung der *Fieberkrankheiten* und *Entzündungskrankheiten*, welche mit besonderer Hervorhebung ihrer Erscheinungen besprochen werden, lässt sich *Schoretics* auf die Ursachen kaum ein, zählt aber jede therapeutische Möglichkeit der Zeit auf.

Die Therapie bei *Schoretics* beruht im Allgemeinen auf keiner besonderen Methode. Ausleerende und antipyretische Mitteln wurden von ihm gemäss der überlieferten Grundsätze bzw. nach seiner eigenen Erfahrung (was auch hie und da betont wird) gebraucht.

Um *Schoretics'* medizinisches Werk richtig beurteilen zu können, muss es im Lichte der damaligen Stand der Medizin betrachtet werden, wobei der naturwissenschaftlich-technischer Fortschritt dieser Epoche ebenso zu berücksichtigen ist, wie das gleichzeitige Bestehen jahrhundertalter Ansichten und praktischer Erfahrung.

Wenn man das Gesamtbild der Medizin der Zeit betrachtet und dann die Vorlesungen von *Schoretics* liest, so darf behauptet werden, dass in diesen Aufzeichnungen sich das Bild der theoretischen und praktischen Medizin des Zeitalters spiegelt. Es folgt daraus, dass die Frage, ob in den ersten Jahren der Tyrnauer Fakultät der Unterricht in der theoretischen Medizin, die Vorlesungen in der praktischen Medizin zeitgemäss, man möchte sagen, genug „modern“ gewesen seien, mit einem einwandfreien Ja beantwortet werden kann.

Zweifelsohne hat dazu der Umstand beigetragen, dass in Tyrnau der Unterrichtsplan, trotz dem Prinzip des „Conformatur“, nicht so genau festgestellt war. *Schoretics* selber erwähnt, dass er zwar *Boerhaave* als Leitfaden benützt, doch seine Vorlesungen auch aus anderen Werken ergänzt. Auch Professor *Prandt* berichtet in einem Schreiben an *Störck*, dass obzwar er nach *Boerhaave* praelegiert, nichts unberücksichtigt lässt, was er gelesen, und für wichtig gehalten hat. Beide sind der Meinung, es sei auch die eigene Erfahrung den Hörern zu übermitteln.

Abschliessend sei in Kenntnis der Vorlesungen von *Schoretics* die Behauptung gewagt: der medizinische Unterricht in den frühen Jahren der Tyrnauer Fakultät fuhr fort in derselben Tradition, wie die klinische Schule in Wien, welche zwischen 1754 und 1848 die Methode klinischer Beobachtungen, Aufzeichnungen und theoretischer Betrachtung zu hoher Vollkommenheit entwickelt hat.

L'ACTIVITÉ PRATIQUE
DES ANCIENS ÉLÈVES
DE LA FACULTÉ
DE NAGYSZOMBAT*
ET LEUR CONTRIBUTION
SCIENTIFIQUE**

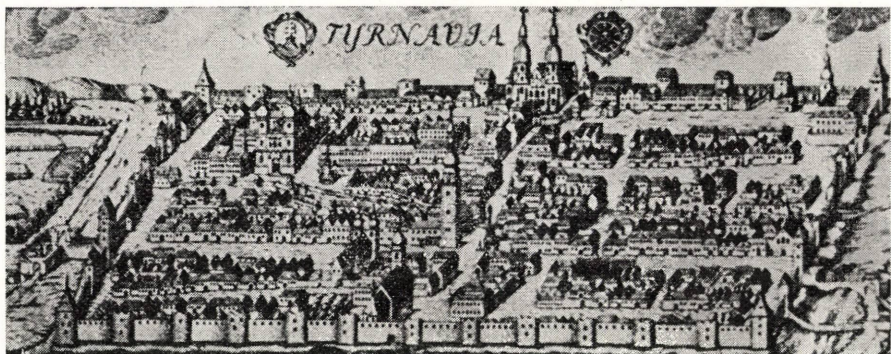
par NORBERT DUKA ZÓLYOMI

Le niveau d'une Faculté se manifeste tant dans sa contribution au développement des sciences que par les succès pédagogiques qui deviennent visibles, à leur tour, dans l'activité pratique et scientifique des anciens élèves. La brève, durée de la Faculté de Trnava (1770-1777) où l'on ne peut compter l'enseignement pour médecins que depuis 1772, exclut les succès scientifiques. Au contraire, on peut bien poursuivre les succès pédagogiques, le faire valoir des anciens élèves dans la vie pratique. Depuis 1772 jusqu'à 1777, leur nombre est de 37, c'est de ceux qui ont fini leurs études à Nagyszombat. Ils sont devenus docteurs en médecine (les catholiques) ou licenciés (les luthériens et calvinistes, qui refusaient le serment à la Conception Immaculée de la St. Vierge. En Hongrie, l'institution de licenciés n'apportait qu'un seul désavantage, ils ne pouvaient pas devenir professeurs universitaires tandis qu'en Autriche, le licencié était incapable de toutes les fonctions publiques etc.). Au nombre de 37 faut-il encore ajouter deux docteurs, qui avaient étudié à Trnava, disputaient à cette Faculté, mais ils furent promus déjà à Buda (*J. J. Engel* et *S. B. Oppenheimer*).

Jusqu'ici, la littérature ne rendait pas compte du rapport existant entre le niveau de la Faculté et l'activité ultérieure des anciens élèves et c'est pourquoi les auteurs avaient négligé le recueil systématique et l'évaluation des données sur leur sort ultérieur. Exception font les anciens élèves dont la vie fut marquée d'une carrière et d'événements extraordinaires. C'est ainsi que la vie et l'oeuvre de certains élèves anciens furent traités dans des travaux monographi-

* En latin Tyrnavia, aujourd'hui Trnava en Tchécoslovaquie. Par la suite le mot entre parenthèses après les noms de lieu hongrois est la dénomination slovaque des villes qui se trouvent aujourd'hui au territoire de la Tchécoslovaquie.

** Text d'une conférence tenue le 9-10e octobre 1969 au congrès organisé par l'Institut Historique de l'Académie Slovaque des Sciences à Szomolány (Smolenice) à l'occasion du 200e anniversaire de la Faculté de Médecine à Nagyszombat (Trnava). (Cette Faculté était déplacée avec toute l'université en 1777 à Buda.)

Vue de Nagyszombat (Trnava) à la fin du 18e siècle. (Gravure de Musée Municipal Trnava)

ques: ceux de Z. T. Huszty¹, Fr. J. Fuker,² Maurizio Fabi,³ M. Lange,⁴ J. Reinegg⁵ et les travaux botaniques de St. Lumnitzer.⁶ Quelques données biographiques et bibliographiques se trouvent dans les travaux plus récents d'auteurs slovaques⁷ et dans le vaste recueil de Szinnyi.⁸ Ces énumérations sont trop brèves, incomplètes et ne contiennent même pas les données fondamentales sur la plupart des élèves. Elles sont factographiques sans évaluer l'importance de leur activité et contribution scientifique. Il fallait compléter le tableau général non seulement en travaillant ou quelque fois en corrigeant les données citées dans la littérature,⁹ mais aussi étions-nous contraints d'engager des

¹ Duka Zólyomi, N.: Z. T. Huszty, bratislavský osvietený lekár a jeho doba. (Dissertation.) Praha, 1967. — Huszty, Z. G.: Mitbegründer der modernen Sozialhygiene. Ed. Ac. des Sc. Slov. (va paraître).

² Duka Zólyomi, N.: Fridrik Jakub Fuker. Ed. Biografie etc. SAV.

³ Duka Zólyomi, N.: Gli studenti italiani della Facoltà di Medicina di Trnava. = Pagine di Storia della Medicina, Roma, 1968, 4.

⁴ Bologa, V. L.: O epidemie de icter in Braşov (1784—1784) descrişă de dr. Martin Lange. = Studii şi cercetari de inframicrobiologie, 1967, 3. — Spielmann, J.—Huttmann, A.: Blätter aus der Medizingeschichte der Siebenbürger Sachsen. = Die Grünenthal Waage, 1968, 2. — Huttmann, A.—Ziriakus, A.: A Hepatitis epidemica története. = Orvosi Szemle, Marosvásárhely, X. 1964. 1.

⁵ Schultheisz, E.—Tardy, L.: Az első magyar sub auspiciis orvosdoktor. = Comm. Hist. Artis Med. 6—7. (1957). — Schultheisz, E.—Tardy, L.: Az első sub auspiciis orvosdoktor c. tanulmányhoz. = Comm. Hist. Artis Med. 8—9. (1958). — Schultheisz, E.—Tardy, L.: Fejezetek az orosz—magyar orvosi kapcsolatok múltjából. Budapest, 1960. — Schipperges, H.: Jacob Reinegg (1744—1794) Arzt, Orientalist und Abenteurer. = Der Orient in der Forschung, Festschrift für Otto Spiesz, Wiesbaden, 1967.

⁶ Hrabovec, I.: Botanika na Trnavskej lekárskej fakulte. = Sborník Z dejín vied a techniky na Slovensku, 1970, IV.

⁷ Bokesová-Uherová, Rippa, v. Littérature.

⁸ V. Littérature.

⁹ Cfr. les erreurs chez Szinnyi sur J. J. Engel, v. plus loin.

recherches dans les sources primaires (registres, fonds d'archives en Tchécoslovaquie et à l'étranger) et d'étudier les publications mêmes des anciens élèves. Nous n'avons acquis même pas de cette façon des données sur 5 élèves: *Jean Baptiste Grandjean* de Habai laneuve, Luxembourg (aujourd'hui en Belgique) — son père y fut probablement notaire — *I. Hoff* de Nagymárton — (Mattersburg, d'une famille de chirurgiens), *I. V. Kótzty* de Nagyvárad (aujourd'hui Oradea en Roumanie), *J. A. Müller* der Győr (selon le registre de naissance, selon Szinnyei: Veszprém), *M. Rigler* de Rohoncz.

Parmi les 31 anciens élèves dont nous avons détecté la profession, il y avait 7 praticiens:

1. *Fr. J. Fuker*. Né le 5.3.1748 à Kassa (Košice) où son père était pharmacien, il étudiait d'abord à Vienne et puis, il s'inscrit à Nagyszombat et finit ses études soutenant des thèses très remarquables („Generalia medicinae”) dont l'aspect critique et contenu progressif eut un retentissement très vif chez les étudiants de la Faculté de Médecine de Vienne.¹⁰ Encore plus importants sont ses oeuvres ultérieures, surtout dans le domaine de l'hygiène publique, de l'enseignement, des sciences naturelles et de l'économie (viculture). On l'estimait bien comme praticien et il fut très couru. De son oeuvre sur le diagnostic et thérapie de certaines maladies, ce ne fut que le premier cahier qui parut. Ayant fini ses études, il s'établit à son lieu de naissance et puis à Talya où il mourut en 1805.¹¹

2. *St. Gömör*, fils du *David*, médecin-auteur de grande réputation, né le 2.8.1752 à Győr, faisait ses études à Vienne et Nagyszombat, où il obtint le doctorat en 1777. Il pratiquait à Győr depuis 1777. En 1794, il vécut encore comment il résulte d'une convention juridique.¹²

3. *Z. Horvatovszky*, né le 22.5.1746 à Bártfa (Bardejov), soutint ses thèses botaniques en 1774. En même temps, il sollicita le physicat du district des Jazygues-Coumains, mais les documents conservés dans les fonds du Suprême Conseil de Hongrie ne nous informent pas du sort ultérieur de la supplique. Il faut présumer qu'elle fût rejetée parcequ'en 1787, *Horvatovszky* comparut à Gyöngyös en qualité de praticien, ayant une succursale à Hatvan où il voulut établir une pharmacie provisoire (à main).¹³

4. *J. D. Mauksch*, né le 15.5.1749 à Késmárk (Kežmarok), soutint aussi des thèses botaniques en 1776. En 1776–1780, il habitait à Szepesszombat (Spišská Sobota), puis à Késmárk et à la fin dans la région de Gömör. Nous n'avons pas

¹⁰ Freymüthige Briefe an H. G. von V., Frankfurt, 1773.

¹¹ *Ballagi, G.*: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest, 1888, 608, 609. — Freymüthige Briefe, v. n. 10. — *György, T.*: A Morbus Hungaricus. Budapest, 1901. — *Huszty, Z. T.*: Über den Menschen in Ungern nach seiner physischen Beschaffenheit. Ungrisches Magazin 1781. — *Pukánszky, B.*: Német polgárság magyar földön. Budapest, 1940.

¹² Országos Levéltár (Archives d'état) HTT, Acta sanitatis 1777, Rep. ad Fasc. Mens; Archives de la ville de Győr Mag. prot. 1777, 623, No. 778, 1794 No. 1598.

¹³ *Gombóc, E.*: A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története. Budapest, 1914, 12. — *Kanitz, A.*: Geschichte de Botanik in Ungarn. Hannover, 1863, 38. — Zeitschrift von und für Ungern 1803. IV. 33. — OL HTT Acta sanitaria 1774, Lad. A, fasc. 34, nr. 18; Dep. san. 1787, No. 76, pos. 1–6.

de données précises sur son activité de médecin, mais quelques faits indiquent qu'il s'était occupé de la botanique et que ce fut lui, qui initia *Thomas Mauksch*, plus tard botaniste de grande réputation, à cette science.¹⁴

5. *S. List*, né le 20.9.1742 à Késmárk dans la région de Szepes (Spiš) et pas de Sáros (Šariš) (comme *Szinnyei* le cite). Il a soutenu ses thèses en 1777 et pratiquait dans son lieu de naissance.

6. *G. Honorius Oertel* (26. 12. 1752 à Sopron, décédé à l'âge de 78. ans), obtint le licencié en 1775. Il pratiquait dans sa ville natale.

7. *S. B. Oppenheimer*, d'origine néerlandaise (province de Geldern) obtint le grade de docteur à Utrecht et c'est déjà en 1773 qu'il est mentionné en Hongrie („médecin sur le terrain des comtes de Pálffy” c.à.d. médecin de la communauté juive dans le suburbie de Pozsony (Bratislava)). Il devait faire approuver son diplôme à la Faculté de Médecine de Nagyszombat, mais après avoir passé les examens, il ne comparut pas à la disputation. Pendant quelques ans, il. pratiquait à Vienne, puis, il se présenta de nouveau en 1785 à la Faculté de Buda et à la fin, il alla à Vienne où *Joseph II* lui permit de pratiquer malgré la protestation de la Faculté de Médecine de Buda.¹⁵

8. *J. P. Schimert*, né le 23.7.1747 à Nagyszeben (aujourd'hui Sibiu en Roumanie), finit ses études à Nagyszombat en 1776. Il comparut dans son lieu de naissance déjà en 1778 et y demeurait en qualité de praticien jusqu'à sa mort prématurée le 20.6.1786.¹⁶

9. *Mihály Ugróczy*, né le 26.11. 1745 à Sopron, avait disputé à Nagyszombat en 1773 et s'établit dans ce même an à Sopron.

Plus nombreux est le groupe des anciens élèves qui ayant fini leurs études, exerçaient d'importantes fonctions publiques. Sur le territoire de l'État hongrois nous y trouvons les médecins de régions:

A) Sur le territoire de la République Socialiste Slovaque d'aujourd'hui:

1. *J. J. Engel* prit l'origine d'une ancienne famille de médecins et pharmaciens. Ici, il faut préciser quelques données sur lui: *Szinnyei* les confond avec celles sur un autre *J. J. Engel*, probablement son père et cet erreur se soutient dans la littérature jusqu' aujourd'hui. Son père vécut de 1717 à 1793, il écrit une relation sur les eaux minérales de Szepes [Gortvay], mais ce ne fut pas lui qui soutint les thèses en 1773 à Nagyszombat non plus l'auteur d'une oeuvre vétérinaire [*Szinnyei*], mais son fils. Celui-ci naquit le 31.5.1749 à Lőcse (Levoča). Après la suppression du grade de licencié (pour les luthériens) par *Joseph II*, il passa son doctorat en 1782 à Buda. En 1777, la ville de Késmárk le nomma physicien municipal. Plus tard le Conseil de ville lui augmente le salaire et

¹⁴ *Kanitz* 39. — *Weber, S.*: *Mauksch Tamás.* = *A Magyarországi Kárpát-egyesület évkönyve* 1903. 42. — *Jurkovic, M.*: *Slovenská poľnohospodárska bibliografia*, Praha 1968, No. 507, 798.

¹⁵ *Pressburger Zeitung* 4. IV., 8. VII. 1778. — *OL HTT Acta sanitaria* 1773, *Lad. B. Fasc. 7, No. 14*, repos. in *A 33/24*. Son nom précis (v. le Registre des immatriculés) est "*Oppenheimer*" et non pas "*Oppenheim*".

¹⁶ *Kanitz* 39. — *Communications de S. Izsák* (Cluj) et *A. Huttmann* (Brasov).

atteste qu'il est „diligent, persévérant, visite trois fois, même dans la nuit, ses patients, aide les pauvres à propres frais, fait ses preuves dans le domaine de l'hygiène publique”, pendant des épizooties, enseigne les sage-femmes deux fois par jour au cours d'une année. En 1803, la Revue „Zeitschrift von und für Ungern” le cite comme médecin de région de Szepes.¹⁷

2. *Ján Chernyey* (*Chernyei, Cserny*). Né le 25.7.1748 (selon le registre des promus) ou le 16.4.1747 (selon le registre de naissances qui l'écrit „Cserny”) à Trencsén (Trenčín), mourut le 31.12.1828 à Szliács (Sliach). Après avoir étudié à Vienne, il reçut licencié en 1776 à Nagyszombat. Jusqu'en 1785, il pratiquait à Trencsén, depuis cet an, il remplissait les fonctions d'un médecin régional de la région de Zólyom (Zvolen.) siégeant à Besztercebánya (Banská Bystrica). Malgré son âge élevé, il y persévérerait, aidé par médecins substitués, peu salariées, jusqu'à sa mort. Pendant la première étape de son fonctionnement, il publiait plusieurs oeuvres et prenait des mesures utiles dans le domaine de la police médicale, surtout contre la rage. En dehors de ses thèses, il écrivait tous ses oeuvres en slovaque.¹⁸

3. *J. Kis-Witzay* de Kassa, né le 23.3.1746, s'établit, après avoir fini en 1773, à son lieu de naissance et devint, d'abord médecin régional de Torna et puis médecin municipal à Kassa.¹⁹

4. *P. Lipszky*, né le 12.2.1740 à Trencsén, obtint le grade de docteur en médecine à Erlangen (1764). En 1773, la région de Nógrád l'employa comme médecin régional, mais il devait faire approuver son doctorat étranger à Nagyszeben. Après avoir protesté, à la base de son serment prêté à Erlangen qui l'obligeait de „ne plus répéter le grade obtenu jamais et nulle part”, il fut contraint tout de même de passer les examens nécessaires et soutenir des thèses à Nagyszombat (1776). Son sort ultérieur n'est pas connu. Comme médecin régional, il prenait quelques mesures concernant le contrôle des pharmacies.²⁰

5. *P. Madács*, fils d'un serf, né le 28.2.1729 à Poloma (aujourd'hui en Slovaquie), excitait l'intérêt des auteurs par sa vie pleine d'aventures qui le menaient à travers les écoles de Debrecen, Wroclaw, Wittenberg où il a promu. Il avait étudié aussi au Collège de médecine et chirurgie à Berlin, l'un des peu d'étudiants

¹⁷ Zeitschrift von und für Ungern, 1803. 381 et Littérature.

¹⁸ *Jurkovic, M.* o.c. 670, 671, 635, 636. — *Zsakó, I.* : Hogyon méltatta Késmárk városa Engel János Jakab orvosi működését? — Comm. Hist. Artis Med. 27. (1965). 293—295. — Zeitschrift von und für Ungern 1803, 381. — OL HTT Acta sanitaria rep. ad Fasc. mens. 1774, Lad. A. Fasc. 33 No I/23. III. 1785. — Archives distr. Bratislava, Registre des naissances Trencsén, 1747, 244. — Archives de Banská Bystrica, Registre des morts, 1829, v. V. 77. — Archives de Radvan: Repertorium ad Prot. Congregationum 1811—1826, Prot. Congr. qui se rapportent à *Chernyey*.

¹⁹ *Heckenast, M.* : Vitzays Todtenfeyer, Eine Trauerrede. Kaschau 1810. — OL HTT Index Dep. San. 1786, F. 2. pos. 10.

²⁰ OL HTT 1774, F. 32, No. 26 (surtout la supplique du 14. mai 1774), il y a aussi le diplôme d'Ertangen, No. 28 (13. V. 1775). Archives-succursale à Bytča. — Archives de la région de Nógrád à Salgótarján: Prot. Congr. 1773—1776, 1773, 27, p. 3, 1775 MM 19, 1775 prot. p. 187, 1776 prot. p. 296, 1776, prot. p. 306. Pour les photocopies je remercie à m.le directeur des Archives *Miklós Schneider*.

hongrois. Depuis 1772, il était médecin de la région de Liptov. En 1776, il accepta l'invitation du district de Kishont. Il ne devint plus médecin régional de la région de Gömör, quand celle-ci fut unie avec le district de Kishont. Comme médecin régional, il prenait soins de la formation de sages-femmes rurales. Ses mérites dans le domaine de la police médicale furent appréciés par le Protomédecin de Hongrie.²¹

6. *Fr. Pfentner* (Frédéric selon le registre des promus), né le 26.5.1742 à Znojmo (Moravie) finit ses études en 1776. Une donnée tout récente prouve qu'il était (en 1775, 1780) médecin régional de Liptó (Liptov).²²

7. *St. Pillmann*, né à Vienne le 10.8.1751 obtint le grade de „Magister chirurgiae” au lieu de sa naissance et au surplus, à Nagyszombat, celui de docteur en médecine (1774). Depuis 1778 jusqu'à sa mort (1815) médecin régional de Gömör, il déployait une activité très vive dans le domaine de l'hygiène publique, surtout dans la ville de Rozsnyó (systémisation d'un médecin, d'un chirurgien et d'une sage-femme municipaux, régulation d'eau potable, nettoyage des fosses sceptiques, mesures contre les charlatans et mendiants, lutte contre les épidémies humaines et animales).²³

8. *P. J. Rodelsperger*, né le 25.1.1754 à Komárom (Komárno) arrive aussi à Nagyszombat ayant fait „Magister chirurgiae” et finit ses études en 1775. Selon le texte d'une demande en 1792, il était médecin régional de Komárom.²⁴

9. *I. J. N. Schweger*, né à Pozsony le 8.1.1755 a soutenu les thèses à Nagyszombat en 1777. Son attitude de catholique accentué, qui se manifestait déjà à la Faculté (cfr. son discours solennel en l'honneur de St. Cosmas et Damian), lui assurait plus tard de bonnes conditions. Médecin particulier de l'archevêque de Kalocsa, puis chef-médecin de Séminaire à Pozsony, médecin régional de Nyitra (Nitra), il achevait sa carrière en qualité du médecin municipal de Pozsony (en 1802: substitué, en 1803 ordinaire) jusqu'à sa mort en 1811. Son activité ne dépassait pas le règlement des affaires courants.²⁵

10. *F. K. M. Stipsics*, né le 23.4.1754 à Székesfehérvár, ayant étudié à Vienne, finit ses études à Nagyszombat en 1777. Ensuite, il parcourut plusieurs postes importants. En 1778—1780 médecin de la région de Hont, il devint ensuite

²¹ *Duka Zólyomi, N.* : A berlini Collegium medico-chirurgicum története és magyarországi hallgatói. = Comm. Hist. Artis Med. 45. (1969) 113—120. — OL HTT 1789, Dep. san. F. 74, Acta san. 1773, 1774 Lad. A. 33, No. 26.

²² Son vrai prénom est „*Fridericus*” et non pas *János György* (Szinnyei, Bokesová-Uherová, Rippa). Archives-succursale de Bytča, Comm. Hirst. Artis Med.

²³ OL HTT Dep. san. 1782 (index). — Archives Rožňava: Prot. Mag. 24, 38/103 (1780), 71/186 (1780), 32, 47/120 (1792), 41, 46/115 (1801), 41, 37/94 (1801). — *Duka Zólyomi, N.* : Vvoj verejného zdravotníctva v Rožňave (Le développement de l'hygiène publique à Rožňava), (va paraître).

²⁴ OL HTT Dep. san. 1792, F. 8, p. 3, 6, 14.

²⁵ Le titre de l'éloge à St. Cosmas et Damain: Panegyricus Divis Cosmae et Damiano artis medicae tutelaribus in academica S. J. sede S. Joannis Baptistae coram S. P. Q. academice dictus, dum inclyta facultas medica Tyrnaviensis eorundem divorum tutelariorum celebritatem annuam solenni ritu inchoaret, 1773. — Archives de Bratislava, Libres des comptes 1802—1811, Mag. prot. 1802, 1803.

médecin municipal de Pest et en 1783, il fut nommé professeur extraordinaire de médecine théorique à la Faculté de Médecine de Pest. Depuis 1791/92 jusqu'à sa mort (1818), il occupait le chaire de pathologie générale et pharmacologie. Sept fois il était doyen et trois fois recteur de l'Université.²⁶

B) Sur le territoire de Hongrie d'alors, mais à l'extérieur de la Slovaquie, on trouve des anciens élèves en qualité de médecins régionaux:

11. *J. B. Barbenius*, né le 3.9.1754 (selon le registre des promus) à Brassó (aujourd'hui Brasov en Roumanie). Après 4 années d'études à Vienna, il finit à Nagyszombat en 1777 et s'établit à son lieu de naissance. La région de Háromszék le nomma médecin régional. Depuis 1781, il pratiquait de nouveau à Brassó en remplissant aussi, dès 1787, la fonction de médecin régional de Fogaras (aujourd'hui Făgăraș en Roumanie), jusqu'à sa mort le 27.2.1814. On le trouve parmi les premiers pionniers de la nouvelle méthode d'inoculation selon *E. Jenner* (déjà en 1802).²⁷

12. *J. Báty (Báti)*, né en 1745 (Izsák: 1743) à Felsőbánya (aujourd'hui Baia Sprie en Roumanie) en Transsylvanie, faisait ses études à Göttingen et Leyden, obtint le doctorat à Utrecht (1775) et le fit approuver à Nagyszombat en 1776. Selon certains auteurs [Szinyei, Gortvay], il était médecin municipal à Nagybánya (aujourd'hui Baia Mare en Roumanie) et selon des données d'archives, il apparut en 1786 et 1792 en qualité de médecin régional de Bihar.²⁸

13. *Maurizio Fabi*, l'un des élèves étrangers à Nagyszombat, prit son origine d'une famille italienne de nobles notaires. Il naquit le 6.4.1735 à Palazzolo, district de Verona (selon le registre des naissances). Jusqu'ici, sa vie et son oeuvre étaient peu connus, mais les données fournies par quelques archives italiennes et M. le professeur *H. Tartalja* (Zagreb) rendirent possible de les reconstruire. *Fabi* a étudié et obtenu le grade de docteur à Padova, la ville appartenait, à ce temps-là, à la République de Venise. Il pratiquait dans cette ville depuis 1760 et entre-temps, voulant compléter ses connaissances d'anatomie, il s'inscrivit à l'Université de Bologne. Mais cette ville faisait part des États pontificaux et *Fabi*, à son retour à Venise, fut à peine repris au Collège de Médecins à Venise. Probablement à cause de motifs financiers, il abandonne Venise et s'inscrivit à la Faculté de Médecine à Nagyszombat où il obtint le premier parmi les étudiants de la Faculté le doctorat en 1772. En 1773, il s'établit à Zagreb et apparut bientôt en qualité de médecin régional de Zagreb et peut-être, aussi de médecin municipal (*Tartalja*). Il faisait ses preuves durant la peste (1787), dans la lutte contre les charlatans (1787) et les médecins négligeants (1799), ses contrôles de pharmacies étaient très appréciés. Il s'occupait de l'amélioration des sources minérales aux alentours de Zagreb. Ses mérites sont mentionnés dans l'attestation délivrée par le Protomédecin de Hongrie, *Gabriel da Veza* et la Congrégation régionale d'états, qui est adjointe

²⁶ V. Littérature.

²⁷ *Spielmann, J.*: Szotyori József (1767—1813). = Comm. Hist. Artis Med. 31. (1964). — Zeitschrift von und für Ungern 1803. III. 209.

²⁸ Zeitschrift von und für Ungern 1803. III. 26—27. — OL HTT Dep. san. 1785/86, F. 34, p. 18, 27, 32, 1792, F. 5. p. 122, 132.

à la supplique cù *Fabi* sollicita la fonction du Protomédecin de Croatie (en 1800), mais sans succès. *Da Veza* relève spécialement le mérite de *Fabi* d'avoir produit et propagé une certaine sorte de Manne de bonne qualité et à prix plus bas que celle que „Mr. le médecin Brigidus produit de l'arbre Arbot Fradini”. Pour ce mérite, le roi lui décerna und diplôme d'honneur. Il mourut le 2.12.1802.²⁹

14. *J. L. Heidenreich*, né le 31.1.1747 à Engelsberg (Silésie), devenu docteur en 1775. En 1776 praticien à Győr, depuis 1778 médecin régional d'Arad (aujourd'hui Arad en Roumanie) et après 1786, il exerçait la même fonction dans le district des Jazygues-Ccumains à Jászberény. En 1789, il y demeurait encore, mais en 1794, les documents mentionnent déjà un autre médecin. Cependant, il vivait encore au début du 19e siècle (en 1802, il inoculait, en 1803, il publia son oeuvre sur le scorbut). Son activité dans la lutte contre les épidémies, le scorbut, les varioles et concernant la réforme des pharmacies, sont incontestables.³⁰

15. *S. Kolosváry* naquit le 12.11.1741 à Nagybánya en Transylvanie. Nous avons peu de données sur lui, nous connaissons ses thèses soutenues à Utrecht (1775), ceux à Nagyszombat quand il a fait approuver son diplôme d'Utrecht (1777) et une relation officielle, qui le mentionne comme médecin régional de Bereg-Ugocsa.³¹

16. *Martin Lange*, l'un des plus importants anciens élèves de Nagyszombat, représentait le type de médecin des lumières. Né le 12.9.1753 à Brassó, il faisait ses études à Göttingen (1773), à Vienne (1775) et les finit à Nagyszombat (1777). Ensuite, il pratiquait à Brassó (Szinyei: „il y restait”) ou devint aussi médecin municipal [Bologa, Izsák]. En 1780 (Szinyei) ou 1783 [Izsák, Spielmann, Huttmann], il occupa la fonction récemment créée de médecin substitué de la ville et celle de médecin districtuel, en 1786 celle de médecin régional de Hárcmszék. En 1789, l'Academia Leopoldina naturae curicorum l'élu membre

²⁹ Communications de *H. Tartalja*, Zagreb. — *H. Tartalja*: L'Histoire de la Pharmacie en Yougoslavie et sa situation actuelle. Zagreb 1956, 81, 85. — *Duka Zólyomi, N.*: Studenti italiani alla Facoltà di Trnava. = *Pagine di Storia della Medicina*, 1968. N. 4. — *Duka Zólyomi, N.*: Maurizio Fabi, prvý absolvent Trnavskej lekárskej fakulty. = *Bratislavské lekárske listy*, 1969. c. 5. — *Duka Zólyomi, N.*: A nagyszombati orvostudományi kar külföldi hallgatói, az első abszolvens. — *Orvosi Hetilap*, 1969. — *OL HTT Dep. san.* 1787, F. 31. No. 7, 1787, F. 31, p. 21, 38, 1791, F. 25. k. 1, 5, 9, 1792, F. 11, F. 8. p. ., 1797, F. 2. p. 7, 8, 1798, F. 2. p. 6, 8, 1799, F. 2. p. 22, 165, 1800, F. 10, p. 4. — *Communications des Archives d'état de Verona, Bologna, Venezia, Archivio Antico di Padova-Università.* — *H. Tartalja*: 600 godina zagrebackog ljekarnstva. Zagreb, 1955.

³⁰ *Fekete, L.*: Magyarországon pusztító ragályos és járványos kórok. = *Gyógyászat*, XIII. 1873. 553. — *Spielmann, J.*: Szotyori József o. c. p. 22. — *Dr. Lenghel*: Date noua pentru istoria variolei variolizarii si vaccinari in Ardeal. = *Clujul Medical* 1933, Extras. 7. — *Kanitz* 43. — *Zeitschrift von und für Ungern*, 1803. III. 205—206, IV. 35. — *OL HTT Dep. san.* 1787, No. 142, 1781, No. 6., 1794, F. 4. p. 7., *Acta san.* (de 28. II. 1776).

³¹ *OL HTT Dep. san.* 1789, No. 6, 25.

En 1789/1790, il exerçait les fonctions de chef-médecin du territoire nommé „Barczaság” (aujourd'hui en Roumanie). Depuis 1790, il vécut à Brassó. Après une apoplexie, ayant cherché en vain l'aide des médecins viennois, il mourut le 17.6.1792 aux Bains de Bodok (Bodokfürdő). Son activité dans le domaine de l'hygiène publique était très remarquable. Il représente le nouveau type de „l'hygiéniste” des lumières qui s'aperçoit partout de problèmes hygiéniques et exige leur règlement public. Ses deux mémorandums concernant la formation des sages-femmes et les mesures contre la peste en font témoignage. Il publia aussi des instructions contre la peste pour les profanes, s'occupait de maladies d'yeux très répandues, de questions de la médecine populaire, d'épizooties. Son journal en qualité de médecin de la région de Háromszék, qui nous fut conservé („Anni medici”), fait témoignage de l'exactitude de sa méthode.³²

Les anciens élèves qui remplissaient des fonctions publiques à l'extérieur du territoire de Hongrie :

17. *J. Reineggs*. Son sort aventureux excitait l'intérêt des auteurs et nous sommes informés très détaillément sur sa vie, surtout par les travaux de *E. Schultheisz* et *L. Tardy*. *Reineggs* naquit le 28.11.1744 à Eisleben (Braunschweig). Ayant acquis la qualification de chirurgien à l'âge de 14 ans, il s'inscrit à l'Université de Leipzig. En 1770, il alla à Vienne, fait la connaissance du comte *de Koháry*, directeur de théâtre et cette liaison marquait le cours de sa vie ultérieure. Il joue des rôles au théâtre et en même temps, il fait ses études à la Faculté de Médecine. En 1772, il déménage à Nagyszombat où il devint le premier étudiant immatriculé de la Faculté de Médecine. En 1773, ayant converti à la religion catholique déjà à Vienne, il eut la promotion solennel „sub auspiciis regis”. Jusqu'en 1776, il était employé des mines à Selmecbánya (Banská Štiavnica) et quand, en même an, son protecteur le comte *de Koháry* fit faillite, ils se mirent en route vers la Turquie. *Reineggs*, après la mort de son compagnon, se rendit à Grousie où il devint le médecin de cour et conseiller diplomatique du dernier roi de Grousie. *Reineggs* réalisait d'importantes réformes dans les divers secteurs de l'administration publique (mines, métallurgie, imprimeries etc.). En 1783, il émigra en Russie et y devint chef de l'Institut pour la formation des chirurgiens à Petersbourg, membre et ensuite secrétaire du Collège d'État des médecins russes. Il mourut le 20.3.1793.³³

18. *Casparo de Pancera* (plus tard *Caspar von Panzera*). La littérature ne s'en occupait point. Ce qui fut connu sur lui, ce n'étaient que les dates de sa promotion et les circonstances de cet acte : il fut rélégué à Vienne, mais le corps enseignant de Nagyszombat considéra ses connaissances comme suffisantes et le

³² *Bologa* o. c. — *Spielmann—Huttmann* o. c. (Die Grünenthal-Waage). — Communications de *A. Huttman*. — Adalékok a Román Népi Köztársaság Orvostudományának történetéhez, összeállította *V. L. Bologa*. Bukarest, 1955. (A gyógyászat Erdélyben a feudális rendszer idején par *V. L. Bologa* et *S. Izsák*). — *Lesky E.* : Österreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Wien, 1965, 122. — Zeitschrift von und für Ungern 1803. IV. 38.

³³ V. note 5.

promut malgré les protestations des cercles viennois.³⁴ *Pancera* naquit le 15.9.1751 à Gorizia, il obtint le grade de docteur en 1775. Un document, récemment découvert par l'A., nous approche sa vie et ses activités ultérieures. D'après cette supplique du 21.2.1799 où il sollicita la fonction de Protomédecin de Hongrie (qui fut ensuite attribuée à *Fr. Schraud*), il pratiquait au cours de 3 ans à Zagreb, en 1778, il se soumit de nouveau aux examens, cette fois à Vienne, pour acquérir le diplôme de la Faculté de Vienne, qui, seul, le pourra approuver pour tout le territoire de la Monarchie (celui de Nagyszombat ne valait que pour le territoire de Hongrie) et ainsi il réussit à être nommé, le 21.3.1778, „médecin des états” („Landständischer Physikus”) à Radkersburg. Après avoir lutté avec succès contre une épidémie, „risquant même la mort” — comme il s'exprime —, en 1780, la ville de Graz le nomma „médecin des pauvres de la ville” (une fonction municipale). Le physicat municipal qu'il a sollicité plusieurs fois, ne lui fut pas attribué.³⁵

19. *J. F. Singer*, né le 12.3.1751 à Těšín, étudiait de même d'abord à Vienne et ensuite à Nagyszombat où il finit ses études en 1775. Après le retour à son lieu de naissance, il y pratiquait. Il est douteux s'il eût exercé des fonctions publiques. Quelques documents des Archives d'État de Brno nous permettent de présumer qu'il eût substitué le Protomédecin du Duché de Těšín et peut-être, fut-il médecin districtuel pendant quelque temps (1786, pas plus longtemps que 1795) ce qui semble résulter aussi de ses compte-rendus concernant des thèmes d'hygiène publique.³⁶

20. *A. Wolff* naquit le 11.10.1741 (selon le registre des promus, le 13 selon *Szinnyei* et d'autres) à Kereszténysziget (Insula Christianorum, Grossau en Transylvanie et non pas à Nagyszeben comme *Szinnyei* le prétend). Il faisait ses études à Vienne (1774–1777) et puis à Nagyszombat où il les finit. Plus tard, il compléta son licencié avec le doctorat de Erlangen. En 1777–1780 praticien à Nagyszeben, il partageait ses activités ultérieures entre cette ville et la ville de Iași (en Roumanie), mais les données chronologique diffèrent chez les divers auteurs: il demeurerait à Nagyszeben en 1783–87, 1790–93, 1798–1812 (mais il mourut, selon *Huttmann*, à Brassó le 17.8.1812) et à Iași en 1780–82, 1788–89, 1794, 1795–97. Il ne remplissait jamais de fonctions publiques, au sens juridique, mais son rôle qu'il avait joué à Iași comme médecin des personnages plus distingués, nous autorise de la ranger au groupe des anciens élèves-fonctionnaires. Il prêtait son attention aux problèmes de la police médicale,

³⁴ *Duka Zólyomi, N.*: A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói. = Comm. Hist. Artis Med. 40. (1966) tiré à part p. 24 et note 10.

³⁵ OL Acta Consistorii le 9. juin 1775, 6 mars 1776, HTT Dep. san. 1799, F. 18, Prot. No. 6029–21. II. et 12. V. 1799. — Stadtarchiv Graz, Sterbematrikel er Stadtpfarre zum Heiligen Blut in Graz, XIX. 348. — Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Comm.

³⁶ *F. Lenoč*: Je Morbus niger Hippocratis Alkaptonuria? = Bratislavské lékařské listy 1966. 46. — Archives Opava, Král. úřad, 28/4b, kart 887. — Archives d'état Brno Dep. „von Valenzi” 1786–1791: 1786 F. 102, No. 17, 238, 18, 427, 19. 279, 20. 384, 1792, F. 102, 243, 1799, F. 102, No. 21. 895, prot. 1786, 1795.

à la suppression de la peste, aux questions balnéologiques. La Société de Grand-Bretagne à Göttingen l'a élu membre (1799).³⁷

21. *Jean Jacob Czepez*, né le 16.11.1750 à Sopron, faisait ses études à Leipzig, Vienne et Nagyszombat où il obtint le licencié en 1776. Depuis 1778 il agissait comme médecin municipal de Sopron jusqu'à sa mort en 1789. Son activité était admirable: il a obligé les médecins, chirurgiens et femmes-sages de tenir des précis journaux, de constater toujours chez les autopsies la cause de la mort et de l'annoncer aux organes municipaux, il ordonna de lui fournir les foetus abortifs pour le but d'études anatomiques. En 1785, il élaborait un projet pour l'amélioration de la police médicale. Ce fut en même année que le premier oeuvre de ce genre fut publié en Hongrie (par Z. T. Huszty, ancien étudiant de Trnava lui même).

Les anciens élèves qui exerçaient les fonctions de médecins municipaux:

Parmi eux, il y a un groupe dont les noms étaient déjà mentionnés en leur qualité de médecins régionaux (v.en-dessus). Ceux qui n'étaient que des fonctionnaires municipaux:

22. *Zacharia Théophile Huszty*. Né le 15.3.1754 à Rust (aujourd'hui Burgenland, Autriche) est l'un de plus marquants personnages, représentant de la police médicale, réformateur des pharmacies, il comprenait l'essence de la pensée des lumières dans ses oeuvres. Ceux-ci étaient connus en toute Europe et il exerçait une influence visible aussi à l'extérieur de Hongrie et de la Monarchie (Bohême, Moravie, régions allemandes, Suisse). L'auteur de cette étude travaillait sa vie et son oeuvre sous la forme d'une monographie détaillée³⁸, et ici, nous nous limitons aux moments les plus marquants de son activité. Après Vienne, il continuait ses études à Nagyszombat et les y finit en 1777. Pour ses oeuvres dans le domaine de la police médicale et sur la réforme des pharmacies, la Société des médecins et chirurgiens correspondants de Suisse l'a opté comme membre d'honneur et la Société de Minéralogie à Jena comme membre. En 1785, le Suprême Conseil Lieutenant de Hongrie déclara la formule de *Huszty* concernant le contrôle des pharmacies comme obligatoire pour tout le pays. Depuis 1798, il exerçait les fonctions de médecin municipal de Pozsony jusqu'à sa mort le 29.3.1803. Son activité se rapportait à toutes les questions de l'hygiène publique: réforme des autopsies, délibération des aliénés de leurs chaînes (5 ans avant *Pinel!*), contrôles exemplaire des pharmacies, suppression des épizooties (l'organisation des „vacheries" pour les animaux malades), variolisation et vaccination, *Huszty* fut le premier qui, organisait des vaccinations en masse (en 1801).³⁹

23. *Chr. E. Krieger*, né le 13.12.1745 à Eperjes (Prešov). Dans sa famille, la profession était traditionnelle (père-pharmacien, cousin médecin). Après Jena' il finit ses études à Nagyszombat en 1773 et retourna dans son lieu de naissance. En 1800, il est encore praticien, mais plus tard, une publication dédiée aux

³⁷ *Bologa—Izsák* : Adalékok o.c. 165; *Izsák, Huttmann* : Comm. Hist. Artis Med.

³⁸ V. note 1.

³⁹ *Zeitschrift von und für Ungern* 1802.

nouveaux-nés de la ville, le mentionne comme „der Koenigl. Freystadt Eperies Stadtarzt”.⁴⁰

24. *St. Lumnitzer*, né le 4.4.1749 à Selmechánya appartient au groupe des anciens élèves dont l'activité les élevait au rang européen. Après avoir étudié à Halle et Leipzig, il finit ses études en 1777 à Nagyszombat. Pour ses travaux botaniques, l'empereur *Léopold II* lui décerna une médaille d'or et la Société de Minéralogie à Jena l'a admis membre. Il ne fut jamais médecin municipal à Pozsony comme le prétendent *Szinnyei*, *Gortvay* et d'autres. Selon les données des Archives des villes de Pozsony et Bazin (Pezinok), il exerçait les fonctions de médecin municipal à Szentgyörgy (Sv. Jur) et Bazin près de Pozsony, mais siégeant dans cette ville-ci. (A Bazin depuis 1785—1791.) Après 1791, il pratiquait à Pozsony jusqu'à sa mort le 11.1.1806, lorsqu'il est mort, victime de sa profession au cours d'une épidémie typhoïde, répandue parmi les soldats français. En 1785 quand *Huszty* a perdu le faveur des cercles viennois pour avoir publié sa critique sur la nouvelle Pharmacopée et leurs créateurs, c'était la formule de *Lumnitzer*, qui a substitué celle de *Huszty* pour tout le pays. À l'initiative de *Huszty*, *Lumnitzer* participait aux actions propageant la vaccination.⁴¹

25. *A. Czapovszky*, né le 24.8.1740, probablement fils d'un serf (Natus possessione Ustie) dans la région d'Orava, ayant fini ses études en 1777, devint médecin-fonctionnaire des mines à Selmechánya (au dit Vindschacht)⁴². Depuis 1781, il était pour quelque temps médecin de la région de Nyitra (Nitra).

*

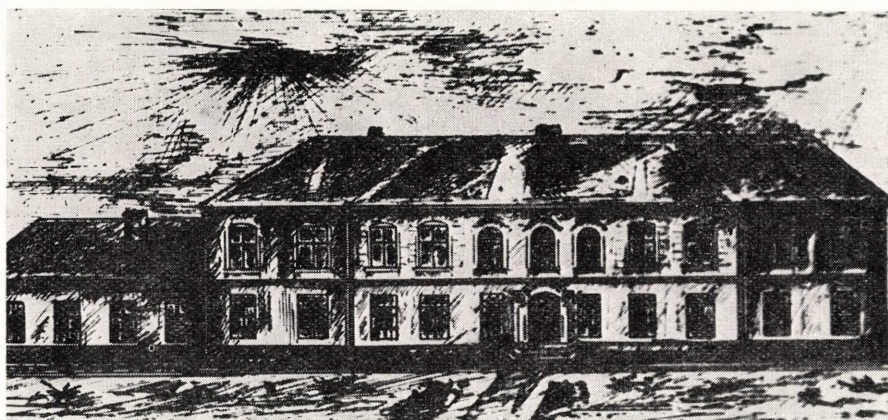
En somme, 16 anciens élèves, c.à.d. un tiers, exerçaient les fonctions de médecins régionaux, 6 parmi eux aussi celles de médecin municipal et cela fait, avec les anciens élèves qui étaient seulement médecins municipaux (5) tout ensemble 12, c.à.d. un quart du nombre total. Le résultat projeté sur la carte de Hongrie d'alors nous montre que les anciens élèves de Nagyszombat exerçaient les principales fonctions médicales sur le tiers de tout le territoire.

Si nous faisons le total (aussi des anciens élèves exerçant des fonctions publi-

⁴⁰ Štátna vedecká knižnica (Bibliothèque scientifique d'état) à Prešov: Comm. OL HTT Acta san. Lad. A, f. 26, Dep. san. 1800 F. 4. p. 43, 44.

⁴¹ *Bokesová-Uherová, M.*: Medici zo Slovenska na východných nemeckých univerzitách v XVI.—XVIII. storočí. = Sborník Z dejín vied a techniky na Slovensku, 1962, 32. — *Kanitz* 39, 40. — Archives distr. Bratislava, Registre des morts (luth.), 11. janvier 1806. — *Natter-Nád, M.*: A magyar orvosok és a botanika. = Communicationes 6—7. (1957) 301. — *Hrabovec c.o.* (v. note 6). — Archives distr. de Pezinok (Comm. Hist. Artis Med. de *M. J. Dubovský*). — Archives de ville, Bratislava: Libres des comptes 1804—1806. — OL HTT Prot. Sessionum 1785 (le 23 avril), Dep. san. 1786 (sous le motto: *St. Lumnitzer*). — *Duka Zólyomi, N.*: Prvý úradný vzor pre vizitácie lekární na Slovensku. = Farmaceutický obzor 1969. č. 11.

⁴² *Bokesová-Uherová, M.*: Príspevok k dejinám banského zdravotníctva a medicíny na Slovensku v 18. storočí. = Sborník Z dejín vied a techniky na Slovensku III. 1964, 172.

L'édifice de la faculté de médecine à Nagyszombat (Trnava). (Dessin à la plume)

ques à l'extérieur du pays), le résultat nous étonne encore beaucoup plus: 25 anciens élèves ont atteint des positions importantes, se cont 64% du nombre total.

Il faut corriger le résultat en deux directions: il nous semble plus favorable, si nous y comptons aussi les étudiants qui avaient terminé leurs études à Nagyszombat et ne furent que promus à Buda, parmi eux *S. Benkő* és *S. Rátz*, plus tard des savants de grande réputation. Mais d'autre part, nous ne pouvons pas négliger le fait qu'il y avait 6 étudiants qui avaient fait leurs études ailleurs et à Nagyszombat, ils les finirent seulement. Enfin, en égard du manque de médecins qualifiés, les villes et les régions employaient, sans sélection, tous ceux qui ont offert leurs services; d'ailleurs, la fonction en elle-même ne signifie pas encore le bon fonctionnaire.

Nous pouvons compenser ces faits négatifs en examinant la qualité qui se cache derrière la quantité, ce qui veut dire, il faut répondre à deux questions: à quel degré les anciens élèves ont-ils rempli leurs fonctions et quelle est la valeur de leurs travaux scientifiques?

Les données sur leurs activités répondent à la première question. Ici, je ne voudrais renvoyer qu'aux plus importants personnages: à *Z. T. Huszty*, *M. Lange*, *J. Chernyey*, *St. Pillmann*, *J. B. Barbenius*, *M. Fabi*, *J. L. Heidenreich*, *A. Wolff*. Ils étaient des réformateurs de l'hygiène publique, exemplaires contrôleurs de pharmacies, pionniers de nouvelles méthodes, surtout de la variolisation et puis de la vaccination, combattaient avec succès les épidémies, représentaient dignement la nouvelle discipline, la police médicale comme prédecesseurs de l'hygiène sociale d'aujourd'hui. A la deuxième question, nous trouvons la réponse dans leur activité scientifique, dans leurs publications. On les peut diviser en deux groupes:

a) Ceux qui ont acquis de grande lutte leur place dans le développement

européen de médecine et des sciences naturelles et transférant les succès de celui-là dans le développement en Hongrie, resp. en Slovaquie, l'enrichirent de leur contribution.

b) Dans le deuxième groupe, il y a ceux dont les publications excellaient par leurs thèmes, méthodes, propres observations, mais elles ne se rapportaient qu'au milieu local.

Dans le premier groupe c'est *Z. T. Huszty* qui occupe une position extraordinaire. Il était un auteur universel, il s'occupait de thèmes épidémiologiques, balnéologiques, de psychologie expérimentale (au sens de ce temps-là), il écrivit le premier article ornithologique scientifique en Hongrie. Mais ses publications les plus importantes font partie de la discipline de l'hygiène publique. En 1786, il publia son oeuvre de plus de 1000 pages, le „Diskurs über die medizinische Polizei”, par lequel il devenait, après *J. P. Frank*, cocréateur de la police médicale. L'essai où il préparait la route de la nouvelle discipline, ce fut son étude publiée dans la première revue scientifique de Hongrie „Ungrisches Magazin” en 1781: „Versuch über den Menschen in Ungern nach seiner physischen Beschaffenheit”. *Huszty* a complété l'oeuvre de *J. P. Frank* avec d'importantes parties surtout sur la médecine sociale, avec le chapitre „Sur les mesures médicales en faveur de ceux qui travaillent dans la société pour l'État” où il déclara le devoir de l'État de prendre soins de la santé du peuple et le droit de chaque citoyen sur ces soins. Il exigeait que les soins soient gratuits, que l'on constitue des médecins pour les usines, il proposait la fondation des hôpitaux publics. Dans l'oeuvre sus-mentionné qui représente la première police vraiment complète, il unissait les plus importantes idées progressives des lumières et de l'humanisme contemporain. Il exerçait une influence détectable sur les régions allemandes, entre autres sur le premier projet d'un ordre médical en Suisse. Il n'était pas moins importants ses oeuvres sur la réforme des pharmacies. Ils influençaient non seulement le développement ultérieur des pharmacopées autrichiennes, mais aussi celle de quelques pharmacopées allemandes (celles de *Reuss*, *Schlereth*, *Scherf*).

Tandis que *Huszty* représentait les idées des lumières sans réserve, *Frédéric Jacques Fuker* ressortit aussi de ces positions, mais plus tard, ses oeuvres portent déjà les signes de la pensée bourgeoise du 19. siècle. Dans la première étape, il avait grand intérêt aux thèmes d'hygiène publique, p.e. son travail „De salubritate et morbis Hungariae” (1777) a changé essentiellement la conception étiologique de quelques maladies épidémiques et endémiques dans la littérature médicale sur la Hongrie. *Fuker* prouvait que ce n'était pas le climat de Hongrie qui faisait naître ces maladies nosologiquement si variées, mais le manque d'hygiène. Plus tard, *Huszty* a achevé cette conception dans son essai préalable à la police médicale. L'oeuvre de *Fuker* sur les principes de l'éducation scolaire (1791) qui est déjà, au sens idéal, transitoire, déclare le principe du droit de chaque homme sur l'éducation scolaire à sa langue maternelle. *Fuker* consacrait ses dernières publications aux problèmes d'économie (surtout oenologiques) et elles sont déjà le produit de la nouvelle étape dans son oeuvre, surtout par l'accentuation du point de vue d'économie, pareillement que ses

„Krankengeschichten und Kurarten“ (1800) portent déjà l’empreinte du nihilisme médical du début du 19e siècle. Ses premières publications, aussi ses thèses auxquels nous reviendrons, occupent leur place impérissable dans le développement de médecine, resp. publiciste en Hongrie.

Martin Lange, né en Transsylvanie, appartient au rang des représentants des lumières dans ce pays. Son ouvre le plus important, c’est le traité „*Historia Icterorum epidemicorum*”, rapport sur l’ictère épidémique en 1784/85 où il décrit, le premier, la hépatitis epidemica. Il s’occupait aussi de problèmes de la peste, de fièvres épidémiques, de la médecine populaire et il conçut, à la base de ses propres observations, des instructions „pour les filles avant le mariage et pour les sages-femmes”. Son livre sur les épizooties porte aussi le signe de la police médicale. Ses publications ont influencé, à un haut degré, le développement de la médecine en Transylvanie, elles acquérèrent de publicité aussi à l’extérieur de la Hongrie et son oeuvre sur la hepatitis epidemica fait partie de l’histoire de la littérature sur les épidémies.

Jacques Reineggs, lui même, ne publiait rien, mais ses écrits édités après sa mort, contribuaient bien à la connaissance du pays des Grousiens et de l’Orient en général.

Les oeuvres que nous rangeons dans le deuxième groupe, sont d’une valeur très différente. *J. Báty*, dans ses thèses soutenus à Utrecht en 1775 communiquait des données importantes sur les remèdes populaires et plus tard, ayant traduit l’oeuvre important du médecin suédois *M. Rosen* sur la variole, il devint pionnier de la variolisation en Hongrie. *J. Barbenius* publia une excellente description médicale-topographique de la région autour de Brassó (Barczaság-Burzenland). C’est pour l’histoire de la météorologie que ses observations barométriques (1783–1813) sont de valeur. *J. J. Engel* édita un recueil d’ordonnances vétérinaires, *M. Fabi* se limitait aux recherches locaux de problèmes balnéologiques des alentours de Zagreb.

Au point de vue du développement de la littérature médicale slovaque, il faut spécialement apprécier l’activité de *J. Chernyey*. Il a publié tous ses écrits, excepté sa dissertation, en langue slovaque. Ainsi, il contribuait à la création d’une terminologie médicale slovaque, mais aussi domait-il des oeuvres professionnelles intelligibles à la disposition de peuple slovaque: une traduction du livre du médecin viennois *J. R. Steidele* pour les sages-femmes „*Zpráva o kunsstu babském, 1778*” et plus tard ses propres publications sur le rage, les épizooties notamment sur „la maladie des porcs”. *Chernyey* ne fut pas un représentant conscient des lumières, il travaillait ses thèmes du point de vue professionnel, mais leur contenu fait témoignage de son intérêt aux thèmes les plus caractéristiques pour la médecine des lumières.

J. L. Heidenreich écrivait des livres médicaux populaires (*Medicina Aradiensis*), rédigeait des instructions pour chirurgiens ruraux (1785), il s’occupait — peut-être sous l’influence de *Huszty* — de questions de la réforme des pharmacies. Son livre sur le scorbut (1803) et ses publications sur la santé des petits enfants, ont leur valeur parce qu’elles s’appuient sur les propres observations de l’auteur. *F. K. M. Stipsics* ne publia qu’un seul livre sur „L’état

idéal" de la Faculté de Médecine de Pest, il se vouait plutôt au travail pédagogique. Autant plus important est l'oeuvre du *A. Wolff*. Ce sont surtout deux livres qui lui procurèrent une place impérissable dans l'histoire culturelle et médicale de son pays, de la Transylvanie et de la Moldavie. Dans son oeuvre sur les obstacles de la police médicale et dans le livre „Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau" (1805), il a apporté beaucoup de données précieuses sur l'histoire générale et aussi médicinale de Moldavie et la littérature considère le livre, jusqu'ici, comme une des meilleures sources de l'histoire de ce pays.

Les résultats de ce deuxième bilan sur les anciens élèves de Nagyszombat accentuent, à un haut degré, la valeur réelle de leur activité: entre 39 anciens élèves, il y en a 10, c.à.d. plus que le quart, qui étaient actifs dans le domaine de la littérature scientifique. 4 anciens élèves se sont inscrit aux pages de l'histoire médicale et culturelle européenne et le reste aux ceux du développement local. Le tableau définitif montre que le processus pédagogique à Nagyszombat s'exécutait à un haut niveau. Il nous en essort la question, quelles en étaient les causes?

Pour répondre à cette question, nous devons évoquer deux circonstances qui sont caractéristiques pour Nagyszombat: le nombre relativement élevé des étudiants étrangers et le nombre élevé de ceux qui sont passé de Vienne à Nagyszombat: parmi 39 il y en avait 17 étudiants qui ont préféré à étudier à Nagyszombat, c.à.d. 40% du nombre total. L'affluence d'étudiants étrangers signifie toujours un niveau plus élevé de telle quelle institution et la grande affluence de Vienne n'était pas non plus par hasard. À Vienne, ils devaient prédominer quelques facteurs négatifs et Nagyszombat devait offrir quelques facilités qui manquaient à Vienne.

C'est la dissertation de *Fr. J. Fuker* „Generalia medicinae, 1773", étudiant d'abord à Vienne et puis à Nagyszombat, qui nous éclaire le problème d'une façon marquée. Le ton hardi et critique de ce travail eut un écho très favorable aussi parmi les étudiants de la Faculté de Médecine de Vienne. L'écrit polémique „Frey müthige Briefe an H.G. von V., 1774" qui s'occupait de la situation dans les écoles viennoises, consacra un chapitre spécial à la dissertation susmentionnée. „*Ses libres opinions — écrit-il — touchèrent autant plus la sensibilité de ses anciens professeurs à Vienne parce qu'il avait bu ici, de leurs bouches le lait pur, filtré de l'ortodoxie.*" *Fuker* confesse les doctrines de *Haller*, qui étaient détestées à Vienne par *A. de Haen* et *M. Collin*, il critiquait quelques manuels intangibles aux yeux des professeurs viennois, il faisait des allusions satiriques au faible pédagogue *M. Collin*, il prétendit que même *Boerhaave* n'est plus „le meilleur partout" („*optimus ubique*"), il critiquait l'opinion de *Boerhaave* sur la phthisis et la conception démodée de *Collin* concernant la Matière médicale: „*Sed etiam in Tartaro emetico, Cortice peruviana, Camphora et Aceto tota Materia medica non est*". Et il concevait tout cela d'une façon polémique, satirique, à la tête avec une citation de *Voltaire* proscrit. *Fuker* exprimait les avis critiques des jeunes et il les confessait lui-même: „*L'expérience qui n'apporte rien de nouveau, c'est une vaine expérience: nous y opposons notre*

expérience des jeunes de 30 ans qui est l'expérience éternelle". Cette dissertation fait témoignage aussi de l'hardiesse des professeurs de Nagyszombat qui consentirent à la publier ce qui aurait été inimaginable à Vienne. Les „Frey-müthige Briefe" ont été publiées un an avant que les étudiants passèrent en masse à Nagyszombat. Nous pouvons contester aussi par quatre preuves que l'attitude des professeurs de Nagyszombat n'était accidentale :

J. B. Grandjean dans sa dissertation „De variolis" et I. Hoff dans ses thèses propagèrent la variolisation dont le professeur viennois de Haen fut l'ennemi le plus acharné. Les professeurs de Nagyszombat osèrent prendre position en faveur de Casparo de Pancera, qui avait été relégué à Vienne pour son opinion scientifique. Il y en a encore plusieurs circonstances qui confirment notre avis sur l'atmosphère plus libre à Nagyszombat. Les idées des lumières, répandues déjà, à un degré plus haut, à la Faculté de Droit, se transplantèrent aussi à la Faculté de Médecine ce qui nous éprouve l'activité ultérieure des anciens élèves-médecins, surtout de Huszty. Une grande part des étudiants, ayant étudié aux universités allemandes, importèrent à Nagyszombat des idées plus libres. D'autre part, nous voyons à Vienne quelques phénomènes négatifs : après la mort de van Swieten, une certaine stagnation s'y manifestait. L'excellent Crantz céda son chaire à M. Collin qui est considéré, tant par les anciens auteurs-contemporains que par la littérature plus récente, comme un pédagogue très faible. En égard spirituel, ce fut le conservatisme impétueux et querelleur de A. de Haen, qui prédominait, de cet „ennemi de quelque nouveauté" (Christian Gruner dans „Almanach für Aerzte und Nichtärzte für das Jahr 1782). Z. T. Huszty, ancien élève de A. de Haen, reconnaît pleinement ses qualités d'excellent clinicien, mais il dit que Haen „embrouillait les têtes de ses élèves". Huszty fit allusion à la croyance de Haen aux forces démoniques. A Nagyszombat, au contraire, l'héritage rationnel de la 1ère École Viennoise revécut dans l'activité des professeurs qui étaient, sans exception, élèves de van Swieten. L'enseignement à Nagyszombat fut influencé, en sens positif, par le nombre suffisant des professeurs (5 comme à Vienne), leurs qualités professionnelles et humaines, par les conditions modestes, mais relativement suffisantes de l'enseignement (jardin botanique, laboratoire chimique, clinique avec 12 lits comme au commencement à Vienne) dont les manques furent substitués par les efforts des professeurs capables. Le nombre relativement petit d'étudiants à Nagyszombat facilitait l'enseignement plus intensif, sous la forme de séminaires (5 étudiants sur 1 professeur, tandis que 45-60 sur 1 professeur à Vienne). Les professeurs à Nagyszombat se jouissaient de plus grande liberté qu'elle n'était pas à Vienne : Winterl avait son „systema proprium", Plenk et Trnka enseignaient à la base de propres manuels, Prandt et Schoretics, selon leurs propres mots, complétaient tout ce que Boerhaave avait enseigné de nouvelles découvertes et de leurs propres expériences. La coutume de réciter littéralement les textes de conférences n'était pas en mode à Nagyszombat, ce qui, à l'encontre de Vienne, relâchait, à un degré très haut, le principe de „conformetur".

Ces traits caractéristiques de l'enseignement à Nagyszombat nous montrent les côtés positifs des études. Leur analyse prouve que le tableau de l'activité ulté-

rieure des anciens élèves est tout à fait réel, que le rôle qu'il jouaient dans la vie publique et leurs succès scientifiques sont le vrai indicateur du niveau de l'activité pédagogique des professeurs de Nagyszombat. Elle était attractive au sens humain, exemplaire au point de vue éthique et progressive quant à l'aspect professionnel — bien que l'on ne puisse pas considérer les professeurs comme des représentants des idées des lumières au sens philosophique — et elle correspondait toujours aux exigences de son époque.

L I T T É R A T U R E

- Bokesová-Uherová, M.* : Lekárska fakulta Trnavskej Univerzity. Bratislava, 1962.
Duka Zólyomi, N. : A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói. = Comm. Hist. Artis Med. 40 (1966).
Gortvay, Gy. : Az újabkori magyar közegészségügy és orvosi művelődés története. Budapest, 1953.
Győry, T. : A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. III. Az orvostudományi kar története 1770—1935. Budapest, 1936.
Hőgyes, E. : Milléniumi emlékkönyv a budapesti Kir. Tudományegyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről. Budapest, 1896.
Molnár, B. : Kassa orvosi története. Kassa, 1944.
Rippa, K. B. : K historii medicíny na Slovensku. Bratislava, 1956.
Rupp, N. J. : Beszéd, melyet a Magy. Kir. Tudomány-Egyetem Orvosi Kar fennállásának százados ünnepén, 1871. május 13-án mondott ... Buda, 1871.
Szinnyei, J. : Magyar írók élete és munkái. I—XIV. Budapest, 1891—1914.
Zelliger, A. : Pantheon Tyrnaviense. Tyrnavia, 1931.
Matricula Facultatis Medicae Tyrnaviensis Dominorum medicinae studiosorum (1770—1777).
Nomina eorum qui ab Incltyta Facultate Medica Tyrnaviensi praestitis praestandis in numerum legitimorum Medicinae Doctorum suo ordine recepti sunt (1770—1777).

Ö s s z e f o g l a l á s

Egy főiskolai kar színvonalának kétféle fokmérője lehet: tudományos eredményei és pedagógiai eredményei. Nyilvánvaló, hogy a nagyszombati orvostudományi kar rövid fennállását tekintve (1770—1777), csak a második fokmérőt alkalmazhatjuk: hogy állta meg helyét az 1772—1777 között végzett 39 orvos a gyakorlatban és az irodalmi tevékenység terén? (37 végzett Nagyszombatban, 2 itt vizsgázott, de már Budán lett promoválva.) A végzés a doktori (a katolikusoknál) vagy a licenciátusi cím (a nem katolikusoknál) elnyeréséből állt. Annak ellenére, hogy *Ugróczy Mihály* ismert kérelmét az egyenjogúsítás iránt a Konzisztórium, *Mária Terézia* kedvező véleményével is dacolva, elvetette, a licenciátusi rang Magyarországon nem járt gyakorlati hátrányokkal, csak az egyetemi tanárságot zárta ki.

A szakirodalom ez ideig nem figyelt fel a tanítás színvonala és a végzettek későbbi helytállása között mutatkozó összefüggésre, és elhanyagolta a megfelelő adatok gyűj-

tését. Az anyagot a bel- és külföldi levéltárak és az abszolvensok műveinek közvetlen tanulmányozásával kellett rekonstruálni. Néhány abszolvens esetében a rendelkezésre álló monográfiák könnyítették meg a munkát (*Schultheisz—Tardy Reineggről, Duka Zólyomi N. Husztyról, Fukerről, Fabiról, I. Hrabovec Lumnitzer* botanikai műveiről írt tanulmányai). Még így sem sikerült 5 abszolvens további működéséről adatokat szerezni *Jean Baptiste Grandjean* — Luxemburg, *Hoff I.* — Nagymárton — Mattersburg, *Kótz J.* — Nagyvárad, *Müller A. J.* — Győr (a promóciós anyakönyv szerint, *Szinnyeinél Veszprém), Rigler M.* — Rohonc.

A többi 31 abszolvens közül gyakorló orvosként működött: *Fuker Fr. J.* Kassán és Tályán, *Gömöry István* Győrött, *Horvátovszky Zs.* Gyöngyösön és kiszállásokkal Hatvanban, *Mauksch J. D.* Késmárkon, Szepesszombatban és Gömörben, *List S.* Késmárkon, *Oppenheimer S. B.* Pozsonyban és Bécsben, *Schimert J. P.* Nagyszébenben.

Megyei orvosok voltak a mai Szlovákia területén: *Engel J. J.* (*Szinnyei* a rá vonatkozó adatokat egy másik *Engel J. J.*-sal vegyíti össze, aki valószínűleg apja volt, élt 1717—1791, míg a fiú 1749—1803 után, *Szinnyei* szerint az idősebb promovált 1773-ban! és neki tulajdonítja a fiú műveit is, akit külön nem is említ; *Gortvay* szerint az idősebb *Engel* tátrai ásványvizekről írt). *Ifj. Engel* késmárki városi és szepesi járási orvos volt. *Chernyey J.* trencsényi gyakorlata után zólyomi megyei orvos, *Kis-Witzay J.* Tornán, majd kassai városi orvos, *Lipszky P.* Liptó megyei, *Madács P.* Kishont járási, *Pfentner Fr.* Liptó megyei, *Pillmann* gömöri, *Rodelsperger* komáromi, *Schweger I.* Nyitra megyei, majd pozsonyi városi orvos volt.

Magyarország területén, de a mai Szlovákián kívül működtek: *Barbenius* Háromszék, majd Fogaras, *Báty Bihar* megyei, *Fabi Zágráb* megyei és városi orvos volt. *Heidenreich* Arad megyében és a Jász-Kun kerületben, *Kolosvári* Bereg-Ugocsa megyékben, *Lange* brassói városi, Háromszék megyei és barczasági főorvosként működött, *Stipsics* Hont megyei és pesti városi orvos volt.

Magyarország területén kívül: *Reineggs* grúziai udvari orvos, a szentpétervári sebészképző vezetője, *Pancera* Radkersburgban és Grazban városi orvos a rendek szolgálatában, *Singer* a tesseni protomedikus helyettese és talán járási orvos is, *Wolff* Jasiban működött.

Csak városi orvosok voltak: *Huszty* Pozsonyban, *Krieger* Eperjesen, *Lumnitzer* Bazinban és Szentgyörgyön, *Czepecz* Sopronban, *Czapovszky* Selmechányán volt bányaeorvos.

Összesen 16 abszolvens volt megyei orvos — azaz az egyharmada — és 12 városi orvos, azaz egynegyede, és Magyarország akkori területének kétharmadán töltötték be a legfőbb közegészségügyi hivatalokat. A számarány még kirívóbb, ha a Nagyszombatban tanult, de csak Budán végzeteket is hozzászámoljuk (pl. *Benkő, Rätz*), viszont értéke csökken azon hallgatók tekintetbevételével, akik csak nosztrifikálni jöttek Nagyszombatba. Végül maga egy hivatal nem jelenti még azt, hogy viselője rátermett. A mennyiségi képet ki kell egészíteni az abszolvensok minőségi eredményeivel: *a)* hogy látták el hivatalukat és *b)* milyen irodalmi tudományos tevékenységet mutattak fel? Az első kérdésre *Huszty, Lange, Reineggs, Chernyey, Pillmann, Barbenius, Fabi, Heidenreich, Wolff* tevékenysége ad választ: a közegészségügy reformátorai voltak, mintaszerű gyógyszerári felügyelők, új módszerek terjesztői (különösen a himlőoltás terén), járványok ellen aktív harcosok, az új tudomány, az orvosrendőrség képviselői. A második kérdésre válaszolva az irodalmilag aktív abszolvensok két csoportra oszthatók: *a)* az európai orvostudományi fejlődésbe is belekapcsolódtak (*Huszty, Fuker, Lange, Reineggs*), sőt befolyást is gyakoroltak rá (*Huszty, Lange*); *b)* helyi jelentőségű munkákat írtak: *Báty, Engel, Fabi, Chernyey*, aki a

szlovák nyelvű orvosi szakirodalom terén szerzett úttörő érdemeket, *Heidenreich*, *Lumnitzer*, *Barbenius*, *Wolff*. A 39 abszolvens közül 10 volt irodalmilag tevékeny.

A nagyszombati orvostudományi kar pedagógiai eredményeire két körülmény vet fényt: a külföldiek aránylag nagy száma és a bécsi orvostudományi karról tömegesen átlépők számaránya. *Fuker* disszertációjának kritikus hangja (*Generalia medicinae*, 1773), melyre a bécsi hallgatók is felfigyeltek és sok más jelenség azt mutatja, hogy Nagyszombatban bizonyos előnyök voltak, melyek Bécsben hiányoztak, a szabadabb légkör, az intenzívebb, szemináriumi jellegű tanítás (5 hallgató 1 tanárra, Bécsben 45—60), a tanárok nagyobb tanítási szabadsága, viszont a bécsi karon *van Swieten* halála után bizonyos stagnáció állt be (*Crantz* eltávozása, *Collin* alkalmatlansága, *Haen* konzervativizmusa). Ilyen megvilágításban a nagyszombati abszolvensek sikeres helyállása a nagyszombati orvostudományi kar színvonalának reális fokmérőjeként mutatkozik.

GYÓGYSZERÉSZKÉPZÉS A NAGYSZOMBATI EGYETEMEN

1770 — 1777

PERÉNYI FRIGYES

Régebben az egyetemi orvosi karok hivatása csak az orvosdoktorok képzése volt. Mondhatni észrevétlenül, évszázadok folyamán, bizonyos formában helyet kaptak itt a többi egészségügyi foglalkozás képviselői, a sebészek, gyógyszerészek, sőt a szülészek is. Ennek a külföldi fejlődési folyamatnak tudható be, hogy a nagyszombati orvostudományi kar megalakulásakor, jóformán az orrossal egyidejűleg, megkezdődik a többi egészségügyi személyzet kiképzése.

A gyógyszerészet mind a feudalizmus, mind a tőkés korszakban iparszerű foglalkozás volt, ami egészségügyi küldetése ellenére rányomta bélyegét a képzésre is.¹ Ebben azonban Európa-szerte akadtak kivételek, ahol az egyetemek gyógyszerészeket is graduáltak. Néhol, így a franciaországi Montpellier-ben, a gyógyszerész növendékek az orvoskari előadásokat is látogatták.² Nagyobb részt, mint a hozzánk közelebb fekvő bécsi és prágai egyetemeken is, csak kötelező vizsgatétel volt bevezetve. Bécsben a nevezetes Ordo pharmacopoeorum Viennensium (1644)³ már egyetemi vizsgára kötelezi a helybeli gyógyszerészeket. Ugyanez a kötelezettség a prágai egyetem esetében kiterjed egész Csehország területére. Hogy az egyetemi szabályzat — tehát még nem is hivatalos rendelet — itt nem maradt csak írott formáság, bizonyítja, hogy a 18. század folyamán igen jelentős számú, kb. 450 gyógyszerészjelölt jelentkezett vizsgára.⁴ A jogi alap, sőt a gyakorlat tehát külföldön már bizonyos formában megvolt, jóval a nagyszombati orvoskar megalapítása előtt.

¹ Régebbi szerzők gyakran és helytelenül „céhszerűnek” nevezték az egyetem előtti gyógyszerészképzést. Ez arra a tévhitre vezethet, mintha Magyarországon valamikor is gyógyszerészcéhek lettek volna. Másrészt a „céhbeli” képzés statutáris jogaiban is sokban különbözött a gyógyszerésztől. Szigorú rendelkezések egész sora intézkedett a képzés módjáról, idejéről, a tanonc és segéd magaviseletéről, kötelességeiről, a mestervizsgáról, felavatásról, szociális ellátásról, a numerus claususról stb. Idevágó legbővebb, bár már kissé elavult irodalom: *Szádeczky L.*: *Iparfejlesztés és a céhek története Magyarországon.* 1—2. köt., Bp., 1913.

² *Ernyey J.*: *A Pázmány Péter Tudományegyetem és első gyógyszerészei.* = *A Magy. Gyógyszerésztud. Társ. Ért.* 11. 1935. 494—495.

³ *Linzbauer, X. F.*: *Codex sanitario medicinalis Hungariae.* 1—7. köt. Buda, 1852—1861. I. 245.

⁴ *Hladik, J.*: *Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung an der Karlsuniversität in Prag.* = *Acta facultatis pharmaceuticae bohemoslovenicae (Bratislava).* Tom V. 1961. 199—220.

Ennek ellenére a bennünket közelebről érdeklő bécsi egyetemen oly visszataszító viszonyok uralkodtak, hogy a főiskolai vizsga értéke igen kétséges volt. Ismeretes volt itt az orvoskar által végzett gyógyszerértérvizsgálat azon módja, amikor a jó előre bejelentett vizitáció főeseménye egy díszebéd volt, melyen mindegyik vizsgálóbiztos — az egyetem tanárai — tányérja alatt egy körmöci aranyat talált.⁵ De a magyarországi gyógyszerészeket még erre a hiányos egyetemre se szorította semmilyen rendelet. Úgy tűnik, hogy abban a korban és oly viszonyok mellett nem is igen hiányzott az „akadémiai” képzettség. Ez abból is látható, hogy sokszor nem volt különbség diplomás és a nem diplomás gyógyszerész szakmai rátermettsége között. 1727-ben, amikor a fiatal Magyar Helytartótanács kezébe vette a pozsonyi gyógyszerészet rendezését, a gyógyszerészek hivatalos vizsgáztatásánál *Kochmeister András*, az Arany Griff gyógyszer-tulajdonosa kiválóan megállta helyét és latinul is jól tudott, annak ellenére, hogy csak felszabadítólevele volt.⁶

A bécsi siralmas állapotok jóformán évszázadokig tartottak. Hiszen már 1551-ben *Martin Steinpeiss* hírneves orvostanár úgy nyilatkozott, hogy „az orvosi kar tagjai éppen csak arra érdemesek, hogy elkeressék őket”. 1687-ben egy császári bizottság jelenti, hogy „a bécsi egyetem nyilván álomba merült, vagy talán már nem is létezik”.⁷ A híres magyarországi utazó, *E. F. Brückmann* még 1724—30 táján is lesújtóan nyilatkozik az orvosi fakultásról és annak munkájáról. A bonctani gyakorlatról írja „*Ward mehr tranchirt, quam lege artis secabatur*”.⁸

Mindezekből kiviláglik, milyen történelmi szükségyszerűség volt és mekkora a jelentősége *Gerhard van Swieten* hollandi származású orvos bécsi fellépésének, illetve az általa létrehozott tanulmányi és egészségügyi reformnak.

Van Swieten szerepét az orvostudomány és az egészségügy terén már sokan méltatták.⁹ Itt csak azokra a részletekre térünk ki, melyek gyógyszerészeti szempontból a nagyszombati orvoskar előzményeinek tekinthetők.

Van Swieten 1749. január 17-én adta be az uralkodónőnek korszakalkotó reformtervezetét,¹⁰ és már ugyanazon év február 7-én kijött a helybenhagyó uralkodó rendelet.¹¹ A tervezet először körvonalazza az orvos- és gyógyszerész-képzés alapelveit, melyek főleg természettudományi szempontból majd egy évszázadig voltak irányadók, és azután is folyamatos „osztódással” hozták létre a mai mélyreható tudományos és oktatási szakosodást.

A tervezetben nagynevű szerzője először mondta ki határozottan, hogy a két

⁵ *Kink, R.*: Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien. Wien, 1854, I. Band, 2. Theil, 268—269.

⁶ OL, Helytartósági levéltár, Acta sanitatis, Lad. A, Fasc. 32, No. 1.

⁷ *Győry T.*: Az orvostudományi kar története. (Továbbiakban: OKT). Budapest, 1936, 25.

⁸ *Ernyey J.*: i. m. 495.

⁹ Legátfogóbban *Müller, W.*: Gerhard von Swieten, Wien, 1883. — Hazai viszonylatban *Győry T.*: A Nagyszombati Egyetem orvosi facultásának első évei. Van Swieten emlékezete. = Orvosképzés, 21. 1931. 573—599.

¹⁰ *Kink, R.*: i. m. 254—271.

¹¹ Die älteren Statuten der Wiener medizinischen Fakultät ... gesammelt von einer Fakultäts-Kommission. Wien, 1847, 99—102.

új tantárgy, a botanika és a kémia a gyógyszerésznövendékek számára is kiváló fontossággal bír.¹² Leszögezi a botanikus kert és a kémiai laboratórium szükségességét a gyakorlati képzés szempontjából. A tervezet harmadik fejezetében külön foglalkozik a gyógyszerészképzéssel, melyből az addigiak szerint hiányolja a botanika és a kémia tanítását.¹³ Végül intézkedik még az új vizsgarendszerről és a gyógyszertárak újszerű, objektív ellenőrzéséről, bátran rámutatva a régi tarthatatlan korrupzív viszonyokra. Mindezek az intézkedések teljes pártfogásra találtak a felsőbb hatóságoknál és így alapját képezték a nagyszombati egyetem gyógyszerészképzési rendszerének is.

A nagyszombati orvosi karnak voltak azonban hazai előzményei is, melyeknél gyógyszerészképzésre törekvő kísérletek is fellelhetők.

Az ilyen előzmények közül mind hazai voltánál, mind alaposágánál fogva a legfigyelemreméltóbb *Perlitzi János Dániel* Nógrád megye főorvosának 1742-ben kidolgozott és 1751-ben beadott tervezete. A sokat méltatott Perlitzi-féle elgondolás főleg gyógyszerészeti szempontból sokkal átgondoltabb, mint a későbbi nagyszombati tanrendszer. Az oktatási intézményeket ui. kiegészíti egy „egyetemi gyógyszertárral”, ami nem csekély segítségére lett volna a gyakorlati tanításnak. Sőt az oktatás menetében még gyógyszerész is bizonyos másodrangú szerephez jutott volna.¹⁴ Olyan elvek ezek, melyeknek nagy része csak a jelen században valósulhatott meg.

A megfeneklett Perlitzi-terv tehát nem oldotta meg a kérdést, habár az 1727 óta megindult központilag irányított gyógyszertárvizsgálatok nyomán egyre nagyobb elégtelenségek tártultak fel. Mindamellet az időszak vizitációi alkalmával a hatóságok csak arra irányították a vizsgáló közegek figyelmét, hogy a gyógyszerészekről „vegyék ki az esküit”. Hogy ennek mily csekély értelme volt a tudatlanság leküzdésében, azt mai felfogással szükségtelen hangsúlyozni.

Mégis nagy sokára, 1759-ben kijött egy helytartósági rendelet, mely szerint a hazai gyógyszerészek a hatósági orvosok előtt kötelesek vizsgát tenni. Ezt a rendelkezést egy 1771. november 4-én kiadott újabb rendelet hatálytalanította, mely kimondta, hogy a hatósági orvosok által kiadott bizonyítványok ezentúl érvénytelenek.¹⁵

¹² *Kink, R.* : i. m. 258—9. 1., utána *Győry OKT.* 59.: az eredeti francia szöveggel.

¹³ *Kink, R.* : i. m. 265.: “Pour l’instruction fondamentale des Apothécaires il nous manque la botanie et la chemie, de quoy j’ay dit cy dessus.”

¹⁴ *Győry OKT.* 20—21. Legújabbán *Antall J.*—*R. Harkó V.*—*Vida T.* : Perlitzi tervezete orvosi és sebészeti főiskola létesítésére. = *Comm. Hist. Artis Med.* 51—53. (1969.) 261—271.

¹⁵ *Linzbauer X. F.* : i. m. II. 363. és *Duka Zólyomi N.* : *Farmaceutický Obzor*, 38. 1969. 460.

A GYÓGYSZERÉSZKÉPZÉS IDŐRENDI ÁTTEKINTÉSE

A gazdag orvostörténeti irodalom ellenére talán nem esünk az ismétlés hibájába, ha végigfutunk azokon az eseményeken, melyek az orvoskar életében szorosabb kapcsolatban álltak a gyógyszerészképzéssel.

Mivel az új orvosi kar elsősorban orvosképzésre volt hivatva, mind az alapítási oklevélben, mind az eddig fellelhető instrukciókban még annyi szó sincs a gyógyszerészképzésről, mint pl. *van Swieten* 1749-ből származó reformtervezetében. A Nagyszombatot megelőző említett tervezetek és a nagyszámú egészségügyi rendelkezés azonban világosan mutatja, hogy az új orvosi karon helyet kell hogy kapjon a szükséges nem orvosi egészségügyi személyzet: a gyógyszerészek, sebészek és a szülésznők.

Az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem az orvosi kar által vált teljessé. Az orvoskar hosszú politikai, de főleg gazdasági jellegű tárgyalások után 1769. november 7-én nyert legfelsőbb jóváhagyást, amit a Helytartótanács december 14-én hirdetett ki.¹⁶ A rendeletben ugyan szerepel a számunkra oly fontos két új tantárgy, a botanika és a kémia, de gyógyszerészképzésről egyelőre még nincs szó.

Az időszak, a hétéves háború (1756—63) utáni tartós béke úgy látszik kedvezett az építő elhatározásoknak, mert rövid egy évvel az orvoskar létrehozása után, 1770. október 4-én napvilágot látott a *Constitutio normativa rei sanitatis*, az első Magyarországon érvényes átfogó egészségügyi rendelkezés.¹⁷ Jelentősege nemcsak gyógyszerészeti, hanem gyógyszerészképzési szempontból is kiemelkedő, mert először utalta a gyógyszerártulajdonosokat egyetemi vizsgára.¹⁸ Több szerző, köztük *Ernyey József*¹⁹ kifogásolta, hogy a rendelet csak általában beszélt vizsgáról és névleg meg sem említette az új nagyszombati orvoskart. Szükségszerű ezért megjegyezni, hogy a *Constitutio sanitatis* egész más államigazgatási vonalon készült, és szövegezésében az orvoskar érdemes bajnokai helyett főleg *Hódosi Skollanits Ferenc*, Pozsony megye főorvosa szerzett magának érdemeket. Azonkívül a nevezett rendeletnek az örökös tartományokra érvényes, lényegtelen eltérésű német szövegét már 1770. január 2-án kihirdették,²⁰ csaknem egyidejűleg az orvoskari alapítólevéllel (1769. dec. 14.). Érthető, hogy az akkori bürokratikus ügykezelés mellett nehezen lehetett volna ezt a fájó hiányt kiküszöbölni.

Az új orvosi karon 1770. november 29-én volt az első évnyitás.²¹ *Duka Zólyomi* megállapítása szerint²² azonban nem szabad ezt az eseményt túlbecsülni, mert

¹⁶ *Instaurata Facultatis Medicae in Universitate Tyrnaviensi. Linzbauer X. F. : i. m. II. 508—511. és teljesebben: Kovachich, M. G. : Merkur von Ungarn, 2. 1787. 49. és köv. 1.*

¹⁷ *Linzbauer X. F. : i. m. II. 535. : „Normativum generale in re sanitatis” cím alatt is emlegetik.*

¹⁸ *Uo. 542. : „Agendi norma pro Pharmacopolis” c. fejezet első bekezdése.*

¹⁹ *Ernyey J. : i. m. 498—499.*

²⁰ *Linzbauer X. F. : i. m. I. 821.*

²¹ *Győry OKT. 49.*

²² *Duka Zólyomi N. : Orvosképzés a nagyszombati egyetem orvostudományi karán. = Comm. Hist. Artis Med. 51—53. (1969.) 35.*

a tulajdonképpeni tanítás, az új hallgatók odaáramlása csak 1772-től számítható. Amint alább látjuk, ez a gyógyszerészképzésnél is hasonló lehetett.

Az új orvosi kar öt tanára, a többi karoktól eltérőleg csak szóbeli utasítást kapott *van Swieten* birodalmi protomedikustól. Ebből kitetszik, hogy az élete alkonyán levő nagy reformátor kezéből már mintha kisiklana a gyepő. Ezt látszik bizonyítani, hogy már a sokat emlegetett, bosszantóan lelkiismeretlen Störck-féle időszak előtt is az új intézménynek „elfelejtik” kiutalni és biztosítani a szükséges pénzt és felszerelést. *Ernyey* sajtószavai szerint „*erkölcsi tapasztalás*”²³ a *Normativum generale* mulasztásáért csak 1771. május 6-án, majd szeptember 4-én érkezik rendelet, mely szerint a gyógyszerészek is a fakultás joghatósága alá tartoznak. Valójában még a május 6-iki rendelet sem foglalkozott a gyógyszerészettel.²⁴ Csak az 1771. szeptember 12-én kiadott rendelet²⁵ gondoskodott erről. Ez az első hazai központi intézkedés, mely már tárgyilagosan a nagyszombati egyetemhez köti a magyarországi gyógyszerészek oktatását. Amint tovább látni fogjuk, bizonyos összefüggést lehet vonni ez utóbbi rendelkezés időpontja és a képzés tényleges kezdete között.

A rendelet kétségtelenül jelentőségteljes a gyógyszerészet történetében. Ezért szükségeszerű figyelmeztetni, hogy *Linzbauer* mértékadónak tartott hatalmas gyűjteménye a szóban forgó hatodik bekezdés második felét egyszerűen kihagyta. A teljes szöveg azonban megtalálható *Kovachich* forrásértékű tanulmányában.²⁶

Itt szükséges még kitérnünk a rendeletben emlegetett joghatóság, „*jurisdiction*” fogalmának pontosabb meghatározására. Orvosi karról lévén szó, a képzés, legalábbis a vizsgáztatás jogára gondolunk. Alaposabb vizsgálódás miatt vissza kell térnünk *van Swieten* említett reformtervezetéhez, mely már 1749-ben használta az orvoskar munkakörének megállapításánál ugyanezt a kifejezést. Kitűnik belőle, hogy az orvoskar joghatósága alatt gyógyszerészi tekintetben a gyógyszerészjelöltek vizsgáztatása és a gyógyszerterek ellenőrzése értenődő.²⁷

Ugyancsak 1771. évi július 18-ról kelt legfelsőbb elhatározásra az orvoskar vétel útján egy botanikus kertnek kiszemelt, valójában erre teljesen alkalmatlan

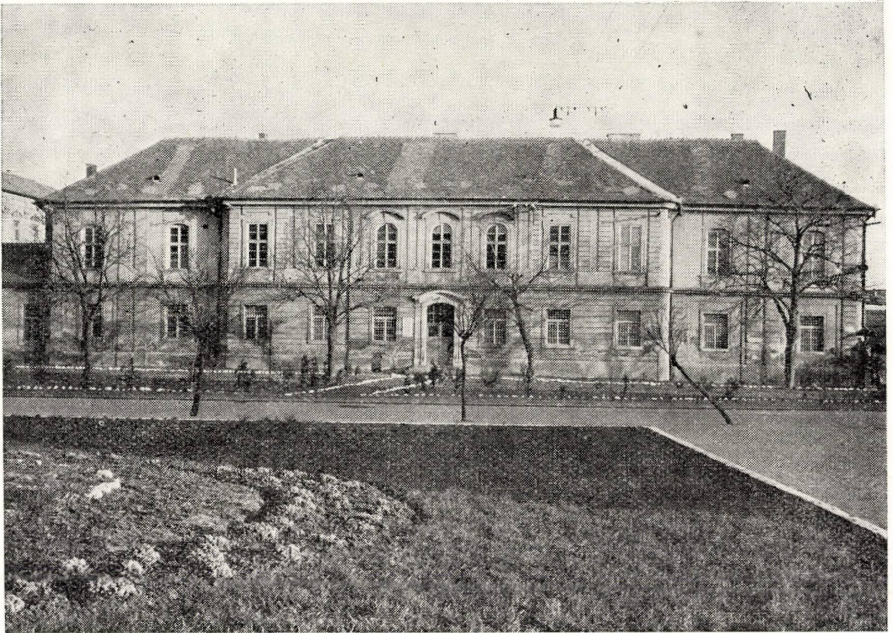
²³ *Ernyey J.* : i. m. 499—500.

²⁴ *Linzbauer X. F.* : i. m. II. 581., a 8. pont szó szerint: „*Pariter conveniens videtur, ut medici, Physici et Chirurgi, qui in futurum in Regno hoc Hungariae Professionis suae praxim exercere vellent, praeviae in Universitate Tyrnaviae examen habeant.*” Tévedésről itt nem lehet szó, mert *Kovachich* tanulmányában (Merkur von Ungarn, 2. 1787 109.) a szöveg teljesen megegyező, csak a bekezdések számozása különbözik (itt 3. bekezdés).

²⁵ *Linzbauer X. F.* : i. m. II. 587—588. — *Ernyey* a kihirdetés helyett a határozat időpontját közli.

²⁶ *Kovachich, M. G.* : i. m. 2. 1787. 121.: „*Sexto: Necessarium omnino esse dignoscitur, ut etiam pharmacopolae iurisdictioni facultatis medicae conformiter benignae respectu Medicorum, Chirurgorum, et Obstetricum emanatae, et de 6 Maii anni currentis abhinc intimatae, et relatae ad facultatem medicam in punctis 2 et 3 inibi contentae Resolutioni Regiae omnino subesse debeant, quemadmodum id ipsum respectu Pharmacopolarum etiam continuatim per regnum sub hodierno publicatur.*”

²⁷ *Kink, R.* : i. m. 1/2. 266.: „*Sur la jurisdiction de la Faculté ... elle visite les apothecaires, et fait les examens.*”

1. ábra. A nagyszombati orvoskari épület. Tervezte Hillebrandt Ferenc kamarai építész. Felavartva 1772. május 13-án. (A szerző felvétele)

telek birtokába jutott, ahol *Winterl* a kémia és a botanika tanára volt hivatott bevezetni a növénytan gyakorlati oktatását. *Winterl* áldozatkész munkássága nyomán, minden anyagi akadály ellenére, 1775-ig az újabb botanikus kert megszerzéséig, 950 növényfajt sikerült itt meghonosítani.²⁸

Mint eddig elhanyagolt fontos eseményt iktatjuk ide, hogy az orvoskari anyakönyv szerint 1771. augusztus 21-én történt a legelső immatrikulációs bejegyzés.

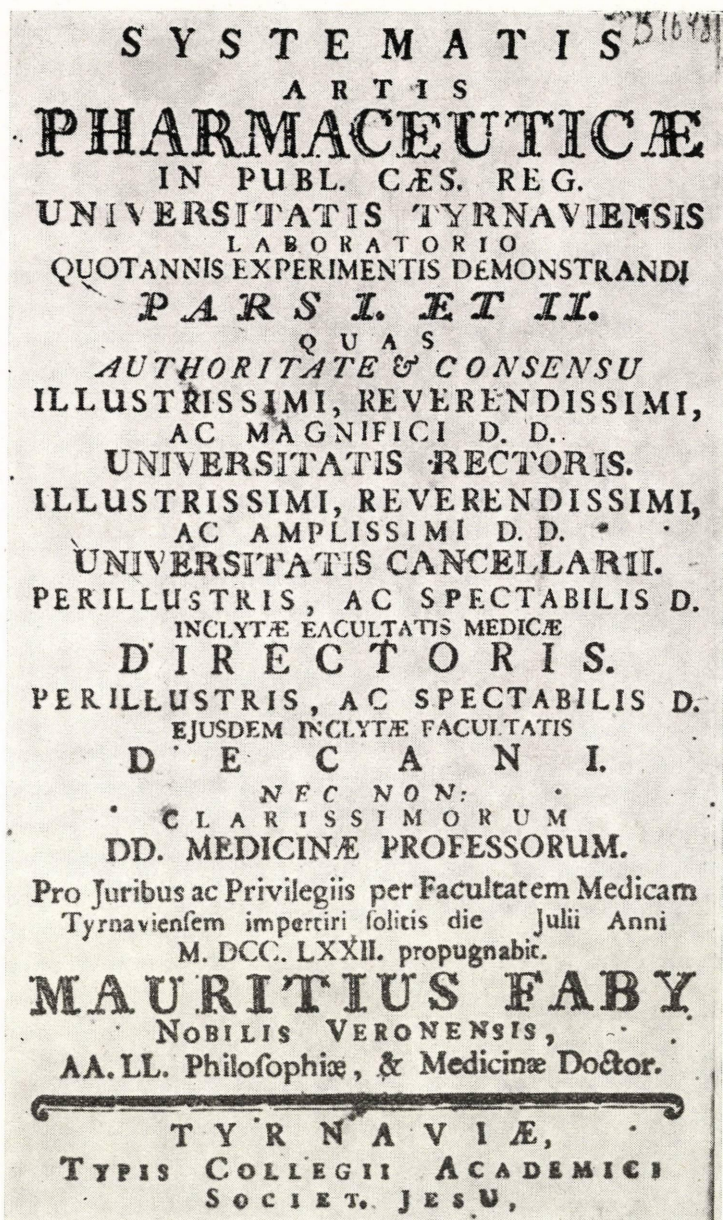
A következő, 1772. év május 13-án átadták rendeltetésének az új, céljának tervezett orvoskari épületet, mely kis toldásokkal ugyan, de eredeti stílusában a mai napig változatlanul fennmaradt.²⁹ (1. ábra)

1772. június 16-án³⁰ látott napvilágot a nagyszombati orvoskar első disszertációja *Mauritius Fabyt*ól *Systematis artis pharmaceuticae in ... universitatis Tyrnaviensis laboratorio quotannis experimentis demonstrandi* (Tyrnavia 1772) címen (2. ábra). A cím és méginkább a 44 lapos munka tartalma meggyőző

²⁸ *Gombocz E.*: A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története. Budapest, 1914, 9.

²⁹ Az épület *Hillebrandt Ferenc* kamarai építész terve.

³⁰ A pontos dátum *Ernyey* megállapítása szerint.

2. ábra. A legelső nagyszombati orvosi disszertáció (1772. jún. 16.).
Tartalmazza a gyakorlati gyógyszerészet oktatásra szánt rövid foglalatát

az olvasót arról, hogy már a tanítás legelső időszakában *Winterl* jól átgondolt elképzeléssel rendelkezett, nemcsak a két új tantárgy, de a gyógyszerészképzés magasvonalú vezetéséről is.

1773. április 3-án kiegészítő, inkább sürgető rendelet jelent meg az 1770. évi *Constitutio sanitatis* végrehajtása érdekében, mely ismételten szorgalmazta a gyógyszerészek egyetemi vizsgáztatását. Kissé különös, hogy Magyarország területén ezt a rendeletet csak 1778. december 21-én hirdették ki,³¹ habár a jelek szerint a joggyakorlatban korábban is ismeretes volt.

1773-ban *van Swieten* már halott (megh. 1772. jún. 18.), és a birodalmi egészségügyi kormányzat *Anton Störck* kezébe került. Benne *van Swieten* felvilágosult jóakarátának, legalábbis Magyarországgal szemben, még a szikrája sem volt található. Az orvosi kar nehézségei egyre sokasodtak és az öt tanár, élükön *Gilg János* kari igazgatóval, drámai hangú beadványokkal döngette a bécsi bürokrácia kapuit. Számunkra itt legtanulságosabb *Winterl* két rendbeli beadványa; először négy tanártársával egyetemben, nem sokkal később, 1773. december 31-én a maga nevében egyenesen a királynőhöz címezve.³² Mindkét beadványból sok részletadat tűnik ki a kémia, botanika és a *materia medica*, a gyógyszerészképzést érintő három tárgy tanításáról. A nehézségek leginkább gazdasági okokra vezethetők vissza. Így az elégtelen beruházások a fűvészkertben és a kémiai laboratóriumban, vegyszerek hiánya, mind az örökké üres államkasszát vádolják. Másrészt a nehézkes hivatalnoki apparátus csak a legnagyobb erőfeszítéssel képes rendezni azokat a problémákat, melyeket *van Swieten* szelleme bámulatos gyorsasággal és tökélyvel intézett.

Minden valószínűség szerint a gondosan előkészített panaszos beadványnak megvolt az eredménye. *Győry* idézett nagy munkájában minden bizonynal helyesen látta, hogy az öt nagyszombati orvostanár panaszai a hiányok leküzdése érdekében összefüggésbe hozhatók az 1774. évi *Störck*-féle, sokat emlegetett tanulmányi reformmal, mely a gyógyszerészképzésnek is nagy lendületet adott.

A *Störck*-féle tanulmányi reform 1774. augusztus 9-i keltezéssel és október 3-i jóváhagyással látott napvilágot. Alkalmasabb terjesztés végett a következő évben latin nyelven könyv alakban is megjelent, amelyet hosszú címe³³ után általában *Störck*-féle Institutának szoktak emlegetni. Habár nagyjában csak a bevált *van Swieten*-féle elveket követte, néhány intézkedése igen fontos volt a gyógyszerészek oktatása számára. Itt fogalmazták meg először a gyógyszerész jelölt vizsgakötelezettségén kívül a három szaktárgy, a botanika, kémia és a *materia medica* kötelező látogatását. Ugyancsak itt mondták ki először, hogy a gyógyszerésznövendékek bevezetendők az orvoskari anyakönyvbe és részesülnek a kar minden szabadalmában. Érthetőbben szólva, teljesjogú egyetemi polgárokká váltak.

Nem lesz talán érdektelen kitérni, milyen mostohán bántak régebbi történé-

³¹ *Linzbauer X. F.* : i. m. II. 767.

³² *Győri OKT* 83—84.

³³ *Instituta facultatis medicae vindobonensis curante Antonio Störck ... archiatrorum comite. Vindobonae, 1775.*

szeink ezzel a fontos dokumentummal, mely oly mély betekintést nyújt a tanulmányok akkori menetébe.

Demkó Kálmán úttörő munkájában jóformán nem is említi ezt a tantervet, nem részletezvéen ennyire az oktatás történetét. A *Hőgyes-Emlékkönyv*³⁴, habár fő témája az orvosi oktatás története, csak egy röpke bekezdést szentelt az ügynek. Legelsőként *Győry* ismerte fel az új tanterv jelentőségét, amihez mérten hosszú oldalakat szentelt magyarázatának.³⁵ Meglepő azonban, hogy alapos munkájának többi részével itt mellőzte a forrásutalást.³⁶ Így nem tudjuk biztosan, vajon a tervezet bécsi eredetijét avagy ennek kinyomtatott szövegét használta. Itt azért lenne minden részletre szükség, mert még manapság sem tudjuk biztonsággal eldönteni, mi volt ennek a korszakalkotó tervezetnek valóságos szerepe. Az 1747-ből származó bécsi orvoskari statutum-gyűjtemény ugyanis, mely hivatalos jelleggel készült, határozottan kijelentette, hogy „a kinyomtatott ügynevezett *Störck-féle Instituták érvény nélküliek*”.³⁷ Minden kételey ellenére, főleg *Kovachich* többször idézett nagy és hitelesnek tartott munkájára támaszkodva a legvalószínűbbnek tartható, hogy a tervezet legalábbis betartandó irányelvként szolgált, főleg a tényleges gyakorlat szempontjából.

Az 1775. évi reform ugyan sok kérdést javított, de főleg anyagi szempontból mit sem lendített az orvoskar ügyén. Legalábbis erre vall a lelkiismeretes *Winterl* új felterjesztése, melyben szívén viselt tantárgyait már határozottan egybekötötte a gyógyszerészképzéssel. Az 1775 májusában készült feliratban elpanaszolta küzdelmeinek hiábavalóságát, majd figyelmeztetett a „nagyszámú” orvosra és gyógyszerészre, akiket habár a botanika elemeivel sincsenek tisztában, kénytelen volt képesíteni, és akik az ő, *Winterl* bizonyítványával garázdálkodnak embertársaik között ameddig csak élnek. Majd így folytatta: „A jogtudósok szerint a büntett az igazság anyja; a gyógyszerek körül elkövetett hibák egyszer Magyarországon is beláttatják az emberekkel, hogy a botanikával is komolyan kell foglalkozni”.³⁸

Winterl rendkívüli érzékére vall az akkori gyógyszerészet alapvető problémájának ilyen pontos meglátása. Míg a 18. század első felében a központi kormányzat gyakori ellenőrzéseivel és rendeleteivel csak érdekkörébe vonta a gyógyszerészetet, a nagyszombati egyetem éveiben a rendeletek itt elsorolhatatlan száma szólt a mérges gyógyszerek gondos kezeléséről a gyógyszerházak, „materialisták” munkakörének gondos szétválasztásáról és a gyógyszerellátás színvonalának általános emeléséről.

Eközben, még az elmúlt 1775. év őszén, az 1773-ban feloszlott jezsuita rend

³⁴ *Demkó K.*: A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon. Budapest, 1894. 441–445. — *Hőgyes E.*: Emlékkönyv a budapesti kir. magy. Tudományegyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Budapest, 1896. 305.

³⁵ *Győry OKT.* 87–96.

³⁶ *Uo.* 88. 1. 74. sz. jegyzet. Az évszámából (1775) ítélve itt csak a nagyszombati tudomásulvételről lehet szó, nem a bécsi eredetiről az állami levéltárban (1774).

³⁷ Die älteren Statuten . . . (1. a 11. sz. jegyzet) 127.: Zárójelben alcímként: „Die gedruckten sogenannten Störckschen Instituten sind ohne Giltigkeit“.

³⁸ *Gombocz E.*: i. m. 12.

örökségéből az orvosi kar új, alkalmasabb fűvészkertre tett szert. Sajnos azonban, hogy *Winterl* öröme sohase legyen teljes, a tekintélyes nagyságú és kultivált kertet meg kellett osztania a bölcsészeti kar természetrajzi tanszékével, illetve tanárával, *Piller Mátyással*. Ez szintén halasztotta a használatba vétel időpontját, úgyhogy mire az új fűvészkert szolgálhatott volna céljának, a nagyszombati egyetem felett megkondult a lélekharang.

A sok panaszlevél hatására már a felső hatóság is jobban hajlott a hiányok orvoslására, de ekkor, 1776 augusztusában már ott volt a királynő előtt *Ürményi József* tanulmányi biztosnak az egyetem áthelyezésére vonatkozó részletes terve. Az egész utolsó tanév (1776—77) már az áthelyezés tudatában zajlott le, ezért semmiféle beruházást nem engedélyeztek. 1777 őszén már Budán nyíltak meg az egyetem kapui, és ezzel lezárult fejlődésének egy lassan emelkedő, küzdelem-teli korszaka.

Amikor 1777. augusztus 24-én lezárult az utolsó nagyszombati tanév, az orvosi, mint a legfiatalabb kar is jól kipróbált, önzetlen tanítógárdával, egy céljának épült, ugyan máris szűkös épülettel, benne szegényesen berendezett (mint mindenhol) kémiai laboratóriummal és hiányokkal küszködő fűvészkerttel rendelkezett. A többi berendezés, mely csak az orvosi oktatást szolgálta, még tökéletlenebb volt. Az egész időszak alatt ugyanis nem sikerült kiépíteni a klinikai oktatás előfeltételeit, a boncoláshoz hiányoztak a holttestetek, ami már akkor is elengedhetetlen volt a korszerű orvosképzéshez. Mindebből arra a megállapításra jutunk, hogy *Winterl* meg nem alkuvó, sokszor igen népszerűtlen eljárása a közügy szempontjából meghozta a maga gyümölcsét.

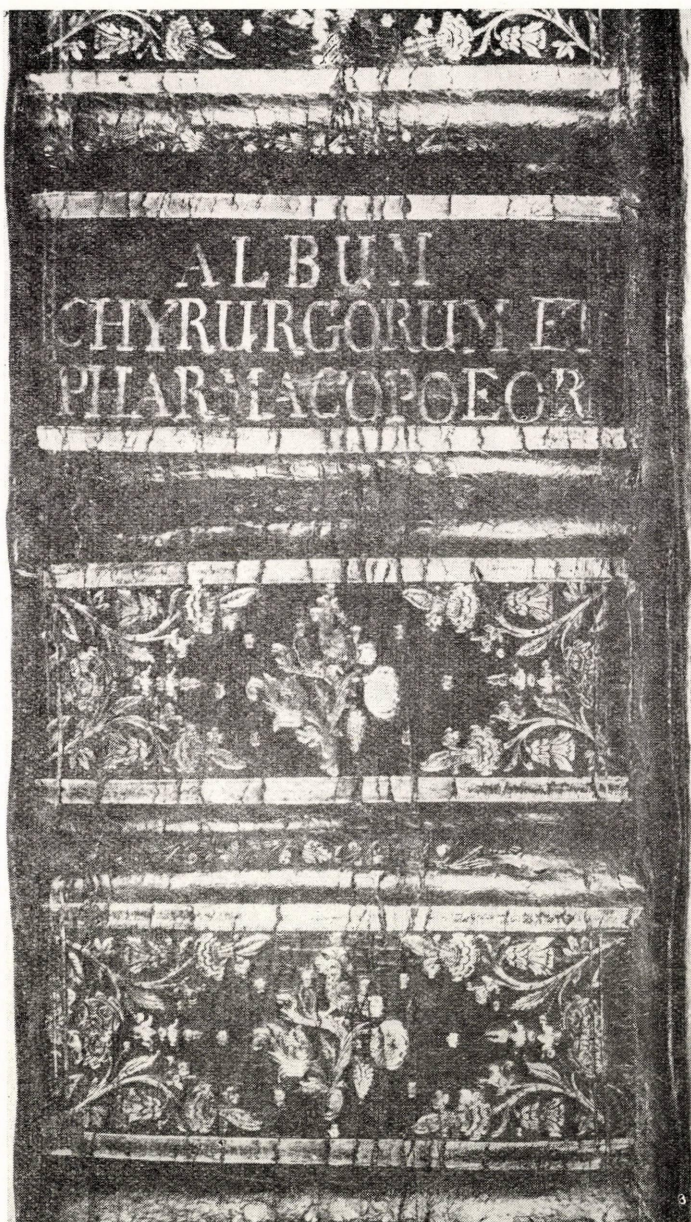
A GYÓGYSZERÉSZHALLGATÓK NAGYSZOMBATBAN

Az egyetem főleg avval válik a nemzet és az állam hasznára, hogy politikai, gazdasági és kultúrshükségelei számára jó szakembereket nevel. Talán *Duka Zólyomi* fejtette ki először, hogy egy főiskola valóságos értékének megállapításához nem mellőzhető a hallgatók ismerete.³⁹ Manapság azonban a nagyszombati kar gyógyszerésznövendékeiről és későbbi működésükről még nem tudhatunk annyit, mint a közhivatalokat is betöltő és irodalmilag tevékeny orvosokról. Ezért a hallgatók részletes feldolgozásától egyelőre el kell tekintenünk.

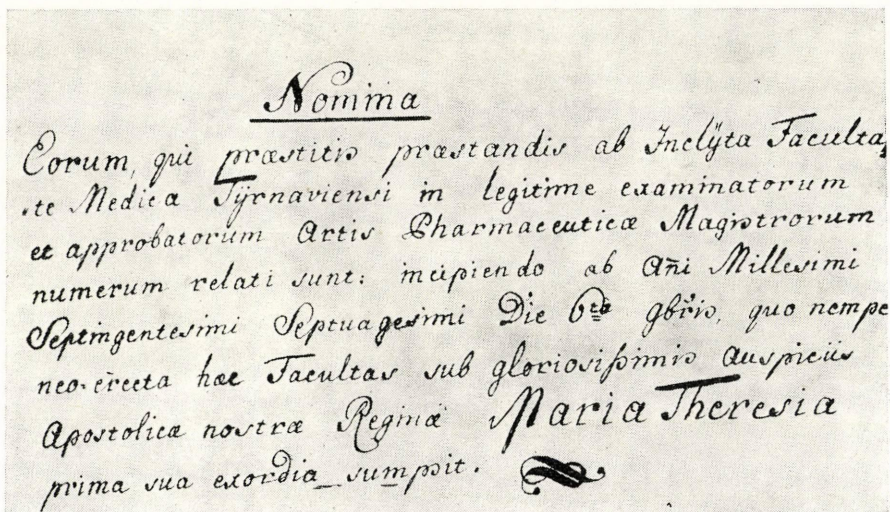
A gyógyszerészhallgatók adatainak legjobb forrása a Semmelweis Orvostudományi Egyetem könyvtárában őrzött immatrikulációs anyakönyv (ún. Vörös könyv) (3. ábra), melyet 1770-ben kezdtek vezetni.⁴⁰ Benne fellelhetők a nagy-

³⁹ *Duka Zólyomi N.*: A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói. = Comm. Hist. Artis Med. 40. (1966.) 17—19.

⁴⁰ Az ún. „Vörös könyv” bordázott hátlapján „ALBUM CHIRURGORUM ET PHARMACOPOEOR”(1) felírással. Első lapján hosszú címmel: „Nomina Eorum, qui praestitis praestandis ab Inclýta Facultate Medica Týrnaviensi in legitime examinatorum et approbatorum Artis Pharmaceuticae Magistrorum numerum relati sunt: incipiendo ab Anni Milesimi Septingentesimi Septuagesimi Die 6to novembris nempeneo-erecta hoc Facultas sub gloriosissimis Auspiciis Apostolica nostra Regina Maria Theresia prima sua exordia sumpsit.”

3. ábra. A sebészek és gyógyszerészek immatrikulációs anyakönyve, az ún. „Vörös könyv”, díszes vörös bőrkötésben. (Simmelweis Orvostudományi Egyetem Rektori Hivatala)

4. ábra. A „Vörös könyv” címlapjának részlete

szombati gyógyszerésznövendékek nevein kívül a legszükségesebb személyi adataik is, így az immatrikuláció ideje, a születés helye és ideje, a tirocínális gyakorlat helye és bevezetésének ideje az oktató gyógyszerész nevével együtt (4. és 5. ábra). Ezen az anyakönyvön kívül még egy további nyilvántartást vezettek az orvosi karon: a promóciós könyvet. Mindkettő adatainak bonyolult összefüggését érdekesen tisztázta Duka Zólyomi említett munkájában. Mivel a számítások mindkét forrásból hasonló adatokra engednek következtetni, a hely szűke miatt az alábbiakat csak az egyszerűbben kezelhető immatrikulációs anyakönyvből merítettük.

A hét nagyszombati iskolaév gyógyszerésznövendékeinek nevét már közölte Kovachich⁴¹ és utána Ernyey⁴², ezért ismétlésük itt szükségtelen. Adataik alapján, összevetve az anyakönyvvel, 1777-ig 32 növendék végzett az orvosi karon. A számok az egyes éveken belül nagy ingadozást mutattak. Így 1770-ben nem volt jelentkező. A következő években: 1771-ben 2, 1772-ben 6, 1773-ban 7, 1774-ben 1, 1775-ben 7, 1776-ban 4 és 1777-ben 5 jelentkezőt vettek fel.

Meglepő a hallgatók számaránya származásuk helye szerint. A 32 hallgatóból 18 a magyar korona területéről származott, 3 az osztrák tartományokból és aránylag sokan, 11-en Cseh- és Morvaország területéről jöttek Nagyszombatba tanulni. Főleg az első három évben látogatta sok csehországrészi növendék a nagyszom-

⁴¹ Merkur von Ungarn, 1. 1786. 719—720.

⁴² Ernyey J.: i. m. 504—505.

12^a MajRis Joānes Josephus

Hungarus Posoniensis natus Año 1750 die 11ma
 Aprilis absoluit tyrocinium Magistro parente suo
 Joāne Paulo Ris Año 1769 die 5 Julii

8va MajSchnirch Antonius

natus in Silvia Magna-Herzbergii Año 1736
 die 9ª Maj absoluit tyrocinium Duda Magistro
 Nicolao Schwartzy Año 1757 die 14 Junii.

27 Julii

Leser Joan: Franciscus

Bohemus natus Holleschovieii Año 1709 die 27
 Julii absoluit tyrocinium Joāne Antonio J^o
 Weber Praga Año 1757 10 Aprilis

2^a Septemb^rPapirnick Venceslaus

Bohemus Litomerciuensis natus Año 1745 die
 15 Marcij absoluit Tyrocinium Dondorffii
 Magistro Thoma Limer Año 1763 die
 2da Septemb^r.

bati egyetemet. Sőt ebben az időben túlsúlyban is voltak a hazai elemmel szemben. Ez azonban teljesen megegyezik az orvosnövendékek összetételével,⁴³ de azzal a való ténnyel is, hogy az ősi prágai Károly Egyetemen csak később, 1804-től vezették be a rendszeres, kurzusszerű gyógyszerészképzést.⁴⁴ Ebből is kitűnik, hogy az új orvosi karnak igen hamar, még a határon túl is (sőt ott hamarabb, mint idehaza) elterjedt a híre, ami csak növelte munkájának eredményességét.

Kitűzött célunknak megfelelően vessünk egy pillantást arra, hogy milyen szerepet vitt az egyetemi gyógyszerésznevelés a hazai gyógyszerészek átképzésében és számuknak növelésében. Ernyey becslése szerint Magyarországon akkortájt kb. 150 lehetett a gyógyszerterek száma. Ezek szerint az aktív gyógyszerészeket kb. 200-ra tehetjük.⁴⁵ Ha egy akkori gyógyszerész működési idejét 30 évre becsüljük, akkor évenként legalább 6—7 gyógyszerész utánpótlásáról kellett volna gondoskodni. Nem szabad azonban elfeledni, hogy abban az időszakban vagyunk, amelyben az ún. hazai ősgyógyszertárak után sűrű egymásutánban keletkeznek kisebb városaink patikái, melyek mind új képzett munkaterőt igényeltek. A gyógyszerészhallgatók száma azonban közelről sem felelt meg ennek a nagy keresletnek, ami leginkább a hazai elmaradott állapotoknak, de sokban az elavult rendi közigazgatás csekély, sőt egyenesen negatív irányító szerepének tudható be. Így a nagyszombati orvosi kar, minden bizonnyal a maga hibáján kívül, nem elégíthette ki a hazai gyógyszerészet számbeli szükségleteit. Ez a feltevés alátámasztható statisztikai adatokkal is az elkövetkező évtizedekből. Ekkor, főleg a II. József korabeli erőteljes rendelkezések valószínű hatása következtében, egyszerre sokszorosára növekedett a gyógyszerészhallgatók évi létszáma. Így 1779-ben már 12, 1785-ben 13 és 1786-ban 24 a növendékek száma. Az elkezdett út tehát itt is göröngyösnek mutatkozott. Mi mást is lehetett volna várni oly csekély hagyomány és oly mostoha viszonyok után!

A GYÓGYSZERÉSZKÉPZÉS MÓDJA ÉS RENDSZERE

Ennek kiértékelését illetőleg nem rendelkezünk a múltból semminemű előtanulmánnyal. Nem csoda, ha éppen ezen a területen találkozunk a legtöbb javítani való tévedéssel.

A gyógyszerészképzés legkezdetén, a rövid nagyszombati időszakon belül is, tanulmányi szempontból két időszakot szükséges egymástól megkülönböztetni. Az első 1770-től 1775-ig, a második 1775-től, a Störck-féle tanulmányi reformtól 1777-ig tartott.

Az alábbiakban csak a tanítás szervezeti felépítéséről lesz szó. Maga a tananyag és annak didaktikai tálalása igen eltérne a kitűzött témakörtől. Annál

⁴³ Duka Zólyomi N.: A nagysz. orv. hallgatói. 61.

⁴⁴ Hladík, J.: Lékárnictví a Karlova universita. = Časopis českého lékárnictva, 4. 1948. 74.

⁴⁵ Ernyey J.: i. m. 493. A gyógyszerészek számánál (100) bizonyosan tévedés forog fenn.

érdekesebb adalék volna ez a gyógyszerészeti tudományok történetéhez, ezért nem volna hiábavaló munka erre idővel visszatérni.

Az egyetemi képzés kétségtelen nagy haladást jelentett az addigi iparszerű oktatással szemben. A magasabb színvonalú oktatás és a latin nyelv kötelezőnek mondott ismerete már az előképzéssel szemben is fokozottabb igényeket támasztott. Az előtanulmányok értékének megítélése mai szemmel meglehetősen nehéz feladat, mert annak idején, az első Ratio Educationis idejéig (1777) nem volt semmi biztos határvonal az elemi és a középiskolai oktatás között. A gyógyszerészképzés szempontjából megjegyzendő, hogy a triviálisnak nevezett legalsóbb fokú iskolában is már elkezdtek a latin nyelv tanítását.⁴⁶ Az 1774-től „birodalmi iskolamester”, később Pozsonyban működő *Johann Felbiger* tervezete pl. a mértant a jövőbeli ács, kőműves, asztalos, kertész stb. igényei szerint kívánta taníttatni. A latin nyelvnek pedig azért juttatott helyet a városi népiskolában, hogy az írodai, chirurgusi és a gyógyszerési pályára törekvők igazi latin iskola (pl. liceum) látogatása nélkül is képesek legyenek a szakmájukba vágó nyelvi ismeretek elsajátítására.⁴⁷ Mindebből látni, hogy a latin nyelv „némi ismeretének” megkövetelése ugyan több volt az előbbi tanoncviszony eredményeinél, azaz gyakran a „semminél”, de egyelőre a gyógyszerészjelölt előképzésben is messze elmaradt a többi egyetemi graduált mögött, akiknél elvileg kimondták (de gyakorlatilag nem mindig tartották be) az előkészítő bölcsészeti tanfolyam kötelezettségét. Ez akkoriban megfelelt a mai középiskola 2–3 legfelsőbb osztályának. Mindenesetre a gyógyszerészjelöltek sekélyes előképzése sokáig okozott gondokat, mert még 1798-ban is felrótta egy helytartósági rendelet, hogy a gyógyszerészek sokszor írni-olvasni alig tudó ifjakat fogadnak fel tanulókul, akik aztán az egyetemre felkerülve nem képesek boldogulni.⁴⁸

Az egyetemi képesítés másik előfeltétele a tirocínium, azaz gyógyszerértári gyakorlat. Meglepő, hogy erről sem a bőven ismételtetett rendeletek, sem a történelmi munkák nem emlékeznek meg. A tirocínium fontossága pedig kitészik az említett anyakönyv minden egyes bejegyzéséből, ahol pontosan megadták a gyakorlat végnapját, az oktató gyógyszerész nevét és székhelyét.⁴⁹

A nagyszombati gyógyszerészképzésről szóló történelmi munkákban a legnagyobb pontatlanság az oktatás bevezetése, kötelező volta és időtartama körül uralkodik.

A gyógyszerészképzés kötelező bevezetése főleg három rendelkezéssel kapcsolható össze. Ezek az 1770. évi Constitutio sanitatis, az 1771-ben kiadott orvostudományi joghatóságot kiszélesítő rendelet és az 1775-ben kiadott Störck-féle reformtervezet.

Már a hivatalos szövegek megfelelő részének egyszerű összevetése alapján is

⁴⁶ *Molnár A.*: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Budapest, 1881. 544.

⁴⁷ *Fináczy E.*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Budapest, 1899–1902. 2. köt. II. 54.

⁴⁸ *Demkó K.*: i. m. 488.

⁴⁹ Pl. *Johannes Stephanus Ris* esetében: Hungarus, Posoniensis ... absolvit tyrocinium Magistro parente suo Joanne Paulo Ris Anno 1796 die 5. julii.

kitűnik a téves magyarázat. Győry egyébként kiváló munkájában a nagyszombati időszak méltatásánál kijelenti, a forrás közlése nélkül, hogy a kar gyógyszerészeket is képzett, egyelőre egyéves tanfolyamon.⁵⁰ Ugyane munkában tovább közli,⁵¹ hogy „1772-ben az orvostudományi kar fennhatósága alá helyeztetett a gyógyszerészképzés és ezzel kivonattak a céhek (!) hatásköre alól. A tanfolyam egyelőre csak három hónapig tartott.” Visszatetsző és óvatosságra int, hogy a kiváló történész négysoros kitételébe három súlyos hiba csúszhatott be.

Először is a gyógyszerészek feletti joghatóságot az orvoskar már 1771. szeptember 12-i helytartósági rendelettel elnyerte.⁵² A nemlétező gyógyszerészcéheket illetően itt csak bizonyítékul szolgál, hogy milyen helytelen dedukciókhoz vezet a régebbi szerzők (sajnos mai napig ismétlődő) „céhszerű” és „iparszerű” képzésmódok fogalmának összezavarása.⁵³ Az állítólag háromhónapos tanfolyamot eddig semmilyen forrásanyagból, sem Kovachich forrásértékű nagy munkájából nem sikerült igazolni. Valószínűleg egy hajdani könnyelmű megállapítás öröklődéséről van itt szó, aminek manapság már nehéz kikutatni eredetét. Kijelentéséhez maga Győry sem közli a forrást és a bekezdés végén helyet foglaló jegyzet csak az utolsó mondatra vonatkozik, hogy ti. az egyetemi joghatóság bevezetésével hatályát veszítette az 1759. május 29-én kibocsátott rendelet, mely a gyógyszerészeket a tisztii orvosokhoz utalja vizsgára.

Nem is volt várható a nagyszombati orvosi kartól, hogy kiszabott idejű gyógyszerészeti tanfolyamot szervezzen. Hiszen maga az orvosi oktatás is komoly szervezeti nehézségekkel viaskodott. Azonkívül ismeretes, hogy az 1775-ig érvényben volt szabadabb elvű van Swieten-féle elgondolások még az orvosi tanfolyam számára se írtak elő kiszabott tanulmányi időt.

A való helyzet itt körülbelül az lehetett, hogy a gyógyszerészhallgatók, mint alább látni fogjuk, három tantárgyra voltak utalva. A kémia a téli, míg a botanika a nyári félévben volt előadva. Így nehezen képzelhető el, hogy a tanulmányok résztvevője kevesebb időt töltsön az egyetemen, mint két félévet.

Sok jel arra vall, hogy kevés kivétellel a gyógyszerészhallgatók ténylegesen részt vettek a szemináriumszerű oktatásban. Erre utal a sok rászorító rendelkezés után 1786. február 24-iki „Norma generalis”, mely megalkuszik a gyógyszerészek egyetemi képzése körül felmerült nehézségekkel, és megengedi az előírt tárgyaknak magán úton való tanulását.⁵⁵

Az 1775-től bevezetett Störck-féle tervezet már sokkal több részletet tartalmaz. Aprólékos tantervet, sőt órarendet ír elő az orvosképzés számára, melynek idejét ezentúl öt évben állapítja meg. A gyógyszerész tanulmányokról is részletebben nyilatkozik. Kifejti ennek célját, hivatását, és kötelező tantárgyként kijelöli a kémiát, botanikát és a gyógyszerertant (materia medica).⁵⁶ A pontos

⁵⁰ Győry T. : i. m. 51.

⁵¹ Uo. 72. és OL. Helyt. lvt. Acta consistorii.

⁵² L. a 25. sz. jegyzetet.

⁵³ L. a magyarázatot az 1. sz. jegyzetben.

⁵⁴ Győry T. : i. m. 72. és Linzbauer X. F. : i. m. II. 263.

⁵⁵ Demkó K. : i. m. 490.

⁵⁶ Instituta facultatis medicae ... 45—46.

tanrend értelmében a kémia és a botanika az orvosi kurzus első évfolyamának téli és nyári félévét töltötte ki. Innen származtatható a most már elismerhető vélemény, hogy a gyógyszerészjelöltek két félévet hallgattak. Ebbe az időtartamba a gyógyszerésznövendékek tanulmányi elfoglaltsága mellett könnyen beillesztették a harmadéves medikusokkal közös materia medicát.

Összefoglalva tehát: az 1770. évi Constitutio sanitatis először utalta egyetemi vizsgára a gyógyszerészjelölteket, de a nagyszombati orvosi kart erre csak az 1771. szeptember 12-én kiadott rendelet jogosította fel. Az 1775. évi tanulmányi reformtervezet először írta elő a gyógyszerésznövendékek számára a kiszabott előadások kötelező látogatását. A háromhónapos kezdeti kiképzési időt a legnagyobb valószínűség szerint alaptalannak kell tartanunk. Ugyanígyen megállapításra jutott *K. Ganzinger* jelenlegi vezető osztrák gyógyszerésztörténész a bécsi gyógyszerészképzés történetével foglalkozó tanulmányában.⁵⁷

A nagyszombati gyógyszerészképzés egyik legfontosabb kérdése maga a tanítás menete, a tantárgyak mibenléte és a tanárok működése.

Mind az előadások, mind a tanszemélyzet közös volt az orvos-, gyógyszerész- és sebészhallgatók számára. A szülésznőknek és talán a sebészeknek külön tanfolyamaik voltak részint a rövidebb időtartam, részint a későbbben emlegett nemzeti nyelven való oktatás szüksége miatt.

Mai szemmel kissé meglepő, hogy a gyógyszerészek két főtantárgya, a botanika és a kémia egy tanár kezére volt bízva. Abban az időben azonban már ez is elég nagy haladás volt, ha elgondoljuk, hogy a század elején a kiváló *Boerhaave* egymaga tanította Leydenben az orvosi tudományok összességét — oly sikerrel, hogy egész Európából odaözönlött az orvosnövendékek színe-java. Épp ezért, mint látható, ez volt a legcsekélyebb akadály a tanulmányok menetében.

A tanrend szerint a tirocinális gyakorlattal rendelkező ifjak az első félévben a vegytannal ismerkedtek meg. Az ésszerű elgondolás tanácsolta, hogy a zordon időszakban az előadóteremhez és a laboratóriumhoz kötött tantárggyal foglalkozzanak. A kezdeti nehézségek miatt azonban a kémiai laboratórium kiépítésével nem kis feladat hárult *Winterl* vállaira. Beadványok és óvások itt fel nem sorolható végtelen sora bizonyítja, hogy gazdasági, tárgyi és helyiségbeli hiányok nehezítették ennek az Európa-szerte újszerű tantárgynak oktatását.

Pontos adatok hiányában csak feltételezzük, hogy a vegytani laboratórium csak az új orvoscari épület 1772. május 13-án történt befejeztével került úgyahogy alkalmasnak mondott állapotba. Valószínűleg a neves udvari építész, *Hillebrandt Ferenc* tervei sem voltak eléggé átgondoltak, vagy pedig a kivitelezés hiányos volt, mert az 1773-ban szerkesztett közös orvoscari beadványban *Winterl* elpanaszolta, hogy nincs berendezett laboratóriuma, laboratóriumi tűzhelyének csak a helyét jelölték ki és a legfontosabb kellékei is hiányoznak.⁵⁸ A sok különleges felszerelést megkövetelő tantárgy, akárcsak a klinikai oktatás az orvosoknál, gondot okozott magának az egyetemi konzisztóriumnak is. A beadványok,

⁵⁷ *Ganzinger, K.*: Zur Geschichte der Pharmaziestudiums an der Wiener Universität. Von der Entstehung eines geregelten pharmazeutischen Unterrichts bis zum Jahre 1848. = Österreichische Apotheker Zeitung. 19. 1965. 311—316.

⁵⁸ *Györy T.*: i. m. 80.

kérelmek sürgetések jóformán egymást érték.⁵⁹ Kiviláglik belőlük, hogy *Winterl* a legnagyobb nehézségek árán sem mondott le a gyakorlati kiképzés elvéről, melynek egyik tanúbizonysága egy anyagösszeírás a vegyszerekről, melyeket a gyógyszerészhallgatók kémiai előadása alkalmával használtak⁶⁰ (6. ábra).

Magáról a kémiai előadások tartalmáról legjobb támpontul szolgál *Reineggs Jakob* nagyszombati orvosi disszertációja *Systematis chemici ex demonstrationibus Tyrnaviensibus pars naturalis et esperimentalis theoretica* (Tyrnaviae 1773) címmel. Kétségtelen, hogy a mű *Winterl* szellemét tükrözi vissza, és kiadásának időpontja után inkább vonatkoztatható a nagyszombati viszonyokra, mint a későbbi időkben keletkezett ún. *Winterl*-kéziratok, melyeknek nagy része csak lejegyzett előadásoknak tekinthető.⁶¹

A kémiai laboratórium fenntartására évenként 300 forint volt kiutalva (*Winterl* fizetésének egy negyedrésze). A laboratóriumhoz tartozott még egy szolga évi 144 forint fizetéssel. *Rupp*⁶² szerint a kémiai laboratórium gyarláságát bizonyítja, hogy még évtizedek múltán se vette fel a versenyt „egy kisvárosi jóravaló gyógyszerészi dolgozával”. Hogy ez Nagyszombatban is így lehetett, azt bizonyítja egy példa az „irigyelt” Bécsből, ahol a pozsonyi születésű *Staebling József Ferenc* az egyetemi vegytani laboratórium helyett az Arany Oroszlán gyógyszertárban készítette a híres *Crantz* professzor felügyelete alatt ásványvizek elemzéséről szóló disszertációját.⁶³

A nagyszombati időkben a központosítás nagy divatja szerint a tankönyveket is Bécsből írták elő. A kémiát illetőleg az instrukciók szabad kezét biztosítottak *Winterl*nek a tankönyv megválasztásában vagy saját rendszere (*systema proprium*) követésében. *Högyes* szerint⁶⁴ csak a későbbi időkben lettek a kémia számára kijelölve tankönyvek. A laboratórium vegyszereinek említett kimutatásában⁶⁵ megtaláljuk, hogy *Winterl* valójában *Boerhaave* rendszerét követte, mégpedig ennek *Elemente chemiae* című több kiadást megért, német nyelvre is lefordított műve szerint. Az 1775. évi reform szintén ezt a munkát ajánlja *Spielmann* és *Macquet* tankönyvén kívül.⁶⁶

⁵⁹ OL. Helyt. lvt. Acta consistorii No. 72.

⁶⁰ OL. Helyt. lvt. Fundationalia, Lad. D, Fasc. 17. No. 696. 1772. febr. 5.

⁶¹ MTA kéziratára. Orvostudomány 4-rét, 10. sz.

⁶² Beszéd, melyet a Magy. Kir. Tudomány-Egyetemi Orvosi Kar fennállásának századik ünnepén 1871. május 13-án mondott Dr. *Rupp N. János*. Buda, 1871. XXI. l.

⁶³ *Magyary-Kossa Gy.*: Magyar orvosi emlékek. IV. köt. Budapest, 1940. 177.

⁶⁴ *Högyes E.*: i. m. 121.

⁶⁵ L. 60. sz. jegyzet: „Enumeratio materialium, quae pro uno chemiae et artis pharmaceuticae cursu ad ductum Elementorum Chemicarum Herm(anni) Boerhavi una cum adjunctis retentiorum inventis rite tradendo quotannis consumi debent.” — *Győry T.*: i. m. 50. lapján saját magának ellentmond: A lap elején említi *van Swieten* meghagyását, aki *Boerhaave* rendszerét kívánja taníttatni, alább „saját rendszerről” beszél.

⁶⁶ *Instituta facultatis medicae* ... 10.: A szóban forgó művek: *Spielmann, J. R.*: *Institutiones chemiae in usum praelectionem academicam*. Editio secunda. Argentorati 1763. és *Macquer, P. J.*: *Anfangsgründe der theoretischen und praktischen Chemie*. Leipzig, 1768. (Fordítás franciából) *Győry* és hú másolója tévesen *Marherrernek* írják — i. m. 90.

Enumeratio Materialium

Quae pro uno Chemiae, et Artis Pharmaceuticae Cursu ad des-
 lectum Elementarium Chemiae Martini Boerhaavi una cum adjun-
 ctis recentiorum inventis vite tradendo quatuordecim consistunt de-
 bent

Ex Vegetabilibus

Rad. Alcanæ lib. β	-	x 20	-	.10
- Rubia tinctorum lib. β	-	℥ 20	-	.30
- Sarsaparilla lib. β	-	℥ 26	-	.34
- Spica celtica lib. i.	-		-	1
- Squilla mar. bulbi duo	-	x 15	-	.30
- Troos florent lib. i	-		-	.18

6. ábra. Kimutatás a gyakorlati tanításra szánt vegyszerekről: OL. HTT. Acta fundationalia, Lad. D,
 Fasc. 17. 1772. február 5.

A kémiáról mondtak, főleg ami a nehézségeket illeti, még fokozottabb mértékben vonatkoznak a másik főtantárgyra, a növénytanra. Amikor *Winterl* említett 1774. évi beadványában sürgette évi 300 forint kiutalását laboratóriuma számára, ugyanakkor a fűvészkert berendezésére 2000 forintra lett volna szüksége. Ezenfelül a kert számára alkalmas telek kiharcolása két ízben is sok energiát emésztett fel. Más kiút azonban a lelkiismeretes tanító számára nem volt. Mint maga is bizonygatta, Nagyszombat geomorfológiailag sivár környéke a legcsekélyebb lehetőséget sem nyújtotta a növényekkel való botanizálásra.

A rövid nagyszombati időszak lefolyása alatt tulajdonképpen két fűvészkert is létesült. Az első az 1771-ben megvásárolt *Schwartz* kanonoknak e célra teljesen alkalmatlan telkén, mely mégis *Winterl* kitartó munkájával 1775-ig 950 növényfajjal dicsekedhetett (az akkor leghíresebb bécsi fűvészkertben 2233). A későbbi, jezsuita örökségből származó kert már nem érte meg kiépülését az egyetem költözködése miatt. Csupán a növények fáradságos átültetésére kerülhetett sor.⁶⁷

A botanikai tankönyveket illetően a leghivatottabb szerzők is különböző véleményen vannak. *Győry* itt is „saját rendszerre” gondolt,⁶⁸ míg *Gombocz* szerint *Winterl* mint *Crantz* professzor neveltje és benső barátja ennek lehetett követője, és csak később szegődött a tudományosabb elveket valló *Linné* rendszeréhez.⁶⁹

A harmadik tantárgy, a materia medica aránylag „kisebb igényű” volt, nem lévén szüksége sem költséges berendezésre, sem körülményes kísérletezésre. Előadója *Prandt Ádám Ignác*, aki egyúttal a fiziológia tanára volt, egy fentebb idézett beadványban (1773) érdekesen foglalta össze saját tanítási rendszerét. Tankönyvül volt tanítója, *Crantz* három kis kötetből álló munkáját használta.⁷⁰ Végigment az egész mű anyagán, és minden egyes gyógyszeréről külön beszélt hatásuk, adagolásuk és legmegfelelőbb kiszolgáltatási formájuk szempontjából. Az előadottakhoz mindent hozzáfűzött, ami a könyv legutóbbi kiadása óta új dolog volt. E tárgyból hetenként kétszer examinált — bécsi norma szerint —, ami a tanulók gyakorlására, helyreigazítására és az oktatás elmélyítésére szolgált.

A gyakorlati gyógyszerészet számára nem volt külön tantárgy. Mindamellett *Reinegs Jakab* fentemlített disszertációjából (*Systematis artis pharmaceuticae*) pontos betekintést kapunk *Winterl* legaprólékosabb elképzeléseibe. Hogy a disszertációban lefektetett ismeretek valóban a gyógyszerészeti tanulmányok anyagát képezték, az kivüláglík az alább leírt vizsgáztatási rendszerből.

A két félévig tartó tanfolyam befejezése után a gyógyszerészjelöltnek négy vizsgát kellett tennie.

Az első vizsga tárgya a növénytan volt. A jelölt elé nagyszámú frissen szedett növényt raktak, melyeket nemcsak hivatalos, hanem botanikai nevükön is meg

⁶⁷ *Gombocz E.* : i. m. 8.

⁶⁸ *Győry T.* : i. m. 50.

⁶⁹ *Gombocz E.* : i. m. 8.

⁷⁰ *Győry T.* : i. m. 79—80. Az említett könyv címe: *Crantz, H. J. N.* : *Materia medica et chirurgica juxta systema naturae digesta.* 1—3. köt. Viennae, 1762.

kellett nevezni. Meg kellett mondani, melyik gyógynövénynek melyik része a használatos, és hogy mit készítenek belőle a gyógyszerertárban, mely évszakban kell ezeket gyűjteni és végül, mint kell jó és hatékony állapotban eltartani.

A második vizsga anyaga a materia medica és gyógyszerészet („*Pharmaceutica*”). A vizsgázónak a természet mindhárom „országából” származó gyógyszereket mutattak be, melyeket hosszas gondolkozás nélkül fel kellett ismernie. Meg kellett magyaráznia, mi módon lehet a jól elkészített gyógyszereket az állottaktól, a kifogástalanokat a hamisítottaktól megkülönböztetni és az utóbbiakat vizsgálat útján felismerni.

Harmadik vizsgaként a vegytan és az általános gyógyszerészet („*universa pharmaceutica*”) szerepelt. Tárgyát képezték a gyógyszerertári eszközök és súlyok ismerete, a gyógyszerészeti és vegyészeti műveletek, az összetett gyógyszerek készítése, valamint a vegyészeten és az orvosi előíratokban használatos jelek (*notae*) ismerete.

Csak a három elméleti vizsga sikeres letétele után bocsátották a jelöltet az utolsó, gyakorlati vizsgára. Ennek keretében összetett gyógyszerkészítményeket kellett előállítania a gyógyszerkönyv előírásai szerint. A gyakorlati vizsga nem az orvosi kar helyiségében, hanem egy kijelölt helybeli gyógyszerertárban folyt le, ami ugyancsak az egyetemi laboratórium silány felszerelésére utal.

Mindegyik vizsgán jelen volt egy elnök, az orvosi kar dékánja, a kémia és a botanika tanára és két meghívott gyakorló gyógyszerész.

A sikeres vizsgák után a jelöltet eskütételre bocsátották, ami után elnyerte oklevelét.⁷¹

A nagyszombati időszakban sem orvos, sem gyógyszerész vagy másféle tanuló nem volt semminemű tandíjra kötelezve. A vizsgákért és az oklevél kiállításáért azonban magas díj terhelte őket. Ez az összeg az orvosoknál 183,42, a gyógyszerészeknél 81,80, sebészmestereknél 60,18, szülészmestereknél 43,66 és a szülésznőknél 35,— forintot tett ki.⁷² A különböző taksákból bizonyos következtetések vonhatók le, nem is annyira a tanulmányok súlyosságáról, hanem a gyógyszerészek társadalmi és szakmai helyzetéről az akkori egészségügyi személyzet sokszínű táborában. Megjegyzendő, hogy az 1759. évi rendelkezés értelmében az orvosokat 16, a gyógyszerészeket 8 arany vizsgadíj terhelte.

A gyógyszerészek, sőt az orvosnövendékek gyakorlati képzésével kapcsolatban többek előtt felmerült az egyetemi gyógyszerertár szerepének kérdése is. Ismeretes, hogy a Nagyszombati Egyetem 1773-ig a jezsuiták birtokában, de 1770-ig a jezsuiták igazgatásában is volt. Minden nagyobb jezsuita kollégium mellett jól felszerelt gyógyszerertár működött. A nagyszombati jezsuita patikát már 1636-ban említi a híres *Dobronoki* rektor naplójában. Később, az egész 18. században, nem dicséretes szerepet játszott örökös kihágásaival, mígnem 1748-ban egy helytartósági rendelet betiltotta számára a gyógyszerek szabad árusítá-

⁷¹ *Instituta facultatis medicae* . . . 47—49. 1. és *Győry* apróbb kihagyásokkal, i. m. 94—95.

⁷² *Linzbauer X. F.* : i. m. II. 682—683.

sát.⁷³ Mindamellet ha a nagyszámú gimnáziumi, konviktusi és egyetemi diákság ellátására, valamint a szokásos tiltott eladásra gondolunk, könnyen elképzelhető, hogy a patika meglehetősen nagyszabású üzemeltetéssel tovább működött. Ezt látszik bizonyítani, hogy a szekularizáció után, 1775-ben a nagyszombati jezsuita gyógyszerár is újra került.⁷⁴

Ebből kitűnik, hogy időszakunk első 4—5 esztendejében, magában az egyetem épületében rendelkezésre állt volna itt egy jól felszerelt nagymúltú patika, mely nem csekély lehetőséget rejtett a gyakorlati képzés számára.

Ám a lehetőségek kihasználásának nyoma sem található. Habár az ésszerűség szempontjából ez nehezen magyarázható, mégis arra kell gondolnunk, hogy az egész tanrend *van Swieten* alkotása volt, aki bécsi működésének kezdetétől, 1744-től szívós harcot folytatott a jezsuitákkal a felvilágosult reformok érdekében. Elképzelhetetlen, hogy Nagyszombatban épp velük jött volna létre egyezség és éppen az állami nevelésügy terén. Nem szabad azonkívül elfeledni, hogy a jezsuita gyógyszerárak gazdaságilag és jogilag a kollégiumoknak (kolostoroknak) és nem az ezek keretében működő bármely foku iskolának voltak szerves részei. Végül a gyógyszerár negatív szerepét *Duka Zólyomi* is megállapította idézett munkájában.⁷⁵

A felsorolt belső okokon kívül egyéb, az egyetemen kívül álló nehézségek is fékeztek mind az orvos-, mind a gyógyszerészképzés ügyét. A törvényhatóságok, de leginkább a hivatalos orvosok jövedelmeik csökkenése miatt nem akartak megválni az 1759-ben számukra biztosított vizsgáztatás jogától. Az ügy nagy megbotránkoztatást keltve a bécsi helytartósági kamarai vegyesbizottság elé került, ahol az 1775. március 15-i tárgyalással nem csekély huzavona kezdődött.⁷⁶ Hogy a régi rendi közigazgatás tényleg mennyire hátráltatta a fejlődést, és hogy mennyi orvost, sebészt és gyógyszerészt tartott vissza az egyetemi képzéstől, azt bizonyítja *Trnka Vencel* orvoskari dékánnak a Helytartótanácshoz beadott felterjesztése. Belőle kitűnik, hogy *Walter* székesfehérvári, *Schönwiesner* lőcsei, *Mauksch* szepesszombati és *Suala* kőszegi gyógyszerészek csak utólag (kényszerítve) jelentkeztek vizsgára. Sokan mások azonban kibújtak az egyetemi examinálás alól.⁷⁷ Mindezekből az erőfeszítésekből kitűnik, hogy leginkább az orvosi kar volt az a tényező, mely érvényt szerzett Magyarországon az új oktatási rendelkezéseknek.

Teljesség kedvéért még meg kell jegyezni, hogy a végzett gyógyszerészek a gyógyszerészmesteri (magister pharmaciae) fokozatot nyerték el.⁷⁸ A magisteri fokozat abban az időben és a 19. század első felében igen elterjedt volt. Így a legtöbb orvosdoktornak egyúttal szemész-, szülész- stb. mesteri címe is volt. Általában magisteri fokozattal illették a nem teljes főiskolai végzettséget, illetve

⁷³ *Magyary-Kossa Gy.* : i. m. III. 351. és *Linzbauer X. F.* : i. m. II. 231.

⁷⁴ *Csippék J.* : A szerzetesrendek gyógyszerárjai 1724—1790-ig. = Gyógyszerészi Közlöny, 19. 1903. 658.

⁷⁵ *Duka Zólyomi N.* : Orvosképzés ... 37.

⁷⁶ *Győry T.* : i. m. 102.

⁷⁷ OL. Helyt. lvt. Acta sanitatis, Lad. A, Fasc. 33. Nr. 31.

⁷⁸ L. a 40. sz. jegyz.

régebben a nem kifogástalan előmenetelű végzettséget. Csakis a kitűnőknek járt a doktori cím, amihez azonban már hozzátartozott a jus legendi is. Ezekből az elvekből vezeti le Ernyey⁷⁹ a gyógyszerészek egyetemi grádusát. De egyúttal kifogásolja, hogy a magister régen az egyetemi tanárok, tanítómesterek címe volt, tehát sokkal több, mint a doktor. E véleménnyel szemben nem szabad szem elől téveszteni, hogy ez csak a középkori viszonyokra érvényes, ami a felvilágosodás korszakában már régen feledésbe merült.

KIHATÁSOK A GYAKORLATI GYÓGYSZERÉSZETRE

Minden jel szerint a nagyszombati orvosi kar megfelelt erkölcsi hivatásának és magasabb rendűen, jobban képzett gyógyszerészekkel látta el az egészségügyet. Az orvoskar azonban nemcsak a gyógyszerészképzés révén hatott alkotólag a gyógyszerügy fejlesztésére.

Nem vitás, hogy a gyógyszerész szűkös tanulmányi keretei miatt nem vállalhatott irányító szerepet az egészségügynek még számára fenntartott részlegében sem. Erre voltak hivatva magán az orvosi karon kívül a hivatalos orvosok, akik így részeseivé váltak a gyógyszerügy fejlődésének is. Teljesség kedvéért ezért ki kell még térnünk az orvoskar és a tisztiorvosok, Nagyszombat neveltjeinek ez irányú működésére.

A feudalizmus korában az orvosi karok általában nevezetes szerepet játszottak a gyógyszerterek ellenőrzésében. Ennek nyomát már a 16. századtól megtaláljuk mind a bécsi egyetem, mind a bécsi gyógyszerészek több rendbeli szabályzataiban. Ugyanezeket az elveket még pontosabb fogalmazásban *van Swieten* is hangsúlyozta. Így nem meglepő, hogy a nagyszombati orvoskar szintén gyakorolta ezt a jogát. A rendszeresen végrehajtott vizsgálatot *Gilg János* kari igazgató, a mindenkori orvoscari dékán, *Winterl*, mint a botanika és a kémia tanára végezte.⁸⁰ Sajnos, az akkori bevett szokás szerint ez a joghatóság csak a helybeli gyógyszerterekre terjedt ki. Így az országnak csak igen kis töredékére volt hatással az orvoskar ez irányú működése.

Ezt a szűk keretet nagyban kiszélesítette a nagyszombati egyetem kiváló orvosneveltjeinek gyakorlati működése szerte az országban. Főleg *Husztly Zakariás* és *Lumnitzer István* pozsonyi orvosok terjesztették így Nagyszombat haladó szellemét. Az általuk 1785-ben és 1786-ban kidolgozott két pozsonyi gyógyszerterellenőrzési jegyzőkönyv olyan megelégedést keltett a Helytartótanácsnál, hogy követendő példaként mindkettőt kinyomtatva szétküldték a törvényhatóságoknak.⁸¹

A nagyszombati orvosi kar rendkívül nagy szakmai elmaradottság közepette kezdte meg munkáját. Tehát joggal várták el tőle, hogy megindítója legyen a

⁷⁹ *Ernyey J.* : i. m. 495.

⁸⁰ *Győry T.* : i. m. 123.

⁸¹ *Linzbauer X. F.* : i. m. III/1. 217. és *Duka Zólyomi N.* : Prvý úradný vzor pre vizitácie lekárni na Slovensku. = Farmaceutický obzor, 39. 1969. 459—469.

korszerű hazai tudományos szakirodalomnak. Sok jel arra mutat, hogy *Winterl* működésének kezdetétől foglalkozott egy gyógyszerészeti tankönyv vagy kézikönyv megszerkesztésével. Erre vallanak a legelső tanévektől kezdve rendszeresen kidolgozott gyógyszerészeti és kémiai tárgyú, valamint botanikai disszertációk is. Ezek annak idején jóformán általános szokás szerint a professzor tollából vagy sugalmazásából kerültek ki. Maga *Ernyey* is⁸² egy jövődöbéli tankönyv készülő fejezeteit látta ezekben a művekben. A későbbi évekből fennmaradt *Winterl*nek Compendium pharmaciae c. kézírata is,⁸³ mely sajnos nem került kiadásra. Ismerve *Winterl*nek gazdag irodalmi munkásságát, nagyszámú kiadványait, az a gyanúnk támad, hogy a mindenek felett szükséges gyógyszerészeti tankönyv meg nem jelenése ha nem is a szerző hanyagságán, de más irányú túlzott érdeklődésén múltott. Főleg a későbbi budai, majd pesti időszakra gondolunk, amikor *Winterl* szerfelett elmerült tévedésekre vezető kémiai kísérleteibe, melyek tudományos vonalon végül csak nemzetközi kudarcokat hoztak számára.⁸⁴ Mennyivel hasznosabb lett volna egy hazai tankönyv vagy gyógyszerkönyv feletti fáradozás, mint a kétes kísérletezés, mely anyagi eszközök híján úgysem versenyezhetett például a nagy kortárs, *Lavoisier* lehetőségeivel!

Ezek a mulasztások azonban semmit sem vonnak le *Winterl* ragyogó emberi tulajdonságaiból. Hiányait bőven pótolták orvosnevelteji, akik a gyógyszerészetet érintő szakirodalomban is oly értékeket alkottak, amilyeneket nemzedékek sem előtűnik, sem utánuk meg sem közelítettek.

Itt elsősorban az említett *Husztly Zakariásra*, a legkiválóbbra gondolunk, aki vaskos munkáiban feldolgozta a korabeli egészségrendészetet, benne a gyógyszerügyi szervezés, a gyógyszerkönyv-ügy és a katonai gyógyszerészet legégetőbb kérdéseit, mindezeket a leghaladóbb álláspontból szemlélve.⁸⁵ Társa, az 1775-ben végzett *Haidenreich János*, később Arad megye főorvosa Von dem Apotheken (Pest 1786) címmel írt önálló tanulmányt. Munkájában ugyan *Baldinger* hasonló tárgyú értekezését használta alapul, mindazonáltal részleteiben a hazai viszonyokat tükrözte vissza.

Az első hazai nevelésű orvosnemzedék irodalmi munkásságában igen gyakran nyúlt gyógyszerészeti vagy rokon témakörhöz. Munkáikból kicseng a felvilágosodás felemelni, segíteni akarása, szervezési készsége. Igen nagy kár, hogy a francia felvilágosodás termékenyítő áramlata után következő felvilágosult abszo-

⁸² *Ernyey J.* : i. m. 501.

⁸³ MTA. Kézirattár. Orvostudomány, 4-rét, 10. szám.

⁸⁴ *Winterl* kémiai munkásságának legjobb feldolgozása: *Szökefalvi-Nagy Z.* : Adatok a hazai kémiai tanszékek történetéhez. I. *Winterl* Jakab. = Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei, 186. sz. Kiny. a Főiskolai Évkönyv VI. kötetéből. Eger, 1960. 413—433.

⁸⁵ Főművei: Kritischer Kommentar über die österreichische Provincial Pharmacopoe, mit einem Entwurfe zu einem gemeinnützigem verbesserten Dispensatorium. Pressburg-Leipzig 1785. Diskurs über die medizinische Polizei. 1—2. köt. Pressburg, 1786. — Gekrönte Preisschrift über die verbesserung der k. k. Feld-apotheken und des Studiensusens an der Josephs Academie zu Wien. Pressburg, 1795. — Ideen zur Verbesserung der österreichischen Provincialpharmacopoe. Pressburg, 1797.

lutizmus, majd rendőri abszolutizmus kioltott minden tudományos haladást, nemzeti érdekű megmozdulást.

Az elmondottakon kívül a nagyszombati gyógyszerészképzés értéke főleg abban áll, hogy ez volt a főiskolai képzést célzó első sikeres és tartós hazai kísérlet. Ebből származtatható az iskola minden kezdeti nehézsége és tökéletlensége, de jelentősége is. Ennek ellenére, még ma sem bizonyos, hogy ez volt-e az első hazai megvalósult terv, avagy sem. Gondoljunk csak a rövid életű egi orvosi iskolára, ahol az oktatás két évvel Nagyszombat előtt, 1769-ben és Nagyszombatnak megfelelő létszámmal megkezdődött. Ismeretes, hogy ennek az érseki iskolának jól felszerelt és jelentős kórház, gyógyszertár, valamint a kémia és botanika tanításának előfeltételei a kezdetől rendelkezésére álltak. Mindezek Nagyszombatban csak igen vonatottan és csak részben valósultak meg. Gyógyszerészképzésről itt egyelőre még nem tudunk, de a jövődő kutatás talán ebben is meglepő eredményre vezet. Az eddigi idevágó munkákból⁸⁶ kitűnik, hogy vezető orvostörténészeink kissé mostohán kezelték az egi iskolát. Pedig *Perlitzi* után ez volt az első sikeres, ízig-vérig magyar kezdeményezés, mely jobb sors mellett hamarabb válhatott volna a nemzeti tudomány központjává.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Ausbildung von Pharmazeuten gehörte an der Universität Trnava (Nagyszombat, Tyrnau) in jeder Hinsicht zur medizinischen Fakultät. Mangels ungarländischer Traditionen war die Ausbildung von Ärzten und Pharmazeuten in großen und ganzen der Entwicklung im Ausland zu verdanken. Infolge der staatlichen Bindung an Österreich bildeten die österreichischen Verhältnisse die Ansatzpunkte für die Studienordnung in Trnava. Die Universitätsreform, die 1749 von Wien ausging, betraf auch die Ausbildung der Pharmazeuten, insofern sie Botanik und Chemie als die beiden grundlegenden Studienfächer dieses Fachs bestimmte. Aus politischen Gründen wurde in Ungarn das Wiener Modell eingeführt, obschon der von *Perlitzi* 1742 erarbeitete Entwurf besonders hinsichtlich der Pharmazeutik durchdachter war, weil er auch ein entsprechendes Krankenhaus und eine Universitätsapotheker vorsah.

Nach mehreren Experimenten wurde die Ausbildung von Ärzten und Pharmazeuten in Ungarn, den Prinzipien des aufgeklärten Absolutismus entsprechend, an einer zentral geleiteten medizinischen Fakultät den Interessen des Staates angepaßt, erst 1769 verwirklicht. In der Gründungsurkunde von 1769 und in den ersten Statuten der medizinischen Fakultät findet sich noch keine Spur der pharmazeutischen Ausbildung. Der große Organisator *van Swieten* scheint kurz vor seinem Tode (1772) nicht mehr in der Lage gewesen zu sein, für die neue Institution entsprechend zu sorgen. So hatte die neue medizinische Fakultät in Auseinandersetzung mit Wien ständig mit Mängeln zu ringen. Auch die Ausbildung von Pharmazeuten wurde erst nachträglich, mit der Verordnung vom 24. September 1771, in den

⁸⁶ *Ringelhann B.—Soós I.*: Adatok az egi orvosi iskoláról . . . = Comm. Hist. Artis Med., 27. (1963.) 129—138.

Bereich der medizinischen Fakultät beschieden. Fast zur selben Zeit inskribierten die ersten Pharmaziestudenten.

Die Zahl der Studenten war Jahr für Jahr sehr unterschiedlich, jedoch im großen und ganzen der Zahl der ausgebildeten Ärzte angemessen. So ließen sich 1771 zwei, 1772 sechs, 1773 sieben, 1774 ein, 1775 sieben, 1776 vier und 1777 fünf Pharmaziestudenten immatrikulieren. Interessant ist die Zusammensetzung der Studenten nach ihrer heimatlichen Zugehörigkeit. Von den ersten 32 Studenten kamen achtzehn aus den Ländern der Ungarischen Krone, drei aus den österreichischen Erbländern und elf aus Böhmen und Mähren. Diese waren in den ersten Jahren sogar in der Mehrzahl.

Was die Zahl der ausgebildeten Pharmazeuten anbelangt, konnte die Universität aufgrund statistischer Berechnungen annähernd nur bis zu 50 Prozent des wirklichen Bedarfs an Apothekern aufkommen. Diese Lage änderte sich positiv erst später, um 1785.

Hinsichtlich der Methoden und des Inhalts dieser Ausbildung waren früher viele falsche Vorstellungen verbreitet. Im Interesse des vollen Verständnisses der Lage ist auch die Vorbildung in Betracht zu ziehen, denn die Pharmazeutik unterschied sich von den übrigen Fächern auch in dieser Beziehung. Die erforderte „etliche Kenntnis“ des Lateinischen konnte dazumal schon in der Unterstufe, in der sogenannten Trivialschule erworben werden. Wegen dieser niedrige Vorstudien sah sich die Ausbildung von Pharmazeuten noch jahrelang Schwierigkeiten gegenüber. Die andere Voraussetzung der Hochschulausbildung war die tirocinale Praxis in der Apotheke, die auch bei der Immatrikulierung genau vermerkt wurde.

Was das Unterrichtssystem anbelangt, läßt sich das Studienjahr während der sieben Unterrichtsjahre an der Universität Trnava in zwei Phasen gliedern. In der ersten Phase wurden die von Swietenschen Prinzipien in jeder Hinsicht realisiert. Die Studienzeiten waren ungebunden. Ab 1775 in der zweiten Phase, schrieb die Störcksche Studienvorlage bereits einen exakten Stunden- und Unterrichtsplan vor. Die Pharmaziestudenten waren verpflichtet, die Vorlesungen in Botanik, Chemie und *Materia medica*, d.h. Pharmakologie, zu besuchen. Die Chemie war in Wintersemester, die Botanik im Sommersemester zu unterrichten. Die Ausbildung der Pharmazeuten war mit zwei Semestern bemessen. Die Studiendauer dürfte, wenn auch nicht verbindlich, so doch aus praktischen Gründen schon vor 1775 ähnlich gewesen sein. In den Quellen findet sich jedenfalls keine Spur des dreimonatigen Lehrgangs, den es — wie mehrfach erklärt wurde — anfangs gegeben haben soll.

Die Ausbildung in Chemie erfolgte im Wintersemester durch Professor *Josef Jakob Winterl*, der entschieden einen praktischen, an Experimenten orientierten Unterricht verfolgte. Die unzulängliche Ausrüstung seines Laboratoriums bedeutete allerdings ein beträchtliches Hindernis. Immerhin entsprach die Ausbildung den Anforderungen der Zeit, wie das außer dem Archivmaterial auch aus der medizinischen Dissertation von *Jakob Reinegs* hervorgeht. Als Lehrbuch diente das mehrfach aufgelegte Werk *Boerhaves: Elementa chimiae*.

Auch das andere Hauptfach der Pharmazeuten, die Botanik, wurde von Prof. Winterl gelehrt. Der Unterricht beruhte auf der Praxis im botanischen Garten. Die medizinische Fakultät besaß erstmals seit 1771 einen botanischen Garten, wo Winterl trotz der ungünstigen Geländelage bis 1775 insgesamt 950 Pflanzenarten zog. 1775 erhielt die Fakultät gemeinsam mit der philosophischen Fakultät aus dem Erbe des Jesuitenordens einen neuen botanischen Garten, der jedoch nicht mehr ausgebaut wurde. Prof. Winterl hatte wegen der praktischen Anforderungen des Botanik- und Chemieunterrichts um die Bereitstellung der notwendigen finanziellen

Mittel ständig zu kämpfen. Trotzdem hielt der standhafte Professor an seiner fortschrittlichen pädagogischen Auffassung fest. Die Botanik wurde nach dem System von Crantz, später nach dem von Linné unterrichtet.

Der dritte verbindliche Lehrgegenstand, die *Materia medica*, wurde von Adam Ignaz Prandt gelesen, der das Hauptgewicht auf die Kenntnis der Wirkung, Dosierung und Zubereitungsform der Medikamente legte. Als Lehrbuch benutzte man das kleine dreibändige Werk von Crantz: *Materia medica et chirurgica* (1762).

Der erwähnte Störcksche Lehrplan schrieb vier Rigorosa vor: 1. in Botanik, 2. in der *Materia medica* und pharmazeutica, 3. in Chemie und *Universa pharmaceutica*, 4. eine praktische Prüfung in einer der hierzu bestimmten Apotheken der Stadt. Aus dem Stoff der Prüfungen geht hervor, daß die Studenten, hauptsächlich im Rahmen der Chemie, auch in der praktischen Pharmazie unterwiesen wurden. Die Prüfungskommission bestand aus dem Vorsitzenden, dem jeweiligen Dekan, den Professoren der Chemie und der Botanik sowie aus zwei geladenen praktizierenden Pharmazeuten. Die Kandidaten, die die Prüfung bestanden hatten, legten einen Amtseid ab. Ihr Diplom wies sie als Magister aus.

Für die Bemühungen der Universität war es in mancher Hinsicht nachteilig, daß einige Amtsärzte noch im Jahre 1775 auf ihr früheres Prüfungs- und Qualifikationsrecht nicht verzichten wollten. Aus den Unterlagen amtlicher Untersuchungen geht hervor, daß sich manche Pharmazeuten mit Berufung darauf dem *Universitäts-rigorosum* entzogen.

Die neue medizinische Fakultät der Universität Trnava wirkte sich nicht nur auf die Ausbildung, sondern auch auf die praktische Pharmazie positiv aus. Die handgreiflichste Folge war, daß sich die neuen Fachleute von höherer Bildung bewährten. Die medizinische Fakultät trug aber auch darüber hinaus in vielem zur Verbesserung der pharmazeutischen Versorgung bei. Nach altem Brauch hatte die Fakultät das Recht, an ihrem Sitz die Apotheken zu kontrollieren. Noch bedeutender aber war es, daß die in Trnava ausgebildeten Ärzte überall im Lande eine ähnliche Kontrolle ausübten. Bahnbrechend auf diesem Gebiet war die Tätigkeit der Ärzte Zakariás Huszty und Stephan Lumnitzer in Preßburg (Pozsony, heute Bratislava), deren gründliche Visitationsprotokolle vom Statthaltereirat gedruckt als amtliche Vorlagen allen Munizipalstellen zugeschickt wurden.

Die Pharmazeuten waren wegen ihrer engbemessenen Ausbildung zu wissenschaftlichen, fachliterarischen und leitenden Arbeiten nicht berufen. Auch das wurde von den Ärzten übernommen. Hervorragend waren in dieser Hinsicht vor allem die Fachschriften des Zakariás Huszty und des Johann Haidenreich, die mit bislang ungewohnter Gründlichkeit auch die brennendsten Probleme der Pharmazie erörterten.

Im Rückblick auf die Anfänge der Ausbildung von Pharmazeuten in Ungarn läßt sich zusammenfassend feststellen, daß die seit altersher übliche gewerbliche Ausbildung ab 1759 durch eine Prüfung vor dem zuständigen Amtsarzt zu approbieren war. Diese die Universitätsausbildung ersetzende Zeitspanne ging mit der Verordnung vom 4. November 1771 zuende. Die Universitätsprüfung der Pharmazeuten wurde durch die *Constitutio generalis rei sanitatis* am 4. Oktober 1770 verfügt, die medizinische Fakultät der Universität Trnava hierzu mit der Verordnung vom 12. September 1771 ermächtigt. Zu selben Zeit etwa wurde die Ausbildung von Pharmazeuten tatsächlich aufgenommen. Schließlich schrieb die 1775 erlassene Störcksche Studienvorlage für das Pharmaziestudium verbindliche Hochschulvorlesungen vor. Künftig hatten die Pharmaziestudenten an allen Privilegien der Universität teil.

AZ ORVOSI KAR FEJLŐDÉSE BUDÁN ÉS PESTEN, 1777—1806*

ANTALL JÓZSEF—R. HARKÓ VIOLA
—VIDA TIVADAR

A magyar orvosi kar budai és pesti három évtizedes fejlődéstörténetének megértéséhez szemügyre kell vennünk alapítása körülményeit és a Nagyszombatban töltött első évek jelentőségét.

Ismert tény, hogy az Alföld török megszállása meggátolta az egyetem központibb elhelyezését; Nagyszombatba telepítése 1635-ben eleve ideiglenes jellegű volt,¹ de ez az ideiglenesség kezdetben a gyakorlatban nem mutatkozott. A Bécshez és Pozsonyhoz közeli Nagyszombat ebben az időszakban nem volt annyira periférikus, mint amennyire a 18. sz. végére lett, amikor az ország megváltozott helyzete és kibontakozó fejlődése Budát és Pestet az ország szívévé tette. Ez a változás döntő fordulatot hozott az egyetem, illetve az orvosi kar történetében is.

A hazai orvosi kar felállításával és szervezésével Mária Terézia *van Swieten*² bízta meg, akinek nevéhez fűződött a bécsi egyetem orvosi karának gyökeres megreformálása és az ún. első bécsi orvosi iskola kialakítása. *Van Swieten* egyéniségét, munkásságának jelentőségét, művelődéstörténeti szerepét már többen

* Előadás formájában részben elhangzott a nagyszombati egyetem orvostudományi kara (a mai budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem) 200. éves évfordulójának tiszteletére 1969. október 9—10-én, a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete által Szomolányban (Smolenice) rendezett konferencián.

¹ Részlet a nagyszombati érseki egyetem alapítóleveléből. Latinul közli *Pauler T.*: A budapesti magyar királyi tudományegyetem története. I. k. Bp., 1880. 474. „Ha az idő folyamán Isten megszabadítja Magyarországot a török igtától és alkalmasabb város adódik az egyetem számára, álljon szabadságában a társaságnak az alapítványt az egyetemmel együtt máshová átvinni, csupán ne tegyék az esztergomi egyházmegyén kívülre.”

² *Van Swieten, Gerhard* (1700—1772) közel húsz évig működött az akkori Európa legnagyobb klinikusa, a leydeni *Boerhaave* professzor mellett, akinek világhírű munkáját: „*Institutiones de methodo medendi*” a saját magyarázataival, több éven át tartó munkával, 8 kötetben kiadta. Katolikus volta miatt *Boerhaave* halála után eltávolítják az egyetemről, Londonba is hívják, de ő hosszú gondolkodás után *Mária Terézia* ajánlatát fogadja el, és 1774-ben családjával együtt letelepszik Bécsben, mint *Mária Terézia* személyi orvosa és hagyományszerűleg ez álláshoz kötötten az udvari könyvtár prefektusaként. Maradandó alkotásokat vitt végbe nemcsak az osztrák egészségügy területén, hanem aktív részese volt a magyarországi orvosképzés megindításának is.

méltatták,³ vele kapcsolatban most azt a kérdést vennék közelebről szemügyre, milyen szempontok alapján döntött a nagyszombati orvosi karra kinevezendő tanárok személyét illetően. Feltételezhető, hogy kiválasztásuknál nem vezette és nem is vezethette a nemzeti hovatartozás szempontjának érvényesítése. Ha szem előtt tartott volna ilyen szempontot, akkor is támadtak volna nehézségei a kiválasztásban. Hiába éltek és működtek ugyanis kiváló magyar származású orvosok, ezek a magyar orvosi köz- és tudományos életnek magános alakjai voltak, akiket nem kötött össze egy orvosi iskola egységes tudományos és tanítási szelleme.

A *van Swieten* által kiválasztott tanárok,⁴ akik munkásságukat folytatták a budai és pesti orvosi karon is (így nem közömbös számunkra, kinevezésük milyen alapon történt) — részben érthetően — a bécsi egyetem neveltjei, az első bécsi orvosi iskola tanítványai voltak. Nem vitatható, hogy kiváló szakmai ismeretekkel rendelkeztek, közülük többen élénk szakirodalmi tevékenységet folytattak, és mivel egységes és jól összeszoktatható csoportot alkottak, megvoltak az adottságaik egységes és jó didaktikai eredmények eléréséhez. Ezek a tanárok nem voltak magyar származásúak, de szinte anakronisztikus is velük kapcsolatban a nemzeti-ségi kérdés felvetése. A Monarchia valamelyik népéhez tartoztak, de nemzeti öntudatuk nem mérhető a nemzeti kibontakozás későbbi korszakának mércéjével. A Mária Terézia- és II. József-féle abszolutisztikus állam hivatalos szakértelmiségéhez tartoztak, alattvalók voltak és nem hazafiak. A Habsburg-hivatalnokok hűségével tettek eleget tudományuk és az állam követelményeinek. Bécsből szükség szerint helyezték őket Nagyszombatba, de kerülhettek volna bármelyik más egyetemi városba a Monarchia területén. Bár a felvilágosodás századában vagyunk, nem kereshetjük közöttük a felvilágosodás bajnokait. Ennek képviselői általában nem az államhivatalnokok közül kerültek ki.

Nem volt könnyű az öt tanár helyzete, amikor munkáját Nagyszombatban megkezdte, sőt folytatta. Hét évet töltöttek itt, s ezeket az éveket szegénység, szervezatlenség jellemezte. Magatartásuk nem volt belenyugvó a problémákkal szemben, hanem első perctől kezdve küzdöttek a tanításhoz és tanuláshoz szükséges elemi feltételek biztosításáért. Nem rajtuk múlt, hogy a nagyszombati időszak nem vált a hazai orvospérezés jelentős korszakává.

A Nagyszombatban támadt nehézségek, különösen az orvosi kar jogos igényei, eljutottak a megfelelő fórumokig, sőt döntő súllyal estek latba, amikor *Mária Terézia* a *Ratio Educationis* elfogadásával egyidejűleg döntött az Egyetem Budára helyezéséről.⁵

³ Győry T.: A nagyszombati egyetem orvosi fakultásának első éve. *Van Swieten* emlékezete. Balassa-előadás (1931. okt. 17.) = *Klny. az Orvospérezés* 1931. 6. számából. — *Lesky, E.*: Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert. Graz—Köln, 1965. 660.

⁴ *Plenck József Jakab* (1735—1807); *Prandt Ádám Ignác* (1739—1817); *Schoretich Mihály* (1741—1786); *Trnka Vencel* (1739—1791) és *Winterl Jakab József* (1739—1809).

⁵ 1777. május 6.

A BUDÁRA HELYEZÉS TÖRTÉNETE

Az egyetem átköltöztetésével kapcsolatos kérdés tanulmányozására *Mária Terézia* háromtagú bizottságot nevezett ki *Niczky Kristóf*, *Kempelen Farkas* és *Szabó András* személyében, akik egyhangúlag javasolva az áthelyezést, 1766. december 22-én adták be felterjesztésüket a királynőnek.⁶ A korabeli dokumentumok tanulmányozása megerősíti az eddigi feltételezést, hogy az áthelyezés javaslatánál döntő súllyal estek latba az orvosi kar igényei. Alábbiakban kiemeljük a latin és német nyelvű, általunk tanulmányozott idevágó levéltári anyag orvoskari problémáival foglalkozó részeit állításunk igazolására.⁷

Nagyszombatban a legnagyobb nehézséget az oktatás céljait szolgáló gyakorló kórház hiánya okozta. *Schoretich Mihály*, az orvosi gyakorlat tanára részletes beadványában kifejti, miért van szükség ilyen kórházra, és hogy lehet ilyet alapítani, illetve felépíteni:

„Az orvosi tanulmány valamennyi előadásának a főcélja: a betegek gyógyítása. Ennek sikeres haladása végett a gyakorlat tanára a betegek ágyához vezeti az elméleti alapelvekbe elégségesen bevezetett orvosjelölteket, mint ahogyan ez bevett szokás valamennyi jól szervezett egyetemen. Ott aztán megtanítják őket arra, hogy megvalósítsák azt, amit a tanszékekről hallottak. Még pedig mielőtt közgyakorlatra bocsátanák őket, ne hogy megessék, hogy az emberek életveszélye árán legyenek kénytelenek megtanulni a gyakorlatot. Ennél fogva bár világos, mennyire hasznos és szükséges a gyakorló kórház, még inkább kitűnik ez abból, hogy sokkal kevesebb a tanulók száma amiatt, hogy a kar híján van a gyakorló kórháznak, hiszen azok az ifjak, akik az orvostudománynak szentelik magukat, nagyon jól látják ennek szükségességét, miért is máshol keresik a tapasztalás alkalmát. Mivel pedig a versengés legnagyobb részben a hallgatók számától függ, szükségképpen következik, hogy nagyobb lesz a versengés ott, ahol van gyakorló kórház. Ennek hiánya akadályozza az újonnan avatott orvosok boldogulását és alkalmaztatását, hiszen mindenki inkább akarja rábízni életét olyan orvosra, aki jártas a gyakorlatban, mint a pusztán elméletileg képzettre.” Továbbiakban kifejti *Schoretich*, milyen legyen a gyakorló kórház épülete, berendezése, az egyes helyiségek rendeltetése. A bemutatás és gyakorlat céljára elégnek tartja a nyolcas beteglétszámot, de ezek kiválogatásához nagyobb kórházi anyag szükséges: „A számos beteg kiváló alkalmat ad a tanárnak, hogy megfigyeléseket tehessen, új tapasztalatokra tegyen szert. Ezeket aztán nyomtatásban megjelentetik, és így mi közben előmozdítják a gyógyítás tudományának gyarapodását a betegek javára, a tudós világban hírt és megbecsülést szereznek a karnak és az egyetemnek. A gyakorlat folytán a hallgató sokszor egyetlen ránézéssel több dolgot lát meg és több rejtett dolgot fedez fel a betegen, mintha a gyakorlatot tanulva, órákat kutatva kinlódik.”

⁶ O.L.C 67 1160 Helytartótanácsi Levéltár, Departementum litterario-politicum-Acta ad translationem Universitatis Tyrnaviensis spectantia — 1776—1786. 336—357 p. — Uj. 120—121: belecsúsztatva a „Projecta Reparationis comoditatum in Arce Regia Budensi feliratú aktába: *Schoretich* felterjesztése. — O.L.

⁷ O.L.C 67 1160 AT 108—117. „Summarische Erläuterung der die Übersetzung der Universität von Tyrnau nach Ofen, betreffenden Fragen.“

Felsorolja továbbiakban a szükséges asztalos-, lakatos-, kárpitosmunkákat, mennyi ágyneműre, asztalneműre, ruházati cikkekre, konyhai, fürdőszobai berendezésre van szükség; miért kell kert is a kórháznak stb. Évi költségvetést is ad, beleértve minden fogyóanyag-, gyógyszerkiadást.

*Schoretich*hez hasonlóan a többi tanár is feltárja problémáit a Királyi Bizottságnak, mi hiányzik a sebészet, szülészet, vegytan, botanika területén „*e tudományok hasznos és gyümölcsöző gyakorlásához*”. A bizottság, meggyőződve a kórház-probléma égető voltáról, megvizsgálta, miképpen lehetne Nagyszombatban kórházat építeni. Először arra gondoltak, hogy talán át lehetne alakítani erre a célra a szegényházat; a bővítéshez elég nagy telek áll rendelkezésre, de mivel alapítvány nincs a betegek ellátására, fenntartása sokba kerülne. Másik szempont: „*Továbbra is kétes maradna, vajon meglenne-e a betegeknek olyan választéka, amit megkövetelnek a betegágynál tartott kollégiumok? Ebben a városban nem sok idegen fordul meg, a szegényekről gondoskodnak, ezek nem könnyen engednék meg, hogy átszállítsák őket közkórházakba.*”

A bizottságnak küldött jelentésben kitérnek a könyvtár állapotának jellemzésére is: „*A könyvtár egyelőre inkább könyvei számával és díszes külsejével érdemel figyelmet, mint könyvei választékával. Legnagyobb részben ugyanis tele van bölcséleti, hittudományos, aszkétikai és más hasznavehetetlen könyvekkel. Leszámitva a pétérváriakat, nincsenek benne semmiféle Tudományos Közlemények, semmilyen újság sem, sőt majdnem semmi sincs az orvostudományra (kiemelés tőlünk), az egyetemes történelemre, természetrajzra és irodalomtörténetre vonatkozóan ... ennél fogva hiányt szenved nemcsak a tanulóifjúság, hanem a tanárok dicséretes igyekezete is a könyveknek e szegénysége miatt.*”

A kapott vélemények alapján állást foglal a bizottság az egyetem Budára költöztetése mellett és indoklásában felhossa, hogy az orvosi kar épülete könnyen eladható Nagyszombatban magánosnak vagy alkalmas közintézmény céljára is. Ha itt maradna az egyetem, elkerülhetetlen lenne egy új kórház építése és javadalommal való ellátása, viszont ilyen kiadással az ország belsejében is létre hívható hasonló intézmény. Megállapítják, hogy „*a helyváltoztatással nem kell tartani semmiféle zavartól a tudomány terén, sőt az orvosi kar, amely Nagyszombatban tesped, csakhamar gyarapodni fog, ha olyan helyre kerül, ahol kórházak vannak, s így mihelyt odaérkezett, mindjárt a betegek ágyánál lesznek megtarthatók az előadások és ennek az oly hasznos tudománynak a növendékeit tudományuknak mintegy elővételezett gyakorlatával lehet majd felkészíteni a közös szolgálatára.*”

A valószínűleg *Kempelen* által fogalmazott és *Niczky* jegyzeteivel ellátott latin nyelvű irat azzal fejeződik be, hogy „*... az orvostudomány valamennyi részének helyes és rendes gyakorlata számára lenne már két kórház, lenne hely a fűvészkert számára; ... ezért a Királyi Bizottság úgy véli, hogy Magyarországnak ez a fővárosa nagyon alkalmas a Királyi Egyetem létesítésére*”.

Egy másik levéltári dokumentum, mely mintegy összefoglalja a nagyszombati egyetem Budára helyezését kapcsolatos kérdéseket (*Niczky* signójával), szintén megállapítja, hogy „*az orvosi karnál nincsenek kórházak, így egy része ennek a tudománynak nem tanítható megfelelően. Ebből a hiányosságból fakad aztán,*

hogy nem szívesen alkalmaznak városi vagy megyei orvosnak olyan doktort, akinek nem volt alkalma egyetemi tanulmányai során az előadott Praxis Medicat valóban gyakorolni. Ez a felszerelésben való hiányossága a karnak az ott elvégzett tanulmányi évek eredményességét annyira csökkenti, hogy kevés fiatal embernek támad kedve tanulmányait itt folytatni.

Ugyanez vonatkozik a sebészetre; az anatómiai oktatás is kárát látja a kórház hiányának; nincs hulla boncolásra; mióta az egyetem fennáll, egy hullát kaptak.”

A Budára helyezés mellett szól a jelentés szerint, hogy „az orvosi kar részére máris rendelkezésre áll egy jól felszerelt polgári kórház, ahol 50—60 különféle bajokban szenvedő beteget lehet egyszerre elhelyezni. A sebészet és szülészet gyakorlata itt folytatható, mivel sebesült, beteg és szülő nők fekszenek itt.

A kórház szolgáltatja a szükséges hullamennyiséget is. A lábadozó betegek is megtalálhatják nyugalmaikat, mivel a kórház könnyen megközelíthető, jól felszerelt és az épületek is jó állapotban vannak”

Egy újabban előkerült jegyzőkönyv tanúsága szerint,⁸ mely egy vegyes bizottsági ülésen készült, az egyetem Budára költözésével kapcsolatban 1777. január 16-án, az orvosi kart teljes egészében az anatómiai és kémiai intézettel együtt a Várba akarták költöztetni, és elrendelték, hogy mérjék ki nemcsak a kémiai kísérletekhez szükséges kályha helyét, hanem minden más gyakorlat számára szükséges helyiséget is. Az iraton szerepel *Mária Terézia* saját kezű bejegyzése, mely szerint: „semmi anatómia, sem kémia, sem könyvnyomda a vár főépületében; a kémia a tűzveszély miatt”. Valószínűleg ez a vélemény került előtérbe, mikor nem az eredeti elgondolás szerint helyezték el az orvosi kar különböző részlegeit. A jegyzőkönyv szerint a bizottság a kórház problémáját a kar vezetői személyes intézkedési jogkörébe utalta. A botanikus kert céljára megfelelő telek keresését is elrendelték.

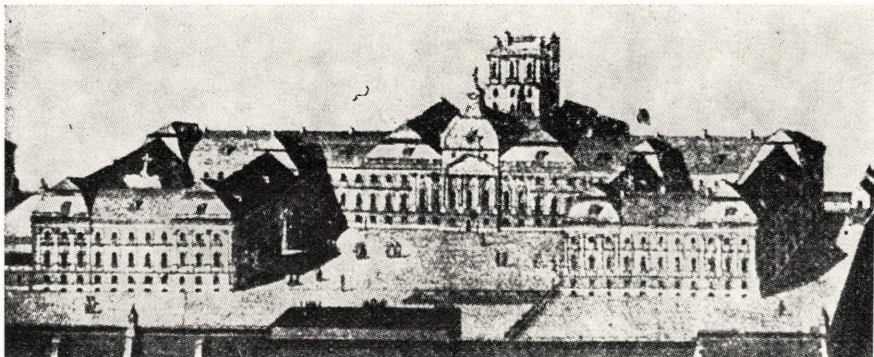
A bizottsági jegyzőkönyvekhez fűződő királyi döntések alapján 1777. február 17-én megszületett az egyetem átköltöztetése iránt intézkedő jogszabály, márciusban a gyakorlati intézkedések, májusban az épületek átadása, átvétele. Kijelölték a Várpalotában és azon kívül elhelyezkedő, egyetemi célokat szolgáló helyiségeket. Az orvosi kar lényegében a Várpalota melletti, ún. Stöckl-épületben⁹ helyezkedett el; itt tartották az elméleti előadások egy részét, a gyakorlatiakat pedig a városi kórházban. A múzeumok a Várpalotába kerültek, és a nagy egyetemi épületben tartották a bonctan, elméleti sebészet, patológia, élettan és gyógyszer-tan előadásait.

A fűvészkertet a Krisztinavárosban alakították ki, ide szállították a nagyszombati botanikus kert csekélyszámú növényét. A kezdetleges állapotokon Budán sem sikerült túljutni a fűvészkerttel kapcsolatban.

Az egyetem átköltözése simán és tervszerűen történt. 1777. november 3-án

⁸ *Szalatnai R.* : Kempelen Farkas és az Egyetem átköltöztetése Budára. Bp., 1959. 14—21. Jegyzőkönyv a bécsi udvari kamara levéltári anyagából; először közli németül a tanulmány szerzője. (1777. jan. 16. 24. cs. 35. sz. Protocol. Com. Mixtae . . .)

⁹ Melléképület a Várpalota közelében; 1849-ben leégett és helyére került az ún. Stöckl-épület, melyben az udvari plébános lakott.

Az Orvosi Kar egy részének otthont adó királyi vár 1780-ban

megkezdhették az első budai egyetemi tanévet, mely még természetesen nehézségekkel volt teli: előre nem látott tervezési hibák, a szükséges munkálatok lassú üteme, anyagihiány stb. Belső szervezésre, az elhelyezkedés részletproblémái megoldására ezután került sor.

AZ ORVOSI KAR BUDAI MŰKÖDÉSE (1777—1784)

Az egyetem áthelyezésének egyik döntő szempontja az orvosi oktatásban oly fontos szerepet játszó kórházprobléma volt, és sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az maradt Budán is. A medikusok gyakorlati képzése a budai városi kórház két szobájában történt, mely a régi Szent János kórház volt. A pestisjárványok idején keletkezett; 1713-ban kis földszintes, négy szobából álló ház volt, 12 szegénysorsú beteg részére berendezve. Alapítványok biztosították fentmaradását, de nem felelt meg a kórházi igényeknek.

Townson, Magyarországon járt angol utazó¹⁰ lehangoló jellemzést ad a budai kórházi, egyetemi viszonyokról: „a kórház rossz; bár az jó, hogy az egyetemhez tartozik, de csak nagyon kevés beteget tud felvenni, 12—15-öt; az egyetem gazdag alapítvánnyal rendelkezik; jó a természetrajzi és fizikai gyűjtemény. A könyvtár szép, nagy teremben helyezkedik el, de kevés új tudományos könyvvel rendelkezik. Használata akadálytalan, mégis úgy találtam, kevesen látogatják. A botanikus kert jó, de nagyon kicsi a melegháza.”

1783-ban II. József meglátogatta az egyetemi kórházat és ittjártakor olyan felhőborító állapotokat talált, hogy utasítást adott, ideiglenesen a Várpalotában helyezték el a klinikát, egészségesebb helyen.¹¹ A budai kórház igazgatósága

¹⁰ Townson, R. : Travels in Hungary. (London, 1797); 71. old.

¹¹ O.L. C 67 1160 No 14127 Királyi Parancs, amit 1784. május 26-án adtak ki; 235. p. verso, 17. pont.

nem intézhette rendesen a kórház gazdasági ügyeit sem, mert egy királyi leira szerint¹² meg kell követelni tőlük az elszámolást, melyet a számvevőség szigorúan vizsgáljon át és nyilvánítson utána véleményt, hogyan lehet a jövőben a hanyagságot elkerülni.

Rendelkezésre állnak az egyetem budai korszakából az épületek, berendezések és ingóságok állapotával foglalkozó jegyzőkönyvek.¹³ Ezek tanulmányozása alapján megállapíthatjuk, hogy bár ekkorra a berendezkedés megtörtént, az egyetem ünnepélyes megnyitása lezajlott, az alapítólevél büszkeséggel szól a Budára költözésről, a palota átengedéséről, az építkezésekről, megállapítja, hogy „mindazt, amire őszinte szándékkal törekedtünk, a befejezettség állapotába juttassuk el”, de az orvosi kar viszonylatában erről nem lehetett szó. Anyagi vonatkozásban a legigényesebb kar lévén, állandóan folyt a harc — hasonlóan a nagyszombati időszakhoz — a nagyobb pénzügyi támogatásért, technikai eszközök, könyvek beszerzéséért, a kórházi viszonyok javításáért.

Az anatómiai intézet leltára (teljes csontváz nem volt; összesen 4 teljes koponyán tanultak; 4 anatómiai tárgyú könyv szerepel a leltárban; fel is említik, hogy „nincs több valamit érő anatómiai könyvünk, bár történnék e téren rövideesen kellő gondoskodás!”), melyet *Rácz Sámuel*¹⁴ vett fel vagy a *Winterl* által beadott vegyi laboratóriumi leltár, mely külön sorolja fel a Nagyszombatból hozott és a Budán beszerzett dolgokat, szinte hihetetlen szegénységről árulkodnak. *Winterl* is szóvá teszi az előadásokhoz és a kémia műveléséhez szükséges könyvek hiányát. A jegyzőkönyv szerint: „nem kételkedünk benne, hogy lassanként gondoskodás történik e hiány kiküszöböléséről *Trnka* és *Plenck* urak könyvtárának megvételeivel és más könyvek folyamatos beszerzésével, amelyeknek szükségére a tanárok rámutattak.”

A sebészeti tárgyak leltárát nem is küldik fel, csak akkor, ha az ezer forintért rendelt eszközök megérkeznek. Ebből is arra következtethetünk, hogy nem volt érdemes leltárt csinálni a szegényes felszerelésről. További építkezést látnak szükségesnek, legsürgősebbnek a fűvész- és gazdasági kertben.

Ebben a jegyzőkönyvben foglalkoznak a sebészeti előadóterem problémájával, ez is sokat elárul az oktatás körülményeiről: „*Mivel az elmúlt évben (1780) a sebészet tanára, Plenck József úr kérte a királyi tanácsot, hogy cseréljék ki a sebészeti előadóterem padjait, amelyek közel vannak a kályhához, tűzveszély miatt, és helyezték el azokat másképpen, a július 22-i ülésen elhatároztuk, hogy az épületek felülvizsgálata alkalmával személyre vesszük a sebészeti előadótermet*

¹² Ua., mint 11. sz. alatt, annak folytatásaként.

¹³ O.L. C 141 No 16 Acta Senatus Regiae Universitatis Budensis, 1782. április; Visitationis Aedificiorum Protocolum remittitur. 430—460. p.

¹⁴ *Rácz Sámuel* (1774—1807) Pesten született, orvosi tanulmányait Bécsben végezte. Eleinte Nagybányán működött, itt kezdte meg szakirodalmi működését is (Orvosi Oktatás; Borbélyi Tanítás). 1777-ben ő lett a magyar orvosi karon az első külső tag; 101 aranyat fizetett a tagságért. 1783-tól az anatómia professzora. Kinevezésével az orvoskari tanárok száma 6-ra emelkedett. Négyyszer volt dékán, és a rektori tisztséget is viselte. Nagy harcossá vált a magyar oktatási nyelv bevezetéséért vívott küzdelemnek.

és jelenteni fogjuk, hogyan lehetne a padokat a helyzethez jobban alkalmaznunk. Az előadótermet megszemlélve azt tapasztaltuk, hogy a padok nagyon közel vannak a kályhához, nehezen tudták őket itt elhelyezni, a tanterem szűk. Úgy véltük, hogy átmenetileg a következőképp lehet kiküszöbölni ezeket a hiányosságokat: a falon nyitott közbülső bolthajtással összekötendő a sebészeti előadóterem és a szomszédos szoba, melyet ugyanaz az évfolyam használ és áthelyezendő a tanár asztala rácsosztal együtt a teremhez csatolandó térségbe. Ha ezt kis költséggel megteszik, az előadóterem megfelelőbbé válik és jobban elhelyezhetők a padok a kályhától.”

A rendelkezésre álló további dokumentumok mozgalmasnak mutatják szervezeti és dologi ügyek szempontjából az orvosi kar életét. A felmerült problémákat sorra továbbítják illetékes helyre, s II. József ismert egyetemlátogatásai eredményeként, bár ő többször hangsúlyozta, hogy nem ért az orvosi dolgokhoz, gyors és személyes uralkodói intézkedéseket foganatosít. Abból a királyi parancsból idézünk apró intézkedésektől a jelentőseki, melyet Ürményi udvari tanácsos a Budai Egyetem helyzetével kapcsolatos beszámolójának több pontjára nézve folytatásként adtak ki.¹⁵ „Az anatómia tanára használja előadásaihoz Leber Anatómiáját. — 60 forintért vehet anatómiai készítményeket. — A sebészet tanára vehet 500 forintért eszközöket. — A botanika és vegytan tanára felhasználhat 300 forintot. — Kitáibél Pált rendeljék mellé évi 400 forint fizetéssel. Buzdítani kell a fiziológia tanárát, Prandtót, hogy foglalja össze röviden Haller Elementa-it. Az orvosi kar a legteljesebb szigort alkalmazza a doktorrá avatások terén. — A fűvészkert és az állatorvosi iskola ugyanazon a helyen legyen. — A hittudomány megszüntetett repetenseinek egyik ösztöndíját át kell vinni az orvosi karra és szét kell osztani két szegénysorsú orvosjelölt és ugyanennyi kiváló sebésztanuló között. — Mindenek előtt azokat kell majd tanári állásra alkalmazni, akik jártasak a külföldi, német, francia, olasz és angol nyelvekben, magukat a tanárokat pedig ösztönözni kell arra, hogy megtanulják azokat legalább annyira, hogy megértsék az elismert szerzőket. — Buzdítani kell azokat a tanárokat a Budai Egyetem orvosi és bölcsészeti karán, akik külföldi egyetemekre jártak, hogy ápolják tudományos kapcsolataikat, és kezdeményezzék egy tudományos társulat megalapítását. — Azzal kapcsolatban, hogy Magyarországon minél hamarabb általánossá tegyék a német nyelv használatát, elhatározzuk, hogy mostantól fogva ... csak olyanokat nevezzenek ki egyetemi tanári állásra, akik annyira bírják a német nyelvet, hogy ezen a nyelven legyenek képesek tanítani az ifjúságot.”

AZ OKTATÁS SZÍNVONALA BUDÁN

Az első rendelkezésünkre álló nyomtatott tanrend a Budai Királyi Tudományegyetemen az 1778/79-i¹⁶, mely szerint nyáron reggel fél 7-től fél 8-ig a növénytant adják elő. Utána klinikai gyakorlat 8—9-ig, majd 9—10-ig élettan vagy sebészeti klinikai gyakorlat. 10-től 11-ig anatómia és szülészet, de csak

¹⁵ Ua., mint 11. sz alatt, annak folytatása.

¹⁶ Fejér, G.: *Historia Academiae Scientiarum Pazmaniae Archi-Episcopalis* ... Budai, 1835. X. szám.

kedden és pénteken. A délutáni órákban 2—3-ig gyógyszertan, 3—4-ig elméleti kórtan és sebészet. 4—5-ig télen vegytan, ugyanebben az órában a tanév során orvos-sebészi előadások magyarul. Bár 1780-tól a hivatalos előadási nyelv a német (előzőleg latin volt), a sebészek számára engedélyezték a magyar nyelvű előadásokat, ahogyan *Rácz Sámuel* sugalmazására kérték a hallgatók.

A Budára költözés kezdetétől a Ratio Educationis tanrendszere volt érvényben, mely lényegében az orvosképzés addig kialakult rendjét változatlanul hagyta, tankönyveket sem írt elő, hanem szorgalmazta inkább nálunk is a bécsi egyetem, illetve orvosi kar számára előírt tankönyvek használatát. 1783-ban összeírták a budai egyetemen használt tankönyvek jegyzékét, így az orvosi karét is.¹⁷ A kötelező és olvasásra ajánlott szerzők között találjuk a kortárs híres és elismert szerzőket: *Linné, Boerhaave, van Swieten, Haller, Stoll, Murray, Winslow, Vogel, Leber, Heister, Crantz, Plenck*; kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy e szerzők művei mellett a tanárok használják saját jegyzeteiket, közölik kutatásaik legfrissebb eredményeit hallgatóikkal.

Súlyt helyeztek arra is, hogy a tanárok alakítsanak ki saját tudományos könyvgyűjteményt az oktatás eredményességének fokozására. II. József 1783. február 7-én írja *Piller* tanár könyvbeszerzéssel kapcsolatos pénzkérésére:¹⁸ „Minden egyes tanár köteles a tanításhoz szükséges könyveket saját költségén beszerezni; azokat a műveket pedig, amelyeknek nagyobb az ára, bocsássa rendelkezésükre az egyetem könyvtára”.

II. József élénken érdeklődött mindig az egyetem élete, sorsa iránt. Ezt bizonyítják nemcsak személyes látogatásai, hanem intézkedései egész sora: türelmi pátense (nem katolikus is doktorrá avatható), az orvosi gyakorlatüzés jogának kölcsönösségét elrendeli a monarchia minden egyetemének okleveleire nézve; állatgyógyászati intézet létesítését rendeli el és az orvosi karhoz csatolja; a természetrajzi szűkület átkerül a bölcsészkarra; első tanára az orvosi karon *Piller Mátyás*.¹⁹

Arra nincs mód, hogy a budai korszak második felére oly jellemző jozefinista szellem következtében kialakult döntő változásokat az egész egyetem szempontjából ecseteljük. Annak megállapítására szorítkozunk, hogy az új rend intézkedései az orvosi karon is éreztették hatásukat, és a budai években gyökerezik a már Pesten, 1786-ban végrehajtott nagy „Reformatio Studiorum Josephina”, melynek intézkedései következtében az új orvosi tanulmányi rend alaposabb orvosi-sebészi kiképzést tett lehetővé, rövidebb idő alatt.

A hallgatói létszám a budai évek alatt emelkedett; természetesen, a végzettek száma kevesebb, mint a hallgatóké. A budai időszakban 45-en szereztek orvosi diplomát.

¹⁷ O.L. ASRUB (Acta Senatus Regiae Universitatis Budensis) 1783. okt. No. 14. 120.

¹⁸ *Pauler*, i. m. 295.; latinul közli; 1783. febr. 7.

¹⁹ *Piller Mátyás* (1733—1788) jezsuita, bölcsészdoktor. Számos művet írt. Előbb a Bécsi Theresianum igazgatója, majd Budán és Pesten a természetrajz tanára. Állattant és ásványtant tanított. Nagyértékű természetrajzi gyűjteménye volt, mely később az egyetem birtokába került.

Nem csökkent a felvidéki származású hallgatók számaránya, ugyanúgy a külföldi hallgatók száma sem a nagyszombati időszakhoz viszonyítva. Ennek okát elemezve, legtöbb szerző abban látja, hogy a szigorlatokon enyhén osztályoztak. A hallgatók lakhelye szerint, jöttek Erdélyből, a Felvidékről, Délvidékről, a Jászságból, öten voltak budai lakosok. Feltűnő, hogy a türelmi rendelet ellenére sem jöttek a protestánsok lakta területről. 1784-ben végez Budán az első Debrecenből jött orvosdoktor: *Tattay József*.

A budai évek alatti legmagasabb orvostudományi hallgatói létszám 11 (1783/84) és a legkevesebb 1779-ben: 2; ezek is külföldiek. Az egyetem budai korszaka alatt végzett orvosdoktorok közül kiemelkedik *Benkő Sámuel*,²⁰ aki később Borsod vármegye főorvosa lett, az egészségügyi helyrajzírás, orvosteleológiai megfigyelések és rendszeres kórboncolás hazai megteremtője. Kiemelkedő orvosírói tevékenységet a többi Budán végzett orvosdoktor nem folytatott, csak disszertációikat jelentették meg. Orvosi tevékenységük megítélése most nem feladatunk, de nem érdektelen, ha a rendelkezésre álló adatok alapján²¹ elemezzük disszertációikat. A 45 orvos értekezése körül 38 esetben sikerült megállapítanunk, milyen témakörből készítették dolgozataikat. Legtöbbször belgyógyászatból doktoráltak (21-en); bőrgyógyászatból hatan, hárman botanikából, szintén hárman gyógyszerantológiából, hárman szülészettől, 1—1 hallgató anatómiából, kórbonctanból, de sebészetből egy hallgató sem választott témát (gyakorlat hiánya!). Kiemelkedik témaválasztásával, felkészültségével, végzett munkája aktualitásával *Oesterreicher Manes József*, aki elvégezte *Winterl* tanár módszerével a budai gyógyforrások elemzését.

A végzett hallgatók témáik kifejtése során többé-kevésbé alkalmazták a tudományos munka elemi módszereit. Bár sokat idézik az ókori klasszikus orvos-szerzőket, korabeli irodalomra is támaszkodnak. Forrásaikat lapalji jegyzetben közlik, az értekezés végén pedig általában felsorolják az idézett szerzők nevét (műveik adatait nem). Feltűnő, hogy többször idéznek külföldi korabeli folyóiratirodalomból. Feltehetőleg használták az Egyetemi Könyvtár folyóiratállományát. Az idézett szerzők között nemcsak a kötelező tankönyvek írói nevével találkozunk, hanem olvasottságuk ennél szélesebb bázisú. E pozitív megállapítások mellett nem hallgathatjuk el, hogy az átnézett disszertációk elméleti, spekulatív megfontolások eredményei és összefoglalásai a témával kapcsolatos rendelkezésre álló nyomtatott irodalomnak. Nem egyéni és gyakorlaton alapuló megfigyelések szolgáltatták az értekezések alapanyagát. Ez a jelenség érthető, ha figyelembe vesszük, hogy nem állt rendelkezésre megfelelő kórházi beteganyag és a kémiai, anatómiai intézetek felszerelése sem volt korszerű.

A budai korszakban írt doktori értekezések pár kivételtől eltekintve, nagyon egyszerű nyomdai kivitelben, kis formátumban és kis terjedelemben készültek.

²⁰ *Benkő Sámuel* (1743—1825), *Trnka* halála után 1793-ban jelölték a praxis clinica tanszékére is. Működése külföldön is elismerést vívott ki számára.

²¹ *Győry T.*: Magyarország orvosi bibliográfiája. 1472—1899. Bp., 1900.

AZ ORVOSI KAR BUDAI ÉVEINEK ÉRTÉKELÉSE

Azon túlmenően, hogy a Budára költözés ténye nem zökkengette ki az orvosi kart a már Nagyszombatban kialakult pályájáról, biztosította az orvosképzésben a kontinuitást, lassan emelkedő, de érzékelhetően magasabb színvonalon. A Ratio Educationis bevezetése, az 1780-ban kiadásra került és az egyetem alkotmányát biztosító Diploma inaugurale Mária Teréziának feltétlenül nagy érdeme. A budai éveknél különösen a második felére eső II. József-féle reformintézkedések és a közegészségügy szempontjából is alkotó császár saját szavai illenek: „Soha sem hagytam figyelmen kívül, bármit találtak is ki a beteg és sebesült emberek gyógyítására, könnyítésére és életben tartására; minden egyes ember értékes volt előttem.”²²

Az ő személye, törődése és intézkedései nélkül az orvosi kar budai korszaka sivár szakaszát jelentette volna a magyar orvosképzésnek.

AZ EGYETEM PESTRE HELYEZÉSE (1784)

Az egyetem Budára helyezése alapos megfontolás és körülményes előkészítő munka után és globálisan értékelve, nemcsak az orvosi kar szempontjából, szerencsésen ment végbe. Annál drámaibbnak tűnik a Pestre helyezés; az uralkodó kevéssel előtte tett intézkedései (kórház felállításának elrendelése a Várban stb.) ezt sejteni sem engedték. Itt az áttelepítés indoka sem az egyetem érdeke volt, hanem 1783-ban az országos kormányiszékek áthelyezése Pozsonyból (Helytartótanács, udvari kamara, királyi kúria) az egyetem elhelyezését vonta maga után. Az áthelyezésnek kétségtelenül voltak előnyei: a hegy miatt Buda nehezebben volt megközelíthető, Pest fejlődése nagyot lendült, épült a Lipótváros, az egyetem is növelte a városfejlesztő kedvet, bár a város vezetősége sokszor kitért az egyetem méltányos kérései elől, de ugyanakkor féltették az ifjúság erkölcsseit a nagy város káros hatásaitól, s újra felmerült az egyetem Pestről való elhelyezésének gondolata. Ebben a kérdésben végső döntést csak 1802-ben hozta meg I. Ferenc, aki nem az egyetem továbbhelyezését látta indokoltnak, hanem az ifjúság erkölcsének megjavítását és rendeletileg tiltotta el az egyetemi hallgatókat a színház- és táncterem látogatásától.

A költözés az orvosi kar szempontjából nehéz helyzetet teremtett. Egyik hátránya volt, hogy a protomedikus hivatal,²³ mely tk. az orvosi karon belül működött, Budán maradt. Nem költözhetett a kar végleges helyére. Az 1784/85. tanévet a célra nem alkalmas pálos kolostorban töltötték. Ez alatt folyt a kar otthonául kijelölt jezsuita ház (Újvilág és Hatvani u. sarkán; ma Semmelweis és Kossuth L. u. sarok) átalakítása. A gyakorlati órákat a városi kórházban

²² Győry T. : Az orvostudományi kar története 1770—1935. Budapest, 1936.

²³ A protomedicus hivatal feladata volt többek között az orvosképzés ellenőrzése és igazgatása. 1803-tól az orvosi könyvek cenzurázását is itt végezték. A Pestre költözésig helyileg is a fakultáson volt.

Az Orvosi Kar pesti épülete a Hatvani és Újvilág utca sarkán

tartották 1786-ig, majd az Újvilág utcai épületben rendeztek be két kórtermet 16 beteg részére összezsúfolt helyen. Ez a volt jezsuita kolostor kétemeletes épület volt, itt helyezték el az egész orvosi fakultást, a dékáni hivatalt, az intézeteket, múzeumokat, a kémiai laboratóriumot, bonctermet, konyhát, előadótermeket. A legjobb helyet a természetrajzi gyűjtemény kapta, a kórtermek a II. emeleten szűk, szellőztethetetlen szobákban kerültek berendezésre, ahová a kémiai laboratórium szaga is behatolt. A földszinten állandó lárma zavarta az előadásokat. Az átfoltozott épület eleve nem volt alkalmas (kis szerzetesi cellák sora) az orvosi kar céljaira, és a további nagyobb arányú fejlesztés is már eleve ki volt itt zárva. A felszerelés sem volt kielégítő. Mind az elméleti, mind a gyakorlati szakok silányul voltak ellátva. 36 helyiség volt összesen az épületben, ezek közül is csak 18-nak volt két ablaka, a többi egyablakos volt. Tetem alig volt, amelyen a bonctant tanítani lehetett volna. Kevés volt a demonstrálandó beteg is.

A botanikus kertet a mai Szép utca környékén, a Ferenciek zárdájának kertjében helyezték el. Az állatgyógyintézet többször költözött; előbb Pesten a józsefvárosi Skopetz-majorban, majd a közelben levő Tavasz utcai Hülf-házban helyezik el; 1795-ben kerül a Rókus-kápolna melletti Krenedics-házba.

AZ ORVOSI KAR PESTI MŰKÖDÉSE 1806-IG

Az orvosi kar vezetői nem törődtek bele az adott helyzetbe; különösen éles harcot vívtak a klinikák jobb elhelyezéséért. Előbb a volt pálos kolostort kérték, de itt már akkorra papnevelő intézet létesült, majd a Rókus-kórházban igényeltek 20 ágyat, de a város vezetősége kérésüket elutasította.

1786-ban maga II. József volt az első látogatók egyike; felháborodott a látotakon és pénzküitalások formájában intézkedéseket hozott a viszonyok megjavítására, de döntő változás az épület hiányosságai miatt nem következett be.

1791-ben sikerült a klinikai ágyak számát szaporítani, de Bécshez képest ezen a téren még mindig nagy a lemaradásunk.

Oktatás szempontjából a tárgyalat időszak termékenynek mondható. 1786-ban életbe lépett II. József új egyesített tanulmányi rendje az orvosok és sebészek számára, 4 éves tanulmányi idővel. Eltörlik a promotiós esküt, helyébe ünnepélyes fogadalom letétele kerül; eltörlik a disszertációkat és disputációkat, helyébe gyakorlati vizsgák letétele kerül. Változások következnek be a tanárok személyében és tárgyaik elosztásában. *Plenck* már előzőleg Bécsbe került; meghalt *Schoretich*, majd *Piller*; utóbb *Trnka*; új oktatók kerülnek a karra: *Stáhly György*, *Stipsics Ferdinánd*, *Veza Gábor* (protomedikus), *Tolnay Sándor*, *Schönbauer József*, *Szening János*, *Schraud Ferenc*, *Eckstein Ferenc*, *Bene Ferenc* és *Stáhly Ignác*.²⁴

II. József halála után I. Ferenc megszünteti a német nyelv használatát, helyébe a latin kerül; visszaállítják a disputációkat, a disszertációkészítést. Megkezdí működését az első országos szemorvos, *Stáhly György*. Önálló tanszék lesz a sebészeti.

Az egész tárgyalat pesti korszak tk. a tanulmányi reformok sürgetésével és különböző tervek, javaslatok, beadványok készítésével jellemezhető. Ugyanis

²⁴ *Stáhly György* (1755—1802) előbb katonaoorvos volt, majd sebészetet és szülészetet tanított 1784-től, később Magyarország szemorvosa lett.

Stipsics Ferdinánd (1754—1820) elméleti orvostant, majd ált. kórtant és gyógyszeriant tanított. Többször volt dékán és rektor.

Veza Gábor kari igazgató 1786—1799-ig.

Tolnay Sándor (1747—1818) Bécsben végzett; Pesten az állatorvostan tanára 1786-tól haláláig.

Schönbauer József (1757—1807), állattan és ásványtan tanára 1789-től haláláig. Helyettesként egy tanévben kór- és gyógytant is tanított.

Szening János (1757—1806) előbb katonaoorvos, sebész, az egyetemen a bonctan tanára, később szülészetet is tanított.

Schraud Ferenc (1761—1806) Bécsben végzett, előbb megyei főorvos volt, majd 1793-tól az állatorvostant tanította. Nagy érdemeket szerzett a tehénhimlőoltás és járványok leküzdése terén. Ő maga is hivatása áldozata lett: tifuszban halt meg.

Eckstein Ferenc (1769—1833) 1803-tól a gyakorlati sebészeti tanára.

Bene Ferenc (1775—1858) 1803-tól az elméleti orvostan és állatorvostan tanára, majd 1813-tól, illetve végleg 1816-tól a különös kór- és gyógytan tanára. Többször tett nagy külföldi utazásokat; ő hozta be a himlőoltást, megalapítója a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének. Egyik legjelentősebb magyar orvos-egyénség.

Stáhly Ignác (1787—1849) 1806-tól a sebészeti tanszék adjunktusa.

az 1790-es országgyűlés a le nem tárgyalhatott ügyek szabályozására, kidolgozására országos bizottságokat nevezett ki, így oktatásügyit is, főleg egy új Ratio Educationis megalkotására. Az ún. regnicolaris bizottság elnöke *Ürményi József* lett, az előkészítő munka a tervezettnél tovább tartott, 43 ülésen foglalkoztak a különböző javaslatokkal. Kiemeljük *Winterl, Rácz, Stáhly György, Stipsics, Tolnay, Veza Gábor* beadványait. Eddig még nem közölt, ismeretlen, idevágó latin nyelvű dokumentum került birtokunkba,²⁵ melynek lényeges pontjait az alábbiakban közöljük:

„Az Egyetem Rektor Magnificusának.

Minthogy Kegyes Királyi Határozat . . . megparancsolta az Orvosi Karnak, hogy terjessze elő az Országos Bizottság által kidolgozott Orvosi Tanulmányi Tervhez fűzött megjegyzéseit: egyúttal azonban azt hiszi, hogy mivel az említett terv, amely rászorol az Orvosi Kar jogos megjegyzéseire, semmiképp sem egyeztethető össze a gyógyítás tudományát tanulmányozók valódi javával, az a kötelesség hárul rá, hogy ehelyett más, konkrétabb tervet készítsen és terjesszen elő legfelsőbb helyen, nem csupán megjegyzéseket az említett tervhez, hanem itt mellékelten más tervezet nyújt be az Orvosi Kar, amely tartalmazza az orvosi kidolgozott tanulmányok tervezett rendjét, és kéri, hogy mielőbb továbbítsák a Magas Kir. Helytartótanácsnak.

A Kar rendkívüli üléséről, melyet Pesten tartottak 1803. január 7-én.

Dékán s.k.

A Magyar Kir. Tudományegyetem Orvosi Kara

Az Orvosi kar megjegyzései:

I. Általános megjegyzések I-ször Az Orvosi Kar megjegyzései az Országos bizottság által kidolgozott orvostanulmányi tervvel kapcsolatban.

- 1. A preparatumok elkészítése nem a tanulók, hanem a tanárok feladata.*
- 2. Helytelen a fiziológia tanítása mindjárt az első évben. Következzék az anatómia és kémia után.*
- 3. A természetrajz tanára ne terjeszkedjék ki a természet mindhárom tartományára, hiszen a botanikát úgyszintén külön tanítják.*
- 4. Nem helyes a kémiát mindjárt a gyógyszerészeti vegytannal kezdeni, hanem előbb ennek elemeit kell előadni. Alkímia oktatása felesleges.*
- 5. Helytelen előbb a sebészeti kórtant tanítani és aztán az általános kórtant.*
- 6. A második évben felesleges a botanika tanítása.*
- 7. Helytelen elválasztani a sebészeti műtéttantól a műszerekről és kötésekről szóló tanítást.*

²⁵ Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár XI. (Tört. dok. szakgyűjtemény). Gy. sz. 4986.

8. A közegészségtant és a törvényszéki orvostant csak az utolsó évben lehet tanítani.

9. A kétéves tanfolyamon helytelen mindjárt az első félévben az orvosi tárgyak előadása.

10. A kétéves tanfolyam hallgatói számára helytelen kötelezővé tenni a közegészségügy tanulását.

11. Az állatgyógyászat tanítására bőven elegendő egy esztendő.

II. Az orvostudományi tantárgyak helyesebb elrendezésének terve

A. Alapelvek.

1. Az orvostudomány és sebészet együttes tanítása feltétlenül szükséges.
2. Akár ember-, akár állatorvosról van szó, tanulja meg valamennyi számára és a köz számára hasznos orvosi tantárgyat.
3. Bölcséleti tanulmányok bevezető végzése nélkül senki se kezdhesen orvostudományi tanulmányokat.
4. Tárgyalandó valamennyi orvosi és sebészeti tantárgy logikus rendben ; az egyes tárgyak ismeretei legyenek egymással kapcsolatban.
5. A tantárgyakat osszák szét négy évre a doktori fokozat jelöltjei számára, két évre pedig a magisteri fokozat jelöltjei részére. Ezzel meglesz az egyenlőség a többi cs. kir. egyetemmel.
6. Nem kell elárasztani a hallgatókat tananyaggal. Ezért a tanfolyam minden egyes évében csak három rendes, kötelező tárgyat adjanak elő számukra.
7. A legfontosabb és a leggyakorlatibb tárgyakat teljesen le kell adni, s ezeket napjában kétszer kell tanítani, délelőtt és délután is."

A tervezet ezután ismerteti az orvos-sebészeti tanulmányok rendjét, külön a négyéves tanfolyamét és külön a kétévesét. Külön terjedelmes fejezetben foglalkozik a megjegyzések kifejtésével, mit-mikor-miért kell tanítani, illetve tanulni.

1803-ban kezdték tárgyalni a magyar regnicolaris bizottság elaboratuma alapján az orvosi tanulmányok reformtervezetét az államtanácsban. A javaslatok alapján 6 éves tanfolyamrendet alakítottak ki (az általunk ismertetett kari tervezetet ilyen szempontból nem vették figyelembe), de mivel a jóváhagyás előtt a bécsi egyetemen már 5 éves tanulmányi rendet vezettek be, a conformetur-elv kísértése nyomán, nálunk is 5 éves lett az orvosképzés, s ez lett a 15 éves előkészítő hatalmas munkának a legkézzelfoghatóbb eredménye azon kívül, hogy az eddigi tárgyakhoz csatlakozott a szemészet, az állatgyógytan, a therapia specialis, a törvényszéki orvostan és orvosi rendészet. E két utóbbi tárgy alkotta tk. az államorvostant, amely nálunk 1793-ban kapott önálló tanszéket, megelőzve sok évvel Ausztria és a német örökös tartományok egyetemeit.

A pesti időszak tárgyalt 22 éve alatt összesen 255 orvosdoktor végzett. A hallgatók száma természetesen ennél jóval több volt. Az évi csaknem 12 fős átlag létszámnövekedést jelent a budai évekhez viszonyítva. Még mindig magas a külföldi hallgatók létszáma, 8% (enyhe szigorlatoztatás vádja még mindig éri a kart), aránytalan az egyes országrészekről jövő hallgatók számbeli megoszlása.

Reflexiones Facultatis Medicæ.

I. Reflexiones rite
ex uterino

II. Reflexiones Facultatis Medicæ
gesta circa Placum Stati Me-
diæ per Regnicolarum Deputationem
elaborati.

1. Superflua est in Placillo
 auditorum omnium communis exerci-
 tatio in conficiendis preparatis
 anatomicis, quod labores similes
 utique non ad docendos, sed ad docen-
 tes adineant.

2. Incongrua est Physiologia
 primo statim cursu Anno Doctæ; vi-
 quidem Physiologia, quæ principis
 anatomicis, et chemicis superstra-
 enda est, eo ipso non nisi altero
 cursu anno ad intellectum tradito-
 rum cum fructu doceri possit.

3. Superfluum est, ut Hi-
 storica Professor Placis Specia-
 lis se extendat super omnia tria
 regna naturæ; cum Botanicam
 Medicos aliquin speciatim do-
 cere consuetum sit.

4. Non convenit Chem-
 am statim a Chæmia pharmaceutica
 disjunctam esse.

Az Orvosi Kar megjegyzései az Országos Regnicolaris Bizottság
 tanulmányi tervezetével kapcsolatban

J. R. U. M.

Cum per ^{Alimentationem} ~~Alimentationem~~ ^{Provisionem} ~~Provisionem~~ Regia
 Magnifico-gubernatio Ex. Consilii L. R.
 = S. P. Augusti a. p. 1803. huc ^{trans}
 scriptam facultas Medica jussa
 fuerit, suas circa planum studii
 dii medici per Regnicolam Depu-
 tationem elaborari petitiones
 proponere. ~~Proponere~~
~~proponere~~ ~~proponere~~
~~proponere~~ ~~proponere~~
 Med. // cedat autem ex hoc, quod
 planum memoratum justis ~~fac~~
 cultatis Medicae reflectionibus
 obnoxium cum utilitate vera studio
 Patrie salutaris in ambulationem
 mentis componi potest, sibi officiosa in a-
 cubera planum in locum hujus, ap-
 ud Convictus Domus, ~~et~~ ^{sub} ~~sub~~
~~non tantum~~ ~~reflexiones~~ suas in planum ~~hanc~~
 memoratum Regnicolam ~~exhibet~~ ~~fac~~
 cultas Medica, ~~quod~~ ~~ad~~ ~~difficultatem~~
~~quod~~ ~~disciplinam~~ ~~non~~ ~~medicam~~ ~~possit~~
~~planum~~ ~~conferre~~ ~~studium~~ ~~medicum~~ ~~possit~~
~~planum~~ ~~conferre~~ ~~studium~~ ~~medicum~~ ~~possit~~
 elaboratum isthic exhibet
 facultas Medica sub ff. oratgata
 Ex. Consilium L. R. quo orsus
~~quod~~ ~~disciplinam~~ ~~non~~ ~~medicam~~ ~~possit~~
~~planum~~ ~~conferre~~ ~~studium~~ ~~medicum~~ ~~possit~~
 hinc die 7. Jan. 1803 celebrato
 Decimus
 J. R. U. M.

T

Az Egyetem rektorához küldött tervezet kísérő dékáni irata (1803. január 7.)

Kiváló hallgatók sora végez ezekben az években: *Kitaibel Pál, Nyulas Ferenc, Földy János, Szening János, Kovács Mihály, Pataky Sámuel, Eckstein Ferenc, Lenhossék Mihály, Schusztér János, Stáhly Ignác* és sokan mások. Pár sikeres értekezéstől eltekintve a disszertációk még mindig nem önálló laboratóriumi vagy klinikai vizsgálaton alapuló munkák, hanem elméleti rekapitulációk és irodalmi kompilációk.

A PESTI IDŐSZAK MÉRLEGE

Pozitív jelentőségű, hogy az orvosképzés az újabb kényszerű költözés következtében sem vesztette el lendületét, kontinuitása megmaradt; az adott körülményekhez rugalmasan és nem belenyugvóan alkalmazkodva harcolt tovább a kar jobb elhelyezésért, felszerelésért, több betegágyért. Bár az oktatói gárdában több személyi változás bekövetkezett, ezek a változások nem támadták alapjaiban a kar szellemét. A hallgatói létszám szaporodott, több lett az évenként végző diplomások száma. A kar vezetői sok időt, energiát fektettek a jobb orvosképzés megvalósítását célzó tanulmányi reformok kialakításába, elfogadtatására. Számos tárggyal gyarapították a tantervet, bizonyos ponton (államorvostan) megelőzték Európa többi egyetemét. Számos olyan kiváló egyéniségű és adottságú orvos nyert oklevelet ezekben a pesti években, akik később sokat megvalósítottak elődjeik meghíusult terveiből.

Nem fejezhetjük be értekezésünket anélkül, hogy az orvosi kar budai és pesti évei értékelésénél meg ne emlékeznénk az *Egyetemi Könyvtár és Egyetemi Nyomda* szerepéről az orvosképzésben.

Az 1777-i *Ratio Educationis*²⁶ külön paragrafusokban emlékezik meg az Egyetemi Könyvtár és az egyetemi könyvnyomda jelentőségéről az oktatásban: „*A könyvtárak nélkülözhetetlenségéről már történt említés. Itt kell a leggazdagabbnak lennie, ahol a hallgatóknak nem felületes mázt kell kapniuk a tudományokból, hanem a legteljesebb kiképzésben kell részesülniük, amit a legjobb könyvek kitartó olvasása nélkül egyáltalán el nem érhetnek.*” „*A tanügy bővebb gyarapítására az egyetemhez könyvnyomda is csatoltatott. Ez a nyomda kizárólagos kiváltságot fog élvezni az összes könyvek nyomtatására, melyek ... a tanintézetek számára meg vannak állapítva.*”

Szemügyre véve az Egyetemi Könyvtár történetét, az egyidősnek mondható az egyetemével. Kezdetben jól kielégítette az oktatás szükségleteit. Vezetői az egyetem tanárai közül kerültek ki. Lényeges változás a könyvtár életében a jezsuita rend feloszlatása és az egyetem királyi egyetemmé válása után sem történt; bár funkciója kibővült, szervezési politikája ugyanaz maradt: mind a régi, mind az újabb állomány háromnegyede theologiai jellegű volt.

Feltétlenül érdemesnek látszik azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy az orvosi kar felállítására előtt volt-e egyáltalán, és ha igen, milyen jellegű orvosi irodalom állt rendelkezésre. Szerencsére 1690-ből rendelkezik az Egyetemi Könyvtár

²⁶ Az 1777-i *Ratio Educationis*. Ford., bev. és jegyz. *Friml A. Bp.*, 1913. CC. é. CCI. par.

katalógussal, melyből pontosan megállapítható az orvosi irodalom mennyisége és minősége.

Az orvosi könyvek száma meghaladja a 100 kötetet; „*Medici*” címszó alatt szerepelnek a katalógusban, és bár vannak besorolási hibák, felmérhető és jellemezhető az állomány. Röviden: inkább könyvészeti szempontból jelentős klaszszikus orvosi művekből áll az orvosi irodalom, a korabeli szakmunkák száma elenyészően kevés. Ugyanígy jellemezhető egy 1774-ből származó katalógus alapján a későbbi állomány, az orvosi kar működésének ötödik évében.

Az egyetem Budára költöztetése előtt az állomány kétharmadát visszatartották, ennek ellenére szépen fejlődésnek indult a könyvtár, és 1783-ban már több mint 15 ezer kötet van a könyvtárban. Az egyetem rendelkezésére álló 48 helyiségből ötöt kapott a könyvtár: olvasóterem, olvasószoba a tanárok részére, írni helyiség és kétszobás igazgatói lakás. Lassan krónikussá válik a helyhiány, zsúfoltság. A kötetek rossz állapotban, a berendezés szegényes, a feldolgozó munka hiányos. 7—8 olvasó fordul meg naponta a könyvtárban; 1781-ben az összes olvasók száma 709 volt. A beszerzési keret évi 500 forint volt, de nem kapta a könyvtár folyamatosan. II. József intézkedései nyomán javult kissé a helyzet. Az orvosi művek száma 1790-ig 766 kötetre emelkedett; az állomány 5%-át jelentették. Az 1690-es katalógusban szereplő, inkább könyvészeti szempontból jelentős művek kicserélődtek, eltűntek, modernebb lett az állomány jellege.

Az egyetemi könyvtár vezetői — felismerve az orvosi kar nagyon szerénynek mondható könyvtári ellátottságát —, a rossz anyagi lehetőségek ellenére, törekedtek az egyetem orvoskari tanárai értékes könyvgyűjteményei megszerzésére. Így került az állományba, jelentősen gazdagítva azt, *Winterl, Plenck, Trnka* és *Veza* orvosi jellegű könyvtára.

Az Egyetemi Nyomda szerves része már a nagyszombati egyetemnek is. Sok privilégiumot élvezett, a 18. sz. elejétől működése fellendült, az ország vezető nyomdájává vált. Itt nyomják a disszertációk jelentős részét, a tankönyveket, a hivatalos egyetemi nyomtatványokat, az egyetemi tanulmányokat elősegítő teológiai, bölcsészeti, orvostudományi viták anyagát. Az egyetem Budára költözésekor követte az egyetemet; elnevezése 1778-tól Királyi Egyetemi Nyomda. Anyagi szempontból a nyomda működése a következő két évtizedben nem mondható sikeresnek. Az egyedüli szabadalmak ellenére egy fillér jövedelme nincs.

1798-ban fellendül a nyomda működése: megkezdik a betűöntőde bővítését, átszervezését, Budára jön *Bikfalvi Falka Sámuel*; de az ezután következő korszak, mellyel nagy fejlődés indul meg a nyomda életében, már nem tárgya mostani vizsgálódásunknak.

Az egyetem budai és pesti évei (1806-ig) alatt sok munkát adott a nyomdának. Az innen kikerült nyomtatványok ebben az időszakban szerfölött egyszerűek külső kiállítás szempontjából, egyébként elfogadhatók. Az orvosi kar tanárai az első évtizedekben műveiket általában nem itt nyomtattatták, mivel vagy egyáltalán nem kaptak szerzői honoráriumot, vagy nagyon csekély összeget. Ugyanakkor Bécsben lényegesen magasabb szerzői tiszteletdíjat fizettek.

Külön elemzésre vár, hogy pontosan hány orvosi művet, disszertációt és milyen példányszámban jelentettek meg az orvosi kar felállításától kezdve a kar kétszáz éves történetén át az Egyetemi Nyomdában.

Pár szót kell még ejtenünk a tárgyalta időszakban a *cenzúrakérdésről*. Az orvosi könyvek cenzúráját az orvosi kar felállítása előtt is már Bécs látta el. Ebből az szempontból nem közömbös, hogy 1751-től *van Swieten* az újjászervezett cenzori hivatal vezetője. Bár Mária Terézia idejében volt preventív cenzúra (tiltott könyvek katalógusa) és repressív könyvvizsgálat, de voltak ún. félig tiltott könyvek, melyeket engedély mellett, kutatók, tudósok használhattak.

II. József 1781-es cenzúrarendeletének több pontját maga dolgozta ki: eredetileg teljesen mentesíteni akarta a cenzúra alól a jogi, *orvosi* és katonai irodalmat, bár erre aztán — valószínűleg környezete befolyására — nem került sor. Bécsre központosított cenzúraszervezetet épített ki, melyben minden feladatot világi személyek láttak el.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy ha figyelembe vesszük a hazai orvosképzés kezdeti szakaszában rendelkezésre álló orvosi jellegű egyetemi könyvtári szakirodalmat, annak örvendetes gyarapodását, a tanárok példamutató szeretetét a saját könyvtár létesítése, gyarapítása, sorsának alakulása iránt; azt az orvosi könyvek kiadása körüli szabadabb légkört, a külföldi eredetű szakkönyvek szabadabb revízióját és beengedését az országba, a Ratio Educationis és több királyi rendelet progresszív intézkedését az orvosi tankönyvek használata területén és a kitűnő lehetőségeket, amelyeket az Egyetemi Nyomda szolgáltatott, nem tartjuk indokoltnak az eddig kialakult pesszimista felfogást az orvosi kar könyvtári és nyomdai ellátottsága területén. Nem volt kirívó ellentét a könyvek, könyvtári, nyomdai ellátottság és az orvosi kar egyéb technikai, anyagi felszerelése tekintetében a tárgyalta időszakban.

A II. Ratio Educationis bevezetésével kezdődő időszak már egy újabb fejezetét jelenti a magyar orvosképzés történetének, ezért vizsgálódásunkat itt lezárjuk.

Summary

By a decree—issued on the 7th November 1769—of Maria Theresia the University of Nagyszombat (founded in 1635) was supplemented by a Faculty of Medicine.

The first 5 appointed professors did their best on the field of theoretical teaching but had to cope with severe difficulties mainly in the line of practical teaching. The lack of hospital beds and other hindering causes led to the transfer of the Faculty to Buda in 1777.

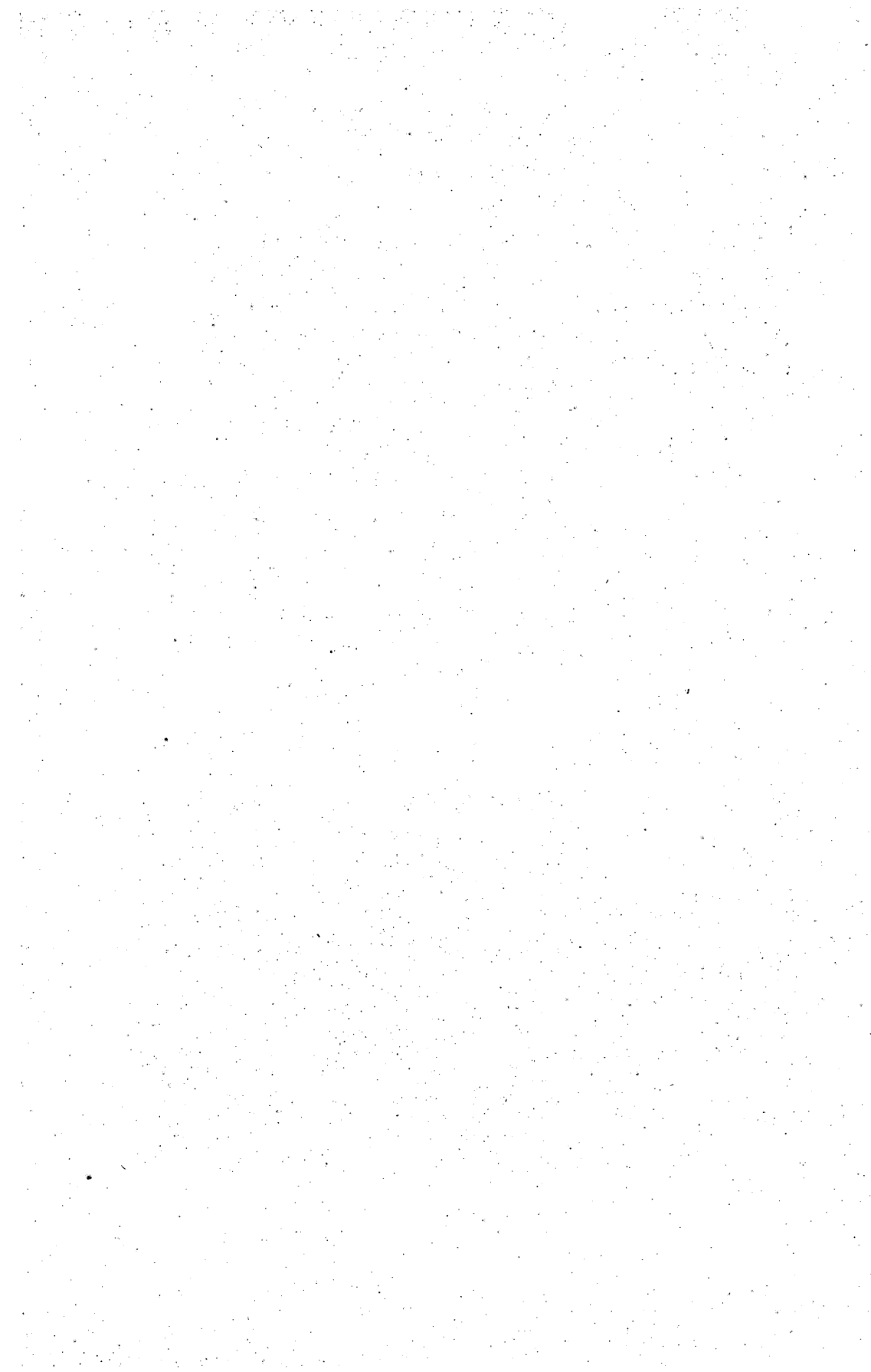
Between 1777—1784 the Medical Faculty was functioning at Buda chiefly in a building near to the royal palace. The practical training in internal medicine and surgery went on in two wards of the civil hospital (St. John Hospital).

If we try to value the years spent in Buda, we can only state: the Medical Faculty could preserve the continuity of its existence under hard circumstances on a higher level in some respects than earlier at Nagyszombat (the introduction of a new educational system: Ratio Educationis; the emission of the Diploma Inaugurale

by Maria Theresia, etc.). The Josephinian era had a more free atmosphere; its reform measures influenced in a positive way the life of the Faculty. It was due to the efforts of Joseph II. that the Faculty had been transferred to Pest in 1784.

The development of the Faculty was hindered here also by inconvenient placing, material and technical difficulties. The situation didn't improve substantially even in this period but the continuity of the Hungarian medical training was preserved. Some personal changes occurred in the teaching staff but this fact alone didn't alter the spirit of the Faculty. The number of the students and graduated was proportionally increasing.

Reform schemes were elaborated to improve the effectiveness of the medical training. The professors of the Faculty enriched these reform schemes by new subjects; with the introduction of State Medicine they came before many European universities. This period of the faculty (1784—1806) was completed by the introduction of the II. Ratio Educationis. A great number of eminent students finished their studies in this period, who not only continued the work of their predecessors but could rise later as members of the teaching staff the Hungarian medical training on a higher level.

DIE OFENER JAHRE
DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT
NACH DER ÜBERSIEDLUNG
DER TYRNAUER UNIVERSITÄT
1777 — 1784¹

von JÓZSEF ANTALL—VIOLA R. HARKÓ—TIVADAR VIDA
DAS UNTERKUNFTSPROBLEM DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT

Es ist eine bekannte Tatsache, dass die Sitzbestimmung der Tyrnauer Universität — und somit auch ihrer medizinischen Fakultät — von Anfang an *provisorisch* war. Denn auch die Gründungsurkunde der Universität enthält eine Feststellung, wonach: „*sollte Gott Ungarn im Laufe der Zeit vom Türkenjoch befreien, und es befände sich für die Universität eine geeignetere Stadt, sei es frei ... unsere Stiftung samt der Universität an einen anderen Ort zu übersetzen ...*“²

Dann wird in einem der Errichtungspläne einer medizinischen Fakultät für Ungarn erwähnt, dass „wir“ für die zu errichtende Hochschule „*einen in der Mitte des Landes gelegenen Ort wünschen*“.³

Auch Maria Theresia dachte in 1769, als sie die medizinische Fakultät in Tyrnau errichtete, an eine Übersiedlung der Universität nach Ofen, aber die materiellen Bedingungen waren damals noch nicht gesichert. Später erwähnte auch die Ratio Educationis (aus dem J. 1777 a. XIV) den Vorteil einer evtl. Verlegung des Universitätssitzes.

Der provisorische Charakter des Universitätssitzes war jedoch eher ein *prinzipieller* Zug, denn so lange Pressburg Schauplatz von Tagungen der Stände⁴ und Sitz der zentralen Regierungsbehörden war, könnte die zu Wien und Pressburg nahe liegende Tyrnau als Universitätssitz kaum dermassen periferisch angesehen werden, als dies bis zum XVI., oder seit dem XIX. Jahrhundert der Fall gewesen würde. Am Ende des XVIII. Jahrhunderts wurde dieses prinzipielles Provisorium zum endgültigen, denn in jener Epoche machte die anlaufende Entwicklung Ofen und Pest wiederum zum Herz des Landes.

¹ Text einer Vorlesung bei der Konferenz in Szomolány (Smolenice in der ČSSR), die am 9—10. Oktober 1969 anlässlich der 200-Jahrfeier der medizinischen Fakultät zu Tyrnau von Historischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften veranstaltet wurde. (Diese Fakultät wurde samt der ganzen Universität im J. 1777 nach Buda verlegt.)

² Lateinisch veröffentlicht in *Fejér, G.*: Hist. Acad. Scient. Budae, 1835. Documenta, S. 16.

³ *Projectum M. D.-ris Perliczi* in: *Linzbauer F. X.*: Codex sanitariomedic. Hung. Tom. III. S. 273.

⁴ Bis zum J. 1848.

GESCHICHTE DER ÜBERSIEDLUNG NACH OFEN

Gleichzeitig mit der Annahme der Ratio Educationis hat Maria Theresia über die Übersiedlung der Universität nach Ofen entschieden. Zur Prüfung der Angelegenheit setzte sie eine dreiköpfige Studienkommission bestehend aus *Kristóf Niczky*, *Farkas Kempelen* und *András Szabó* ein. Diese drei Männer haben die Übersiedlung einmütig empfohlen und eine diesbezügliche Eingabe am 22. Dezember 1776 an die Königin gerichtet.

Die zeitgenössischen Dokumente beweisen es klar, dass auch die Anforderungen der medizinischen Fakultät bei der Empfehlung der Übersiedlung eine entscheidende Rolle spielten. Die von *Niczky* unterzeichnete Urkunde⁵ stellt die für die Übersiedlung entscheidenden Gesichtspunkte in folgenden fest:

1. Die Universität soll im Lande zentral gelegen sein, damit sie von den Studenten leicht und nicht zu kostspielig erreichbar sei.
2. Sie soll nicht nur eine theoretische, sondern auch praktische Ausbildung geben (letztere war in bezug auf die medizinische Fakultät in Tyrnau kaum zu verwirklichen, denn es fehlte an Krankenbetten, technischer Ausrüstung, usw.).

Es können auch Objektionen geben: da sind doch die nötigen Gebäuden vorhanden, der Übersiedlung wegen würde die Kontinuität des Unterrichtes unterbrochen; die Übersiedlung ist viel zu kostspielig, usw. Diese sind aber leicht zu übergehen beziehungsweise widerlegen.

Die Autoren jener Urkunde (also die Kommission *Niczky*) haben *Ofen* als Universitätssitz für die geeignetste Lösung erachtet und zwar nicht nur wegen seiner zentralen geographischen Lage, sondern auch darum, weil da die einzelnen Fakultäten ungehinderter ihre Tätigkeit entfalten könnten. Sie heben hervor, dass für die medizinische Fakultät bereits ein gut ausgestattetes bürgerliches Krankenhaus zur Verfügung steht. Auch die Protestanten könnten hierher zu studieren kommen, eine königliche Verordnung gibt ja ihnen dazu die Möglichkeit.

Die Schwierigkeiten der Ofener Sitzwahl werden zwar nicht verschwiegen, es wird jedoch sofort ihre mögliche Behebung aufgeworfen. So das Problem des Verkehrs in die Burg bergaufwärts — der Ofener Stadtrat versprach den Bau eines Stiegwerkes; jenes der Wasserversorgung — drei Wasserleitungen sind vorhanden, die vierte befindet sich im Bau und es gibt auch Brunnen in Privathäusern; dann die Möglichkeit des sittlichen Verkommens der studierenden Jugend in diesem einst so berühmten Stadtviertel — durch gute Universitätsstatuten kann sie schon in Zucht gehalten werden, im Falle einer grösseren Ordnungsstörung kann die Hilfe der in der Nähe untergebrachten Militär in Anspruch genommen werden; man kann für die Universitätsjugend auch ein

⁵ Sie wird im Ung. Nationalarchiv im Faszikel „Acta ad translationem Universitatis Tyrnaviensis spectantia, 1776—1786“, Kennzeichen c 67 1160 unter dem Titel „Summarische Erläuterung der die Übersetzung der Universität von Tyrnau nach Ofen betreffenden Fragen“ (S. 108—117) aufbewahrt.

besonderes Wohnungsgebiet bestimmen, damit sie sich nicht dermassen zerstreut und man soll die in der Umgebung liegenden öffentlichen Bäder schärfer überwachen.

Als zweite Möglichkeit der Übersiedlung wurde auch die Stadt Pest ins Auge gefasst. Diese Lösung haben sie aber zurückgewiesen, denn dort standen die nötigen Gebäuden nicht zur Verfügung. Das Aufziehen von neuen Gebäuden würde sehr kostspielig gewesen und überdies käme somit die Universität nicht auf den selben Ort, wo die zentralen königlichen Behörden ihren Sitz hatten.

Für die Unterkunftsmöglichkeiten in Ofen wurden auch Pläne verfertigt und es wurde festgestellt, dass da nicht nur die vier Fakultäten bequem Platz finden, sondern auch das katholische Gymnasium funktionierte schon hier welches übrigens später *Ignác Semmelweis* besuchte.⁶ Aus einer Untersuchung der finanziellen Seite des Übersiedlungsproblems ging hervor, dass von den drei Alternativen (Verbleiben in Tyrnau, Übersiedlung nach Ofen, oder nach Pest) die Ofener die vorzüglichste ist, denn das Angebot des Ofener Stadtrates von zehntausend Florenen den Voranschlag der Ausgaben beträchtlich vermindert.

Laut eines neuerdings vorgefundenen Protokolls⁷ wird im Zusammenhang mit der Unterkunft der medizinischen Fakultät in Ofen erwähnt, dass die Fakultät gänzlich, also auch mit den anatomischen und chemischen Laboratorien in der Burg untergebracht werden soll. Weiters soll man nicht nur den Platz des zum Zweck der chemischen Versuche nötigen Ofens bemessen, sondern auch die für alle anderen praktischen Übungen benötigte Räumlichkeiten. Die einzelnen Einrichtungen der medizinischen Fakultät wurden dann doch nicht alle im Burgpalais untergebracht worden, wie dies ursprünglich geplant war. Dabei wollte man sicherlich die eigenhändigen Bemerkungen von Maria Theresia zum Text des Protokolls berücksichtigen, unter denen die fünfte so lautet: „Keine Anatomie, noch Chymie wegen Gefahr des Feuers“.

Im Sinne der zu den Kommissionsprotokollen beigegeführten königlichen Verfügungen entstand am 10. Februar 1777 die Rechtsvorschrift, welche die Übersiedlung der Universität verfügt hat und im März desselben Jahres lief die konkrete Verwirklichung der Übersiedlung an. Im Mai wurden bereits die für Universitätszwecke bestimmten Gebäuden übergeben und übernommen. Man hat innerhalb und ausserhalb des Burgpalais die Räumlichkeiten bestimmt, welche den Zwecken der Universität dienen werden. Ihr Proportion ist als gesund zu bezeichnen: 60% von denselben diente dem Unterricht, in 27+6 Räumlichkeiten wurden die Bibliothek und die Sammlungen (Museen) unter-

⁶ Antall, J.: Welche Rolle spielten das Familienheim und die Schule in der Entwicklung von Semmelweis' Persönlichkeit? In: Comm. Hist. Artis Med. Nr. 46—47 (1966), S. 95—116.

⁷ Protocollum Commissionis Mixtae so in Betreff der Übersetzung der Universität von Tyrnau nach Ofen und an denen hierzu einschlagenden Gegenständen den 16-ten Jäner 1777 abgehalten worden. Wien, Hofkammerarchiv Hung-Cam. Faszikel 34. Nummer 35. Mitgeteilt von Szalatnai, R.: Farkas Kempelen und die Übersiedlung der Universität nach Ofen (ung. mit deutscher Zusammenfassung) Budapest, 1959.

gebracht. Es wurden weiters die neun für allgemeine Zwecke geeigneten Räume (Kirche, Prunk- und Konferenzsaal, Archiv, usw.) bestimmt, während in 13 Räumlichkeiten Wohnungen geschaffen wurden.

Die letzten Vorträge wurden in Tyrnau am 24. August 1777 abgehalten und in der Folge einer planmässigen, glatten Abwicklung der Übersiedlung konnte man am 3. November 1777 das erste Ofener Studienjahr anfangen. Der erste Vortrag fand am 9. November statt. Dieses Lehrjahr ging natürlich noch mit Schwierigkeiten (unvorgesehene Planungsfehler, langsames Tempo der Arbeiten, Mangel am Material, usw.) vor sich, so dass es zur inneren Organisation und zur Lösung von Teilproblemen der Unterkunft nur im folgenden Studienjahr kommen konnte.

Die medizinische Fakultät war im Wesen in einem Gebäude neben dem Burgpalais untergebracht, im sogenannten „Stöckl“.⁸ Die theoretischen Vorlesungen wurden hier, die praktischen Vorträge aber im städtischen Krankenhaus abgehalten. Der botanische Garten wurde im Christine-Stadtviertel errichtet, man hat hier die wenigen Pflanzen des Tyrnauer Gartens angepflanzt. Wegen der weiteren Übersiedlung der Universität nach Pest bestand er nicht lange und somit konnten in Ofen die anfänglichen Schwierigkeiten hinsichtlich des botanischen Gartens gar nicht überwunden werden.

DIE OBJEKTIVEN BEDINGUNGEN DER OFENER UNTERKUNFT

Was das Krankenhaus-Problem anbelangt — welches, wie wir sahen, eines der entscheidenden Faktoren der Übersiedlung der Universität war — wird es vielleicht nicht uninteressant sein, wie der Professor der klinischen Praxis, *Michael Schoretitsch* seine Bedeutung in einer seiner Eingaben hervorhebt.⁹ Nachdem er auf die Bedeutung der klinischen Praxis in der ärztlichen Ausbildung hinwies, setzt er folgendermassen fort: „... wie nützlich und nötig ein Krankenhaus für die Praxis sei, geht noch mehr von der Tatsache hervor, dass die Zahl der Studenten wegen Mangel eines solchen Krankenhauses viel niedriger ist, denn jene Jungen, die sich der Medizin widmen, bemerken sehr wohl dessen Notwendigkeit, weshalb sie die Gelegenheit von Erfahrungen anderswo suchen. Da aber das Wettstreifen hauptsächlich von der Zahl der Studenten abhängt, folg es notwendigerweise; es wird dort ein grösseres sein, wo ein Krankenhaus zum Praktizieren vorhanden ist. Ein Mangel des letzteren verhindert auch das Fortkommen der neugraduierten Ärzte und ihre Anstellung, will doch ein jeder sein Leben lieber einem Arzte anvertrauen, der auch in der Praxis bewandert ist und nicht bloss theoretisch gebildet“. Des weiteren zählt er ausführlich den Ausmass, die Ausstattung, persönliche

⁸ Ein Nebengebäude in der Nähe des Burgpalais; es brannte in 1849 nieder. An seine Stelle wurde das sog. Stöckl-Haus gebaut, welches als Wohnung des Hofpfarrers diente.

⁹ Im Ung. Landesarchiv zu Budapest, C 67 Statthalterei-Archiv, Departementum Litterario-politicum; Acta ad Translationem Univ. Tyrnav. spectantia, 1776—1786, S. 120.

Besetzung, den Jahresvoranschlag und den Arzneiverbrauch eines idealen Krankenhauses für die Medizinpraxis der Studenten auf. Er analysiert gründlich die Frage, auf wieviel Betten, unter welchen Umständen und Bedingungen kann man mit solchem Erfolg arbeiten, dass „nicht nur die Bereicherung der Heilkunde zum Gunsten der Kranken gefördert werde, sondern Ruhm und Ansehen für die Fakultät und Universität in der wissenschaftlichen Welt geerntet werde“.

Leider wurden diese Bedingungen weder in Tyrnau, noch in Ofen geschaffen und somit blieben auch die Ergebnisse aus. Das Ofener städtische Krankenhaus, ursprünglich das alte Sankt Johannes-Krankenhaus, welches in der Zeit der Pestepidemien gegründet war, wies im 1713 nur vier Zimmer auf mit einer Einrichtung für zwölf arme Kranken. Seine Existenz war durch Pfründen gesichert, aber es war den Anforderungen weder in den späteren Jahrzehnten noch in den Jahren nach der Übersiedlung der Universität nach Ofen gewachsen. Als Joseph II. hier gewesen war, fand er solch empörenden Zustände vor, dass er verordnet hat: die Kliniken sollen übergangsweise in Burgpalais untergebracht werden. (Wegen der weiteren Übersiedlung der Universität nach Pest, kam es dann tatsächlich nie dazu.)

Aus der Ofener Epoche der Universität stehen uns Protokolle über den Stand der Gebäuden, Einrichtungen und Utensilien zur Verfügung.¹⁰ Auf Grund deren sind wir zur Feststellung angelangt, dass obschon bis dahin die Einrichtung vollzogen, die Universität feierlich eröffnet war, die Gründungsurkunde mit Stolz über die Übersiedlung nach Ofen, das Überlassen des Palais und von den Bauten redet, weiters behauptet, dass „alldas, worauf wir mit aufrichtiger Absicht hinsteuerten, zum Abschluss brachten“; kann von alldem hinsichtlich der medizinischen Fakultät keine Rede sein. Da sie finanziell die anspruchsvollste Fakultät war, der schon in Tyrnau begonnene Kampf um eine höhere finanzielle Unterstützung, ums Anschaffen von technischen Hilfsmitteln, Büchern und um die Verbesserung der Zustände des Krankenhauses geht weiter fort.

Das Inventar des anatomischen Instituts, der Ausweis von chirurgischen Hilfsmitteln, die Ausstattung des Lehrstuhls für Chemie weisen auf primitive, dürftige Umstände hin. Auch weitere Bauten werden als notwendig erachtet am dringendsten im botanischen und im wirtschaftlichen Garten.

Es gab aber auch erfreulichere Tatsachen, über die man in einer königlichen Verordnung vom 26. Mai 1784 folgende Absätze nachlesen kann:¹¹ „Hat der Professor der Botanik und der Chemie bewiesen, dass er die bereits für ihn im baren Geld überwiesenen dreihundert Florenen zum Zweck von Versuchen benützt hat und braucht er weitere Hilfe, so soll man ihm diese vom Betrag überweisen, der beim Rektor der Universität aufbewahrt wird.“

„Den Professor der Physiologie, Prandt soll man anspornen, er solle die *Elementa* von Haller kurz zusammenfassen“.

„Das Ofener Krankenhaus soll auf einen gesunderen Ort übersiedelt werden.“

¹⁰ Im Ung. Landesarchiv zu Budapest, C 141 Acta Senatus Regiae Universitatis Budensis No 16 vom April 1782. Visitationis Aedificiorum Protocollum remittitur 21.

¹¹ A.a.O.S. 235, 239, 240 und 241.

„Eines der Stipendien der eingestellten Repetenten der Theologie soll auf die medizinische Fakultät überleitet werden und man soll es unter zwei mittellosen Medizinstudenten und ebensoviel hervorragenden Chirurgiestudenten verteilen.“

„Jene Professoren an der medizinischen und philosophischen Fakultät der Ofener Universität, die ausländische Universitäten besuchten, sind aufzumuntern um ihre wissenschaftlichen Verbindungen zu pflegen und die Iniziative zur Gründung einer wissenschaftlichen Gesellschaft zu ergreifen.“

Aber auch die Germanisationsbestrebungen von Joseph II. drangen auf sämtliche Fakultäten der Ofener Universität ein: „Im Zusammenhang damit, dass der Gebrauch der deutschen Sprache in Ungarn je früher allgemein werde, fassen wir den Beschluss von nun an . . . nur solche zum Universitätsprofessor zu ernennen, die der deutschen Sprache in einem Grade mächtig sind, dass sie die Jugend in den Privatkollegien in dieser Sprache zu unterrichten vermögen“.

DAS NIVEAU DES UNTERRICHTES IN OFEN

Es steht uns der Lehrplan vom Studienjahr 1778/79 zur Verfügung.¹² Da war schon die Ratio Educationis gültig, welche die bis dahin ausgeformte Ordnung der Ärztebildung im Grunde genommen unverändert gelassen hat, schrieb auch keine Lehrbücher vor, sondern hat höchstens auf den Gebrauch der in Wien vorgeschriebenen Lehrbücher auch bei uns gedrängt. Im 1783 hat man den Verzeichniss der Universitätslehrbücher zusammengestellt. Unter den vorgeschriebenen und zum Lesen anempfohlenen Autoren sind berühmte und anerkannte zeitgenössische Autoren (*Linné, Boerhaave, van Swieten, Haller, Stoll*) zu finden. Er wird ergänzt durch die Betonung, dass dabei die Professoren ihre eigenen Handschriften benützen sollen, sie sollen ihren Studenten die neuesten Ergebnisse ihrer Forschungen mitteilen. Grosser Wert wurde auch darauf gelegt, dass die Professoren eine eigene wissenschaftliche Buchsammlung zur Steigerung der Unterrichtswirksamkeit anlegen sollen. Am 7. Februar 1783 schreibt Joseph II. am Professor *Piller* zu seinem Gesuch um Geldzuschuss für Bücherkäufe:

„Ein jeder Professor ist verpflichtet, die zum Dozieren notwendigen Bücher aus eigenen Mitteln einzuschaffen; diejenigen Werke, deren Preis höher liegt, soll ihnen die Universitätsbibliothek zur Verfügung stellen“.¹³

¹² Siehe Anm. 1/S. 36. Nr. X. Ordnung und Stoff der an der Ofener Königlichen Universität im Lehrjahr 1778/9 gehaltenen Vorträge. — An der Medizinischen Fakultät in der Vormittagsstunden: Im Sommer wird von $\frac{1}{2}$ 7 bis $\frac{1}{2}$ 8 die Botanik vortragen. Die klinische Prax folgt von 8 bis 9 in der Frühe an die Reihe. 9—10 Physiologie. In derselben Stunde chirurgische klinische Übung. Von 10 bis 11 Anatomie und Geburtshilfe, aber nur Dienstag und Freitag. In den Nachmittagsstunden: Von 2 bis 3 Arzneilehre; 3—4 theoretische Pathologie und Chirurgie. 4—5 im Winter Chemie; in derselben Stunde während des ganzen Studienjahres ärztliche und chirurgische Vorschriften ungarisch.

¹³ *Pauler, T.*: Geschichte der königl. ung. Universität in Budapest; Bp. I. Band, 1880. S. 295 (ungarisch).

Den Beginn einer Erweiterung bezüglich der zu unterrichtenden Gegenstände bedeutet der Beschluss von Joseph II. (1782), dass ein Institut für Tierheilkunde errichtet werden soll und zwar im Rahmen der medizinischen Fakultät.

Dann folgt eine weitere Änderung im Lehrplan durch das Übersetzen der Lehrkanzel der Naturkunde (*Historia naturae specialis*) von der philosophischen an die medizinische Fakultät seit dem Studienjahr 1783/84. Ihr erster Professor an der medizinischen Fakultät war *Matthias Piller*. Gegen der Ofener Jahre kam es zu einer personellen Änderung, indem *Joseph Jakob Plenck*, Professor der Chirurgie und der Geburtshilfe aus dem Professorenkollegium ausschied um sich an die Wiener *Academia Josephina* zu begeben. Seinen Lehrstuhl bekam *Georg Stähly* (1755–1802), der vordem als Militärarzt tätig war. Dreimal bekleidete er die Dekanswürde.

Das im Zusammenhang mit dem Niveau des Unterrichtes entworfene Bild wäre nicht umfassend, sollten wir uns nicht kurz der Bedeutung der Universitätsbibliothek und der Universitätsdruckerei erinnern. Auch die *Ratio Educationis* von 1777 hebt ihre Unentbehrlichkeit im Unterricht hervor: „*Die Studenten sollen keinen nur äusserlichen Anstreich der Wissenschaften erhalten, sondern der vollständigsten Ausbildung teilhaft werden, die sie ohne eine ausdauernde Lektüre der besten Bücher gar nicht zu erreichen vermögen.*“ Weiters: „*Zum grösseren Gedeihen des Unterrichtswesens wurde zur Universität auch die Buchdruckerei beigegeben ... und es wird eine Verfügung getroffen, dass zur Druckerei auch eine Buchhandlung beigefügt werde*“ (§ CC und CCI).

Hinsichtlich des wissenschaftlichen Niveaus muss unbedingt untersucht werden, inwieweit eine medizinische Fachliteratur zum Beginn der ärztlichen Ausbildung sowohl für die Lehrer, wie auch für die Studenten zur Verfügung stand. In der Universitätsbibliothek gibt es Bücherkatalogen von dieser Zeit (ab 1690 etwa bis zur Übersiedlung nach Ofen) und so ist die Menge und die Qualität der erwähnten Literatur ganz genau feststellbar. Zum Beginn steht die Bibliothek aus 5331 Bänden, von denen die Zahl der ärztlichen Bücher fast anderthalbhundert beträgt. Auch diese sind jedoch mehr von bibliophilem Wert, als von Bedeutung für die ärztliche Praxis. Zeitgenössische Facharbeiten sind nur spärlich vertreten. Zeitschriften sind noch überhaupt nicht vorhanden. Eine grössere Entwicklung stellt sich im medizinischen Bestand der Bibliothek erst nach der Übersiedlung von Tyrnau ein. Obwohl nur ein Drittel des Tyrnauer Bestandes nach Ofen gelangt, sind im 1783 bereits 15.494 Bände in der Bibliothek. Im selben Masse steigt auch die Zahl der medizinischen Bücher innerhalb des Gesamtbestandes an. Bis zum J. 1790 beträgt die Zahl der ärztlichen Bücher beinahe 800 Bände.

Die Bibliothek erhielt nach der Übersiedlung in Ofen fünf von den insgesamt 48 Räumlichkeiten, die der Universität zur Verfügung gestellt worden. Diese Situation kann kaum als ideal bezeichnet werden. Charakteristisch sind dabei die Gedrängtheit, anfänglich auch die ärmliche Einrichtung, die im schlechten Zustand befindlichen Bücher und auch eine unzulängliche Bearbeitung des Büchermaterials. Die Besucherzahl ist klein, (im J. 1781 war die Gesamtleserzahl 709), täglich begaben sich in die Bibliothek 7–8 Leser. Die Bezugsquote

war niedrig und sogar diesen kleinen Betrag von fünfhundert Floreren haben sie nicht rechtzeitig und flüssig bekommen.

Die Josephinische Aera bringt eine günstigere Strömung auch inbezug auf die Bibliothek. Sie bekommt in 1780 einen neuen Direktor in der Person von *Bretschneider*. Die Fachliteratur befasste sich viel mit ihm. Wir wollen hier nur hervorheben, dass er, obschon auch zur selben führenden österreichischen Beamterschichte gehörend, zu der die ersten Tyrnauer Ärzteprofessoren, als Bibliothekar moderne Prinzipien vertrat. Bald kam er auf die Spur der Unrichtigkeit der bishin verfolgten bibliothekarischen Praxis: es mangelte an entsprechender Propagande, daher waren wenige junge Leser; auch die Orientierung zur Handhabung der Bibliothek war unzulänglich. Die sowieso lange Lehnzeit von zwei Monaten wurde nicht eingehalten, das Zirkulieren der Zeitschriften ging schwierig und langsam vor sich und viele Exemplare gingen verloren, usw. Man kann es ihm gut anrechnen, dass er die Bedeutung der Bibliothek im Unterrichtswesen anerkannte und dass er daran war, die von ihm geleitete Universitätsbibliothek in dessen Dienst zu stellen.

Die sich mehrenden medizinischen Werke sind schon mehr praktisch und modern. Im Rahmen der engen finanziellen Möglichkeiten beabsichtigen sie den Bestand an ärztlichen Fachliteratur zu vergrössern. Es wurden mehrere bedeutenden medizinische Sammlungen angekauft, so jene von *Winterl*, *Plenck* und *Trnka*, Professoren der medizinischen Fakultät. In Anbetracht dieser Fachsammlung und ihrer Entwicklung, der eigenen wertvollen Bibliotheken der einzelnen Professoren, der freieren Zensurbestimmungen angesichts der Ausgabe von medizinischen Büchern,¹⁴ der liberalen Bestimmungen der Ratio Educationis und anderen mehreren königlichen Verordnungen über den Gebrauch von medizinischen Lehrbüchern halten wir die über diese Epoche bisher in der Fachliteratur geäusserten pessimistischen Ansichten für unrechtfertigt. Auf dem Gebiet der Bücher, der Versorgung mit Büchern und hinsichtlich anderer technischer und materieller Ausstattung der medizinischen Fakultät gab es keinen schreienden Kontrast zu den Verhältnissen an der medizinischen Fakultät in Wien.

In der personellen Besetzung der Lehrstühle gab es während der Ofener Jahre eine Änderung insofern, als zu den fünf ordentlichen Professoren, die mit der Universität nach Ofen kamen, als sechster *Sámuel Rác* ernannt wurde. Vorab trug er als ausserordentlicher Professor die praktische Medizin vor,¹⁵ und zwar für die Chirurgen ungarisch und deutsch; später wurde er zum Professor der Pathologie und der praktischen Medizin. In seiner Person können wir den ersten Professor ungarischer Herkunft an einer medizinischen Fakultät unseres Heimatlandes begrüssen, der auch zum ersten Mal ungarische Vorle-

¹⁴ Leiter des im 1751 reorganisierten Wiener Zensuramtes war *Gerhard van Swieten*, womit eine liberalere Handhabung der Zensur begann. Joseph II. wollte sogar die medizinische Fachliteratur von jeglicher Zensur ausnehmen. Damals kamen auch die verbotenen Bücher in die Bibliotheken, wo sie den Forschern zur Verfügung standen.

¹⁵ Im J. 1783 wurde von diesem Gegenstand die allgemeine Pathologie abgetrennt.

sungen hielt. Damit sind wir zum Problem der Zusammensetzung des Lehrkörpers und zur Untersuchung der nationalen Zugehörigkeit seiner Mitglieder gelangt. Wir wollen dieser Frage ohne Leidenschaften, unvoreingenommen nachgehen. Es ist eine bekannte Tatsache, dass in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts, als die Bildung des Lehrkörpers der zu errichtenden medizinischen Fakultät zur Sprache kam, Ungarn reich an berühmten Ärztepersönlichkeiten war, die für eine leitende wissenschaftliche Rolle geeignet wären. Wir erwähnen vorab die grössten unter ihnen, die daheim tätig waren: *Andreas Conrad* (Hauptarzt in Ödenburg), *István Pál Bácsmegyei*, ärztlicher Fachschriftsteller, *Ferenc Markhot*, einstiger Begründer der medizinischen Hochschule zur Erlau,¹⁶ *Sámuel Pataki*, Physiker des Komitats Kolozs und *István Mátyus*, jener im Komitat Maroszzék, beide in Siebenbürgen, *József Csapó*, *István Hatvani* und *István Weszprémi*, alle drei in Debrecen. Ferner diejenigen, die in der genannten Epoche im Ausland tätig waren, aber aus Ungarn stammten: *Andreas Segner*, Universitätsprofessor in Jena, später in Göttingen, zuletzt in Halle; *Johann Hedwig*, Universitätsprofessor zu Leipzig, Mitglied mehrerer ausländischer Akademien, *Dávid Sámuel Madai*, Leibarzt an einem deutschen Fürstenhof; oder jene namhaften Ärzte aus Ungarn, die im zaristischen Russland tätig waren: *Ferenc Keresztúri*, der an der Petersburger Hochschule Pathologie und Chirurgie dozierte, *Christian Pácken*, Autor des ersten russischen Arzneibuches und sein Sohn *Mathias*, der ebenfalls Professor zu Petersburg war.

Bedenken wir die Sache gut, waren diese hervorragenden ungarischen oder aus Ungarn stammenden Ärzte und Gelehrten der Medizinwissenschaft bei der Besetzung der Professorenstellen übergangen worden. Die Ursachen dieses Phänomens analysierend können wir folgendes feststellen: viele dieser Ärzte waren Protestanten und studierten an protestantischen Universitäten. Einerseits können sie sicherlich schwer mit dem Geist eines exjesuitischen Absolutismus identifiziert werden, andererseits aber auch nicht mit der Gesamtmonarchie-Konzeption von Joseph II., welche die ständisch-nationale Gesichtspunkte zurückdrängte. Überdies — wollen wir auch jetzt nicht an den mit der Besetzung von Stellungen schon immer vorhanden gewesenen Protektionismus denken — spielte die Zugehörigkeit zu einer „Schule“ immer eine ernste Rolle. Die eben erwähnten Ärzte waren einsame Gestalten des ungarischen ärztlichen öffentlichen und wissenschaftlichen Lebens, die nicht durch den einheitlichen wissenschaftlichen Lehrgeist einer medizinischen Schule verbunden waren.

Hingegen konnte der Tyrnauer und Ofener Lehrkörper ausschliesslich durch die Wiener Universität herangebildet werden und somit waren alle ihre Mitglieder Zöglinge *Van Swieten*s und der sog. „ersten Wiener medizinischen Schule“. Wir bestreiten nicht ihre ausgezeichneten Fachkenntnisse, ihre einheitlichen und guten didaktischen Ergebnisse, es ist jedoch festzustellen, dass einige von ihnen auf dem Gebiet der ärztlichen und der fachliterarischen Tätigkeit hinter den obenerwähnten hervorragenden ungarischen Ärzten blieben. Da sie

¹⁶ Als Ergänzung der seit 1740 bestehenden bischöflichen Rechtsakademie bestand sie von 1769 bis 1774.

aber — um einen heutigen Ausdruck zu verwenden — ein einheitliches und aneinander gewöhntes „Team“ bildeten, haben sie gute Resultate erreicht.

Vielleicht eben vom Gesichtspunkt der Auswahl ist es überflüssig die nationale Zugehörigkeit der Mitglieder des Tyrnauer und Ofener Lehrkörpers zu untersuchen, ja es ist gleichsam Anachronismus diese Frage überhaupt aufzuwerfen. Sie stammten aus einem der vielen Völker der Monarchie und gehörten zur amtlichen Intelligenzschicht des absolutistischen Staates von Prägung Mariä Theresia und Josephs II. Am Mass des XVIII. Jahrhunderts gemessen sind sie Untertane und keine Patrioten. Durch ihre Treue haben sie den Forderungen des Staates und der Wissenschaft genuggetan. Die Leitmotive ihrer Arbeit waren die allgemeine Humanität, Fachmässigkeit, didaktische Methode und staatsbürgerliche Treue. Nach Bedarf wurden sie aus Wien nach Tyrnau versetzt, aber ebenso gut würde man sie in eine beliebige andere Universitätsstadt versetzen.

Nicht einmal als Vorkämpfer der Aufklärung können sie im Jahrhundert der Aufklärung gelten, denn die Anhänger derselben kamen nicht aus der Reihe der Staatsbeamten hervor. Die Fachintelligenz ist notwendigerweise konformistischer gesinnt, als jene, die ausserhalb der Schanzen der Macht stehen. Dieser Zwiespalt kann sich manchmal verringern, wie eben im Falle der Einwirkung des Josephinismus, welcher beide Gruppen erreichte.

DIE IN OFEN ABSOLVIERTEN STUDENTEN UND IHRE TÄTIGKEIT

Die Gesamtzahl der Studentenschaft stieg während den Ofener Jahren keineswegs in entscheidender Weise; natürlich ist die Zahl der Absolventen noch niedriger. Die Zahl der Pharmaziestudenten war ständig niedrig, jene der Chirurgiestudenten beträgt im Lehrjahr 1783/84 dreissig. Ein Diplom wurde in der Ofener Epoche von fünfundvierzig Studenten erworben.

Viele waren unter den Studenten vom Gebiet der heutigen Slowakei gebürtig und auch die Zahl der ausländischen Studenten ging im Verhältnis zur selben in Tyrnau nicht zurück, ja, sie kamen sogar auch aus Universitätsstädten, wie Prag, Wien, Göttingen. Die Ursache des letzteren Umstandes siehe die meisten Autoren darin, dass man hier bei den Rigorosa milder klassifiziert hatte. Weiters kamen Studenten aus Siebenbürgen, aus dem Banat, fünf unter ihnen waren in Ofen wohnhaft. Auffallend ist es jedoch, dass trotz dem Toleranzedikt Josephs II. niemand von den kalvinistisch bewohnten Gegenden kam. Im J. 1784 absolviert hier der erste Arzt aus Debrecen: *József Tattay*.

Die höchste Zahl der absolvierenden Mediziner in der ganzen Budaer Epoche ist elf (1777/78); die niedrigste ist in 1779: nur zwei Ausländer absolvierten in diesem Jahre.

Mit seiner weiteren Laufbahn ragt aus der Reihe der in Ofen absolvierten Studenten *Sámuel Benkő* hervor, später Komitatsphysiker in Borsod. Er ist im unseren Heimatland ein Pionier der hygienischen Topographie, der medizin-meteorologischen Beobachtungen und des systematischen Sezierens. Laut der

ärztlichen Bibliographie *Tibor von Györys*¹⁷ entwickelten die übrigen in Ofen absolvierten Ärztedoktoren keine hervorragende medizinliterarische Tätigkeit (ihre sonstige ärztliche Tätigkeit zu beurteilen kann jetzt nicht unsere Aufgabe sein), sondern haben lediglich ihre Dissertationsschriften veröffentlicht. Daher wird es nicht ohne Interesse sein ihre Dissertationen zu analysieren.

Anhand der zitierten Bibliographie von *Györy* ist es uns gelungen in 38 von den insgesamt 45 Dissertationen festzustellen aus welchem Themenkreis sie erarbeitet worden. Wir befinden uns in der überaus glücklichen Situation, dass die meisten Aufsätze in unserer Bibliothek aufbewahrt werden. Auf Grund ihrer Analyse ist folgendes feststellbar:

Zwei unter den Studenten bearbeiteten ein Thema aus Botanik, drei aus Pharmazentik, drei aus Geburtskunde, einer aus Anatomie, ein weiterer aus Pathologie. Verhältnismässig viele wählten ein dermatologisches Thema: es taten dies sechs. Aber die meisten bestanden ihr Doktorenexamen aus der inneren Medizin: es waren derer einundzwanzig. Wegen den Mangel an nötiger Praxsmöglichkeit ist es gar verständlich, dass wir kein einzelnes Thema aus der Chirurgie vorfanden. Mit seiner Themenwahl, seinem grossen Aufwand an Wissen und mit der Aktualität der geleisteten Arbeit fällt *Joseph Oesterreicher Manes* auf, der die chemische Analyse der Ofener Thermalquellen mit der Methode Professor *Winterls* vollzog.

Bei der Erörterung ihres Gegenstandes handhaben sie mehr oder weniger geschickt die elementaren Methoden wissenschaftlicher Arbeit. Sie stützten sich auf die zeitgenössische Fachliteratur, wengleich sie sich auch des Heranziehens klassischer medizinischer Autoren nicht scheuen. Ihre Fundquellen teilen sie in Fussnoten mit, am Ende der Dissertationen zählen sie dann die Namen der zitierten Autoren auf, machen aber keine Angaben über deren Werke. Es fällt auf, dass sie mehrmals aus der zeitgenössischen deutschen, französischen, englischen Zeitschriftliteratur zitieren. Dies bezeugt wiederum, dass sie den Zeitschriftbestand der Universitätsbibliothek benützten. Unter den zitierten Autoren finden wir nicht nur Lehrbuchautoren vor, sondern ihre Belesenheit ist eine viel breitere.

Neben diesen positiven Zügen können wir aber nicht verfehlen, dass diese Dissertationen keine Ergebnisse von praktischen, persönlichen Versuchen und Beobachtungen sind, sondern Resultate von bloss theoretischen, spekulativen Gedankengängen und fassen die im Zusammenhang mit dem Thema zur Verfügung stehende gedruckte Literatur zusammen. Dieses Phänomen ist begreiflich, falls wir bedenken, dass kein entsprechendes klinisches Material zur Verfügung stand und auch die Ausstattung des chemischen Instituts nicht zeitgemäss war.

¹⁷ *Györy, T.*: Ärztliche Bibliographie Ungarns, 1472—1899. Budapest, 1900. (ung.).

DIE ÜBERSIEDLUNG NACH PEST

Als die Landesregierungsbehörde in 1783 nach Ofen versetzt worden war, zog diese Tatsache die Übersiedlung der Universität nach sich, obschon die kurz vorangegangenen Verfügungen des Monarchen (Errichtung eines Krankenhauses in der Burg¹⁸) keineswegs darauf zu schliessen liessen. Für die medizinische Fakultät wurde das Haus des Jesuitenkonvents an der Ecke der Neuwelt- und Hatvan-Gasse (heute Ecke der Semmelweis- und Kossuth-Gasse) bestimmt. Wegen die notwendigen Umbauarbeiten wurde sie provisorisch, im Studienjahr 1784/85 im Gebäude eines Paulinenklosters untergebracht worden. Die praktischen Stunden wurden eine Zeitlang im Städtischen Krankenhaus abgehalten, dann seit 1786 wurden sämtliche Vorlesungen im Gebäude an der Neuweltgasse gehalten und man errichtete hier, am verhältnismässig engen Platz zwei Krankensäle für sechzehn Patienten. Den besten Platz erhielt die naturgeschichtliche Sammlung; die Krankensäle waren am II. Stock in engen, niedrigen, unlüftbaren Zimmern, in welche auch der Geruch des chemischen Laboratoriums eindrang. Am Erdgeschoss waren die Vorlesungen durch Lärm gestört.

Im J. 1786 war Joseph II. einer der ersten Besucher. Er war über das Gesehene wiederum entrüstet und nahm in Form von Geldzuschüssen Vorkehrungen zur Besserung der Zustände vor, aber eine entscheidende Wende liess auf sich wegen die Mangelhaftigkeiten des Gebäudes noch lange warten.

BEWERTUNG DER OFENER JAHRE DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT

Die Übersiedlung nach Ofen hat die medizinische Fakultät von ihrer, bereits in Tyrnau sich ausgeformten Bahn nicht abgelenkt, sondern versicherte eher die Kontinuität der Arztbildung an einem allmählich steigenden Niveau. Die Ratio Educationis wurde auch bezüglich der Universität durchgeführt, ein Diploma inaugurale, welches die Struktur der Universität versicherte, wurde erlassen. Die in der zweiten Hälfte der Ofener Jahre getroffenen Reformbestimmungen Josephs II. zeigen, dass eigentlich die später im J. 1786, schon in Pest durchgeführte grosse „*Reformatio Studiorum Josephina*“ ihre Wurzeln bereits *in den Ofener Jahren fasste*. Diese Reform brachte dann im ärztlichen Studienplan jene Bestimmungen mit sich, die eine gründlichere ärztliche und chirurgische Ausbildung binnen kürzerer Zeit ermöglicht haben.

Als Charakteristik der hinsichtlich des Gesundheitswesens *schöpferischen* josephinistischen Epoche und der Motiven ihrer Bestrebungen passen die eigenen Worte Josephs II.: „*Ich liess niemals ausser Acht, was man auch nur zur Heilung, Erleichterung und zum Erhalten des Lebens von kranken und ver-*

¹⁸ Siehe Győry T.: Die Geschichte der med. Fakultät 1770—1935. Budapest, 1936. S. 137. (ung.).

wundeten Menschen ausfindig machte; ein jeder Mensch war mir wert¹⁹. Für diesen Zweck traf er Verfügungen, besuchte er des öfteren unsere Gesundheitsanstalten und hat auch Herz für die Ärztebildung in Ungarn gehabt.

Mit der gleichen Unvoreingenommenheit sollen wir aber auch feststellen, dass es aus dem Gesichtspunkt der Ausgestaltung der heutigen Slowakei und des slowakischen intellektuellen Lebens vorteilhafter gewesen wäre, wenn die Universität in Tyrnau geblieben wäre.

Vom Gesichtspunkt der ungarischen nationalen Entwicklung jedoch hat eben die Versetzung nach Ofen respektive nach Pest ermöglicht, dass diese unbestreitbar aus Wien in Gang gesetzte Universität in Begegnung mit den ungarischen nationalen und gesellschaftlichen Bestrebungen geriet und zur Werkstätte unseres wissenschaftlichen Lebens wurde, das sich dann im XIX. Jahrhundert völlig entfaltete. Diese Universität wurde zugleich das Betätigungsfeld der zu dieser Zeit schon selbstständig gewordenen und durch die zweite Wiener Schule befruchteten Pester Schule.²⁰

¹⁹ Siehe Györy, T.: Geschichte d. med. Fakultät 1770—1935. Bp., 1936. S. 166. (ung.).

²⁰ Antall, J.: Sándor Lumniczer and the Medical School of Pest. In: Comm. Hist. Artis Med. 45. (1968), S. 75—84.; Antall, J.: Die historischen und wissenschaftsgeschichtlichen Faktoren der Entwicklung der Pester medizinischen Schule in der Mitte des 19. Jahrhunderts. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Math.-Nat. R. XIX (1970) 4, S. 425-429.

A BUDAPESTI ORVOSI KAR HELYE AZ ORVOSI SZEMLÉLET ÉS GONDOLKODÁSMÓD TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSÉBEN*

REGÖLY-MÉREI GYULA

Az orvostan szemlélete a mindenkori ismeretek függvénye, de egyúttal meghatározza a kutatások és a klinikum jellegét, valamint irányát is. A szemlélet és annak összetevői csupán addig tarthatók meg, amíg teljes összhangban vannak a tényismeretekkel. Végeredményben tehát az objektív ismeretanyag az elsődleges, a szemlélet pedig, bár összefoglaló és irányító, mégis csak másodlagos. Ez volt a budapesti orvosi iskola felfogása, amit *Markovszky* úgy fejezett ki, hogy az orvosi tudomány „*ezentúl nem is az elméletekből indul ki, hanem a tényekre van fektetve*”, és „*a legtetszetősebb teoriát egyetlen tény is megdöntheti*”.

A gyógyítás és az emberiség múltja egyidős. Az orvostan története az írott emlékek és a palaeopathológiai leletek alapján egészen a korai történelmi időkig követhető, azonban csak a XIX. század fordulója táján érte el a tudomány szintjét, amikor áthatották a fizika és a kémia ismeretei. *Ostwald* arról írt, hogy a természettudományokban és a matematikában az átfogó, általános törvényszerűségek, a nyelvtudományban pedig a kivételek az útjelzők. Az orvosi tudomány sajátos terület. Az egészséges és a beteg élet a természettudományok általános érvényű törvényei szerint dolgozik, mégis a szervezet aktuális reakcióképessége miatt a betegségek lefolyásában individuális eltérések mutatkoznak és ezért az orvostanban a kivételek kivételei is érvényre juthatnak.

Az elmúlt évtizedek során rohamosan gyarapodtak ismereteink. Ehhez azonban a XIX. század nagy orvosi felfedezései voltak szükségesek, mert egyrészt rendkívüli mértékben fejlesztették tudásunkat, másrészt kialakították azt az újfajta orvostant, mely ismeretanyagával, eredményeivel, szemléletével és gondolkodásmódjával megteremtette a mai fejlődés alapját. Az orvosi iskolák múltbeli szemlélete már csak ezért is jelentős. A további kutatások irányát, sőt azon túlmenően, az egész orvosi gondolkodást mélyen befolyásoló szemléletet találunk *Jendrassik Ernő*nél, amikor arról ír, hogy az élet jelenségei anélkül is felderíthetők, hogy maradéktalanul ismernők az élet lényegét. Analógonként a gravitációs hatások tanulmányozására hivatkozik. A budapesti orvosi iskola szemlélete nyilvánul meg *Korányi Sándor* szavaiban is: „... mert hiszen az életre

* Kivonatossan előadva a Magyar Orvostörténelmi Társaság 1969. november 11-én, az Orvosi Kar 200. éves jubileumának tiszteletére megtartott ünnepi ülésén.

és kifürkészhetetlenségre való hivatkozás minden kérdésre kényelmes válasz, míg az 'ignorabimus' kétségbevonása, magyarázatok keresése, megtalálásuk reménye, ... ha sok csalódásnak forrása is, munkára serkent, mely, ha nem is termi mindíg azt, amire irányult, természetlen nem marad soha'.

Az alak és struktúra, másrészt a működések harmóniája jelenti az egészséget, ezeknek a szervezet által már nem kiegyenlíthető kóros változása pedig a betegséget, de a szervezet aktuális reactio-képessége, constitutionalis és egyéb tényezők is döntő szerephez jutnak. Az egészséges és a beteg életet meghatározó törvényszerűségek általános érvényűek. Arra az időálló meghatározásra gondolunk, amit Virchow azzal fogalmazott meg: „Die Krankheit ist selbst Leben, Leben unter veränderten Bedingungen, seien nun die Bedingungen durch äussere oder innere Ursachen verändert“. A kórfolyamatok kialakulásában a szervezet individualitása — amit aktuális reakciónak is nevezhetünk — éppen úgy érvényre jut, mint az elvileg azonos jellegű, de különböző hatású kórtényezők, pl. a támadó baktériumtörzs virulentiája. Az orvostudomány tehát ugyan a természettudományok egyik ága, mégis a betegség elbírálása individuális az érintett egyén szempontjából, ezáltal nemcsak kivételek, hanem a kivételek kivételei is szerepelhetnek.

A XIX. század fordulójától kezdve hatalmas iramban fejlődött az orvosi tudomány. Megismertük az ép és a kóros alaki és működési tulajdonságait, képesek vagyunk arra, hogy élettani irányba helyreállítsuk a kóros jelenségeket. Erős hatású gyógyszerek és újszerű sebészeti beavatkozások állanak rendelkezésünkre. Tökéletesedett diagnosztikánk. Meghosszabbodott az ember élete. Felszámolóban vannak a fertőző betegségek. A legtöbb betegség esetén szignifikánsan javult a morbiditás, mortalitás és letalitás. Mindez szakaszokban következett be, aminek abban találhatjuk okát, hogy az orvostan voltaképpen alkalmazott természettudomány, amelyben akkor indul meg az újabb fellendülés, amidőn az alaptudományok már megszerezték a vonatkozó ismeretanyagot. Ez a szakaszosság az orvosi tudomány történetében a fejlődés hullámvonalát eredményezi, ami azonban mindig felfelé ível, a hegyek között nincsenek mélypontok vagy hullámvölgyek, legfeljebb stagnáló plateau-k. Ezek a szünetek olyan nézetekre is vezettek időnként, hogy bekövetkezett az orvosi tudomány krízise, amit a Budapesti Orvosi Kar olyan helyesen és annyira élesen utasított vissza (Balassa, Markusovszky, Pertik, Jendrassik E., Korányi S., Verebély stb.).

Természetesnek látszana, hogy az orvosi tudomány fejlődésének a XIX. és a XX. században bekövetkezett szakaszai, az immáron maradandó igazsággá leülepedett ismeretanyag megbonthatatlan egységbe vonja az orvosokat, hiszen Korányi Sándor jogosan írja, hogy „a tudomány az igazi, mint igazság, ugyanaz az egész világon és az igazi tudomány magaslatára kerülő tudósok idővel ugyanazt fogják látni ...”.

Az orvostudomány előretörésével azonban csaknem egyidőben éledtek fel az orvostan sectarianusai. A XVIII. század végén és a XIX. század elején erősödött meg az ontológia, ill. a természetfilozófián alapuló ideopathologia, melyek a szervezettől kívülálló, parazitaer jellegűnek tekintették a betegségeket, sőt utóbbit a biológiai fejlődési sor alacsonyabb fokán álló jelenségnek (pl. a daga-

nat a bimbózással lenne azonos). Cullen ingertana (spasmus és atonia), Brown diagnosis nélküli rendszere, mely az ingererősség szerint a betegségek okául a sthenia és az asthenia állapotát tételezi fel, valamint Broussais irritation gastro-entériqueje Orvoskarunk részéről is heves támadásban részesült. Balassa tanszékfoglaló előadásában így nyilatkozott: „*Mióta orvosi szakunk is hátat fordított az ontologicus irányzatnak, a Brown- és Broussais-féle kedvenc eszmék élete és uralma lejárt. A mai nap csupán az él és uralkodik a tudományunk körében, ami a természetben találja alapját*”.

A XIX. század fordulóján erőre kapott általános symptomatologia, ill. semiotica, valamint nosographia ugyan kétségtelenül jelentett haladást, azonban vajmi keveset törődött a betegségek okával és a kórfolyamat pathomechanizmusával. A pesti Orvoskar nézetét Markusovszkynál találhatjuk meg: „... a nosologia meddő speculatio, a semiotica kórboncztnai alap, physikalís, kórvegy- és szövettani ismeretek és vizsgálat nélkül, a tüneteknek merőben empirikus és primitív felsorolása : az aetiologia ezeknél kritika nélküli hagyomány és indokolatlan post hoc — ergo propter hoc”.

Hahnemann hasonszenvi gyógymódja nálunk is nagyobb vitával járt. A hasonszenvi gyógyászat hamarosan felkeltette a laikusok érdeklődését. Ennek okát nem tekinthetjük véletlennek. A múlt század elején az officinális gyógyászatban túltengett a polypragmasia, amellyel Skoda vette fel a küzdelmet. A gyógyszer hatásának megismerése ekkor még kezdetleges volt, tulajdonképpen Rudolf Buchheim dorpati intézetével indult meg ez az irányzat. Számos országban kifejezett volt az orvoshiány. A homoeopathia adagjai nem voltak mérgezők, ezért sok laikus alkalmazta, de gyógyító hatásuk sem volt. Virchow ezt úgy fejezte ki, hogy a homoeopatha hígítások olyanok, mintha „*valaki a Spreebe Berlinben egy korsó sört öntene és a folyó torkolatánál merítene a vízből, hogy sört igyon*”. Korányi Sándor szerint „*a 24. centézimális hígításon túl a Loschmidt-f. szám értelmében nem juthat pl. a phosphornak egyetlen atomja sem*”.

A homoeopathia első nagyobb szabású megnyilvánulása hazánkban 1844-ben következett be, akkor a pozsonyi országgyűlés tett ilyen irányú felterjesztést, ami azonban nem került megvalósításra. 1867-ben nyújtottak be az országgyűléshez kérvényt hasonszenvi tanszék felállítására érdekében. Az Orvoskar ismét határozottan foglalt állást (1867. XI. 12.): „... a homoeopathia a felszázados fennállása daczára az orvosi oskolák és a természetbúvárok által tökéletesen mellőztetik ...”. Ennek ellenére, 1870 januárjában P. Szathmáry Károly indítványt nyújt be hasonszenvi tanszékek létesítésére; a parlament pedig leszavazza (II. 26.) Eötvös minisztert, aki ellenzi a javaslatot. Az Orvosegyesület (Bókai J. sen., Hirschler I., Korányi F.) és az Országos Közegészségügyi Tanács is az Orvoskar álláspontját támogatja, de a javaslat mégis törvényerőre emelkedik. A pesti Orvoskar kénytelen kiírni a pályázatot, de azzal fejezi ki ellenállását, hogy nem végzi el a jelölést. Bár már 1872 márciusában, majd 1873-ban megtörténik a két homoeopatha tanár kinevezése, mégis Kovács József sebésztanár, 1874. október 1-én tartott rektori tanévnyitó beszédében a hasonszenvi gyógymód ellen nyilatkozik. Kegyelettel és etikai szempontból elismeréssel idézzük azonban a homoeopathia első pesti professzorának, Huszmann Ferenc emlékét,

aki orvosi hivatásának lett áldozata, mert boncoláskor szerzett hullamérgezésben 1876. VI. 22-én meghalt.

A XX. század sem volt mentes az orvosi sectarianusoktól. A neohippokratismus, a parapsychologia, a telepathia mellett megjelenik a Naturheilkünstler és a chiropraktikus személye. Ismét feltámad a „népi gyógyászat”, mely legfeljebb történelmi elődjének nevét viseli, de ahhoz kevés a köze. Az Orvoskar állásfoglalása a népi gyógyászattal szemben már a múlt században igen határozottan elutasító. Gondoljunk *Arányi Lajos* mélyértelmű eszmefuttatására, egyrészt a rudnói pap, másrészt a dunakanyari lakosság gyógyításait illetően. Az *Orvosi Hetilap* 1873-ban — bőrbetegség „gyógyításakor” kemencében megsült gyermekkel kapcsolatosan — így ír: „... a nép a maga eljárásában, az egyes kuruzslói formákban folyvást ugyanazon módszert követi, melyet valakitől hagyományosan átvett. Ennélfogva, ha hibás volt az eljárás, melyet a kuruzsló szintén kuruzsló elődjétől látott és eltanult: hibás marad mindvégig, mert ő annak tökéletesítésére képtelen, sőt az eredeti formákhoz oly vakon ragaszkodik, hogy a 7-, 9- vagy 13-féle fűből elmaradni a világért sem szabad egynek is, mert akkor vége a gyógyítás sikerének. Gyógyítása tehát a középkori gyógyeljárásnál egy vonallal sem áll előbb”.

A digitalis a természettudományos orvostan, így *Withering* hatására vált egyik leghatásosabb szívszerünnké; enélkül továbbra is javasasszonyok vizelet-hajtásra használt füve maradt volna. Egyetlen fejőasszony sem gondolt arra, hogy tehénhímlővel kivédhető a variola, noha bőséges tapasztalatuk volt, hogy akik tehénhímlőt kaptak, később már nem betegedtek meg hímlőben. A causalis összefüggés és a törvényszerűség felismeréséhez *Jenner* éleslátására és iskolázott orvosi gondolkodására volt szükség. Mert arra a hármaskérdéscsoportra, melynek első tagját — mint az „*ubi est morbus*” tételt — *Virchow* fogalmazott meg, és amely a „*miért és hogyan hat a betegség*” kérdések feltételével folytatódik, amelyek az orvostudománynak alapvető tételei, sem az orvosi szekták, sem az ún. tapasztalati vagy népi gyógyászat választ adni nem képes. „*Nem feltűnő-e*” — írja *Korányi Sándor* — „*hogy az orvostudomány és a gyakorlat nagy fölfedezései között másfél század alatt nem származik egy sem valamely orvosi szekta képviselőjétől?*”

Az orvostanban a tudományos megismerés egyik legjelentősebb irányzata az anatómiai gondolat volt, mely voltaképpen *Vesaliusszal* kezdődött, majd ezt követte a kóros alaki jelenségek kifürkészése (*Benivieni, Schenk von Grafenberg, Rayger, Bonet* stb.), ami azután *Morgagni* munkásságával vált alapvetővé. Bár beosztásában még az általános symptomatológiát követte és *Lobstein*, majd *Rokitansky* vezette be az anatómiai képletek szerinti rendszerezést, mégis *Morgagni* pathoanatómiája döntötte meg az általános symptomatológiát és a nosographiát, bizonyította be a kórjelenségek anyagi voltát, tette lehetővé a betegségek lokalizációját.

A pesti Orvoskar hamarosan felismerte a kórbonctan nagy jelentőségét, és *Bugát Pál* már 1831-ben (*Orvosi Tár*) megállapította, hogy mennyire fontosak „*a halottbontás resolutumai*”. *Arányi Lajos* érdeme, hogy Pesten az 1843—44. tanévben megalapította a kórbonctani intézetet, melyet *egyetemi* vonatkozásban

csak a strassbourgi, párizsi, londoni és bécsi intézetek előznek meg időrendiségben. Arányi Bécsben Rokitsansky tanítványa volt és ezt az iskolát vitte tovább.

Bichat mikroszkópia nélkül alkotta meg a szövetek fogalmát, ismertette azok kórbonctani jelentőségét. A sejt felfedezésével újabb kutatási út nyílt. A normal-histologia, majd a pathohistologia hamarosan előtérbe került. A múlt század közepén Markusovszky javaslatára megkezdődött nálunk a szövetek normál histológiájának tanítása, sőt orvosok számára mikroszkopizáló estéket rendeztek. Második kórboncnok professzorunk, Scheuthauer Gusztáv munkásságát kissé mostohán bírálja el az orvostörténet, s nem történik arról említés, hogy nálunk meghonosította a pathohistológiát, sőt 1870. XI. 19-én az Orvosegyesületben indított ilyen tanfolyamot, amelyen a korabeli feljegyzések szerint a fiatalokat is meghaladó lelkesedéssel vettek részt az orvosok.

A morphologiai szemlélet mélyen áthatotta a múlt században a pesti Orvoskart, s nem kisebb személyiségek, mint Balassa, Semmelweis, Markusovszky, Arányi, Sauer, valamint Korányi Frigyes voltak nálunk annak elterjesztői. Ennek a felfogásnak volt köszönhető, hogy Pesten korán terjedt el a betegségek lokalizációjára törekvő fizikális diagnosztika (Bugát, Schoepf-Merei, Sauer stb.), valamint a Balassa és Lumniczer által megvalósított operatív sebészet. Semmelweis felismerése, hogy a gyermekágyi láz végeredményben a pyaemia egyik formája, szintén kórbonctani észlelésekkel nyerte legdöntőbb bizonyítékát.

A gyermekágyi láz kóroktana tekintetében (az ún. „physiologias thrombosis”, az évszakok időjárási tényezői, Virchow) áthidalhatatlan ellentétre vezettek Semmelweis és Virchow között. A pesti iskola első kórboncnokai, Arányi és Scheuthauer a Rokitsansky-iskola, Pertik pedig Recklinghausen neveltje volt. Virchow sejt-körtanát — hamarosan megalapítását követően — előbb Patrubany Gergely (1859), majd Korányi Frigyes ismertették nálunk, s bár ez érthetően nagy hatást gyakorolt az akkori betegségszemléletre, a budapesti orvosi iskola szemléletében mégsem szorította teljesen háttérbe a humorismust, hanem utóbbi is előtérbe került, sőt a kétfajta irányzat között bizonyos fokú kiegyenlítődés jött létre. Ezt Korányi Sándor úgy fejezte ki, hogy a cellularis pathologia „igen nagy értékű volt, amikor az élet részjelenségeinek megállapítása a feladat, az elkerülhetetlen kezdett, de éppen a célnak nagyon eredményes követeése vezet azután mindinkább annak a fölismerésére, hogy az élet jellemző tulajdonsága mindenképpől éppen a részeknek harmónikus egységgé való összefoglalása”. Jendrassik Ernő azt a gondolatot vetette fel, hogy „a szöveti elváltozás tekintetében alig különböző folyamatok egészen különböző betegséget jelenthetnek”. Buday Kálmán szerint „a cellularis pathológiát azonban ma már nem tarthatjuk fenn a régi kizárólagosságában, mert nemcsak a sejtekben, hanem a sejtközi állományban és a test nedveiben is lehetnek olyan jelenségek, amelyek a betegség keletkezésére és lefolyására nagy fontosságúak. ... néha a sejtközi állomány a főszékhelye a kóros elváltozásoknak, míg a sejtek maguk inkább csak passiv szerepet játszanak. Ide tartozik pl. az amyloid elfajulás ...”. Virchow a humorismus és a solidismus szemléleti összehasonlításakor a következő véleményre jutott: „... dass soweilen den Säften, als den festen Körpertheilen nur die Zellen das Lebende und lebendig Wirkende sind”. Ennek a nézetnek Buday nem mond ellent: „... végeredményben el kell ismernünk, hogy

a sejtek, ha nem is az egyetlen és kizárólagos, de aránytalanul legfontosabb tényezői a kóros életjelenségeknek". Huzella Tivadar a debreceni, majd a budapesti egyetem tanárának vizsgálatai azután a sejtközötti állomány biológiájával foglalkoztak.

A morphologiai szemlélet érvényesülése tetemes mértékben befolyásolta a pesti Orvoskar egykori kutatási irányát. Ez az alapja a budapesti neurohistologiai iskolának (Lenhossék József és Mihály, Laufenauer Károly, Schaffer Károly), Mihalkovics és Ónodi fejlődéstani vizsgálatainak, Thanhoffer tanulmányainak a belek idegvégkészülékeiről és a vékonybélben keletkező csillószőrös mozgásról. Nem a véletlen, hanem tradíció keltette fel Krompecher Ödön érdeklődését, ami azután a basalsejtes rák felfedezéséhez vezetett. Krompecher egyébként elsőként tisztázta, hogy a sejtoszláskor a magorsó tetraeder, ill. oktaeder kristályoknak megfelelő alakot ölt, s ezért a kristályosodás nem tekinthető az élettelen jellegzetes tulajdonságának.

Említettük, hogy a kémia és a fizika a XIX. század fordulóján hatotta át az orvostant. Ez a történet is mélyen befolyásolta Orvoskarunk kutatási területét. Winterl J. — Berzelius dualisztikus kémiájának követője — felfedezte a rhodános vasreactiót, s elvi vonatkozásban megközelítette az accumulator gondolatát. Kitaibel Pál a klórmész, a vérlúgsó és a tellur felfedezője.

A kémiai és a fizikai tudás újabb irányzathoz vezetett. Bichat kitűnő tanítványa, Andral arra a meggyőződésre jutott, hogy vannak elváltozások, melyek előbb jelennek meg a vérben, mint a szervezet szilárd részeiben. Ez a felfogás igen nagy jelentőségű volt, mert azt ismerte fel, hogy vannak az egész szervezetet érintő betegségek. Az Andral által megállapított haemopathologia hatására jött létre Rokitsansky krasis-tana. Szerinte: „Das Wesen der speziellen Krase bei so heterogenen Zuständen aufzufinden, ist die Aufgabe der Künftigen Zeiten und nicht wohl der Anatomie, sondern der Chemie". Bár Virchow támadásának hatására Rokitsansky visszavonta krasis-tanát, a bio- és pathochemiai későbbi eredmények azt bizonyítják, hogy helyes volt az általa kijelölt út. Markusovszky 1858-ban így ír: „Az okszerű pathologia úgy mint a physiologia minden tünetnyeknek legközelebbi okát külön keresi és csak azon változást ismeri el oknak, mely azzal közvetlen és szükségképpen kapcsolatban áll. . . . a tünetnyek okát lehetőleg vegyi és physikai folyamatokra igyekszik vissza vinni . . .". Túlmenően a fizikai és kémiai módszerek alkalmazásán, egyúttal a szigorú causalitas szemléletéről is képet nyerünk, mely a pesti orvosi iskolát jellemezte.

Magendie, aki szerint a gyógyítás célja a megváltozott működés élettani irányba történő helyreállítása, már azt állította, hogy az életjelenségek fizikai és vegyi folyamatokat követnek, amit Claude Bernard nagyon határozottan fogalmazott meg („Les phénomènes vitaux ont bien leur conditions physico-chimiques rigoureusement déterminés . . .").

Johannes Müller és Claude Bernard felfogása lényegesen eltért egymástól. Amíg Müller az észlelésre helyezte a fősúlyt, Bernard a kísérlet fontosságát hangsúlyozta. Orvoskarunk mindkét irányzatot követte, tehát mintegy megvalósította Brücke, Ludwig, Helmholtz, valamint Du Bois Reymond követelményét: „die Physiologie auf chemisch-physikalischen Grundlage zu stellen“.

Ez valósul meg, amikor Pesten 1872-ben megalakul Plósz Pál biokémiai intézete, melynél csupán Hoppe-Seyler tübingiai tanszéke volt régebbi. Plósz éppen úgy a vérfehérjék egyik kutatója, mint később Liebermann Leó. Ismét az élet, az élő anyag kérdése került előtérbe, ami annyira meghatározta Emil Fischer munkásságát.

Ezzel együtt felmerül az ép és a kóros lényegének meghatározása. Rokitansky kiemeli: „*Da es aber gewiss ein gesundes und krankes Leben gibt . . . muss weiteres Etwas geben, was die Bedingung dieser beiden Zustände oder diesen beiden Richtungen des Lebensprozesses enthält. Und diese Bedingende wird wohl nichts anderes als die organische Materie sein*“. A pesti Orvoskar még ennél is messzebbre ment, amikor Balassa 1843-ban tanszékfoglaló beszédében már a szervezet egységét hirdeti: „*Aki a beteg élet szabályait akarja kutatni, szükséges, hogy az ép és egészséges törvényeit alaposan ismerje, mert hiába erőlködik a részek tünevényeit megérteni az, ki előtt sötét az egésznek valója s az előbbiekhöz való viszonya*”.

Ez a felfogás már arról tesz bizonyosságot, hogy az egészséges és a beteg élet között nincsen principiális különbség, amit nyolc évtized elteltével Korányi Sándor már úgy határozhatott meg: „*A betegség az egészségtől csak praktikus következményeiben, de lényegében nem különbözik, ugyanazon törvényszerűségeknek alávetett, csak más-más befolyás alatt álló élet mind a kettő*“.

Wunderlich egyike volt az elsőknek, akik kimondták, hogy az egészséges és a kóros élet megismeréséhez nem elegendő a morphologia, hanem a működésváltozások tanulmányozása is szükséges. Erb, Traube, Leyden, Frerichs is hasonló véleményt hangoztattak. Claude Bernard az anatómiai és a functionalis gondolat között nem talált ellentétet, szerinte a földrajz és a történelem viszonyához hasonlítható a kapcsolat. Hazánkban is hamarosan megindultak a kísérletes kutatások, ami főként Jendrassik Jenő, Balogh Kálmán és Hőgyes Endre érdeme.

A functionalis pathologia megteremtése Korányi Sándor működéséhez fűződik (a vese-functio első vizsgálata, a vese-insufficiencia fogalmának meghatározása).

A budapesti Orvoskaron a morphologiai és a functionalis irányzat egyaránt elnyerte a polgárjogot. Az az éles ellentét, ami még századunk első évtizedeiben is számos helyen megnyilvánult, a budapesti orvosi iskolában alig volt érezhető, sőt a különböző — egyrészt a morphológiával, másrészt a fiziológiával, ill. kórélettannal telített szakterületek szemléletileg és közeledtek egymáshoz. A kórboncnokok, mint pl. Arányi, kísérleteket végeztek, Krompecher hangsúlyozta a kísérlet jelentőségét. Korányi Sándor nagyra becsülte az anatómiai gondolatot és boncolásokkal hasonlította össze a működés kóros változásait. A sebész Verebély kórbonctani alapon tárgyalta a klinikum különböző kérdéseit.

Functionalis irányzat nélkül ma már nem képzelhető el az orvosi tudomány, de ugyanannyira nélkülözhetetlen az ép és a kóros alaki ismerete. A morphologia jelentette azt a biztos tudást, ami lehetővé tette a functionalis irányzat keletkezését és továbbfejlődését. De azzal is tisztában kell lennünk, hogy az elektronmikroszkópos vizsgálatok szerint voltaképpen minden functionalis jelenség szo-

ros kapcsolatban van a struktúra változásával. A két irányzat között már régebben bekövetkezett a kiegyenlítődés, és egyaránt képezik jelenlegi orvosi szemléletünk alapját. Ez a folyamat az orvosi tudomány fejlődése szempontjából igen nagy jelentőségű, hiszen mint azt *Korányi Sándor* írja: „... az anatómiai és a functionalis gondolat összeolvadásával megindul az az óriási synthesis, mely után a sokfelé elágazódott orvostan nagy egységbe olvad”.

Ismeretes, hogy *D. Bernoulli*, *Laplace*, *P. Louis*, *Quételet*, ill. *Boillaud* hatására az orvosi tudományban is elterjedt a statisztika. *Semmelweis* ezt a módszert is alkalmazta tanának bizonyítására. Orvoskarunk hamarosan felhasználta a statisztikai eljárásokat. *Markusovszky* szerint: „A számadattan segítségével a közegészség-tudomány . . . elejét vette az adatok által sok egyéni észlelés tévedéseinek, s irányt adott arra, hogy hasonló és különböző körülmények közt összeszedett számviszonyai alapján a megbetegedések valódi okait és törvényeit hol kell keresnünk”.

1799-ben kezdődik meg Magyarországon a *Jenner*-féle vaccinatio. *Bene Ferenc* belgyógyásztanár már 1800-ban méltatja ennek preventív hatását. A Kar 1824-ben felállítja a központi oltóintézetet, melynek előbb a belgyógyászat professzora, *Gebhardt Xav. Ferenc*, majd 1862-től *Semmelweis* a vezetője.

Semmelweis tana, ill. a *Pasteur* és *Koch* által megteremtett bakteriológia hozta létre a kóroktani gondolkodást, melyet hazánkban *Jendrassik Ernő* fejlesztett tovább.

Hőgyes Endre 1886-ban előállította a veszettség „budapesti fix vírusát”, majd módosította *Pasteur* eredeti eljárását, mert hígítással mitigálta az oltáshoz a kórokozót.

Az akkortájt még teljesen újszerű bakteriológiai és immunológiai ismeretek hamarosan felkeltették a budapesti orvosi iskola figyelmét. *Fodor József* (majd tőle függetlenül *Nutall*) felismerte a vér baktericid tulajdonságát.

Genersich Antal már 1890-ben leírta, hogy az állati gyöngykór és az emberi tuberculosis nem azonos megbetegedés és ezzel messze megelőzte *Th. Smith* és *W. Schütz* ezirányú kutatásait. Igen józan álláspontot foglal el a budapesti Orvoskar *Koch* tuberculinjával kapcsolatban. Amíg világviszonylatban a kezdeti felfedezést csakhamar kiábrándulás követte, addig Budapesten pl. *Pertik* a pathologus objektív kritikájával mérlegelte a lehetőségeket (1890). *Korányi Frigyes* jövőbelátóan írta (1891), hogy a kortársak csalódása ellenére *Koch* módszere és elgondolása nem maradt eredménytelen.

A budapesti orvosi iskola szemlélete adja annak is magyarázatát, hogy az 1894. évi nemzetközi közegészségtani és demográfiai kongresszus *Bókay János* bízta meg *Behring* diphteria-ellenes gyógyszerjének klinikai értékelésével. Ismeretes, hogy a bárányhimlős eredetű övsömörnek (*Zoster varicelliosus*) *Bókay János jun.* a leírója.

Orvoskarunk szemléletének köszönhető az is, hogy világviszonylatban Magyarország valósította meg elsőként (1938) a diphteria elleni obligát aktív immunizálást.

„A tudomány mai állásánál az orvos nem érheti be többé azzal, hogy a betegséget leküzdje, a szenvedést enyhítse, s az egészséget helyreállítsa, hanem oda kell törekednie, hogy a nemzedékek egészségi állapota általán emeltessék, s ezzel a

nép ereje és boldogsága physikailag, szellemileg és erkölcsileg gyarapodjék." *Markusovszky* szavai megvalósultak az Országos Közegészségügyi Intézet létrehozásával (1868), majd azzal, hogy *Pettenkofer* müncheni tanszékét követően 1874-ben Budapesten állították fel a világviszonylatban második közegészségügyi egyetemi intézetet.

A rendelkezésünkre álló szűk terjedelem meghiúsítja, hogy a budapesti orvosi iskola klinikai szakosodásának szemléleti kérdéseivel foglalkozhassunk. Az ilyen rövid munka nem is törekedhet teljességre. Arról azonban meg kell emlékeznünk, hogy a budapesti orvosi iskola nemcsak a külső és belső milieu jelentőségével foglalkozott alapvető módon, hanem a habitus asthenicus leírásával *Stiller Bertalan* azok közé tartozik, akik elsőként ismerik fel az alkat jelentőségét. Hasonló fontossága van a budapesti örökléstan kutatásoknak, *Jendrassik Ernő* néhány öröklődő idegbetegséget tisztázott, *Schaffer Károly* nemcsak klinikai észlelések, hanem neurohistológiai vizsgálatokkal derítette fel több, öröklődő idegbaj kórlényegét.

Claude Bernard szerint „a complex physiologiai és pathologiai jelenségek kezdeti physikalis-chemiai determinizmusának ismerete engedi meg csupán a physiologusnak, hogy rationalisan járjon el az élet jelenségeinek megismerésében”. A budapesti orvosi iskola ezt a determinizmust messzemenően elfogadta.

Laplace determinizmusa szerint valamely jelképes démon a newtoni mechanika alapján előre képes meghatározni a mozgásban levő test jövőbeni helyzetét. A kvantumelmélet hatására (határozatlansági reláció, *Bohr* komplementaritási elve) a koppenhágai fizikusok elutasítják ezt a determinizmust és a statisztikus törvényeket tartják alkalmasnak a jövőbeni történés meghatározására. Az orvosi és a biológiai tudományban bonyolultabb a determinizmus kérdése. Bizonyos vonatkozásban élesen és áthághatatlanul meghatározott. Csontszövet vagy kötőszövet pl. mindig mesodermából fejlődik. Más a helyzet az egészséges és a beteg élet számos egyéb jelenségének tanulmányozásakor. Vizsgáló módszereink, észlelési berendezéseink kevésbé pontosak, mint a fizikában megszokottak, de igényeink is kisebbek. *Heisenberg* ezt úgy fejezi ki, hogy „a tipikusan biológiai fogalmaknak sokkal kvalitatívabb jellegük van, mint azt az exakt tudományok esetén megszoktuk”. Mindennek ellenére az orvostanban mind a kutatási eredmények értékelésekor, mind a klinikai prognosis felállításakor a statisztikus törvények döntő szerephez jutnak; hiszen bármely kórállapotnak többféle következménye lehet, és a statisztikus törvények döntik el, hogy melyik lehetőség a gyakoribb, tehát a várható és melyik a ritkább, tehát az esetleges kimenetel. *Bohr* erre vonatkozóan olyan álláspontot képvisel, hogy „minden élő szervezeten végzett kísérletben bizonyos határozatlanságnak kell fennállnia azon fizikai feltételek tekintetében, melyeknek az illető szervezetek alá vannak vetve”.

A budapesti orvosi iskola által egykor hangoztatott determinizmus abban az időben igen haladó szemléletet jelentett. A gyakorlati konzekvenciában jelenleg is általában érvényben levőnek tekinthető az a nézet, amit *Korányi Sándor* a következőkben fogalmazott meg: „Annak, aki terapiával vagy még inkább, aki annak tervszerű és az empiriának szerfölött ritka, véletlen felfedezésektől független továbbfejlesztésével foglalkozik, annak az életjelenségek determinizmusában, legye-

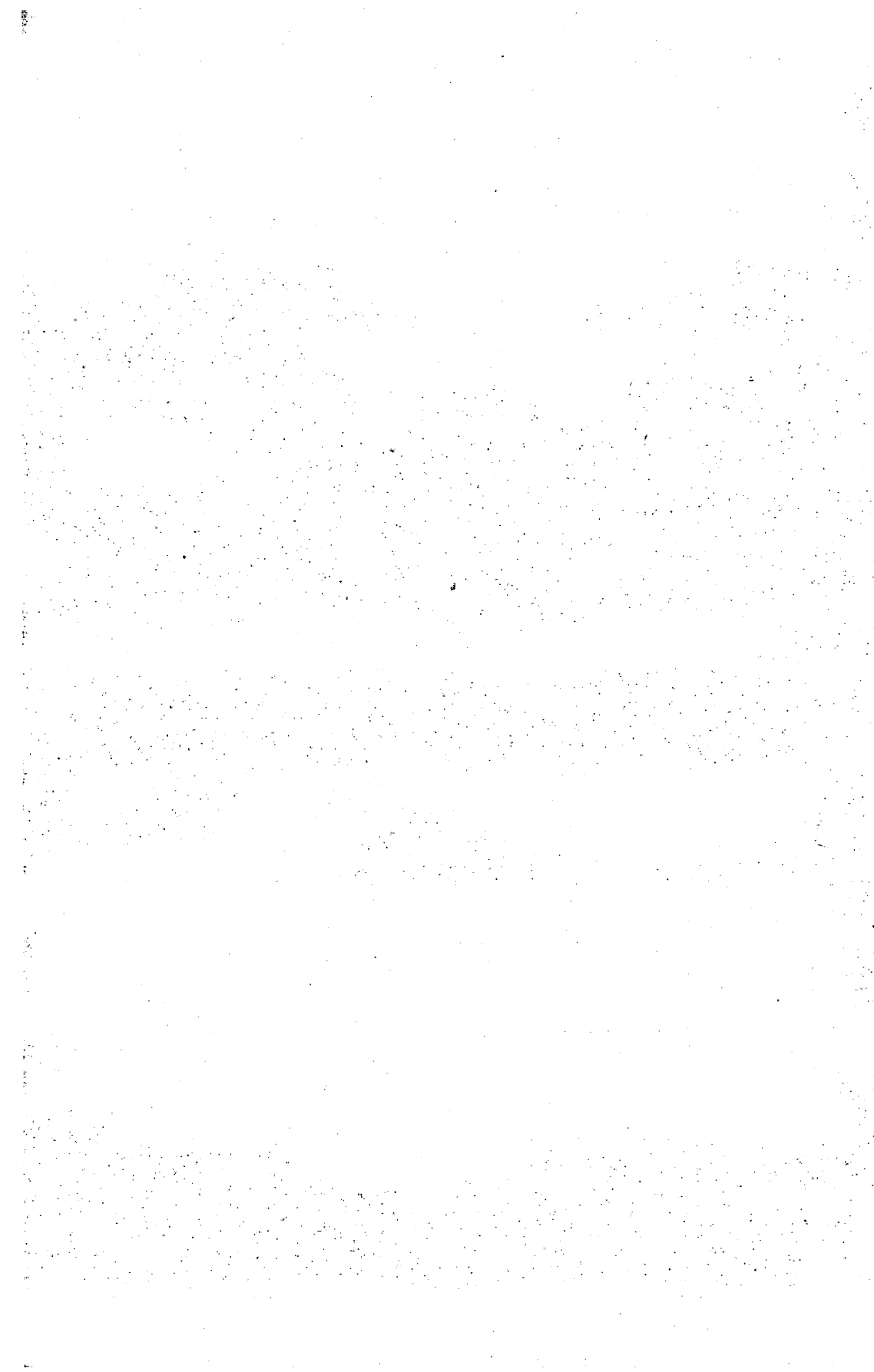
nek azok akár épélettaniak, akár kórosak, hinnie kell. Hinnie kell abban, hogy az élő természetben, úgy mint az élettelenben, ugyanazon körülmények között ugyanannak kell történnie.”

Kétszáz esztendő folyamán jelentős lendületet vett az orvostan, az új ismeretek a szemlélet állandó változásával jártak. Ez a tudományok történetében megszo-
kott jelenség. De a budapesti Orvoskar mindig az orvosi tudomány haladó és
természettudományosan kellően megalapozott elveit követte, így alakult ki min-
denkori szemlélete és gyakorolt hatást az orvosi gondolkodásra. Mert valamely
egyetem nagyságát elsősorban nem épületeinek száma, nem a felszerelés gazdag-
sága határozza meg, hanem az, hogy mennyire maradandó tanítása és szemlélete.
Ez örökíti meg, teszi kimagaslóvá a budapesti Orvosi Kar múltját.

I R O D A L O M

- Balassa J.* : Tanári székfoglaló beszéd. Pest, 1843.
Balassa J. : Absolut nyugalom — mint gyógyhatány ügyéhez, a lobos izbántalmak
gyógykezeltése körül. = Orv. Hetil. 1863.
Bernard, Cl. : Introduction à l'étude de médecine experimentale. Paris, 1865.
Bernard, Cl. : Leçons sur les phénomènes de la vie. I—II. Paris, 1878—79.
Bohr, N. : Az atomfizika és emberi megismerés. Bp., 1964.
Buday K. : Kórboncolástan. I. Bp., 1928.
Heisenberg, W. : Válogatott tanulmányok. Bp., 1967.
Jendrassik E. : A belorvostan tankönyve. I. Bp., 1914.
Korányi S. : A veseinsufficiencia diagnosztikai értékéről klinikai tapasztalatok alap-
ján. = Orv. Hetil. 1896. 44.
Korányi S. : Élettan és orvosi tudomány. = Orvosképzés, 1932. 421.
Korányi S. : A tudományos orvostan fejlődésének útja. = Gyógyászat, 1935. 1.
Krompecher, E. : Der Basalzellenkrebs. Wiesbaden, 1903.
Krompecher, E. : Kristallisation, Fermentation, Zelle und Leben. Wiesbaden, 1907.
Markusovszky L. : Tanulmányok az angol nőgyógyászat terén. = Orv. Hetil. 1864—
1865.
Markusovszky L. : Az orvostanuló ifjúsághoz. = Orv. Hetil. 1858.
Markusovszky L. : A közegészségtudomány mai állása és feladatai. = Orv. Hetil.
1866—1867.
Markusovszky L. : Az Országos Közegészségügyi Egyesület választó nagygyűlésé-
nek elnöki megnyitója. = Orv. Hetil. 1886.
Markusovszky L. : A Budapesti kir. Orvosegyesület 50 éves évfordulóján tartott
elnöki megnyitó. = Orv. Hetil. 1887.
Ostwald W. : Feltalálók, felfedezők, nagy emberek. Bp., 1912.
Pertik O. : = Orv. Hetil. 1890. 49.
Regöly-Mérei Gy. : Korányi Sándor élete és tudományos munkássága. = Korányi
Sándor emlékére születésének 100. évfordulóján. Bp., 1967.
Regöly-Mérei, G. : Resumen de la historia de la medicina en Hungria (Desde el
sigl. X. hasta la primera Guerra Mundial). Acad. de Ciencias, Habana, 1968.
Regöly-Mérei, G. : Ethos und Moralität in Lebenswerk von Semmelweis. = Comm.
de Hist. Artis Med. 46—47. (1968.) 55.

- Regöly-Mérei Gy.* : Semmelweis és Markusovszky orvosi szemlélete. = Orv. Hetil. 1968. 1495.
- Regöly-Mérei Gy.* : A Budapesti Orvosi Kar története, alapításától az 1848/49. szabadságharc végéig. = A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve. Bp., 1969.
- Rokitansky, K.* : Handbuch der pathologischen Anatomie. I—III. Wien, 1842—46.
- Verebély T.* : A működés fogalma a sebészetben. = Orv. Hetil. 1927. 531.
- Virchow, R.* : Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebslehre. Berlin, 1858.
- Virchow, R.* : Hundert Jahre allgemeine Pathologie. Berlin, 1895.
- Virchow, R.* : Kritik des 1-ten Bandes des Rokitansky'schen Handbuches der pathologischen Anatomie. = Med. Zeit. 1846. 48. 50.
- Virchow, R.* : Die neue Auflage von Rokitansky's allgemeiner Pathologie. = Wien. med. Wschr. 1855. 26.

DIE ROLLE DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT ZU BUDAPEST IN DER ENTWICKLUNG DER ÄRZTLICHEN ANSCHAUUNG UND DENKART*

von G. REGÖLY-MÉREI

Die jeweilige Richtung der Forschungen und Klinik wird durch die ärztliche Denkart und Anschauung bestimmt. Die beiden Faktoren verlieren jedoch die lenkende Kraft, wenn ihnen erforschte Tatsachen widersprechen. Demgemäss könnte man die ärztliche Anschauung und Denkart mit einem sekundären Charakter bezeichnen. Diese, auch schon von *Markusovszky* betonte Behauptung gab der ärztlichen und wissenschaftlichen Tätigkeit unserer Fakultät schon im XIX-ten Jahrhundert das Gepräge.

Ernst (Ernö) Jendrassik — der Beschreiber des Jendrassikschen Handgriffes — behauptete, dass alle Erscheinungen des Lebens und der Lebenden vollkommen erforscht und erklärt werden können, ohne das eigentliche Grundwesen des Lebens noch entdeckt zu haben. Er vergleicht diese Frage mit der Forschung der Gravitation. *Alexander (Sándor) Korányi* schrieb darüber, dass das Aufgeben des „Ignorabimus“ die Entwicklung der Medizin weitgehend befördert, denn das Suchen nach Erklärungen bringt zwar öfters auch Enttäuschungen mit sich, bleibt aber niemals unfruchtbar, sondern ermöglicht, dass neue Kenntnisse entdeckt werden.

Die Gesetzmässigkeiten des gesunden und des krankhaften Lebens sind allgemeingültig. Die Definition von *Virchow* lautet: „Die Krankheit ist selbst Leben, Leben unter veränderten Bedingungen, seinen nun die Bedingungen durch äussere, oder innere Ursachen verändert“.

Die aktuelle Reaktionsbereitschaft des Organismus, welche man bei den verschiedenen Menschen nicht ohne jedem Weiteren gleichstellen kann, ändert sich auch im Laufe des Lebens. Diese Kenntnis, und die zwar prinzipiell gleiche, doch in ihrer Auswirkung praktisch mit verschiedener Stärke wirkenden Krankheitsursachen — z.B. Virulenz und Toxizität der Erreger — erklären den individuellen Ablauf der Krankheiten. In der Denkart der Fakultät zu Budapest kam diese Erkenntnis schon früh zum Vorschein (*Otto Pertik, Friedrich Korányi* usw.). *Ostwald* schrieb darüber, dass in der Naturwissenschaft allgemeingültige Gesetzmässigkeiten herrschen, die Philologie gibt dagegen eine Reihe der Ausnahmen. Die Heilkunde besitzt eine ganz besondere Stelle. Die aktuelle Reaktions-

* Vorgetragen im ungarischen am 11. November 1969 an der Festsitzung zur Ehre des 200 jährigen Bestehens der Medizinischen Fakultät zu Budapest.

fähigkeit des Organismus ermöglicht manchmal einen ganz individuellen Krankheitsablauf, und auch die pathologischen Konsequenzen können sich ganz verschieden gestalten. In dem Sinne könnte man der Medizin bezüglich auch vielleicht über die Ausnahme der Ausnahmen sprechen.

Die Erscheinungen des gesunden und des krankhaften Lebens folgen den chemischen und physikalischen Gesetzen, alle Lebenserscheinungen sind damit erklärbar. Die Lehre der Lebenskraft, der Neovitalismus, wie auch die diesbezügliche Konzeption, welche *Driesch* betonte, wurden schon zur Zeit ihrer Blüte von der Fakultät zu Budapest abgewiesen (*L. Markusovszky, J. Balassa, E. Krompecher, E. Jendrassik, A. Korányi* usw.).

Während den letzten 150 Jahren erreichte in ihrer Entwicklung die Medizin eine kaum erhoffte Höhe. Wellenberge ragten empor, ohne Wellental, doch zur Zeit der Plateau-s (welche eigentlich als Ausgangspunkte des neuen Erkennens zu betrachten wären), sprach man auch über die Krise der Heilwissenschaft. Besonders wurden solche Stimmen nach dem ersten Weltkrieg bekannt. Solche Ansichten waren auch durch unserer Fakultät scharf bekämpft (z.B. *E. Krompecher, A. Korányi, T. Verebely* usw.).

Im historischen Rückblick könnte man es für selbstverständlich halten, dass die steil emporragende Entwicklung der Medizin zu einer wissenschaftlichen festen Einheit gebracht hätte. Demgegenüber belebten sich am Ende des XVIII-ten und im XIX-ten Jahrhundert Doktrinen, wie auch Vorstellungen der medizinischen Sektarianer. Zuerst die Ontologie, dann die Idealpathologie, weiterhin jene Auffassungen, welche *Cullen, Brown*, bzw. *Broussais* betont haben. *Balassa* Professor der Chirurgie zu Budapest, nahm schon in seiner Antrittsrede (1843) Stellung wider solchen Konzeptionen. Auch *Markusovszky* war schon Mitte des vorigen Jahrhunderts der Meinung, dass Chemie und Physik, Physiologie und Pathophysiologie, Histologie und Pathoanatomie die schon damals zeitgemässige Forschungsrichtungen bedeuten. Die Berufung des ungarischen Chemikers, *Karl Than* und des tschechischen Physiologen *Jan Nep. Czermak* (Kehlkopfspiegel) nach Budapest war eben mit dieser Auffassung verbunden.

Im zweiten Drittel des vergangenen Jahrhunderts verbreitete sich allmählich die Homöopathie. *Hahnemann's* irrümliche Ansichten über das „*Similia similibus curantur*“ und der Heilmöglichkeit der Dezimalpotenzen standen in unüberbrückbaren Gegensatz mit der naturhistorisch geschulter Denkart der offiziellen Medizin. Selbst *Virchow* ergriff die Feder, die Irrtümer von *Hahnemann* zu beweisen. 1867 versuchten die Anhänger von *Hahnemann* auch bei uns, dass die Homöopathie zum fakultativen Unterricht komme. Die medizinische Fakultät zu Budapest lehnte den Antrag ab, und auch der Kultusminister, *Josef Eötvös* (bedeutender Schriftsteller und ein Beförderer des modernen Hochschulwesens) war derselben Meinung. Die Gesellschaft der Budapester Ärzte gab wider der Homöopathie ihre Gutachtung (*J. Bókay sen., I. Hirschler, F. Korányi*), und der Chirurg, *J. Kovács*, protestierte als Rektor der Universität gegen die Gründung solcher Professoren am schärfsten. Das Parlament entschloss trotzdem die Gründung zweier Lehrstühle für Homöopathie (1870), welche jedenfalls nur eine kurze Zeit wirkten.

Schon Anfang des vorigen Jahrhunderts nahm die Fakultät gegen der sn. Volksmedizin den Kampf auf (z.B. *Arányi*).

Der anatomische Gedanke (*Virchow's* Ausdruck) begann mit *Vesalius*, und wurde mit dem Auftreten von *Morgagni* im Sinn der Pathologie grundlegend. Das durch dem *Rokitansky*-Schüler, *Arányi* in Budapest gegründetes Institut für pathologische Anatomie war chronologisch der fünfte solcher Lehrstuhl (Strassbourg, Paris, London, Wien). Bald wurde dann auch in Budapest Histologie und Pathohistologie unterrichtet (*Scheuthauer*).

Wie bekannt, standen *Semmelweis* und *Virchow* in unüberbrückbaren Gegensatz miteinander. Die Cellularpathologie wurde schon 1859 von *Patrubany*, etwas später von *F. Korányi* (der Vater von *Sándor Korányi*) bekanntgegeben. Unsere ersten Professoren für pathologische Anatomie (*Arányi*, *Scheuthauer*) gehörten zur *Rokitansky's*chen Schule, ihr Nachkömmling, *Pertik* war wieder ein Schüler von *Recklinghausen*, demgemäss kam die Auffassung von *Rokitansky* ziemlich im Vordergrund. *A. Korányi*, wie auch *E. Jendrassik* waren der Meinung dass die Cellularpathologie diesen notwendigen Anfang bedeutet, wo der Ziel noch die Forschung der Teile ist, aber eben diese Ereignisse legen klar den Gedanken, dass die Harmonie der als Ganzes wirkende Teile das Leben charakterisiert, und die Lebenserscheinungen ohne den Physiologen niemals erforscht werden können. *Huzella*, früher Professor an der Fakultät zu Debrecen, dann in Budapest, bearbeitete grundlegend die Biologie des Bindegewebes.

Der anatomische Gedanke ermöglichte die Lokalisation der Krankheiten. Bald verbreitete sich auch bei uns die Stethoskopie (*Bugát*, *Schoepf-Merei*, später *Sauer*, ein Schüler von *Skoda*).

Zu diesen Zeiten gab die morphologische Richtung das Gepräge der Denkart unserer Fakultät, ermöglichte eine Blüte der Neurohistologie (die beiden *Lenhossék's*, *Laufenauer*, *K. Schaffer*). Diese Richtung führte den *Edmund (Ödön) Krompecher* zu seinen histologischen Forschungen, wodurch er der Entdecker des Basalzellenkrebs wurde (1903). Er beschrieb übrigens schon 1907, dass die Kristallisation nicht das Leblose bekenntzeichnet, sondern auch bei den Lebenden erscheinen kann.

Anfang des XIX-ten Jahrhunderts durchprägte Chemie und Physik das Forschungsgebiet der Medizin. Diesen Gedanken verwirklichten bei uns *J. Winterl*, der Beschreiber der Rhodan-Eisen-Reaktion und der Möglichkeit des Akkumulators, weiterhin *P. Kitaibel* der Entdecker des Chlorkalkes und Tellurs (vor *Klaproth*, 1789). *Markusovszky* betonte (1858) die Wichtigkeit der Kausalität, und dass jede Lebenserscheinung durch Gesetze der Physik und Chemie erklärt werden kann. Die Fakultät zu Budapest folgte damit das Prinzip von *Magendie*, bzw. *Cl. Bernard*: „*Les phénomènes vitaux ont bien leur condition physico-chimiques rigoureusement déterminées ...*“. Es wurde eigentlich die Forderung von *Brücke*, *Ludwig*, *Helmholtz* und *Dubois-Reymond* bei uns baldlich verwirklicht: „*die Physiologie auf chemisch-physikalische Grundlage zu stellen*“.

Demgemäss wurde in Budapest 1872 das Institut für Biochemie gegründet, nur das Institut von *Hoppe-Seyler* in Thübingen bestand damals. Die Professoren *P. Plósz*, wie auch *L. Liebermann* (der Beschreiber der von ihm genannten

Reaktionen) beschäftigten sich mit Eiweissforschungen, zu dieser Zeit als *Emil Fischer* seine grundlegende Entdeckungen bearbeitete.

Rokitansky schrieb darüber, dass das Bedingende des gesunden und kranken Lebens die organische Materie sei. *Balassa* behauptete 1843 schon dasselbe. Aber auch das, dass die Gesetzmässigkeiten des Lebens nicht durch Forschung der einzelnen Teile, sondern nur in der Ganzheit des einheitlichen Organismus entdeckt werden können. Die Schule zu Budapest erkannte frühzeitig, dass zwischen Krankheit und Gesundheit kein prinzipieller Unterschied besteht, beide Zustände bedeuten dasselbe Leben, welches durch dieselben Gesetze gesteuert wird, nur die Bedingungen und die praktische Konsequenzen sind verschieden (*A. Korányi*).

Wunderlich, Erb, L. Traube, Leyden, Frerichs usw. hebten die Rolle der Funktionen hervor. Die experimentale Medizin wurde — im Sinne von *Cl. Bernard* — bei uns, Anfang des dritten Drittels des vergangenen Jahrhundert durch *J. Jendrassik, K. Balogh* und *E. Högyes* (der Entdecker des Mechanismus des labyrinthogenen Nystagmus, 1881) begonnen.

Die Richtung der funktionaler Pathologie wird durch *Sándor (Alexander) Korányi*, Professor der inneren Medizin zu Budapest, grundlegend ausgebaut. Laut *Lichtwitz*: „Der Wasserversuch ist zuerst von *Korányi*, dem Vater der modernen Nierenfunktionsprüfung angewandt worden“. *Volhard* schreibt folgend: „Der Begriff der Niereninsuffizienz ist noch ziemlich jung ... Er ist zuerst von *v. Korányi* Anfang des Jahrhunderts formuliert und schärfer ins Auge gefasst worden“. *Korányi* entdeckte als Erster, dass der Zustand der Nieren nur durch die Prüfung ihrer Funktion beurteilt werden kann, und benutzte bei dem Wasserversuch die Kryoskopie.

Morphe und Funktion bedeuteten noch am Anfang unseren Jahrhunderts zwei verschiedene Richtungen der ärztlichen Denkart. Diese Divergenz scheint heute schon als unbegründet, auch die Elektronenmikroskopie liefert neuerlich Beweise dafür, dass jede Funktion mit Änderungen der Strukturen verbunden ist. Die Synthese der beiden Anschauungen begann schon sehr früh an der Medizinischen Fakultät zu Budapest.

Die durch *D. Bernoulli, Laplace, P. Louis, Quételet, Boillaud* verwendete medizinische Statistik bekam an unserer Fakultät schon Mitte des vorigen Jahrhunderts ihr Bürgerrecht. Wie bekannt, schrieb *Semmelweis* seine grundlegende Arbeit über die Aetiologie des Kindbettfiebers — welche er während seinen Assistentenjahren an der wiener Klinik entdeckte — als Professor der Universität zu Budapest, als er in seiner Heimat zurückkehrte. Er verwendete im grössten Mass die Statistik, zum Beweis seiner Lehre. Die Statistik wurde auch von *Markusovszky* empfohlen. Nur durch dieser Methode — schreibt er — kann man Irrtümer der individual-subjektiven Beobachtungen vermeiden, und den Grund, wie auch die Gesetzmässigkeiten der Krankheiten klarlegen.

In Ungarn begann die *Jenner'sche* Vakzination 1799, und 1824 gründete unsere Fakultät ein Institut für Pockenimpfungen, welches durch einem der Professoren beaufsichtigt wurde. Zuerst wurde *F. Gebhardt*, Ordinarius der Inneren Medizin damit beauftragt, seit 1862 übernahm aber selbst *Semmelweis*

— neben der Leitung seiner Klinik für Geburtshilfe — auch dieses Institut. Der grosse Bahnbrecher der Prophylaxis nahm sich Mühe in der Zeit der schärfsten Kämpfe für seiner Lehre auch die Prevention der Pocken bezüglich zu verwirklichen.

Die *Semmelweis'sche* Lehre, die Bakteriologie von *Pasteur* und *Koch* brachten weitere Fragen im Vordergrund. *E. Högyes* konnte 1886 durch seinen Versuchstieren den „rabischen Standardstamm Budapest“ isolieren, vereinfachte die Originalimpfmethode von *Pasteur*, indem er zum mitigieren des Erregers nicht die Hitze, sondern die Dilution benutzte.

J. Fodor entdeckte 1885 — unabhängig von Nutall — die bakterizide Wirkung des Blutes.

Fodor war übrigens Ehrendoktor der Universität zu Cambridge, *S. Korányi* erreichte diese Würde an den Universitäten Lyon, Breslau, Szeged und Pécs.

A. Genersich gab 1890 an den Kongress zu Berlin — also noch vor *Th. Smith* und *W. Schütz* — durch Beweise der Pathologie bekannt, dass die Tuberkulose der Menschen und die Perlsucht der Tiere verschiedene Erkrankungen sind. Nüchtern nahm unsere Fakultät auch der Frage des Tuberkulins bezüglich Stellung. Trotz den damals an vielen Stellen betonter Enttäuschung war *Pertik* (1890) und *F. Korányi* (1891) der Meinung, dass das *Koch'sche* Verfahren die Methode der Zukunft ist.

Der internationale Kongress für Hygiene 1894 beauftragte *J. Bókay jun.* mit der klinischen Beurteilung des *Behring'schen* Heilserums. *Bókay* der zuerst (1924) die Erreger der *Varicella* und des *Herpes zoster* gleichstellte, gab schon 1894 bekannt seine signifikant hervorragende Resultate, und hat dadurch grossen Verdienst in der klinischen Anwendung des Heilserums.

Diese Anschauung erklärt, dass Ungarn als erster Staat, die obligatorische aktive Immunisation gegen Diphtherie werwirklichte (1938).

Markusovszky, der ministerialer Leiter des Universitätswesens, war mit der Rolle der Hygiene vollkommen vertraut. Er betonte, die Medizin kann sich mit den Bekämpfen der Krankheiten nicht begnügen, das Erhöhen des Gesundheitszustandes sollte den Ziel unserer Wissenschaft bedeuten. Demgemäss wurde 1874 in Budapest das Universitätsinstitut für Hygiene gegründet, chronologisch der zweite solcher Lehrstuhl, das Institut von *Pettenkofer* in München entstand schon früher.

Die Grösse einer medizinischen Fakultät kann nicht nur durch die Zahl ihrer Gebäude, Reichlichkeit der Installationen bekennzeichnet werden, sondern auch dadurch, ob ihre Lehren, medizinische Anschauung und Denkart etwas Bleibendes bedeuten. Diese Sicht ermöglicht die Beurteilung jener bedeutenden Wirkung, welche die Medizinische Fakultät zu Budapest während den seit ihrer Gründung vergangenen 200 Jahren auf die Entwicklung der Medizin ausübte.

THE BIRTH OF THE MEDICAL SCHOOL OF PEST AND THE HEALTH POLICY OF THE CENTRALISTS *

by JÓZSEF ANTALL

In studying the past of Hungarian medicine, to which the recent anniversary has also contributed, one can find valuable articles on the history of medical training, dating back to the Middle Ages.¹ But in the studies of questions of detail the general features always break the limits of the various branches of learning.

Eastern European development had run parallelly with or slightly behind the general line of European progress, but the turn of the 15th and 16th centuries mercilessly separated the two. Western Europe, entering into a symbiosis with the oceans and the overseas countries, set out on the course of a unique—capitalistic—development, the centuries of increasing prosperity, while Eastern Europe got stuck, fell under the influence of opposite, retracting forces.

Following the closing up which characterized the age of the Hungarian Angevins, and the renaissance of *Matthias Corvinus*, intertwined with Italian culture,² the period of the Turkish wars and the fights of the Estates for independence against the Habsburgs (1526–1711) meant a fateful loss for Hungary. The features of feudalism were conserved for centuries, industry lagged behind, commerce did not develop, the leading role of the novility remained, and the development of the bourgeoisie was stopped. Instead of enjoying the fruits of conquest, the lot of the peoples of Eastern Europe was to feel the consequences of surrender. They fell under the sway of economically and socially less devel-

* The present paper is based on the following two lectures: "The Historical and Science Historical Factors of the Formation of the Medical School of Pest in the Middle of the 19th Century" delivered at Weimar on October 2nd 1969 at the yearly meeting of the German Medical Historical Society, and "The Health Policy of Eötvös and the Centralists — the Reform of Hungarian Medical Education" delivered on November 11th 1969, at a session commemorating the 200th anniversary of the Semmelweis University of Medicine. Author discussed these questions to a certain extent in his study: "Absolutism and Liberalism in Health Policy in Hungary" (appeared in a supplemental volume of our *Comm. Hist. Artis Med. Suppl. 4*, titled "Medical History in Hungary 1970").

¹ *Schultheisz E.*: A hazai orvosképzés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig. = *Comm. Hist. Artis Med.* 51–53. (1969), 17–33.

² *Élekes L.*: Mátyás és kora. Budapest, 1964. — *Balogh J.*: Művészet Mátyás király udvarában. Budapest, 1964.

oped states (the Ottoman Empire etc.), and sank into the position of the "back poultryrun". The endless wars led to immense losses in the number of the population. According to estimates the number of the Hungarians was about five millions at the end of the 15th century, not less than the population of most developed, Western European states, but by the beginning of the 18th century it was hardly three millions. This demographic factor became decisive both from an economic and from a national point of view. It led to large-scale colonization, to the establishment of new settlements, and so the historical circumstances of the nationality question, which led to so much national strife in Hungary, were born.

In areas lacking capital and the resources of the bourgeoisie it was by necessity that only reforms started by the state could facilitate development. It cannot be denied that in Hungary the first important measures in the direction of modernization, and bourgeois development were adopted in the 18th century, in the period of Habsburg absolutism, which opposed the national aspirations of the Hungarians. This is especially valid for the second half of the rule of Queen *Maria Theresa* (from the 'sixties onwards), and for the reign of *Joseph II* (1780—1790), which is regarded as the period of enlightened absolutism, or Josephinism. The organization of health administration and the laying down of the foundations of medical training also falls to this period. The university of Nagyszombat, founded in 1635, was reorganized by *Maria Theresa*, who completed it with a medical faculty in 1769.³

Thus Hungarian medical training took its roots from Vienna. Its foundations were laid down by *Van Swieten*, the disciple of *Boerhaave*, and the first professors of medicine at Nagyszombat and Buda were his former students. True, there were many Hungarians visiting the universities of England, the Netherlands, Germany, but as their majority was Protestant, they could not hope to receive a professorship at home. In spite of the undoubted disadvantages of that fact one must admit that those trained by the first Viennese school, by *Van Swieten*, formed a body having a common scientific and educational approach, which by all means had some pedagogical advantages over individual men of talent.

I.

We felt we could not dispense with drawing this undoubtedly superficial and sketchy historical background when we want to show the significance of the following process, one of the greatest turning points of Hungarian history. The fight for national independence and for the transformation of the social order was both the imperative demand of history and the program of political progress in the 19th century. Emerging Hungarian intelligentsia, and one of

³ *Duka Zólyomi N.* : Orvosképzés a nagyszombati egyetem orvosi karán. = Comm. Hist. Artis Med. 51—53. (1969), 35—50.

its most important strata, medical society—which, too, strongly demanded modernization—got enlisted in the service of these goals. In trying to narrow the gap with Europe they had to clear up the unsolved questions of centuries, to catch up with immense distances of backwardness.

Vienna was then the Mecca of Hungarian physicians, where they could imbibe the teachings of the masters of the first Viennese school—to pass it on at Nagyszombat, and after the transference of the university (1777), in Buda and Pest. But in the wake of the Protestant medical students of the 17th and 18th centuries, travelling to distant cities, now many—with new intentions, new ambitions—endeavoured to get acquainted with the world beyond Vienna. The first generation of physicians in Hungary had learned the scientific results of the great period of Vienna, and accepted—though here we must not carry matters too far—the ideas of the enlightenment. Their medical knowledge was equal to the standards of the age, and they reacted to new medical discoveries rather quickly. For instance one or two years after *Jenner's* discovery there were several works in Hungarian discussing the treatment advocated by him, and vaccination was used in practice, too.

But as a reaction to the French Revolution the progressive overtures in the political order gave way to conservative tendencies. The only opportunity left for the intelligentsia was spiritual and linguistical revival, the modernization of the Hungarian language.⁴ Consequently the generation of the turn of the 18th–19th centuries is noted in medical and in general cultural history for their merits in starting something. The next generation, playing such an important role in the Hungarian “Risorgimento”, followed their lead. Though under different circumstances, the same historical factors worked here as in the movements for the Italian and the German unity, only here the main obstacle of the creation of the nation-state was not disunity but dependence.⁵

Perhaps it is hardly surprising then that even among the physicians of that period, not the “researching type”, but the “public figure” became dominant. The teeming spiritual and political atmosphere, the passing of the reforms was more favourable for people moving on the forum than for the specialist researchers. The true merit of this second generation is the creation of a special Hungarian medical language, the foundation of scientific societies and reviews. The *Orvosi Tár* (Medical Collection), was founded by *Pál Bugát* and *Ferenc Toldy*. Between 1831 and 1848 it reviewed foreign literature and home developments in Hungarian, and it was not inferior to its foreign rivals. Its prime aim was the establishment of a common Hungarian medical terminology, as it is marked by the opening announcement of the editors. Later this neologis-

⁴ *Bárcei G.*: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1963.

⁵ *Horváth M.*: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823–1848, Vol. 1–3. 3. kiad. Budapest, 1886. — *Mályusz E.*: A reformkor nemzedéke. = Századok, 1923, 1, 16–75. — *Antall J.–Tóth A.*: A magyarországi felsőoktatás a reformkorban és 1848–49-ben. = Felsőoktatási Szemle, 1968, 7–8. 415–423.

tic fervour sometimes went too far, and that led to friction among the editors.⁶

Those physicians who liked the public forum and who wanted to play some role in the social and cultural life of the country, established the Budapesti Orvosegyesület (Budapest Medical Association) in 1837, the Itinerary congresses of Hungarian Physicians and Naturalists,⁷ and the Természettudományi Társulat (Natural Science Association) in 1841. These medical-scientific associations had special importance, as the Hungarian Academy of Sciences founded by *István Széchenyi* in 1825 gave home mostly to the humanities, and even within the natural sciences was concerned mostly with linguistical questions. One could find physicians in all fields of public life, and their role had a secondary importance as well, namely that they influenced the approach of the leading politicians to the question of public health.

Thus the teeming political and cultural atmosphere of the Age of Reforms was the basic historical factor which facilitated the emergence of an independent Hungarian medical school within the fight for the establishment of the nation-state, for the bourgeois transformation of society. But it was not less important, in fact it became important just in that connection, that the effects of the international development in the sciences also got across. The great contradiction of the first part of the 19th century lies actually in the fact that it saw rapid economic development and the progress of science, while in politics the reactionary system of the Holy Alliance prevailed. This contradiction broke out in the revolutions of 1848. The rapid progress of the natural sciences started in the century of the enlightenment, and in the first part of the 19th century it already made its dominant effect feel in all branches of learning. In medical science both the theoretical and the clinical branches show great development. The role of pathological anatomy and physical diagnostics, which started on their victorious course in France and became the backbone of the second Viennese school through the persons of *Rokitansky* and *Skoda*, have a special significance. The employment of new methods of examination, and new technical devices (stethoscope, ophthalmoscope etc.) meant a great leap forward. In the 1840s the interest of the best was already concentrated on the causes of the illnesses and the fight against them, that is on causality in theory and on prevention (prophylaxis) in practice. In short the theory and practice of medical thinking underwent a revolutionary change.

The development of the various branches of the natural sciences taking place at the same time is of no smaller significance. The progress of organic chemistry, the appearance of a number of new medicaments made the new therapies possible. This is the period when the causes of the diseases had been discovered,

⁶ *Antall J.*: Toldy Ferenc két arca.— a diétetika és az irodalomtörténet tanára. = Természettudományi Közölny, 1966. 5. 227—230. — *R. Harkó V.*: A magyar orvosi szaknyelv kialakulása és a magyar nyelvű oktatás bevezetése a pesti orvosi karon. = Comm. Hist. Artis Med. 51—53 (1969), 231—241.

⁷ *Szőkefalvi-Nagy Z.*: A Magyar Orvosok és Természettudományi Társulat vándorgyűlése (1841—1933). = Comm. Hist. Artis Med. 50. (1969), 45—57.

and the recognition of the causative elements, the microbiological revolution connected with *Pasteur* and *Koch* is only one step away.

The most distinguished Hungarian physicians, who studied in Budapest and Vienna, acquired the most up-to-date medical knowledge. They visited the best institutes of Berlin, London, Paris and the other great European towns, called on the internationally noted specialists. Perhaps it was *Virchow* who exercised the greatest influence on them at that period.

But we do not want to deny, not for a moment, that it was the second Viennese school—so well treated in the work of *Erna Lesky*⁸—which had the most direct influence on the emergence of the Hungarian medical school. Its representatives were mainly the followers of the Viennese school, although they did not only receive, but some of them already gave, too. The disciples—partly learning from other masters, too — formed an independent Hungarian medical school, known as the medical school of Pest.

II.

Although there came two generations of physicians in Hungary after the first school of Vienna, one cannot speak of a Hungarian medical school before the 1840s. Only the medical school of Pest, forming around the persons of *János Balassa* and *Lajos Markusovszky* in the middle of the 19th century, can be regarded as an independent school. This medical circle was characterized by a common medical approach, a program for public health based on up-to-date social foundations, expert knowledge reaching the standards of the leading countries, and by kindred political ideas. At the same time it was a true school, an educative training-ground for the new generation of physicians.⁹ When *Balassa* went to Vienna with excellent recommendations and became an operative assistant under *Schuh*, he learnt everything he could in Vienna. It was in Vienna that the friendship of *Markusovszky*, *Sándor Lumnitzer*, and *Ignác Semmelweis*, who all started their studies in the university of Pest and continued them in Vienna, began. *Balassa* was hardly older than them but already a professor when they finished their studies. The attractive personality of *Balassa* combined the type of the public man, the scientist and the practising physician, he had all the qualities to make him the head of this circle, also known as *Balassa-society*.¹⁰ *Markusovszky* was the greatest organizer of Hungarian medical life and medical higher education, he was the driving force of the group and a leading figure of the age.¹¹ The personality of *Lumnitzer* was somewhat similar

⁸ *Lesky, E.* : Die Wiener Medicinische Schule im 19. Jahrhundert. Graz—Köln, 1965.

⁹ *Gortvay Gy.* : Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Vol. I. Budapest, 1953.

¹⁰ *Balogh J.* : Balassa János, az első magyar sebészeti iskola megalapítója. = *Comm. Hist. Artis Med.* 48—49. (1969), 43—63.

¹¹ *Antall J.* : Markusovszky Lajos, 1815—1893. = *Természettudományi Közlemények*, 1965. 5. 238—239.

to *Balassa*.¹² All of them had a greater impact on medical public life than *Semmelweis*, but who in turn became an outstanding figure of universal medical history by discovering the aetiology of puerperal fever and by formulating the idea of prophylaxis. With his virtues and faults he embodied the modern specialist. He, together with his friends, took part in Hungarian medical public life, earned respect in higher education as the professor of the universita of Budapest, and also with his articles in the Hungarian medical journals, but his personality was not suitable for a leading role, which he never strove for.¹³

This short paper does not render possible to draw here a sketch of their careers, or to complete the circle with a long list. At best only the names of the greater ones, including *Frigyes Korányi*, *József Lenhossék*, and *Jenő Jendrassik* may suggest something for the foreign specialists in the fields of internal medicine, anatomy, and physiology respectively. But I should like to refer to the four well-marked periods of Hungarian history which determined the course of their lives: the Age of Reforms, followed by the Hungarian War of Independence (1848–49), the Austrian neo-absolutism after the suppression of the latter, and finally the Compromise between Habsburg-Austria and Hungary. The first is the period of gaining spiritual and political strength, the second is the great trial; the third is characterized by passive resistance, preparations, and searching for a solution, and the fourth is the period of the realization of their program on a state level following the great compromise.¹⁴ During the War of Independence *Balassa* held an important office, *Markusovszky* was a high-ranking “honvéd” (army) surgeon and the personal physician of *Artur Görgey*, the great general of disputed fame, and *Lumniczer* was the chief medical officer of the war.¹⁵ *Semmelweis* then still lived in Vienna, and although his personal attraction to the War cannot be questioned (as it is manifested in his letter, and proved by his family and friends), he was then engaged in his own struggle for the recognition of his discovery, for his own post at the university. The clash of the progressive and conservative forces within the second Viennese school also took place at that time. Among the great physicians, predestined to wide-ranging activities, “charged with public spirit”, he remained a man of research, aligned, but fighting for the mothers and his own truth.

After the suppression of the struggle *Balassa* was imprisoned, *Markusovszky* and *Lumniczer* found no work. Although *Balassa* was soon released and later were given back his chair, they remained under strict police surveillance. Then

¹² *Antall, J.*: Sándor Lumniczer and the Medical School of Pest. = *Comm. Hist. Artis Med.* 45. (1968), 75–84. — *Antall J.*: Lumniczer Sándor. = *A magyar orvosi iskola mesterei*. Budapest, 1969. 59–70.

¹³ *Lesky, E.*: Ignaz Philipp Semmelweis und die Wiener Medicinische Schule, Wien, 1964. — *Antall J.*: Semmelweis Ignác, 1818–1865. = *Természettudományi Közlöny* 1965. 7. 289–293. — *Antall, J.*: Welche Rolle spielten das Familienheim und die Schule in der Entwicklung von Semmelweis' Persönlichkeit? = *Comm. Hist. Artis Med.* 46–47. (1968), 95–126.

¹⁴ *Antall J.*: Eötvös József Politikai Hetilapja és a kiegyezés előkészítése 1865–66. = *Századok* 1965. 6. 1126–1130.

¹⁵ *Zétény Gy.*: *A magyar szabadságharc honvédervosai*. Budapest, 1948.

on the initiative of *Markusovszky* they first organized equestrian meetings—which should not be attributed to our being an equestrian nation—and with scathing self-irony they called themselves “*Faculté de médecine á cheval*”. On these equestrian excursions, away from the attentive ears, they discussed the political and medical questions, dreamt their dreams. It was then, in October 1850, that *Semmelweis* finally returned from Vienna and joined his old friends. But they found it hard to bear to be out of the medical profession. *Lumniczer* wrote to *Korányi*: “*Of my instruments brought from Paris from Luer I use only the knife I cut my corn with*”. Later neoabsolutism, too, loosened the reins of oppression and they returned to the faculty of medicine in one way or other, they won recognition. *Balassa*, *Markusovszky* and *Korányi* became the medical advisers of the great statesmen who lived in withdrawal from public life, including *József Eötvös* and *Ágoston Trefort*, the greatest politicians concerned with science-organization and education in Hungarian history, who each became Minister of Education after the Compromise.

Although the neo-absolutist regime did not yield to the national demands even later, it did allow the reorganization of certain forms of intellectual life.¹⁶ The Academy of Sciences and the Natural Science Association could function again, and in 1857 *Markusovszky* could start a medical journal, which has survived until now, the *Orvosi Hetilap* (Medical Weekly). Later, in 1863, he established the Medical Publishing House. The activity of *Ignác Semmelweis* in Hungary, his writings fall to the same period. He published his articles in the *Orvosi Hetilap*, and his open letters, together with his book, got to be known also at that time. *Balassa* and *Lumniczer* established modern surgery in Hungary and did pioneering work especially in the field of plastic and urologic surgery.

Their circle exercised an ever-increasing influence, although they had some serious opponents as well. This was especially manifested when the neo-absolutist regime met its crisis in 1860/61, as an outcome of the war against the Italians and the French. Even the Minister of the Interior, *Alexander Bach* was dismissed by the sovereign.¹⁷ The flames of patriotism flared up, as it is understandable after the long oppression. There were many who made use of the national upsurge, on the basis of their true or alleged injuries, in scientific life as well. A distinct group was formed of the opponents of *Balassa*, *Markusovszky* and *Semmelweis*, which included conservatives as well as the most radical representatives of the War of Independence, with the common aim of removing the alien professors of medicine.¹⁸ The Czech *János Czermák*, the world-famous

¹⁶ *Sötér I.*: *Nemzet és haladás*. Budapest, 1963.

Lukács L.: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849—1867*. Budapest, 1955. — *Hajdú J.*: *Az osztrák Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szervezetének kialakulása a Bach-korszakban*. = *Tanulmányok a magyar nevelés történetéből*. Budapest, 1957. 7—22.

¹⁷ *Szabad Gy.*: *Forradalom és kiegyezés választóján*. Budapest, 1967.

¹⁸ *Antall J.*: *Egy ismeretlen levél — Poor Imre szakítása Markusovszky Lajossal*. = *Comm. Hist. Artis Med.* 50. (1969), 141—148. — *Györy T.*: *Az Orvostudományi Kar története*. Budapest, 1936.

introducer of laryngoscopy, fell victim to this campaign, as he did not know Hungarian and had to leave the country in that atmosphere, to move to Leipzig. The circle of *Balassa*, to which he had been bound by personal friendship, did their best to retain him, but it was no avail against public opinion. *Lumniczer* was right in saying about *Balassa* — which was valid to all of them: “*He was not one of those over-zealous, who would countenance the aberrations of pseudo-science to be smuggled in into the hall of science, be they coming under the banner of patriotism*”.¹⁹

Semmelweis did not live to see the Compromise of 1867; *Balassa* was still present at the birth of the constitutional order, at the establishment of the influential National Public Health Council; but after that only *Markusovszky*, *Lumniczer* and *Korányi* played a direct part in drafting the Public Health Law, in the creation of the system of modern higher medical education, in the establishment of the Medical Institutes and the second university (*Kolozsvár*), and its medical faculty in particular (1872).

III.

As we have said before, modern Hungary came into being in the decades of the fight for national independence and bourgeois transformation (1825–1890), during the Age of Reforms, the War of Independence, the period of neo-absolutism, which meant both subjugation and preparation, and finally the first part of the dualist period following the Compromise of 1867. The worries of *Lajos Kossuth* about the enormous concession made in 1867 in respect of national independence has proved justified, but the results in inner construction, the successes reached in the fields of education, public health, and scientific development, the narrowing of the gap between Hungary and the developed European countries, all justify the action of those who accepted the possibility of the compromise offered by history.

In the wide current of the process of transformation a very considerable role was played by the “doctrinaires”, as the “Centralist” group around *József Eötvös*, *László Szalay*, and *Ágoston Trefort* was called by their opponents. They demanded the reform of the obsolete county organization, central parliamentary administration, and a modern state apparatus. Their political program in more than one question set them against both *Kossuth* and *Ferenc Deák*, leading the main forces of the policy of reforms. Even if they sometimes made mistakes in questions of tactics, for the planning of the model of the modern bourgeois state, and for the formulation of the legal and constitutional system of 1848 and 1867 respectively we are mainly indebted to them.

The centralists unquestionably represented the most conscious, theoretically and politically best trained faction of Hungarian liberalism. It was not by accid-

¹⁹ *Lumniczer S.* : Emlékbeszéd *Balassa János* felett. Pest, 1872. 17.

ent that the most profound work of the age in political science was written by *Eötvös* under the title "The Influence of the Dominant Ideas of the 19th Century on the State", but *Imre Madách*, the author of the famous philosophical drama, "The Tragedy of Man", also belonged to their group. The formulation of the theory of social balance, the preaching of social reforms as the means to prevent outbursts were equally part of their political philosophy. They took under examination even the various socialistic-communistic schools, naturally rendering their criticism from the vantage point of liberalism. They professed the raising of the culture of and assuring the welfare of the people, with a view to the prevention of the revolutionary movements.²⁰

Eötvös was drawn into the field of social politics not only by his political philosophy but by his humanism too. His speeches on "Misery in Ireland", on the penal code, and on the system of prisons, as well as his literary works, show his keen interest in social problems. But his true "field" was cultural policy.²¹ These are the two "pillars" we should start from when assessing the public health policy of *Eötvös* and the centralists, their role in the reform of medical training, in higher education, and in science-policy. It would be unnecessary to go into the details of their planned and undertaken reforms concerning medical training (in 1848, after the Compromise, and in 1875 respectively), of the large-scale constructions of university-buildings, of their role in establishing institutes and universities. The offices of *Eötvös* and *Trefort* holding the portfolio of Education, and the activities of *Markusovszky*, forming the link between the two, meant the setting down of the foundations of modern Hungarian medical education.²²

The question may be raised whether the centralists had a health policy already at the beginning of the 1840s? The answer can be only in the negative. At the time of the cholera epidemic of 1831 *Eötvös* is only meditating on the individual tragedies and on the defenselessness of man in his letter to *Szalay*.²³ Health policy and drawing up programs for public education already belongs to the category of "applied politics", which was formulated mainly by the experts and leading intellectuals gathering around them. *Eötvös* was famous

²⁰ *Antall J.*: *Eötvös József Politikai Hetilap-ja és a kiegyezés előkészítése. 1865—1866.* = *Századok*, 1965. 6. 1099—1130.

²¹ *Antall J.*: *Eötvös József művelődéspolitikája és a Politikai Hetilap.* = *Magyar Pedagógiai Társaság tanulmánykötete. Bp., 1971.* (S. a.)

Antall J.: 100 esztendő a népiskolai törvény — *Eötvös József és az 1868. évi népiskolai törvény országgyűlési vitája.* = *Magyar Pedagógia*, 1968. 4. 414—433.

²² *Antall J.*: *The Emergence of the System of Modern Higher Education in Hungary. 1848—1890.* = *Comm. Hist. Artis Med.* 51—53. (1969), 61—74. (Several articles in the volume have a bearing on the subject. — *Tóth A.* — *Antall J.*: *A magyarországi felsőoktatás a reformkorban és 1848—49-ben.* = *Felsőoktatási Szemle*, 1968. 7—8. 415—423. — *Antall J.* — *Ladányi A.*: *A magyarországi felsőoktatás az abszolutizmus és a dualizmus korában.* = *Felsőoktatási Szemle*, 1968. 9. 536—456.

²³ *Eötvös József levele Szalay Lászlóhoz. Bécs, 1831. augusztus 2-án.* — *Nizsarovszky E.* — *Lukácsy L.*: *Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz. Bp., 1967.* 42.

for his ability to collect a "brains trust" around himself. He had all the qualities for that: his intellectual superiority, his tactfulness, and an ability to respect other people's opinions. He knew that the prerequisite of all planning and execution was the selection of the right experts and leaders. The leading brains of the intelligentsia—the "eggheads" of that age, though that shape was not characteristic of them—were all gathering around him from the end of the 1840s onwards, and that was even increasing in the 'fifties and the 'sixties.

The fortunate interaction, the alignment of the general program and the plans concerning public health and medical training took place in these years, from the end of the reform period to the Compromise. It is easy to recognize the close relationship of ideas between the political circle of *Eötvös* and the medical circle of *Balassa*. They met in their efforts aiming at the creation of the bourgeois state endowed with constitutional and democratic liberties as well as in accepting the compromises made after the lost war of independence, and in the fight for the improvement of sanitary and cultural conditions. They equally detested the distortion of scientific research, coming from any direction, even if "under the banner of patriotism". And they were also agreed that the understanding with Austria must be maintained not through the person of the under-*eign*, but through the Austrian liberals and the reformists of Vienna, by keeping in contact with them.²⁴

The approach of *Balassa*, *Markusovszky*, *Lumniczer* and *Frigyes Korányi* to general policy and cultural policy was akin to that of *Eötvös*, and in turn they provided the centralists with the missing health program. Social politics based on prevention could easily meet the program of physicians who proclaimed prevention in sanitation. The latter was manifested in the teachings of *Semmelweis* as well as in the doctoral dissertation of *Markusovszky* (The physician as educationalist. Pest, 1844), which argued for prevention as the basis of health policy.²⁵ The group of the centralists and the medical school of Pest were the fruits of the same age, the same social-political school, expressed its general policies and their application.²⁶ We mention the personal contacts of the two only in order to give weight to this historically and medical historically determined relation.

As we have mentioned, the medical adviser of the *Eötvös* and *Trefort* families was *Balassa* (1848), *Markusovszky* (during the absolutist rule), and *Korányi* (after the Compromise). At the death of *Eötvös* both *Korányi* and *Markusovszky*

²⁴ *Antall J.*: *Lumniczer Sándor és a pesti orvosi iskola.* = *Comm. Hist. Artis Med.* 45. (1968), 57—73.

²⁵ (For a popularizing summary, see:) *Antall J.*: *Markusovszky Lajos. 1815—1893.* = *Élet és Tud.*, 1965. 29. 1372—74.

²⁶ *Antall J.*: *A pesti orvosi iskola kialakulásának történelmi és tudománytörténeti tényezői a XIX. század közepén.* (Lecture delivered at the yearly meeting of the Medical Historical Society of the GDR at Weimar. 2nd October 1969. See in the Yearbook of the Humboldt University.)

(It is characteristic that *Eötvös* was on good terms with *Czermák*, too, and in 1870 he spent his time with him while staying at Karlsbad. *Ferenzi Z.*: *Báró Eötvös József.* Bp., 1903. 288.)

stood by.²⁷ But they were not only their "family doctors", but their expert advisers as well on questions of health policy and medical education. It was not by accident that in 1848 *János Balassa*, and after 1867 *Lajos Markusovszky* was put in charge of university affairs by *Eötvös*. The meeting and interrelation of the planning activities of the centralists and the efforts of the medical school of Pest created the cultural-scientific and health organization of modern Hungary, and laid down the foundations of her institutions.

As it was the nature of liberalism, the centralists had an aversion to state interference in the various fields of public life. For a long time they envisaged the organization of education and public health on an Anglo-Saxon pattern, to be based on voluntary social associations and enterprises. They were haunted by the memory of enlightened absolutism, of Josephinism, even as regarded the intervention of the state in a progressive direction. But they were the first to recognize the necessity of the interference of the constitutional and democratic state in the interest of progression. And in accepting that the contribution of the leading figures of public education and public health—in our case the medical school of Pest—was not on a small scale. Though cautiously and with reservations, but similar conclusion were drawn by *Lajos Kossuth*, a representative of classical liberalism.

*"In the last century the notion dominated in political science that the only duty of the state is the protection of the social order, and the rest must be left to go on its own way. But social relations have become so complicated, the mechanical and natural sciences introduced so many new elements into life where the new demands cannot be met by individual action, that the principle of the previous century is no longer applicable to the conditions of today, consequently the impression has arisen that the duty of the state is not only to be the guardian of order but also to be the lever of progress."*²⁸

The Minister of Public Education (1872–1888), *Ágoston Trefort* declared that "one of the main conditions for the development of our economy is public health".²⁹ His triple slogan: "public health, economy, public education" clearly shows the recognition of their interdependence.³⁰ He understood that public health and public education were economic affairs as well, since they determined the physical and spiritual state of one of the major factors of production: manpower. In his letter to *József Fodor*, *Trefort* set forth the view that "the political and economic weight of a nation" depends on the demographic changes. He asked *Fodor*, the professor of public health, to explain the unfavourable mortality conditions of Hungary. (It is inte-

²⁷ They are mentioned in the correspondance of *Eötvös* on several occasions. — *Ferenczi* i. m. 289–91.

²⁸ *Lajos Kossuth's* last public speech before the Hungarians travelling to the World Fair in Paris. 1889. július 5. Turin. = *Kossuth Lajos iratai*. X. kötet. Bp., 1904. 304–305.

²⁹ *Ágoston Trefort's* speech in Pozsony. 22nd June 1884. = *Beszédek és levelek*. Bp., 1888. 147.

³⁰ *Trefort* exponnds this idea at several places, among others in: *Beszédek* 143. 180.

resting to note that on the basis of population changes *Trefort* made some guesses on the probable historical role and political influence of some countries in the 20th century. For 1932 he predicted the following order of the great powers: United States, Russia, German Empire, while the role of Britain would gradually decrease and France would fall behind, as compared to the 19th century.)³¹

Speaking about the effect which the circle of *Eötvös* and the medical school of Pest mutually exercised on each other, we must not leave out the question of homoeopathy.³² *Széchenyi*, *Kossuth*, the poet *Mihály Vörösmarty*, and many other great figures of public life became the supporters of the new school. *Ferenc Deák*, "the wise man of Hungary" was already more cautious: he had two doctors, the homoeopath *Döme Argenti* and the "allopath" *Endre Kovács-Sebestyén*. But *Eötvös* and his group unequivocally kept themselves aloof from homoeopathy. It is worth while quoting the words of *Eötvös* said in 1870 as Minister of Public Education in the parliamentary debate on the establishment of a chair and a hospital for homoeopathy, when he was unable to prevent the majority from endorsing the motion:

*"Science creates and produces itself without the help of the legislation and even against it. Like the correctness of the circulation of the blood, in fact any great discovery made by the scientists of any age was not assisted by any legislation, anywhere, so if homoeopathy really needs support to have a future, I don't predict a long future. Because science is such a power which not only does not need patronage, but can even well endure persecution. I am at least convinced that there has been no scientific truth pronounced—even if strongly persecuted—just because it was persecuted; or that it would have been accepted only a year later for that reason."*³³

Summarizing what we have said: the middle of the 19th century—in spite of erroneous, conservative and one-sided tendencies—is of very great importance in the development of Hungarian medicine. The results of development achieved in Hungary, the achievements of contemporary medical science, the recognition of the importance of causality, the spread of prevention in medical thinking, and the great leap of the natural sciences provided those factors in science history, which—in synthesis with the general historical factors of bourgeois transformation and national independence—made the emergence of the independent medical school of Pest possible³⁴. Their connec-

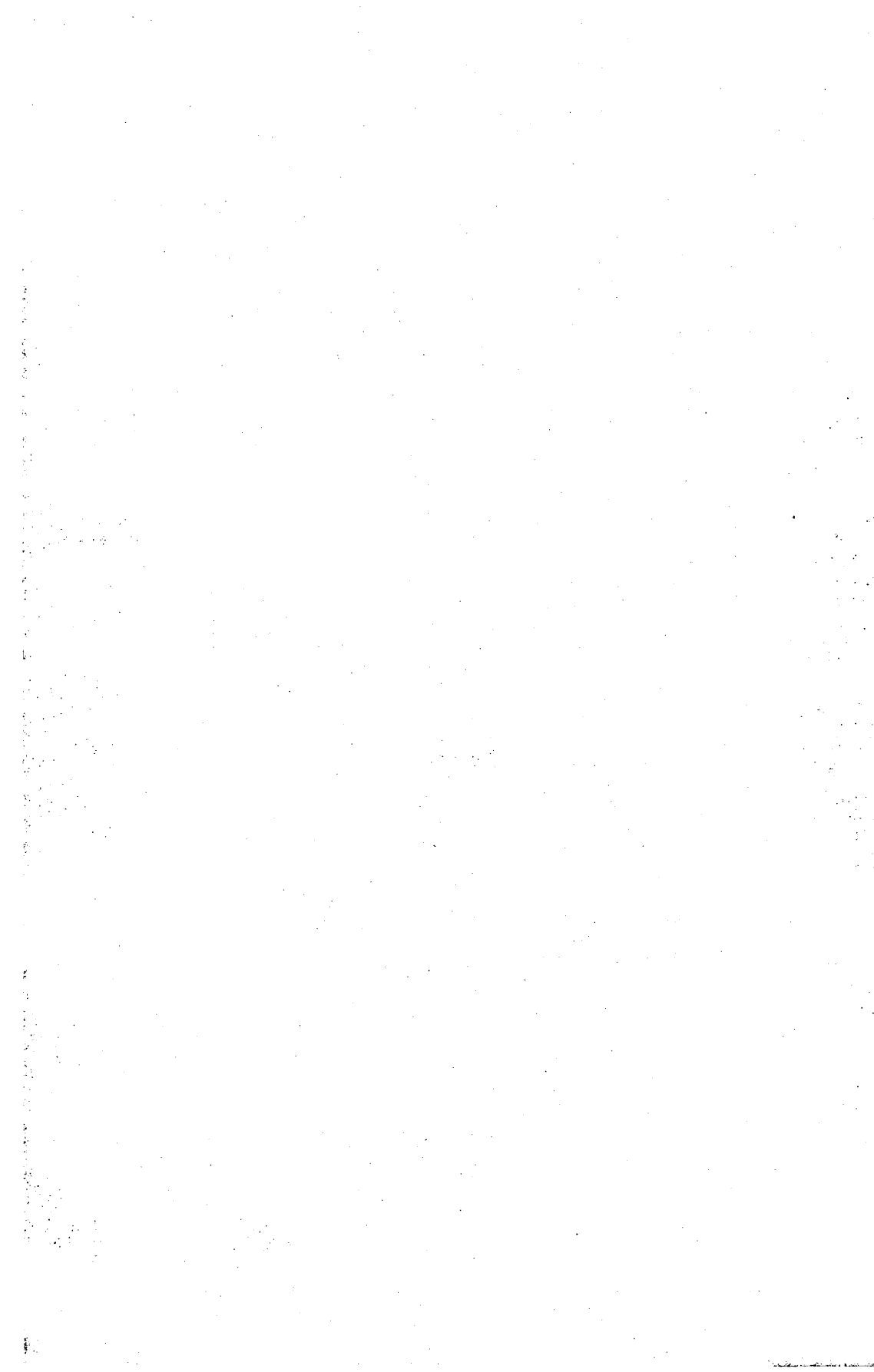
³¹ *Trefort* op. cit. 51—52. (1882. aug.)

³² *Antall J.*: A homeopátia tegnap és ma. = Természettudományi Közlöny, 1964. 11. *Antall, J.*: Homoeopathy and Medical Education in Hungary. = Comm. Hist. Artis Med. 51—53. (1969). 99—114.

³³ *Eötvös J.*: A homeopathiai tanszék és kóroda fölállítása kérdésében. Két beszéd a főrendiházban. 1870. május 9-én. = Beszéddek III. köt. 394—395. (Összes művei X.) — Another speech of *Eötvös* concerning health affairs is his answer to the question of *Jókai* "On the Institute of the Blind of Pest". *Eötvös* op. cit. 277—279.

³⁴ *Réti E.*: Nagy magyar orvosok, 2. Budapest, 1959. 85—220. — Az orvostudomány magyar mesterei. Budapest, 1924.

tion with *Eötvös* and the centralist circle, their common approach to medical science and public health, and the knowledge of the modern political ideas ensured progress and served as basis for the emerging specialist medical schools for modern healthlegislation which in turn provided the theoretical and practical source of up-to-date health-policy. Their role is greatly appreciated by Hungarian medical history: they were the founders of modern medical science in Hungary.

DIE ENTWICKLUNG DER AUSBILDUNG VON DOKTOREN DER PHARMAZIE AUF DER UNIVERSITÄT ZU BUDAPEST*

von KÁROLY ZALAI

Als Gerard van Swieten, der Direktor der medizinischen Fakultät der Wiener Universität im Jahre 1749 seine Eingabe: „*Plan pour la Faculté de Médecine*“ der Kaiserin Maria Theresia überreichte, wurde er nicht nur der geistige Urheber einer Reform der Wiener und gleichzeitig mitteleuropäischer Ärzteausbildung, sondern er schuf auch die Grundlagen zur Universitätsausbildung der Pharmazeuten. Van Swieten schlug vor nach Leidener Muster auf der medizinischen Fakultät einen Lehrstuhl für „Chemie und Botanik“ zu errichten und diese Fächer zu lehren. Die Notwendigkeit hierfür und dessen Bedeutung nicht nur für die Ausbildung der Ärzte, sondern ebenso gewichtig für die der Pharmazeuten begründete er mit folgenden Worten: „*Mais pour avoir une instruction complete il nous manque encore deux choses : La Botanie et la Chymie, on ne peut pas douter de l'utilité de ces sciences pour la médecine. Mais encore les apothécaires ne peuvent jamais être bien instruits dans leur art, sans bien connaître les plantes medicinales et sans avoir bien appris les préparations des remèdes chimiques . . . Un seul Professeur pourrait faire ces deux choses : l'été la Botanie, et pendant l'hiver la Chymie. Je conviens qu'un jardin botanique, son entretien, le jardinier etc., la construction d'un laboratoire chimique, les gages convenables pour un Professeur habile demanderont quelque dépense. Mais j'ose espérer que Sa Majesté pour l'utilité de ces sujets, pour la gloire de son règne et pour l'avancement des sciences, nous laissera rien manquer de ce qui peut servir à ce fin*“. (Für einen vollständigen Unterricht fehlen uns noch zwei Dinge: die Botanik und die Chemie; es besteht kein Zweifel über die Wichtigkeit dieser beiden Wissenschaften in der Medizin. Aber auch die Apotheker werden in ihrem Fach nicht genügend gebildet, wenn sie die Heilpflanzen nicht kennen, die Herstellung der chemischen Mittel nicht beherrschen. Ein Professor allein könnte beide Fächer lehren, im Sommer die Botanik, im Winter die Chemie. Ich bin mir im Klaren darüber, dass ein botanischer Garten, dessen Instandhaltung, ein Gärtner usw., die Errichtung eines chemischen Laboratoriums, die entsprechenden Honorare für die Lehrkräfte eine gewisse Ausgabe bedeuten. Aber ich wage zu hoffen, dass Ihre Majestät die Kaiserin zum Nutzen ihrer Untertanen, zum Ruhme

* Ein kurzer Auszug dieser Publikation wurde am 11.11.1969 am 200. Jahrestag der Budapester Medizinischen Universität vorgetragen.

ihrer Herrschaft und zur Förderung der Wissenschaften uns die hierfür nötige Unterstützung nicht versagen wird.) [1, 2.]

Die Vorschläge *van Swieten's*, die von der Kaiserin angenommen wurden, waren nicht nur für die Errichtung der medizinischen Fakultät der Wiener Universität bestimmend, sondern auch für die jener von Nagyszombat; von den nach der Gründung errichteten 5 Lehrstühlen (Institutiones medicae, Praxis medicae, Anatomia, Chirurgia, Botanica ac chymia) bildete die Lehrtätigkeit des Lehrstuhles für Botanik und Chemie gleichzeitig auch die Grundlage für den Beginn der Universitätsausbildung der Apotheker.

Die Apotheker waren damals ihre Ausbildung betreffend in ähnlicher Lage, wie die andere manuelle Berufe Ausübenden: Chirurgen, Geburtshelfer, Augenärzte, Zahnärzte. Ihre Lehrjahre verbrachten sie neben im Fache bewanderten Magistern, und zu Ausübung ihres Berufes war es erforderlich, dass sie über ihr Wissen vor einem amtlich eigesetzten Ärzteausschuss und später vor der Prüfungskommission der medizinischen Fakultät der Universität Rechenschaft ablegten. *E. Lesky* beschreibt: Am 2. Januar 1770 wurde zum ersten Mal in der österreichischen Gesundheitsordnung festgelegt, dass in den kaiserlichen Erbländen jeglicher Besitzer jeder Apotheke auf der Universität des Landes einer Prüfung unterworfen werden muss, d.h. dass jeder Apotheker eine Prüfung abzulegen hat. Die „Gesundheitsordnung für alle k. und k. Erblände“ (2. Januar 1770) hebt besonders hervor, dass das Ablegen der Prüfung auch für die Apotheker der entferntesten Kleinstädte obligatorisch sei. Das Gesagte finden wir gleich im ersten Kapitel unter der Überschrift: „Instruktion für die Apotheker“. Die Zulassung zur Prüfung war aber damals noch nicht an das Besuchen der Universitätsvorträge gebunden. (3).

Auf der Universität von Nagyszombat haben — gemäss des Urkundenbuches „*Album chyrurgorum et pharmacopoeorum*“ der in 1769 gegründeten medizinischen Fakultät — in 1771 bereits 7 Chirurgen (magister chyrurgiae) und 2 Apotheker (magister pharmaciae) eine Prüfung abgelegt und eine Urkunde erhalten. (4, 5).

Nach der Verleihung der ersten Urkunde des Magisters der Pharmazie mussten noch lange Jahrzehnte vergehen bis an unseren Universitäten die Möglichkeit dazu geboten wurde auch eine zweite, höhere Qualifikation zu erreichen usw. den Doktor der Pharmazie (doctor pharmaciae). Es muss hier erwähnt werden, dass man in der Geschichte der ungarischen Pharmazie schon verhältnismässig früh (1720–60) an ausländischen Universitäten (Leiden, Jena, Erlangen usw.) promovierte Pharmazeuten antrifft; aber meistens handelt es sich um Apotheker, die gleichzeitig Ärzte waren und auch die Qualifikation des Doktors der Heilkunde (doctor medicinae) erwarben. [6].

Der erste Schritt in der Entwicklung der Ausbildung von Doktoren der Pharmazie war, dass die in Wien residierende Studienhofkommission in 1812 es den Apothekern ermöglichte auf der medizinischen Fakultät von Wien und der deutschen Universität von Prag — usw. im ganzen Gebiet der Monarchie nur an diesen zwei Universitäten — den akademischen Grad des „doctor chemiae“ zu erwerben. Das Erlangen des Doktorgrades war an ziemlich strenge

Voraussetzungen gebunden: 6 Klassen Gymnasium, 2-jähriger Kurs für Philosophie an der Universität, für Apotheker vorgeschriebenen Praxis in Apotheken, der Besuch der für die Magister-Urkunde notwendigen Universitätsvorlesungen und das Bestehen der Prüfungen mit „ausgezeichnet“, über ein weiteres Jahr der Besuch von weiteren Chemie-Vorlesungen und Seminaren und schliesslich noch ein strenges Doktor-Examen. Nach den Feststellungen *Ganzingers*, fanden die ersten Promotionen — da diese Bedingungen nicht leicht zu erfüllen waren — auf Grund dieser Studienordnung in Wien zuerst in 1819 statt und die Zahl der Promovierten blieb auch in den folgenden Jahren sehr niedrig. [1]

Auf Grund der Wiener und Prager Studienordnung erkannte auch die Budapester medizinische Fakultät früh die Bedeutung der Förderung der Apothekerausbildung und bereits am 6.7.1813 reichten sie das Gesuch ein, ebenfalls den Dokortitel für Chemie verleihen zu dürfen. Aus dem Protokoll der Fakultät geht hervor, dass die Budapester Fakultät noch strengere Forderungen aufstellen wollte als die Wiener: unter anderem war während des Besuches des 2-jährigen Philosophie-Kurses, das Absolvieren von besonderer Naturkunde, von Botanik, Chemie und Pharmazie mit „bester Note“ erwünscht und in diesen Fächern, das Ablegen je einer erfolgreichen Prüfung aus Theorie und Praxis, sowie das Verfassen einer Dissertation von Chemie. Die Fakultät sprach den Wunsch aus, den „doctor chemiae“-Grad nur beim Erreichen recht guter Noten verleihen zu dürfen. Der König erklärte sich theoretisch mit der Bitte der medizinischen Fakultät einverstanden, aber mit dem Dekret 8. Nov. 1813 verordnete er deren Einführung bis zum Inkrafttreten der neuen Studienordnung zu verschieben. Diese trat aber erst im Jahr 1851/52 in Kraft.

Die Berechtigung dieser Forderung der medizinischen Fakultät zeigt der Umstand, dass in den inzwischen vergangenen 40 Jahren mehrere ungarische Apotheker den „doctor chemiae“-Titel in Wien erwarben, u.a. *Daniel Wagner*, *Móric Say*, *Károly Than*.

Mit Beginn des Lehrjahres 1851/52 trat endlich die seit 1833 in Wien gültige Studienordnung auch an der Pester medizinischen Fakultät in Kraft; die Einführung dieser war in den vergangenen Jahren des öfteren gefordert worden. Die neue Studienordnung gliederte sich in 10 Abschnitte, mit den Gegenständen:

1. Oberster medizinisch-chirurgischer Lehrgang, 2. Chirurgen-Gewerbe, 3. bürgerliche oder niedere Chirurgie, 4. Geburtshilfe, 5. Augenheilkunde, 6. Zahnheilkunde, 7. Pharmazeuten, 8. Chemie-Doktorat, 9. Wiederbelebung der Scheintoten, 10. Rigorosum.

Der Doktorand hatte zu beweisen, dass er 6 Gymnasialklassen und den Philosophie-Lehrgang (bzw. später 8 Gymnasialklassen) absolvierte und die Prüfungen des 2-jährigen Apotheker-Lehrganges mit „ausgezeichnet“ bestanden hat. Im 3. Jahr mussten erneut Chemie und Arzneimittellehre besucht werden, sowie chemische Laboratoriums-Praktiken absolviert werden. Bei der Doktorprüfung für Chemie hatte der Anwärter unter Aufsicht des Professors eine chemische Analyse durchzuführen. [2, 5]

Gemäss der Feststellung *Ganzingers* (1) konnte der Titel des Doktors der Chemie — obwohl dieses Doktorat bereits in 1812 bei seiner Einführung seiner

strengen Bedingungen wegen und seiner Benennung halber umstritten war, die Notwendigkeit einer Modifikation öfters betont wurde und sogar z. Zt. der 1848-er bürgerlichen Revolution offen gefordert wurde — trotz alledem bis 1859 auf der medizinischen Fakultät immer noch nur nach den alten Bedingungen erworben werden.

Am 14. Juni 1859 erliess der Kultusminister, der Minister für Unterrichtswesen der Monarchie, aufgrund des höchsten königlichen Beschlusses vom 29. Mai, eine neue Apotheker-Studienvorschrift, welche die Apotheker-Magisterausbildung regelte und endlich den Doktorgrad der Pharmazie („doctor pharmaciae“) einführte. Dieser bezüglich der Pharmazie äusserst wichtige Beschluss durfte am 2. Juli 1859 im Archiv der Gesetze und Verordnungen nur in deutscher Sprache veröffentlicht werden; und dies ist nur ein kleines Zeichen der Willkür und Unterdrückung, die während der Bach-Ära herrschte, die auf die Niederwerfung des ungarischen Freiheitskampfes folgte. Abb. 1. zeigt als Fotokopie einen Teil dieser oben erwähnten Verordnung.

Der II. Abschnitt über: „Lehr- und Prüfungsordnung zum Doktorgrad der Pharmazie“ enthält folgendes: *„Derjenige, der den Grad des Doktors der Pharmazie zu erreichen wünscht, hat nachzuweisen, dass er das früher 6-klassige Gymnasium und in irgendeinem öffentlichen Institut der Kurs der Philosophie mit Erfolg (ausgezeichnet oder gut) absolvierte oder dass er die jetzt vorgeschriebene Reifeprüfung mit gutem Ergebnis ablegte; weiterhin, dass er die für Apotheker vorgeschriebenen Lehr- und dienstlichen Bedingungen erfüllt, dass er den 2-jährigen Apotheker-Lehrgang besuchte, sowie im 3. Jahr die Vorträge über organische und anorganische Chemie, sowie analysierende und pharmazeutische Chemie bei einem für Apotheker bestimmten Professor besuchte und dass er auch im Laboratorium sich fleissig übte. Die Prüfungen hat der Anwärter im Sinne der in Abschnitt I. festgelegten Regeln abzulegen, weiterhin vorzuweisen, dass er alle drei Prüfungen mit ausgezeichnet bestanden hat; er hat ferner zwei chemische Versuche durchzuführen, die ihm durch das Los bestimmt werden. Über den Versuch hat er einen mündlichen Vortrag zu halten; er ist verpflichtet unterdessen über ein chemisches oder dem verwandtes Thema eine Abhandlung zu verteilen und dort, wo dies üblich ist, einige zur Diskussion gestellte Punkte zu verteidigen. Den chemischen Versuch hat der Doktorand in Gegenwart sämtlicher Prüfer zu beginnen und ihn unter Aufsicht des Fachlehrers und denen die zugegen zu sein wünschten, zu beenden.“*

Die Prüfungskommission bei dieser öffentlichen Prüfung besteht aus denjenigen Fachlehrkräften, die an den drei pharmazeutischen Prüfungen teilnahmen, ausgenommen den Professor der Arzneimittellehre und den Gast-Examinator. Jede Lehrkraft erhält eine Gebühr von 9 Frt. Die Promotion, die Eidablegung und Übergabe der Urkunde erfolgt nach denselben Regeln wie auf der ärztlichen Fakultät.“ [2]

Der Ursprung des Titels „doctor pharmaciae“ ist unbekannt. Schelenz, der hervorragende Experte in der Geschichte der Pharmazie, beschreibt in seinem Werk [8], dass der Verfasser, Arthur Konrad Ernsting, der in 1770 in Lemgo erschienenen Arbeit: „Maleus totius medicinae quinquepartitus“, bereits als „Pharmaciae et med. Dr.“ bezeichnet wird. Gemäss F. Burkert hat die medizinische Fakultät der Düsseldorfer Universität in 1808 den Apothekenbesitzer

Reichs-Gesetz-Blatt

für das

Kaiserthum Oesterreich.

Jahrgang 1859.

XXXI. Stück.

Ausgegeben und versendet am 2. Juli 1859.

113.

Erlaß des Ministers für Cultus und Unterricht vom 14. Juni 1859,
wodurch, in Folge Allerhöchster Entschliessung vom 20. Mai 1859, eine neue Studien-
und Prüfungs-Ordnung für das Magisterium und den Doctorgrad der Pharmacie an allen
pharmaceutischen Lehranstalten des Kaiserstaates eingeführt wird.

Seine k. k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster Entschliessung vom 20. Mai
1859 die nachstehende Studien- und Prüfungs-Ordnung für das Magisterium und den Doctor-
grad der Pharmacie für alle Universitäten des Kaiserstaates Allergnädigst zu genehmigen geruht.

I. Studien- und Prüfungs-Ordnung für das Magisterium der Pharmacie.

§. 1.

Wer an einer österreichischen Universität zum pharmaceutischen Studium zugelassen werden,
und das Diplom als Magister der Pharmacie erlangen will, muß vorerst die Lehrgegenstände
des Untergymnasiums sich eigen gemacht haben, sich hierüber mit einem von einem Gymnasium
ausgestellten staatsgültigen Zeugnisse über die mit Erfolg zurückgelegte vierte Grammatikschule
ausweisen, überdies die Pharmacie nach der bestehenden Crenialordnung erlernt, und nach
erhaltenem Lehrbriefe wenigstens durch zwei Jahre in einer öffentlichen Apotheke des Inlandes
als Schülfe gedient haben.

§. 2.

Der Studiencurs dauert durch zwei Jahre.

Die obligaten Lehrgegenstände sind:

Im ersten Jahre.

Elementarphysik und Mineralogie im Wintersemester, Zoologie und Botanik im Sommer-
course, ferner allgemeine anorganische und organische Chemie in beiden Semestern; alle diese
Gegenstände wochentlich durch je fünf Stunden, die Botanik jedoch, bei kürzerer Dauer des
Sommersemesters, durch fünf bis acht Stunden.

Abb. 1. Ministerial-Erlass aus dem J. 1859 über die Einführung des Doktorates
der Pharmazie

namens *Herold* mit dem Titel „Dr. pharm.“ promoviert. [9.] *Adlung* und *Urdang* [10] beschreiben, dass Ärzte und Apotheker oft von den im Gebiete der deutschen Herzogtümer, Fürstentümer tätigen Universitäten mit dem Ehrentitel „Dr. med. et pharm.“ ausgezeichnet wurden.

Die Bedeutung der Einführung des Pharmazie-Doktor Titels in unserem Lande kann aufgrund der Würdigung in der demaligen Fachpresse ermessen werden. In dem I. Jahrgang der „Apothekerzeitung“ des Jahres 1862 schreibt *Emil Felletár* unter dem Titel: „Über den Rang des Doktors der Pharmazie“ — die Modifizierung des chemischen Doktorats auf das der Pharmazie bekanntgebend — folgendes: „Diese Modifikation bezieht sich einzig und allein auf die Benennung des Ranges und ändert nichts an dem Wesen desselben. Diejenigen Verpflichtungen, denen der Doktorand der Chemie genüge tun musste, um die Urkunde zu erlangen: sind auch die strengen Bedingungen der neuen; der Unterschied liegt einzig und allein in der Tatsache: dass diese neue Urkunde den Doktoranden nicht mit dem Titel des Doktors der „Chemie“ sondern des der „Pharmazie“ bekleidet.

Zu einer Promotion als Doktor der Pharmazie sind also die Hauptbedingungen: dass er ausser dem Reifezeugnis auch über die Apothekarenurkunde verfüge; ausserdem ist es notwendig, dass er von den für die Erlangung der Urkunde notwendigen 3 Prüfungen ein „ausgezeichnetes“ Zeugnis vorweise, die Chemie auf der Hochschule noch ein Jahr lang besuche und in der Praxis übe und schliesslich einen öffentlichen Vortrag halte über 2 offizielle chemische Präparate. — Nur nach entsprechender Erfüllung dieser Bedingungen wird er von der Universität zum Doktor promoviert und ihm all die Rechte — ausser dem der Heilpraxis — gewährt, die die Doktoren der Medizin geniessen.

Die Pharmazie ist damit tatsächlich in die Reihe jener wissenschaftlichen Fächer gerückt, deren geschulte Mitglieder bis dahin berichtigt waren den Dokortitel zu tragen, u. zw.: in die Reihe der Fachgebiete für Theologie, Medizin, Jura und Philosophie. Und während die obengenannte angemessene Verordnung — zu diesen vier Fachgebieten die Pharmazie als fünfte anschliessend — dieser wissenschaftliches Ansehen verleiht ... Mit der Begründung des pharmazeutischen Doktorats wurde der Titel des Doktors der Chemie künftig gestrichen; diese Anordnung ist allein deshalb angebracht: weil auf jeden Fall eine gewisse Inkonzsequenz in dem Umstand lag, dass solange der Doktor der Medizin aus sämtlichen Fächern seines ärztlichen Lehrganges, der Doktor der Jura aus sämtlichen juristischen Fächern seine Urkunde erhielt: derjenige hingegen, der in allen Fächern der Pharmazie eine Prüfung bestehen musste, nur zum Doktor eines einzigen Faches wurde.“ [11]

Die Möglichkeit zur Erwerbung des Doktorgrades der Pharmazie auf einer Universität des Heimatlandes führte rasch zur Promotion der ersten Doktoren der Pharmazie. Auf der 752.-en Seite des 2. Buches unserer Universität zur Registrierung der Diplome und Urkunden der Magister der Chirurgie und Pharmazie [12] sehen wir folgende Eintragung: „Eodem anno scholastico 1861/2 atque sub eodem Decanatu in Doctorem Pharmaciae promoti sunt: Scholtz Gustavus, annor. 24. Augustanae Confessionis, Battonya in Comitatu Csanadiensis oriundus. Examen rigorosum pro Doctoratu Pharmaciae subivit die 16-a Decembris 1861. Adjuratus die 21. Decembris, Diploma accepit.

Felletár Emilius, Pharmaciae Magister annor. 28. R. cath. Tapoliza Cottu Zaladiensi oriundus. Examen rigorosum pro Doctoratu Pharmaciae subivit die 17-a Januarii 1862. Promotus die 20. Januarii. Diploma accepit.

(Im gleichen Jahr, 1861/62 und unter demselben Dekanat wurden zum Doktor der Pharmazie promoviert:

Gustav Scholtz, 24 Jahre alt, Augsburgischer Konfession, geboren in Battonya, Komitat Csanád. Am 16. Dezember 1861 das Rigorosum für den Doktor der Pharmazie abgelegt. Promotion am 21. Dezember, Diplom übernommen.

Emil Felletár Apotheker-Magister, 28 Jahre alt, röm.-katholisch geboren in Tapolca, Komitat Zala. Rigorosum für den Doktor der Pharmazie am 17. Januar 1862 bestanden. Promotion am 20. Januar, Diplom übernommen.)

Die Wochenschrift der „Apothekerzeitung“ berichtet hierüber: „*Herr Gustav Scholtz war der erste, den die königl. ungarische Universität der Wissenschaften (am 21. Dez.) zum Doktor der Pharmazie promovierte; ihm folgte bald Emil Felletár, Hochschulassistent für Chemie, der am 17. d. Ms. seinen öffentlichen Vortrag zur Erlangung des akademischen Titels: Doktor der Pharmazie, hielt und am 21. Jan. zum Doktor dieses Faches promoviert wurde.*“ [13] *Dr. Gustav Scholtz* ist in Battonya im Komitat Csanád geboren; daher kommt es wahrscheinlich, dass er seinen Namen später auf Csanády änderte. Seine Laufbahn begann in Budapest, in der Familienapotheke der Váci-Str. 34. (14), er erreichte in 1861 die Qualifikation: Magister der Pharmazie und in 1862: Doktor der Pharmazie. Seine Doktorarbeit, die sich höchstwahrscheinlich mit dem Gebiete der Chemie befasste, konnte bis heute nicht aufgefunden werden. In den Jahren 1862–1867 ist er der Chemiker des Komitates Pest, während dieser Zeit erscheinen seine Veröffentlichungen chemischen und pharmazeutischen Inhalts. In 1869–70 studierter auf der Universität in Halle landwirtschaftliche Chemie. Ab 1871 ist er an der Keszthely-er Höheren Landwirtschaftsschule Hochschullehrer für Chemie, Weinkunde und chemische Technologie, ab 1892 dort Direktor bis zu seiner Inruhestandsetzung in 1901. Er schrieb 6 bemerkenswerte Abhandlungen aus dem Gebiete der Weinchemie. [15]

Mit der Persönlichkeit von *Dr. Emil Felletár* haben sich die Geschichtsschreiber der Medizin und Pharmazie schon des öfteren beschäftigt. Neben zahlreichen Publikationen und pharmazeutischen Lehrbüchern ist sein grösster Verdienst die Gründung des Staatlichen Gerichtschemischen Institutes und die Schaffung der wissenschaftlichen Grundlagen der Ungarischen Gerichtsmedizin [16]. Seine Doktorarbeit ist ebenfalls unbekannt.

Die Einführung der Doktorenausbildung in der Pharmazie wurde von der Gesellschaft der Apotheker und der derzeitigen Fachpresse freudig begrüsst, aber es wurden immer mehr Stimmen laut darüber, dass die Bedingungen des Doktorats zu streng seien. Beanstandet wurde vor allem die Tatsache, dass die zur Erlangung der Urkunde notwendigen Prüfungen (insgesamt 3) alle mit Auszeichnung zu bestehen waren, was bei keinem anderen Fach gefordert wurde. *Baradlay* und *Bársony* [17] beschreiben, dass zuerst die Bihar-Debrecener Apotheker-Gesellschaft auf ihrer Sitzung vom 25. 9. 1869 ihr Wort erhob gegen diese geringschätzende Ungerechtigkeit, indem sie eine Eingabe an den

Minister für Religion und Unterrichtswesen richtete, mit der Bitte die allzu strengen Bedingungen zu mässigen. Die Bedingungen blieben aber die alten und hierin sehen wir die Erklärung dafür, dass von den Magistern nur sehr wenige den Doktorgrad der Pharmazie erreichen konnten und erreichten. Eine grundlegende Änderung brachte nur das Lehrjahr 1892/93. Die am 8. 8. 1892 ratifizierte königl. ung. Verordnung Nr. 35.985 des Ministers für Religion und Unterrichtswesen regelte die Ausbildung der Apotheker, die Verleihung des pharmazeutischen Doktorats, von neuem [5]:

„Pharmazeutisches Doktorat :

1. Diejenigen Magister der Pharmazie, die ein Reifezeugnis vorweisen können, können die Urkunde des Doktors der Pharmazie erlangen, falls sie mindestens noch ein Jahr auf der Hochschule verbringen und während dieser Zeit in der Instituten für Chemie, Arzneimittellehre und Gesundheitslehre 2 bzw. je 1 Semester sich mit Laboratoriumsarbeiten befassen und während dieser Zeit aus einem der erwähnten Fächer eine aufgrund ihrer eigenen Untersuchungen verfasste Dissertation schreiben.

2. Die Doktorarbeit wird von einem 3-köpfigen Ausschuss, bestehend aus dem Dekan der medizinischen Fakultät, als dem Vorsitzenden, dem Professor der Chemie und — dem Thema der Dissertation entsprechend — aus dem der Arzneimittellehre oder Gesundheitslehre, begutachtet und mit Stimmenmehrheit angenommen oder zurückgewiesen.

3. Für die Begutachtung der Dissertation gebühren 30 Frt, hiervon erhält jedes Mitglied des Ausschusses je 10 Frt.

4. Die Doktorarbeit ist in Druck zu geben, die Kosten trägt der Doktorand.

5. Die Promotion erfolgt nach Annahme der Doktorarbeit auf die bisher übliche Weise, neben Entrichtung der Gebühren.“

Aus dem angeführten Abschnitt der Verordnung geht hervor, dass die neue Verordnung einerseits die bisherigen besonders strengen Erfordernisse (Bestehen der Prüfung mit Auszeichnung) weglies, andererseits bezeugt sie einen grossen Fortschritt, da sie als auszuarbeitendes Thema der Doktorarbeit nicht nur die Chemie, sondern auch die Fächer: Pharmakologie und Gesundheitslehre bestimmte.

Die in 1897 veröffentlichte Meinung von *László Szigethy* [18] scheint mit dem eindeutigen Fortschritt des Doktorats der Pharmazie in Widerspruch zu stehen:

„Für die Apotheker ist die inkraftgetretene Änderung bezüglich der Verleihung der Urkunden und der Benennung (anstatt doctor chemiae: doctor pharmaciae) von Schaden, da wir bei der Belegung der Stellen für Chemiker seit Jahren in den Hintergrund gedrängt werden. Die mit dem Doktorat der Pharmazie Ausgezeichneten werden nicht als Chemiker sondern ausschliesslich als Pharmazeuten betrachtet. So wird langsam die Pharmazie aus dem Gebiet der Chemie verdrängt, so wird der Kreis immer mehr und mehr eingeengt, der der chemischen Tätigkeit der Pharmazeuten eine Grenze setzte.

Der Wert des Doktorats der Pharmazie kann nur dann gehoben und die Chemiker-

Tätigkeit der Apotheker nur dann ausgedehnt werden, wenn wir das heutige System der Erwerbung des Doktorats abändern. Die Art der Erwerbung des Doktorats muss dermassen abgeändert werden, dass der Doktorand die ihm als Dissertation gestellte Frage im Laboratorium jeglicher Apotheke ausarbeiten dürfe und auch dann, wenn die Prüfungskommission seine Dissertation angenommen hat, sollte er nur dann den Dokortitel erringen, wenn er noch eine besondere Prüfung aus Chemie, Pharmakologie und evtl. aus Lebensmittelprüfung abgelegt hat.“

In den Jahren des 1. Weltkrieges wurde die Ausbildung der Apotheker und der Doktoren der Pharmazie erneut geregelt. Am 11. Aug. 1914 wurde von höchster Instanz die neue Regelung bezüglich der Universitätsausbildung der Apothekereleven und des Doktorats der Pharmazie bewilligt, die der Minister für Unterrichtswesen in seiner Verordnung Nr. 112745/1914 vom 20. 9. 1915 herausgab.

Die Verordnung besagte für die Doktorengard-Anwärter der Diplomapothe-ker, dass sie noch weitere 4 Semester an der medizinischen Fakultät zu studieren haben, auf Grund dessen sie eine Doktorarbeit zu verfassen haben und mündliche Prüfung in Chemie, Botanik, Pharmakognosie oder Gesundheitslehre abzulegen haben. Die Doktorprüfung muss aus einem Hauptfach und 2 Nebenfächern abgelegt werden; das Hauptfach bildet dasjenige wissenschaftliche Fach,

Abb. 2. Ein pharmazeutisches Doktorendiplom aus 1914

woraus die Dissertation geschrieben wurde; als Nebenfach kann jedes wissenschaftliche Fach gewählt werden, welches der Apothekeranwärter vorher als Pflichtfach besuchte. [19]

Zwecks Hebung des Ansehens der Pharmazie war die Ausdehnung des Apotheker-Doktorats auf die „Pharmazie“, als wissenschaftlichen Zweig, von grosser Bedeutung. Dies wurde in 1924 verwirklicht. Bis jetzt haben die Apotheker aufgrund des vom 11. 8. 1914 stammenden von höchster Instanz ratifizierten „Reglements“ ihre Doktorarbeit aus dem Kreise der Chemie, Botanik, Pharmakognosie oder der Gesundheitslehre wählen können. Nach der offiziellen Mitteilung des Budapester Közlöny's vom 27. 11. 1924 hat der Reichsverweser Ungarns auf Vorschlag des Ministers für Religion und Unterrichtswesen dies geändert u.zw. so, dass folgendes an Stelle des alten Textes kam: „*Der Anwärter reicht nach Beendigung seines Hochschulstudiums eine Doktorarbeit ein aus einem der folgenden Fächer, wie: Chemie, Botanik, Pharmakognosie, Pharmazie oder Gesundheitslehre*“. Dieser Regelung zufolge, haben die in die Universitätsapothek aufgenommenen Dissertanten ihre Doktorarbeit aus dem Fach „Pharmazie“ angefertigt (17; Seite 621 und 20).

Die Entwicklung der Dokorenausbildung der Pharmazie wurde indirekt von der Apothekerausbildungs-Reform des Jahres 1940 beeinflusst (Verordnung Nr. 32.900/1940 V.K.M.) die das seit 1851 2-jährige Universitätsstudium, dank der unermühtlichen Arbeit von Prof. *Sándor Mozsonyi*, auf 4 Jahre erhöhte und demzufolge an ein Absolutorium gebundenes Diplom verlieh [21]. Durch diesen Umstand erübrigte sich für die Doktoranden das Besuchen weiterer Semester, es blieb aber auch weiterhin ihre Aufgabe eine Dissertation auszuarbeiten, der eine selbständige experimentelle Arbeit zugrunde lag, sowie das Ablegen der Doktorprüfungen. Der zitierten Verordnung gemäss „*kann der Diplom-Pharmazeut, falls er die in der Doktoren-Verordnung bestimmten Bedingungen erfüllt auf der medizinischen Fakultät zum Doktor der Pharmazie, auf der philosophischen bzw. mathematischen und naturwissenschaftlichen Fakultät zum Doktor der Philosophie promoviert werden.*“ [21]

Die Rechtsverordnung Nr. 26. des Jahres 1951 hob die Verleihung von Dokortiteln auf der medizinischen und anderen Fakultäten mit Wirkung vom 1. Jan. 1952 auf, sodass mehrere Jahre lang keine Doktordiplome ausgegeben wurden. Einer neuen Verordnung gemäss (Nr. 26. d. Jahres 1956) erhielten die Universitäten ihr Recht zur Verleihung von Dokortiteln und Diplomen wieder. Einer der wichtigsten Meilensteine in der Entwicklung der pharmazeutischen Dokorausbildung war, dass ab 1. 2. 1951 (aufgrund der Verordnung MT. Nr. 27/1951/I. 28) die medizinische Fakultät aus der Universität ausschied und unter Aufsicht und Leitung des Ministers für Gesundheitswesen als Medizinische Universität ihre Tätigkeit selbständig fortsetzte und infolgedessen begann ab 13. 8. 1955 gemäss der Verordnung M.T. Nr. 47/1955/VIII. 13 die selbständige Pharmazeutische Fakultät, an der Spitze mit dem Dekan, ihre Tätigkeit [22]. Das Reglement des Doktorats unserer Universität wurde in 1961 unter Eü. M. Nr. 21.640/1961 vom Minister für Gesundheitswesen gebilligt [22].

Das seit 1961 gültige Reglement des Doktorats behält für Apotheker den

„*doctor pharmaciae*“-Titel bei und führt daneben noch die Möglichkeit eines Doktors für jene graduierten Physiker, Chemiker, Biologen, Biochemiker, Mikrobiologen, Pharmakologen, Psychologen usw. ein, die in Berufen der Grenzgebiete der Pharmazie tätig sind und ermöglicht ihnen beim Erfüllen der vorgeschriebenen Bedingungen, den Grad „*doctor materiae pharmaceuticae*“ zu erwerben.

Das erwähnte noch heute gültige Doktor-Reglement sichert eine grosse Fortschrittmöglichkeit bezüglich der Dissertationen, da sie die Anzahl der Hauptfächer, d.h. Wahlfächer für die Doktorarbeit — der inzwischen eingetretenen Entwicklung der pharmazeutischen Wissenschaften entsprechend — mit 15 bestimmt. Diese sind: anorganische Chemie, analytische Chemie, Physik, physikalische Chemie, organische Chemie, pharmazeutische Chemie, Biologie, Botanik, Mikrobiologie, Heilpflanzen- und Drogenkunde, pharmazeutische Technologie, funktionelle Anatomie, Pharmakodynamie, Gesundheitslehre, Organisation des Arzneimittelwesens. Die Bedeutung des Anwachsens der Zahl der wissenschaftlichen Fächer können wir am besten wahrnehmen, wenn wir berücksichtigen, dass die pharmazeutischen Dissertationen zuerst ausschliesslich aus dem Themenkreis der Chemie verfasst werden durften, daran schloss sich in 1892 die Pharmakologie und Gesundheitslehre an, in 1915 die Botanik und Pharmakognosie und in 1925 die Pharmazie.

Bezüglich der wissenschaftlichen Wahlfächer muss betont werden, dass die Geschichte der Pharmazie hieraus fehlt, was eine noch zu schliessende Lücke ist.

Nachdem ich einen Überblick gab über die Entwicklung der pharmazeutischen Doktor-Ausbildung auf der medizinischen Fakultät bis zum heutigen Tage, halte ich es — verschiedener Zusammenhänge wegen — für notwendig, für uns wichtige Angaben auch über das Doktorat auf der philosophischen Fakultät, über die Entwicklung des philosophischen Doktorats, zusammenzufassen.

Unter den Anordnungen Kaiser *Joseph II.*, welche auch die philosophische Fakultät betrafen, kann hervorgehoben werden: das Rigorosum für den Doktor der Philosophie bestand seit 1787 aus 3 Fächern: theoretische und angewandte Philosophie, Mathematik, Physik und Geschichte [23]. Der spätere wissenschaftliche Zweig der pharmazeutischen Dokorate, die Chemie, bildete also zu jener Zeit nicht den Gegenstand der philosophischen Doktorarbeit und Doktorprüfung. Im Jahre 1851 hörte die philosophische Fakultät auf eine vorbereitende Schule der übrigen Fakultäten zu sein, ihr Hauptziel wurde die Pflege der Wissenschaften, die Entwicklung in dieser Richtung ging aber recht langsam vor sich. Die jahrhundertalte Form der philosophischen Doktorprüfungen war überholt, daher erhob die philosophische Fakultät in 1861, 1867 und 1871 energisch die Stimme und verlangte es zu ermöglichen, dass die Doktorprüfung in 3-erlei bzw. 6-erlei Gruppierung und mit dem Erlangen von 6 verschiedenen Dokortiteln (*doctor philosophiae*, *doctor scienciarum historicarum*, *doctor philologiae*, *doctor scienciarum mathematico-physicarum*, *doctor historiae naturalis* oder *doctor chemiae*) abgelegt werden kann. Im Vorschlag von 1867 war eine interessante, aber von vornherein aussichtlose Forderung der philosophischen Fakultät, dass die pharmazeutischen Doktor- und Magister-

prüfungen und Promotionen von der ärztlichen Fakultät der philosophischen übergeben werden sollten [18]. Dieser Wunsch der Fakultät verwirklichte sich nicht, aber das Statut des Jahres 1873 erlaubte endlich die Wahl eines Faches zur Doktorprüfung. Gleichzeitig hat aber das Statut zur Bezeichnung des Doktorats der Philosophie, unabhängig von dem gewählten Fach, weiterhin unverändert den Titel „doctor philosophiae“ bestimmt.

Im Jahre 1892 ist ein neues Statut in Kraft getreten, welches in mehreren Punkten Änderungen brachte und die Zahl der Haupt-Wahlfächer auf 25 erhöhte.

Als in 1907 die Abschaffung des Doktorgrades der Pharmazie erwogen wurde und das Ministerium diesbezüglich den Rat der Universität einholte, vertrat die philosophische Fakultät den Standpunkt (auf ihrer Sitzung vom 20. III. 1908), das Doktorat für Pharmazie abzuschaffen, war aber gleichzeitig der Ansicht, dass in Zukunft die graduierten Apotheker den Doktor der Philosophie erwerben dürften [23]. Das Doktorat der Pharmazie blieb aber bestehen und hat — wie ich bereits beschrieb — in 1914 eine neue Regelung erfahren.

Eine weitere Station in der Entwicklung des Doktorats der Philosophie ist die Gründung der selbständigen naturwissenschaftlichen Fakultät, dem die Einführung des „Doktor der Naturwissenschaften“ (doctor rerum naturalium) folgte, neben Beibehaltung des philosophischen Dokortitels (doctor philosophiae) auf der philosophischen Fakultät. Auch heute haben Pharmazeuten auf der naturwissenschaftlichen Fakultät die Möglichkeit eine naturwissenschaftliche Doktorarbeit zu verfassen und den damit verbundenen Titel „Dr. rer. nat.“ zu erlangen [24].

Auf die Entwicklung der pharmazeutischen Doktorausbildung auf der medizinischen Fakultät zurückkommend, kann festgestellt werden, dass seit ihrer Einführung im Jahre 1851 bis heute pharmazeutische Doktordiplome mit der Bezeichnung „doctor chemiae“, „doctor pharmaciae“ und „doctor materiae pharmaceuticae“ verliehen werden konnten. Die Verteilung der während der 119 Lehrjahre ausgegebenen insgesamt 480 Doktor-Diplome nach Titel und Lehrjahr zeigt Tabelle 1.

Aus den Angaben der Tabelle ist ersichtlich, dass das Diplom „doctor chemiae“ von unserer Universität nicht ausgestellt wurde, die Anzahl der „doctor pharmaciae“-Diplome beträgt 473, die der „doctor materiae pharmaceuticae“ 7. Von den 480 Doktorarbeiten wurden 380 in den Jahren 1859 bis 1955 von der medizinischen Fakultät angenommen, 100 von der pharmazeutischen Fakultät „de facto“, zwischen 1958 und 1969. (Obige Zusammenstellung wurde am 7. November 1969, am 200. Jahrestag der Gründung der medizinischen Fakultät, abgeschlossen.)

Ich habe bereits darauf hingewiesen, dass die Universität das erste pharmazeutische Doktordiplom im Jahre 1861 verlieh. In den folgenden 3 Jahrzehnten haben gemäss Tabelle 1. jährlich nur 1–2 Personen doktriert, mehrere Jahre hindurch sogar garkeine. Nach den Angaben von *Szentpétery* [23] war zu dieser Zeit auch auf der philosophischen Fakultät eine ähnliche Lage (im Jahre 1854/55 erhielten 1 Person, in den folgenden Jahren 2,1,2 Personen und in 1865/66

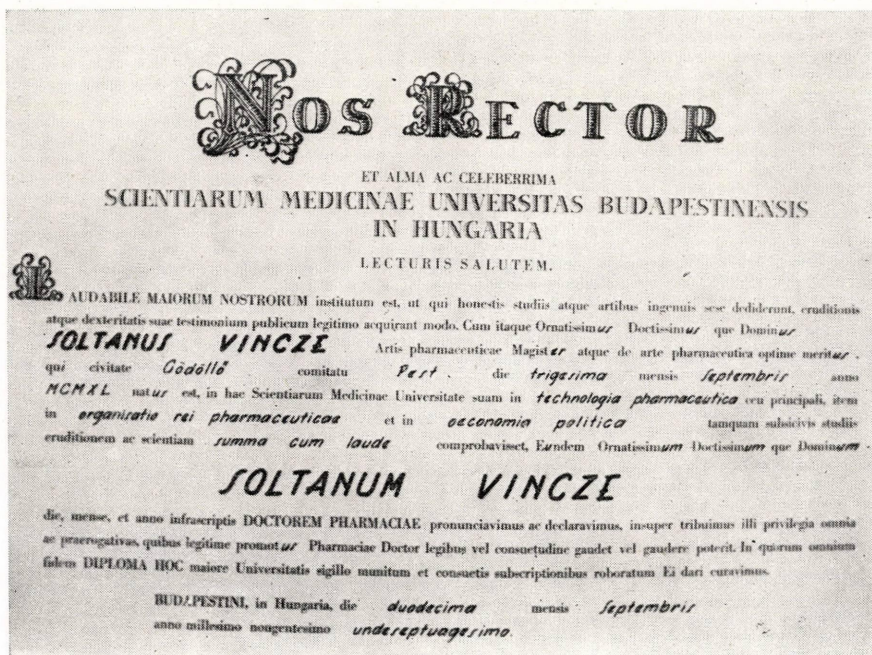

Abb. 3. Ein pharmazeutisches Doktorendiplom aus 1969

erhielt immer nur noch 1 Person ein Philosophie-Diplom). In den Kreisen der Apotheker wurden eigentlich erst nach der Unterrichtsreform des Jahres 1891 die Promotionen häufiger und die Universität verlieh eine sich jährlich ändernde Zahl von Diplomen, aber immerhin mehr als bisher. Einen Rückfall bedeuten nur die Jahre des 1. Weltkrieges und die 1950-er Jahre. Die selbstständig gewordene pharmazeutische Fakultät hatte in den 11 Lehrjahren (das Jahr 1969/70 wurde nicht mehr mit einberechnet) jährlich im Durchschnitt 9 Doktorarbeiten angenommen. Wenn wir die in dieser Zeitspanne ausgegebenen Apotheker-Urkunden betrachten (1521), können wir feststellen, dass hiervon der Anteil der Doktoren der Pharmazie 6,1% beträgt. Dieser niedrige Prozentsatz weist darauf hin, dass man mehr begabten, dessen würdigen Apothekern als bis jetzt, durch materielle (Stipendium) und sonstige Unterstützung die Möglichkeit geben müsste das Doktordiplom erwerben zu können.

Im Laufe meiner Arbeit untersuchte ich schliesslich die durch unsere Universität ausgestellten Diplome. Ich konnte feststellen, dass deren Wortlaut sich inzwischen kaum änderte, sie sind alle lateinisch verfasst. Abb. 2. zeigt ein Diplom des Jahres 1914, Abb. 3. des Jahres 1969.

Über die zur Erwerbung des Dokortitels der Pharmazie verfassten Dissertationen werde ich in einer späteren Arbeit berichten.

VERTEILUNG DER PHARMAZEUTISCHEN DOKTORENDIPLOMEN

Studienjahr	Doktoraten			Zusammen
	Doctor chemiae 1851—1859	Doctor pharmaciae nach 1859	Doctor materiae pharmaceuticae nach 1961	
1851—52	0	—	—	0
1852—53	0	—	—	0
1853—54	0	—	—	0
1854—55	0	—	—	0
1855—56	0	—	—	0
1856—57	0	—	—	0
1857—58	0	—	—	0
1858—59	0	—	—	0
1859—60	0	0	—	0
1860—61	0	0	—	0
1861—62	—	2	—	2
1862—63	—	0	—	0
1863—64	—	0	—	0
1864—65	—	0	—	0
1865—66	—	0	—	0
1866—67	—	0	—	0
1867—68	—	2	—	2
1868—69	—	1	—	1
1869—70	—	3	—	3
1870—71	—	0	—	0
1871—72	—	5	—	5
1872—73	—	1	—	1
1873—74	—	0	—	0
1874—75	—	0	—	0
1875—76	—	0	—	0
1876—77	—	0	—	0
1877—78	—	1	—	1
1878—79	—	2	—	2
1879—80	—	0	—	0
1880—81	—	0	—	0
1881—82	—	2	—	2
1882—83	—	0	—	0
1883—84	—	1	—	1
1884—85	—	0	—	0
1885—86	—	0	—	0
1886—87	—	1	—	1
1887—88	—	2	—	2
1888—89	—	2	—	2
1889—90	—	0	—	0
1890—91	—	0	—	0
1891—92	—	2	—	2
1892—93	—	3	—	3
1893—94	—	1	—	1
1894—95	—	6	—	6
1895—96	—	10	—	10
1896—97	—	6	—	6
1897—98	—	7	—	7
1898—99	—	5	—	5

Studienjahr	Doktoraten			Zusammen
	Doctor chemiae 1851—1859	Doctor pharmaciae nach 1859	Doctor materiae pharmaceuticae nach 1961	
1899—00	—	6	—	6
1900—01	—	7	—	7
1901—02	—	3	—	3
1902—03	—	2	—	2
1903—04	—	9	—	9
1904—05	—	10	—	10
1905—06	—	11	—	11
1906—07	—	2	—	2
1907—08	—	12	—	12
1908—09	—	9	—	9
1909—10	—	15	—	15
1910—11	—	7	—	7
1911—12	—	9	—	9
1912—13	—	8	—	8
1913—14	—	6	—	6
1914—15	—	3	—	3
1915—16	—	2	—	2
1916—17	—	0	—	0
1917—18	—	2	—	2
1918—19	—	2	—	2
1919—20	—	0	—	0
1920—21	—	1	—	1
1921—22	—	0	—	0
1922—23	—	2	—	2
1923—24	—	6	—	6
1924—25	—	4	—	4
1925—26	—	13	—	13
1926—27	—	5	—	5
1927—28	—	9	—	9
1928—29	—	3	—	3
1929—30	—	2	—	2
1930—31	—	2	—	2
1931—32	—	10	—	10
1932—33	—	4	—	4
1933—34	—	5	—	5
1934—35	—	5	—	5
1935—36	—	7	—	7
1936—37	—	9	—	9
1937—38	—	6	—	6
1938—39	—	5	—	5
1939—40	—	2	—	2
1940—41	—	9	—	9
1941—42	—	8	—	8
1942—43	—	5	—	5
1943—44	—	18	—	18
1944—45	—	1	—	1
1945—46	—	2	—	2
1946—47	—	11	—	11
1947—48	—	18	—	18
1948—49	—	11	—	11

Studienjahr	Doktoraten			Zusammen
	Doctor chemiae 1851—1859	Doctor pharmaciae nach 1859	Doctor materiae pharmaceuticae nach 1961	
1949—50	—	6	—	6
1950—51	—	1	—	1
1951—52	—	—	—	—
1952—53	—	—	—	—
1953—54	—	—	—	—
1954—55	—	—	—	—
1955—56	—	—	—	—
1956—57	—	—	—	—
1957—58	—	—	—	—
1958—59	—	4	—	4
1959—60	—	4	—	4
1960—61	—	9	—	9
1961—62	—	2	0	2
1962—63	—	6	0	6
1963—64	—	5	1	6
1964—65	—	10	1	11
1965—66	—	12	5	17
1966—67	—	16	0	16
1967—68	—	14	0	14
1968—69	—	4	0	4
1969—70	—	7	0	7

Bemerkungen: Dieser Ausweis wurde mit 7. November 1969 am Tag der 200-Jahrfeier abgeschlossen. mit — wurden bezeichnet jene Jahren, in denen keine Möglichkeit zur Erwerbung des Dokortorentitels bestand. mit 0 wurden bezeichnet jene Jahren, in denen niemand einen Dokortorentitel erwarb.

L I T E R A T U R

1. *Ganzinger, K.* : Zur Geschichte des Pharmaziestudiums an der Wiener Universität. = Österreichische Apotheker Zeitung No: 19, 1965.
2. *Györy T.* : Az Orvostudományi Kar története. 1770—1935. Budapest, 1936.
3. *Lesky, E.* : Österreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. = Arch. österr. Gesch. 122. Bd. I. H. Wien, 1959.
4. *Semmelweis Orvostudományi Egyetem.* Album chyrurgorum et pharmacopoeorum.
5. *Högyes E.* : Milleneumi emlékkönyv a Budapesti Kir. Tudományegyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről. Budapest, 1896.
6. *Horváth J.* : Magyar doktor gyógyszerészek. = A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője. Budapest, 1934. 1.
7. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich.* Jahrgang 1859. XXXI. Stück. 263.
8. *Schelenz, H.* : Geschichte der Pharmazie. Berlin, 1904.
9. *Burkert, F.* : Pharm. Zeitung 1928. 28.
10. *Adlung, A.—Urdang, G.* : Grundriss der Geschichte der deutschen Pharmazie. Berlin, 1935.
11. *Felletár E.* : A gyógyszerertudori rangról. = Gyógyszerészi Hetilap 1862. 2.
12. *Semmelweis Orvostudományi Egyetem.* Album chyrurgorum. 752.
13. *Gyógyszerészi Hetilap.* 1862. 4.
14. *Sztankai I.* : A gyógyszerészetre és a budapesti gyógyszerárakra vonatkozó adatok. Budapest, 1935.
15. *Mitteilung des Rectors Dr. S. Belák.*
16. *Antal J.* : Felletár Emil, a magyar törvényszéki vegyészlet megalapítója. (1834—1917). = Gyógyszerész. 1955. 6.
17. *Baradlai J.—Bársony E.* : A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest, 1930.
18. *Szigethy L.* : A gyógyszerészek doktorátusa. = Gyógyszerészi Értesítő. 1897. 545.
19. *Acta Universitatis* 1915/16. 258.
20. *A Budapesti Orvostudományi Egyetem Gyógyszertárának emlékkönyve 1907—1967.* Budapest, 1967.
21. *Szabályzat az egyetemi gyógyszerészképzésről.* Budapest, 1940.
22. *Gyógyszerészet—Gyógyszerellátás.* Egészségügyi Közlöny melléklete. 1962. 23.
23. *Szentpétery I.* : A bölcsészettudományi kar története 1635—1935. Budapest, 1935.
24. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktori szigorlati szabályzata.* = Az ELTE értesítője. 1966/67.

Ö s s z e f o g l a l á s

Gerhard van Swieten, a bécsi egyetem orvosi fakultásának igazgatója 1749. évi javaslatai meghatározólag hatottak nemcsak a bécsi, hanem egyetemünk orvosi fakultásának felállítására, továbbmenőleg az egyetemi gyógyszerészképzés megindulására is. Az 1769-ben alapított orvosi karon 1771-ben már két gyógyszerész vizsgázott és kapott „magister pharmaciae” oklevelet. A magasabb szintű képzés, a gyógyszerészdoktori fokozat megszerzésére jóval később nyílt csak lehetőség. Ehhez az

első lépést jelentette, hogy a Bécsben székelő Udvari Tanulmányi Bizottság 1812-ben lehetővé tette az orvosi fakultáson a gyógyszerészek számára a „doctor chemiae” fokozat elnyerését a bécsi és a prágai német egyetemeken. A pesti orvosi kar már 1813-ban kérte ennek alapján a kémiai doktori fokozat adományozásának jogát. A király a kérelmet elfogadta, de annak bevezetésére csak az 1851—52. tanévben kerülhetett sor. A kémiai doktori címet 1859-ben — legfelsőbb királyi elhatározás alapján — a gyógyszerészdoktori cím, „doctor pharmaciae” váltotta fel. Egyetemünknek tehát 1859. jún. 2. óta áll jogában gyógyszerészdoktori diplomákat kiadni.

Egyetemünk 2. számú Sebész- és gyógyszerész magiszteri diploma és oklevél nyilvántartó könyvének adatai alapján az első gyógyszerészdoktori diplomát *Scholtz Gusztáv* gyógyszerész kapta 1861. dec. 21-én, a másodikat nem sokkal rá Felletár Emil.

A közlemény a továbbiakban részletesen ismerteti a gyógyszerészeti doktorátus megszerzésében 1892-ben, 1914-ben, 1924-ben, 1940-ben és 1961-ben bekövetkezett változásokat.

A jelenleg érvényben levő doktori szabályzat fenntartja a gyógyszerészek számára a „doctor pharmaciae” fokozatot és emellett bevezeti olyan egyetemet végzett fizikusok, vegyészek, biológusok stb. részére a „doctor materiae pharmaceuticae” fokozatot, akik a gyógyszerészeti tudományok határterületein dolgoznak és az előírt feltételeknek megfelelnek. Mindkét doktori fokozatot az egyetem 1955-ben önállósult Gyógyszerésztudományi Karán lehet megszerezni. A szabályzat a főtárgyak számát, a disszertációk választható tudományszakát 15-ben jelöli meg.

A 119 tanév alatt az Egyetem összesen 473 „doctor pharmaciae” és 7 „doctor materiae pharmaceuticae” diplomát adott ki. A 480 doktori munka közül 380-at az orvostudományi kar, 100-at pedig a gyógyszerésztudományi kar fogadott el. Figyelembe véve a kiadott gyógyszerészi oklevelek számát megállapítható, hogy a legutolsó 10 évben a gyógyszerészi diplomát szerzettek 6,1%-a szerzett gyógyszerészdoktori képesítést. Az alacsony részarányra való tekintettel a szerző javasolja az eddiginél jobban elősegíteni az arra érdemes fiatal gyógyszerészek doktorálását.

Az ábrák bemutatják a gyógyszerészi doktorátust szabályozó 1859. évi rendeletet, továbbá egyetemünk által 1914-ben és 1969-ben kiállított gyógyszerészdoktori diplomát.

RIDOL *ampoules,*

RIDOL *tablets,*

RIDOL *suppositories*

COMPOSITION

Each ampoule (2 ml) contains 0,08 g. dimethylamino-acetylphentiazide, 0,0015 g. homatropine methylbromide, 0,02 g. codeine hydrochloride and 0,5 g. novamidopyrine.

Each tablet contains 0,08 g. dimethylamino-acetylphentiazide, 0,0015 g. homatropine methylbromide, 0,02 g. codeine hydrochloride and 0,5 g. of novamidopyrine.

Each suppository contains 0,16 g. dimethylamino-acetylphentiazide, 0,0022 g. homatropine methylbromide, 0,02 g. codeine hydrochloride and 0,6 g. novamidopyrine.

INDICATIONS

Vascular headache, gastric spasm, pyloric spasm, nephrolithiasis, cholelithiasis, ureteral spasm, vesical tenesmus, intestinal tenesmus, spastic constipation, dysenteric pains, tabetic abdominal crisis, vomiting, complaints associated with dysmenorrhoea.

CHEMICAL WORKS OF GEDEON RICHTER LTD.,

Budapest X., Hungary

MYDOCALM

Ampullen und Dragees

zur Verminderung des Hypertonus der quergestreiften Muskulatur.

ZUSAMMENSETZUNG: 1 Ampulle von 1 ml enthält 100 mg 1-Piperidino-2-methyl-3(4'-tolyl)-propanon-3-hydrochlorid und 2,5 mg Diethyl-aminoaceto 2,6-xylidid-hydrochlorid.

1 Dragee enthält 50 mg 1-Piperidino-2-methyl-3(4'-tolyl)-propanon-3-hydrochlorid.

INDIKATIONEN: In Krankheitsbildern pyramidalen und extrapyramidalen Ursprungs bewirkt das Präparat eine Verminderung des pathologisch erhöhten Tonus der quergestreiften Muskulatur.

Multiple Sklerose, Spasmus und Automatismus zufolge zervikaler Myelopathien, Kontrakturen als Folge traumatischer Verletzungen des Myelons, chronische disseminierte Enzephalomyelitis, Hemi- und Paraparese, sowie Paraplegie zufolge von Enzephalomalacie verschiedener Ätiologie (zerebrale Blutung, Thrombose, Embolie oder Arteriosklerose). Das Medikament wird im extrapyramidalen Syndrom als Adjuvant angewandt, um den spastischen Komponent der Begleiterscheinungen und die Rigidität zu mildern.

Enzephalopathien des Kindesalters.

Bei der Elektroschocktherapie zur Milderung der Konvulsionen. Periphere Zirkulationsstörungen, obliterative Gefässerkrankungen.

HANDELSFORMEN: Schachteln von 3 oder 30 Ampullen
Fläschchen von 30 oder 500 Dragees

CHEMISCHE FABRIK GEDEON RICHTER A. G.
BUDAPEST X., **UNGARN**

LIOTHYRONIN

tabletta

aktív pajzsmirigy hormon

ÖSSZETÉTEL:

1 tabl. 0,02 mg (20 gamma) trijodthyronin. hydrochlor.-ot tartalmaz.

JAVALLATOK:

Hypothyreosis, hypofunctiós golyva, obesitas, anyagcsere-elégtelenség, hypercholesterinaemia (essentialis eredetű, diabetes, atherosclerosis vagy májcirrhosis következtében).

ELLENJAVALLATOK:

Coronariasclerosis, stenocardia. Cardialis decompensatióban csak nagy óvatossággal alkalmazható.

ADAGOLÁS:

Egyéni: nagymértékben függ a javallattól, kortól és az egyéni tűrőképességtől. Általában célszerű a kezelést kis adagokkal (napi 20—60 gamma) kezdeni és jó tűrőképesség esetén minden harmadik napon 10—20 gammával növelni. Egy-két hónapos kezelés után kialakul az optimális egyéni fenntartó dózis.

MEGJEGYZÉS: SZTK terhére szabadon rendelhető.

CSOMAGOLÁS: 20 tabl. 3,40 Ft, 250 tabl. 30,70 Ft.

KŐBÁNYAI GYÓGYSZERÁRUGYÁR, BUDAPEST X.

PANANGIN *injekció és draszté*

ÖSSZETÉTEL:

1 ampulla (10 ml) 0,500 g dl-kaliumasparaginic.-ot és 0,500 g dl-magneziumasparaginic.-ot,
1 draszté 0,175 g dl-kaliumasparaginic.-ot és 0,175 g dl-magneziumasparaginic.-ot tartalmaz.

JAVALLATOK:

Angina pectoris, szívinfartus, cardialis decompensatio digitalis resistens esetei, digitalis intolerantia, digitalis intoxicatio.
Szívinfartus megelőzése, angina pectoris rohamok megelőzése. Rhythmuszavarok: tachyarrhythmia, ventricularis extrasystolek.

ELLENJAVALLATOK:

Acut és chronicus veseelégtelenség.

ADAGOLÁS:

Naponta 3×2 draszté vagy naponta 2 ampulla 50—100 ml 5%-os glukoze oldattal felhívítva, lassan i. v. a koszorúsérkeringési zavarok gyógykezelésére.
Prophylacticus célra: naponta 3×1 draszté. Szívinfartusban naponta 2×1 ampulla (reggel-este) 50—100 ml 5%-os glukoze oldattal felhívítva, tartós csepp-infúzióban.

MEGJEGYZÉS:

Az infúzióban a Pananginnal együtt szükség esetén Strophantin, esetleg digitalis készítmény adagolható.
Társadalombiztosítás terhére szabadon rendelhető.

CSOMAGOLÁS:

50 draszté	5 ampulla
200 draszté	25 ampulla

FORGALOMBA HOZZA:

KŐBÁNYAI GYÓGYSZERÁRUGYÁR, BUDAPEST X.

Seduxen

injekció

ÖSSZETÉTEL: 1 ampulla (2 ml) 10 mg diazepam.-ot és 4 mg lidocain hydrochloric.-ot tartalmaz.

HATÁS: A Seduxen a limbicus rendszeren keresztül ható tranqilloledativum, mely főhatása mellett izomrelaxans és anticonvulsiv hatást is kifejt.

JAVALLATOK: Fokozott psychés feszültséggel, motoros izgalmi állapottal, súlyos szorongással járó megbetegedések.
Súlyos histeriás primitív reakciók.
Status epilepticus. Fokozott izomtónussal és spasticitással járó mozgászervi megbetegedések.
Tetanus adjuvans kezelése.
Abortus imminens, fenyegető koraszülés, korai burokrepedés.
Terhességi toxicosis: a terhesség 3. hónapja után.
Placenta praevia. Szülés kitolási szaka.
Deliriumok (tremens, toxicus, lázas stb.)

ADAGOLÁS: A diagnosis, a klinikai kép súlyossága alapján célszerű az adagot esetenként meghatározni. A kívánt acut hatás elérése után a kezelés per os folytatása célszerű.

ELLENJAVALLAT: Myasthenia gravis.

FIGYELMEZTETÉS: A kúra kezdetén esetleg fellépő álmodás az esetek többségében néhány nap alatt spontán megszűnik, az adag csökkentésével pedig minden esetben kiküszöbölhető.
Gépjárművet vezetőknél és magasban dolgozóknál a Seduxen óvatosan adagolható.
A terhesség első harmadában, más tranqilloledativumokhoz hasonlóan, a készítmény alkalmazása nem ajánlatos.

MEGJEGYZÉS: A Seduxen injekció más injekcióval közös fecskendőbe a hatóanyagok kicsapódásának lehetősége miatt nem szívható fel.
Társadalombiztosítás terhére szabadon rendelhető.

CSOMAGOLÁS: 5 ampulla
50 ampulla

**KŐBÁNYAI GYÓGYSZERÁRUGYÁR
BUDAPEST X.**

ADALÉKOK NAGYSZOMBAT
EGÉSZSÉGÜGYÉNEK
TÖRTÉNETÉHEZ
A FEUDALIZMUS KORÁBAN*

JOZEF ŠIMONČIČ

Munkám fő célja nem a nagyszombati közegészségügy összefüggő történetének a megírása, hanem ezideig tekintetbe nem vett levéltári források feltárása és a probléma vázolása az okmányok alapján.

NAGYSZOMBAT VÁROSA
ÉS A KÖZEGÉSZSÉGÜGYI GONDOSKODÁS

A város földrajzi fekvése kedvezőtlen befolyást gyakorolt egészségügyi helyzetére. Nagyszombat pl. csak ebben az évszázadban jutott vízvezetékhez és csatornázáshoz. Azelőtt fedetlen patak szelte át, mely az erődítményrendszerhez tartozott és hulladéklerakásra is szolgált. Régi kórháza, a xenodochium teljesen elégtelennek bizonyult, és így folytathatók tovább a hiányok felsorolását.

A 17. századtól kezdve ismerünk olyan rendelkezéseket, melyekkel a városi tanács, illetve a királyi komisszárius bizonyos általános egészségügyi kérdéseket kívántak rendezni. 1698-ban rendelte el a királyi komisszárius, *Fronk János*, a halastó lecsapolását, de még 1762-ben is meddő betű maradt ez a parancs.¹ Tudomásunk van néhány köztisztaságra vonatkozó rendelkezésről: 1695-ben kimondták, hogy vesszőzés jár a trágyának és ürüléknek az utcákra való kiöntéséért,² 1715–1716-ban elkezdték az utcák kikövezését a hercegprimás költségén.³

* A szerző jelen írása a Szlovák Tudományos Akadémia évkönyvében megjelent tanulmányán alapszik (*Sbornik VI Z dejin vied a techniky na Slovensku, Bratislava, 1969*). Ugyanezen évkönyvben megtalálható (Základné listiny k dejinám trnavskej lekárskej fakulty, *Bokesová-Uherová—Šimončič*) a jelen munkában megemlített fontosabb okmányok és okiratok in extenso megadott szövege. Előadás formájában elhangzott 1969. október 9–10-én Szomolányban, a Szlovák Tudományos Akadémia által a nagyszombati Orvostudományi Kar megalapításának 200. éves évfordulójára rendezett konferencián.

¹ OAT (Járási levéltár, Nagyszombat), MG, Statuta commissionalia 1690–1738, 11a: OAT, MG, Relationes kart. 1.

² OAT, MG, Statuta commissionalia 1690–1738, 8b.

³ OL. Budapest. A magyar kancellária, 1. csomó (1726. június 17.).

A 16. században még szó esik a városi fürdő kiadásairól,⁴ de 1762-ben azt jelenti a város, hogy már régen nincsen fürdője.⁵

Összesített jelentések a város egészségügyi helyzetéről csak a 19. század elejéről maradtak fenn (1827, 1833 és 1835), a városi orvos összeállításai alapján (éghajlati feltételek, időjárás, betegségek, gyógykezelés).

ORVOSOK

Nagyszombat számadáskönyveiben igen korán jelenik meg az első feljegyzés arról, hogy a város orvosnak díjat fizetett, *Johannes Arzt*-nak 1394/95-ben 2 vörös aranyat.⁶ Később a városi urak sorában említik *Gregor Arzt* orvost is (1444, 1447). Mindkét esetben az „Arzt” szó nem vezetéknevet, hanem foglalkozást jelent. Állandóan azonban ebben a korban Nagyszombat városa sem foglalkoztatott városi orvost. Érdekes *Miklós*, nagyszombati sebész bizonylata *Hermann* orvosról, 1435-ben.⁷ 1552 október elsején Bécsből *Peter a Rotis* orvos kéri a nagyszombati tanácsot, hogy a megállapodott 50 aranyat elküldje.⁸ 1561 elején *Wolfgang Mer*, nagyszombati polgár gyermekeinek gyámjaként lép fel a szegedi *Praximus (Körösi) Gáspár* orvos, aki magát sajátkezűleg írta be a jegyzőkönyvbe.⁹ Ilyen elvettett megjegyzések orvosokról továbbra is szerepelnek a jegyzőkönyvekben (1575: *Donát János* levele, *Adriaticus János* természetbeni illetteke, 1576: Nagyszombat a járvány idejére selmecbányai orvost hív meg).

Az orvoshiányról több levél tanúskodik. 1577-ben *Forgách Imre* ajánlja a városnak, hogy az opavai *Raphanus István* orvost hívja meg, mivel háziorsosa, *Niphus* elköltözött a városból, a pozsonyi *Burkircher* és *Nikasius* pedig meghaltak.¹⁰ 1578-ban *Sportischius János* olmtüzi orvos, *Sambucusra* hivatkozva, kéri alkalmaztatását.¹¹ *Márton* orvos ügyében Kassa városa ír Nagyszombatnak 1605-ben.¹² Az adókönyvekben 1604-ben szerepel egy orvos, 1648-ban *Klakk János*, 1656-ban *Rossniaj János* orvos özvegye, 1669-ben *Schildpacher György* orvos adójáról esik szó.¹³ 1699-ben *Szvoboda János* orvos a járvány okozta ínségre való tekintettel kisebb természetbeni illetményt kap.¹⁴ További orvosok a számadáskönyvek szerint: *Rachenfeld János* (1692) és *Parschitius János* (1702).

⁴ OAT, Daňová kniha 1599, 40b; Csizmadiaségédek 19. cikkelye, 1556.

⁵ OAT, MG, Relationes kart. 1. (1762).

⁶ OAT, MG, Registrum civitatis rationum, 1394—1530, fol. 40a. A „vörös” arany kifejezés az arannyal ezüsttel, rézzel való keverésére vonatkozik.

⁷ *Lehotská D.* a kol., Archiv mesta Bratislavy — Inventár stredovekých listín, Praha 1956, č. 1409 (nro 6553).

⁸ OAT, MG, Missiles kart. 5.

⁹ OAT, MG, PM II/1, 263.

¹⁰ OAT, MG, Missiles kart. 9 (1577. 11. 30. és 1578. 6. 5.).

¹¹ OAT, MG, Missiles kart. 5. L. még *Šimončič J.*, Príspevok ku korešpondencii Jána Sambuca, Historické štúdie XIII/1968, 257—259.

¹² OAT, MG, Missiles kart. 13.

¹³ OAT, MG, Daňová kniha (Adókönyv) 1604, 3b; 1948, I. quarta; 1656, I. qu.; 1669, I. qu.

¹⁴ OAT, MG, PM II/10, 289a, sessio 24. jan. 1699.

Érdekes emléket őriz a levéltár a 18. századból: 2 lap asztrológiai szöveggel, kozmetikai utasításokkal és egy töredék, a születendő gyermek nemének előre való meghatározásáról.¹⁵

Nagyszombati sebészek létezéséről tanúskodik a galgóczi városi tanács 1588. február 6-án kelt levele, melyben kölcsönkéri a nagyszombati borbély- és sebész-céh alapszabályait, mivel ott is meg akarják alakítani a sebészcehet.¹⁶

Az orvosok és sebészek névsorának megállapításánál segítséget nyújt az újonnan felvett polgárok jegyzéke (1708—1892).¹⁷ A származási helyek szerint szerepel közöttük: 1 pozsonyi, 1 esztergomi, 1 pičeneci, 1 vágbesztercei, 1 brnói származású sebész, 1 orvos Tešinből, 1 Brnóból, 2 Nagyszombatból.

Az orvosok kizárólagos jogának belbajok kezelésére Nagyszombatban is ügyeltek: a városi tanács *Rigler János* orvos kérelmére *Novák József* gyógyszerésznek és *Rozmus Ferenc* sebésznek megtiltja a „belső” betegségek gyógyítását.¹⁸ Sebész nem kezelhetett belbajokat.

1771. május 22-én kelt rendelkezéssel a városi tanács törvényesítette a városi orvos felügyeleti jogát a sebészek, fürdősök és szülésznők felett.¹⁹

Kadecky József városi orvosnak 1827-ben kidolgozott jelentése a város közegészségügyi helyzetéről érdekesen osztja fel az anyagot: az egészségügyi helyzet általános képe, gyógyszerterek ellenőrzése, a városi kórház, himlőoltás. Közli az 1827-ben elhaltak jegyzékét is, melyet a város sebésze dolgozott ki (életkor, halálok). A beoltott gyermekek számát 156-tal jelöli meg.²⁰ A kórházzal kapcsolatban említésre méltó *Nágel János* orvos végrendelkezése, aki 2500 forintot hagyott a városi kórházra és 2000-et nagyszombati származású orvos-tanhallgatók ösztöndíjaira.

Ugyancsak 1833-ról is fennmaradt *Kadecky* jelentése. Ebben az évben 284 ember halt meg a városban, 105 gyermeket oltottak be himlő ellen.²¹ Mind ebben, mind az 1835-ös jelentésben fel vannak tüntetve az orvosi és sebészi karban bekövetkezett változások. 1835-ben már csak 54 gyermek lett beoltva.²²

Az 1848-as jelentésben (*Hubert Ferenc* városi orvos) már hiányoznak az időjárás adatok, viszont érdekes újdonság a kolerabizottság működéséről szóló fejezet.

1832-ben óvoda nyílt meg *Anton von Röhlinger*, gr. *Brunszvick Teréz* egykori titkárának kezdeményezésére. *Brunszvick Teréz* létesítette Magyarország területén, mégpedig igen korán, 1828-ban az első gyermekóvodákat (Martonvásáron, Pesten). A fennmaradt naplók arról tanúskodnak, hogy az orvosok — ha nem is rendszeresen — beavatkoznak az óvoda menetébe (1833-ban heti vizsgálatokat tartottak, sőt 1835-ben már kéthetenként). Annak ellenére, hogy mindjárt az

¹⁵ OAT, MG, Varia, kart. 1.

¹⁶ OAT, MG, Missiles kart. 11 (1588. febr. 6.).

¹⁷ OAT, MG, Matricula civium Tyrnaviensium 1708—1892.

¹⁸ OAT, MG, Protocollum magistratuale 1770, 33.

¹⁹ OAT, MG, Protocollum magistratuale 1771, 99.

²⁰ OAT, MG, Relationes kart. 10 (1828. jan. 14.).

²¹ OAT, MG, Relationes kart. 14 (1834. jan. 7.).

²² OAT, MG, Relationes kart. 18 (1838. jan. 16.).

első évben mind a 73 gyermeket beoltották, már a másik évben az óvodában elterjedt a himlő (bárányhimlő?) egyéb betegségek, mint pl. szamárköhögés, ekzéma kíséretében.

Az orvosok sorát a múlt században két kiváló nagyszombati orvos egészíti ki: *Hubert Ferenc*, a gerlachfalvi csúcs megmászója (1873-ban) és *Pantocsek József*, később pozsonyi kórházi főorvos, a mikrofotográfia első úttörője Magyarországon, ismert természettudós.

GYÓGYSZERTÁRAK

Az első adat 1556-ból származik, ekkor az adójegyzék szerint 3 magángyógyszertár volt a városban. *Heinrich* gyógyszerész fizetett 50 dénár adót, *Miklós* 2 aranyat és *Osvald* 7 aranyat.²³ Utóbbinak a neve 1560-ban is előfordul a tanács jegyzőkönyveiben, 1564—1567-ben pedig özvegyének a neve, aki még 1579-ben is maga vezette fiával a gyógyszertárat.²⁴

A számadási könyvek szerint 1566—1585-ben a városháza épületében volt egy gyógyszertár.²⁵ A további években néhány gyógyszerész neve szerepel: *Haberkorn János* (1590), *Tamás* (1594).²⁶ Midőn 1620-ban *Bocatus János*, „magyar királyi hisztorikus” (saját megjelölése) engedélyt kért, hogy a városi levéltárban kutathasson, így keltezi levelét: „*e hospitio aedium Emerici Magni, pharmacopei*”.²⁷ 1601-ben *Welcer Fülöp* fizet 21 aranyat adó címen.

Egy érdekes adat, melynek háttere még felderítésre vár, fráter *Jung*, jezsuita gyógyszerész, 1647. május 16-án kelt levele a nagyszombati magisztrátushoz „*ex Apotheca Beatae Virginis Mariae Collegii academici Societatis Jesu*”. Azt írja, hogy mindig arra törekedtek, hogy legjobban szolgáljanak és beváljanak. Ezért nemcsak a lelkek üdvére volt gondjuk, hanem a testre is, és ezért az elmúlt években gyógyszertárt létesítettek („*erecta ad id superioribus annis Apotheca medica*”). A gyógyszertárat, melynek már jó híre van Magyarországon, mert gazdag a választéka, és a pestis idején is sikeresen szolgált Nagyszombatban is, most rendbe hozatták, és ezért meghívja a magisztrátust és az orvosokat, a gyógyszereszek, nevezetesen a theriacák felülvizsgálatára („*Eum in finem apparatus ad id negotii medicas species eorundem excell[entissi]mor[um] d[ominorum] d[ominorum] medicorum iudicio examinandas approbandasque subiiciam.*”)²⁸ Ennek a gyógyszertárnak problematikus jellegére vet fényt a Helytartó Tanácsnak 1775. december 5-én kelt rendelkezése is, mely szerint a kassai, trencsényi, egri és pozsonyi jezsuita kollégiumok eltörölt gyógyszertárainak a leltárát Nagyszombatba kell szállítani.²⁹

²³ OAT, MG, Regestum taxae 1556, fol. 12a, 16b.

²⁴ OAT, MG, Daňová kniha (Adókönyv) 1579, 117. o.

²⁵ OAT, MG, Rationes camerae 1566, 23a, 1570, 8b, 1581, 194b, 1585, 27a.

²⁶ OAT, MG, Missiles kart. 11.; Missiles 28. apr. 1594 és 23. sept. 1594.

²⁷ OAT, MG, Missiles kart. 15 (1620. nov. 25.).

²⁸ OAT, MG, Scholastica kart. 1.

²⁹ OL Budapest, HTT C-141/2, fol. 404—413, a leltárak u.ott.

1736—1737-ből két gyógyszerkatalógus maradt fenn, melyeket *Pezelt Jeromos* nagyszombati gyógyszerész adott ki³⁰ és több számla, melyeket a gyógyszerészek nyújtottak be a városnak (1666—1679, 1739—40 — pestisjárvány idején).

A nagyszombati városi levéltár irományainak eddigi átvizsgálása alapján 1556—1843 között 39 gyógyszerész nevét állapíthattuk meg.

Ismeretes — *Baradlai* is foglalkozik vele — a nagyszombati gyógyszerészek 1748. október 2-án kelt felirata a királynőhöz, melyben bécsi mintára megfogalmazott cikkeleiket terjesztik elő jóváhagyás végett.³¹

Az újonnan felvett polgárok anyakönyvei néhány gyógyszerész származási helyéről is értesítenek (Kassa—Déva—Graz—Pozsony, Nagyszombat, Vöröskő, Tapolcsány).

Dévay Márton, gyógyszerész kétszer is volt városbíró (1769—1772, 1777—1782), és az adó magassága szerint jómódú volt (50—60 arany évi adó); csak egyik utódja, *Novák József* (1773—1779) szárnyalta túl 50—90 arany évi adóval).³² *Dévayt* valamilyen okból nem szerette a diákság, a levéltár egy ellene írt verses gúnyiratot őriz,³³ melyet valószínűleg egy diák szerzett.

A nagyszombati gyógyszerertárakban tartott gyógyszerekről három összeírás ad felvilágosítást (1780, 1783, 1789).³⁴

Az ismert perek egyrészt gyógyszerészek, másrészt orvosok és gyógyszerészek között, Nagyszombatban sem hiányoznak. 1790. december 31-én kelt jelentésben *Nagel János* városi orvos igen élesen kelt ki az ellen, hogy a gyógyszereszek beteget látogatnak, elhanyagolják a gyógyszerertári szolgálatot, és tudatlanokra bizzák a gyógyszerek elkészítését.³⁵

Gyógyszerertárvizsgálatokról csak újabb keletű jegyzőkönyvek maradtak fenn (1827, 1833, 1835),³⁶ ellenben gyakran történik említés a tanácsülési jegyzőkönyvekben, hogy megtárgyalták a vizsgálatról szóló orvosi jelentést. 1709-ben — tehát az országos 1735-ös rendelet előtt — a királyi biztos elrendelte, hogy a város gondoskodjék a gyógyszerertárak rendszeres felülvizsgálatáról, nem tartanak-e romlott árut.³⁷

³⁰ Catalogus universarum medicinalium ingredientiarum, seu specierum tam simplicium, quam et compositarum juxta normam Viennensis dispensatorii in publica pharmacoepa lib. reg. civ. Tyrnaviensis clar. ac rev. dni Hieronymi Pezelt repartarium, Tyrn. 1736, fol. 30p. Idem 1737.

³¹ OAT, MG, Daňová kniha (Adókönyv) 1748, I. és II. q.

³² OAT, MG, Daňové knihy (Adókönyvek) 1768—1780.

³³ OAT, MG, Varia kart. I. (Panegyris Déviana).

³⁴ OAT, MG, Prot. mag. 1780, 126; 1790, 500—504; 1791, 10—12.

³⁵ OAT, MG, Prot. mag. 1790, 501—502.

³⁶ OAT, MG, Relationes kart. 10 (1828. I. 14), kart. 14 (1834. I. 7.) és kart. 18 (1838. I. 16.).

³⁷ OAT, MG, Statuta commissionalia 1690—1758, 22a (art. 24).

VÁROSI KÓRHÁZ — XENODOCHIUM

Keletkezési idejét pontosan nem ismerjük. Először egy 1490-es összeírás említi, midőn felsorolja a nagyszombati polgárok által elidegenített földjeit (szántókat, szőlőket). Az összeírást *Miklós* bencés barát, a „spítál” és a Szt. Ilona templom előjárója készítette.³⁸

A xenodochiumról fennmaradt további iratok (Xenodochium 1537—1842) és okiratok³⁹ szűkös anyagi helyzetéről és a birtokaiért folytatott állandó harcairól tanúskodnak.

Ebben a kórházban folytatták a nagyszombati orvostudományi kar hallgatói klinikai gyakorlatukat 1770—1777-ig.

Befogadó képességéről *Kadecky János* városi orvos jelentései tájékoztatnak. 1827-ben 98 beteget vettek fel, 1833-ban 133-at, köztük 20 idegent, 1835-ben pedig már 152 volt a felvettek száma (49 idegen), sőt 1848-ban 169 (46 idegen).

Megyei kórház 1824-ben létesült. Jellemző, hogy a város eleinte nehézségeket támasztott a telket illetően.⁴⁰ A kezelték évi átlaga 300 volt.

ORVOSTUDOMÁNYI KAR

A nagyszombati orvostudományi kar megalakulása előtt (1762-ben) a következő személyekből állt a város közegészségügyi személyzete: 1 városi, 2 gyakorló orvos, 3 gyógyszerész, 3 képesített bába és 3 sebész.⁴¹

A város képviselő testületét 1770. január 19-én megtartott gyűlésén értesítették, hogy *Mária Terézia* kinevezett — egyebek között — öt tanárt az orvostudományi karra, október 19-én pedig közölték vele nevüket és a tanszékeket.

A klinikai tanítás kérdésében a város csak lépésről-lépésre engedett: 1771. június 28-án megengedte, hogy a tanárok és a diákok a xenodochiumba és a kórházba beléphessenek. Utóbb megígérte, hogy a xenodochiumban gyakorló hallgatók kezére fog jární és csak 1773-ban járult hozzá, hogy ott rendszeres gyakorlatot folytassanak.⁴²

Az orvostudományi kar új épületéhez a városnak is hozzá kellett járulnia. A Magyar Királyi Kamara elnöke, *Grassalkovich Antal* elrendelte, hogy anyagot szolgáltasson, nevezetesen 380 350 darab téglát és ezért egy időre korlátozza a köz- és magánépítkezéseket.⁴³

A városi tanács véleményét további kari ügyekben is kikérték, illetve a folyó ügyekről tájékoztatták a tanácsot. Így kikérték hozzájárulását, hogy a város falai közé beengedje *Oppenheimer Sámuel Bernát* zsidó orvost, aki itt nosztrifikálni

³⁸ OAT, MG, Listiny (Okiratok) No. 193.

³⁹ OAT, MG, Listiny (Okiratok) No. 417, 434, 442, 464, 518, 520, 596.

⁴⁰ OAT, MG, Protocollum magistratuale 1824, 174, 292.

⁴¹ OAT, MG, Relationes kart. 1. 1762 (Nsz. válasza a 24. kérdésre).

⁴² OAT, MG, Protocollum electae communitatis 1771, 96; 1771, 135; 1773 (sessio 7.6.1773), cfr. OL HTT C-141/2 (1775. május 8.).

⁴³ OAT, MG, Prot. mag. 1771, 151 (1771. aug. 5.).

akarta diplomáját. Értesítették a várost az orvostudományi kar kizárólagos jogáról a sebész, gyógyszerész és bábaképesítés terén, az ösztöndíjak, sebészvizsgák ügyében. 1774. november 12-én tárgyalta meg a tanács az udvari kancellária átiratát, mely szerint szabályozni kell az egyetemi épületek körül folyó patakok és meg kell tiltani, hogy benne lovakat fürösszenek és mossanak, mert ez zavarja a tanárok előadásait.⁴⁴

A Budára való átköltözéssel kapcsolatban, melyet *Niczky Kristóf* már eredetileg 1769-ben javasolt, inkább pénzügyi és anyagjogi kérdések merültek fel a város részére. Így 1776. május 31-én tárgyalta meg a magisztrátus 19, az egyetem által hátrahagyott porta-adóügyet.⁴⁵ Mikor már híre járta, hogy az egyetemet elköltöztetik, a város *Hlinický György* városbíró és *Dévay Márton* szenátor-gyógyszerészt Bécsbe küldte tájékozódás céljából, de nem tudtak semmit sem megállapítani.⁴⁶

A Budára való átköltözést a *Niczky Kristóf* gróf vezette királyi bizottság részben az orvosi kar mostoha feltételeivel indokolta: az orvosképzés nemcsak elméletből áll, hanem gyakorlatból, erre pedig Nagyszombatban kevés a lehetőség. Kevés a beteg és milyen lehet az anatómia oktatása, ha egy hullája van az orvosi karnak?⁴⁷

A Helytartó Tanács 1777. november 7-én kelt végzésével megadta a felmentést a régi egyetemi szenátusnak, kinevezte az újat, és elrendelte az iratok átszállítását Budára.⁴⁸

Bár már Budán volt az egyetem, egy-egy hallgató olykor még a nagyszombati városi tanácshoz fordult ösztöndíj iránti kérvényével.⁴⁹

Az adatok mozaikszerűen ismertetik Nagyszombat városa egészségügyi fejlődésének egyes mozzanatait. Feldolgozásuk és a város egészségügyi fejlődésének szerves ábrázolása további tanulmány célját és feladatát fogja képezni.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Verfasser beschäftigt sich mit der bisher nicht behandelten Problematik der Geschichte des öffentlichen Gesundheitswesens in Nagyszombat (Tyrnau, jetzt Trnava in Tschechoslowakei) und ihrer Quellen in Stadtarchiv von Trnava (Fonds: Magistrat der Stadt Tyrnau 1238—1922), wo insbesondere in den Rechnungsbüchern (seit 1394), Steuerbüchern (seit 1529), in der Stadtkorrespondenz (seit 1500) und in anderen Abteilen Angaben zu finden sind. Der Beitrag teilt die Themen in folgende Abschnitte ein:

1. Stadt Nagyszombat und das öffentliche Gesundheitswesen

Es werden hier die allgemeinen Fragen des Gesundheitswesens behandelt, die

⁴⁴ OAT, MG, Prot. electae communitatis 1774, 91.

⁴⁵ OAT, MG, Prot. electae communitatis 1776, 89—90.

⁴⁶ OAT, MG, Prot. electae communitatis 1776, 103.

⁴⁷ OL-HTT C-67/1160.

⁴⁸ OL. HTT C-141/3, nr. 277.

⁴⁹ OAT, MG, Missiles kart. 64 (*Szulóny György*, negyedéves hallgató levele).

geographische Lage der Stadt, Anordnungen des Magistrats, welche sich auf Gegenstände des Gesundheitswesens beziehen (Entwässerung, Reinlichkeit, Xenodochium und Lazarett etc.).

2. Ärzte in Nagyszombat

Die älteste Nachricht ist vom J. 1394, eine Niederschrift über das Honorar des „Johannes Arzt“. Es folgen weitere Angaben über Ärzte in Nagyszombat, ihren Abstammungsorten, über dem Mangel an Ärzten. Der Beitrag erwähnt die aus 1827, 1833 und 1835 erhaltenen ausführlichen Berichte des städtischen Ärzten über die allgemeine gesundheitliche Lage als auch über Witterungsverhältnisse. Es wird auch über Tätigkeit der Ärzte in der Kindenbewahrungsanstalt berichtet, die von Th. Brunzsvicks einstigem Sekretär, A. von Röhlinger gegründet wurde (1832).

3. Apotheken in Nagyszombat

Seit der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts wird die Reihe der Privatapotheken nach den Steuerbüchern und dem Steuerbetrag verfolgt. Eine Analyse des interessanten Briefes des Apothekers der Jesuitenapotheke Abraham Jung vom 16. Jänner 1647 wird unternommen; er lädt den Magistrat und die Ärzte zur Prüfung ein. Dieser Brief beleuchtet auch die Frage, ob es in Trnava eine Universitätsapotheke gab. Der Verfasser macht aufmerksam auf das Inventar einer Privatapotheke vom Jahre 1666 und auf die Auseinandersetzungen zwischen Ärzten und Apothekern.

4. Das Stadt xenodochium (Krankenhaus)

Die Materialien des Stadtarchivs gestatten das Schicksal des Xenodochiums bis zum Jahre 1490 zu verfolgen, besonders seiner Vermögenslage. Durchschnittlich an 12 Betten übten die Studenten der medizinischen Fakultät in den Jahren 1770—1777 hier ihr Praktikum aus.

5. Die medizinische Fakultät der Universität von Nagyszombat

Der Magistrat von Nagyszombat wurde von den höheren Ämtern ständig über die internen Angelegenheiten der medizinischen Fakultät unterrichtet, über die Ernennung der Professoren, Prüfungen der Chirurgen, über das Verzeichnis der angewandten Literatur, über Stipendien, über den Umzug nach Buda. Zum Bau des Gebäudes der medizinischen Fakultät musste die Stadt im 380.350 Ziegeln beitragen. Der Verfasser weist auf das Elaborat des Gr. Nitzky von Jahre 1775 (Landesarchiv Budapest) hin, in welchem als ein Hauptgrund der Übersiedlung nach Buda eben die Situation der medizinischen Fakultät angeführt wird.

ORIGIN AND ORGANIZATION OF THE MEDICAL FACULTY OF THE TYRNAVIA UNIVERSITY*

by MÁRIA BOKESOVÁ-UHEROVÁ

The Medical Faculty, the foundation of which had been decided upon in 1769, was the first medical faculty on the territory of former Hungary. It had developed proper pedagogic and research activity. Both the Medical Faculty and the University were transferred to Buda in 1777 and, a few years later to Pest where it has been existing to this day without interruption. Therefore the Tyrnavia** Medical Faculty may be considered as the direct forerunner of the present-day Budapest University of Medicine, conscious not only of its continuity but faithful to its traditions.

The question of the foundation of a medical faculty in Hungary remained an actual one especially after some unsuccessful attempts in the medieval Hungarian universities, especially the Posonium*** Academia Istropolitana, when archbishop *Péter Pázmány* founded in Tyrnavia in 1635 a university with the faculty of philosophy and theology at the biggest Jesuit college of that time. The aim of this university, which did not contain all the faculties, was, before all, to prepare and educate a sufficient number of priests for the Hungarian primate for re-catholicizing needs. When, however, in 1667, the faculty of law had been added, voices began to be heard which underlined the need of founding a faculty of medicine.

Applications for founding a faculty of medicine on the home territory and which was to train doctors of native origin for the urgent needs of public health, were forthcoming rather from special medical circles than from Hungarian official and public institutions. It is worthy of note that besides the opinion of archbishop cardinal *Leopold Kollonic* who took part in the regulation of anti-epidemic prescriptions and who manifested a great interest in the state of health of the inhabitants of Hungary and who connected the inadequacies in the Hungarian medical service with the activity of foreign doctors, not one

* Extract from the introductory lecture delivered at the conference at Smolenice (Hungarian Szomolány) from 9–10 October 1969 on the occasion of the 200th anniversary of the foundation of the Medical Faculty at the Tyrnavia University. The conference was convened by the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences.

** Hungarian Nagyszombat, today Trnava in Czechoslovakia.

*** Hungarian Pozsony, today Bratislava in Czechoslovakia.

of the public officials had dealt with these burning problems in the course of XVIIth century. Neither did the health commission—founded in the thirties of the eighteenth century by the Hungarian royal governmental council with its seat in Posonium—develop any initiative in this direction. Its passive attitude in this question was also manifested in connection with the suggestion of *John Daniel Perlitzi*, a district medical officer, for founding a special medico-surgical college for Hungary, which he addressed to *Maria Theresia* in 1750. The health commission took the viewpoint that for financial reasons such a proposal could not be realized and its recommendation was withheld. A few years later, however, she herself admitted the bad state prevailing in the Hungarian health services when she was taking part in a health session and that its causes lay, before all, in the lack of doctors of local origin, educated in the country's own medical faculty. The question of the study of medicine in Hungary, which was at the same time to eliminate the existing possibilities of study abroad, especially at the German universities, had no proper solution until the seventies of the eighteenth century.

The vicious circle, which had remained closed to this problem for a few centuries, was finally opened, when at the imperial court of Vienna was formed an acceptable atmosphere for its successful solution. At the Vienna Medical Faculty took place a reform at the end of the first half of the eighteenth century, putting into force the progressive principles of the Leyden Medical School. The initiator and creator of the reform at the Vienna Medical Faculty was the protomedicus, the empress' personal doctor, a Dutchman, *Gerhard van Swieten*. When similar reforms had gradually taken place in the other Austrian universities, the solution of the question of medical education in Hungary followed suit.

At first, there was no question of founding a new university having all the faculties, usual at that time, that is also the faculty of medicine. The most suitable, owing to financial difficulties, seemed to be the solution, to place under state control and influence the Jesuit University in Tyrnavia and add to it the faculty of medicine. A section for questions of education near the Hungarian royal governmental council as well as the Vienna court education council was entrusted by the ruler to elaborate a proposal with concrete measures joined with the carrying out of reforms at the Tyrnavia University and the foundation of the faculty of medicine in its framework. In the proposal of the Vienna court education council was also *van Swieten's* suggestion according to which in the establishing and organization of the faculty of medicine in Tyrnavia was to be on the lines of the Medical Faculty of Vienna University and the principle of conformity with it was to receive full scope.

The Hungarian court office had its share in the preparation of the proposed decision. Its attitude to the question of establishing a faculty of medicine at the Tyrnavia University was, at first, negative. In the view of its representatives it would have been more suitable—although expenditure would have been higher—to found a new lay university at Buda. In the end, however, even the Hungarian court office sided with the Trnava solution, because Trnava, as

the seat of the only Hungarian university could not stand long. Already at that time there was talk of the capital of Hungary, Buda, as the seat of the university.

When all the controversial questions had been solved, all the highest state institutions were united in the final reading of the proposal for establishing the faculty of medicine at the Tyrnavia University, which for the time was to remain where it was. This proposal was also approved by the sovereign who gave her approval by a letter on 9th November 1769. This decision was made known by the governmental council on 14th December of the same year.

In the course of the year 1770, when on 29th November the school term of the newly founded faculty had begun, the realization of reforms was carried out in the spirit of principles which were applied at the Vienna University. The Tyrnavia University, through the intermediary of the Hungarian royal council of representatives was subject to state control. All its needs were to be financed by the state. Other decisions were also made, such as the influence of the state in its management, the autonomy of the university reduced to the lowest degree and especially the elimination of the influence of the Jesuit Order. The director of the University, entrusted with its administration, was named by the sovereign herself. Similarly, each faculty was to have its director. The staff of faculty directors were to have their share in the administration of the University and represent its interests before state offices. Besides the solution of special problems they were in charge of disciplinary actions in the case of both professors and students.

In the period of preparatory work all the faculties, with the exception of the medical faculty, received their statutes which contained directions for their professional activity.

The organization of the faculty of medicine was decided upon according to the principle of conformity with the Vienna Medical Faculty. The number of departments and professors was fixed to the number of five. In this framework were taught all the subjects of theoretical medical sciences, practice of internal medicine, surgery together with obstetrics and ophthalmology. From the natural sciences it was botany and chemistry, with a view to the needs of medicine, which formed the subject matter of a common independent department. All the five professors of the faculty as well as the director of the faculty were graduates of the Vienna Medical Faculty and therefore it was expected from them that they would fulfil their mission in the spirit of the principles of the Vienna Medical Faculty.

The choice of professors, as was proved by the first years of their work, was a good one. The greatest merit, doubtless, was due to protomedicus *van Swieten*, who had very much at heart the good name of the Tyrnavia Medical Faculty. All of them, in spite of their age at the time of taking over this responsibility, were relatively young, having had only a few years medical practice, but very quickly adapted themselves to the new situation and performed their work conscientiously.

Their work at Tyrnavia was made more difficult by the fact that they had

no forerunners, no home traditions and that in every aspect they had to begin a pioneering work.

The study of medicine was not, as in other universities abroad, divided into a certain number of school terms. The students could, according to their ability master the subject matter for passing the final examination in a shorter or longer time. Lectures were given in the time as determined in the school schedule without regard to the sequence of subjects. It was only in 1775, to adhere to the new order of study, the originator of which was *van Swieten's* successor in the office of protomedicus, *Anton von Störck*, that the subjects dealing with medicine were divided into five years, where attention was paid to the principle that students had first to study theory and natural science subjects and only then internal medicine and surgery.

Both pedagogic activity and research activity at the Tyrnavia Medical Faculty were badly handicapped not only from the beginning when the faculty had no proper building of its own, which was completed and put to use only in 1772, but almost during the whole period of its existence in Tyrnavia, this activity was meeting with almost insurmountable difficulties.

There were inadequacies of primary character especially in the department of anatomy and internal medicine. The faculty had not the possibility of having an uninterrupted supply of human bodies for autopsy for dissection exercises. Neither were these inadequacies solved by new statutes according to which the faculty was to get the bodies of condemned and executed criminals from the region of Posonium and Nitravia.* A later solution, suggested by protomedicus *von Störck*, that the department of anatomy be satisfied with zootomy in its dissection exercises proved to be ineffective.

The department of internal medicine also struggled with insurmountable difficulties. For the clinical practice of its students it needed a hospital where the professor of internal medicine and the professor of surgery could demonstrate directly on the patients not only pathology, but also the therapy of the diseases and surgical operations. There was not such a hospital in Tyrnavia. The town hospital and lazaret were far from giving the possibilities to satisfy the needs of the faculty of medicine. Negotiations with the town representatives to secure a more suitable hospital for the needs of the faculty did not lead to a successful solution and conditions for better clinical practice did not improve during the existence of the Tyrnavia Medical Faculty. The professors of internal medicine and surgery had to help themselves as best they could with private practice and prepare their students for their future vocation in the framework of their limited possibilities.

The position of the department of natural sciences was not much more favourable. For the teaching of botany there was no botanical garden at the beginning. Gradually this department had built its own garden but the ground proved to be unsuitable, later it got part of the garden of the Jesuit Order. All the work connected with the supplying and planting of plants and the up-

* Hungarian Nyitra, today Nitra in Czechoslovakia.

keep of the garden was successful thanks to the devoted and purposeful work of professor *Jacob Winterl*. During the duration of the Tyrnavia Medical Faculty nearly one thousand species of plants were grown among which there was a great number of medicinal plants. The professor of botany considered it as an unconditional necessity for the students of medicine and pharmacy to get acquainted with these. Many species of medical plants were obtained from near and distant parts of North Hungary, giving the collectors possibilities of a rich assortment.

The teaching of chemistry also met with difficulties. At the beginning it was a question of space and when the faculty got its own building where the department of chemistry had its own laboratory there arose other difficulties. The chemical laboratory needed not only space but also laboratory equipment, different apparatus and technical aids. The regular supply of chemicals for laboratory experience was no less important. It was a real stumbling-block. The supply of chemicals was dependent on the approval of central offices in Vienna and carried out through the intermediary of the Hungarian governmental council. Because it was long lasting and time consuming it was slowing down the teaching process. Many chemicals, which seemed to be too expensive to the officials, were not supplied to the faculty, as a result of which teaching was very much impaired. Because the supply of medicals was not possible through any other channel, teaching had to be adjusted to the given conditions and the needs adapted to the possibilities.

The professors of the faculty of medicine, especially those who were most affected by the inadequacies and difficulties of the faculty sent in complaints to the central offices to set the right course for teaching. *Jacob Winterl*, professor of botany and chemistry, was the one who was the most active in defending the rights of the medical faculty. Already at the end of 1773, when he had gained a certain experience in the botanical garden and chemical laboratory, he asked for a larger sum of money for their improvement. A commission of experts from Vienna came to Tyrnavia to verify the complaints on the spot and suggested the necessary measures to be taken to rectify these inadequacies. The ground on which the botanical garden stood was declared to be unsuitable for the purpose. Then the medical faculty managed to get a more suitable site which was run by it until its transfer to Buda.

To improve the existing conditions in the remaining sections the faculty of medicine had little hope. Its successful development was also affected by the fact that the successor of *van Swieten*, protomedicus *von Störck* was not favourably inclined to the fulfilment of the requirements of the faculty. His answers unfailingly expressed his unwillingness to contribute to the right solution which would have been an outlet from the difficulty. His proposals to rectify inadequacies could neither be identified with the views which he asserted in the new study programme in the year 1775. The best solution, according to him, was, for the Tyrnavia Medical Faculty, to stick to possibilities which were realizable. According to him, clinical practice was to be replaced by ex-cathedra explanations. Experiments in chemistry, for the time being, were considered

unnecessary and he suggested that in this direction professors should be more modest. The existence of a well and purposefully planted botanical garden did not seem to him to be an absolute necessity. He was of the opinion that nature itself gave enough opportunities and possibilities for botany research and medicinal plant collecting which he considered to be of the greatest significance in the study of medicine. A lack of material for dissection was no cause of worry to him. Autopsy on human bodies was simply to be replaced by zootomy.

His proposals, however, could not in any way satisfy director himself, *John Gilg*. His criticism of *Störck's* proposals, together with his own views for a better solution he submitted to the highest offices. The Hungarian royal governmental council retained his elaborate and their action was justified by the fact that the Tyrnavia Medical Faculty, owing to the small number of students, was not profitable. Further investments to improve the course of teaching would be unprofitable and the governmental council in the interest of saving money could not afford to agree with them. The basic requirements of the medical faculty and its professors, before all, *Wenceslas Trnka*, professor of anatomy, *Michael Schoretits*, professor of internal medicine and, the above mentioned *Jacob Winterl*, professor of botany and chemistry, were without any response and during the whole duration of the Tyrnavia Medical Faculty its conditions had not improved.

In spite of all these inadequacies, the professors of the faculty beside their pedagogic activity carried on research and published their results. It was not only *Wenceslas Trnka* and *Jacob Winterl* who were very active in this direction, but also *Joseph Plenck*, professor of surgery who proved to be a very prolific and versatile author. An independent library for the department of surgery had been founded by him containing valuable textbooks and aids to teaching not only for surgery but also its related sections.

Beside teaching students of medicine, the medical faculty gave opportunities to other health workers to get proper schooling and diplomas, giving them the right to carry on their vocation. This possibility related to surgeons, chemists and midwives. Their total number far surpassed the number of graduates — physicians, who together with those who gained their diplomas abroad and had them verified at the Tyrnavia Medical Faculty did not surpass forty during the whole duration of the Tyrnavia Medical Faculty.

The fact that Tyrnavia, the seat of the Medical faculty, was not suited for this purpose, because of inadequacies of a local character, it was considered whether it would not be wiser to move the whole university to a more suitable place and which, of course, was to be Buda, the capital of Hungary. It was not only the Hungarian royal governmental council but also the education section of the court office in Vienna which came to the conviction that such a solution, taking into consideration the constant, although justified complaints of the medical faculty, would be the most advantageous. The assumption that in Buda it would be possible to create more favourable conditions for the successful development of medical education, proved to be, early after moving

the university in the year 1777, not very real. Neither were the conditions much more favourable in Buda, neither did the number of students surpass the average number at Tyrnavia. A marked improvement of conditions was observed only later and this occurred only after the university had moved to Pest.

In spite of all the inadequacies and difficulties the medical faculty had to go through during the period of its existence at Tyrnavia, this period belongs to the most remarkable phases of development of the faculty. This was due to the pioneering and devoted activity of all the professors, most of whom shared its fate even in the new sphere of action. It is, however, very important to underline that it was at Trnava that foundations for serious study and research in medical sciences were laid and this was on the territory of former Hungary.

FUNDAMENTAL SOURCES AND LITERATURE

- Országos levéltár, Budapest, Helytartó tanács levéltára, Acta in negotio sanitatis. Lad. A., — *Idealia sanitatis* —, *Fundationalia*, Lad. D.
- Ábel J. : *Egyetemeink a középkorban*. Budapest, 1881.
- Bokesová-Uherová, M. : *Lekárska fakulta trnavskej univerzity 1770—1777*. Bratislava, 1962.
- Chaloupecky, V. : *Universita Petra Pázmánye a Slovensko. 1635—1935*. Bratislava 1935.
- Császár M. : *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme*. Pozsony, 1914.
- Fináczy E. : *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. Budapest, 1899.
- Gombócz E. : *A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története*. Budapest, 1914.
- Győry T. : *Az orvostudományi kar története. 1770—1935*. Budapest, 1936.
- Holinka, R. : *Založení trnavské university*. Bratislava, Čas. USŠ, IX., Bratislava, 1935.
- Högyes E. : *Emlékkönyv a budapesti királyi tudományegyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről*. Budapest, 1896.
- Linzbauer, Fr. X. : *Codex sanitario-medicinalis Hungariae*. Tom. I—II. Buda, 1852—56.
- Pauler T. : *A budapesti magyar kir. tudományegyetem története*. Budapest, 1880. I.
- Varsik, B. : *Národnostný problém trnavskej univerzity*. Bratislava, 1938.

Összefoglalás

A nagyszombati egyetem orvostudományi kara, a mai budapesti orvostudományi egyetem elődje, 1769-ben alakult meg. Megvalósulását néhány évszázadon keresztül a kivánságok, indítványok és tervezetek sora előzte meg. Teljesülését előmozdító körülmények és feltételek csak akkor alakultak ki, midőn az egész Osztrák Birodalom-

ban sor került a főiskolai oktatás megreformálására. A nagyszombati egyetem államosítása és reformja megkövetelte, hogy az egyetemet orvostudományi karral egészítsék ki.

Attól kezdve, hogy Mária Terézia királynő 1769. november 9-én elrendelte a nagyszombati egyetem orvostudományi karának felállítását, 1770 novemberében történt megnyitásáig szervezési előkészületek folytak, és rájuk vonatkozó intézkedéseket adtak ki, melyek a tanítás rendes menetének biztosításával függtek össze. Kimondták, hogy a bécsi orvostudományi karral szemben a konformitás elve érvényes, és ennek megfelelően állapították meg az egyes tanszékek számát és tanítási anyagát, az előadások rendjét és tervét, a tanulmányi és vizsgálati rendet. Az öt kinevezett tanárnak, akik közül mindegyik egy-egy tanszék vezetésével lett megbízva, a kari alapszabályok értelmében pontosan megszabták kötelességeit.

Azonban az oktatás az orvostudományi karon — nagyszombati működésének egész ideje alatt — sok hiánnyal küzdött és áthidalhatatlan akadályokba ütközött. A legfőbb nehézséget az emberi boncolási anyag teljes hiánya okozta, hiányoztak a hallgatók eredményes klinikai gyakorlatának előfeltételei, elégtelen volt a kémiai laboratórium felszerelése, és nem megfelelő a botanikus kert környezete. Az orvostudományi kar professzorai a tanítási lehetőségek, eszközök és segédeszközök javítása és gyarapítása érdekében panasszal éltek a felsőbb hatóságoknál, de megértésre nem találtak. Azután, hogy a birodalmi protomedikus hivatalát az elhalálozott *Gerhard van Swieten*, a nagyszombati orvostudományi kar szellemi atyja helyett *Anton Störck* vette át, aki nem tanúsított érdeklődést a kar eredményes fejlesztése iránt, szétfeszült a remény is, hogy követelményei kedvező megoldásban részesülnek. Az orvostudományi kar feltételeinek megjavítását az egyetemnek Budára való átköltözése volt hivatott megvalósítani, melyre 1777 nyári hónapjaiban került sor. Ezzel a ténnyel lezárult az első magyarországi orvostudományi kar működésének első szakasza.

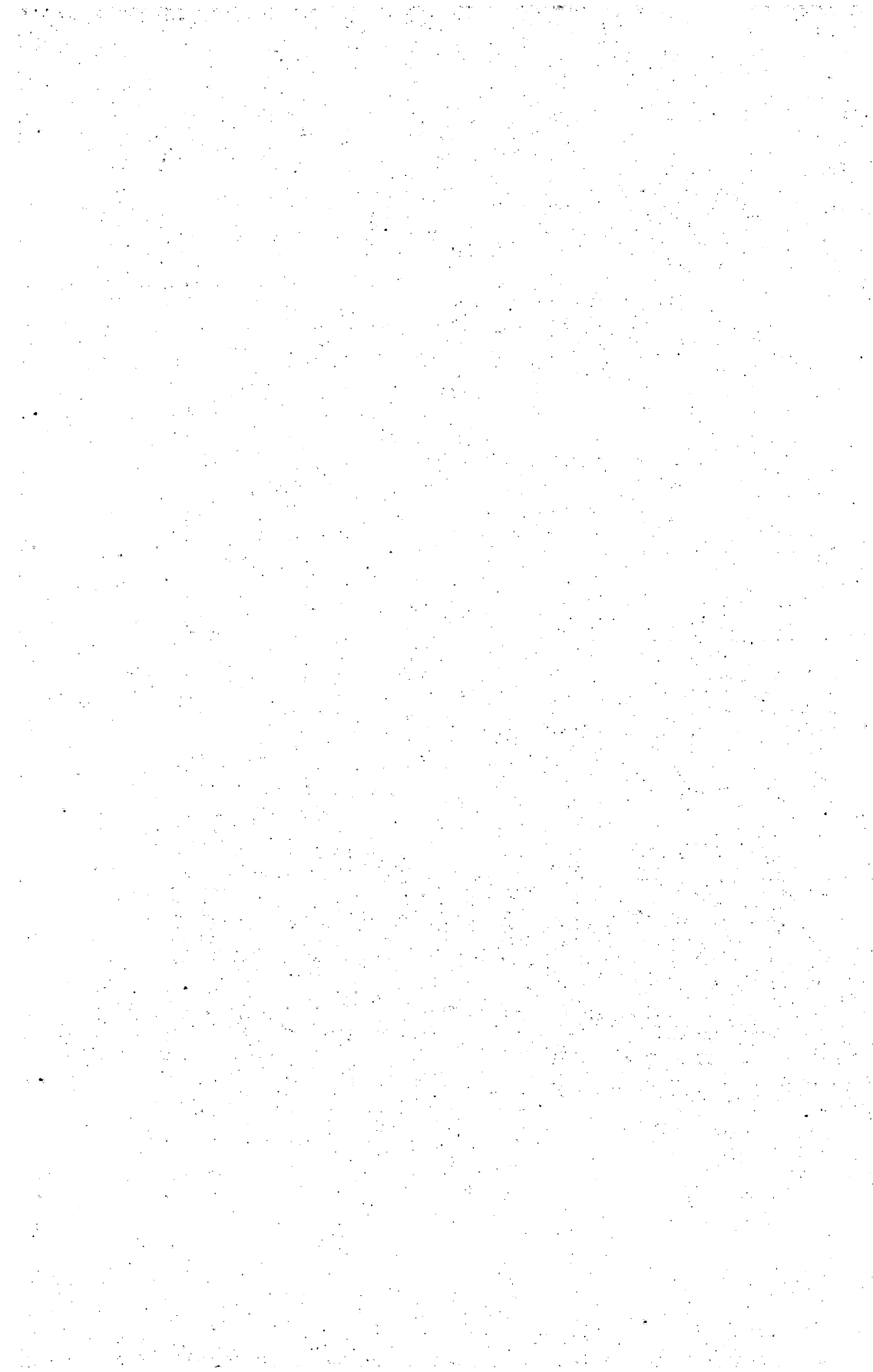
S ú h r n

Lekárska fakulta trnavskej univerzity, priama predchodkyňa dnešnej budapeštianskej lekárskej univerzity, bola zriadená roku 1769. Jej realizácii predchádzalo po dobu niekoľkých storočí veľa želaní, návrhov a plánov. Priaznivé okolnosti na ich uskutočnenie sa vyskytli až v súvislosti s reformou vysokého školstva v celom rakúskom mocnárstve. Poštátnenie a reforma trnavskej univerzity si vyžiadali aj jej doplnenie lekárskou fakultou.

Po rozhodnutí panovníčky Márie Terézie z 9. novembra 1769 o zriadení lekárskej fakulty pri trnavskej univerzite až do jej otvorenia v novembri 1770 sa robili organizačné opatrenia a prípravy, súvisiace so zabezpečením riadneho chodu vyučovania. V súlade s prijatou zásadou konformity s lekárskou fakultou viedenskej univerzity, stanovil sa počet a náplň jednotlivých katedier, osnovy prednášok, študijný a skúšobný poriadok. Piatim ustanoveným profesorom, z ktorých každý viedol samostatnú katedru, sa v rámci fakultných stanov presne vymedzili ich učiteľské povinnosti.

Vyučovanie na lekárskej fakulte však počas celého obdobia trnavského účinkovania sa stretalo s mnohými nedostatkami a narážalo na neprekonateľné ťažkosti. Bol to predovšetkým absolútny nedostatok pitevného ľudského materiálu, chýbajúce možnosti pre úspešnú klinickú prax poslucháčov, nedostatočné vybavenie chemického laboratória a nevyhovujúce prostredie botanickej záhrady. Profesori fakulty v záujme zlepšenia vyučovacích možností, prostriedkov a pomôcok podávali síce stažnosti nadriadeným úradom, nedočkali sa však zjavného pochopenia. Od doby, keď úrad

rišského protomedika po zomrelom Gerhardovi van Swietenovi, duchovnom otcovi trnavskej lekárskej fakulty, prevzal A. von Störck, ktorý neprejavoval záujem o úspešný rozvoj fakulty, poklesla i nádej na priaznivé riešenie jej požiadaviek. Zlepšenie pomerov fakulty malo sa uskutočniť v súvislosti s presťahovaním univerzity do Budína, ku ktorému došlo v letných mesiacoch roku 1777. Touto skutočnosťou sa uzavrela prvá etapa činnosti prvej lekárskej fakulty v Uhorsku.

PROFESSOR WENZEL TRNKA UND SEINE WISSENSCHAFTLICHE WERKE*

von LADISLAUS DOHNÁNY

Für die medizinische Fakultät in Tyrnau, welche im Jahre 1770 als weitere Fakultät an die früher gegründete Universität angegliedert wurde, hatte der geistliche Urheber dieser Fakultät, *van Swieten* persönlich 5 ordentliche Professoren mit Vorträgen beauftragt. Nicht nur die relativ grosse Anzahl der Professoren, sondern auch ihre sorgfältige Auswahl charakterisierte *van Swietens* Verständnis für diese Fakultät. Als Professor der Anatomie wurde nach *van Swietens* Auswahl an die neugegründete Fakultät *Wenzel Trnka* ernannt.

Trnka empfing diesen Auftrag mit gewissen Perspektiven, doch wurden seine Hoffnungen an seinem Arbeitsplatz sehr bald enttäuscht. Theoretische Vorlesungen aus der systematischen Anatomie wurden ihm von den besten Büchern seiner Zeit strikt vorgeschrieben, doch die praktische Ausbildung der Studenten der Medizin stoss auf grösste Schwierigkeiten, sie wurde sogar gänzlich unmöglich.

Er war zwar 15 Jahre lang Professor und Vorstand der anatomischen Lehrkanzel, doch es erschien von ihm aus dieser Wissenschaft kein grösseres Werk und seine Tätigkeit beschränkte sich auf die Vorträge.

Seine pädagogischen Erfolge in der Anatomie kann man nicht ganz objektiv werten, doch die Dissertationen im Zeitraum seiner akademischen Tätigkeit beweisen, dass keiner der Absolventen der Medizinischen Fakultät die Anatomie als Gegenstand seiner Dissertationsarbeit zur Erlangung der Doktorenwürde wählte.

Trnka übermittelte die Anatomie nur im Rahmen einer theoretischen Pädagogik, doch sein medizinisches Potenzial wandte sich völlig zu allen Gebieten der Pathologie des menschlichen Organismus zu. Seine medizinischen Interessen wurden von mehreren Umständen beeinflusst, die dazu führten, dass seine publizistische Tätigkeit auf dem Gebiete der allgemeinen Pathologie eine nennenswerte Grösse erlangte. Nicht in geringen Masse wurde sein Interesse für Prob-

* Text einer Vorlesung gehalten an der Konferenz in Szomolány (Smolenice), die am 9—10. Oktober 1969 anlässlich der 200-Jahrfeier der medizinischen Fakultät zu Tyrnau vom Historischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften veranstaltet wurde. (Diese Fakultät wurde samt der ganzen Universität im J. 1777 nach Buda verlegt.)

leme der allgemeinen Pathologie geweckt durch enge freundschaftliche Beziehungen zu seinen Kollegen an der medizinischen Fakultät, hauptsächlich an Professor *Schoretics*, der an der Universität die Lehrkanzel der allgemeinen Pathologie innehatte.

Die pädagogische Tätigkeit Professor *Schoretics*'s an der Universität hatte zwar ein vorzügliches Niveau, doch seine literarische Tätigkeit beschränkte sich lediglich auf seine Vortragsskripta.

Eine grosse Rolle in *Trnkas* wissenschaftlichen Veröffentlichungen spielte sein Interesse für die gesammte medizinische Literatur. Dies beweist nicht nur seine grosse private Bibliothek, sondern auch die sehr reichlich zitierte Literatur in seinen medizinischen Werken.

Eine mächtige Wirkung übte auf ihn die Umgebung seiner Arbeitstätigkeit. Sein Aufenthalt in Tyrnau bewog ihn sich mit Krankheiten zu beschäftigen, welche in der damaligen Zeit die Gesundheit der dortigen Bewohner bedrohten. In seiner Funktion als Professor an der Fakultät kam er oft in Kontakt mit Dissertationen der Absolventen der medizinischen Fakultät, deren Inhalt vorwiegend auf die Probleme der Heilkunde gerichtet war. *Trnka* war zu aktiv und medizinisch zu gebildet um ganz passiv und ohne Interesse keinen eigenen Standpunkt zu diesen Dissertationen zu vertreten. Zuletzt auch seine persönliche Qualität, Intelligenz und sein besonderes Interesse für Probleme der praktischen Medizin führten zu einer regen publizistischen Aktivität.

Die Zahl seiner Publikationen sind sehr verschiedenartig angegeben und es sind einige Autoren, die bis 40 wissenschaftliche Werke seinem Konto zuschreiben. Aber bei einer kritischen Analyse verringert sich diese Zahl ganz bedeutend, nachdem mit der Zeit auch solche Arbeiten als seine originellen Publikationen angegeben wurden, welche dem wissenschaftlichen Charakter seiner Arbeit nicht entsprachen.

Hier ist seine Grabrede anlässlich der Beerdigung seines Kollegen und Freundes Professor *Schoretics*' zu erwähnen, auch seine zahlreichen Manuskripte, Konzepte und wissenschaftliche Bemerkungen, welche nicht erschienen sind, doch sind sie aufbewahrt und deponiert in der Manuskriptabteilung der Budapester Universitätsbibliothek.

Mehrere seinen Publikationen wurden auch ins Deutsche übersetzt und manche Autoren hatten auch diese Übersetzungen an die originellen Publikationen zugereicht. Dadurch wurde die Zahl der Titel seiner Publikationen vermehrt, doch es handelte sich in diesen Fällen nur um Übersetzungen.

Schliesslich charakterisiert seine publizistische Tätigkeit nicht die Zahl der Titel, sondern der Umfang seiner Veröffentlichungen.

Seine erste Publikation „*De morbo coxario*“ ist gleichzeitig seine Inaugurations-Dissertation, die er zur Erlangung der Doktorenwürde an der medizinischen Fakultät der Wiener Universität geschrieben hatte. In dieser Arbeit beschäftigte sich *Trnka* mit den Problemen der Erkrankung des Nervus ischiadicus. Diese Arbeit unterscheidet sich weder durch seinen wissenschaftlichen Inhalt, noch durch seinen Umfang von ähnlichen Arbeiten, die zur Erlangung des medizinischen Doktorats an anderen Universitäten vorgelegt wurden.

Trnka publizierte während seines 7-jährigen Aufenthaltes in Tyrnau 3 wissenschaftliche Arbeiten. Von diesen ist zu erwähnen „Commentarius de tetano“, gewidmet dem Nachfolger *van Swietens*, dem *Protomedicus von Störck*. Es ist ein umfangreiches Werk von 465 Seiten, in dem Trnka das ganze bisherige Wissen über den Tetanus zusammenfasste. Die ersten Kapitel sind den verschiedenen Formen dieser Erkrankung gewidmet. Er unterscheidet mehrere Formen von Tetanus, so die akute, chronische, latente intermittierende, kontinuierliche und weitere Formen. In der Ätiologie des Tetanus hebt er vor allem die Traumen als Ursachen hervor, aber auch kuriose Momente werden als Ursache des Tetanus angeführt.

Besonders interessant ist die Bemerkung, dass auch Zahnkaries die Tetanus verursachen könnte. In der Therapie des Tetanus unterscheidet er eine innere Behandlung durch Klystiere, Arnica, Moschus und Diaforetika, von den äusseren Behandlungsmethoden durch warme und kalte Bäder. Auch eine diätetische Kur wird zu Behandlung des Tetanus empfohlen.

Eine weitere Arbeit „De diabete commentarius“ umfasst 169 Seiten und ist dem Professor *Baldinger* gewidmet. Diese Arbeit beschäftigt sich mit der Definition, Formen und Symptomen des Diabetes. Im Inhalt des Buches spiegeln sich eigentlich nur die Ansichten der damaligen Medizin über diese Krankheit. Der Diabetes wurde damals sicherlich als eine sehr seltene Erkrankung aufgefasst, wahrscheinlich aus dem Grunde, weil die diagnostischen Möglichkeiten zur Feststellung dieser Erkrankung auf einem sehr niedrigen Niveau standen. Die Symptome die im Vordergrund standen, waren so verschiedenartig, dass die charakteristischen Merkmale des Diabetes durch eine breite Palette der pathologischen Erscheinungen gänzlich verwischt wurden.

Beide Publikationen haben für die Medizin unserer Tage nur einen historischen Wert, mit ihrem informativen Charakter über die Ansichten der damaligen Wissenschaftler an diese Krankheit.

Besonders positiv wurde seine Publikation gewertet mit dem Titel „*Historia februm intermittentium omnis aevi observata*“. Der Anlass zu dieser Arbeit kam zwar von Professor *Haller*, aber das Hauptmotiv seiner Bearbeitung war die grosse Frequenz dieser Erkrankung in Ungarn. Trnka war bestrebt in einer zweckmässigen Form alles Wissenswerte über diese Krankheit an die Ärzte weiterzugeben.

Die Beschreibung dieser Krankheit ist zweifellos mit jener der Malaria identisch, dies bewiesen nicht nur die klinischen Erscheinungen und der ganze Verlauf der Krankheit, sondern auch die spezifische Empfindlichkeit auf Chininpräparate.

Laut damaligen Vorstellungen verliefen die febrilen Erscheinungen in drei Formen: sporadisch, endemisch und epidemisch.

Die sporadische Form des Wechselfiebers hatte eine Menge von Krankheitsursachen. So ist zu erwähnen zum Beispiel das Essen, welches ein Eckelgefühl hervorruft; dies konnte durch Idiosynkrasie Erscheinungen von Wechselfieber hervorrufen. Auch die Anhäufung und der Zusammenfluss von schädigen Säften, besonders der Galle, weiters eine Kachexie als Folge von Skorbut, ja

sogar auch venerische Erkrankungen wurden als Ursachen des Wechselfiebers betrachtet. Die Reihe der Ursachen wurde noch mehr ausgebreitet auf psychische Krankheiten, Hysterie, Steinkrankheiten, Würmer, bis zum abundanten Geschlechtsverkehr.

Bei der endemischen Form wies *Trnka* darauf hin, dass diese Krankheit dort eine gute Chance zur Verbreitung hat, wo auf dem Flachlande Sümpfe, Wassergräben mit stehendem Wasser, kleine, wasserarme Flüsse und Bäche, sowie auch kleine Teiche zu finden sind. Alle diesen Dinge sind in Zusammenhang mit der endemischen Form des Wechselfiebers gebracht worden. Bei der retrospektiven Betrachtung dieser Umstände ist es sehr auffallend, dass in Tynau und seiner Umgebung im 18. Jahrhundert Sümpfe und andere Formen vom stehenden Wasser im grossen Masse vorhanden waren, die eine ideale Brutstätte für die Entwicklung und Verbreitung der Gelsen waren.

Epidemische Formen wurden in gewissen Jahreszeiten beobachtet, in denen gleichzeitig viele Menschen erkrankten und so die plötzliche Verbreitung der Krankheit den Charakter einer Epidemie erhielt. Auf Grund der Intervallveränderungen des Fiebers wurde die Krankheit als *Febris quotidiana, tertiana, quartana, quintana* bezeichnet, je nachdem die Fieberanfalle in 1 bis 5-tägigen Intervallen kamen. Mehrere Autoren referierten über Fälle von Wechselfieber, wo die Fieberanfalle in 3-monatigen Intervallen erschienen waren. Es wurden sogar Fälle beschrieben, wo das Fieber sogar in jährlichen Intervallen und zwar genau am Geburtstag des Kranken auftrat.

Im Jahre 1778 publiziert *Trnka* die Arbeit „*Historia cophoseos et baryocoiae*“ gewidmet der Problematik der Ohrenkrankheiten. Im Vorwort heisst es, dass diese Arbeit sich mit der Taubheit, d.h. auf lateinisch *surditas*, griechisch *cophosis* beschäftigt. Im theoretischen Teil gibt *Trnka* eine Uebersicht über Ursachen, Diagnostik, und Prognose der Schwerhörigkeit. Im therapeutischen Teil empfiehlt er Heilmethoden und Rezepte für alle Formen der gestörten Perzeption von Schallempfindungen.

Das Werk, welches im Jahre 1781 unter dem Titel „*Historia leucorrhoeae omnis aevi observata medica continens*“ erschien, befasst sich mit gynäkologischen Erkrankungen. *Leucorrhoe* ist eine griechische Benennung eines Zustandes von serösem Ausfluss aus den weiblichen Genitalien. Ihre lateinische Synonyme sind: *Fluor albus, menstrua alba, gonorrhoe muliebris* und *profluvium uteri*. In dieser Arbeit wird aber der Ausfluss als eine Krankheit aufgefasst. Ausfluss an und für sich wird als ein Symptom einer Allgemeinerkrankung oder einer Erkrankung der weiblichen Genitalorganen gesehert.

Die Arbeit ist in 2 Teile gegliedert, und zwar auf einen klinischen und einen therapeutischen Teil. Das Werk ist vorwiegend auf die Behandlung des weissen Ausflusses konzentriert.

Seine weitere Arbeit erschien im Jahre 1783 unter dem Titel „*Historia amauroseos omnis aevi observata medica continens*“. Sie beschäftigt sich mit Augenkrankheiten, besonders mit der Blindheit.

Über die Definition der Amaurose existierte zu jener Zeit keine einheitliche Auffassung, doch sehr lange hatte sich die Vorstellung gehalten, dass Amaurose

eine Blindheit ohne sichtbare Veränderungen an den Augen bedeutet. *Trnka* hatte sich die Amaurose als Blindheit, bedingt durch krankhafte Veränderungen im Nervus opticus vorgestellt.

Zuletzt stellt er selbst die Frage, ob es möglich sei bei Amaurose das Sehvermögen wieder zugewinnen. Diese Frage wird von ihm indirekt beantwortet, durch Zitierungen von Werken anderer Autoren, die behaupten, solche Fälle zu gesehen haben, wo der Patient sein Sehvermögen wieder zurückgewann.

Mit ophthalmologischer Problematik beschäftigt sich er in der Arbeit „*Historia ophthalmiae omnis aevi observata medica continens*“ welche im Jahre 1783 ebenfalls in Wien erschienen war.

Nach diesen Werken von ophthalmologischem Inhalt wendet er sich wieder der Problematik der Erkrankungen der innerer Organe zu. Im Jahre 1783 publiziert er ein grossangelegtes Werk „*Historia febris hecticae omnis aevi obsarvata medica continens*“, im Wesen über ein Fieber, welches mit Medikamenten nur schwer zu beeinflussen ist. Von seiner ganzen Auffassung des hektischen Fiebers ist zu erkennen, dass es sich dabei um verschiedene Krankheiten handelt, die mit hohem Fieber, aber ohne nachweisbaren Organveränderungen die Gesundheit des Menschen beeinträchtigen. Nach unserem heutigen Wissen dürfte es sich um Krankheiten handeln, die jetzt unter Diagnosen, wie Rheumatisches Fieber, Endocarditis, Leukämie und Septische Erkrankungen verschiedenster Ätiologie in die moderne Medizin eingegangen sind.

Unter dem Bilde des hektischen Fiebers verliefen auch viele Formen von Lungentuberkulose und Rippenfellentzündung.

Das Werk hat 390 Seiten und mehr als 100 Seiten sind der Therapie gewidmet.

Die grosse Anzahl von empfohlenen Medikamenten beweist, dass dort wo die Diagnostik auf besondere Schwierigkeiten stiess, wurden auch die verschiedensten Heilmittel und Heilmethoden angewendet. Gerade diese Polypragmasie war auch in der Behandlung des hektischen Fiebers so ausgeprägt und für die therapeutischen Bemühungen so charakteristisch.

Im Jahre 1785 publizierte *Trnka* im Wien die Arbeit „*Historia cardialgiae omnis aevi observata medica continens*“. Die Beurteilung dieser Krankheit war zur dieser Zeit nicht einheitlich. Gemäss den Vorstellungen älterer Autoren bedeutete die Kardialgie einen Schmerz des oberen Magenteiles, speziell in der Umgebung der Kardialgie. Bei einer weitläufigeren Interpretation bedeutet dieser Begriff den Schmerz des gesamten Magens. Das Wesen der Publikation besteht in der Nominierung von Ursachen, bei denen die Schmerzen in der Magenegend in Vordergrund treten. So z.B. werden von *Trnka* Gravidität, Magensteine, Parasiten, Geschwülste usw. angeführt, die die Ursachen der Kardialgie darstellen. Im therapeutischen Teil befasst er sich besonders mit der medikamentösen Therapie dieser Zustände, doch werden von ihm auch einige kuriose Methoden erwähnt. Er führt die Beobachtungen einiger Ärzte an, die durch die Auflegung eines Magnets auf die Magenegend angeblich einen ausgezeichneten Heilungseffekt bei der Kardialgie erzielt haben.

In demselben Jahre wurde von ihm noch ein weiteres Werk „*De prolapsu*

ani“ herausgegeben, worin er sich auf die Pathologie des unteren Teiles des Dickdarmes einstellt.

Die Publikation „*Historia rachitis omnis aevi observata*“, die i.J. 1787 erschienen ist, stellt gewissermassen eine Übersicht der damaligen Kenntnisse über eine Krankheit dar, die vordem lediglich fragmentarisch, oder eventuell kasuistisch bearbeitet worden war.

In diesem Buch lehnt sich *Trnka* an das grundlegende Werk des englischen Arztes Glisson an, von dem auch die Benennung der Krankheit „Rachitis“ stammt, was Rückgrat bedeutet, um damit hervorzuheben, dass sich die typischsten Veränderungen im Rückgrat befinden. Aus dem gesamten Buch ist besonders die Beschreibung der klinischen Rückgratveränderungen sowie die Versuche, diese Knochenveränderungen durch orthopädische Behelfe, wie durch Brustkorsetts und Schienen auf die deformierten Gliedmassen, zu würdigen. Freilich, sind diese orthopädischen Behelfe von Handwerkern aus Leinwand und Leder verfertigt, sowie durch Eisen oder Fischgräten gesteuft worden. Die Ansichten der Ärzte auf den Heilungseffekt waren uneinheitlich, ja mehr noch sogar, der Grossteil von ihnen hat einen negativen Standpunkt eingenommen.

Zum Gebiet der internen Medizin gehört auch das Werk „*Historia tympanitis omnis aevi observata medica continens*“, das i.J. 1788 in lateinischer Sprache publiziert worden ist. In der heutigen medizinischen Sprache handelt es sich dabei eigentlich um eine Meteorismus-Blähung. *Trnka* definiert diesen Zustand als einen elastisch resonierenden, lufthaltigen Tumor. Das Wesen dieser Arbeit bildet die Aufzählung, sowie zum Teil auch die Wertung der krankhaften Zustände, bei denen der Meteorismus zum markentesten Merkmal der Krankheit geworden ist. Es werden von ihm Infarkte der visceralen Organe, Rupturen des gastro-intestinalen Traktes, begrenzte Peritonitiden, ileöse Zustände, Darmspasmen, Gallenblasenkrankheiten u.a.m. konkret angeführt.

Trnkas letzte Werk „*Historia haemorrhoidum omnis aevi observata medica continens*“ ist in den Jahren 1794 und 1795, also erst nach seinem Tode, erschienen. Der Autor selbst betrachtete dieses Werk als seine bedeutsamste Arbeit, wengleich es von der Kritik polemische Bemerkungen in mehreren Punkten zu verzeichnen hatte. Ähnlich wie in der Mehrzahl seiner Arbeiten, verfolgt er auch hier ein Hauptmerkmal, uzw. den blutigen oder schleimigen Ausfluss vom Dickdarm.

Die haemorrhoidale Erkrankung wird von ihm als ein eigenwilliger Abgang von Blut, einer blutigen Flüssigkeit, von Schleim sowie von Reizfluss aus der Gegend der haemorrhoidalen Adern, definiert.

Gemäss dieser Definition unterscheidet er einerseits die roten Haemorrhoiden, bei denen sich im Vordergrund des pathologischen Bildes das Blut oder ein blutiger Ausfluss befindet und andererseits die weissen Haemorrhoiden, die durch die Sekretion von Schleim und eitrigem Ausfluss charakterisiert werden.

Obwohl die Publikation als „*Historia haemorrhoidum*“ betitelt ist, so umfasst sie in Wirklichkeit die gesamte Pathologie der anorektalen Erkrankungen, sowie auch der Krankheiten der Harnblase. Die urogenitalen Krankheiten werden

von ihm in den Komplex der Haemorrhoiden deshalb eingereicht, weil er angenommen hatte, dass die Blutversorgung der Harnblase durch die haemorrhoidalen Adern vermittelt werde.

In der Ätiologie der Haemorrhoiden sind von ihm die psychischen Emotionen auffallend hervorgehoben worden, wie z.B. Zorn, Angst, Trauer, ja sogar pathologische Reaktionen von psychogenem Ursprung, wie z.B. Hypochondrie, Melancholie, Manie: diese Zustände können ein hervorrufendes Moment der haemorrhoidalen Erkrankung, bezw. für die bereits existierende Krankheit ungünstig beeinflussend sein.

Die weiteren Kapitel befassen sich paragrafenartig mit der Symptomatologie, dem Verlauf, der Diagnostik, der differentialen Diagnostik, sowie mit der Prognose der haemorrhoidalen Erkrankung.

Im therapeutischen Teil der Publikation nimmt er auf breiter Grundlage die verschiedensten Stoffe durch, welche die anorektalen Erkrankungen medikamentös beeinflussen sollen. Ausser der medikamentösen Behandlung widmet er ein umfangreiches Kapitel auch der chirurgischen Behandlung der Haemorrhoiden, jedoch im Vordergrund der chirurgischen Behandlung steht die Entblutung, vermittelt durch Venesektion und Anlegung von Blutegeln.

In sein Kurarsenal reiht er auch die Verabreichung von Klysmen, Zäpfchen, die Applikation von Warm- und Kaltbädern, des Trinkens von Mineralwässern ein; beim letzterem empfiehlt er besonders das Wasser der Karlsbader Mineralquellen.

Bei psychisch labilen Menschen, die dem Aberglauben geneigt sind, sah er gute Erfolge auch nach der Applikation von Amuletten, wie z.B. durch das Tragen verschiedener Pflanzen und Halbedelsteine.

Trnka widmet einige Notizen auch den Diätvorschriften, doch haben sie einen allgemeinen Charakter und gewisse Diäten werden voneinander nicht unterschieden.

Die Kapitel über die sogenannten weissen Hämorrhoiden, die eigentlich die katarrhalischen und eitrigen Erkrankungen des Rektums und der perianalen Umgebung darstellen, sind kurzgefasst bearbeitet. Trnka betrachtet die weissen Hamorrhoiden als Anomalie der blutenden Haemorrhoiden, wodurch deren Behandlung wesentlich mit jener übereinstimmt, die er bei den roten Haemorrhoiden applizierte.

Ausser seiner reichhaltigen Publikationstätigkeit besteht noch eine grössere Anzahl solcher Arbeiten, die handschriftlich zurückgeblieben sind. Es sind dies: *Pathologiae compendium*, *Historia spinae bifidae*, *Historia morburum ordine alphabetico concinnata*, *Analacta ad historiam dysenteriae*, *Historiae haemorrhoidum albarum*. *Notata medica* und *Adversaria medica*.

Einige seiner Arbeiten stammen noch aus der Zeit vor seiner Doktorwürde, bezw. Professor und es wird angenommen, dass sie nur Anmerkungen zu seinen eigenen medizinischen Bildung seien. Die Anderen sind wiederum Exzerpte von Beobachtungen und vom klinischen Verlauf der Erkrankungen seiner Patienten, die er zu vielen Publikationen als Ergänzung zum wissenschaftlichen Inhalt beifügte.

Trnkas Werke, ob schon veröffentlicht oder in Handschrift geblieben, liefern einen Beweis davon, dass er sämtliche medizinisch-literarischen Quellen seiner Zeit gründlich durchstudierte, und dass er von diesen das Wesentliche für seine pädagogische und publizistische Tätigkeit zu entnehmen verstand. (*Trnkas* wissenschaftlich-publizistische Arbeit hat für die heutige Medizin eher eine historische, als eine wissenschaftlich-praktische Bedeutung.) Ausserordentlich positiv zu werten sei jener Umstand, dass er in seinen Publikationen sämtliche Kenntnisse sammelte, die in der damaligen medizinischen Literatur veröffentlicht worden waren. Die Anschauungen, welche die damalige Literatur tradierte, konnte er sich jedoch durch eigene Erfahrungen, klinische Beobachtungen und Experimente sowie durch genaue Laboratoriumsarbeit nicht überprüfen. Aus diesem Grunde musste er die Literatur zitieren, ohne dass er zu den literarischen Angaben eine eigene kritische Stellung nehmen konnte. Es war dies ein Stempel der damaligen Zeiten, da die medizinische Problematik lediglich durch schriftliche Arbeiten mitgeteilt wurde, denn etwaige persönliche Kontakte, wie z.B. Kongresse, Symposien und andere wissenschaftliche Begegnungen, an denen manche medizinische Probleme verwertet werden könnten, gab es damals nicht. Der persönliche Kontakt beschränkte sich damals nur auf den engen Kreis der Mitglieder des Professoren-Kollegiums einer bestimmten medizinischen Fakultät, wodurch die dialektische Entwicklung der Medizin keine grosse Aussichten für eine weitläufige Geltendmachung besass.

Bei der Bearbeitung seiner Werke ist etwa am meisten hervortretend die Art der Systematik, die den grundlegenden Charakter seiner gesamten wissenschaftlich-publizistischen Tätigkeit darstellt. In seine Publikationen sind sämtliche Kenntnisse über die zuständigen krankhaften Zustände bis auf eine peinliche Genauigkeit entfaltet worden, wodurch er den Lesern seiner wissenschaftlichen Arbeiten die komplizierte Thematik in einem hohen Masse zugänglich gemacht hatte.

Prinzipiell hielt er sich an der zweiteiligen Gliederung der Themen in seinen Publikationen fest. Im ersten Teil befasste er sich stets mit der Definition, der Genesis, der Symptomatologie und den Ursachen eines bestimmten krankhaften Zustandes, als auch mit den Problemen der Diagnose, sowie der differentialen Diagnose. In diesen ersten Teil hat er auch Paragraphen einbezogen, die den eigentlichen Verlauf der einzelnen krankhaften Zustände mit allen ihren möglichen Komplikationen, die sich entwickeln oder zum ursprünglichen krankhaften Symptom zugestellen können. In diesen Paragraphen drückte er sich eigentlich auch über die Prognose aller Krankheiten, die sich durch ein grundlegendes Symptom äusserten, aus.

Im zweiten Teil befasste er sich sodann in erschöpfender Weise mit den Behandlungsmethoden, die er einheitlich bearbeitet, sowie auf eine erschöpfende Weise durch Rezeptvorschriften ergänzt. Die eine, u.zw. grösste Gruppe der therapeutischen Mittel war den Heilmitteln gewidmet, die durch ihre pharmakodynamische Wirkung die krankhaften Zustände beeinflussen sollten. Die zweite Prozedurengruppe betraf die chirurgischen Eingriffe, wie dies die Venesektion, die Klysmen und Kurbäder waren. Die dritte Gruppe umfasste

die diätetischen Vorschriften, die ebenso die Speisen, als auch die Flüssigkeiten, besonders Milch und Wein, betrafen. Bei einigen krankhaften Zuständen sind von ihm auch einige hygienische Massnahmen eingliedert worden, die den Verlauf der krankhaften Zustände beeinflussen sollten. Schliesslich empfahl er auch noch eine gewisse Art von Psychotherapie, die durch Tragen von Amuletten und anderen Gegenständen, welche einige unangenehme krankhafte Symptome beseitigen sollten, zu realisieren war.

Am Schlusse seiner Buchpublikationen führte er umfangreiche Krankengeschichten typischer Erkrankungsfälle an, mit welchen er ebenso den klinischen Verlauf, als auch die Heilungseffekte bei diesen krankhaften Zuständen dokumentierte.

Eine besondere Aufmerksamkeit verdient die ungewöhnliche Arbeitsamkeit *Trnkas*, deren Resultat die grosse Anzahl seiner wissenschaftlichen Arbeiten darstellt. Obgleich der überwiegende Teil seiner Arbeiten ein Kompat der zeitgemässen medizinischen Literatur darstellt, so zeugt dies dennoch davon, dass er sie mit einer ungewöhnlichen Konsequenz verfolgen, genau registrieren, systematisch ordnen und sodann auf geeigneter Weise zurechtgemacht haben musste.

Die Art, in welcher er seine Kenntnisse mitteilte, unterschied sich jedoch wesentlich vom heutigen Arten der Mitteilung medizinischer Kenntnisse.

Das grundlegende Leitmotiv bei den wissenschaftlichen Publikationen war damals nicht die Pathologie von bestimmten Organen oder Systemen, sondern die typischen pathologischen Zustände. Auf der Grundlage der ausgeprägten pathologischen Erscheinungen des Organismus, wie z.B. Meteorismus, Fieber, Blutung, Seh- und Gehörstörungen, sowie auch der krankhaften Sekretionen, nahm er jene pathologischen Zustände, bei welchen diese Symptome im Vordergrund des klinischen Bildes gestanden sind, durch.

Einen positiven Zug von *Trnkas* wissenschaftlicher Publikationstätigkeit bildet der allumfassende Charakter seines medizinischen Interesses, sowie das ungeheure Bestreben, möglichst viele Kenntnisse in sich zu absorbieren. Als bester Beweis für dieses Bestreben, das sogar die Stufe des Fanatismus erreicht, ist *Trnkas* literarische Tätigkeit, welche die gesamte zeitgenössische humane Pathologie umfasst.

Selbstverständlich kann *Trnkas* Universalität keineswegs zum Universalitätsbegriff im heutigen Sinne verglichen werden, da ja die damaligen krankhaften Zustände nur einen sehr beschränkten Teil der Gesamtzahl der Krankheiten, die die heutige medizinische Wissenschaft kennt, darstellte.

Eine eingehendere Bewertung von *Trnkas* medizinischen Publikationen ist bisher nicht gemacht worden, es wurden lediglich einige seiner Werke von Fachleuten durchstudiert. Von den jetzigen Autoren hatte sich lediglich Professor *Lajda* von der Otholaryngologischen Klinik der medizinischen Fakultät in Bratislava i.J. 1967 mit der Publikation „*Historia cophoseos et baryocoiae*“ eingehender befasst. In der Analyse der Arbeit werden von *Lajda* die Worte des Verfassers zitiert, die er in der Einleitung dieses Werkes schrieb, wonach dieses Buch, das 232 Seiten enthält, nichts neues mitteilt, sondern, dass darin

Kenntnisse aus sämtlichen zugänglichen Quellen über krankhafte Zustände für diejenige gesammelt worden sind, die aus Gründen des Alters, des Mangels an Mitteln und wegen grosser Entfernung, zu den literarischen Quellen selbst nicht gelangen können.

Von den älteren Autoren war es Knebel, der vor allem *Trnka's* Werk über die Haemorrhoiden beurteilte und zu jedem Absatz dieser Publikation seine eigenen kritischen Bemerkungen beifügte. In Wirklichkeit jedoch hatte diese Kritik zur Thematik der haemorrhoidalen Erkrankung nichts neues beigetragen, ja, ihre Bedeutung tritt noch mehr in den Hintergrund zurück, sobald wir uns dessen bewusst werden, dass diese Bemerkungen keineswegs durch fachliche Erfahrungen unterlegt worden, sondern sich überwiegend auf die Angaben anderer Autoren stützten.

Wenngleich *Trnka* in seinem medizinisch-literarischen Werk den Stempel eines Autors aus dem 18. Jahrhundert trägt, so müssen wir uns trotzdem auch heute noch über seine Arbeit mit der allerhöchsten Achtung ausdrücken, da er uns ein beispielhaftes Vorbild des bescheidenen, ausdauernden und ausserordentlich arbeitsamen wissenschaftlichen Mitarbeiters lieferte.

Összefoglalás

A nagyszombati egyetem orvosi fakultásán *Trnka Vencel* az anatómiai tanszékot vezette. Tizenöt évig megmaradt ezen a posztton, érdekes módon azonban mégsem anatómiából publikálta tudományos műveit, hanem az általános patológia témaköréből. Megjelent műveinek száma 13, s ez nem mennyiségileg jelentős, inkább méreteinél fogva és mivel korának orvosi irodalmát oly alaposan dolgozta fel, hogy szinte teljes orvosi bibliográfiát adott.

A patológia majd minden ágával foglalkozott. Első munkája a nervus ischiadicus patológiáját dolgozta fel. Nagyszombati tartózkodása idején három munkát jelentetett meg: az egyiket a tetanusnak szentelte, a másik kettőt a diabetes, illetve a malária problémájának. Tudományos körökben különösen a maláriával foglalkozó *Historia februm intermittetium c.* könyve keltett nagy feltűnést. A későbbi időkben a fül-és szembetegségek érdekelték, amely tárgykörökből ugyancsak publikált néhány könyvet. De munkája jelent meg a gynaekologia köréből, és nagy terjedelmű műben foglalkozott a rachitis kérdéseivel is, amelynek klinikai és gyógyítási problémáit szisztematikus elrendezésben nyújtotta. Többi művében a belbetegségek körtanával foglalkozott: aranyerekről írt tanulmányát önmaga sorolta legjobb művei közé.

Méreteinél fogva és korának viszonyai között enciklopédikus teljességre törve, *Trnka* életműve az orvostörténet jelentős anyaga.

A NÖVÉNYTAN TANÍTÁSA A NAGYSZOMBATI EGYETEM ORVOSI FAKULTÁSÁN*

IVAN HRABOVEC¹

A Kárpát-medence területén, ahová Szlovákia is tartozik, régebben nem végeztek rendszeresen természettudományi, így botanikai kutatásokat sem. Ennek egyik oka az volt, hogy a nagyszombati egyetem Budára, majd Pestre költöztetésével, a Pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem megalapításáig nem volt egyetem, mely bázisa lehetett volna az ily irányú kutatásoknak. A szakképzettség hiánya volt a másik oka, hogy ilyen kutatási irány nem alakulhatott ki. Mégis majd a későbbiek folyamán kiderül, hogy a helyi flórák közül kettő is e területről származik.

A XVII. század második felében a Nagyszombat városában (ma Trnava) működő egyetem bölcséleti fakultásán előadtak ugyan „*philosophia naturalis*“-t, de ez csak igen általános, mélyebb alapok nélküli tudást biztosított. Az Egyetem tanárai az alapítástól a rendek feloszlásáig jezsuiták voltak, közülük csak igen kevesen rendelkeztek a kor színvonalának megfelelő természettudományi műveltséggel. 1675-ben *Cseles Márton* (1641—1709), 1676-ban *Meleghy Ferenc* (1636—1708), 1677—78-ban *Schretter Károly* (1644—1717), 1679—1700 között a *Curiosora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* (Tyrnaviae, 1689—1702) c. nagy enciklopédikus művet író *Szentiványi Márton* (1635—1705), aztán pedig *Hoffmann Mihály* (1724—1794) működött itt.

A nagyszombati egyetem első természetrajzi oktatója *Piller Mátyás* volt,² akit még *Mária Terézia* nevezett ki, és előbb a bécsi Teréziánumban volt igazgató 1773-ig, a rend feloszlásáig. A nagyszombati, majd a budai, végül a pesti egyetemnek volt a tanára. Előbb a bölcsészeten működött, majd *II. József* az orvoskarra helyezte át, hogy az orvostanhallgatók alaposabb képzésben részesüljenek, az állattant és ásványtant tanította. Legnevezetesebb munkája, mely több kiadásban jelent meg: „*Elementa historiae naturalis in scholarum grammaticarum et gymnasiorum per regnum Hungariae usu*”. (Partes 3. Tyr-

* Előadás formájában elhangzott 1969. október 9—10-én Szomolányban a Szlovák Tudományos Akadémia által a nagyszombati Orvostudományi Kar megalapításának 200. éves évfordulójára rendezett konferencián.

¹ Szerkesztőségünk kérésére a Magyarországon található adatokkal kiegészítette a dolgozatot dr. *Allodiatoris Irma* muzeológus. (A szerk.)

² *Rapaics R.*: A magyar biológia története. Bp., 1953. 60—61.

naviae 1775. Ed nova Budae 1779. Budae et Tyrnaviae 1781. A botanika a 2. rész.) Sajnos, bármennyire is szeretett volna Piller sokat nyújtani a kor színvonalának megfelelően a természettudományi tárgyakból, miután az egyetemen az intézet felszereléséről nem történt gondoskodás, ez lehetetlen volt. Gazdag gyűjteményei az egyetem tulajdonába mentek át. A gyűjtemények jegyzékét 1892-ben nyomatták ki. Piller Mátvás 1788-ban halt meg Budán.

Nagyszombatban az orvosi fakultás 1769-ben nyílt meg,³ így nagyobb lehetősége akadt annak, hogy a természettudományok is továbbfejlődhessenek. A működő orvosi fakultás öt tanszéke közül az egyik a természetrajz és kémia oktatására alapított. Mária Terézia udvari orvosa, Gerhard van Swieten indokolta meg e két tárgy oktatásának szükségességét mind az orvosok, mind a gyógyszerészek részére.

Eleinte még azt sem rögzítették le, hogy melyik félévben, illetve melyik évfolyamban kell természetrajzot és kémiát hallgatni, csupán annyi történt, hogy azt szabták meg, hogy e tárgyakat heti öt órában kell tanítani. Részletes utasítás csak akkor készült el erre vonatkozólag, amikor 1775-ben az orvosképzés idejét öt évfolyamban határozták meg. Ezután az első és második évfolyamban tanították e tárgyakat. A szigorlatok bevezetésétől fogva a végzős (absolvens) növendékektől természetrajzi ismereteket is követeltek. A második szigorlati vizsga után a jelölt három hónap időt kapott tudományos értekezése elkészítésére. A tételt tetszés szerint választhatták meg a hallgatók. 1772-től kezdve a gyógyszerészek részére a nagyszombati egyetemen különleges tanfolyamokat rendszeresítettek, ezek három hónaptól egy éves időtartamig tarthattak. A gyógyszerészek is az első vizsgát természetrajzból tették. Növénytanból már elég sok volt a követelmény, mert növényeket kellett a hallgatóknak meghatározniuk, de azt is tudniuk kellett, hogy az illető növényt mely évszakban kell begyűjteni, mire használják a gyógyszerészetben és hogyan kell konzerválni.

Az 1774-től kezdve érvényes új tanrendet Störck Antal protomedikus állította össze, ki a következő Linné-műveket írta elő a tanítás megkönnyítésére: Regnum vegetabile systematis naturae Linnaei, De genere plantarum, De plantarum specibus, ezeken kívül Haller Biológiáját és Marrher Praelectiones physiologicae-ját.

Nevezetes egyénisége volt a botanika oktatásának a Nagyszombati egyetemen a Felső Ausztria-i (Steier) születésű Winterl József Jakab, ki 1739. április 15-én született. Tanulmányait Bécsben végezte, ahol a neves botanikus, Crantz volt a mestere. Crantz kissé polémikus egyéniség volt, már korábban Linné ellenfele. Winterl, a tanítvány és Crantz, a tanár nagyon összebarátkoztak, és később egészen bizalmas viszonyban voltak. Viszont a két híres bécsi botanikus, Crantz és Jacquin nem voltak túlságosan jóban, ezért volt valószínűleg az, hogy az utóbbi, kinek nagy beleszólási joga volt a nagyszombati, majd a budai és pesti egyetemeken a botanikai és botanikuskeri ügyekbe, több alkalommal meggátolta azt, hogy Winterl megkapja, amiket felterjesztésében kért.

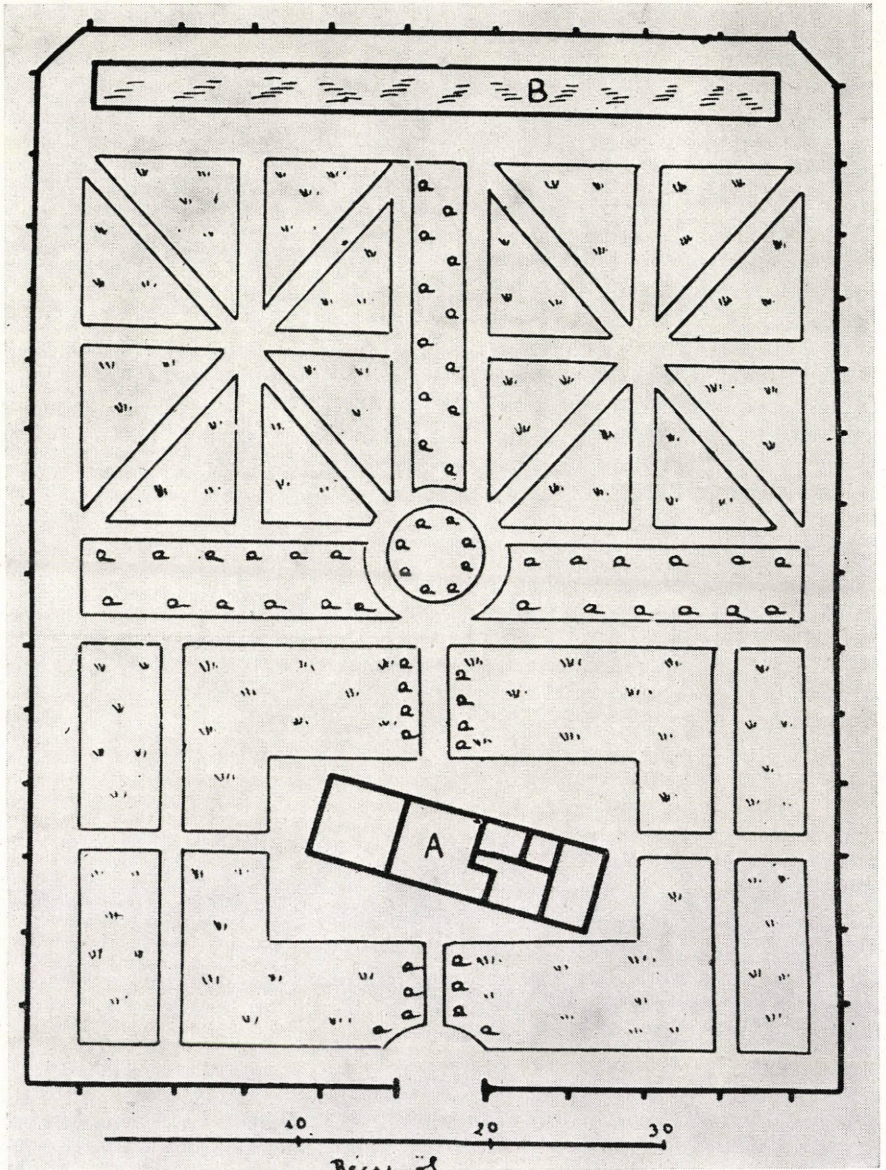
³ Bokesová-Uherová, M.: Lekárska fakulta Trnavskej univerzity. Lekárske práce II/4. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej Akad. vied, 1962. 134.

Az uralkodóház ugyanis minden esetben *Jacquin* és *van Swieten* véleményét kérte ki.

Winterl eleinte Felső Ausztriában működött, mint orvos, később a magyar bányavárosokban volt fizikus, innen nevezték ki a nagyszombati egyetemre professzornak. Az újjászervezett orvosi karon 1770. november 29-én kezdték meg az előadásokat. Az egész orvosi kar működését erősen befolyásolta az a tény, hogy semmiféle felszerelése nem volt az egyetemnek, így majdnem mindent *ex cathedra* tanítottak. Ilyen nehézségekkel kellett megküzdenie *Winterl*nek is, aki kénytelen volt a szemléltető és kísérleti alapokon álló botanikát is így tanítani. Szeretett volna a *van Swieten* és *Jacquin* által alapított bécsi botanikus kert mintájára Nagyszombatban kertet alapítani. Hosszas huzavona után a helytartótanács 1771. július 18-án értesítette, hogy a királynő erre a célra megvásárolta *Schwartzner Lajos* esztergomi kanonok kertjét. A telek Nagyszombattól nyugatra, az ún. felső kapun kívül, a sörház és a lazarétum között feküdt. A „kert” nem volt más, mint egy legelődarab, melyet a többi legelőrésztől semmi sem választott el, víze nem volt, de az ár minden évben elöntötte. A kormány a kert céljaira 60 forintot utalt ki egy évre, elképzelhető, hogy ez az összeg mire volt elegendő. Nem termett semmi sem ezen a terméketlen területen, így *Winterl* kénytelen volt távoli vidékeken, pl. Szomolnokon is gyűjteni, hogy a szükséges demonstrációs anyagot beszerezze. E gyűjtőutak költségeit is csak nagy nehezen utalták ki, *Winterl* kénytelen volt rendszeresen a saját zsebéből előlegezni. Hiába kérte azt is, hogy a területet kőfállal kerítsék el, ássanak kutat, építsenek melegházakat, a kérésből semmi sem lett, sőt amikor a kancellária azt látta, hogy a botanikus kert fenntartása pénzbe fog kerülni, azt a javaslatot tette *Mária Terézia* nevében, hogy a terület egy részén természetesen zöldséget, amit eladván, az egyetemnek is volna egy kis haszna. Miután a botanikus kertet évente előntötte az árvíz, *Winterl* a királynőhöz intézett beadványt, ennek eredményeként 1775-ben a botanikus kert céljaira kiutaltak az egykori jezsuita kertből 3950 m² kiterjedésű darabot.

Winterl lehetőségeihez képest igyekezett a kor színvonalán tanítani a botanikát, így sokszor saját fogatán is elvitte a hallgatókat, hogy a növényeket lelőhelyükön, természetes környezetükben is tanulmányozhassák. E gyűjtőutakon a herbárium részére is végzett gyűjtést. Pedagógiai, szervezési munkáin kívül irodalmi tevékenységet is folytatott. Műveiben a természetrajz, a növénytan, az állattan, a kémia és a gyógyszerészet területeit művelte.

1777 végén az egyetemmel együtt *Winterl* is Budára került, ahol egyelőre nem volt arról szó, hogy botanikus kertet kap, de később mégis kiutaltak erre a célra területet a Városmajor területén. 1784–85 tanévben még nem volt újabb kertje *Winterl*nek, miután az egyetemet is áthelyezték Pestre. Ebben az időben a Józsefvárosban magánkertet vásárolt és ide ültette be a demonstrációs anyagot a hallgatók számára. 1785-ben adja e kert jegyzékét „*Catalogus stirpium indigenarum et exoticarum, quas in horto suo privato auditoribus suis per decursum anni 1785 exhibuit*”. A kert ügye még sokáig húzódott és csak II. József személyes közbelépésére rendeződött. Az első pesti botanikuskert a Ferenciek tere, Kossuth Lajos u., Szép u. és Reáltanoda utcák között terült el

A nagyszombati botanikus kert tervrajza

egyik sarkát foglalta el az egyetemi könyvtár épülete. Ide kerültek át a Nagyszombatról áthozott, ottani botanikus kert növényei, tehát az első kert törzsananyagát a mai Szlovenszko növényei alkották.

Winterl az első hivatalos indexet 1788-ban adta ki, címe: Index horti botanici universitatis Hungaricae, quae Pestini est. E műben 1656 fajt sorolt fel. Ebben az Indexben sok olyan felsorolt új növény található, melyeket *Winterl* már sokkal előbb, valószínűleg még Nagyszombatból vagy a környékről ismert. Ilyenek: *Valeriana*, *Colchicum*, *Epilobium*, *Prunus*, *Helleborus*, *Glechoma*, *Stachys*, *Sisymbrium*, *Ononis*, *Astragalus*, *Trigonella*, *Crepis*, *Carduus*, *Carthamus*, *Aster*, *Inula*, *Achillea*, *Centaurea*, *Bryonia*, *Aegilops* és 2 *Atriplex*. Az új növények leírásánál *Winterl* nem írta oda saját nevét, hanem a novus, nova, novum szavakkal jelezte új leírásait. Valószínűleg a *Linné* iránt tanúsított nagy tisztelet akadályozta abban, hogy másként járjon el. Sajnos, e mű csonka maradt. Ugyanis abban az időben mindent fel kellett küldeni Bécsbe, az ottani botanikus kertbe jóváhagyás miatt, sőt még cenzuráztatni is kellett, ez annyira bántotta a szerzőt, hogy a folytatást már nem jelentette meg nyomtatásban. A bécsi botanikus kert vezetői, *Jacquin* és *Störck* nem mindig viseltettek igazsággal és szimpátiával pesti kollégájuk iránt, kinek akkor már munkássága ismert volt határainkon túl is. *Winterl* 1809. november 24-én halt meg. Gazdag növénygyűjteményét végrendeletileg az egyetemnek adományozta. Emlékét munkáin kívül az *Endlicher István* által leírt „*Winterlia*”-nem őrzi.

A felsoroltakon kívül még az is nagy érdeme *Winterl*nek, hogy még a nagyszombati egyetemen öt végzős növendéke írt természettudományi disszertációt.

Az orvosi fakultáson az 1773—74. tanévben fejezte be tanulmányait a bártfai (Bardejov) születésű *Horvatovszky Zsigmond* (1746. V. 25—?).⁴ Neve alatt jelent meg az első városi floramű 1774-ben. Valószínű, hogy e munka legnagyobb része *Winterl* szellemi terméke és legalább is részben az ő előadásai alapján készült. Címe: Flora Tyrnaviensis indigena pars prima, quam cum annexis thesibus . . . pro consequenda suprema medicinae laurea . . . 1774 in Palatio-Universitatis publicae Disquisitioni exponet Sigismundus Horvatovszky Hungarus Bartphensis e Comitatu Sarosiensem (Tyrnavia a 1774. 8°, II + 48 pp.). A disszertáció szomorú képet nyújt Nagyszombat botanikailag végtelenül kietlen környékéről, megállapítja, hogy egyes növénycsaládok teljesen hiányzanak. A munka elején a szerző ismerteti azokat a jeleket, melyeket a növények leírásánál használt. A kilencedik oldaltól kezdve 120 növényt sorol fel, ír le. A legnagyobb a Pentandriak osztálya 52 nimmel, a legkisebb az Enneandria, a Butunus nimmel. *Horvatovszky* csupán 11 osztályt sorolt fel *Linné* 24 osztályából, így Nagyszombat és környékének flórája nem befejezett. A tizenötödik oldalon új növényként írja le a *Dactylis glomerata* subsp. *polygama* és a harminchetedik oldalon az *Epilobium parviflorum*-ot. Annak ellenére, hogy néhány növény meghatározása helytelen, a mű mégis figyelemre méltó.

Mauksch Dániel János 1775—76. tanévben fejezte be működését. 1749. május

⁴ *Duka Zólyomi N.*: A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói. = *Comm. Hist. Artis Med.* 40. (1966), 46.

15-én született Késmárkon. (Kežmarok).⁵ Orvosként működött 1776—1780-ig Szepesszombatban, Késmárkon, majd Gömör megyében. Természet iránti szerete már diákkorában megnyilvánult, különösen a növények érdekelték. Munkája *Dissertatio inauguralis medica de partibus plantarum. (Tyrnaviae 1776. 8°. 34 pp.)* A bevezetésben leszögezi, hogy mindaz, ami a földön található ásvány, növény vagy állat. E korban és így *Maukschnál* is a megkülönböztetés csupán az, hogy az egyednek van-e vagy nincs életereje és értelme. Majd felsorolja, hogy a különböző botanikusok hogyan értelmezik a „vis vitalis”-t. Így szerepelnek a felsorolásban *Stahl, E. J., Haller, C. F., van Helmont, B. J.*

E munkájában *Mauksch* kilenc növénycsaládot különböztet meg: 1. *Palmae*, 2. *Gramina (Poaceae)*, 3. *Lilia (Liliaceae)*, 4. *Herbae*, 5. *Arbores*, 6. *Filices*, 7. *Musci*, 8. *Algae*, 9. *Fungi*. Megismerteti ezeken kívül még az olvasót a növény részeivel is: gyökér, szár, levél, virág, legrészletesebben a szaporodással foglalkozik, a jelenséget 22 oldalon tárgyalja. A mű utolsó részét, mint e korban minden orvosi dissertációban, 10 orvosi tétel alkotja.

Kotzi Balázs Ignác, ki Nagyváradon (*Oradea*) született,⁶ szintén írt *Winterl* vezetéssel mellett dissertációt, melynek címe: *Dissertatio inauguralis de generibus plantarum. (Tyrnaviae, 1776. 8°. 30 pp.)* A növényfajokat 12 jel szerint különbözteti meg. A 3—21. oldalakon a növénymorfológia alapján ismerteti a szárát, levelet, virágot, termést. A művet 12 pontot tartalmazó orvosi tételek fejezik be.

Schimert Péter János, 1747. július 23-án született⁷ az erdélyi Nagyszébenben (*Sibiu*), orvosi tanulmányait Bécsben kezdte meg, majd a nagyszombati egyetemre ment át. Tanulmányai befejezése után szülővárosában működött mint orvos. 1786. július 26-án ott is halt meg. Munkája: *Dissertatio inauguralis de systemate sexuali. (Tyrnaviae, 1776. 8°. 22 pp.)* Ezen kívül kiadatlan munkája még: *Dissertatio inauguralis medica de partibus plantarum*, mely kéziratban maradt ránk. Első munkájában kifejti, hogy mindenben megtalálhatók azok a jelek, melyek a növények rendszerbe való beosztását meghatározzák. A rendszerint mesterséges és természetes rendszerre osztja fel, rámutat a mesterséges rendszer hiányosságára. Tizenhárom oldalon keresztül tárgyalja a virágzás módjait, végül a munkát 12 orvosi tétellel zárja be.

Lumnitzer István, ki 1749. április 4-én született Selmecbányán (*Banská Štiavnica*), 1776—1777. tanévben végezte be orvosi tanulmányait, melyet Lipcsében kezdett el, Halléban és Bécsben, majd Nagyszombaton fejezett be. Már tanulmányai alatt kitűnik, hogy milyen nagyfokú az érdeklődése a természettudományok iránt. Diplomájának megszerzése után Bazinban (*Pezinok*), majd Pozsony mellett Szentgyörgyön (*Jur pri Bratislave*) működött mint orvos, majd Pozsonyba került gyakorló orvosnak. A már ifjúságában megnyilatkozott von-

⁵ L. *Du'la Zšlyoni, N.*: L'activité pratique des anciens élèves de la Faculté de Nagyszombat et leur contribution scientifique c. dolgozata a *Comm. Hist. Artis Med.* jelen számában.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

zalma a természettudományok, főleg a botanika iránt, később állandó kedveléssé változott. Rendszeresen szervezett tanulmányi kirándulásokat a diákoknak, akiket kedvenc tudományára készségesen és szívesen oktatott. A francia háború alatt megbetegedett tifuszban, amikor a járványkórházban teljesített szolgálatot, és 1806. január 11-én halt meg Pozsonyban a járvány áldozataként.

Lumnitzer annyira képzett botanikus volt, hogy a regensburgi botanikai társaság tagjává választotta. Igen sokat gyűjtött Pozsony környékén, de abban megakadályozta orvosi hivatása, hogy távolabbi területeket is felkeressen e célból. Megírta az első valójában helyi flórát, a „Flora Posoniensis”-t.⁸ E munkájában 1008 virágos növényt és 286 virágtalant ismertet *Linné* rendszerében. Orvosi dissertációja a „Dissertatio inauguralis de rerum naturalium affinitatibus”. (Posonii 1777. 8°. 40 pp.) E munkáját részben *Winterl* előadásai alapján írta meg; ebben az állatok rokonságáról is ír.

A Flora Posoniensis-ért *II. Lipót* királytól 12 aranyat nyomó érdempénzt kapott, „Pietate et concordia” felirattal.

Orvosi dissertációjának előszavában ismerteti azoknak a természettudósoknak véleményét, akik a természet három országában tartozóknak rokonságáról írtak. Az ásványok rokonságát *Geoffroy, F. E.* tárta fel először, a növényekét *Tournefort, P. J., Haller, A.*, de leginkább *Adanson, M.* Az utóbbinak művében, írja *Lumnitzer*, az olvasó nélkülözi azoknak a felsorolását és neveik ismertetését, akik a növénytan terén felfedezéseket tettek. E megjegyzéssel leginkább *Banks, J.* munkásságára utalt. Kiderül a dissertációból az is, hogy az állatok rokonságának kiderítésére még egyetlen zoológus sem tett kísérletet, mint az *Buffon, Linné, Klein* és *Brünnich* munkáiból is kiderül. Kéri egyúttal a lektort, hogy munkáját fogadja el a benne levő hiányosságok ellenére is.

Lumnitzer szerint a rokonság harmonikus összhang, amely minden dologban feltalálható. A rokonságot felosztja habitualis és analitikusra, progresszívra és mellékesre. Munkáját a természet három területe szerint osztotta fel, legrészletesebb az általános természetrajzi, legrövidebb az állattani rész. Az általános fejezetben ismerteti a növény részeit, alakját, lelőhelyét, rügyezését, virágzatát, termését, tulajdonságait. A liliumfélék és répafélék példáján mutatja be, hogy hogyan kell a növényeket állandó és változó tulajdonságaik szerint a rendszerbe beosztani. A répaféléket e munkájában nevezte először *Umbellatae*-nak. Az állattani részben azt írja, hogy az állatokat testük burkolata szerint különböztetjük meg, ismerteti még az állkapcsot, szívet, tüdőt és a csontozatot. Ezek után kitér az ásványok rokonságának tárgyalására. A munka utolsó része a természettudományok hasznosságát és jelentőségét és az orvostudományokhoz való viszonyát tárgyalja.

A Flora Posoniensist az teszi különösen értékké, hogy a mohokat, azok „*Linnéje*”, a brassói születésű *Hedwig János*, lipcei egyetemi tanár határozta

⁸ *Lumnitzer, St.* : Flora Posoniensis exhibens plantas circa Posonium sponte crescentes secundum systema sexuale Linneanum digestas. Lipsiae, 1791. 8°. VIII., 557. pp. 1 t.

meg, és a flóramű kinyomtatásáról is gondoskodott. Igen ösztönző volt *Lumnitzer* munkásságára *Clusius*. Örömmel kereste fel 200 év múlva azokat a lelőhelyeket, melyeket *Clusius* egyes termőhelyeknél felsorolt. Így találta meg Dévény és Hainburg között *Clusius* ötödik szegfűjét, melyet *Caryophyllus V. alba et laciniata flore*, *Dianthus virgineus L.*-nek gondolt, de ezt a növényt *Wiesbaur* *Dianthus Lumnitzeri* néven nevezte el, és így vezette be a botanikai szakirodalomba.

A nagyszombati egyetem Budára helyezése a természettudományok, főleg a botanika fejlődésére nagy hatással volt, a mai Szlovákia részére veszteséget jelentett. A következő időszakokban a budai, majd a pesti egyetem tanárai, később a növendékek is a Kárpát-medence egész területén, így a mai Szlovákia területén is végeztek florisztikai kutatásokat. Az viszont leszögezhető, hogy az alig-alig meginduló flórakutatásnak két jelentős helyi flórája jelent meg a mai Szlovákia területén.

Zusammenfassung

In der Einleitung wird über die Vorträge der Philosophia Naturalis an der Philosophischen Fakultät der Tyrnauer Universität berichtet. Im Jahre 1675 war Martin Cseles (1641—1709) Professor, im J. 1676 Franz Meleghy (1636—1705), im J. 1677 Karl Schretter (1644—1717), im J. 1679—1700 Martin Szentiványi (1635—1705), dann Michael Hoffmann (1724—1794). M. Szentiványi ist der Autor eines encyclopädischen Werkes: „*Curiosa et selectiora variarum*“ welches in den Jahren 1689—1702 herauskam. Der Autor fasst die Erkenntnisse der Historie, der Naturwissenschaften, der Technik und der Wirtschaft zusammen. Im Jahre 1774 wurde Mathias Piller (1735—1788) zum Professor der allgemeinen Naturwissenschaft ernannt. Er ist der Autor des ersten Lehrbuches für Naturgeschichte für Mittelschulen (1775) mit dem Titel „*Elementa historiae naturalis*“. Das Lehrbuch besteht aus drei Teilen: Zoologie, Botanik und Mineralogie.

Mit der Entstehung der Medizinischen Fakultät an der Tyrnauer Universität würde die Entwicklung der Naturwissenschaften gefördert. Eine von den fünf Lehrstühlen der Medizinischen Fakultät war der Lehrstuhl für Botanik und Chemie. Die Botanik wurde im Sommersemester in fünf Stunden pro Woche vorgetragen. Zum ersten Professor wurde Joseph Jakob Winterl (1739—1809) ernannt, der sich für die Entwicklung des genannten Lehrstuhles Verdienste erworben und im Jahre 1771 den Botanischen Garten gegründet hat.

Professor Winterl hat auch einen grossen Verdienst daran, dass fünf Absolventen der Medizinischen Fakultät Dissertationsarbeiten über Botanik schrieben. Im Schuljahr 1773—1774 absolvierte Zigmund Horvatovsky (1746—?) gebürtig aus Bartfeld. Seine Dissertation „*Flora Tyrnaviensis*“ ist die erste lokale Flora in Ungarn. Er benützte das Linné-System und beschrieb zwei neue Arten *Dactylis glomerata*, subsp. *polygama* und *Epilobium parviflorum*.

Im Schuljahr 1775—1776 absolvierten Johann Daniel Mauksch (1749—?) aus Kásmárk, welcher eine „*Dissertatio inauguralis medica de partibus plantarum*“ über die Physiologie und das Vermehren der Pflanzen schrieb. Ignaz Valentin Kotzi (1747—?) gebürtig aus Nagyvárad unterschied in seiner Dissertation „*De generibus*“

plantarum" die Pflanzenarten nach zwölf Merkmalen. Der Grossteil seines Schaffens ist der botanischen Morphologie gewidmet. Johann Peter Schimert (1748–1786) in seiner "Dissertatio medica de systemate sexuali" teilte die Pflanzen auf Grund ihres Vermehrens ein. Er beschrieb ausführlich die Phasen des Blühens von Pflanzen.

Im Jahre 1777 hatte Stephan Lumnitzer (1747–1806) gebürtig aus Schemnitz seine Studien mit der Dissertation "De rerum naturalium adfinitatibus" beendet. Diese Arbeit greift mit ihrem Inhalt in alle drei Naturgebiete ein. Er beschrieb die gegenseitigen Verwandtschaften der Pflanzen, der Tiere, der Mineralien und studierte auch die einzelnen Arten. Als Botaniker erwarb er sich einen europäischen Ruf.

Das Verlegen der Tyrnauer Universität nach Buda war für die weitere Entwicklung der Naturwissenschaften in der heutige Slowakei ein ernster Verlust.

LA FACULTÉ DE MÉDECINE DE NAGYSZOMBAT* ET LES PROBLÈMES DE L'HYGIÈNE PUBLIQUE NOTAMMENT LA VARIOLISATION

par NORBERT DUKA ZÓLYOMI

Les problèmes de l'hygiène publique n'étaient ni l'objet des leçons spéciales ni même touchés au cours des leçons des professeurs ou mentionnés dans leurs oeuvres qu'ils publiaient pendant leur séjour à Nagyszombat (1770-77). Ce ne fut qu'en 1786 que *J. J. Plenck* fit paraître ses „*Elementa medicinae et chirurgiae forensis*” à Vienne où il consacrait quelques chapitres à l'hygiène publique comme on la nommait alors „la Police médicale”. C'était naturel parce que l'attention des Facultés de Médecine ne fut attirée à l'hygiène publique comme objet complexe de l'enseignement qu'après la publication des premiers volumes de l'oeuvre pionnier de *J. J. Frank* „*System einer vollständigen medicinischen Polizey, 1778-1817*”, resp. en Hongrie, après avoir été publié le „*Diskurs über die medizinische Polizei, Pressburg-Leipzig 1786*” par *Z. T. Huszty*, médecin à Pozsony (Bratislava). Il a duré tout de même encore 18 ans jusque là que l'on a commencé à enseigner la police médicale dans la Monarchie Autrichienne et ce fut en 1793 à Pest. La Faculté de Médecine de Prague s'y ajouta quelques années après et la Faculté de Médecine de Vienne seulement au commencement du XIXe siècle.

Si nous cherchons les traces de problèmes de l'hygiène publique, nous ne les trouvons que dans des notes éparpillées dans les oeuvres des professeurs parce que tous leurs livres publiés jusqu'en 1777, s'occupent des maladies sur la base d'individus. Jusque-là *A. J. Prandt* fit paraître sa dissertation sur une question thérapeutique (1768), *Plenck* en publiait 13 livres (1766-1777), amis malgré le fait qu'il mentionne plusieurs maladies qui se rapportent expressément à l'hygiène publique p.e. les maladies vénériques, de la peau, des yeux,¹ il ne s'occupa pas de problèmes de leur présence en masse (la syphilis, la gale, le trachome), mais seulement de leur anamnèse individuel, de leur diagnostic et thérapie au point de vue de l'individu. *J. J. Winterl* ne fit paraître qu'une

* En latin Tyrnavia, aujourd'hui Trnava en Tchécoslovaquie. Par la suite le mot entre parenthèses après les noms de lieu hongrois est la dénomination slovaque des villes qui se trouvent aujourd'hui au territoire de la Tchécoslovaquie.

¹ Argentum vivum — venerea labes 1766. Doctrina de morbis cutaneis 1776. Doctrina de morbis oculorum 1777.

seule publication jusqu'en 1777, les thèses qu'il avait soutenues (1767) sur une nouvelle théorie de l'inflammation. *M. Schoretics* mentionne les varioles dans ses conférences tenues à Nagyszombat, qui nous ont été conservées dans les notes de son élève *F. C. M. Stipsics*, mais il s'occupe seulement de leur pathologie et diagnostic sans toucher leur thérapie et surtout leur caractère épidémique. C'est vrai qu'en traitant les fièvres intermittentes et le paludisme, *V. Trnka* ne touche pas les aspects d'hygiène publique de ces maladies épidémiques, mais la Bibliothèque de Széchényi à Budapest conserve un document intéressant, qui fait témoignage de son intérêt très vif aux problèmes d'hygiène publique notamment à celui de la variolisation. C'est le Catalogue de la Bibliothèque privée „catalogus Librorum et actorum medicorum Wenceslai Trnka M. D., Pestini 1796". Parmi plus de 1000 titres, on y trouve des oeuvres sur la variole et la variolisation avec matière humaine au nombre respectable de 38 et le Catalogue mentionne aussi les plus importants défenseurs de la variolisation (*B. Tralles, A. Monro, T. Dimsdale, J. Heinsius, Setton, S. A. Tissot, J. Vitto, J. Untzer*).² La Bibliothèque de *Trnka* contenait aussi l'oeuvre de *Z. T. Huszty* sur un autre thème d'hygiène publique, la réforme des pharmacies. C'est vrai que ce Catalogue ne représente qu'une preuve indirecte, mais l'argument n'est pas moins convaincant pour le fait que *Trnka* manifestait un grand intérêt à la variolisation, à ce thème tant important d'hygiène publique de ces temps-là.

L'indifférence envers les problèmes d'hygiène publique aux Facultés de ce temps-là ne se manifestait pas seulement en Hongrie, mais aussi à toutes les Facultés européennes et c'est encore en 1786 que *Z. T. Huszty* se plaint du fait qu'en dehors de l'Université de Göttingen (*Christian Gruner*), on n'enseigne nulle part la police médicale. En égard de ce que nous avons dit, le fait nous étonne que plusieurs étudiants de la Faculté de Médecine de Nagyszombat choisirent des thèmes d'hygiène publique pour leurs thèses (dissertations).

Le plus intéressant est le travail du *P. J. Rodelsperger*, né à Komárom (Komárno): *Dissertatio in. med. sistens dysenteriam quae Tyrnaviae Anno 1775 epidemice grassata est, Tyrnaviae 1775*. Le manuscrit se trouve dans la Bibliothèque Universitaire de Budapest. C'est l'unique dissertation à la Faculté de Nagyszombat qui s'occupe de la présence d'une maladie épidémique sur la base de propres observations. Mais le motif de cette dissertation ne fut pas l'intérêt de la Faculté aux problèmes d'hygiène publique. Venu à Nagyszombat, *Rodelsperger* eut déjà reçu le titre d'un „Magister chirurgiae" à Vienne et ce fut lui-même qui avait l'intérêt à cette épidémie au sens pratique. Un autre étudiant *I. Hoff* disputa (1777) aussi sur 7 thèses se rapportant aux thèmes

² Oeuvres sur la variole selon les Nos du Catalogue: 165, 235 282/d, 296/A, 395/a, 395/c, 403/d, 403/g, 406 aussi acc. a—d, 473/c, 473/d, 475, 485/a, 485/b, 521, 545, 602, 603, 607, 623, 654, 662, 728, 834, 836, 888, 890, 908/a, d, 973, 975, 1010, 1012.

d'hygiène publique: X. la guérison d'un maniaque par l'inoculation de gale,³ XVI–XIX sont consacrés aux varioles et déclarent — entre autres — que les varioles évoquées par la variolisation sont toujours bénignes, XXIII traite l'effet roboratif du vin rouge et XXIX la dysentérie. Mais ces problèmes, en dehors de la propagation de la variolisation, sont résolus sur la base d'une thérapie individuelle. *Jean Baptiste Grandjean* consacra sa dissertation entière aux varioles: „De variolis” (1776).

En quelques cas, les étudiants élaborèrent des thèmes se rapportant indirectement à l'hygiène publique, p.e. *J. Czepez* a écrit sur les causes de la mortalité infantile et les mesures contre elle: „Cura recens natorum”, *M. Riegler* s'occupe d'un problème lequel *J. P. Frank*, *Z. T. Huszty* et leurs successeurs ont attribué à la police médicale, mais son point de vue est tout de même clinique, il ne voit que la pathologie des maladies causées par la consommation des comestibles nuisants et ne les traite pas du point de vue collectif de contrôle publique. Une autre dissertation, celle du *H. Oertel* „De diaeta litteratorum” (1775), sur le régime des intellectuels est très semblable à celle du *Riegler*, mais elle est, en 90%, la copie littérale d'une ancienne disputation, celle de *J. Maehrl*, médecin de Pozsony qu'il a soutenue en 1733 à Halle („Diss. in. m. de praeservandis litteratorum morbis”). *Oertel* y ajoute quelques citations d'auteurs plus récents (p.e. de *S. A. Tissot*) et par cela, il démontre au moins qu'il faut examiner les problèmes médicaux au point de vue du collectif. Enfin, il y a deux travaux balnéologiques: „De aqua soteria scta Ladislaensi, Posonii 1777” de *St. Gömöry*, contenant propres observations faites pendant son séjour aux bains de la région de Veszprém et l'autre: „De aquarum martialium afflicia, 1774” de *St. Pillmann* qui s'occupait de problèmes rapportant à l'hygiène publique. Mais en ce qui concerne la méthode et le contenu, ils ne diffèrent point de pareils travaux descriptifs en vogue dans la première moitié du XVIIIe siècle. *I. Schweger* dans ses thèses „Dissertatio i.m. sistens anamnesin et examinationem aegri, 1777” exige que l'on pose aux malades aussi des questions se rapportant à son milieu, sa profession, ce qui révèle l'influence de *Ramazzini* et *Ackermann*.

Tout ce que nous avons mentionné sur la relation entre les professeurs, les élèves de la Faculté de Médecine de Nagyszombat et les problèmes d'hygiène publique, est assez insuffisant. Ce qui manque, c'est surtout la pensée fondamentale de l'hygiène publique: le réglément des conditions hygiéniques par le pouvoir public et leur traitement du point de vue collectif.⁴

³ Il s'agit, probablement, d'un traitement par le médecin de Pozsony *Fr. Sgolanic*, qui guérit — dit-on — un soldat aliéné. Selon l'opinion du médecin, la gale forçait le malade de faire de mouvements constants et rapides, ce qui devrait disperser le sang épais dans le cerveau et l'emmener. V. No. 100, Vossische Zeitung, qui s'en moquait.

⁴ Il est caractéristique que certains thèses du *J. Stralles*, élève du professeur *Ehrenfels* à la Faculté de Droit, s'occupaient — bien que brièvement — mais d'une façon systématique, des devoirs de l'État dans le domaine de l'hygiène publique: „Sätze aus der allgemeinen Einleitung in die Staatswissenschaften und Polizey, Tyrnau, 1771”.

Variolisation au 18e siècle. (Gravure de Chodowiecki)

L'attitude de la Faculté de Médecine de Nagyszombat en égard des problèmes d'hygiène publique nous paraît beaucoup plus évidente, si nous limitons l'examen à une seule question : c'est l'opinion du corps enseignant sur la variolisation.

D'abord, il faut distinguer la période de la variolisation, qui durait pendant tout le XVIIIe siècle, depuis 1721 en Angleterre et depuis ce même an en Slovaquie (la variolisation effectuée par *J. A. Raymann*, médecin de Eperjes [Prešov]) et la période de la vaccination depuis 1798, la découverte de *E. Jenner* qui faisait époque. En Hongrie, nous pouvons fixer les premières vaccinations en 1801. Cela veut dire que pour la Faculté de Médecine de Nagyszombat, c'est seulement la variolisation qui est en question. On luttait acharnement pour et contre la nouvelle méthode jusqu'à la fin du siècle. Les discussions de médecins, savants, fonctionnaires publiques, personnages ecclésiastiques font témoignage du fait qu'il ne s'agissait pas seulement d'une question médicale, de la défense ou critique d'une intervention médicale préventive, mais d'un problème idéologique. L'étendue de ce travail ne permet que d'en relever brièvement les aspects et controverses idéologiques :

1. La variolisation fut reçue de l'empirisme populaire sans en savoir la substance immunobiologique. *J. D. Raymann* constata, déjà avant de la pratiquer, en 1721 que ni la substance ni même les causes de la variole ne sont pas connues aux médecins et rejeta toutes les spéculations antiques et scholastiques sur le sujet. La réception du principe de l'immunisation empirique, sans connaître la substance et sans chercher des motivations spéculatives ne fut possible qu'après la défaite de la pensée scholastique.

2. On luttait contre la variolisation avec des armes théologiques et pour son introduction dans les positions des lumières.

3. L'introduction de la variolisation dépendait de la forme du gouvernement, les représentants de l'absolutisme des lumières l'encourageaient et la popularisaient.

4. La pratique de la variolisation, le cercle de personnes auxquelles elle fut étendue, dépendaient de conditions sociales. D'une part, on faisait des tentatives parmi les personnes les plus sublimes et d'autre part, parmi les misérables, condamnés à mort, aveugles, orphelins, en Amérique parmi les esclaves, pendant que les couches du milieu s'opposaient à la variolisation et même la reine *Marie Thérèse* ne l'osa pas déclarer obligatoire.

5. Quelque part, la lutte pour et contre la variolisation se joignit aux aspects politiques. P.e. dans les États Unis avant la déclaration de l'indépendance, les partisans de la variolisation étaient les républicains et leurs adversaires les monarchistes.⁵

⁵ *Henderson, P* : Smallpox and Patriotisme, The Norfolk Riots, 1768--1769. = The Virginia Magazine of History and Biography, 1963. Vol. 73. No. 4. Les partisans de la variolisation étaient des Républicains, leurs adversaires se groupaient de médecins fidèles au roi.

Conformément à ce qui fut dit, on pourrait — approximativement — périodiser l'histoire de la variolisation au XVIIIe siècle comme il suit:

1. La variolisation — une méthode empirique, reçue par les médecins, prenant son origine à la Turquie en 1721, s'est répandue jusqu' à la moitié de XVIIIe siècle en Europe. Des échecs périodiques l'accéléraient.

2. La variolisation — une revendication d'état et populationniste pour le but de conserver le nombre le plus grand possible de sains travailleurs et soldats pour l'État.

3. La variolisation — un moyen pour sauver des vies individuelles sous le signe de l'humanisme.

Le fonctionnement de la Faculté de Médecine de Nagyszombat se rapporta à l'étape dernièrement mentionnée, quand, c'est vrai, on pratiquait la variolisation aussi en Hongrie, mais rarement et la majorité écrasante des médecins prit une position hostile envers elle, surtout *Antoine de Haen* à la Faculté de Médecine de Vienne, ou, du moins, une position sceptique. *J. Neuhold* considérait la variolisation comme „une chose inutile” (déjà après la tentative de *J. A. Raymann*).⁶ *Samuel Lissoviny* représentait un point de vue indifférent⁷ et encore plus tard, *J. Fr. Fuker*, ancien élève de la Faculté de Médecine de Nagyszombat, caractérise la situation de telle façon: „*Je déplore les varioliseurs de ne venir pas en Hongrie, car le peuple les lapiderait, tant la plus mince mention de cette action est autant haïe*”.⁸ Et ce qui nous étonne encore beaucoup plus, c'est que *Fuker* ne connaissait point la tentative de *Raymann*. Jusqu'au transfer de la Faculté de Médecine de Nagyszombat à Buda, personne — peut-on dire — ne propageait l'utilité de la variolisation. Le livre de *S. Benkő* („*A hójagos himlőről való tanácsadás*” — Avis sur la variole) ne fut publié qu'en 1781 à Pozsony. Tout de même, il y eut quelques tentatives. En 1768, *F. Sgollanics*, médecin de la région de Pozsony,⁹ en 1776 le médecin de cour du Palatin *Albert de Teschen*, variolisèrent à Pozsony, mais les actions comprirent toujours des gens d'état inférieur et n'étaient que de tentatives.

Quelle était la réaction de la première Faculté de Médecine en Hongrie, sous ces conditions infavorables, sur cette méthode préservative, de point de vue médical et surtout du point de vue idéologique, alors quand le représentant le plus réputé de la Faculté de Médecine de Vienne, *A. de Haen* protesta contre la variolisation „au nom de la loi de Dieu”, qui défend d'intervenir aux préscrits divins? Alors, quand toute la Faculté de Vienne sur l'influence *eu Haen*, la

⁶ *Neuhold, J. J.*: Fundamentumos oktatás miképpen kölessék a gyermekkel ... a két közönséges betegség: úgy mint a himlő és a kanyaró előtt, benne és utána bányi. Sopron 1736. Neuhold était médecin militaire à Komárom.

⁷ *Lissoviny, J. J.*: Epitome historiae variolarum, Viennae 1772.

⁸ *Fuker, Fr. J.*: De salubritate et morbis Hungariae schediasma, Leipzig 1777, p. 116.

⁹ *K. K. Privilegirte Anzeigen*, Wien 1773, p. 14—16. — *Pressburger Zeitung* 1768. (No. du 19 mai).

condamna et la Faculté de Médecine de Nagyszombat devait se conformer, en tout égard, à celle de Vienne?

Nous voyons que déjà les thèses mentionnés du *J. B. Grandjean* „De variolis” expressément propageaient la variolisation: „*Salutaris et necessaria est inoculatio*”. Cette opinion favorable fut soulignée par les thèses (X, XVII) du *I. Hoff*. *Grandjean* était l’élève du professeur *Schoretics*, *Hoff* celui du *Plenck*. Il en résulte que deux membres du corps enseignant étaient partisans de cette méthode et en ce qui concerne le troisième, *V. Trnka*, nous avons remarqué le grand nombre de livres propageant la variolisation qui se trouvaient dans sa Bibliothèque. À peine pourrait-on supposer que les deux autres professeurs, *J. Winterl* et *J. A. Prandt* eussent eu une opinion contraire, tant moins que ce problème touchait leurs disciplines. En somme, nous pouvons présumer qu’en ce qui concerne cette question d’examen entre les opinions démodées et entre le point de vue récent, toute la Faculté de Médecine de Nagyszombat était d’avis unanime. Ce qui est confirmé aussi par d’autres arguments:

1. L’ancien élève *J. Báty*, qui fit confirmer son diplôme d’Utrecht de 1775 à Nagyszombat en 1776, publia en 1785 la traduction du livre fameux du *M. Rosen* sur la variolisation. Ce livre propageait la méthode d’une façon exemplaire.

2. Un an plus tard, *Plenck* écrivit dans son oeuvre „*Elementa medicinae et chirurgiae forensis, 1786*”: „*Variolae, quarum atrocitas domo inoculatoria posset minui*” (On peut diminuer la cruauté des varioles par l’organisation des maisons d’inoculation). Il pensait donc déjà non seulement à l’inoculation individuelle, mais à celle en masse dont l’État serait chargé.

3. *Z. T. Huszty*, ancien élève de la Faculté de Médecine de Nagyszombat était le partisan de la méthode, dès son premier oeuvre (*Versuch über den Menschen in Ungern nach seiner physischen Beschaffenheit, Ungarisches Magazin 1781*) ce qu’il prouva par l’inoculation publique de sa propre fille à Pozsony en 1796 et d’autres personnes (1797) et par ses contributions à la revue allemande „*Archiv wider die Pockenoth für Aerzte und Seel sorger*” (1796–1798).

4. *S. Benkő*, chef-médecin de la région de Borsod, qui avait étudié encore à Nagyszombat, mais finit à Buda (1778), recommanda en 1781 la variolisation très chaleureusement (v. son oeuvre citée).

5. Les anciens élèves de la Faculté de Médecine de Nagyszombat *J. Báty*, *Z. T. Huszty*, *L. J. Hdenreichei*, *J. Barbenius* pratiquaient la variolisation et à peine fut connue la nouvelle méthode de *Jenner*, ils se mirent tout de suite à la propager ainsi qu’un autre ancien élève de Nagyszombat, *St. Lumnitzer*.

Le fait que la Faculté de Nagyszombat était favorablement inclinée à la variolisation, nous indique plusieurs conséquences importantes. Il témoignait — ainsi que d’autres faits parallèles, que le corps enseignant a osé, en ce cas aussi qu’en d’autres, se délibérer des liens du principe „conformetur” (à la Faculté de Vienne) et de défendre des avis qui étaient détestés par la Faculté de Vienne. Il a compris bien, en sens médical, l’importance de cette méthode,

la première méthode immunobiologique dans l'histoire de la préservation médicale. Il ne craignait point de se charger de l'odieux du progrès idéologique.

En résumant les faits, il en résulte qu'à la Faculté de Médecine de Nagyszombat existait déjà l'intérêt aux problèmes de l'hygiène publique, quand la nouvelle discipline de la Police médicale n'était pas encore créée par J. P. Frank, Z. T. Huszty et leurs successeurs. Les travaux des élèves anticipèrent quelques problèmes de la future discipline avec le consentement et l'aide des professeurs et tout cela d'une manière progressiste.

Összefoglalás

J. P. Frank úttörő művének megjelenéséig (az 1. kötet 1778-ban), illetve Magyarországon Huszty Z. T. művéig ("Diskurs über die medizinische Polizei, 1786") az orvostudományi karokon sehol sem tanították a közegészségügytant vagy ahogy azután elnevezték, az orvosrendőrséget. Az Osztrák Monarchiában Pesté az első érdem (1793), Prága és Bécs előtt. Így érthető, hogy nagyszombati tanárok 1777-ig megjelent műveiben, melyekben a betegségeket az egyn szemponjtjából tárgyalták, elvétett megjegyzéseken kívül egyebet nem találunk. Plenck még a tipikusan tömeges betegségeknél (szifilisz, rüh, trachoma) sem foglalkozik tömeges megjelenésükkel, Schoretics meg pl. megemlíti a himlőt, de csak patológiáját és terápiáját. Bár Trnka V. hasonló szempontból indul ki műveiben, fennmaradt könyvtárjegyzéke (Catalogus Librorum etc. 1796, Széchényi könyvtár) a közegészségügyi problémák, nevezetesen a himlőoltás iránti élénk érdeklődéséről tesz tanúságot.

Az általános közömbösség közepette érdekes tünetnek kell elkönyvelni, hogy ha nem is a nagyszombati tanárok, de egyes hallgatók közegészségügyi vagy hozzájuk közeledő problémákkal foglalkoznak disszertációikban:

A komáromi Rodelsperger P. J. saját tapasztalati alapján foglalkozik a nagyszombati 1775-ös dizentériajárvánnyal. Hoff I. tézisei közül (1777) hetet szentel közegészségügyi kérdéseknek, köztük a himlőoltásnak is. Grandjean J. B. pedig egész disszertációját a himlőről és himlőoltásról írta.

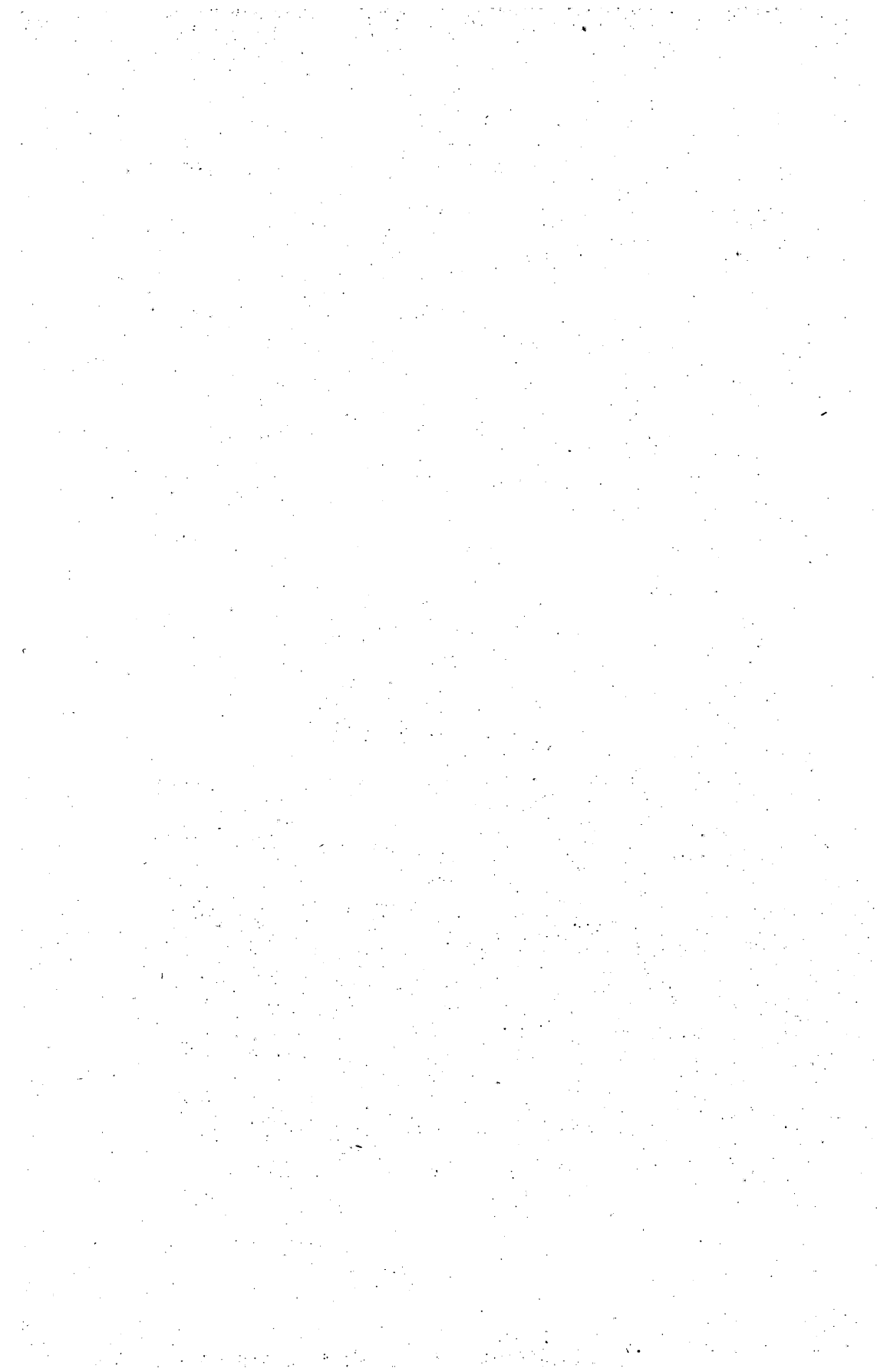
Közeli problémákról értekeznek Czepez J. (a csecsemőhalandóságról), Rigler M. — bár klinikai alapon — a későbbi orvosrendőri szerzők kedvenc témájával, a kártékony hatású ételekről. A soproni Oertel H. munkája a szellemi munkások életrendjéről ír, de néhány, bár újszerűen ható Tissot- és hasonló idézet kivételével, 90 százalékban a pozsonyi Maehrl Jeremiás Halleben, 1733-ban megvédett disszertációjának szolgai másolata.

Ezek a munkák, miként két balneológiai disszertáció is (Gömöry I. és Pillmann I.) nélkülözik a kollektív szempontot és a közegészségügy alapelvét: az állami beavatkozás követelményét.

Élesebb képet annak a kérdésnek a megválaszolása ad, milyen állást foglalt el a nagyszombati kar a himlőoltással kapcsolatban, mert ez a kérdés az egész század folyamán a haladó orvosi és eszmei gondolkodásnak egyik próbatétele volt. Ellene és mellette elsősorban ideológiai fegyverekkel folyt a harc, orvosilag nem ismerték lényegét és szükségszerűen eszmei térre tették át a küzdelmet (a skolasztikus gondolkodás leküzdése, teológiai ellenérvek, politikai viták; pl. az amerikai államokban 1776-ig az oltás hívei republikánusok voltak, ellenfelei királypártiak, a felvilágosodás hívei pártolták stb.).

Magyarországon a század végéig nem volt talaja (I. Neuhold, Lissoviny, sőt Fuker orvosok elutasító vagy kételkedő álláspontját) és kb. 1790-ig Raymann J. A. úttörő 1721-es kísérlete után csak kevés további próbálkozásról tudunk (1768-ban Sgollanics F., 1776-ban Markmüller, a nádor udvari orvosa). Haen A. bécsi professzor pedig és a kar további tagjai is esküdt ellenségei voltak. Ezzel szemben több jel arra mutat, hogy a nagyszombati kar ebben a kérdésben, még a „conformetur” elvének megsértése árán is és Béccsel szembefordulva, önállóan foglalt állást. Grandjean említett disszertációja, Hoff tézisei helyeslik a himlőoltást és ez azt jelenti, hogy tanáraik, Schoretics és Plenck is. Trnka könyvtárjegyzéke ugyanerre utal, éppúgy, mint a nagyszombati abszolvensek további művei és működésük is (Báty J. Rosen-fordítása, Huszty nyilatkozatai, Benkő S. könyve a himlőoltásról, Bátý, Huszty, Heidenreich J. L., Barbenius J. részvétele az oltás — akkor még variolizáció — népszerűsítésében).

A nagyszombati orvostudományi kar tehát már Frank és Huszty előtt érdeklődést és éppen a himlőoltás terén még Béccsel szembefordulva is megértést mutatott a közegészségügy haladó eszméi iránt.

APOTHEKERAUSBILDUNG AUF DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT DER UNIVERSITÄT ZU NAGYSZOMBAT*

von RADOSLAV FUNDÁREK

In 1769 wurde auf der Universität zu Nagyszombat die medizinische Fakultät gegründet. Diese Begebenheit ist nicht nur ein wichtiger Meilenstein in der Entwicklung der Pharmazie unserer Heimat, sondern gleichzeitig von ganz Europa. Die Tragweite dessen kann vielleicht nur mit der Gründung der chemischen und metallurgischen Fakultät der Bergakademie zu Selmecbánya im Jahre 1763 verglichen werden.

Die Apothekerausbildung erfolgte — bis zum Erscheinen der die allgemeine Lage des Gesundheitswesens regelnden Verordnung: „Generale normativum in re sanitatis“ vom 2. Januar 1770 — im Rahmen des Zunftwesens. Dies war nicht nur in Ungarn der Fall, sondern auch in den benachbarten Ländern. Der Apothekerlehrling hatte nach einer paarjährigen Praxis in einer Apotheke eine Prüfung vor einer aus Ärzten, Apothekern und den Mitgliedern des Stadtrates bestehenden Kommission abzulegen. Falls er die Prüfung bestand, folgte die Approbation und die Vereidigung. Ich möchte erwähnen, dass die Apotheker in Ungarn sich nicht in einer Zunft vereinigten, wie jene der westeuropäischen Länder,¹ was vor allem der niedrigen Zahl der in den einzelnen Städten wirkenden Apothekern zuzuschreiben ist.²

Nur wenig Beispiele finden wir dafür, dass die Apotheker im Mittelalter Universitätsstudien getrieben hätten. Auf der in 1220 gegründeten École de Médecine zu Montpellier wurden im 16. Jahrhundert für die Apotheker besondere Vorlesungen gehalten. Im Jahre 1597 wurden auf dieser Universität die Fakultäten für Chirurgie und Pharmazie gegründet. Die Mediziner und Pharma-

* Text einer Vorlesung gehalten an der Konferenz in Szomolány (Smolenice) die am 9—10. Oktober 1969 anlässlich der 200-Jahrfeier der medizinischen Fakultät zu Tyrnau vom Historischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften veranstaltet wurde. (Diese Fakultät wurde samt der ganzen Universität im J. 1777 nach Buda verlegt.)

¹ Sappert, K.: Der Apotheker als Zunft Handwerk. — Dtsch. Apoth. Ztg., Zur Geschichte der Pharmazie, 7, 1—3 (1955).

² Als Ergebnis unsere Nachforschungen in den Archiven slowakischer Städte haben wir festgestellt, dass die Apotheker keine Zunft gebildet hatten. Ähnlich war die Lage in den Nachbarländern.

zeitiker besuchten Vorlesungen der folgenden Gegenstände: materia medica, Pharmazie und Anatomie.³

In Deutschland, obwohl dort kein organisiertes Universitätsstudium der Apotheker durchgeführt wurde, finden wir Beispiele dafür, dass von den botanischen Gärten, den Laboratorien der Apotheken und evtl. im Rahmen der Universitätslaboratorien für Apotheker Vorlesungen gehalten wurden.⁴

In den ältesten Universitäten Europas, zu Wien und zu Prag, wurden ebenfalls auf der medizinischen Fakultät Vorlesungen für die Apotheker gehalten und auch Prüfungen durchgeführt. Im 16. Jahrhundert fanden in Wien auf der medizinischen Fakultät Vorlesungen statt über materia medica, d.h. Arzneimittellehre. Dies bezeugt ein in 1520 erschienenes Werk des Professors dieser Universität, *Martin Stainpeis*: „Liber de modo studendi seu legendi in medicina“. Das 2.3. und 4. Kapitel des Buches behandelt die Fachausbildung der Apotheker. *Stainpeis*, ein grosser Kenner der arabischen Heilkunde, empfiehlt den Ärzten und Apothekern, sich egehend mit der Lehre der arabischen Ärzteschule zu befassen.⁵ Prüfungen für Apotheker wurden in Wien um das Jahr 1570 eingeführt. Die Prüfungskommission bestand aus den Professoren der medizinischen Fakultät, den Vertretern der offiziellen Behörde, sowie aus den vom Apothekerkollegium bestimmten Apothekern.⁶

Im 17. Jahrhundert entwickelte sich die Prager medizinische Fakultät zu einer bedeutenden Institution des Gesundheitswesens. Hinsichtlich der Pharmazie sind die „Statuta facultatis Medicae Pragensis“ hervorzuheben; die erste Ausgabe dieser Statuten erschien im J. 1651 und während der folgenden Jahrzehnte haben dieselben noch verschiedene Abänderungen und Ergänzungen erfahren. Gemäss den erwähnten Statuten konnte in der Böhmen nur derjenige in den Besitz einer Apotheke gelangen, der auf der medizinischen Fakultät den Beweis seiner Kenntnisse erbrachte. Die Apothekerprüfung bestand aus einem theoretischen und einem praktischen Teil. Die Prüfungskommission wurde gebildet aus den Professoren der medizinischen Fakultät und den geladenen Apothekern, mit dem Dekan der medizinischen Fakultät als Vorsitzenden.⁷

Auf der Wiener Universität erfolgte die Prüfung der Apotheker ähnlich wie in Prag. Die aus 1644 stammende „Ordo pharmacopoeorum Viennensium“ verfügt über die Prüfungsordnung der Apothekeranwärter. Obwohl diese Ver-

³ *Dieckmann, H.*: Geschichte und Probleme der Apothekerausbildung in erster Linie in Frankreich und Deutschland. — Veröffentl. d. Int. Ges. f. Gesch. d. Pharm. N. F., Bd. 5., Frankfurt/Main 1954, 30.

⁴ *Schmitz, R.*: Mörser, Kolben und Phiolen — Aus der Welt der Pharmazie, Stuttgart 1966, 192—196.

⁵ *Schwarz, J.*: Geschichte des Wiener Apothekerwesens im Mittelalter. I. Band. Wien 1917, 137.

⁶ *Nowotny, O.*: Die Bedeutung der medizinischen Fakultät der Universität Wien für das Apothekerwesen Wiens von der Gründung der Universität bis 1770. — Österreich. Apoth. Ztg., 19, 301 (1963).

⁷ *Hladik, J.*: Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung an der Karlsuniversität in Prag. = Acta facultatis pharmaceuticae bohemosl., Tom. V., Bratislava 1961, 201.

ordnungen zunächst nur für Wien ihre Gültigkeit hatten, wurde ihr Wirkungskreis später auch auf die übrigen österreichischen Provinzen ausgedehnt.⁸

Im 18. Jahrhundert bemühten sich mehrere, auf dem Gebiet der heutigen Slowakei tätigen Ärzte darum, auch in Ungarn die Gründung einer medizinischen Universität herbeizuführen. Einen gewissen Fortschritt bedeutete auf diesem Gebiet die Errichtung der medizinischen Privatschulen. In Besztercebánya hatte *Károly Ottó Moller* und in Kézsmárk *Daniel Fischer* solche Institutionen ins Leben gerufen. Die Studenten der medizinischen Schule von Besztercebánya konnten im Laboratorium der Apotheke *Mollers* bedeutende praktische Kenntnisse erwerben.⁹

János Dániel Perlitzi, Physik des Komitates Nógrád hatte in 1741 einen Plan zur Besserung der sanitären Lage Ungarns ausgearbeitet. Er empfahl als Lösung zum Problem der Ärzte- und Apothekerausbildung die Errichtung einer Ärzteschule. Er wollte diese in Selmecebánya oder Buda errichten. Er plante u.a. Fakultäten für Chemie, Botanik und Pharmazie. In 1751 unterbreitete *Perlitzi* erneut seine Vorschläge, hatte aber auch diesmal keinen Erfolg.

Die Gesundheitskommission des Statthalterrates versuchte in 1759 strenge Massregeln zu ergreifen: zwecks Prüfungablegung der Apotheker vor dem Komitats- oder städtischen Sanitätsarzt.¹¹ Die Sache der Pharmazie kam schon früher u.zw. in 1727 und 1736 an die Tagesordnung. In diesen Jahren wurde nämlich die systematische, jährliche Überprüfung der Apotheken verfügt. Im Laufe dieser Untersuchung konnten sich die Behörden von den entsprechenden Fachkenntnissen der Apotheker überzeugen und kontrollieren, ob die Apotheker die vorgeschriebene Prüfung und den Eid abgelegt haben.¹²

Im Zusammenhang mit der Apothekerausbildung müssen noch die in 1748 erschienenen Apotheker-Statuten von Nagyszombat erwähnt werden, wo hervorgehoben wurde, dass der Apotheker unbedingt eine Prüfung vor dem Komitats- oder städtischen Sanitätsarzt zu bestehen hat. Die Lehrzeit der Apotheker-Praktikanten wurde in 5 Jahre festgesetzt.¹³

Die Gründung der medizinischen Fakultät der Universität zu Nagyszombat fällt mit der Veröffentlichung des „Generale normativum in re sanitatis“ vom 2. Jan. 1770 zusammen. Der 1. Abschnitt der 3. Instruktion dieser Verordnung

⁸ Die Verordnungen des „Ordo pharmacopoeorum“ waren ausser in den österreichischen Provinzen auch in Ungarn und Kroatien in Kraft. Siehe: *Tartalja, H.* : L'histoire de la Pharmacie en Yougoslavie et sa situation actuelle, Zagreb 1959, 79.

⁹ *Schultheisz E.* : A hazai orvosképzés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig. — *Comm. Hist. Artis Med.* 51—53, (1969), 23—24.

¹⁰ *Ernyey J.* : A Pázmány Péter Tudományegyetem és első gyógyszerészeti. — *A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője*, 11, 491 (1935).

Linzbauer, F. X. : *Codex canitatio-medicalis Hungariae*, Tom. II., Budae 1852, sz. 378, 271—274.

¹¹ *Linzbauer, F. X.* : *Codex II.*, sz. 479. 363: „Secundo ut apothecarii per Physicos locorum, aut in horum defectu, per medicos comitatenses circa artis suae peritiam examinentur“.

¹² *Acta in negotio sanitatis*, Lad. A., Fasc. 34, nr. 1/I, OL, Budapest.

¹³ *Acta in negotio sanitatis*, Lad. A., fsc. 32, nr. 5., OL Budapest.

erklärt ausdrücklich, dass niemand mit der Leitung einer Apotheke betraut werden darf, der nicht eine Prüfung an irgendeiner Universität der Erblände abgelegt habe und hiervon nicht über ein Zeugnis verfüge.¹⁴ Die am 12. September 1771 erschienenen Ergänzungen zu den Statuten der medizinischen Fakultät stellen die Zugehörigkeit der Apotheker zur Universität fest daher sei die Prüfungsordnung auch für diese massgebend. Manche Punkte der Verordnung berühren die Ausbildung der Pharmazeuten auch näher. Dem Professor der Chemie wird materielle Hilfe für die Laboratoriumseinrichtung, sowie zur Besorgung von Lehrbüchern und Instrumenten zugesagt.¹⁵ Die Verfügung des Statthalterrates vom 12. Juli 1773 schrieb dem Professor der Chemie vor, seinen Gegenstand den Medizinern und Pharmaziestudenten verständlich vorzutragen und in seinen Vorträgen alle überflüssigen Phrasen zu meiden.¹⁶

In 1774 erschien die neue Studien- und Prüfungsordnung, deren Verfasser *Anton von Störck*, der Protomediziner des Habsburgreiches war. Diese Studienordnung bezog sich im Sinne der „conformetur“ auch auf die medizinische Fakultät von Nagyszombat. Bezüglich der Apotheker legte sie fest, dass dieselben vor einer Kommission eine aus 4 Teilen bestehende Prüfung abzulegen haben. Zuerst hatte der Kandidat seine Kenntnisse in Botanik zu beweisen. Es wurden ihm verschiedene Pflanzen vorgelegt; er hatte ausser ihrer in der Botanik und Pharmazie gebräuchlichen Benennung, ihre für die Heilkunde nützlichen Teile aufzuzählen, sowie den Zeitpunkt für das Einsammeln der Pflanzen und die Methode der Aufbewahrung zu nennen. Im zweiten Teil der Prüfung folgte die *materia medica* und die Pharmazeutik. Hier musste der Prüfling Medikamente pflanzlichen, tierischen und mineralischen Ursprungs bestimmen, mit besonderer Rücksicht auf ihre Qualität. Im 3. Teil der Prüfung wurden die chemischen und pharmazeutischen Kenntnisse des Anwärters auf die Probe gestellt und er musste Fragen bezüglich Masse, Gewichte und in der Apotheke gebräuchlichen Geräte beantworten. Schliesslich folgte der praktische Teil der Prüfung. Der Kandidat hatte ein zusammengesetztes Arzneimittel-Präparat vorzuführen, welches er anhand des gültigen Arzneibuches anfertigte.¹⁷ Diese Prüfung vollzog sich im chemischen Labor in Anwesenheit der Prüfungskommission. Auf der Wiener Universität war es üblich, die Namen dieser, bei der Prüfung angefertigten Medikamente auch in die Urkunde des Magisters der Pharmazie einzutragen. Bei Übergabe dieser Urkunde legte der Magister der Pharmazie vor dem Dekan den Eid ab, dass er seine Arbeit ordentlich und zuverlässig verrichten würde, sich an die offiziellen Preistarife halte, nur gute Medikamente ausgabe und ohne ärztliches Rezept keine starkwirkenden Medikamente verabfolge. Vom 1. Mai 1775 stammt die Verordnung des Statthalterrates, welche die Prüfungsgebühr der Ärzte, Apotheker, Chirur-

¹⁴ *Linzbauer*: Codex II. sz. 641, 542.

¹⁵ *Linzbauer*: Codex II. sz. 666, 578—588.

¹⁶ *Linzbauer*: Codex II. sz. 692, 637.

¹⁷ *Györy T.*: *Az orvostudományi kar története*. Budapest, 1936, 94—95.

gen und Hebammen vorschrieb. Die Apotheker hatten für die Prüfung und Ausstellung der Urkunde insgesamt 81 Forint und 48 Denar zu entrichten.¹⁸

Es ist uns die Matrikel erhalten geblieben, welche die Namen derjeniger Apotheker enthält, die auf der medizinischen Fakultät zu Nagyszombat die Prüfung ablegten und das Diplom erhielten. Wir erfahren hieraus, dass in Nagyszombat vom 6. November 1771 bis 1777, d.h. bis zur Übersiedlung der medizinischen Fakultät nach Buda, 30 Apotheker ihre Prüfung ablegten und promovierten. Diesbezüglich ist zu erwähnen, dass gemäss den Instruktionen des „Generale normativum in re sanitatis“ viele Apotheker die Prüfung ablegten, ohne die für Apotheker vorgesehenen Vorlesungen und Übungen besucht zu haben.¹⁹

Die Apotheker besuchten zunächst einen 3-Monats-Kurs auf der Universität. Die neue Studienordnung des Jahres 1774 erhöhte die Dauer des Kurses auf 1 Jahr. Die Studenten der Pharmazie besuchten Vorlesungen aus Chemie, Botanik und Arzneimittelkunde und da diese in lateinischer Sprache vgetragen wurden, war es für sie unerlässlich diese Sprache zu kennen.²⁰

Die Apothekerausbildung auf der medizinischen Fakultät zu Nagyszombat unterlag 2 Professoren: Leiter des chemischen und botanischen Lehrstuhles war *Jakab József Winterl* und der der Biologie und Arzneimittelkunde *Ádám Ignác Prandt*.

Jakab József Winterl ist am 15. April 1732 in Eisenerz in der Steiermark geboren. Seine medizinischen Studien betrieb er in Wien. Als Student nahm er an den wissenschaftlichen Forschungsarbeiten von Professor *Crantz* teil. Das Thema seiner Diplomarbeit wählte er trotzdem aus dem Gebiet der medizinischen Wissenschaft, seine Dissertation erschien im Jahre 1767 in Wien unter dem Titel: „Dissertatio inauguralis medica proponens inflammationis theoriam novam“. Nach Beendigung seiner Studien eröffnete er seine medizinische Praxis in Ober-Österreich und später im Banat. Zum Professor der Universität zu Nagyszombat wurde er auf die Empfehlung *van Swietens* ernannt.²¹ In der neu gegründeten medizinischen Fakultät hatte *Winterl* viele Schwierigkeiten zu überwinden. Es stand ihm kein entsprechender botanischer Garten zur Verfügung und es fehlte die nötige materielle Hilfe zur Einrichtung des

¹⁸ Acta in negotio sanitatis, Lad. A., fsc. 33., nr. 28; Idealia sanitatis nr. 3., OL, Budapest.

¹⁹ Die Matrikel befindet sich im sog. „Goldenen Buch“ der Budapester Medizinischen Hochschule. Der Titel lautet: „*Nomina Eorum, qui praestitis praestandis ab Inclyta Facultate Medica Tyrnaviensi in legitime examinatorum et approbatorum Artis Pharmaceuticae Magistrorum numerum relati sunt: incipiendo ab Anni Millesimi Septingentesimi Septuagesimi Die 6to 9^{bris} qua nempe neo erecta haec Facultas sub gloriosissimis auspiciis apostolicae nostrae Reginae Mariae Theresiae prima sua exordia sumpsit*“.

²⁰ *Lipták P.*: A magyar gyógyszerészek kiképzésének vázlatos története. = A Magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítője, 5, 362 (1929).

²¹ *Wurzbach, C.*: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich. Wien 1889, 27, Theil 89—91. — Oesterreichische Nationalenzyklopädie, Wien 1835, VI. Band., 164.

chemischen Laboratoriums. Über seine Tätigkeit in Nagyszombat bieten uns die über seine Vorlesungen erhalten gebliebenen Aufzeichnungen sowie die Doktorarbeiten seiner Studenten ein nahezu genaues Bild.

Winterl hielt Vorlesungen über Botanik und Chemie, zwei der wichtigsten Fächer im Unterricht und in der späteren Prüfung der Apotheker. Nicht nur in Nagyszombat, auch anderenorts finden wir Beispiele dafür, dass diese beiden Gegenstände von einem Professor unterrichtet wurden, so war das in Wien und Prag, aber auch an anderen Hochschulen Europas.²²

Es war ein grosses Hindernis für *Winterl* beim Unterricht der Botanik, dass das Problem eines entsprechenden botanischen Gartens sozusagen bis zum Schluss nicht gelöst wurde. *Winterl* machte die Mediziner und Pharmaziestudenten auf Ausflügen für Studienzwecke mit den wichtigsten Heilpflanzen bekannt. Bei der Klassifikation der Pflanzen wandte er die Methode *Linné's* an. Die Basis seiner Vorlesungen bildeten ebenfalls 3 Werke von *Linné*: *Regnum vegetabile Systematis naturae Linnae*, *Ejusdem generis plantarum*, *Ejusdem plantarum species*.²³

Der chemische Lehrstuhl der medizinischen Fakultät zu Nagyszombat begann seine Arbeit in einer sehr bewegten Zeit der Entwicklungsperiode der Chemie. In der Chemie herrschte noch immer die Flogiston-Theorie, jedoch die neuen Entdeckungen, vor allem die neuen Kenntnisse über die Eigenschaften der Gase (durch *Cavendish*, *Priestley*, *Black* und *Scheele*), erschütterten die alten Anschauungen bis in die Grundmauern. Wie aus den Vorlesungen und den Dissertationen seiner Studenten zu erfahren ist, war *Winterl* in Nagyszombat noch ein Vertreter der Flogiston-Theorie. Auf Beschluss der offiziellen Behörden hatte er sich bei seinen Vorträgen an die Arbeiten von *Jacquin* und *Bergman* zu halten.²⁴ Die neue Studienordnung von 1774 lenkte die Aufmerksamkeit des Professors der Chemie auf *Boerhaave's* Werk: „*Elementa chemiae*“ sowie die Bücher von *Spielmann* und *Marherr*. Es wurde auch verordnet, die chemischen Vorträge mit Versuchen zu unterstützen. *Winterl* hat sich aber, wie aus seinen Vorträgen und den Doktorarbeiten ersichtlich ist, nicht allzusehr auf die oben erwähnten Verfasser gestützt, hat im Unterricht ein eigenes System angewandt.²⁵

Zwei der erhalten gebliebenen Manuskripte *Winterl's*, enthalten seine Vorlesungen auf der Universität. Die „*Chemia Cel. Winterli*“ steht im engsten Zusammenhang mit den Jahren von Nagyszombat.²⁶ Das Manuskript enthält

²² *Fundárek, R.*: Das 200. Jubiläum des Pharmaziestudiums in der Slowakei. — Pharm. Ztg., 114, 1621—1624 (1969).

²³ *Györy T.*: Az orvostudományi kar története. Budapest, 1936, 90.

²⁴ *Szathmáry L.*: A kémiai egyenetlek jelölése a magyar főiskolákban a XVIII. század végén és a XIX. század elején. — A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője, 9, 13—14 (1933).

²⁵ *Szőkefalvi-Nagy Z.*: *Winterl* Jakab (1732—1809), a pesti orvoskar első kémia-tanára. = Comm. Hist. Artis Med. 12. (1960), 89.

²⁶ Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, sign. Orvostudomány 4-rét, 7. szám.

die Vorträge für Medizin- und Pharmaziestudenten. Es steht noch unter dem Einfluss der Flogiston-Theorie und behandelt die Chemie, die Elemente, die Salze, die chemischen Mittel, Lösemittel und die Affinität.

Gemäss *Winterl* setzt sich die Chemie aus drei Teilen zusammen: 1. Der theoretische Teil behandelt diejenigen Wirkstoffe und Mittel, mit deren Hilfe die Stoffe zersetzt werden können. 2. der praktische Teil: mit den angewandten Mitteln zerfallen die Stoffe in ihre Bestandteile, 3. angewandte Chemie: die bekannten chemischen Elemente werden zum Nutzen der Menschheit angewandt. Im übrigen Teil seiner Vorträge befasst sich *Winterl* mit der theoretischen Chemie, des Näheren mit den chemischen Wirkstoffen und Lösemitteln. Er erwähnt berühmte Chemiker seines Zeitalters, auf dessen Werke er sich bei seinen Vorträgen stützte. Er beruft sich auf *Gellert's* Werk: „Anfangsgründe der metallurgischen Chymie“, welches auch die Grundlage zu *Jacquin's* Vorträgen in *Selmebánya* bildete. Auch *Boerhaave* und andere werden von *Winterl* genannt.

Das andere Manuskript, das von *Winterl's* Vorlesungen erhalten geblieben ist: „*Winterli Compendium Pharmaciae*“, ist zwar nach der Übersiedlung der Universität nach Buda entstanden, ist aber trotzdem erwähnenswert, da hierin die Grundlagen der pharmazeutischen Chemie niedergelegt sind.²⁷ *Winterl* hält die Pharmazie für eine Kunst, die sich in der Zubereitung der einfachen und zusammengesetzten Arzneimittel offenbart, die Chemie wiederum als eine Kunst, die sich mit den Elementen, deren Analyse und Verbindung befasst. Diese Vorlesungen *Winterl's*, deren Manuskript aus dem Jahre 1785 stammt, deuten darauf, dass er auch noch zu jener Zeit ein Anhänger der Flogiston-Theorie war.

Ein genaues Bild über die Arbeit des Lehrstuhles für Chemie bieten die medizinischen Doktorarbeiten dieses Gebietes. Ihrem Thema gemäss dürften sie in 3 Gruppen geteilt werden: 1. pharmazeutische Chemie — ein Werk von *Mauritius Faby*, 2. theoretische Chemie — Dissertation von *Jakab Reineggs* und *Péter Madács*, und 3. Analyse der Heilquellen — Dissertation von *István Pillmann* und *István Gömör*. Wir möchten darauf hinweisen, dass die Doktorarbeit von *I. G. Kaim*: „*De metallis dubiis*“ in mehreren Lexiker und Bibliographien fälschlicherweise zu den Arbeiten *Winterl's* gereiht wird.

Die Dissertation von *Mauritius Faby*: „*Systematis artis pharmaceuticae*“ gibt einen Überblick über das Lehrsystem der Pharmazie und pharmazeutischen Chemie auf der Universität zu Nagyszombat.²⁸ Zwar kann nicht geleugnet werden, dass der Verfasser in seinem Werk auch seine eigene Meinung zum Ausdruck brachte, hat doch offensichtlich der leitende Professor des Lehrstuhles, *Winterl*, einen grossen Einfluss auf ihn ausgeübt. *M. Faby* definiert

²⁷ Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, sign. Orvostudomány 4-rét, 10. sz.

²⁸ *Faby, M.*: *Systematis artis pharmaceuticae in publ. caes. reg. Universitatis Tyrnaviensis laboratorio quotannis experimentis demonstrandi Pars I. et II.*, Tyrnaviae 1772.

die Pharmazie ähnlich wie Prof. *Winterl* und teilt das Fachgebiet in folgenden Gruppen: 1. mechanische und chemische Operationen — Operationes, 2. zusammengesetzte Präparate, vor allem chemische Verbindungen — Productoria, 3. Bewertung und Analyse der natürlichen und künstlichen Medikamente — Dijudicatoria und 4. die Lagerung der Medikamente und die Aufrechterhaltung ihrer Wirkung — Conservatoria. *Faby* widmete den ersten Teil seiner Doktorarbeit den mechanischen und chemischen Prozessen, den zweiten der Herstellung und Wirkungsweise der chemischen Verbindungen.

Jakab Reineggs' Doktorarbeit über: „Systematis chemici ...“²⁹ stammt aus dem Gebiete der theoretischen Chemie, in seiner Einleitung reiht der Verfasser dieselbe trotzdem zum Themenkreis der Arzneimittel-Chemie. Wir können behaupten, dass die Arbeit *Reineggs'* ein Zeugnis über gründliche theoretische und praktische Kenntnisse ablegt, nicht nur auf dem Gebiete der Chemie, sondern auch in anderen Zweigen der Naturwissenschaften.

Die Dissertation gliedert sich in 3 Kapitel: Einleitung, natürliche Chemie und theoretisch-praktische Chemie. Die Einleitung behandelt die Frage der Materie und der Kraft. In dem Abschnitt über natürliche Chemie beschreibt *Reineggs* die Klassifizierung der Stoffe nach ihrer chemischen Zusammensetzung. Auch der schwedische Chemiker *Cronstedt*³⁰ bediente sich einer ähnlichen Methode in der Klassifizierung der Stoffe. Am umfangreichsten ist der der theoretischen und praktischen Chemie gewidmete Teil. *Reineggs* behandelt die Probleme der theoretischen Chemie in 7 Abschnitten. Er befasst sich ausführlich mit der Wirkung der Wärme auf chemische Prozesse.

Im Jahre 1774 erschien die Doktorarbeit von *Péter Madács*: „Theoria affinitatum chemicarum“.³¹ Aus dieser Dissertation erfahren wir, dass *Madács* nicht nur über genaue Kenntnisse der Anschauungen seiner Zeitgenossen über die Affinität verfügte, sondern er brachte in diesem Problemenkreis sowohl seine eigenen Erfahrungen als auch jene seines Professors zur Geltung. Er betrachtet die Affinität als eine Kraft, die die Einheit der Stoffe sichert. Er beschreibt die von Prof. *Winterl* durchgeführten Versuche mit den sog. fraglichen Elementen: dem Arsen, Kobalt und Nickel. Diese Versuche erwähnt auch I. G. Kaim in seiner Doktorarbeit.

Winterl befasste sich als Professor der medizinischen Fakultät zu Nagyszombat auch mit der Analyse der Heilquellen. Auf Bitte der Stadt Bazin analysierte er die Heilquellen in der Umgebung der Stadt. Seine Methode wurde in 1781 von seinem Schüler *József Oesterreicher Manes* veröffentlicht.³²

Unter Leitung *Winterls* wurden auf der Universität zu Nagyszombat 2

²⁹ *Reineggs, J.*: Systematis chemici ex demonstrationibus Tyrnaviensis pars naturalis et experimentalis theoretica ..., Tyrnaviae 1773.

³⁰ *Szőkefalvi-Nagy Z.*: Adatok a hazai kémiai tanszékek történetéhez, I., *Winterl Jakab.* = Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei, Eger, 1960. 416.

³¹ *Madács, P.*: Theoria affinitatum chemicarum ..., Anno 1774 ..., Typis Tyrnaviensibus.

³² *Oesterreicher Manes, J.*: Methodus analyseos aquarum mineralium. Analyses cum tabula principiorum fixorum pro aquis, Budae et Viennae 1781.

Doktorarbeiten aus dem Themenkreis der Mineralwasser-Analyse ausgearbeitet. *István Pillmann* veröffentlichte in 1774 seine Arbeit: „De aquarum martialium efficacitá“, die sich mit der Heilwirkung der eisenhaltigen Mineralwasser befasst. Die Dissertation von *István Gömöry* vom Jahre 1777: „De aqua minerali stoteria sancti Ladislaiensi“ beschreibt die Heilquellen des Komitates Veszprém und deren Analyse.

Die aufgezählten Doktorarbeiten legen ein Zeugnis vom hohen Niveau des Lehrstuhles für Chemie von Prof. *Winterl* ab. Wir können feststellen, dass die Apotheker, die die chemischen Vorlesungen besuchten und an den Übungen teilnahmen, eine den Forderungen der Zeit entsprechende Ausbildung erhielten.

Schliesslich müssen wir noch ein Wort über den Unterricht in *Materia medica* sagen. Der Professor der Biologie und Arzneimittelkunde *Ignác Ádám Prandt* ist in 1739 in Pétervárad geboren. Er studierte in Wien und wurde daselbst in Jahre 1768 zum Doktor promoviert. Im selben Jahr erschien auch seine Dissertation mit dem Titel: „De vesicantibus“. Andere seiner Arbeiten erschienen nicht im Druck. Auf der Universität von Wien war er ein Schüler von Prof. *Crantz* und hier erwarb er die Fähigkeiten zur Ausführung seiner Aufgaben in Nagyszombat.³³

Wie aus seinem an den Statthalterrat gerichteten Bericht ersichtlich ist, hielt er sich in seinen Vorlesungen an das Werk von Prof. *Crantz*³⁴ und ergänzte sein Wissen auch mit der neuesten Literatur. Ausser dem Werk *Crantz's* waren noch die Bücher von *R. A. Vogel*: „*Historia materia medica*“ und von *J. F. Cartheuser*: „*Pharmacologia theoretica*“, sowie von *H. D. Gaubius*: „*Libellus de methodo concinandi formulas medicamentorum*“ obligatorisch.³⁵ Für die Apotheker war das Buch *Vogels* „*Historia materia medica*“ von Wichtigkeit, welches einen Überblick über Arzneimittel aus der Pflanzen-, Tierwelt und der Mineralien gibt. *Cartheusers* Werk gab dem Pharmaziestudenten ein zuverlässiges Bild über die zusammengesetzten Arzneimittel-Präparate. Das aus 3 Bänden bestehende Werk von *Crantz* und das Buch von *Gaubius* war vor allem für die Medizinstudenten in Nutzen, da beide auch die therapeutische Wirkung der einzelnen Medikamente aufzählte.

Die Ausbildung der Apotheker, die auf der medizinischen Fakultät zu Nagyszombat ihren Anfang nahm, überrascht uns — obwohl sie auch mit Schwierigkeiten verbunden war — mit ihrem hohen Niveau. Sie blieb in Nichts hinter dem zeitgemässen Unterricht der Wiener Universität zurück und dies ist umso lobenswerter, da dies unter viel ungünstigeren Umständen, im Rahmen eines in Entwicklung begriffenen, sich neu organisierenden Lehrinstitutes vor sich ging. Mit Recht können wir dessen stolz sein und die erzielten Erfolge zu unseren fortschrittlichen Traditionen zählen.

³³ *Högyes E.* : Emlékkönyv a budapesti királyi magyar tudományegyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Budapest, 1896, 136.

³⁴ *Crantz, H. J. N.* : *Materiae medicae et chirurgicae iuxta systema naturae digestas*, editio secunda, Viennae 1779.

³⁵ *Győry T.* : Az orvostudományi kar története, 91. *Lipták* ibid. 363—367. Das Werk von *Gaubius* wurde erst ab 1788 als Lehrbuch verwendet.

Összefoglalás

A nagyszombati egyetem 200 éve megalakult orvostudományi karának nagy jelentősége volt mind Magyarország, mind azon belül a mai Szlovákia gyógyszerészképzésében. Az orvosi kar keretében már 1770-ben megindult egy háromhónapos képzés, amely 1775-től egyévesre növekedett. Előtte — egészen az egészségügy általános helyzetét szabályozó Generale normativum in re sanitatis 1770. január 2-i megjelenéséig — a szomszédos országokhoz hasonlóan Magyarországon is céhszerű keretek között folyt a gyógyszerészek képzése, bár a gyógyszerészek alacsony számuk miatt nem tömörültek céhekbe. Az orvosi magániskolákban (Moller Károly Ottóé, Fischer Dániel) jelentős gyakorlati gyógyszerész ismereteket sajátítottak el a tanulók, Perltzi János Dániel 1741-es tervzetében pedig a kémia és botanika tanszéke mellett a gyógyszerészeti tanszék is szerepelt.

A nagyszombati egyetem orvosi karának professzorai közül a physiologia és pharmacologia tanárának, Prandt Ádám Ignácnak és mindenekelőtt a kémia és botanika tanárának, Winterl Jakab Józsefnek voltak nagy érdemei a gyógyszerészképzés kialakítása terén. Winterl a botanika oktatásában (a nagyszombati korszakban mindvégig megoldatlan maradt a botanikus kert ügye) éppúgy, mint a kémiában (a korban uralkodó flogiszton-elméletet éppen akkoriban rendítették meg a gázok tulajdonságait felfedő nézetek) nagy nehézségekkel küzdött. Előadásainak fennmaradt két kézírata és növendékeinek disszertációi azt bizonyítják, hogy ő maga még megmaradt a flogiszton-elmélet mellett. Egyik kézírata, amely ugyan már az egyetem Budára költözése után keletkezett, azért jelentős számunkra, mert benne a gyógyszervegyészet alapjait találhatjuk meg (Winterli Compendium Pharmaciae). Igazán alapos képet a kémiai tanszék munkájáról a kémiai tárgyú orvosdoktori disszertációk nyújtanak. A gyógyszervegyészet köréből Maritius Faby, az elméleti kémia tárgyköréből Reineggs Jakab és Madács Péter, a gyógyvizek elemzéséről pedig Pillmann István és Gömör István írt.

Az élettan és gyógyszerteran tanára, Prandt Ádám Ignác előadásait az előírt tankönyvek (Vogel, Cartheuser, Crantz és Gaubius művei) alapján tartotta.

A nagyszombati orvosi karon megkezdődött gyógyszerészképzés bár nem volt minden előzmény nélküli, mégis meglep magasan színvonalával. A bécsi egyetemen azidőben folyó oktatástól semmiben sem maradt el. Ez annál feltűnőbb, mivel sokkal mostohább körülmények között, egy alakulóban levő, állandóan szerveződő új tanintézet falai között jött létre. Méltán lehetünk rá büszkék, eredményeit haladó hagyományaink között tartjuk számon.

A MAGYARORSZÁGI ORVOSOK SZAKMAI TÁJÉKOZÓDÁSI FORRÁSAI A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN*

SZÉKELY SÁNDOR

Az idő múlásával az egyszer megszerzett ismeretanyag feledésbe is merül, el is avul. Manapság — elsősorban a műszaki értelmiség vonatkozásában — több vizsgálatot is végeztek a szakmai ismeretek elavulásának időmeghatározása céljából. Ezek a vizsgálatok nem is túlságosan hosszú időt jelölnek meg, 10—15 évet, amely idő alatt például a mérnökök szakismereteinek oly nagy része avul el, hogy ha időközben nem tájékozódnak szakmájuk újabb eredményeiről, ha nem tartanak lépést tudományáguk fejlődésével — „lemaradnak a versenyben”. Az orvosok vonatkozásában ilyen vizsgálatokat tudomásunk szerint nem végeztek, és úgy véljük, elég nehéz volna megállapítani azt az időt, amelynek elteltével az orvos is „lemarad a versenyben”. Az azonban bizonyos, hogy az orvosoknak is szükségük van arra, hogy folyamatosan tájékozódjanak szakmájuk új ismereteiről, az új eredményekről — és ezt minden lelkiismeretes orvos az adott lehetőségekkel élve meg is teszi. A lehetőségeket a szakmai tájékozódási források jelentik.

A tájékozódás forrásai — történelmi kialakulások sorrendjében — a következők:

1. A személyes kapcsolatok, beleértve a levelezést, az üzenetváltást.
2. A monográfiák (könyvek), amelyek ismeretközli forrásjelentősége a könyvnyomtatás felfedezése után ugrásszerűen megnőtt; tulajdonképpen a könyvnyomtatás felfedezése után vált közkinccsé az az ismeretanyag, amelyet az orvostudomány az ezt megelőző másfél évezredben összegyűjtött.
3. A periodikák — és elsősorban a folyóiratok —, amelyeknek a jelentősége a XIX. század első felében kezd nagymértékben kibontakozni és amelyek a XX. század fordulóján már a legfontosabb tájékoztatási forrást jelentik.
4. Az ún. nem publikált irodalom (pl. kutatási jelentések, tanulmányutakról szóló jelentések), amely manapság válik egyre fontosabbá — természetesen az orvosoknak csupán szűk köre részére.

A felsorolt tájékozódási források közül mai is, a XIX. század első felében is

* Előadás formájában elhangzott a nagyszombati egyetem orvostudományi kara 200. éves évfordulójának tiszteletére 1969. november 11-én, a Magyar Orvostörténelmi Társaság által a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetemen rendezett tudományos ülésen.

a másodiknak és a harmadiknak — vagyis a nyomtatásban megjelent szakirodalomnak — van a legnagyobb szerepe, mert ezek révén biztosítható az adott lehetőségeknek megfelelően a folyamatos szakmai tájékozódás, amely a továbbképzésnek legfontosabb mozzanata.

Annak megállapítása, hogy az orvosok mennyire veszik igénybe a tájékozódás, a továbbképzés forrásait, ma is igen nehéz, de nem lehetetlen. A könyvtári statisztikák, az olvasási és kölcsönzési forgalom elemzése, valamint az orvosok kisebb-nagyobb csoportjaival kapcsolatban végzett szociológiai vizsgálatok (amelyek ebben a vonatkozásban a szabad idő felhasználását, az olvasási szokásokat, a továbbképzésre fordított időt, valamint a tájékozódási források igénybevételét vizsgálják) adhatnak erről tájékoztatást. Az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ munkatársai végeztek is ilyen vizsgálatokat.

Egy többé-kevésbé régmúlt időszakkal kapcsolatban azonban ilyen vizsgálatokat nem lehet végezni. A XIX. század első feléből nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek ebből a szempontból használhatók volnának. Az orvosok szakmai tájékozódásának alapja a XIX. században elsősorban a magánkönyvtárak voltak, a rendelkezésre álló szórványos adatokból nem lehet általános következtetést levonni. Ami a nyilvános könyvtárakat illeti: a XIX. század első felében az egyetemeken már működtek szakkönyvtárak, a hazai könyvtárak azonban nem vezettek forgalmi statisztikát, így nem lehet megállapítani azt, hogy az orvosok közül kik, hányan és mit olvastak vagy kölcsönöztek a könyvtárakból. Még kevésbé lehetséges az orvosok egyéni vagy kollektív olvasási szokásaira vonatkozó szociográfiai vizsgálatot végezni.

Így tehát, amikor a magyarországi orvosok 100—150 évvel ezelőtti szakmai tájékozódásának kérdését vizsgáljuk, csak a lehetőségekre térhetünk ki. Az egyetemi könyvtárakban (a budapesti egyetem és a budapesti egyetem orvosi karának könyvtára) annakidején meglévő szakirodalmi állomány, valamint a XIX. század első felében Magyarországon megjelent orvosi monográfiák és periodikák bibliográfiai adatainak elemzéséből lehet csupán következtetést levonni a szakmai tájékozódás *lehetőségére*, az említett, rendelkezésre álló források alapján.

AZ ORVOSKARI KÖNYVTÁR

Mindenekelőtt néhány szót a budapesti egyetem orvoskari könyvtáráról, amely a XIX. század első felében a legnagyobb hazai orvosi szakkönyvtár volt — csakúgy, mint ma —, hiszen akkoriban, de még jóval később is, ezenkívül csak egyes orvosoknak voltak jelentősebb magánkönyvtáraik.

Győry Tibor „Az orvostudományi kar története” c. munkájából az tűnik ki, hogy az orvoskari könyvtár kezdetben tulajdonképpen *Schordann Zsigmond* magánkönyvtára volt, amely a lakásán volt. (*Schordann Zsigmondot* 1820-ban nevezték ki az elméleti orvostan tanárává, 1822-ben az élettan tanárává. Mint *Magyary-Kossa Gyula* egykorú dokumentumok alapján megállapítja, *Schordann* rendkívül ideges, neuraszténias, hipochonder természetű ember volt. A lakásán levő könyvtárat aligha vehették sokan igénybe.) Az 1848. évi tanul-

mányi reform tervezete a könyvtárra vonatkozóan azt javasolja, hogy „Az orvoskari könyvtárt, mely részint alapítványok, részint szigorlati pénzfölöslegek útján keletkezett, Schordann professor lakásából az egyetemi épületbe kell szállítani s eddigi fenntartásának és bővítésének költségeit a tanulmányi pénztárból [kell] nevezetnek megtéríteni.” A könyvtár az 50-es években költözött a Hatvani utcai épületbe, és állománya 1860-ban 5300 kötetet tett ki. (Ugyanakkor a budapesti egyetem könyvtárának az állománya több mint 98 000 kötet volt.) A 60-as évektől az orvoskari könyvtár gyorsan gyarapodott és állománya a 80-as években már 20 000 kötetre rúgott. A könyvtár többször átköltözött, 1886-ban került a jelenlegi helyére.

Az orvoskari könyvtár a XIX. század első felében aligha lehetett — Schordann lakásán — nyilvános jellegű. Állományáról bizonyos tájékoztatást ad az első könyvkatalógus, amely Semmelweis Ignác műve. Semmelweis 1861-től volt a kari könyvtár könyvtárosa, az általa készített katalógus („A M. K. Tudomány-Egyetem orvostanárkari könyvtár jegyzéke. Pest, 1863. december végéig.”) természetesen az 1851—1863 között beszerzett anyagot is tartalmazza. (Érdemes megemlíteni, hogy a könyvtárosnak járó nem is csekély, évi 200 forint díjazást Semmelweis a könyvtár gyarapítására fordította.)

Semmelweis katalógusa két részben dolgozza fel a könyvtár állományát. Az első részben (1—156. old.) szerzői betűrendben sorolja fel az állományt, a második rész (1—176. old.) tudományszakok szerint osztályozza a könyveket. A műveket rövidített címleírással közli (a közölt bibliográfiai adatok: a szerző neve, a mű címe, valamint a raktári szám), így nem állapítható meg az egyes művek kiadásának éve. Érdekes a második kötetben levő szakmai beosztás, amely lényegében tájékoztat az orvostudomány szakosodásának állásáról a XIX. század közepén. E szakbeosztás szerint a könyveket a következő csoportokba osztotta Semmelweis (zárójelben szerepel, hogy az adott szakterület állományának felsorolása hány oldalt tesz ki a bibliográfiában — ez tájékoztatást ad a könyvek szakmai mennyiségéről):

- I. Anatómia (12 oldal)
- II. Kórbonctan — Kórszövettan (3 oldal)
- III. Élettan (20 oldal)
- IV. Kór- és Gyógytan (61 oldal)
- V. Gyógytan-méregtan (7 oldal)
- VI. Állatorvostan, elmekórok és a gyógytan története (7 oldal)
- VII. Sebészet (8 oldal)
- VIII. Szemészet (1 és negyed oldal)
- IX. Szülészet (14 oldal)
- X. Növénytan (21 oldal)
- XI. Természettudomány, Vegy- és természettan (19 oldal).

Semmelweis — más helyen — megadta a könyvtárba járó külföldi folyóiratok számát és nyelvét is. Ezek szerint 1864-ben a könyvtárba 137 féle külföldi folyóirat járt, közülük 103 német, 24 francia, 7 angol és 3 olasz nyelvű volt. A folyóirat-állomány ekkor 2661 kötetet tett ki.

A szakmai tájékozódás lehetőségéről a könyvtár állománya tájékoztatást ad, mert ámbár az orvosok széles köre (amely becslésünk szerint az egész fél évszázadban aligha volt ezernél több*) a könyvtárat nem használhatta, de a könyvtárban meglévő munkákat, monográfiákat és folyóiratokat bárki beszerezhetette. (Az országban előfizethető külföldi folyóiratokról „Preistarif der Zeitungen und Journalen der Kaiserlichen-Königlichen Postamt” címmel évente jegyzéket adtak ki, a folyóiratokat a postánál lehetett megrendelni.)

A FOLYÓIRATOK ÉS A KÖNYVEK

A folyóiratok választékának megállapítása céljából elemeztük a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának, valamint az ELTE Központi Könyvtárának állományát. A SOTE könyvtárának állományában jelenleg 70 olyan folyóirat van, amelyek a XIX. század első felében jelentek meg. Közülük 55 német nyelvű, 20 francia nyelvű, 2 angol és 1 olasz nyelvű — továbbá az Orvosi Tár és a Tudományos Gyűjtemény c. két magyar periodika. Ez az állomány tehát jóval kevesebb, alig több a felénél annak, mint amit *Semmelweis* 1864-ben számszerűen megad. Ezenkívül: a könyvtárban található XIX. század első feléből származó folyóiratállomány egy részét az ELTE könyvtára adta át 1949 után, amikor az orvostudományi kar önálló egyetemmé alakult. Az ELTE könyvtárában jelenleg 47 olyan orvosi periodika van, amelyek a XIX. század első felében jelentek meg, közülük 8 olyan, amelyből egy példány a SOTE könyvtárában is megvan. Ezt levonva a 47-ből, a két könyvtárban összesen 109 orvosi (és határterületi) folyóirat van a XIX. század első feléből. Az ELTE könyvtárában 37 német nyelvű (közülük 7 megvan a SOTE könyvtárában is), 4 francia, 3 angol, 1 olasz nyelvű folyóirat van, ezenkívül megvan itt a Magyar Orvos-Sebészi és Természettudományi Évkönyvek is.

A *Semmelweis* által megadott 137 féle és a ma megtalálható összesen 109 féle folyóirat között a számszerű különbség még mindig elég nagy, és ennek a különbségnek több oka van. Nyilvánvaló, hogy 1850 után a folyóirat-választékot bővítették, hiszen 1850—1864 között (*Semmelweis* adatai 1864-re vonatkoznak) már jóval több folyóirat jelent meg, mint a század első felében. A különbség másik lehetséges oka az, hogy mai felmérésünk alkalmával nem vettük fel az egyes folyóiratok ún. szórványszámait. Lehetséges, hogy *Semmelweis* ezeket a folyóirat-féleségeket a jegyzékébe felvette, de az is lehetséges, hogy az idők során e folyóiratokból elkallódtak egyes számok és a folyóirat így vált szórvánnyá.

Visszatérve a mai állomány XIX. század első felében megjelent részére, a folyóiratok megjelenésének ideje érdekes képet mutat: a periodikák jelentős része vagy efemer jellegű volt és csak elég rövid ideig jelent meg, vagy nem

* 1770—1800 között 242 orvost avattak a budapesti egyetemen, 1801—1820 között 203-at, 1821—1830 között 120-at, 1831—1840 között 442-t és 1841—1850 között 306-ot. Ezenkívül 1850-ig 152 sebészdoktort is avattak, akiknek egy része azonos volt az orvosdoktorokkal. — Hőgyes adataiból.

járatták őket hosszabb ideig. Az állományelemzésből kitűnik, hogy a SOTE könyvtárában levő 70 érintett folyóirat közül 22 az olyan, amely 20 évnél tovább járt a könyvtárba folyamatosan. Ugyancsak 22 olyan folyóirat van, amely 1—5 évig járt. 16 folyóirat 6—10 évig, 11 folyóirat 11—15 évig és 8 folyóirat 16—20 évig járt.

Köztudomású, hogy a hazai folyóiratok is efemer jellegűek voltak a XIX. század első felében. A század legelején megjelent első hazai orvosi jellegű folyóiratból, az Orvosi és Gazdasági Tudósítások-ból csak két szám jelent meg, ez a folyóirat nincs is meg a könyvtárban. Majd 30 évnyi szünet után jelent meg 1831-ben az Orvosi Tár, amely 1833-ban anyagi okokból megszűnt és csak 1838-ban indult meg újra. A Magyar Orvos-Sebészeti és Természettudományi Évkönyv 1844-ben indult meg, de két év múlva meg is szűnt. A Tudományos Gyűjtemény 1817—1829 között jelent meg.

Ami a folyóiratok összeválogatását illeti: az jól tükrözi a kor orvostudományát. A számos általános orvosi folyóiraton kívül beszerezték az egyes szakterületek folyóiratait (sebészet, élettan, anatómia stb.) is, sőt több repertórium van közöttük, amelyek átfogó tájékoztatást nyújtanak az orvostudomány területeiről. (Például 1832—1836 között megjelent Allgemeines Repertorium der gesamten deutschen medizinisch-chirurgische Journalistik, vagy az 1841—1844 között megjelent Repertorium für die gesamte Medizin.) Az orvostudományi dokumentáció és tájékoztatás szempontjából érdekes megjegyezni, hogy ezek a repertóriumok általában nem éltek tovább 4—5 évnél, de mindig volt egy újabb kísérlet, amely felváltotta a régebbit, az elhaltat. (A század második felében azután megindultak a Zentralblattok, amelyek már folyamatos és élő tájékoztatást nyújtottak és nyújtanak napjainkig.)

A SOTE könyvtárának állományában megtalálhatók a korszak fontosabb — elsősorban természetesen a német nyelvű — szakmunkái, monográfiái. Az orvosok tájékozódási forrásai szempontjából természetesen a külföldi könyvek igen fontosak, de ugyancsak érdekes az, hogy a XIX. század első felében hány monográfia jelent meg Magyarországon. Ez utóbbiról Győry Tibor „Magyarország orvosi bibliographiája, 1472—1899” c. munkájából szerezhetünk tudomást.

Csak a klinikai szakterületeket vizsgálva megállapítható, hogy a fél évszázad folyamán 65 kisebb-nagyobb monográfia jelent meg hazánkban, nem számítva a bábakönyveket, a himlőről és a himlőoltásról írt rövid kiadványokat, az orvosdoktori disszertációkat, a kolera-jelentéseket és a kozmetikai kérdésekkel foglalkozó — elsősorban a laikus közönségnek szóló — írásokat. A doktori disszertációk egyébként volumenükben sokat jelentettek, hiszen minden doctorandusnak disszertációt kellett készítenie. A SOTE könyvtárában az 1770—1848 közötti időből több mint 800 disszertáció található. Nagy, de érdekes munkát jelenthetne e disszertációk értékelése kapcsán megállapítani: milyen helyet foglaltak el, mi volt a jelentőségük korukban az orvosok tájékoztatása, szakmai ismereteik bővítése szempontjából? (A XIX. század első felében megjelent 65 monográfia közül egyébként 19 külföldi szerző művének fordítása volt.)

Mai szemmel nézve ez a könyvkiadási volumen természetesen elenyészően kicsinynek, kevésnek tűnik. Egyébként negyedszázados bontásban lényegében

egyformák az arányok; 1800—1825 között 31, 1826—1850 között 34 monográfia jelent meg. Hazánkban az orvosi könyvkiadás a múlt század első felében még igen fejletlen volt. Általánosságban talán meg lehet kockáztatni azt a megállapítást, hogy a hazai szakirodalom mintegy 20—30 év késéssel követte a nyugati szakirodalmat ekkor. Ma ez szinte riasztóan hangzik, de másfél évszázaddal ezelőtt egészen más volt a helyzet. Az orvostudomány egy-egy új eredményének az elterjedéséhez a nyugati országokban is évtizedekre volt szükség a múlt század elején. Magyarország akkori, általában elmaradott helyzetét tükrözi az orvosi szakirodalom késése is. Ennek azonban egyáltalán nem volt olyan jelentősége, mint amilyennek az manapság, első rátekintésre tűnik. Ugyanis az értelmiség és a szakirodalom nyelve a XIX. század első felében hazánkban elsősorban a német volt. A latint már kiszorította a német nyelv, a magyar nyelvújítás pedig még nem bontakozott ki. Így az orvosok szakirodalmi tájékozódásának forrását a német nyelvű irodalom jelentette lényegében, ebben pedig — mint láttuk — nem volt hiány.

Kielégíthetőknek tekinthetők-e a magyarországi orvosok rendelkezésére álló szakmai tájékoztatási források a vizsgált időszakban? Erre a kérdésre igennel lehet válaszolni: a külföldi szakirodalom — mert a XIX. század első felében hazánkban ez jelentette lényegében a forrásokat — és elsősorban a német nyelvű szakirodalom szabadon, a megfelelő mennyiségben és minőségben kerülhetett az országba. Az a tény, hogy az orvoskari könyvtárban ez a szakirodalom rendelkezésre állt, azt jelenti, hogy bárki, bármelyik orvos beszerezhetette magának. A lehetőség tehát adva volt. A kérdés — amelyre aligha lehet valaha is válaszolni — csak az, hogy mennyire éltek is ezzel a lehetőséggel?

I R O D A L O M

- Batári Gy.*: Régi magyar orvosi folyóiratok. — Orvosi Hetilap, 1968., 1439—1444.
Batári Gy.: Semmelweis Ignác — a könyvtáros. — Könyvtáros, 1969., 671—672.
Győry T.: Az orvostudományi kar története. Budapest, 1935.
Hőgyes E.: Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Orvosi Karának Múltjáról és Jelenéről. Budapest, 1896.
Magyar-Kossa Gy.: Magyar Orvosi Emlékek. I. kötet. Budapest, 1929.
Székely S.: Az orvostudományi tájékoztatásügy hazai perspektívái. — A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve. Budapest, 1969. 177—183.
 A M. K. Tudomány-Egyetem orvostanári könyvtár jegyzéke. Pest, 1863. december végéig. Pest, 1864.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Unter den Quellen der Fachorientierung hatten in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts — gleichsam wie heute — die Monographien und die periodischen Zeitschriften die grösste Bedeutung. Über den Umstand, ob und inwieweit diese Quellen zur Verfügung standen, gibt auch heute der Bestand der Zentralen Bibliothek der Semmelweis Medizinwissenschaftlichen Universität und der Loránd Eötvös-Uni-

versität eine Auskunft. Anhand der Bestandanalyse ist es feststellbar, dass in der untersuchten Epoche in diesen Bibliotheken 109 verschiedene Zeitschriften vorhanden war, wovon 85 deutschsprachige. Ungarischer Periodika gab es nur 3. Der Buchbestand beinhaltet die wichtigsten Monographien dieser Epoche, dabei überwogen auch da die deutschsprachigen Bücher. In der Mitte des Jahrhunderts hatte die Bibliothek der Medizinischen Fakultät ungefähr 3000 Bände an Büchern und 2000 Bände an Periodika.

Die einheimische Fachliteratur war in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts sowohl auf dem Gebiet der Zeitschriftenedition, wie auch auf jenem der Ausgabe von Büchern sehr zurückgeblieben. Da aber zu jener Zeit in Ungarn die ärztliche Fachsprache die deutsche war und im Wege der Einfuhr von deutscher Fachliteratur kein Hindernis stand — man konnte die Zeitschriften am Postwege abonnieren —, standen die Quellen der Orientierung für die ungarischen Aerzte offen. Das Einströmen der Fachliteratur war so wie gut gesichert — dies wird durch den Bestand der Bibliothek bezeugt.

Auf die Frage jedoch, im welchem Mass die Aerzte in Ungarn die Möglichkeiten der Fachorientierung ausnützten, wird man kaum je zuverlässig beantworten können, denn es stehen auf nationaler Ebene weder Bibliothek-Statistiken, noch Ausweise von Zeitschriftbestellungen, bzw. Bücherkäufen zur Verfügung.

SZLOVÁKIAI SZÁRMAZÁSÚ*
ORVOSTANHALLGATÓK
A BUDAI ÉS PESTI EGYETEMEN**
1777—1848

MÁRIA BOKESOVÁ-UHEROVÁ

A nagyszombati egyetem Budára költözésének (1777) — nem sokkal az orvostudományi kar alapítása után — messzemenő következményei voltak a mai Szlovákiát képező területek orvosképzésének és orvostudományi kutatásainak fejlődésére. Ha szem előtt tartjuk, hogy e területeken az orvosi magániskolák és néhány kiváló egyén tevékenysége már az orvostudományi kar alapítása előtt megvetette az orvosképzés alapjait, meg kell állapítanunk, hogy az 1777 utáni korszak visszaesést jelentett.

Szentiványi Márton nagyszombati egyetemi tanár *Miscelanea*¹ című többkötetes gyűjteményes munkájának nem egy darabját szentelte például orvostudományi és egészségügyi problémáknak. Innen származott és részben itt is működött *Fischer Dániel*, *Moller Károly Ottó* és *Perlitz János Dániel*, az orvostörténet kiemelkedő egyéniségei, akik elméleti és gyakorlati orvosi oktatást nyújtottak a magántanulóknak, sőt megkísérelték az orvostudományi kutatás

* A szerző elsősorban nem a nemzetiséget, hanem a területet jelöli meg a származás fő tényezőjének. Ennek megfelelően a fenti cím alatt azokkal a magyar, német és szlovák anyanyelvű professzorokkal és hallgatókkal foglalkozik, akik a mai Szlovákia területéről származtak. Így a szerző kutatási irányát a Csehszlovák Köztársaság keretében kialakult területi összetartozás alapján vetíti vissza a tárgyalt korba. Noha a magyar történetírás gyakorlatában csak az adott korban önálló szerepet játszó és közjogilag megkülönböztetett országrészek (Erdély, Horvát-Szlavonország) elkülönült vizsgálata szokásos, jelen esetben mégis helyt adunk a jeles szlovák kutató dolgozatának. A szlovák történetírásban kialakult gyakorlatnak megfelelően készült tanulmány közlésével is a szomszéd népek tudományos együttműködését és egymás sajátos szempontjainak tiszteletben tartását szolgáljuk. (A szerk.)

** Előadás formájában elhangzott a nagyszombati egyetem orvostudományi kara 200. éves évfordulójának tiszteletére 1969. november 11-én, a Magyar Orvostörténelmi Társaság által a budapesti Szeemmelweis Orvostudományi Egyetemen rendezett tudományos ülésen.

¹ *Szentiványi Márton* munkájának teljes címe: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscelanea. I—III. Tyrnaviae, 1689—1702. L. erre nézve Bokessová-Uherová Mária* cikkét is: *Biologická problematika v prácach Martina Szentiványiho* (1633—1705), profesora na trnavskej univerzite. — *Biológia*, 1966. 553.

megszervezését is szakegyesületek révén.² Az egyesületek célja az lett volna, hogy alkalmat nyújtsanak a szakszerű kutatásokhoz és az eredmények publikálásához. Bizonyítja az orvostudomány és közegészségügy iránti érdeklődést, hogy e területeken a 17—18. században megnövekedett a szakirodalom. Tanúsítja az is, hogy orvosok és egyéb szakemberek (pl. gyógyszerészek) már ebben a korszakban is élénken részt vettek a magyarországi orvosi és közegészségügyi kutatásokban.³

A mai Szlovákia kétszázötven éven át a királyi Magyarországnak nemcsak politikai és gazdasági, de kulturális szempontból is legjelentősebb területe volt. A központi hivatalok, az egyetem és egyéb intézmények elköltözése után jelentősége visszaszorult, miután (az országgyűlés kivételével) egyre inkább Pest és Buda lett az irodalmi, a tudományos és a politikai élet központja. Jelentőségének viszonylagos csökkenése annyival is érzékelhetőbb lett, mivel az átköltözés előtti években pezsdítette fel a szellemi életet — s nemcsak a nagyszombati egyetem közelében — a behatoló felvilágosodás.⁴

Az orvostudományi kutatások és tanulmányok szempontjából is nagy és érzékeny veszteséget jelentett az orvosi kar elköltözése. Új helyen az első években nagyon megcsappant a mai szlovákiai területekről származó hallgatók száma.⁵ Ezt természetesnek foghatjuk fel, hiszen a korabeli közlekedési viszonyok között jelentős volt a távolság, és a nagyrészt protestáns vallású hallgatóknak vonzóbbak voltak a budai, majd pesti egyetemenél toleránsabb intézetek. Minthogy ebben az időben már nem nagyon engedélyezték, illetve lehetetlenné tették a külföldi — német és egyéb nyugat-európai — egyetemek látogatását, így különösen a nyugati megyék területeiről szívesen keresték fel a hallgatók a nagytekintélyű és helyileg is közelebb fekvő Bécs orvostudományi karát vagy a padovai egyetemet,⁶ amely a korban ugyancsak osztrák egyetem volt.

A budai, majd pesti egyetem orvosi kara oly mértékben tovább fejlesztette nagyszombati évei alatt elért színvonalát, hogy — különösen a 19. század első felében — már a bécsinél színvonalasabb képzést biztosíthatott hallgatóinak.

² Fischer D. felhívása: Epistola invitatoria, id.: Györy T., Bibliographia medica Hungariae, Pestini, 1900. 200. — Ezzel a kezdeményezéssel foglalkozik Schultheisz E. Magyar orvos-természettudományi folyóirat kiadásának terve a 18-ik században. — Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. 6—7. (1957).

³ Az idevonatkozó irodalom megtalálható Szinyei J.: Magyarország természet-tudományi és matematikai könyvészete. Bp., 1878. és Györy T.: Magyarország orvosi bibliographiája 1472—1899. Bp., 1900.

⁴ Elsősorban arra a kísérletre gondolunk, midőn néhány, Hermann András és Torkos Jusztusz János köré csoportosult pozsonyi orvos Collegium medicum néven 1764-ben orvosi egyesületet akart alapítani. Ezen egyesület létezéséről és tevékenységéről az alapszabályok kéziratán kívül egyéb közelebbi adat nem maradt fenn. Erre nézve l. részletesen Duka N. tanulmányát: Prvý pokus o založení lekárského spolku v Bratislave. (Egy pozsonyi orvosi egyesület megalapításának első kísérlete). — Z dejín vied a techniky na Slovensku. 1966. 233.

⁵ Hógyes E.: Emlékkönyv a Budapesti egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Bp., 1896. 225.

⁶ Veress E.: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp., 1915. 139.

A konformitás elvét ugyan továbbra is érvényben tartotta — ez leginkább a tanulmányi rendnek és a reformoknak a bécsi egyetemhez való igazodásában nyilvánult meg —, viszont a tanszékek élén kiváló szakemberek álltak. A bécsi egyetemről ezt ekkor már távolról sem lehetett elmondani.⁷ Nagyszombatból az összes tanár együtt költözött az egyetemmel. *Schoretics Mihály*, a belgyógyászat tanára ugyan csakhamar (1786-ban) elhalálozott, s tanszéki utódja, *Trnka Vencel* is, aki Nagyszombatban még az anatómia tanára volt, alig néhány évvel élte túl, *Plenck József Jakab* pedig a sebészet és szülészeti tevékeny és sokoldalú előadója, már 1783-ban elhagyta az egyetemet, hogy a bécsi II. József alapította katonai sebészeti akadémia tanára legyen. Huzamosan működött viszont *Prandt Ádám Ignác*, aki 1817-ig élt, s az 1809-ig élő *Winterl Jakab*. Ez a tanári gárda már az alapítást követő években komoly alapokra helyezte az orvosképzést. A 19. század elején ugyancsak kiváló szakemberek, nem egy alkalommal új módszerek úttörői foglalták el méltó helyüket az egyetemen.

Jelentős szerephez jutottak a mai szlovák területek szülöttei is. Elsősorban kell megemlítenünk *Lenhossék (Linoschegg) Mihályt*, aki tanári teendői mellett 1824 és 1840 között Magyarország főorvosának hivatalát is ellátta. Az Árva megyei Alsókubinban született *Eckstein Ferenc*, a sebészet tanára, a Pozsony megyei Lévárdon pedig *Schordann Zsigmond*, akit a fiziológia elismert szakemberének tartottak. Az orvostudományi kar külön sebészképző iskolájában a nyitrai *Stulfa Péter* működött, az állatorvosin pedig az árvai származású *Brunkala Péter*. Ezen időszak egyik legismertebb és legjelentősebb botanikusa a modori (Pozsony megye) *Sadler József*, a botanikai tanszék vezetője volt.⁸

Az orvostanhallgatók vonatkozásában a már említett kezdeti visszaesés után az orvosi kar pesti korszakában ismét megnőtt a mai Szlovákia területéről származó különböző nemzetiségű hallgatók száma, sőt szembeszökővé vált az 1820-as, 1830-as években. A következő évtizedben már az orvostanhallgatók összlétszámának közel felét tették ki. Az 1840—1850 közti tíz év alatt az érdeklődés megint csökkent a pesti orvosi tanulmányok iránt.⁹ Területileg elsősorban a mai Nyugat-Szlovákia, de Kelet-Szlovákia is, főként a Szepesség és Sáros megye képviselve volt. Legkevesebben a mai Közép-Szlovákia területéről jöttek.

A mai Szlovákia e részeit három nemzetiség lakta, valószínű tehát, hogy a hallgatók között is megtalálható volt mindhárom: a magyar és német mellett a szlovák etnikum. A vezetőknév, mint a szlovák nemzethez való tartozás vagy legalábbis a szlovák eredet jegye,* elsősorban olyasfajta neveknek jöhet tekintetbe,

⁷ Erről tanúskodnak, egyebeken kívül, a bécsi egyetem orvostudományi karán megvédett disszertációk is. L. *Szinnyei* és *Győry* i. m.

⁸ Ezen professzorok életrajzai megtalálhatók a *Högyes E.* : i. m. 136. és *Győry T.* : Az orvostudományi kar története (1770—1935). Bp., 1936. 39.

⁹ *Högyes E.* : i. m. 232—244.

* A Kárpát-medencében kialakult vezetéknevek vizsgálata csak részben alkalmas a nemzeti hovatartozás eldöntésére. Annál inkább, mert nemzetiségi családok is viseltek magyar nevet; nemzetiségi környezetben élő régi magyar nemesi családok viszont a nemzetiségek nyelvén kialakult vezetéknevet használtak. Magunk részéről a nemzetiségi hovatartozás elbírálására a vizsgált személy saját döntését vagy nyilatkozatát tartjuk mérvadónak. (A szerk.)

amilyen például a bicsei *Štefan Matuška*, a lévárdi *Pavel Rovenský*, az árvai *Karol Veselovský* és *Andrej Šperlák* — mindnyájan földműves családok ivadékai. Ezeket kívül van számos szlovákos hangzású, de nem szlovák helyesírással írt vezetéknev is. Viselőik közül néhányról ismeretes, hogy öntudatos szlovák családból származott; így például a kosztolányi Hrebenda-család, amelynek több tagja is látogatta a pesti orvosi kart.

A nemzeti öntudatra ébredésnek a szlovák orvostanhallgatók mozgolódása és társaságba tömörülése volt a jele. 1833-ban a pesti egyetemen megalakult az úgynevezett Orvosi Szláv Egyesület (*Lékarsko-slovanská spoločnosť*). Alapítója és főszervezője a lipitói *Guoth Jónás* második évfolyamos hallgató volt. Az egyesület céljával a szlovák anyanyelven történő művelődést tűzte ki. A nyolc alapítótag mindegyike a szlovák nemzeti öntudat jegyében szervezkedett. Az egyesületről egyébként csak gyér adatok vannak: a tagok nevét ismerjük, fennmaradt az alapszabályok kézirata és az elnök megnyitó beszédének fogalmazványa, de a további működésről nincsenek feljegyzéseink.¹⁰ *Guoth Jónás* 1836-ban fejezte be pesti orvosi tanulmányait, az egyesület két további tagja, *Gyürky Lajos* és *Mályusz Károly* egy évvel később. *Guoth* további tevékenysége folyamán mint gyakorló orvos a lipitói Hybe községbe került, 1848—49-ben is szlovák nemzeti öntudataról tett tanúságot a szlovák felkelők soraiban. Fogságba esett, és egy ideig az aradi börtönben raboskodott. A *Matica Slovenská*, az első átfogó szlovák kultúregyesület fennállása idején is politikai tevékenységet folytatott. Azon kis számú szlovák orvos közé tartozott, akik ebben az időben egészségügyi felvilágosító munkát végeztek a szlovák nép körében. Néhány egészségügyi felvilágosító írását szlovák nyelven jelentette meg.¹¹

A mai Szlovákia területéről származó végzős orvostanhallgatók szakszínvonaláról elsősorban doktori értekezéseik tájékoztatnak. Témáik felölelték az orvostudomány minden ágát, legalábbis azon témakörökben, melyeknek ebben az időben figyelmet szenteltek. A disszertációk korszerű ismeretekre épültek, felhasználták a korszerű szakirodalmat, sőt gyakran találunk olyan munkát — különösen a belgyógyászat terén —, mely ezt az alpanyagot a szerző saját megfigyeléseivel is kiegészítette.

A szlovákiai területekről származó orvostanhallgatók figyelmét, már csak földrajzi okokból is, különösen az ásványi gyógyvizek problematikája keltette fel. A 19. század 30-as és 40-es éveiben a disszertációk egész sora foglalkozott ezzel a témakörrel. Egyesek részletesebben boncolták a megadott témát, mások az egyes fürdők és gyógyforrások leírására, kémiai analízisére szorítottak. Többük jelentősebb doktori értekezése a farmakológia körébe tartozik. Ugyancsak érdekes néhány munka a belgyógyászat köréből. Az általános kérdésekkel foglalkozó disszertációknál érdekesebbek és értékesebbek azok a munkák, melyek specifikusan a mai szlovákiai területek egészségügyi témáival foglalkoztak. Ilyen pél-

¹⁰ *Volf, J.*: *Společnost lékařsko-slovanská v Pešti (Orvosi szláv egyesület Pesten)* — Bratislava, Čas. USŠ, 1928. 211.

¹¹ Az adatok megtalálhatók *Guoth J. B.* írásbeli hagyatékában, melyet a túrócszentmártoni (martini) Szlovák Nemzeti Múzeum levéltára őriz.

dául egy értekezés, mely a mai dél-szlovákiai területeken endemikusnak számított golyvát taglalta. Sőt találunk olyan munkát is, mely a szerző saját megfigyelései és terápiái tapasztalatai alapján íródott.

A Sáros megyei *Sabinovi Cuker Sámuel* a kolerajárványt tette vizsgálódása tárgyává. Figyelemre méltó a már említett *Guoth Jónás* írása, mely a „Principia generalia therapiae” címet viseli. A szerző megpróbálkozik a betegségek újszerű osztályozásával, és ennek a keretnek megfelelően a gyógymódok elvi csoportosításával. A mai szlovákiai területekről származó végzősök figyelme sok más orvosi szakterületre is kiterjedt, mint amilyen a szemészet, szülészet, a bőrbetegségek és a közegészségügy egyes problémái. A szepesi *Roth Sámuel* a maga nemében úttörő munkát terjesztett be. Vizsgálat tárgyává tette a populációs problémát, a lakosság szaporulatát és egyéb, a lakosság egészségügyi állapotát befolyásoló kérdést. Munkáját statisztikai adatokkal támasztotta alá.¹²

Ez a néhány felvázolt részlet természetesen nem meríti ki az adott témakör sokrétűségét és problémáit, nem is szólva a disszertációk szakszínvonalának kérdéséről, de ebből a rövid összefoglalásból is kitűnik, hogy a pesti orvostudományi kar hallgatói megbízható alapismeretekre tettek szert, és alaposan felkészültek jövőre, felelősségteljes hivatásukra. A pesti egyetemről nemcsak a 19. század első felében, de később is az orvosok egész sora került ki, akik a mai Szlovákiából származtak vagy ott működtek. Állíthatjuk, hogy 1918-ig a mai Szlovákia területén tevékenykedő orvosoknak majdnem kétharmada a pesti egyetemen szerezte meg képzését.

A 19. század második felében már olyan hangok is hallatszottak, hogy Magyarország harmadik egyetemét a mai Szlovákia területén kellene létesíteni. A kolozsvári egyetem 1872. évi alapítása után mind sürgetőbben hangoztatták ezt a követelményt. A felállítandó egyetem legmegfelelőbb székhelyének Pozsony városát tartották, ahol 1865 óta létezett egy aránylag jól megszervezett és felszerelt országos közkórház.¹³ Midőn később, 1914-ben itt létre is jött a harmadik magyarországi egyetem, az Erzsébet Tudományegyetem, orvostudományi kara tényleg már a létező egészségügyi intézmények keretében kezdte meg működését. A fennálló gyakorlati munkahelyeket elméleti intézetekkel egészítették ki. Ezeknek az intézeteknek és klinikáknak kezdeti formái képezték később — az Erzsébet Tudományegyetemnek az első világháborút követően Pécsre történt átköltözése után — azt az alapot, amelyre a Csehszlovák Köztársaság Komensky Egyetemének orvostudományi kara felépült. Nem véletlen, hogy éppen az orvosi kar volt az újonnan alapított egyetem első rendszeren működő fakultása.

¹² Budai és pesti orvostanhallgatók disszertációi a Budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtárában, a Széchényi Könyvtárban és az Egyetemi Könyvtárban találhatóak.

¹³ *Pávay-Vajna G.* : Hol állítsuk fel a harmadik egyetemet? = *Verhandlungen des Vereins für Natur- und Heilkunde zu Pressburg, Neue Folge, VI., 1884—1886, 1—18.*

S ú h r n

Po presťahovaní univerzity z Trnavy do Budína sa presunulo nielen centrum lekárskeho štúdia, ale súčasne i výskumu v lekárskejších vedách z terajšieho Slovenska do metropole Uhorska. Návštevnosť na lekárskej fakulte sa však ani počas jej účinkovania v Budíne, ako ani neskoršie, v prvých rokoch jej peštianskeho pôsobenia, oproti trnavskému obdobiu výrazne nezvyšila. Medici pôvodom zo Slovenska, najmä zo západných oblastí, vyhľadávali od konca 18. storočia, ale najmä v prvej polovici 19. storočia s obľubou viedenskú a čiastočne i padovskú univerzitu. Napriek tomu, že v tomto období bola odborná úroveň na lekárskej fakulte peštianskej univerzity pomerne vyššia ako na viedenskej — ktorá svojou prvou lekárskou školou dosiahla svoj vrchol — počet jej poslucháčov z terajšieho Slovenska sa citeľnejšie zvýšil až v 30-tych rokoch 19. storočia. K vtedajšej dobrej úrovni lekárskej fakulty peštianskej univerzity prispel i rad profesorov pôvodom z dnešného Slovenska, z ktorých napríklad Michael Lenhossék, František Eckstein alebo Jozef Sadler patrili do radu významných odborníkov. Spomenutí absolventi lekárskej fakulty peštianskej univerzity prichádzali takmer zo všetkých oblastí dnešného Slovenska, najmä zo západných a niektorých východných krajov. Boli medzi nimi nielen príslušníci maďarského, prípadne i nemeckého etnika, ale pravdepodobne i synovia zo slovenských, prevažne roľníckych rodín. Nasvedčovala tomu nielen krajová príslušnosť, ale i mnohé čisto slovenské priezviská. V roku 1833 si dokonca niekoľko poslucháčov lekárskej fakulty v Pešti založili pod vedením svojho spolužiaka, slovenského národovca Jonáša Bohumila Guotha spolok, ktorého cieľom malo byť vzdelávanie sa v rodnej slovenskej reči. Táto spoločnosť sa stala svedectvom národného uvedomenia v radoch peštianskych študentov.

Študenti pôvodom z terajšieho Slovenska získali počas svojho štúdia na lekárskej fakulte peštianskej univerzity solídne základy pre svoje lekárske povolanie. Dôkazy o tom poskytujú tiež ich dizertačné práce, ktoré boli na dobrej dobovej úrovni. Zaoberali sa problematikou takmer zo všetkých odvetví lekárskejších vied. Obzvlášť boli obľúbené témy z oblasti kúpeľníctva a výskumu minerálnych liečivých prameňov. Na peštianskej univerzite sa i v neskoršom období až do roku 1918 pripravovali takmer dve tretiny lekárov, ktorí pochádzali z dnešného Slovenska alebo pôsobili potom na Slovensku.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Nach der Übersiedlung der Universität aus Tyrnau (Nagyszombat, jetzt Trnava in der Tschechoslowakei) nach Ofen im Jahre 1777 übergang gleichzeitig auch das Zentrum des Medizinstudiums wie auch der medizinwissenschaftlichen Forschung aus dem Gebiete der heutigen Slowakei in die Hauptstadt Ungarns, Ofen. Die Frequenzierung der medizinischen Fakultät wurde aber in der Zeit seiner Ofner, wie auch in den ersten Jahren seiner Pester Tätigkeit im Vergleich mit der Epoche in Tyrnau nicht ausdrucksvoll höher. Die Medizinstudenten aus der heutigen Slowakei, namentlich aus dem westlichen Gebiete, besuchten von Ende des 18-ten und in der ersten Hälfte des 19-ten Jahrhunderts die medizinische Fakultät der Wiener, teilweise auch der Paduaner Universität.

Wenn auch in diesem Zeitalter das Niveau der Pester medizinischen Fakultät etwas höher war als der Wiener — die mit seiner ersten medizinischen Schule seinen Höhepunkt erreicht hat — stieg die Anzahl der Studierenden aus der heutigen Slo-

wakei in Pest erst in den 30-er Jahren. Zum guten Ruhm der Pester medizinischen Fakultät trugen auch einige der Professoren gebürtig aus der heutigen Slowakei bei, von denen zum Beispiel Michael Lenhossék, Franz Eckstein oder Joseph Sadler in die Reihe der hervorragendsten Fachmänner gehörten.

Die Studierenden der medizinischen Fakultät der Pester Universität kamen aus allen Gebieten der heutigen Slowakei, vor allem aber aus den westlichen und östlichen Gebieten des Landes. Es waren unter ihnen nicht nur Angehörige der magyarschen, oder auch der deutschen Nation, sondern auch wahrscheinlich mehrere aus der slowakischen, zum grössten Teil bäuerischer Abstammung. Der Beweis folgt nicht nur aus dem regionalen Standpunkt, man kann auch auf die slavischen Namen hinweisen. Einige Medizinstudenten unter der Führung eines ihrer Kollegen, des slowakischen Nationalisten Jonas Gottlieb Guoth errichteten im Jahre 1833 einen Verein, dessen Ziel die Ausbildung in der nationalen Sprache wurde.

Die Medizinstudenten erreichten an der Pester Universität eine gute Ausbildung für ihren ärztlichen Beruf. Es beweisen es auch die Dissertationsarbeiten, die an einen guten fachlichen Niveau sich mit mehreren Fragen aus den medizinischen Wissenschaften beschäftigten. Viele widmeten sich der Problematik der slowakischen Kurorte und der Forschung der Heilquellen. Man kann behaupten, dass auch in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, und bis zum Jahre 1918, beinahe zwei Drittel der Ärzte, die aus der heutigen Slowakei gebürtig, oder dort tätig waren, ihre ärztliche Ausbildung in Budapest erlangten.

THE FOUNDERS OF EXPERIMENTAL MEDICAL SCIENCE ON THE FACULTY OF MEDICINE IN PEST*

by JÓZSEF SÓS

The experimental approach of medical science, as a result of the activities of our predecessors, forms not only the basis of Hungarian medical science, but also of our medical education, and consequently of our whole medical thinking. In this country the morphological subjects are deeply experimental. This feature gives a peculiar character and at the same time guarantees success and recognition to Hungarian medicine on the international level. It is sufficient to mention the names of the clinicians who are best known abroad such as *Sándor Korányi* and *Ernő Jendrassik* from the previous generation or *István Ruzsnyák* from ours, to prove the thesis. The origin of that approach goes back to *Jenő Jendrassik* (1824–1891), and the appearance of the experimental school can be fixed at 1860, when *Jenő Jendrassik* came over from Kolozsvár to succeed *Czermák* as professor of physiology. Previous to him *Schordann* (1794–1862) and *Czermák* were only talking about the necessity of the experimental approach. In the account of the medical historian *Győry*:

"If the understanding of the authorities had given him the means Schordann would have become the first to introduce experimentally based physiology at our university" But owing to the difficulties he had been only its intellectual precursor, who spent his own money on the instruments and the books. One single room was his institute! His successor, *Czermák*, proved to be luckier as in 1858 the institute was transferred to the Kunewalder building. There presented itself the first opportunity to demonstrate on animals. But that meant only the demonstration of already taught theses, it did not render possible to try to make new scientific discoveries. The road, however, was opened up for the next generations. The experimental school was established in physiology by the successor of *Czermák*, *Jenő Jendrassik*, and in pharmacology by their common disciple, *Kálmán Balogh*.

Jendrassik applied experimental physiology still in a very narrow field: in the examination of muscular activity. But he did it in a way most inspiring for his disciples. His physiological thinking meant experimental scientific thinking

* A lecture delivered on November 11th 1969 at the medical historical session commemorating the 200 year anniversary of the foundation of the Semmelweis University of Medicine, Budapest. — Hungarian: *Sós József: A hazai kísérletes orvostudomány megalapozói. Magyar Tudomány 1971. I. 25–35.*

at the same time. It was he who introduced the physical measuring methods in the study of physiology in Hungary. His graphs of muscle-jerks, his recordings of the action current, and their time-analyses meant the application of experimental physics in physiology. He professed the utmost necessity of this approach also in subjects outside his investigations. "*Only the method of exact examination enables one to discover the secrets of nature*", was his maxim.

Jendrassik analysed the graph of muscular contraction in the course of chemical, thermal, mechanical and electric irritation. The comparison of symptoms set off by various effects has remained the basis of medical research until the present. *Jendrassik* already attempted to determine the energy of muscular contraction. It was he who disclosed the regularities of the movement of the ribs during respiration. That demanded experimental observations.

Jenő Jendrassik regarded exact measuring as the basis of medical research. This conception resulted in the construction of his carefully planned mechanical stimulating and registering device, the dropping-myograph, which served for the examination of muscular activity. There is no doubt about the thoroughness of this device, but it was soon outdated by the advent of the electrotechnical devices. He constructed a sound analysing device as well.

Considering his systematic, experimental scientific way of teaching it is not surprising to find his disciples among the notabilities of not only physiology but also of pharmacology, anatomy, and anthropology. *Kálmán Balogh*, *Nándor Klug*, *Imre Regécsi Nagy*, *Lajos Thanhoffer* and *Aurél Török* carried his principles from physiology to the related branches of science.

Kálmán Balogh (1835–1888), starting from the experimental physiological foundations he had received, carried experimentation to the field of pharmacology, but started to break a new path in pathology as well, mostly by his toxicological researches. His principle was that it is not through large volumes of compilation but by solid, independent, experimentally based short papers that the advancement of science is best served.

He received a chair in 1867 in Pest as professor of theoretical medicine. In 1872 he became professor of pharmacology and deputy professor of pathology. Out of his varied researches we may mention as an example the making of artificial gastric juice. By that he proved that the protein digesting effect of pepsin comes into force only in the presence of acid. His experiments threw light on the nerval mechanism of the narrowing and expanding of the pupil, on the role of the oculomotorious and of the Gasserian-ganglion. Although the more exact understanding of the questions of detail was made possible only later, by the activities of others, the setting up of the basic theses of the textbooks were rendered possible by the experiments of *Balogh*. He also pointed out that the movement of the sperms was dependent on the temperature of their surroundings and it died out more quickly when they were outside the sexual organs.

Győry wrote on *Balogh* :

"*The direction of his scientific development was determined by the years he spent as assistant under Czermák; he became the preacher of the experimentally based,*

exact, scientific way of thinking and research not only on the teaching platform but also on the columns of the Orvosi Hetilap as the chief contributor of Markusovszky." All that is true, but the start received from Czermák was strengthened by the influence of Jendrassik.

On Balogh's initiative the faculty meeting proposed to the higher authorities on May 14th 1873 not to fill the chair of general pathology and to set up a chair of experimental pathology instead. That was then accepted by the Minister in principle, who told the faculty to draw up a report on its preparation after a year. With the protraction of the other reforms nothing came out of it. Later on Högyes tried to revive the idea, while in 1919, during the Hungarian Soviet Republic, a faculty committee, and in 1948 together with Mansfeld and Faragó the present author raised the request — always to no avail. Experimental pathology has not won recognition in name and in the form of a chair, but the more so in approach.

Balogh was a materialistic scientist. He considered metabolism to be the essence of life, consequently he endeavoured to learn all about it, although here only Tangl, the student of his disciple, Högyes, achieved substantial results.

A work of more than a thousand pages, written by Balogh as commentary on the pharmacopoeia contains hundreds of examinations and represents the establishment of the modern, scientific examination of pharmaceutical products and their basic materials.

The school of Balogh was most versatile in its time. It offered as well as demanded theoretical and methodological knowledge stretching over all aspects of medical science. In his institute work was done on digestion, resorption, inflammation, toxicology, nerve-muscle experiments, etc. Physiological, pharmacological, and pathological problems then were still intermingled, or better to say were not separated yet. Their differentiation took place only in our times.

It was just through their close connection that Balogh carried the school of experimental medicine from physiology to pathology and pharmacology, and even connected it with pathological anatomy.

"The initiative and steadfast activity of Balogh, which inspired others too, was one of the main contributing factors of the period of reforms on the medical faculty", wrote Högyes. His scientific foresight is well reflected in his introduction to his textbook on pathology, written in 1865: *"the time will come when we shall build our pathological knowledge on the results of molecular physics and of the other natural sciences."* The period of Balogh was a heroic age in Hungarian medicine, with great individual examples and with an educating effect greatly surpassing mere tuition — which is characteristic of such periods.

The experimental activity was further developed by Högyes (1847–1906). Balogh died in 1888, but Högyes had returned five years earlier from Kolozsvár to teach on the Pest faculty, consequently they could support each other in their work.

Högyes is commonly known to have been active in the study of vestibular connections, in neurological researches and in the fight against rabies. True, in both fields he solved the tasks with extremely careful experimental work.

As regards the methods and the results, his neurological researches are valid even today, and in the development of vaccination his method of dilution was adopted not only by Pasteur and his collaborators, but it has been widely used as a fundamental operation up to the present.

Besides the above mentioned fields of research *Högyes* examined the blood circulation of the kidney and the role of the kidney in the metabolism with similar care and experimental work. Further, in thirteen papers he dealt with the examination of respiration, including the reaction of the respiration centre in the medulla oblongata to poison, the respiration movements during suffocation, etc. The effects of cantharidin and capscin, as well as the toxicological, aspect of dithiocyanacidic potassium, iodoform, etc. all presented themselves for physiological, pathological and pathochemical examinations. These examinations introduced the demand for experimentation in numerous problems of medicine on a large scale. We know him spending long afternoons at home, in his flat, with experiments: together with *Laufenauer* he studied the state of hypnosis. On other occasions he played the harmonium and watched the effect of music on the muscle-tone and on the spontaneous movements, or as an experimental simplification he studied the effect of the sound of the beating metronome on the tone of the guinea-pig's ear-muscles. *Högyes* and his colleagues were scientists even in their private lives, who in all situations followed the reactions and functions of living substance with a radar-like automation.

This spirit was passed on the generation directly preceding ours. In connection with the method and its results I should like to mention the activity of *Ferenc Tangl* (1866-1917) too. He and his colleagues studied all questions in an experimental way, and for this end they constructed several devices following the tradition of the *Jendrassik-Balogh-Högyes* school.

Verzár mentioned that in *Tangl's* institute the vital processes were studied in an attitude of "Ganzheit-Physiologie". *Belák* wrote on *Tangl*: "... he was interested mostly in the pathologic displacement of the symptoms of life. That is why he was an adherent of the pathologic-physiological school ..." The breakthrough of biology, which started at that time, already made possible to reveal many aspects. It gave rise to great hopes as to the biochemical understanding and clarification of the mechanism of the various illnesses.

In 1910 in an address to the Academy, and on a popular level in 1915 at the *Uránia* Society in Vienna and in the *Természettudományi Közlöny* *Tangl* said: "the symptoms of life are transformations of energy, and life itself is a set of transformations of energy which are in a regular interdependence". As a result of this interpretation the achievement of *Tangl* and his institute is best represented by the research connected with the energy balance of organisms. They measured the energetics of the ontogenesis on various species. Bird-embryos, trout-ova, and fly-larvae were the subjects of the experiments. They spent decades in measuring the metabolism of animals both in rest and in action, from the mouse to the horse. The results of these experiments have found their way into the standard textbooks on the energetics of organisms, and nobody asks

who determined, who discovered, or who confirmed them. They are the fundamentals, anonymously, like the muscle-graphs of *Jendrassik*.

Tangl and his colleagues have showed that the transformation of the larva into pupa requires much more energy than that of the pupa into insect. They found that with the various species the metamorphosis requires the same amount of energy correlated to the weight of the anhydrous material of the organism.

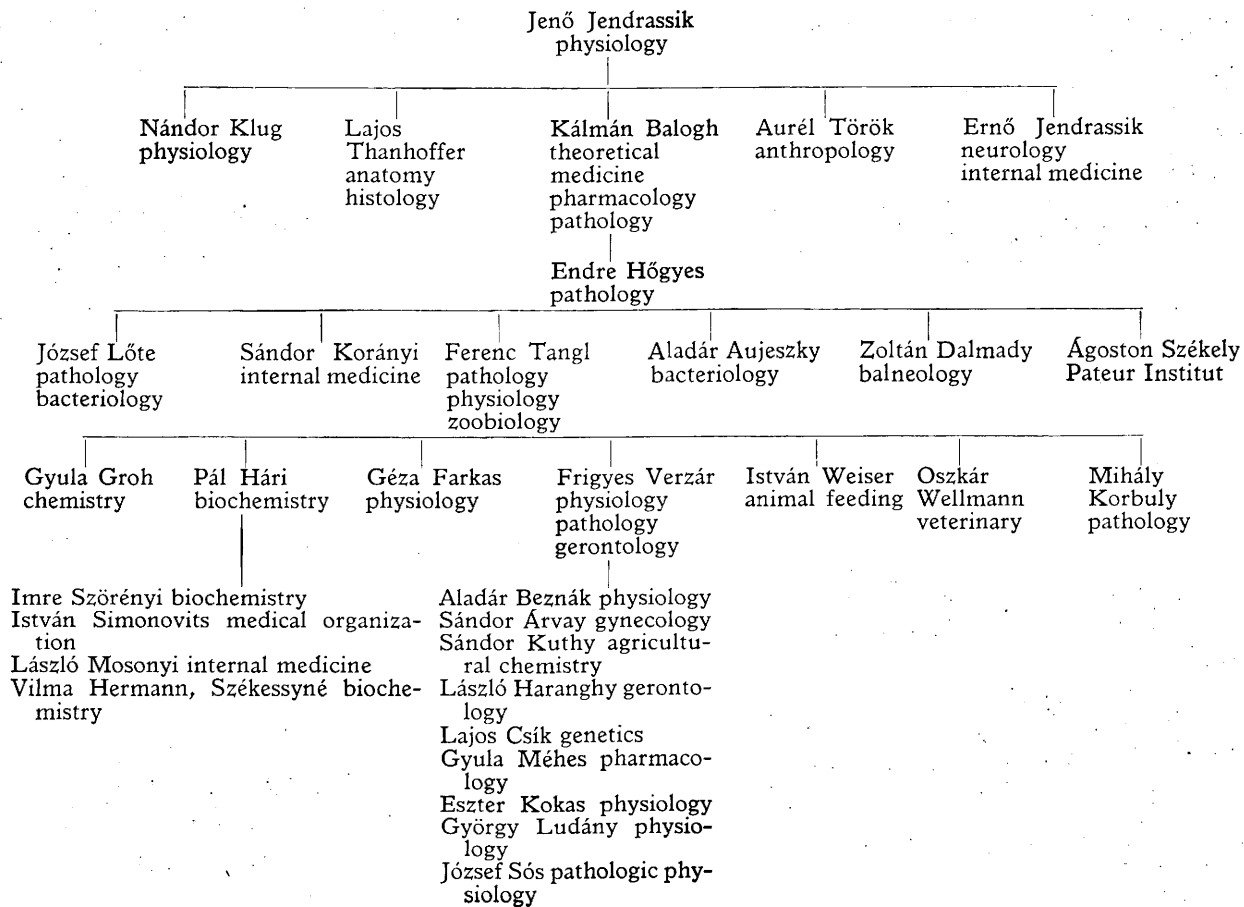
They found that even the energy needed to the evolution of the hen-embryo corresponded to that. These findings are valid today as well.

*

It is certain that in the school of experimental medical science the initiative came from *Jendrassik*, the development is connected with *Kálmán Balogh*, and experimentation was raised to the highest international standard by *Endre Hőgyes*. In the following generation both the need for it and the school itself disseminated and spread so widely that it exercised its influence in nearly all the branches of the science. Following the three great founders *Ferenc Tangl* and the clinician *Sándor Korányi* applied the approach with an ease quite natural and reaped the deserved laurels.

And we, today's generation of physicians possessing a wide track cut by them, and under the effects of the education received from them, use the methods and approach of experimental medicine as a routine possibility.

"GENEALOGICAL TABLE" OF MASTER AND PUPIL IN THE DEVELOPMENT OF THE HOME
EXPERIMENTAL MEDICINE

WORKS CONSULTED

- Alföldy, Z.*: Hőgyes szerepe a veszettség elleni küzdelemben. — *Orvosi Hetilap*, 1957, 98, 179.
- Alföldy, Z.*—*Sós, J.*: Hőgyes Endre élete és munkássága. Bp., 1962.
- Aujeszky, A.*: Hőgyes Endre emlékezete. Emlékbeszédek. Bp., 1932.
- Győry, T.*: Az Orvostudományi Kar története. 1770—1935. Bp., 1936.
- Hári, P.*: Tangl Ferenc. — *Orvosi Hetilap*, 1918, 62, 10.
- Hőgyes, E.*: Emlékkönyv a Budapesti Kir. Magy. Tudományegyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről. Bp., 1896.
- Hőgyes, E.*: Emlékbeszéd Balogh Kálmán felett. Emlékbeszédek. Bp., 1890.
- Issekutz, B.*: Balogh Kálmán. — *A magyar orvosi iskola mesterei*. Bp., 1969. 101—107.
- Jendrassik, E.*: Jendrassik Jenő tanár hátrahagyott iratai. Bp., 1891, 65, 1—153.
- Klug, N.*: Jendrassik Jenő. Emlékbeszédek. Bp., 1902.
- Környei, I.*: Hőgyes Endre emlékezete. — *Magyar Tudományos Akadémia V. Orvosi Oszt. Közleményei*. 1955, 6, 1.
- Rapaics, R.*: Jendrassik Jenő emlékezete. — *Magyar Tudományos Akadémia Biológiai és Orvosi Oszt. Közleményei*. 1954.
- Regöly-Mérei, Gy.*: Megemlékezés Tangl Ferencről. — *Orvosi Hetilap*, 1966, 107, 131.
- Réti, E.*: Nagy magyar orvosok. Bp., 1959. (Jendrassik, J.: 132—139; Balogh, K.: 168—173; Hőgyes, E.: 191—199.)
- Réti, E.*: Tangl Ferenc születésének 100 éves évfordulója. — *Természettudományi Közöny*, 1966, 58, 166.
- Sós, J.*: Hőgyes Endre mint kutató, oktató és nevelő. — *Orvosi Hetilap*, 1957, 98, 175.
- Sós, J.*: Jendrassik Jenő. — *A magyar orvosi iskola mesterei*. Bp., 1969. 93—100.
- Sós, J.*: Tangl és Hári. A hazai anyagcserekutatás és a biokémiai iskola megteremtői. — *Comm. Hist. Artis Med.* 51—53, (1969), 143.
- Sugár, K. M.*: Hőgyes. — *Orvosi Hetilap*, 1911, 55, 692.
- Tangl, F.*: Hőgyes Endre. Emlékbeszédek. Bp., 1909. 14/9, 11.
- Varga, L.*: Az Országos Közegészségügyi Tanács kiemelkedő orvos tagjai. — *Comm. Hist. Artis Med. Suppl. № 2*, (1964), (Jendrassik, J.: 123—128; Balogh, K.: 43—49; Hőgyes, E.: 111—121.)

Összefoglalás

A kísérletes orvostudományi szemlélet nagy elődeink munkássága nyomán a magyar orvostudománynak, de az orvosképzésünknek és ezen át az orvosi gondolkodási módunknak ma is alapja. Nálunk a morfológiai tantárgyak is mélyen experimentálisak. E sajátosság biztosít a magyar orvostudománynak sajátos jelleget nemzetközi szinten, egyúttal sikert és elismerést. Gondoljunk csak a külföldön legismertebb klinikusaink munkásságára (Korányi Sándor és Jendrassik Ernő az előző nemzedékből vagy Ruzsnyák István korunkból) — és akkor a tétel nem kétséges. Ennek a szemléletnek bölcsőjét még Jendrassik Jenő (1824—1891) kezdte ringatni. Ez a kísérleti orvostudományi irányzat a pesti orvoskarban pontosan megjelölhető időpontban, 1860-ban kezdődött. Ekkor jött át Kolozsvárról Jendrassik Jenő az

élettan tanárának. Előtte Schordann (1794—1862) és Czermák (1828—1873) még csak emlegették a kísérleti irányzat szükségességét.

Schordannak egyetlen szoba volt intézete! Utódának, Czermáknak nyílt először alkalmá állatkísérletes bemutatásokra. Ezek azonban akkor csak a már tanított tételek demonstrálását jelentették. Új tudományos igazságok felfedezésére még nem vállalkozhattak. Az út azonban így nyílt meg.

Jendrassik a kísérletes élettan még csak egészen szűk témakörben, az izom-működés vizsgálatában alkalmazta. Fiziológiai gondolkodása egyben kísérletes természettudományi gondolkodást jelentett. Az élettan hazai működésébe ő vezette be a fizikai mérőmódszereket. „A természet titkainak felfedezésére egyedül csak az exakt vizsgálati módszer képesít” — ez volt alapelve.

Jendrassik mutatta ki a bordák légzés közbeni mozgásának törvényszerűségeit. Ehhez kísérletes jellegű megfigyelések kellettek. Az izom-összehúzódás görbéjét vegyi, hő, mechanikai és elektromos ingerlések során elemezte. Már ő megkísérelte az izomösszehúzódás energiájának megállapítását is.

Pontos mérési törekvésének volt gyümölcse a nagy gonddal konstruált ejtőmyograph. E készülék tökéletességéhez nem fér kétség, de az időközben előretört elektrotechnikai eszközök gyorsan túlhaladottá tették.

Rendszeres kísérletes természettudományi oktatása után nem meglepő, hogy tanítványai nemcsak az élettan, hanem a kórtan, gyógyszeratan, anatómia és az antropológia területének kiválóságai lettek: Balogh Kálmán, Klug Nándor, Regéczy Nagy Imre, Thanhoffer Lajos és Török Aurél.

Balogh Kálmán (1835—1888) a kapott kísérletes élettani alapból kiindulva a gyógyszeratan területére terjesztette ki az experimentálást, de főleg toxikológiai kutatásokkal kezdett már új utat törni a kórtanba is. Elvként hangoztatta, hogy nem a nagy, kötetes gyűjtőmunkák, hanem a konkrét, önálló, kísérletes kis dolgozatok viszik előre a tudományt.

Balogh 1867-ben nyert Pesten tanszéket. Szerteágazó nagy munkásságából példaként említem, hogy mesterséges gyomornedvet készített és ezzel megállapította, hogy a pepszin fehérjét emésztő hatása csak sav jelenlétében indul meg. Kísérletileg kimutatta, hogy pupillatágító ideghatás a Gasser-dúcon halad át. Ugyancsak ő mutatta ki, hogy a pupillaszűkítő ideg az oculomotorius. E tankönyvi tételek felállításához akkor még kísérletek kellettek.

Kezdeményezésére az 1873. május 14-i kari ülés javasolta a felsőbb szerveknek, hogy az általános kórtani tanszéket ne töltsék be, hanem helyébe kísérleti kórtani tanszéket állítsanak fel. Ez azonban a reformok vajúdása közben nem valósult meg. Később Högyes kísérlete meg e gondolat felelevenítését, majd 1919-ben egy kari bizottság, végül 1948-ban Mansfelddel és Faragóval mi vetettük fel a gondolatot. Ekkor is eredménytelenül. A kísérletes kórtan névben és tanszékben nem nyert ugyan elismerést, de szemléletben annál inkább.

A Balogh-iskola korában a legtöbb oldalú volt. Az orvostudomány minden kérdésére kiterjedő elméleti és módszertani ismeretet nyújtott, de követelt is. A szoros kapcsolatok révén a kísérletes orvostudományi irányzatot kiterjesztette ez élettanról a kórtan és gyógyszeratan területeire, sőt összekapcsolta a kórbonctannal is.

Természettudományos előrelátására jellemző, hogy már 1865-ben, kórtani tankönyve előszavában kifejtette: eljön az idő, amikor a molekulárfizika és más természet-tudományok eredményeire fogjuk építeni kórtani ismereteinket.

E kísérletes munkásságot Högyes (1847—1906) fejlesztette tovább, aki 1883-ban tért vissza Kolozsvárról a pesti karba.

Högyesről általában tudják, hogy a vestibularis kapcsolatok, neurológiai kutatások

és a veszetheg elleni küzdelem kifejlesztése terén dolgozott. Valóban mindkét irányban rendkívül gondos kísérleti munkával oldotta meg a feladatokat.

Högyes azonban e kutatási területeken kívül ugyanolyan gondossággal és kísérleti munkával vizsgálta meg a vese vérkeringését és a vese szerepét az anyagforgalomban. 13 dolgozatban a légzés vizsgálatával foglalkozott, eközött a nyúltagyi légzőközpontnak mérgeg hatására reagálását, a fulladás alatti légzőmozgásokat stb. figyelte. A cantharidin és a capsaicin hatása, a dithiocyansavas-kálium, a jodoform stb. toxikológiai kérdése is alkalom volt számára élettani, kórtani és pathochemiai vizsgálatokra. A vizsgálatok széles skálájában az orvostudomány számtalan problémájába vitték be az experimentálás igényét. Tudjuk, hogy a csendes délutánokat még otthon, lakásán is kísérletekkel töltötte. Högyes és munkatársai még az ún. magánéletükben is természettudósok voltak, akik minden életsituációban radarkészülékserű automáciával figyelték az élő reakcióit és funkcióit.

Ezt a szellemet adták tovább annak a nemzedéknek, amely már közvetlen elődünk volt. A módszerre és eredményre még Tangl Ferenc (1866—1917) munkásságát idézem. Tangl munkatársaival minden kérdést experimentalisan vizsgált meg és ennek lehetővé tételére a Jendrassik—Balogh—Högyes iskola hagyományai szerint több készüléket szerkesztettek. A biokémia akkor megindult előretörése sok vonatkozást tudott már feltárni. Nagy remények ébredtek a betegségek mechanizmusának biokémiai tisztázása és megértése irányában. *Tangl* 1910-ben mondta ki: „az életjelenségek, energiatálatalakulások és az élet maga, egymással törvényszerű összefüggésekben álló energiatálatalakulások halmaza”. E felfogásból ered, hogy Tanglra és intézetére a legjellemzőbb munkák a szervezetek energiatálatalmára vonatkoznak. Az egyedi fejlődés energetikáját különböző fajokon mérték. Madárembrió, pisztrángpete és légyálca voltak a kísérleti anyagok. Évtizedes munkákkal mérték a nyugalmi és munkanyagcserét, mégpedig egértől a lóig terjedő nagyságrendben. E kísérleti munkák ma már a szervezet energetikájának tankönyvi tétéleibe olvadtak anélkül, hogy keressenk, ki állapította meg, ki volt a felfedező és ki a megerősítő. Alapismeretek névtelenül éppúgy, mint Jendrassik izomgörbéi.

Jendrassik Jenő volt a kezdeményező, Balogh Kálmán a kifejlesztő és Högyes Endre emelte a nemzetközi első sor szintjére a hazai kísérletes orvostudományt. Utánuk Tangl Ferenc és a klinikus Korányi Sándor magától értetődő természetességgel alkalmazták e szemléletet és aratták vele a megérdemelt babérokat.

A MAGYAR ORVOSI FAKULTÁSOK KAPCSOLATAI*

SZODORAY LAJOS

A fennállásának 200-ik évét ünneplő budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem tekinthető a modern magyar orvostudomány legfontosabb forrásának, bár már előtte is — rövidebb-hosszabb ideig — működtek orvosi iskolák Magyarországon.

Magyarországon második orvosi fakultásként 1872-ben került sor a kolozsvári orvosi fakultás felállítására, majd az I. világháború idején a pozsonyi és a debreceni egyetemek megszervezésére. A pozsonyi egyetem az I. világháború után Pécsre települt át, míg a kolozsvári egyetem Szegeden nyert elhelyezést. A politikai események következtében a kolozsvári egyetem ismételt áttelepülésekre kényszerült, amely miatt „vándorló” egyetemnek is nevezhetjük. A II. világháború után került sor a mai helyzet kialakulására, mely szerint Budapesten, Debrecenben, Szegeden és Pécsen működnek orvosegyetemek, melyekhez az utóbbi években a budapesti Orvostovábbképző Intézet csatlakozott. Ha ezeknek az intézményeknek kapcsolatait óhajtjuk megvizsgálni, akkor tulajdonképpen az 1872. évtől kezdődő orvostudományi fejlődés kérdését kell megvizsgáljunk a változó kulturális és politikai viszonyok között.

Kezdetben ezek a kapcsolatok főképpen egyes kiemelkedő orvosegyéniségeknek egyik orvosi fakultásról a másikra kerülésében — bizonyos mértékben — spontaneitás formájában merültek ki, mert a tudományos és gyakorlati kapcsolatok modernebb eszközei: szaksajtó, tudományos egyesületek, kongresszusok csak igen kezdetleges formában működtek.

A második magyar orvosi fakultást Kolozsvárott alapították meg 1872-ben, amikor az 1818-ban alapított sebészorvosi iskola, mely „Nosocomium Carolinum” néven már ezelőtt is működött, általános orvosi fakultássá alakult, mert Kolozsvárott 4 karú egyetem felállítását határozta el az akkori kormányzat. Már ennek megalapítása előtt a sebészorvosi iskolán nagyhírű és kiváló tanárok működtek: 1854-ben *Lenhossék József*, 1857-ben *Jendrassik Jenő*, 1860-tól *Balogh Kálmán* és *Genersich Antal*, akiknek jelentős szerep jutott a magyar

* Előadás formájában elhangzott a nagyszombati egyetem orvostudományi kara alapítása 200. éves évfordulójának tiszteletére 1969. november 11-én, a Magyar Orvostörténelmi Társaság által a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetemen rendezett tudományos ülésen.

orvostudomány továbbfejlesztésében és akik később a budapesti fakultás kiemelkedő egyéniségei voltak. Elég annyit jelteni, hogy pl. *Balogh Kálmán* haladó szemléletű tudós volt, aki már működése idején megsejtette a molekuláris biológia későbbi jelentőségét. A felsorolt tudósok később a budapesti orvosi fakultás tagjaként gyümölcsöztették Kolozsvárott gyűjtött tapasztalataikat. Rajtuk kívül *Fodor József*, az első magyar közegészségtan-professzor, *Högyes Endre*, a jelentős felfedezéseiről ismert kutató, *Genersich Antal* rektor és orvoskari dékán kerültek Kolozsvárról Budapestre.

A felsoroltak mellett vissza kell emlékezni azokra az Erdélyben működő kiváló orvosokra, akiknek működése szűkebb hazájukon túl kihatott az egész magyar orvosi tudományos gyakorlat fejlődésére. Ők magyar orvosi egyetemek hiányában peregrinálva szereztek meg orvosi diplomájukat a legkiválóbb külföldi egyetemeken. Ezek között fel kell sorolni *Pápai Páriz Ferencet*, a „Magyar Hippocratest” (1649—1716), *ifj. Köleséri Sámuel* (1663—1732), *ifj. Pataki Sámuel* (1731—1804), *Nyulás Ferencet* (1758—1808), *K. Mátyus Istvánt* (1725—1802); utóbbi Utrechtben, Göttingában és Bécsben tanult és szerzett orvosi oklevelet. Rajtuk kívül még nagyszámban működtek kiváló orvosok országunk területén, akik orvosi diplomájuk megszerzése céljából orvosi iskolák hiányában peregrinálni kényszerültek. Gyakran az orvosi diploma mellett más természetudományi vagy humán szakok képzésével is rendelkeztek.

Azon tudósok mellett, akik kolozsvári működésük után Budapestre nyertek kinevezést, még a felsoroltak mellett néhányat fel kell sorolni jelentőségük miatt. *Genersich Antal* személyével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy 23 évi kolozsvári működése után Budapestre nyert kinevezést és ott kórbonctani iskolát alapított. Másik neves pathoanatomus, aki Kolozsvárról került Budapestre, *Buday Kálmán* volt, aki szintén jelentős iskolát alapított Budapesten, melynek jelentőségét az a körülmény is fokozta, hogy egy időben minden magyar pathoanatomus tanszéken *Buday*-tanítványok működtek. Kolozsvárról származó tudósok között meg kell említeni *Lechner Károlyt*, *Rigler Gusztávot*, *Purjesz Zsigmondot* és azokat a tanszékvezetőket, akiket már a II. világháború után részben Kolozsvárról, részben pedig Marosvásárhelyről neveztek ki magyarországi tanszékekre. Így került Budapestre *Haynal Imre*, Szegedre *Obál Ferenc*, majd Marosvásárhelyről Debrecenbe *Krompecher István* és Budapestre *Miskolczy Dezső*. Szegeden pedig az *id.* és *ifj. Jancsó* professzorok végeztek kiváló oktató és kutató munkát. A magyar pharmacologusok doyen-je *Issekutz Béla* professzor is Kolozsvárott kezdte tudományos pályafutását, míg *Haranghy László* a II. világháború során került Kolozsvárra, onnan Marosvásárhelyre, majd Budapestre.

A harmadikként 1912-ben hozott törvénycikk alapján megalapított magyar egyetem a debreceni volt. A nehéz gazdasági helyzet és a háborús viszonyok miatt orvosi fakultása csak 1918. október 23-án nyílt meg, de végleges épületeibe csak 1927 folyamán tudott beköltözni. A fiatal orvosi fakultáson számos kiváló tanszékvezető és kutató fejlődött ki, akik később a budapesti tanszékre nyertek kinevezést: *Huzella Tivadar*, *Benedek László*, *Neuber Ede*, *Blaskovits László*, *Törő Imre*, *Belák Sándor*, *Beznák Aladár*. Viszont *Sántha Kálmán*nak, a debre-

ceni Elme- és Idegtanszékre történt kinevezésével a híres budapesti Schaffer Károly iskolája került képviselőhöz a debreceni egyetemen. Debrecenből került Verzár Frigyes (Tangl Ferenc tanítványa) neves fiziológus a baseli orvoskar élettani katedrájára. Debrecenben Hüttl Tivadár alapított neves beszézkolát, akinek tanítványai közül Loessl János és Ladányi Józsa Debrecenben, Schmidt Lajos Pécsen, Szegeden pedig Jáki Gyula nyertek tanszéket. Törő Imre akadémikus Huzella tanítványaként vált kiváló biológussá, Huzella lévén egyik úttörője a magyar orvosbiológiai kutatásoknak.

Hasonlóan a debreceni egyetemhez, a magyar kormány már az I. világháború kitörése előtt elhatározta Pozsonyban egy tudományegyetem felállítását. Ennek az orvosi fakultása az I. világháború végén pozsonyi kórházakban nyert ideiglenes elhelyezést, de a mostoha viszonyok ellenére kiváló oktató és tudós gárda alakult ki ott: Bakay Lajos sebész, Entz Géza pathoanatómus, Imre József szemész kedték meg működésüket. Személyeik mellett Mansfeld Géza a gyógyszer-tan, Pekár Mihály az élettan professzora, Reuter Kamilló az ideggyógyászat professzora volt Pozsonyban; majd 1919-ben a csehszlovák hatóságok a magyar egyetemet megszüntették és így ők is kénytelenek voltak peregrinálni Pécsre, ahol a pozsonyi egyetem oktatóinak nagy része nyert elhelyezést. Egy ideig Szentgyörgyi Albert is a pozsonyi fakultáson működött. Herzog Ferenc belgyógyász professzor szintén Pozsonyból került Budapestre.

Az I. világháború után, amikor a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem megszünt, illetve román állami egyetemmé alakult, oktatóinak nagy része a Szegeden újonnan felállított tudományegyetemen folytatta működését. Az 1921-ben megindult orvosegyetemi oktatás idején a szegedi orvoskari testület a következő tagokból állott: Lőte József kór- és gyógytan, Rigler Gusztáv közegészségtan, id. Jancsó Miklós belgyógyászat, Reinbold Béla orvosi vegytan, Vidakovics Kamil sebész, Veres Elemér élettan, Issekutz Béla gyógyszer-tan, Davida Leó bonctan, Szabó József ideg- és elmeorvosgyógyászat, Berde Károly mb. tanszékvezető bőrgyógyász, Hajniss Elemér gyermekgyógyászat, Demeter Gyula törvényszéki orvostan, id. Imre József szemészet, Veszprémy Dezső kórbonctan, Kubinyi Pál szülészet. Néhány éven belül Davida Leót Davida Jenő, Berde Károlyt Poór Ferenc, Demeter Gyulát Jankovics László váltotta fel. A későbbi évek során szegedi tanszékek élére féképpen budapesti egyetemi oktatók kerültek: Rusznyák István (belgyógyászat), Balogh Ernő és Baló József (kórbonctan), Miskolczi Dezső (ideggyógyászat), akik ott iskolát alakítottak ki. Ugyancsak a 30-as évek során került a szegedi biochemiai intézet élére Szentgyörgyi Albert Nobel-díjas tudósunk, aki később Budapesten is működött. 1940. évi XXVIII. tc. a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Kolozsvárra történő visszatérését rendelte el, és így Szegeden új egyetem létesítésére került sor, melyre az évek során a következő kitűnő orvosegyéniségek nyertek kinevezést: Waltner Károly gyermekgyógyász, Hetényi Géza belgyógyász, Jáki Gyula sebész és még többben mások, így Budapestről is Ivanovits György mikrobiológus, Batizfalvy K. nőgyógyász.

A II. világháború után egyetemeinken is szocialista átalakulás vette kezdetét. Az oktatás szükségleteit kielégítendő, az összes fakultásokon az ágylétszámot

és a felvételre kerülő hallgatók számát, ezzel együtt az adminisztratív személyzet számát is lényegesen emelték. Miután, főleg a budapesti egyetemen, kisebb mértékben a másik három orvosi karon háborús pusztulások keletkeztek, első-sorban ezek helyrehozatalára került sor. Megszűntek a díjtalan oktatói állások, és az oktatók létszámát is lényegesen emelték. Az orvostudomány területén is lényeges lépések történtek a kapcsolatok továbbfejlesztésére. A meglévő orvosi szaklapok mellett számos új szakfolyóirat megalapítására került sor és a magyar Orvosegészségügyi Szakszervezet támogatásával az addig viszonylag kis számú tudományos társaságok mellett még számos további szakegyesületek megalapítását végezték el. Bár már félszázaddal előbb működtek orvostudományi kérdésekkel foglalkozó egyesületek, azonban a specializálódás előrehaladásával speciális szakegyesületek felállítása ekkor elkerülhetetlenné vált.

Természettudományos egyesületek elsőjeként 1837. okt. 14-én *Szuhány Márton* elnöklelte alatt a budai és pesti *Orvosok Egyesülete* alakult meg. Későbbi vezetői a magyar orvosi társadalom kiválóságai közül kerültek ki.

Bene Ferenc 1840-ben benyújtott javaslatára *Bugát Pál* 1841-ben összehívta a *Magyar Természettudományi Társulatot*, melynek akkor 134 alapító tagja volt. Jelentős társulás volt — főképpen az orvostudomány szempontjából — a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése* is. [19] Ez az egyesülés egészen 1933-ig tartotta meg főleg vidéki városokban a vándorgyűléseit, ahol közegészség-tani, orvostudományi témájú előadások mellett még társadalomtudományi és tudománypolitikai kérdéseket is megvitattak, haladó ideológiai háttérrel. Jelentős kulturális tényező szerepét játszotta Erdélyben az *Erdélyi Múzeum Egyesület*, mely 1859. november 23-án alakult meg, majd 20 év múlva orvosi szakosztályt is kifejlesztett, mely még a II. világháború folyamán is működött. Egyik jelentős vezetője *Hőgyes Endre* volt. Hasonló céllal működött Debrecenben a *Tisza István Tudományos Társaság*, Szegeden pedig a *Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete*. Ebben az időben jelentős tudományos tényező volt a *Grósz Emil* vezetésével működő Orvosi Továbbképző és Központi Bizottság, melynek tudományos lapja, az „*Orvosképzés*”, hasznos oktató és kulturális munkát végzett. *Markusovszky Lajos* kezdeményezésére 1864. február 20-án *Balassa* professzor elnöklétével megalakult a *Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat* (MOKT), amely 1945-ig fejtett ki fontos tevékenységet, ebben az időben *Nékám Lajos* professzor határozott haladószelemű vezetésével a továbbképzést szolgáló könyvek nagy száma került kiadásra.* Már az I. világháború után megalakult a *Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége* 1923 május havában. [16] Ez a Szövetség a kultuszminisztérium támogatásával közoktatásügyi, tudománypolitikai, koordináló és kutatást elbíráló tevékenységet végzett az alája rendelt tudományos társulatok működését illetően, melyek között orvosi vonatkozású tudományos egyesületek is voltak. Ilyen szövetség a II. világháború után csak 20 év múlva jött újból létre, amikor 1967-ben a *Magyar Orvosok Tudományos Egyesületeinek Szövetsége* (MOTESZ) az egészségügyi kormány-

* *Nékám L.* a MOKT Közgyűlésén a harmincas években tartott beszámolójában szót emelt a hitleri könyvégetés ellen.

zat hozzájárulásával megalakult, és amelynek feladata a különböző orvosi szak-egyesületek irányítása, koordinálása, kongresszusok integrálása és támogatása, valamint a külföldi kapcsolatok támogatása. Az MTA-val közösen intézik az orvostudományok irányítását és támogatását.

A XIX. sz. vége felé kialakult szakosodás a klinikai orvostudománynak vonta magával szakegyesületek megalakítását. Ezek között elsőnek a *Magyar Orvosok Tuberkulozis Egyesülete* alakult meg 1899-ben *Korányi Sándor* professzor elnöklétével. 1905-ben *Grósz Emil* elnökségével megalakult a *Magyar Szemorvos Társaság*. 1907. július 1-én a *Magyar Sebész Társaság Dollinger* professzor elnöklété és *Manninger* professzor főtitkársága mellett. Már századunk elején alakult meg a *Magyar Nőorvosok Társasága Tauffer Vilmos* elnöklétével. 1924-ben *Déri Endre* szervezte meg a *Magyar Gyógyszerésztudományi Társaságot*. A *Magyar Gyermekorvosok Társaságának* megalakulási körülményeit nem sikerült felkutatnom, csupán azt közölték velem, hogy a Társaság pecsétjén a megalakulás éveként 1909 szerepel. E társaság megalakulásához hasonlóan a *Magyar Dermatológiai Társulat* is két fázisban alakult meg; már a múlt század végén egy rövidebb működési időn át *Schwimmer* professzor elnökségével, kis taglétszámmal, majd 1928. február 24-én újjá alakult *Nékám Lajos* elnöklété mellett, akinek sikerült a magyar dermatológusok túlnyomó részét ebbe a társaságba tömöríteni. A klinikai disciplinák mellett 1931. augusztus 10-én a *Magyar Élettani Társaság* megalakulására került sor, melyet már egy évvel előtte a magyar fiziológusok eliteje: *Verzár Frigyes*, *Mansfeld Béla*, *Farkas Géza* és *Went István* a bostoni élettani kongresszusra utazásuk ideje alatt elhatároztak. [6] Ennek a társaságnak megalakítása annyiban is nagy jelentőségű volt, hogy a magyar experimentalis kutatók nagy részét magába tömörítette, fiatal kutatók számára fórumot és építő kritikát biztosított, demokratikus szellemével nagy része volt az elméleti kutatók nevelésében. A kísérletes orvostudomány társaságának megalakulása mellett 1932-ben *Buday Kálmán* professzor elnöklésével megalakult a *Magyar Pathológusok Társasága* is. Az ő bölcs vezetése mellett biztosítva voltak ebben a társaságban is a morfológiai tudományok művelésének újabb kísérleti irányai, többek között a biochemiai irányú kutatómunka. E társaságnak a rugalmas szellemét az is bizonyítja, hogy 1935. május 29-i nagygyűlésének elnöke *Korányi Sándor* professzor volt, aki elnöki megnyitó beszédében hangsúlyozta az orvostudomány egységének fontosságát [5].

Úgy gondolom, hogy a magyar orvostudomány-politika fent leírt jellegzeteségei nagymértékben biztosították a magyar orvostudomány fejlődését abban az irányban, amely megegyezett a világon megmutatkozó felfogással és amely hazánkban is az eredményes fejlődést mozdította elő.

Külön meg kell emlékezni az orvosi kapcsolatok kialakulásának tárgyalásakor a *Markusovszky* által alapított „*Orvosi Hetilap*” szerepéről, mely kiváló szerkesztőbizottság irányításával jelenleg 110. évfolyamát érte el a magyar orvosi közvélemény teljes megalégedésére, melyet nemcsak a magas színvonal, a gyors információ, az orvostörténelem ápolása (Horus), hanem a bő referátumszolgálat és levelező fórum is jellemez. Orvoskutatóink is tudósaink egyre nagyobb számmal utaznak külföldre és szaktársaságaink is élénk kapcsolatot tartanak fent

külföldi szaktársulataikkal. Magyarországon is egyre nagyobb számmal kerül sor nemzetközi kongresszusok megrendezésére.

Fejtegetéseim során a magyar orvosegyetemek, szélesebben pedig a kutató munkát végző egészségügyi intézetek kapcsolatait igyekeztem felvázolni, melynek során előbb a magyar orvosi fakultások kapcsolatait vázoltam, majd a továbbiakban a tudományos egyesületek integráló és fejlesztő szerepéről emlékeztem meg, végül, de nem utolsósorban helyes volna a magyar orvostudományra kialakító és fejlesztő hatást gyakorolt orvosegyéniségek szerepét is ismertetni, ezek között elsősorban: *Markusovszky Lajost*, a modern magyar egészségügy megszervezőjét. A nagy magyar orvosi iskolák szerepére is rá kell mutatni, melyet már részben a vonatkozó monográfiák fel is dolgoztak. Olyan orvostudósok működését kellene ezzel kapcsolatban említenem, mint a két *Korányi*, a *Jendrassik* dinasztia, különösen *Jendrassik Ernő* belgyógyászati és neurológiai iskoláját, a *Schaffer*-iskola, *Szentgyörgyi Albert* „szegedi gárdája”, *Entz Béla* tudományos és etikai hatása a magyar orvosgenerációkra, a *Pólya*, *Winternitz*, *Hüttl Tivadar*, *Hüttl Hümér* és *Manninger Vilmos* nevelte sebészi gárda, *Illyés Géza* urológiai iskolája és még többen mások, akiknek a munkássága során a magyar orvostudomány vezető személyiségei az utolsó félszázad során felnevelődtek és vezető pozícióba kerültek. Ezeknek a kiváló egyéniségeknek működését és hatását már erre hivatottak részben megírták és közzétették. A fentebb felsorolt kiváló orvosegyéniségek azáltal is kiemelkedtek kortársaik közül, hogy nemcsak szűk szakmájukban, hanem a közélet számos vezető posztján is áldásos tevékenységet folytattak. Így *Korányi Sándort* a belgyógyászat tudományának kérdésein kívül érdekelte a magyar orvosi felsőoktatás és ezen belül az egyetemi hallgatók sorsa, [10] a magyar tuberkulózis-ügy, a vidéki magyar egyetemek sorsa és még számos más közügy. *Grósz Emil* hallatlan energiával küzdött a magyar orvostovábbképzés ügyéért, *Nékám Lajos* évtizedeken át foglalkozott a Rockefeller-ösztöndíjalap ügyeivel és küzdött a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társaság fennmaradásáért. Ilyen férfiak követése és ezekből következő tanulságok leszűrése felmérhetetlen erkölcsi erőt ad az utódoknak példájuk követéséhez.

A kapitalista egészségügyben az orvosok egy részét természetesen a pénzszerzés kérdése is érdekelte, és ezért már korán felvetődött az orvostika oktatásának problémája. Ma is érvényben van a legtöbb kultúrországban az orvosi magatartást illetően a „Hippokratészi eskü”. Hazánkban a szocialista egészségügyi ellátás kialakításával a kezdeti nehézségek után ezen a területen is lényeges előrehaladást lehet megállapítani. Már a II. világháború előtti időkben felmerült az orvostika elmélyedő oktatásának, illetve egészségügyi szervezés oktatásának szükségége. (Jeney E. [4]) Jelen társadalmi fejlődésünkben orvosegyetemeinken ez a téma rendszeres és kötelező oktatás keretében előadásra kerül. Egyébként már a múlt évszázadban hangsúlyozták az orvosi etika szükségességét kiváló orvosaink. *Balassa János* erre vonatkozólag mondta a következőket: „*Vivere aliis, non sibi, constituit essentiam medici*”.

Akik ma nem érzik kielégítettnek magukat anyagi helyzetüket illetően, azoknak figyelmébe ajánlom *Varga Lajos* dolgozatát. [22] „A közegészségügy rendezése és helyzete hazánkban a múlt század utolsó negyedében”, melynek keretében

leírja, hogy ebben a sokak által „arany korszaknak” tartott korban a magyar orvosok az orvosi pálya elnéptelenedésétől tartottak és hogy abban az időben 10 000 lakosra Magyarországon 9,7 orvos jutott. Az orvosokat nem az állam, hanem a községek fizették (igen rendszertelenül). Ma már nyugati — orvostársadalmi kérdésekkel foglalkozó — orvosok is azt írják, hogy a szocialista egészségügyi ellátás ma már elkerülhetetlen. [18] E rendszer mellett az orvosok tekintélye emelkedik, mert nincsenek anyagi vonatkozásban betegeikkel. A magyar orvostörténelem tanulmányozása világossá teszi előttünk, hogy nagynevű orvosaink túlnyomó része ilyen álláspontot vallott magáénak. E dolgozatban felvetett kérdések tanulmányozása mindnyájunkat meggyőzhet arról a hatalmas fejlődésről, melyet a magyar orvostudomány és a magyar egészségügy az elmúlt évszázadban megtett.

I R O D A L O M

1. *Alföldy Z.* : Hógyes szerepe a veszettség elleni küzdelemben. — Orv. Hetil. 1957. 179.
2. *Entz B.* : Genersich Antal, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Szakosztályának elnöke. — Értesítő az EME Orvostudományi Szakosztályának munkájáról. 1942. 50. 22.
3. *Issekutz B.* : Id. Jancsó Miklós és ifj. Jancsó Miklós. Bp., 1968.
4. *Jeney E.* : Tudománypolitikai feladataink az orvosnevelés terén. — Orvosképzés, 1932. 3.
5. *Korányi S.* : Elnöki megnyitó. — Magyar Path. Társ. Munk. Bp., 1935. 3.
6. *Lissák K.* : 25 éves a Magyar Élettani Társaság. — Magyar Nemzet, 1956. VII. 4.
7. *Magyary Z.* : Ungarische Kulturstätten. Bp., é. n.
8. *Orsós F.* : Megemlékezés Buday Kálmánról. — Magyar Path. T. Munk. VII. Nagygyűlés 1938. 6.
9. *Réti E.* : Nagy Magyar Orvosok. Bp., 1959.
10. *Rusznayk I.* : Korányi Sándor Emlékelőadás. — A Korányi Sándor Társ. Tud. Ülései VII. Bp., 1967. Akad. Kiad.
11. *Schultheisz, E.—Tardy, L.* : Die Budapester Universität und ihre Vorfahren. — Die Waage 1963. 3. 77.
12. *Sós J.* : Korányi Sándor születésének 100. évfordulójára. Bp., 1966.
13. *Sós J.* : Az orvostovábbképzés problémái. — MTA V. oszt. közleménye 1966. 15.
14. *Sós L.* : Hógyes mint kutató, oktató és nevelő. — Orv. Hetil. 1957. 175.
15. *Szodoray L.* : Adatok az orvostovábbképzés történetéhez Magyarországon; különös tekintettel a vidéki egyetemeinkre. — Comm. Hist. Artis Med. 51—53. (1969). 241.
16. A Tudományos Társulatok és Intézmények Szövetségének 1928—1931. évi működéséről szóló jelentése. Bp., 1932.
17. Le serment d'Hippocrate (Spectrum Pfizer 7. 39.)
18. *Schaffer, H.* : Die Medizin heute. Ed. R. Piper Comp.
19. *Szőkefalvi-Nagy Z.* : A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése (1642—1933). — Comm. Hist. Artis Med. 50 (1969.) 45.

20. Oláh A. : Pápai Páriz Ferenc a Magyar Hippocrates. (1649—1716). — Comm. Hist. Artis Med. 50. (1969) 87.
21. Varga L. : A közegészségügy rendezése és helyzete hazánkban a múlt század utolsó negyedében. — Comm. Hist. Artis Med. Suppl. N° 1. 1962. 1010.

Zusammenfassung

Die Beziehungen zwischen den ungarischen medizinischen Fakultäten kann man seit 1872 verfolgen, als die Franz-Joseph Universität zu Kolozsvár (Klausenburg, heute Cluj in Rumänien) gegründet wurde. Zwischen 1918 und 1929 wurde die, debrecener und die pozsonyer Universität errichtet. Sowohl diese letztere, als auch diejenige von Kolozsvár musste aber nach dem Ender des I. Weltkrieges übersiedeln, die aus Kolozsvár wurde nach Szeged verlegt. In 1940 konnte die Ungarische Universität infolge der politischen Ereignisse wieder nach Kolozsvár zurückkehren und fungierte dort bis 1945, unterdessen bestand auch in Szeged eine Universität mit 4 Fakultäten.

Nach dem II. Weltkrieg seit 1951 wurden die medizinischen Fakultäten in Ungarn — als selbständige Hochschulen — unter die Oberhoheit des Gesundheitsministeriums gesetzt. Jetzt sind in Ungarn folgende medizinische Universitäten: Budapest, Debrecen, Szeged und Pécs.

Die Beziehungen zwischen den einzelnen medizinischen Fakultäten bestanden im dritten Drittel des XIX-ten Jahrhunderts hauptsächlich darin, dass Lehrstuhlinhaber von der Einen an die Andere versetzt wurden und ihre Forschungsergebnisse und Methoden auch am neuen Arbeitsgebiet beibehielten. Hauptsächlich aus Debrecen und Pécs kamen berühmte Professoren nach Budapest. Ausser diesen persönlichen Beziehungen gibt es noch eine andere Kontaktmöglichkeit nämlich diejenige der wissenschaftlichen Sitzungen. Das erste solche naturwissenschaftliche Forum war Magyar Természettudományi Társulat (die Ungarische Naturwissenschaftliche Gesellschaft) (1841). Später bot Magyar Orvosok és Természettudományi Társulat (die Ungarische Ärzte und Naturforscher) Gelegenheit zur Veranstaltung von Kursen über das Gesundheitswesen, welche bis 1933 zur Diskussion kamen. 1959. wurde in Siebenbürgen Erdélyi Múzeum-Egyesület (der Siebenbürger Museumsverein) und nach 20 Jahren die ärztliche Sektion desselben gegründet (Endre Högyes). Weitere ähnliche Gesellschaften sind: Gesellschaft für Ausgabe der Ungarischen Ärztlichen Bücher (1864), in Debrecen Tisza István Tudományos Társaság (die Stephan Tisza Wissenschaftliche Gesellschaft), in Szeged: Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete (Verein der Freunde der Szegeder Universität).

Nach dem II. Weltkrieg übernahm die Gewerkschaft der Ärzte die Betrauung der ärztlichen Fachpresse und Fachgesellschaften. Ausserdem begann die Ung. Akademie der Wissenschaften die Ausgabe von fremdsprachigen Monographien und Zeitschriften wodurch die wissenschaftlichen und gesellschaftlichen Beziehungen erheblichen Aufschwung erhielten.

Die Beziehungen zwischen den Universitäten und dem Gesundheitswesen vertieften, ausser diesen Publikationen, noch diejenige *ausgezeichnete ärztliche Persönlichkeiten*, die sich neben den klinischen und Forschungsarbeiten auch mit den Problemen der Ungarischen Kultur befassten und dadurch die Entwicklung der Ungarischen Ärztlichen Gesellschaft förderten. So: beide *Korányi*, die Familie *Jendrassik* und *L. Markusovszky*.

A PESTI TUDOMÁNYEGYETEM NÉHÁNY KIVÁLÓ GYÓGYSZERÉSZ - TANÍTVÁNYA ÉS - PROFESSZORA*

HALMAI JÁNOS

Egyetemünkön 1770-ben lehetővé vált a gyógyszerészek oktatása is. Addig Magyarországon egyetemi gyógyszerészképzés nem volt. Gyógyszerészeink igen kis része külföldi egyetemen végzett, nagy része pedig idehaza a megfelelő vizsga letételével kapott engedélyt gyógyszerértár vezetésére, illetőleg gyógyszerészi működésre. Az első két gyógyszerész, aki 1771-ben kapott Nagyszombatban diplomát *Novák József* és *Plenck Jakab* volt.

Az első években 2—4—6—7 volt a hallgatók száma, később 8—12, majd fokozatosan emelkedett: 1786-ban pl. 24, 1887—88. tanévben volt a maximum: 238. Az 1930-as években átlag 70—80, a felszabadulás utáni években pedig 150—160 is volt a hallgatók évfolyamonkénti létszáma. Jelenleg 120 körül mozog.

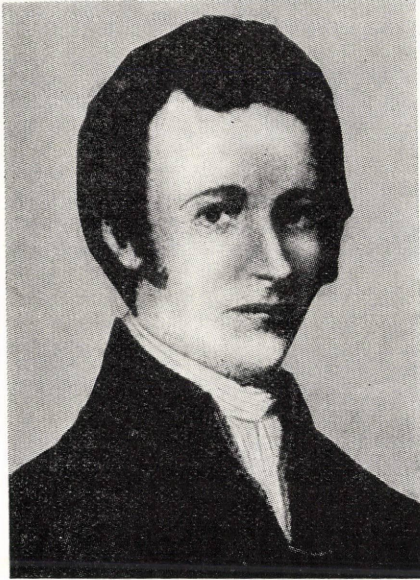
Kezdetben egyéves volt a gyógyszerészi tanfolyam az egyetemen, 1852-től 1940-ig 2 év, azóta 4 esztendő a tanulmányi idő.

A rövid egyetemi oktatás és a hosszabb gyakorlati képzés elég tudást adott ahhoz, hogy hivatásukat betöltsék, sőt tovább műveljék. Számosan voltak, akik a tudomány, sőt a művészetek terén európai, egyesek világhírnevet szereztek, akadémikusok lettek, többen egyetemi tanári működést fejtettek ki.

Sajnos, a hely és az idő rendkívül kevés ahhoz, hogy pályafutásukat és érdekeiket akár csak röviden is ismertethessem. Ezért mindössze néhányukat fogom kiemelni, és jelentős részüket mindössze néhány mondatban említem meg.

Dr. med. Sadler József (1791—1849) 1838-tól 1849-ig a növénytan professzora volt, 1842-ig pedig mint helyettes tanár négy éven át a kémiát is előadta az egyetemen. A múzeum természeti tárának fejlesztője, európai hírű herbáriumának megalapítója, az első magyar szárított növénygyűjtemény (*Exsiccata*) kiadója, a „*Flora comitatus Pestiensis*” szerzője, aki 1848-ban *Schordannal* együtt vállalta az egyetem orvoskarán a magyar nyelvű oktatást, a többi professzor viszont emiatt nyugdíjazását kérte. A Természettudományi Társulat ala-

* Előadás formájában elhangzott a nagyszombati egyetem orvostudományi kara alapítása 200. éves évfordulójának tiszteletére 1969. november 11-én, a Magyar Orvostörténelmi Társaság által a budapesti *Semmelweis* Orvostudományi Egyetemen rendezett tudományos ülésen.

Sadler József (1791—1849)

Láng Adolf Ferenc (1791—1863)

pításában és annak felvirágoztatásában jelentős része volt, a természettudományi irodalomnak kiváló művelőjeként szerepel.

Láng Adolf Ferenc (1791—1863) 1848-ban alapította Nyitrán az első magyar gyógyszerész szaklapot „Gyógyszerészi Hírlap” címmel, mely sajnos csak 7 számban jelent meg. A gyakorló gyógyszerészek közül ő volt az egyetlen, akit a Magyar Tudományos Akadémia tagjául hívott meg (1858). Ő számolt be először arról a megfigyeléséről, hogy bőrbetegséget gombák is okozhatnak. Hírneves botanikus, aki az állattannal, ásványtannal is foglalkozott. Nagy József Nyitra megyei fizikussal szerkesztette a „Magyarhoni természetbarát” című füzeteket Nyitrán; ezzel előfutára volt a Természettudományi Társulat Közlönyének. A közeletben széles körű, elismert tevékenységet fejtett ki, hivatását példamutatónan művelte.

Nagy Károly (1797—?) Kiváló csillagász, matematikai író, aki már 1839-ben sürgette a méterrendszer bevezetését. Bicskén csillagászati obszervatórium építésébe és felszerelésébe kezdett; e célra 100 000 forintot felül áldozott. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta.

Id. dr. Wágner Dániel (1800—1890), neves botanikus, hazánkban az első gyógyszerész vegyertudor, és az első pesti kémiai technikai gyár megalapítója. „Magyarországnak közgazdaságilag nevezetes termékeiről” című pályaművével 1844-ben akadémiai díjat nyert. Még 1828—29-ben nagyobb szabású, képekkel

illusztrált gyógyszerész-orvosi növénytant jelentetett meg. A mű abban az időben elsőrangú munka volt. 1848-ban az első felelős magyar minisztériumban a gyógyszerészeti ügyek referenseként a gyógyszerészek kiképzésére és a gyógyszerészeti ügyek rendezésére értékes javaslatokat készített a közlekedésügyi minisztérium egészségi osztályának tanácsosaként. Az 1855. évi országos kiállításon nagy aranyérmert nyert el gyógyszerészeti készítményeivel, melyek közül a „Liquor ferri albuminati” a magyar gyógyszerkönyvekben is hivatalos lett. Értékes tudományos és szakmai cikkei jelentek meg. Érdemei elismeréseként 1886-ban nemességet kapott.

Fauser Antal (1810—1883) az ásványtan terén szerzett magának hírnevet; egy hazai ásványt Breithaupt bányamérnök, neves mineralógus róla nevezett el „fauserit”-nek. A Nemzeti Múzeumnak kereskedelmi vonalon ő volt az ásványtani szakértője. Híres ásványgyűjteményével — melynek legnagyobb értéke az aranyásványok sokfélesége volt — a Nemzeti Múzeum ásványtárának alapját vetette meg, s a gyűjtemény megvásárlásával a Múzeum ásványtára világviszonylatban az elsők közé emelkedett. Gyógyszertára a „Fauserianum” elnevezést érdemelte ki, kiváló oktatói munkájáért. A pest-budai gyógyszerész gremiumnak hosszú éveken át volt elnöke, az Országos Egyesületnek pedig választmányi, majd központi igazgatósági tagja.

Dr. Müller Bernát (1810—1901) botanikus, a giesseni Tudomány Egyetem tiszteletbeli díszdoktora, az I. és II. kiadású Magyar Gyógyszerkönyv galenusi részének szerkesztője, az Országos Közegészségügyi Tanács tagja, ki 50 éven át volt kormánybiztos a gyógyszerészeket vizsgáztató bizottságban. A Gyógynövény és Drogismereti Intézet drogmúzeumát ő alapozta meg értékes adományai-val, melyeket annak idején a Gyógyszertani Intézetnek ajándékozott. A szakmai közéletben igen tevékeny és vezető szerepet vitt, számos cikke jelent meg; fiatal korában a selmecbányai bányász akadémián kémiát, mineralógiát és metallurgiát is tanult.

Katona Zsigmond (1828—1902) kecskeméti gyógyszerész-tulajdonos, a kecskeméti híres szőlőtelep (Katona-telep) létesítője volt. Már korábban is foglalkozott gyümölcs-, zöldség- és szőlőtermesztéssel, illetőleg szőlőnemesítéssel. Több külföldi kiállításon díjat nyert; kiváló pomológus is volt, ezenkívül Kecskeméten igen nagyra értékelt közéleti, jótékonyági, népművelési tevékenységet fejtett ki.

Rozsnyay Mátyás (1831—1895) zombai, később aradi gyógyszerész. Az íztelen csersavas kinin felfedezője. E készítményét önzetlenül közkinccsé tette, és így számos gyógyszerkönyvben hivatalos lett a „Chininum tannicum insipidum”. Több gyógyszerkészítményével elismerést vívott ki magának és díjat nyert. Ő írta az első magyar sakk-könyvet. Winkler Lajos, a világhírű kémikus professzor az ő aradi gyógyszerésztárában kezdte gyógyszerészeti pályafutását.

Dr. Felletár Emil (1830—1917) kiváló kémikus és gazdag szakíró, aki megszervezte az Országos Birósági Vegyészeti Intézetet és annak első igazgatója volt. Úttörő szakmunkája „A törvényszéki kémia elemei”. Az első magyar

gyógyszerészeti szakkönyv — Kátai G.—Felletár E.: „A gyógyszerészeti tudományok alapvonalai” — megírásában szerzőtárs volt: a III. köt. Gyógyszerészeti vegytan Pest. 1867., az ő munkája.

Felletár fedezte fel, hogy a hullarészekben rothadás közben alkaloid-szerű organikus anyagok keletkeznek. E hullamérgeknek nevezett vegyületek a szokásos kivonási eljárások során a növényi eredetű alkaloidokkal hasonló módon kivonódnak, és így súlyos tévedések kútforrásai is lehetnek bűnügyi vizsgálatok során. Ő ezeket az anyagokat a „hullák szervi aljai” (bázisai) névvel jelölte meg, és már 1868. évi egyik jelentésében beszámolt erről az észrevételéről, de csak 1874-ben publikálta. Így a felfedezést Schelmi olasz tudósnak tulajdonítják, akitől a ptomain elnevezés származik (1873).

Dr. Ilosvay Lajos (1851—1936) a kémia műegyetemi tanára, közoktatásügyi államtitkár, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke, aki 22 éven át volt elnöke a Természettudományi Társulatnak. Elévülhetetlen érdemei vannak a kémia oktatásának, művelésének, a természettudományok előrehaladásának, eredményei elterjesztésének és széles körű művelésének terén.

Dr. Karlovsky Geyza (1860—1936) a gyógyszerészeti szakirodalom kiváló művelője, sok tudományos dolgozatot és közleményt is írt, pályafutását Than professzor mellett tanársegédként kezdte. Kommentálta a II. kiadású Gyógyszerkönyvet. A Gyógyszerészeti Közöny című szaklapnak haláláig nagytekintélyű, közismert szerkesztője, „aranytollú mestere” volt.

Winkler Lajos (1863—1939)

Dr. Winkler Lajos (1863—1939) doktori értekezése 1888-ban jelent meg, és „A vízben oldott oxigén meghatározásáról” szöveget; ez külföldön is elismertté tette nevét, és azóta sem publikáltak jobb módszert. 1893-ban habilitált és 1909-ben Than professzor utódként átvette az Analitikai és Gyógyszerészeti-kémiai Tanszék vezetését. Ott fejtette ki negyedszázadon át külföldön is elismert tudományos munkásságát, mely igen széles skálán mozgott. Közleményei száma meghaladta a 200-at. Kiváló érdemeket szerzett az oktatáson kívül szakférfiak nevelésével és a Magyar Gyógyszerkönyvek szerkesztésében végzett munkájával is. Szakmunkái külföldön is elismert kútforrások.

Dr. Deér Endre (1865—1938) nemcsak kiváló gyakorló gyógyszerész volt, aki a „Jó Pásztor”-hoz címzett gyógyszer-tárát elismertté tette, ahol kém-

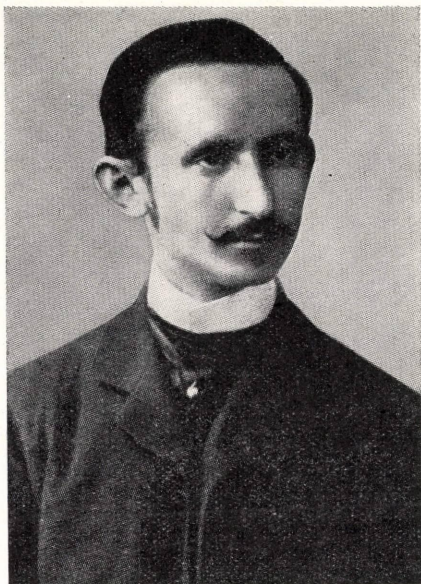
szereket, különleges vegyszereket, festék- és reagensoldatokat is készített laboratóriumában. A szakmai közélet terén is rendkívül sokat és elismerten fáradozott. Baráti körével ő alapította a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaságot, és a Társaság működése révén elismerést vívott ki a magyar gyógyszerészi tudományok részére, nemcsak idehaza, de külföldön is. Az Országos Közegészségügyi Tanácsban elismertté tette a magyar gyógyszerészetet. A III. és IV. Magyar Gyógyszerkönyv galenusi része az ő munkáját dicséri. Munkáját nemcsak a gyógyszerészi közélet, hanem a kormányzat is méltányolta, elismerte, sőt kitüntette.

Dr. Matolcsy Miklós (1869—1938) az Egyetemi Gyógyszertár megalapítója (1907) és vezetője 26 éven át nyugdíjaztatásáig. Than professzornál kezdte tudományos munkásságát, majd megszerezte az orvosdoktori oklevelet

is, és 1905-től ő adta elő mint magántanár először egyetemünkön a „Gyógyszerészet” című kollégiumot, továbbá orvostanhallgatók részére a „Vénykészítéstan”-t. Az Országos Közegészségügyi Tanács tagja volt, részt vett a IV. Magyar Gyógyszerkönyv szerkesztésében is; számos kémiai, gyakorló gyógyszerészeti és történeti vonatkozású dolgozata jelent meg. Nélkülözhetetlen ma is „Könyv és irodalmi gyűjtemény magyarországi történeti munkákról 1578—1909” című műve, melyet mindenkinek ismerni kell, aki a magyar gyógyszerésztörténet kutatása terén munkába kezd. Az első világháború idejében rendkívül sokat fáradozott a sebesült katonák ellátásában, illetőleg a pesti egyetem klinikái zavartalan működésének biztosításában, melyek akkor hadikórházak voltak.

Dr. Weszelszky Gyula (1872—1940) Egyetemünk kémiai tanszékén kezdte tudományos pályafutását, később a Radiológiai Intézet alapítója és igazgatója lett. A Budapesti Gyógyszerészgyakornoki Tanfolyamon 40 esztendőn át tanította a kémiát és 30 éven át vezette a tanfolyamot. Gyógyszerészi-kémiai és radiológiai (rádiumpozitív) terén elért tudományos munkásságáért magántanári képesítést kapott, és értékes előadásokat tartott a rádium-kutatás tárgyköréből.

Kazay Endre (1876—1923) igen küzdelmes életet folytatott; nagytehetségű, de vidéken működő gyógyszerész volt, aki gyakornok korában már 4 kötetes gyógyszerészeti lexikont írt. Maga szerkesztette refraktométerével és polariméterével értékes megfigyeléseket tett. Gyógyszertára laboratóriumában foglal-

Kazay Endre (1876—1923)

kozott a gyógyszerészi gyakorlat számos kérdésével, ezenkívül gyógyszerész- és kultúrtörténelemmel, zenével, heraldikával és több más nem szakmai kérdéssel is foglalkozott, így pl. színdarabot is írt. Ógyallai gyógyszerész korában a csillagászatot is érdemlegesen művelte; szinte polihisztornak tekinthetjük.

Dr. Augusztin Béla (1877—1954) az Egyetemi Növénytani Intézetben kezdte pályafutását, majd Tschirch professzornál Bernben doktorált; megoldotta és megszervezte a hazai gyógynövénygyűjtés, termesztés, szárítás, értékesítés és a kereskedelem számos problémáját. Ő létesítette és hosszú éveken át vezette a Budapesti Gyógynövénykísérleti Állomást (1914—1938). A hazai gyógynövényügy legkiválóbb harcosa volt, aki világszerte elismerést vívott ki a magyar drogoknak, főként a kötelező hatósági előzetes vizsgálat bevezetésével. A hazai ricinus, menta, digitális, gyapot és több más növény termesztésével rendkívül sokat tett a népgazdaság javára. A Közgazdaságtudományi Egyetemen rendkívüli tanári címmel tüntették ki értékes nemzetgazdasági munkásságáért. Számos cikket írt, értékes tanítványokat nevelt.

Dr. Schulek Elemér (1893—1964) Winkler professzor mellett kezdte meg tudományos munkásságát, majd az Országos Közegészségügyi Intézet kémiai osztályát szervezte meg és vezette 1944-ig, amikor a pesti tudományegyetem szerves és analitikai tanszékére kapott professzori meghívást. A klasszikus analitika mellett a műszeres analízis, az emissziós és abszorpciós spektrofotometria, organikus csoportanalízis, radiometriás analízis művelését is nemzetközi szintre emelte. Munkásságát több mint 400 dolgozatban tette közismertté. Részt vett a IV., V., VI. Magyar Gyógyszerkönyv szerkesztésében; főként az V. főszerkesztőjeként végzett úttörő, korszakalkotó munkát. 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta.

Dr. Szabelléd László (1901—1944) gyógyszerész családból származott, miként Schulek professzor is. Winkler professzor intézetében kezdte meg tudományos pályafutását. Disszertációja külföldön is nagy érdeklődést váltott ki, és a nemzetközi tudomány az alkáliföldfémek analitikájában szinte első helyen tartja nyilván. Foglalkozott a súlyanalitika kioldásos eljárásaival, a térfogatos eljárások egész sorát vezette be a gyakorlatba komplex-kémiai tanulmányai eredményeképpen. Tanulmányozta az indikátorokat; az elektroanalitikában a coulometriás mérések rendszerének bevezetése az ő nevéhez fűződik. Professzori működése alatt iskolát teremtett, és az aktivált katalitikus reakciók analitikai értékesítésével az ultramikroanalitikának európai nevű művelőjévé vált.

Kabai János (1896—1936) halhatatlan érdeme, hogy előbb a nyers máknövényből, majd a kicsépelet, értéktelen mákszalmából, illetőleg gubóból az ópiumalkaloidok előállítására eljárást dolgozott ki és gyárat alapított. Rendkívül sokat küzdött, harcolt, sőt nélkülözött is, amíg eljárását rentábilissá tette és kivívta a nemzetközi fórumok teljes elismerését is. Gyára ma is fennáll és a népgazdaság mai egyik első exportáló nagyüzemévé fejlődött; jelenleg más kémiai anyagok előállításával is foglalkozik és továbbfejlesztette Kabai eljárását is.

Dr. Csipke Zoltán (1899—1966) 12 évig mint tanársegéd, majd mind adjunk-

tus és fővegyszék működött az Egyetemi Gyógyszertárban. 1946-ban annak igazgatója lett és maradt haláláig. Megszerezte az orvosi képesítést is, sokat foglalkozott az approbációs vizsgára való előkészítéssel, e munkája korszerű és haladó jellegű volt, ui. e célra tankönyv nem állt rendelkezésre. Még felszabadulás előtt rendkívüli tanári címet kapott, utóbb a TMB a gyógyszerészi tudományok kandidátusává minősítette. 1936-ban „Nem hivatalos gyógyszerek vizsgálata és használata” című munkája, Némedy Imrével kiadott „Vénykészítés” kézikönyve, továbbá dr. Kádárral együtt írt „Anyagismeret”-e úttörő, hiánypótló, értékes munkák voltak.

Megemlítem még, hogy egyetemünkön végzett a gyógyszerészek között *Rippl-Rónai József* (1861—1927), a hírneves posztimpreszionista festő, ki tervezéssel és könyvillusztrációkkal is foglalkozott, *Csontváry Kosztka Tivadar* (1853—1919) világhírű festőművésznk, *Donászy Ferenc* (1863—1932) ifjúsági regényírónk, továbbá *Tömörkény István* (1866—1917) neves írónk, aki főleg a parasztélettel, népi realizmussal foglalkozott. *Schmidthauer Lajos* orgonaművész is itt érdemel említést.

Mindezek csak röviden kiragadott mozaikok, melyek igazolják, hogy az egyetemen tanultak segítségével más téren is kiválót alkottak egykori hallgatóink.

I R O D A L O M

- Antal J.* : Felletár Emil, a magyar törvényszéki vegyészlet megalapítója. — A Gyógyszerész, 1955. 6.
- Baradlai J.*—*Bársony E.* : A magyarországi gyógyszerésze története. 1930. Budapest.
- Ernyei J.* : A Pázmány Péter Tudományegyetem és első gyógyszerészei. — Magyar Gyógyszerésztud. Társ. Értesítője. (A továbbiakban: M. Gy. T. Ért.) 1935. 5.
- Halmai J.* : Láng Adolf Ferenc emlékezete. — M. Gy. T. Ért. 1937. 3.
- Halmai J.* : Id. dr. Zólyomi Wágner Dániel emlékezete. — M. Gy. T. Ért. 1936. 3.
- Halmai J.* : Fauser Antal emlékezete. — M. Gy. T. Ért. 1938. 4.
- Halmai J.* : Dr. Sadler József emlékezete. — M. Gy. T. Ért. 1941. 3.
- Halmai J.* : Dr. Müller Bernát emlékezete. — M. Gy. T. Ért. 1944. 4.
- Halmai J.* : Egy magyar gyógyszerész-történeusről. — A Gyógyszerész, 1948. 11.
- Halmai J.* : Emlékét tanítványai és a tudomány elismerése őrzi. — A Gyógyszerész, 1949. 8.
- Halmai J.* : Augusztin Béla. — A Gyógyszerész. 1955. 4.
- Halmai J.* : Dr. Matolcsy Miklós. — Gyógyszerészet, 1959. 8.
- Halmai J.* : Kazay Endre. — Orvosi Hetilap, 104. 18. 1963.
- Halmai J.* : Kabai János, az ember. — Herba Hungarica 6. 2. 1967.
- Halmai J.* : Deér Endre és a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság. — Acta Pharm. Hung. XXXIX. 1. 1969.
- Horváth J.* : Ő is gyógyszerész volt. — M. Gy. T. Ért. XIII. 1937. 3.
- Lipták P.* : A magyar gyógyszerészek egyetemi képzésének vázlatos története. — M. Gy. T. Ért. 1929. 5.
- Studény J.*—*Vondra A.* : Hírneves gyógyszerészek. Budapest, 1930.

Summary

The regular pharmacy training started in 1770 in Hungary by the foundation of the Medical faculty at the Nagyszombat University. The first graduated pharmacists got their diplomas in 1771. The number of pharmacy students grew gradually; their number was in the first academic years 4—7, then 8—12, later in 1786 this number was already 24. In the thirties of this century their average number was about 70—80; after 1845 150—160 students learned pharmacy at the university and at present about 120.

One-year course was held at the beginning for the pharmacy students; later these courses were lasting two and then 4 academic years. This relatively short university education furnished yet a good basis for the future profession of the pharmacy students and many of them could remarkably expand their special knowledge. There were many outstanding figures among them, who became later world-famed scientists, even artists. Many of them were honoured by academy-prizes and were appointed to university places and have been displaying excellent didactic and scientific activity.

Emil Felletár, Lajos Ilosvay, Endre Kazay, Lajos Winkler, Gyula Weszelszky, László Szebellédy and Elemér Schulek acquired fame in the field of chemistry; *Bernát Müller, Adolf Ferenc Láng, József Sadler, Dániel Wagner* and *Béla Augusztin* in botany, *Antal Fauser* in mineralogy, *József Sadler* beside in botany paleontology, *Károly Nagy* in astrology and mathematics. *Zsigmond Katona* made a name for himself in the field of agriculture. *Mátyás Rozsnyay* became famous with his pharmaceutical preparations, *Emil Felletár* in the field of forensic chemistry, *Endre Deér* with his laboratorial preparations. *Endre Kazai* displayed scientific activity on a high level in chemistry, pharmacy, literature, ethnography and heraldry. *János Kabai* was succeeding in turning out morphine and its alkaloids. *Gejza Karlovszky* made himself a fame by his special literary activity. *Miklós Matolcsy, János Baradlay, Jenő Horváth, Vondra and Studény* are outstanding figures of Hungarian pharmacy history. We must mention in the fields of literature and arts the names of *József Rippl-Rónay* and *Tivadar Csontváry Kosztka* (painters), *Ferenc Donászy* and *István Tömörkény* (writers), *László Botfai Hűvös* (sculptor) and *Lajos Schmidthauer* (organist).

We could continue this list of excellent Hungarian pharmacists, but must stop with the further enumeration pressed for space.

DIE INTERNATIONALE BEDEUTUNG DER BUDAPESTER ZAHNÄRZTLICHEN SCHULE*

von GYÖRGY HUSZÁR

Der Vorläufer der Budapester Semmelweis Medizinischen Universität war die 1769 in Tyrnau (Nagyszombat)** gegründete medizinische Fakultät. An der Fakultät bildete die Zahnheilkunde vom Gesichtspunkt des Unterrichtes einen Teil der Chirurgie und wurde von dem Professor der Chirurgie und Gynäkologie, *J. J. Plenk* (1739–1807) vorgetragen. In 1778 veröffentlichte *Plenk* als Professor der nach Buda umsiedelten Universität, das zahnärztliche Buch „*Doctrina de morbis dentium ac gingivarum*“. Das leicht übersichtliche, klar formulierte Werk erschien in 1779 und 1793 auch in deutscher und 1781 und 1786 in italienischer Sprache. Unlängst wurde auch eine aus dem Jahr 1797 stammende polnische Übersetzung gefunden. (Abb. 1.) In allen Ausgaben wird *Plenk* als Professor der Universität in „Buda“ angeführt.

Dem Beispiel anderer Universitäten der Österreich-Ungarischen Monarchie folgeleistend verlieh die medizinische Fakultät das Diplom eines „Magister artis dentariae“ zum erstenmal in Schuljahr 1799/1800. Für dem Erwerb eines Diploms wurden von der Universität genaue Vorbedingungen festgesetzt, die Prüfungsordnung der Fächer bestimmt, es waren jedoch keine Anordnungen über den der Qualifikation vorausgehenden Unterricht getroffen worden. Dies änderte sich erst als ein Pester Arzt, *D. Nedelko* (1812–1882) in 1844 die Erlaubnis zum Unterricht der Zahnheilkunde erhielt und kurz darauf als ausserordentlicher Universitätsprofessor ernannt wurde. Erwähnenswert ist, dass ein ausserordentlicher Lehrstuhl für die Zahnheilkunde zuerst, zahlreichen grösseren Universitäten (z.B. der Berliner) vorangehend, an der Pester Universität errichtet wurde und somit als Beispiel internationaler Bedeutung galt. *Nedelko* konnte, obwohl er 36 Jahre die Zahnheilkunde vorgetragen hatte, keine Schule gründen.

Die Entfaltung der ungarischen zahnärztlichen Schule erfolgte erst in den 80iger Jahren des vorigen Jahrhunderts und war zwei vorzüglichen Fachärzten zu verdanken. Da beide in der Hauptstadt tätig waren kann man mit Recht

* Text einer Vorlesung gehalten an einer wissenschaftlichen Sitzung am 11 November 1969, welche anlässlich der 200-Jahrfeier der medizinischen Fakultät zu Tyrnau von der Ungarischen Medizingeschichtlichen Gesellschaft an der Budapester Semmelweis Medizinwissenschaftlichen Universität veranstaltet wurde.

** Heute Trnava in Tschechoslowakei.

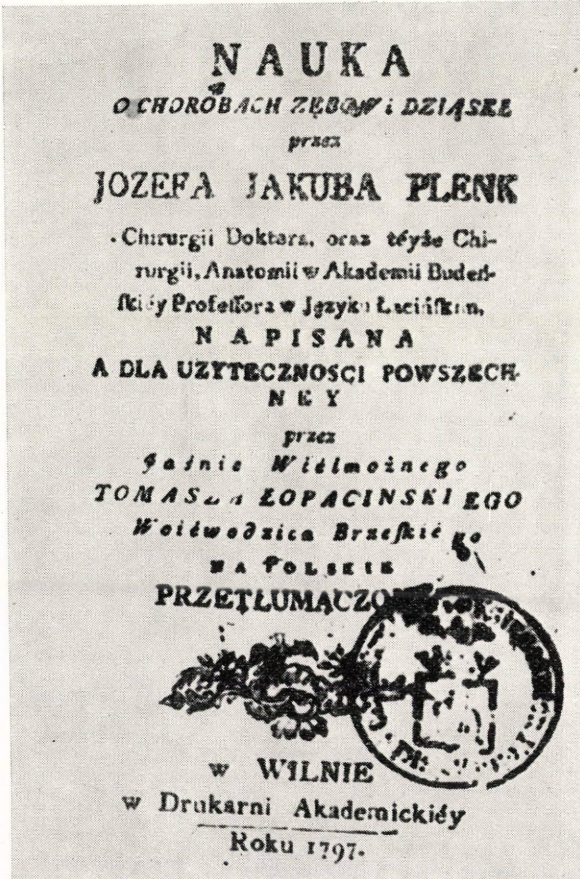

Abb. 1.

Ungarische Odontologische Gesellschaft. *Iszlai* redigierte unsere erste zahnärztliche Fachzeitschrift „*Odontoskop*“, welche die Arbeiten in ungarischer und deutscher Sprache brachte. (Abb. 2.) *Iszlai* publizierte auch öfters Arbeiten in ausländischen Zeitschriften und nahm mit Vorträgen an Kongressen teil. Er übte eine recht vielseitige Tätigkeit aus, sein System der Zahn-Harmosis ist Vorläufer der späteren Einteilung *Angle's*, und war auch Bahnbrecher in der zahnärztlichen Röntgenologie.

Die aus didaktischen Gesichtspunkt recht gut verwendbaren Werke des *Iszlaischen* Schülers, *J. Abonyi* (1858–1914) die „Zahnheilkunde“ wurde 1889 in Wien, die „Zahntechnik“ 1892 in Stuttgart auf deutsch herausgegeben.

Gründer einer Schule von internationalem Ruf war im wirklichen Sinne

über eine Budapester Schule sprechen. Nur dem Vornamen und der Wirkungszeit nach bestand eine Übereinstimmung der beiden Schulgründer — *József Iszlai* und *József Arkövy* — ihre Weltanschauung und fachliche Auffassungen waren grundverschieden.

J. Iszlai (1840–1903) erhielt in 1881 eine Universitätsdozentur und wurde in seinem letzten Lebensjahr zum ausserordentlichen Universitätsprofessor und Direktor des nur kurz bestehenden Zahnärztlichen Propedeutischen Instituts der Universität ernannt. Die Gründung seiner Schule erfolgte daher nicht im Rahmen der Universität, sondern im Kreis der, in der Mehrzahl ihn als geistigen Leiter betrachtenden praktischen Zahnärzte von Budapest. Dieser vereinigten sich in die von *Iszlai* gegründete

des Wortes J. Árkövy (1851–1922). Sein epochemachendes Werk die „Diagnostik der Zahnkrankheiten“ erschien 1885 im Verlag Enke in Stuttgart. In diesem wertet Árkövy die klinischen Beobachtungen des Zahnarztes vom Standpunkt und mit den Methoden des Pathologen und dürfte somit als Pionierarbeit der systematischen zahnärztlichen Diagnostik betrachtet werden. Das Werk erntete seinem Verfasser einen Weltruf, sein Name wurde Jahrzehnte hindurch zitiert und wird von der Geschichte der Zahnheilkunde als eines der bedeutendsten Arbeiten des XIX. Jahrhunderts erwähnt. Das Buch erschien auch in Moskau auf russisch in zwei Auflagen.

Árkövy's Tätigkeit als Schulgründer begann 1880 an seiner Privatheilanstalt und wurde ab 1890 an der Budapester Universität fortgesetzt. Árkövy's Zahnärztliches Institut übersiedelte in 1909 in ein neues modernes Gebäude und wurde als erstes auf der Welt *Stomatologische Klinik* genannt. Das war nicht nur ein einfacher Namenswechsel, die Bezeichnung „stomatologisch“ trachtete auch das veränderte Verhältnis zwischen Zahnheilkunde und Medizin auszudrücken. Der Begriff „Stomatologie“ wurde in den 80iger Jahren des vorigen Jahrhunderts von E. Magitot (1833–1897) empfohlen und an dem Internationalen Zahnärzte Kongress zu Berlin in 1890 zum Beschluss erhoben. In 1904 definierte Árkövy die Stomatologie als „. . . ein Zweig der Medizin, also ein medizinisches Fach, dessen Kenntnis- und Tätigkeitsgebiet die Mundhöhle umfasst . . .“ Dementsprechend ist die Stomatologie ein organischer, unzertrennlicher Teil der Medizin. Árkövy's Anregung fand weltweites Verständnis und der „stomatologische“ Ausdruck wurde als Bezeichnung von Kliniken, Gesellschaften und Fachzeitschriften verwendet. Im Jahre der Eröffnung der neuen Stomatologischen Klinik fand der XVI. Internationale Ärztekongress in Budapest statt. Die Klinik mit ihrer als Neuigkeit geltenden Bettstation erntete internationalen Beifall.

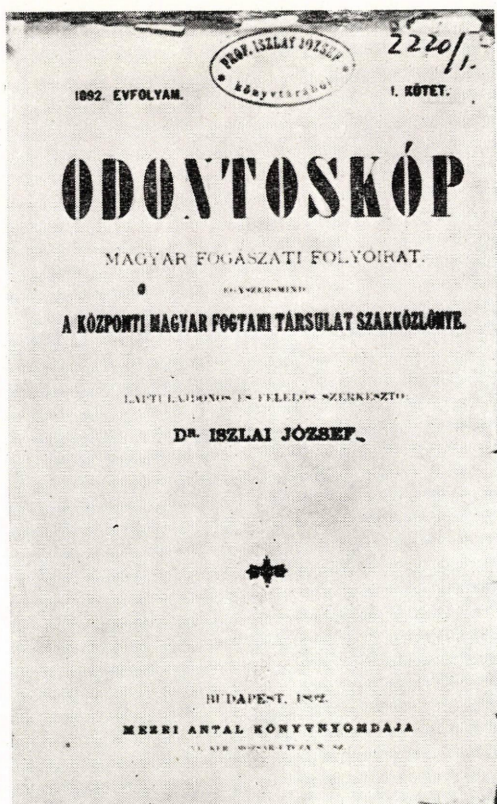

Abb. 2.

Die bis zur Auflösung der Monarchie herausgegebene „Österreichisch-Ungarische Vierteljahrschrift für Zahnheilkunde“ erschien in 1885 und galt in ganz Europa als eine der angesehensten Fachzeitschriften. Ab der ersten Nummer wurden zahlreiche Arbeiten der *Árkövy*-Schüler veröffentlicht demzufolge diese auch über die Grenzen hinaus bekannt wurden.

Nebst *Árkövy* wurden in zahlreichen Fällen auch Mitglieder seiner Schule im internationalen Schrifttum erwähnt. Die 1889 in Stuttgart erschienene „Patho-Histologie der Zahnpulpa und Wurzelhaut“ ist das bedeutendste Werk des Dozenten *A. Rothman* (1860–1932) und gleichzeitig bahnbrechend in der zahnärztlichen Histologie. *Rothman* verrichtete bezüglich der Pathohistologie der Pulpaerkrankungen eine aufsehenerregende Arbeit, im wesentlichen beruht die Pathohistologie der Pulpitis auch noch gegenwärtig auf seinen Feststellungen. In der ersten Auflage des von *Scheff* redigierten „Handbuch der Zahnheilkunde“ (1892) schrieb *Rothman* das umfangreiche Kapitel über die „Pathologie und Therapie der Pulpenkrankheiten“.

Universitätsdozent *L. Hattysy* (1854–1921) erntete an der Pariser (1900) und St. Louiser (1904) Ausstellungen mit seinen zahnärztlichen Unterrichtspräparaten grossen Erfolg.

Der Name des ausserordentlichen Universitätsprofessors *H. Salamon* (1865–1944) wurde durch den 1908 im Felix Verlag, Leipzig deutsch-englisch erschienenen prothetischen Atlas bekannt. Sein Vorschlag, die Systematik und Nomenklatur der zahnärztlichen Brückenprothesen betreffend wurde auf der ganzen Welt angenommen und werden auch gegenwärtig allgemein benützt und erwähnt. Seine die Elemente (z.B. Brückenpfeiler, Brückenkörper, Brückenanker, Haupt-, Neben- und Hilfsanker) und Arten (z.B. Endpfeilerbrücken, Freiidbrücken, einspannige, mehrspannige Brücken) der zahnärztlichen Brückenprothesen bezeichnenden Ausdrücke finden weltweite Verwendung. *Salamons* neue Nomenklatur gab der Entwicklung der Brückentechnik eine biologische Richtung. *Salamon* war auch ein ausgezeichnete Kieferorthopäde. Seine Monographie „Die leitenden Ideen der orthodontischen Therapie“ erschien auch auf deutsch und bulgarisch. Auch gegenüber der Geschichte der Zahnheilkunde zeigte er grosses Interesse; an dem in Wien 1936 stattfindenden Weltkongress der Fédération Dentaire Internationale (FDI) berichtete er in einem Referat über die neueste Geschichte (1800–1936) der Zahnheilkunde.

M. Károlyi (1865–1945) war ein in Wien lebender weltbekannter Schüler der *Árkövy*-Schule. Er lenkte die Aufmerksamkeit auf einen neuen Faktor in der Ätiologie der Zahnbetterkrankungen, auf die Überlastung. Seine Lehre wird im Schrifttum als die *Károlyi*'sche Theorie, die Überlastung des Zahnbettes als *Károlyi*'scher Effekt registriert. Auch in der Therapie leitete er einen neuen Weg, die Entlastung, ein.

Zwischen den beiden Weltkriegen wurde der gute Ruf der Budapester Schule ausser der Stomatologischen Klinik auch durch die von *Rothman* und später von *B. Simon* (1892–1965) geleitete Zahnärztliche Abteilung der Poliklinik gefördert, jedoch war ein verhältnismässiger Verlust der internationalen Bedeutung zu vermerken. Dieser Rückgang war sowohl politischen und sozialen wie

auch persönlichen Gründen zu schreiben. Trotzdem erschienen auch in dieser Periode Monographien von *E. Major* (1880-1945), *B. Bonyhárd* (1899-1944) und *D. Máthé* (1877-1943), Mitglieder der Schule, auf deutsch und italienisch. Die von *J. Szabó* (1847-1937), dem Nachfolger von *Árkövy* am Lehrstuhl der Zahnheilkunde publizierte „Praktische Zahnheilkunde“ wurde in 1925 auf italienisch und in 1932 auf spanisch herausgegeben (Abb. 3.). *Bonyhárd* wurde durch die nach ihm benannte und auch gegenwärtig in den prothetischen Lehrbüchern erwähnte Prothesenklammer bekannt.

Ein nennenswertes Ereignis der Periode zwischen den beiden Weltkriegen war der im Herbst 1931 stattfindende I. Internationaler Stomatologischer Kongress, der von der A.S.I. (Association Stomatologique Internationale) organisiert wurde und an dem Delegierte aus 26 Länder teilnahmen.

Als zeitmässigen Massstab der Bedeutung einer medizinischen Schule sind die Veröffentlichungen im internationalen Schrifttum und deren kritischer Widerhall zu betrachten. In den ausländischen Fachzeitschriften erschienen zwischen den beiden Weltkriegen etwa jährlich 8 bis 10 Arbeiten von Mitgliedern der Budapester Schule, also 200 in der Periode von 1920 bis 1944. Im vorigen Jahrzehnt fanden noch manche Erwähnung im Schrifttum. Die Verfasser: *G. Morelli* (1879-1960), *H. Salamon*, *J. Szabó*, *K. Balogh*, *L. Molnár* (1901-1969), *L. Moczár* (1888-1961), *F. Gámán*, *J. Ertl* und *J. Bottyán*.

Nach dem II. Weltkrieg begann ein neuer Abschnitt, es kam zu einem neuen Aufschwung der ungarischen Zahnheilkunde. Leiter dieser Periode war Professor *K. Balogh*, Direktor der Klinik und erster Dekan der Zahnärztlichen Fakultät. Eine neuere Institution der Budapester Schule wurde gegründet — das die Fortbildung versiehende *Zentralinstitut für Stomatologie*. Für die internationale Bedeutung der Budapester Schule spricht, dass seit 1945 10 fremd-

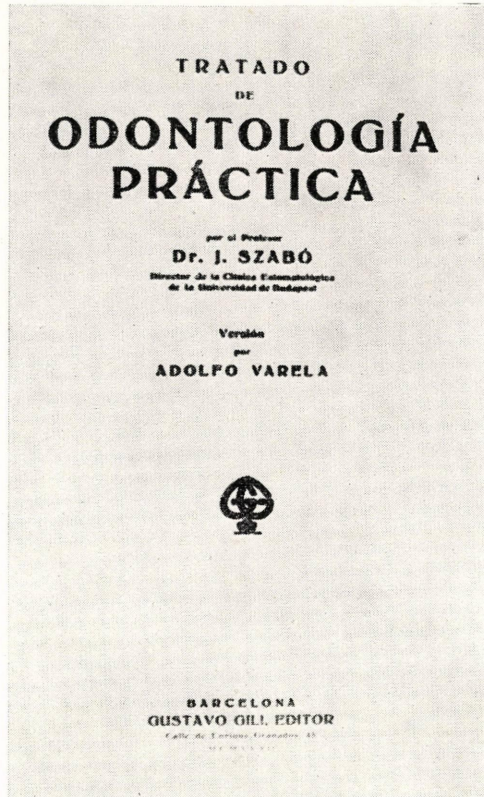

Abb. 3.

sprachige Handbücher bzw. Monographien von den Mitgliedern publiziert wurden. Die Bekanntesten sind das in drei Sprachen erschienene prothetische Werk von *I. Kemény*, die als bahnbrecher geltende deutschsprachige „Gerostomatologie“ von *K. Balogh*, *L. Molnár*, *D. Schranz* und *G. Huszár* und das, die Wurzelbehandlung und Herderkrankungen behandelnde, zwei Auflagen erreichte deutschsprachige Werk von *D. Hattasy*.

Die den Untertitel „*Stomatologia Hungarica*“ führende und seit 36 Jahren von *I. Varga* redigierte „*Fogorvosi Szemle*“ erreicht in 1970 ihren 63sten Jahrgang. Die darin erscheinenden Arbeiten werden von den internationalen Bibliographien registriert und in den ausländischen Fachzeitschriften erwähnt.

Vor 200 Jahren, zur Zeit der Gründung der Medizinischen Fakultät war in Ungarn die Zahnheilkunde am Anfang ihrer Entwicklung. Aus diesem sogenannten kleinen medizinischen Fach entfaltete sich unter Aufsicht der Budapester Universität zuerst der Lehrstuhl für Zahnheilkunde und später die selbstständige Zahnärztliche Fakultät. Der Weg hierzu wurde durch die Opferwilligkeit der vorzüglichen Fachärzte der Budapester Zahnärztlichen Schule gebahnt und ihre Bedeutung ist auch weit über die Grenzen des Landes bekannt.

L I T E R A T U R

- Abonyi, J.* : Compendium der Zahntechnik. Stuttgart, 1892.
Abonyi, J. : Compendium der Zahnheilkunde. Wien, 1889.
Árkövy, J. : Diagnostik der Zahnkrankheiten und durch Zahnleiden bedingten Kiefererkrankungen. Stuttgart, 1885.
Árkövy, J. : Diagnosztika bolneznej zubov. Moskau, 1896.
Balogh, K. : Die Pathogenese der Epulis. — Z. Stomatol. 23, 802, 1925.
Balogh, K. — *Molnár, L.* — *Schranz, D.* — *Huszár, Gy.* : Gerostomatologie. Leipzig—Budapest, 1962.
Bokesová-Uherová, M. : Lekárska fakulta Trnavskej Univerzity (1770—1777). Bratislava, 1962.
Bonyhárd, B. : Die Indikationsstellung für die partielle Prothese. Berlin—Wien, 1936.
Ertl, J. : Die Chirurgie der Gesichts u. Kieferdefekte. Berlin—Wien, 1918.
Ertl, J. : Regeneration, ihre Anwendung in der Chirurgie. Leipzig, 1939.
Fuchs, M. : Z dziejow pismienictwa stomatologicznego w polsce J. J. Plenck. — Czasopismi Stomatologiczne, 13, 5, 1960.
Gámán, F. : Beiträge zur Frage der Kieferknochenstruktur unter normalen und einigen krankhaften Verhältnissen. — Z. Stomatol., 27, 824, 1929.
Hattasy, D. : Wurzelbehandlung und Herderkrankung. Leipzig, 1955.
Huszár, Gy. : Károlyi Mór. — Fogorvosi Szemle, 52, 321, 1959.
Huszár, Gy. : Rothman Ármin. — Fogorvosi Szemle, 54, 161, 1961.
Huszár, Gy. : Österreichisch—ungarische Beziehungen in der Geschichte der Zahnheilkunde. — Öst. Zschr. Stomat. 59, 144, 1962.
Huszár, Gy. : Nedelko Döme. — Fogorvosi Szemle, 55, 434, 1962.
Huszár, Gy. : A magyar fogászat története. Budapest, 1965.

- Huszár, Gy.* : Salamon Henrik (1865—1944). = Fogorvosi Szemle, 58, 161, 1965.
- Huszár, Gy.* : Salamon Henrik (1865—1944) fogorvostörténeti munkássága. — Comm. Hist. Artis Med. 38—39, (1966), 97.
- Huszár, Gy.* : A fogorvosképzés fejlődéstörténete. — Comm. Hist. Artis Med. 51—53, (1969), 167.
- Huszár, G.* : The role of hungarian dentists in the history of odontology. — Internat. Dent Journal, 14, 502, 1969.
- Iszlai, J.* : Adalékok a fogak helyzetbeli hibáinak nomenclaturájához és rendszeréhez. Odontoskop, 5, 49, 1897.
- Kemény, I.* : Die klinischen Grundlagen der totalen Prothese. Leipzig, 1965.
- Major, E.* : Der abnehmbare Teilersatz in der zahnärztlichen Praxis. Berlin—Wien, 1938.
- Máthé, D.*—*Bonyhárd, B.* : Le construzio delle prothesi totale. Firenze, 1938.
- Molnár, L.* : Abkautungserscheinungen an natürlichen Zähnen. — Z. Stomatol. 37, 124, 191, 255. 1939.
- Molnár, L.*—*Schranz, D.*—*Huszár, Gy.* : Zubna protetika. Bratislava, 1952.
- Morelli, G.* : Ueber Kaudruck. — Wiener Vierteljschr. f. Zahnheilkunde. H. 4, 1920.
- Morelli, G.* : Ein quantitativer Karies-Index. — D. Zahnärztl. Wschr. 34, No 17, 1931.
- Plenk, J. J.* : Doctrina de morbis dentium ac gingivarum, Viennae, 1778.
- Rothman, A.* : Patho-Histologie der Zahnpulpa und Wurzelhaut. Stuttgart, 1889.
- Salamon, H.* : Atlas der stomatologischen Brücken un. Regulierungsarbeiten. Leipzig, 1909.
- Salamon, H.* : Eine Systematik der zahnärztlichen Brückenarbeiten. Berlin, 1923.
- Salamon, H.* : Die neueste Geschichte der Zahnheilkunde (1880—1936) Bericht. IX. Internat. Zahnärzte Kongr. d. F.D.I. Wien—Berlin, 1936, p. 261.
- Salamon, H.* : A magyar stomatologia (fogászat) története. Budapest, 1962.
- Sturm, J.* : Compte rendu du premier Congres Stomatologique International. Budapest, 1931.
- Szabó, J.* : Odontoiatria practica. Milano, 1928.
- Szabó, J.* : Tratado de Odontalgia practica. Barcelona, 1933.

Összefoglalás

A Nagyszombati Egyetem 1769-ben felállított Orvosi Karán a fogászat az oktatás szempontjából a sebészet egyik kis részfejezete volt és ezt *Plenck József Jakab* (1739—1807) a sebészet és szülészet tanára adta elő. 1778-ban *Plenck* mint a Budára költözött Egyetem tanára „Doctrina de morbis dentium ac gingivarum” címmel fogászati könyvet ír. A mű német, olasz és lengyel fordításban is megjelent. 1844-ben *Nedelko Döme* (1812—1882) engedélyt kap a karon a fogászat oktatására. Figyelemre méltó tény, hogy a Pesti Egyetem a fogászati rendkívüli tanszék felállításával sok nyugati, nagyobb egyetemet megelőzött és így nemzetközi jelentőségű példát mutatott.

A magyar fogászati iskola kialakulása, a múlt század 80-as éveiben két kiváló szakemberünknek, *Iszlai Józsefnek* (1840—1903) és *Árkövy Józsefnek* (1855—1922) köszönhető. *Iszlai* volt a szerkesztője az első szaklapunknak az *Odontoskop*-nak, amelynek cikkei magyar és részben német nyelven jelentek meg. *Iszlai* egyik úttörője volt a fogászati röntgenológiának. — Iskolaalapító, nemzetközi hírű fogorvos volt *Árkövy*, akinek „*Diagnostik der Zahnkrankheiten*” c. műve 1885-ben jelent meg Stuttgartban. *Árkövy* a fogorvos klinikai észleleteit a pathologus szemléletével és módszereivel értékeli és úttörő módon kialakítja a rendszeres fogorvosi diagnosztikát.

Árkövy mellett a nemzetközi irodalom sokszor idézi iskolájának tagjait is. *Rothman Ármin* (1860—1932) magántanár legjelentősebb műve a „Patho-Histologie der Zahnpulpa u. Wurzelhaut” c. monográfia 1889-ben jelent meg. E mű a fogászati szövettan úttörő jelentőségű munkái közé tartozik. *Hattyasy Lajos* (1854—1921) magántanár nagy sikert aratott tanszerkészítményeivel az 1900. évi párizsi és az 1904. évi St. Louis-i kiállításon. A fogászati hídpótlások *Salamon Henrik* (1865—1944) egyetemi rk. tanár által javasolt rendszertanát és nomenclaturáját világszerte elfogadták és ma is általánosan használják. Lelkes, külföldön is ismert művelője volt a fogorvostörténelemnek. Az Árkövy-iskola Bécsbe szakadt világhírű tagja volt *Károlyi Mór* (1865—1945), aki a fogágybetegség kóroktanának új tényezőjére, a túlterhelésre hívta fel a figyelmet.

A két világháború között a budapesti fogorvosi iskola jelentősége viszonylag csökkent. Ennek politikai, társadalmi és személyi okai egyaránt voltak. Azért az iskola néhány tagjának (*Szabó Józsefnek, Major Emilnek, Máthé Dénesnek és Bonyhárd Bélának*) ebben az időszakban is kézikönyvei, ill. monográfiái jelennek meg német, olasz, ill. spanyol nyelven.

A felszabadulás után új fejezet, jelentős fellendülés kezdődött a magyar fogászat történetében. A budapesti iskola nemzetközi jelentőségére utal, hogy tagjainak 1945 óta 10 kézikönyve, ill. monográfiája jelent meg idegen nyelven.

A *Stomatologia Hungarica* alcímű *Fogorvosi Szemlének* 1970-ben már 63. évfolyama jelenik meg. Cikkeit a nemzetközi bibliográfiák nyilvántartják és a külföldi szakfolyóiratok is gyakran referálják tartalmát.

MAGYAR SZEMORVOSOK EMLÉKÉRMEI

GYÖRFFY ISTVÁN

A numizmatika, mely általában a történelem egyik segédtudományaként van elkönyvelve, nagy kultúrtörténeti és művészettörténeti jelentőséggel is rendelkezik. Az érmek, plakettek egyrészt megőrik a jelesebb embereink, nagyjaink emlékét, s róluk bizonyos biográfiai és ikonográfiai adatokat szolgáltatnak. Másrészt az érem művészi megnyilatkozás is. Az éremművészet éppoly jelentős alkotásokat produkálhat, akár csak a képzőművészet többi ága.

Az érem ezenkívül azonban még gyűjtési szenvedély tárgya is lehet, s a numizmatikai emlékek gyűjtése valószínűleg a pénz megjelenésével csaknem egyidőben elkezdődött. A gyűjtőmunka a kezdeti időkben az összes éremféleségeket felölelte. Később, a 19. és 20. században számuk már olyan mértékben szaporodott, hogy *általános gyűjtemények* gyarapítása mindinkább illuzórikussá vált, s a teljességre törekvő gyűjtés már csak a numizmatika egyes *körülhatárolt területein* lehetett eredményes. Így ki-ki érdeklődési körének megfelelőleg kisebb területekre, pl. régi pénzekre, emlékérmekre, kitüntetésekre korlátozta gyűjtési szenvedélyét. Ilyen specializálódási folyamat eredményeként jelentkezik már a múlt század végén az *orvosi vonatkozású érmek* gyűjtése is.

Az utóbbiak közül kettő különösen nagy hírnévre tett szert világviszonylatban is. Az egyik *Josef Brettauer* trieszti szemorvos 9000 darabból álló gyűjteménye, mely halála után a bécsi Kunsthistorisches Museum éremtárába került. A másik az amerikai *Storer*-féle gyűjtemény, mely kb. 4000 darabot foglal magában, s melyet később a bostoni Medical Library vásárolt meg. Nagyhirű még a baltimore-i *Jacobs*-féle gyűjtemény is, mely magját képezte a *Johns Hopkins University* orvosi éremgyűjteményének.

E gyűjtemények természetesen mindenfajta orvosi, egészségügyi érmet felölelnek, így pl. orvosok portréit, kórházalapítási, kongresszusi, jutalom-emlékérmeket, orvosi vonatkozású tárgyat vagy jelenetet ábrázoló pénzeket (pl. szemüveg), jelvényeket, medaillonokat, zsetonokat stb.

Az említett három külföldi gyűjtemény azonban nemcsak gazdagsága miatt vált híressé, hanem azért is, hogy mindháromról katalógus is készült az érmek részletes felsorolásával és ismertetésével. Természetes, hogy e teljes vagy csaknem teljes gyűjtemények katalógusa az orvosi éremgyűjtők legfontosabb forrásmunkájává vált.

De van az orvosi éremgyűjtésnek egy kitűnő magyar művelője is: *Faludi*

Géza gyermekgyógyász (1873—1953), numizmatikus, kinek 3400 darabból álló gyűjteménye ugyancsak számottevő világviszonylatban is. Az 1929-ig összegyűjtött 1850 darab javarészen magyar anyagát katalógus formájában is kiadta. Gyűjteménye, mely magyar vonatkozásban csaknem teljes, halála után részben a Budapesti Orvostudományi Egyetem, részben a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tulajdonába került.

Az 1932-ig készült magyar érmek leírása *Huszár-Procopius* munkájában található meg, melyben már 232 magyar orvosi portrét sorolnak fel. A magyar orvosi érmekre vonatkozó jelenlegi legteljesebb összeállítást *Varannai Gyula* belgyógyász közölte, aki maga is igen tekintélyes gyűjteménnyel rendelkezik, s aki 1959-ben az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeiben publikált munkájában 407 magyar orvos érmét ismerteti, sok irodalmi adattal és fényképpel illusztrálva.

Az utóbbi években már az orvosi érmek száma is annyira szaporodóban van, hogy eredményes gyűjtésük csaknem lehetetlenné vált. A gyűjtemény valamely teljességek elérése érdekében — a bélyeggyűjtéshez hasonlóan — további specializálódás vált szükségessé. Ez a felismerés vezetett, amikor 30 évvel ezelőtt elkezdtem plaketteket gyűjteni, s így mindjárt csak szemorvosok érmeire specializáltam magam.

Jelen közleményemben a *magyar szemorvosokról készült arcképes emléklapetteket* szeretném ismertetni. E felsorolásba igyekeztem minden olyan plakettet felvenni, mely magyar szemorvost ábrázol, s melynek legalább egy példánya valamely köz- vagy ismertebb magángyűjteményben fellelhető.* Az érmekezt az ábrázoltak nevének abécérendjében ismertetem. Akiról kétféle érem is készült, az a sorszám mellett a) és b) alponnttal van feltüntetve. F. (fecit) után a művész neve és a készítés évszáma. Az ábrázoltakról rövid életrajzot is adok, melyből megállapítható, hogy mely intézményben dolgoztak, és a szemészet mely területével foglalkoztak leginkább.

A gyűjtemény jelzése, melyben az érem megtalálható:

S.M. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

O.E.K. Bp.-i Orvostudományi Egyetem Könyvtára

M.N.M. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára

V. Varannai Gyula gyűjteménye. A mellette levő szám a Varannai-katalógus száma.

Gyö. A szerző gyűjteménye.

1. *Blaskovics László* 1869—1938. Szemészeti pályafutását 1893-ban *Schulek* budapesti klinikáján kezdte. 1905-ben magántanár. 1907-től a budapesti Állami Szemkórház igazgatója. 1927-től haláláig a budapesti II. Szemklinikai igazgatója. A magyar szemészet egyik legkiemelkedőbb alakja. Főleg műtéti kérdésekkel foglalkozott, ezek közül is elsősorban a szemhéjplasztikák-

* Ezért nem ismerteti a szerző a *Schulek Alfréd*ről *Csillag István* által készített érmét (leírva: *Huszár-Procopius* 1807. sz.). Az érem hollétéről a Schulek család tagjai sem tudtak felvilágosítást nyújtani. (A szerk.)

kal. Legmaradandóbb alkotása ptosis elleni műtéte, melyet fél évszázad óta még ma is világszerte használnak. Szemészeti műtéttan könyve több kiadást ért meg, és németül is megjelent. Kiváló tudományos munkássága révén bekerült a világ legnagyobb szemészei sorába.

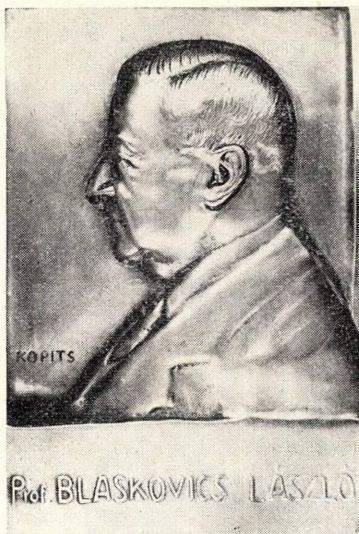
1a F. *Kopits János*, egyoldalas öntött bronz, 130 × 195 mm. O.E.K.

1b F. *Reményi József* 1939. Kétoldalas öntött bronz. 92. mm. Hátoldalon allegoria. Felirat: „Duo si faciunt idem, non est idem” S.M., V. (37); Gyö.

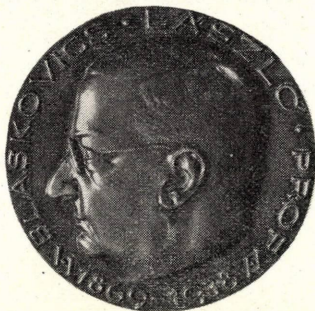
2. *ifj. Csapody István* 1892—. A hasonló nevű kitűnő szemész és nyelvész fia. Fiatalon Grósz Emil, Imre jun. és Blaskovics mellett dolgozott. 1923-ban magántanár. 1924-től a budapesti István kórház, 1929-től nyugdíjazásáig a bp.-i Főv. János kórház szemész főorvosa. 1936. rk. tanári, 1952-ben „orvostudományok doktora” címet kap. Munkássága a szemészet egész területére kiterjed. Legjelentősebb alkotása a szemüregi plasztikai műtét (Orbitoplasztika) kidolgozása. Szakmai munkákon kívül több cikke jelent meg szemészet-etika és szemészet-pedagógia tárgyköréből is. Az édesatyja által szerkesztett látáspróbákat javítva, korszerűsítve kiadta.

F. *Metky József*, 1960. Kétoldalas öntött bronz, 102 mm. Hátoldalon az orbitoplasztika műszer stilizált képe. Felirat „Főorvosi működésének emlékére” 1924—1960. V.; Gyö.

3. *Fejér Gyula* 1870—1936. Szemészeti pályafutását Szily mellett kezdte. 1898-tól a budapesti Főv. Margit kórház szemorvosa. 1925—1934 a bp.-i Zsidó kórház

1a Blaskovics László

1b Blaskovics László

1b Blaskovics László (hátdoldal)

2. Csapody István jun.

2. Csapody István jun.
(háttoldal)

3. Fejér Gyula

szemész főorvosa. A magyar szemészeti életben sokat szerepelt.

F. *Vincze Pál*, 1934. Egyoldalas öntött bronz, 60 mm. Felirat: „Domino Doctori Principali Julio Fejér ocolorum curatori eminentissimo”. S.M., M.N.M.; V. (80); Gyö.

4. *Goldzieher Vilmos* 1849—1916. Orvosi tanulmányait Bécsben és Heidelbergben végezte. 3 éves külföldi tanulmányút után Budapesten kezd szemorvosi tevékenységbe. 1877. magántanári, 1895. rk. tanári címet kap. 1895-től a bp.-i János kórház, 1901-től a Bp. Föv. Rókus kórház szemész főorvosa. Goldzieher nagy tudású, európai hírű szemészünk volt. Gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. Legjelentősebb műve: „Die Therapie der Augenkrankheiten” c. tankönyve. Sokat foglalkozott a vakok és csökkent látásúak problémájával is.

4a F. *Csillag István*, 1909. Egyoldalas öntött ezüst, 126 mm. Születésének 60. éves évfordulójára készült. O.E.K.; S.M.

4b Az előbbivel azonos, csak kisebb méretű vert bronz, 55 mm. S.M.; M.N.M.; V. (110); Gyö.

5. *Grósz Emil* 1865—1941. Atyja Albert, nagyatyja Frigyes is neves szemorvosként működött Nagyváradon. Budapesten folytatott orvosi tanulmányai után *Schulek* klinikájára került. 1895. magántanár. 1900-tól nyilván. rk. tanár és 1905—1936 a budapesti I. Szemklinika ordinarius. Az ő tervei alapján és ellenőrzése mellett épült fel a Mária utcai új szemklinika, mely ma is a II. Szemklinika otthona. Grósz rendkívüli szervező, nagytudású klinikus és kitűnő operatőr volt. Irodalmi munkássága igen gazdag. Folyóiratokban mintegy 350, újságokban mintegy 120 publikációja jelent meg. Számos nemzetközi szemészeti szervezet, egyesület, bizottság elnöke vagy vezetőségi tagja volt. Hazánkban az ő nevéhez

fűződik az orvostovábbképzés megszervezése. A Magyar Szemorvostársaság alapító tagja és 1905–1920 közt elnöke. 25 éven át szerkesztője a „Szemészet” és „Orvosképzés” c. folyóiratnak.

- F. *Kisfaludi Strobl Zsigmond*, 1924. Egyoldalas vert bronz. 80 mm. Felirat: „XXV annos professori, discipuli et amici” S.M.; M.N.M.; V. (115); Gyö.

6. *Györfly István* 1912—. Budapesten végzett. Tanulmányai után 1936-ban a Mária u. Szemklinikára került, ahol előbb *Blaskovics*, majd *Imre* és *Nónay* mellett dolgozott, jelenleg mint egy. docens. Tudományosan főleg a szemészet optikai vonatkozásai érdeklik. A kontaktlencsekérdés nemzetközileg ismert úttörője és művelője. A törhetetlen kontaktüveg feltalálója. Közlekedés-szemészeti és szemészet-történeti kérdésekkel is foglalkozik, numizmata.

6a *F. Farkas Ádám*, 1966. Egyoldalas öntött bronz. 100 mm. Gyö.

6b *F. Borsos Miklós*, 1968. Kétoldalas öntött bronz. 76 mm. Hátoldalon felirat: „Stephanus Györfly medicus in arte ophthalmica, amator nummorum Budapestiensis”. S.M.; V.; Gyö.

7. *Hoor Károly* 1858–1927. Pályáját mint katonarvos kezdte a bécsi katonakórházban. Közben a bécsi Szemklinikán *Fuchs* mellett szemésszé képezte magát. 1887-től a budapesti Honvédkórház szemészetére került. 1894-től a kolozsvári szemklinikára professzora, majd 1908–1927 a bp.-i II. Szemklinikára igazgatója volt. Jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki, és számos szemészeti könyvet írt. Főleg a trachomával foglalkozott. Nagy érdemei vannak az új, Szigony utcai II. Szemklinikára tervezésében és építési munkálatainak irányításában.

4a., b. Goldzieher Vilmos

5. Grósz Emil

6b Györfly István

6b Györffy István (hátdoldal)

7a Hoor Károly

7b Hoor Károly

7a F. *Hőgyes Ferenc*. Egyoldalas öntött bronz, 384×243 mm. Falra akasztható. Hoor térdalak képe, díszmagyarban. Felirat: „D.C. Hoor, Prof. Ophthalmologiae et Decanus Facult. Medic. sub bello magno.” O.E.K.

7b F. *Reményi József*, 1923. Kétoldalas öntött bronz, 62 mm. Hátdoldalon allegoria: Tóbiás gyógyulása. V. (138); Gyö.

8. *Horay Gusztáv* 1895—1968. Egyetemi tanulmányai után 1920-ban Grósz klinikájára került. 1929. magántanári, 1936. c. rk. tanári címet kapott. 1941—1946. a budapesti Állami Szemkórház igazgatója. 1946—1951. a bp.-i I. Szemklinika professzora. 1957—1967. a bp.-i Péterfi u. kórház szemész főorvosa. Horay a Grósz-iskola legkitűnőbb tagja. Irodalmi munkáiban főleg műtéttani problémákkal foglalkozott, maga is kiváló operatőr. Hosszabb időn át elnöke volt a Magyar Szemorvostársaságnak és szerkesztője a „Szemészet”-nek.

8. F. *Reményi József*, 1950. Kétoldalas öntött bronz, 87 mm. Hátlapon allegoria. Felirat: „Hogy látva lássanak”. V. (140); Gyö.

9. *Horváth Béla* 1894—1968. Diplomája után a Hoor által vezetett II. Szemklinikára került. 1924-ben magántanári, 1934-ben c. rk. tanári címet kapott. 1928—1940. a Blaskovics-klinika adjunktusa volt. 1940-

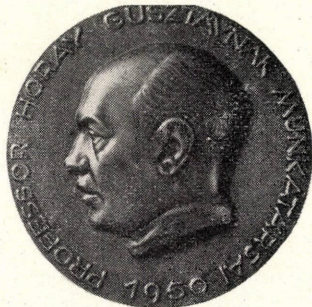
ben kinevezték a bp.-i Állami Szemkórház igazgatójává. 1941—1944-ig a kolozsvári Szemészeti Klinika professzora. 1947-től a barcsi kórház szemész-, majd igazgató főorvosa. Kitűnő operátor. Munkássága főleg a kerekpupillás, tokos hályogműtét metodikájának megjavítása és műtéti eszközeinek kidolgozása terén, valamint a szembetegségek röntgentherápiája terén volt jelentős.

F. *Reményi József*, 1923. Kétoldalas öntött bronz. 60 mm. Hátoldalon allegoria. S.M.; V. (141); Gyö.

10. *ifj. Imre József* 1884—1945. Imre József kolozsvári szemészprofesszor fia. Orvosi tanulmányait Budapesten végezte. 1907-ben a bp.-i szemklinikára került *Grósz* mellé. 1914. magántanár. 1917-ben kinevezték a pozsonyi szemklinikára professzorává. 1924-ben Pécsre került professzornak, majd 1929-ben a bp.-i Állami Szemkórház igazgatója lett. 1939—1945. Blaskovics után a bp.-i Szemklinikára professzora. Egyik legkiválóbb elméleti és gyakorló szemészünk volt. Neve különösen szemhéjplasztikai, ablatio retinae elleni és keratoplastikai műtétei révén vált ismertté. Szemészeti tankönyvét a medikusok csaknem három évtizeden keresztül használták. A hazai és nemzetközi tudományos életben élénk részt vett. Igen intenzív nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, s nevét ma is világszerte ismerik.

F. *Antal Károly*, 1943. Egyoldalas öntött bronz. 88 mm. Felirat: „Prof. Imre József huszonöt éves egyetemi tanári működése emlékére 1918—1943”. Gyö.

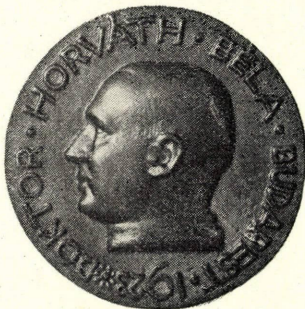
11. *János Albert* 1892—1968. Az egyetemet Kolozsvárt és Prágában végezte. 1919-ben *Hoor* budapesti klinikájára lépett be. 1928—1938. *Blaskovics* mellett dolgozott mint tanár-

8. Horay Gusztáv

8. Horay Gusztáv (hátoldal)

9. Horváth Béla

10. Imre József jun.

11. János Albert

12. Korchmáros Imre

segéd. Közben 1926-tól a MÁV kórházban, az OTI-nál és a Posta Bizt. Intézetnél is szemészkedett. 1949-től nyugalomba vonulásáig a Budapesti Államvasutak kórházának szemész főorvosa. O.E.K.; V. (163); Gyö.

12. *Korchmáros Imre* 1916—. 1941-ben került a bp.-i Mária u. Szemklinikára *Imre* mellé, majd folytatólagosan *Nónay* mellett dolgozott, jelenleg is adjunktusi beosztásban. A Bp. Orvostud. Egyetem Fogorvosi Karán a szemészet előadója. Főleg a könnyutak betegségeivel, ezek helyreállító műtéteivel, valamint a szemhéjszél plasztikai műtéteivel foglalkozik.

F. Csúcs *Ferenc*, 1948. Kétoldalas öntött bronz, 70 mm. Hátoldalon allegoria: Aesculap. S.M.; V. (201); Gyö.

13. *Mohr Mihály* 1861—1924. Budapesten tanult. 1887-ben a bp.-i Zsidó kórházba került *Szily* mellé. 1897-től a Bródy kórház szemész főorvosa. 1920—1924. a bp.-i Zsidó kórház szemész főorvosa. 1903. magántanári, 1915-ben c. rk. tanári címet nyert. Főleg a gyermek-szembetegségekkel foglalkozott.

F. Körömdi *Frim Jenő*, 1912. Egyoldalas öntött bronz. 180×140 mm. S.M.; V. (243).

14. *Nónay Tibor* 1899—. A diploma után *Imre* mellé került, majd 1924-ben asszisztensként követte Pécsre és 1929-ben a bp.-i Állami Szemkórházba. 1939—1946. *Imre* adjunktusa a bp.-i Szemklinikán. 1942-ben magántanár. 1946 óta a II. Szemklinika igazgatója. Tudományos munkásságot főleg a szemészeti műtéttan területén végez. Elnöke volt a Magyar Szemorvos-társaságnak, 15 éve főszerkesztője a „Szemészet”-nek.

F. Metky *József*, 1959. Egyoldalas öntött bronz, 100 mm. V.; Gyö.

15. *Pelláthy Béla* 1895—1966. Szemorvosi pályáját 1921-ben *Hoor* mellett kezdte, majd 1928-tól *Blaskovics* mellett dolgozott. 1937-ben magántanár. 1941-től élete végéig a miskolci kórház szemész főorvosa volt. Jeles operatőr. Főleg a hályogoperáció, valamint a szem sérüléseinek problémáival foglalkozott. A Magyar Szemorvostársaság életében élénk részt vett, 1954-ben megalakította ennek Északmagyarországi Szervezetét.

15a F. *Keresztényi Pál*, 1923. Egyoldalas öntött bronz. 78 × 69 mm. S.M.

15b F. *Reményi József*, 1926. Kétoldalas öntött bronz, 69 mm. Hátlapon allegoria. Felirat: „Egy nap csak egy nap”. S.M.; V. (274); Gyö.

16. *Schulek Vilmos* 1843—1905. Orvosi tanulmányait Bécsben végezte. Diploma után Berlinben *Graefe* mellett, valamint Párizsban képezte magát tovább. 1867—1872 Bécsben *Arlt* asszisztense. 1872-ben kinevezték az újonnan létesült kolozsvári szemklinikára professzornak. 1874—1904 a budapesti szemkliniká igazgatója. A századvégi magyar szemorvosi tudomány legkiválóbb képviselője volt. 30 éves professzorsága alatt iskolát teremtett, melynek csaknem valamennyi későbbi magyar professzor, főorvos tagja volt. A szemklinikának 1884-ben új otthont szerzett, páratlanul gazdag szakkönyvtárat létesített. Számos dolgozatot publikált. A magyar szemészet eredményeinek külföldi ismertetése érdekében megindította az „Ungarische Beiträge zu Augenheilkunde” c. kiadványt.

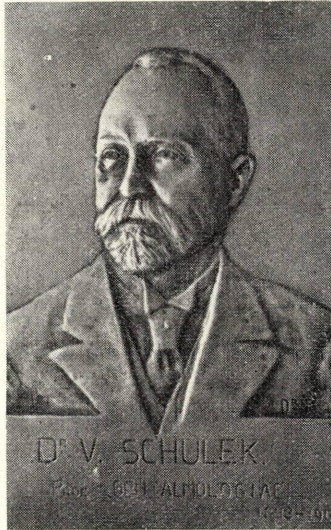
13. Mohr Mihály

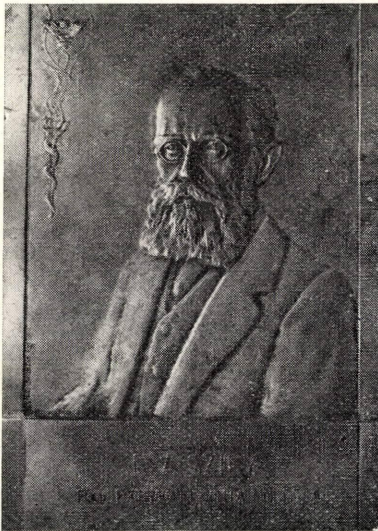
14. Nónay Tibor

15. Pelláthy Béla

16. Schulek Vilmos

18. Szily Adolf

F. *Högyes Ferenc*, ?. Egyoldalas öntött bronz, 128×82 mm. O.E.K.

17. *id. Siklóssy Gyula* 1839—1901. Tanulmányait Bécsben végezte, majd ugyanott *Arlt* tanársegédje lett. 1867-ben hazatért Pestre és a bp.-i Főv. Rókus kórház szemész főorvosaként működött. 1868-ban magántanár. Kitűnő operatőr és diagnoszta. Jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki.

Kugler Pál Ferenc, 1869. Egyoldalas öntött bronz, 400 mm. Az eredeti bronzplakett ismeretlen helyen. Gipszmásolata a S.M.-ban.

18. *Szily Adolf* 1848—1920. Az egyetemet Bécsben végezte, utána *Stellwag*, majd *Arlt* mellett töltött két évet. 1873-ban hazatért Budapestre és szemorvosi gyakorlatot kezdett. 1878—1920. a bp.-i Zsidó kórház főorvosaként működött. 1883-ban magántanári, 1895-ben rk. tanári címet kapott. Nagy hírű operatőr és gyakorló szemész volt. Tudományos munkássága is jelentős. Sokat foglalkozott a vakok ügyével, és elnöke volt a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületnek.

F. *Högyes Ferenc*, ?. Egyoldalas öntött bronz, 246×164 mm Falraakasztható mellkép. O.E.K.; S.M.

19. *Tóth Zoltán* 1899—. Szemészeti pályáját 1922-ben *Hoor* mellett kezdte, majd 1928-tól *Blaskovics* mellé került. 1937-ben magántanári címet kapott. 1939-től a Főv. Uzsoki u. kórház szemész főorvosa. Fő témái: a könnyutak betegségei és műtétei, szemhéji műtétek. A szembetegségek ápolásánáról könyvet írt.

17. Siklóssy Gyula sen.

19b Tóth Zoltán

19a F. Reményi József, 1926. Egyoldalas öntött bronz. 69 mm. V. (379); S.M.

19b F. Reményi József, 1961. Kétoldalas öntött bronz. 80 mm. Háttoldalon allegoria. Felirat: „A gondolatot kórboncolni nem lehet”. V.; Gyö.

I R O D A L O M

Faludi G. : Medicina in nummis. Bp., 1929.

Holzmaier, E. : Katalog der Sammlung dr. Josef Brettauer. Wien, 1937.

Huszár, L. — Procopius, B. : Die Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Bp., 1932.

Varannai, Gy. : Magyar orvosok emlékérméi. — Comm. Hist. Artis Med. 12. (1959), 46—120.

S u m m a r y

The survey of numismatic aspects of ophthalmology is a rare theme of medical history. There are published some articles on coins or counters illustrating eyeglasses and the descriptions of famous ophthalmological prize-medals on abroad (Graefe, Helmholtz, Gonin) but there is no evidence in the special literature that the encyclopaedical classification of the medals of ophthalmological or any other medical branch is already done.

Author gives the list of the memorial plaquettes portraying the Hungarian ophthalmologists till 1969 and discloses their numismatic data. At the same time the reader gets information about the main biographical data of every portrayed man.

VASALGIN

VASALGIN

tabletta

Összetétel: Tablettánként 100 mg Acid.5-allyl-5-(β -hydroxypropyl)-bartitur. hatóanyagot tartalmaz.

A Vasalgin hypnotikus hatástól mentes, elsősorban vascularis fejfájások csillapítására alkalmas, jól tűrhető analgeticum.

Mellékhatások még tartós alkalmazás után sem mutatkoznak, de egyéni túlérzékenység esetén kífokú szédülés, álmoság-érzés előfordulhatnak.

Javallatok: Vasomotoros fejfájás, migrén, posttraumás fáj-dalmak, Raynaud-kór, illetve acrocyanosis.

Ellenjavallatok: Súlyosabb máj, vagy vese megbetegedések.

Adagolás: Átlagos adagja felnőtteknek naponta 3-szor 1 tablettára, súlyosabb esetekben a kezdő adag naponta 3-szor 2 tablettára. Ez az adag 6–8 nap után fokozatosan csökkenthető napi 3-szor 1 tablettára. Egy kúra általában 4–6 hétig tart.

Szükség esetén a kúraszerű adagolás megismételhető.

A javulás első jelei legkorábban 1–2 hét után várhatók.

Csomagolás: 50 db à 0,1 g tablettára 21,30 Ft

Megjegyzés: Társadalombiztosítás terhére szabadon rendelhető.

CHINOIN

Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára

Budapest IV., Tó u. 1–5.

MORGALIN

draszé

Összetétel: Draszénként 1 mg methylhomotrop.brom., 100 mg acid. ascorb. és 100 mg N¹,N¹-anhydro-bis-(β -hydroxyaethyl)-biguanid. hydrochlor. hatóanyagot tartalmaz.

Javallatok: Herpes zoster, herpes corneae és keratitis kezelése.

Ellenjavallat: Glaucoma.

Adagolás: Átlagos adagja felnőtteknek általában naponta 3-szor 2 draszé, gyermekeknek napi 3-szor 1 draszé, 6—8 napon át.

Mellékhatások: Kellemetlen mellékhatások egyáltalában nem, vagy csak igen kis mértékben (pl. enyhe gyomorpanaszok, fejfájás, esetleg múltó szédülés) fordulhatnak elő.

Csomagolás:	24 db draszé	9,80 Ft
	250 db draszé	69,— Ft

Megjegyzés: Társadalombiztosítás terhére csakis herpes zosteres, herpes corneae, keratitis esetén rendelhető.

CHINOIN

Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára

Budapest IV., Tó u. 1—5.

ADEBIT

T A B L E T T A

ANTIDIABETICUM

ÖSSZETÉTEL:

Tablettánként 50 mg 1-butybiguanid. hydrochlor. hatóanyagot tartalmaz.

HATÁS:

A diabetes mellitus gyógyításában előrehaladást jelentett az az újabb felfedezés, hogy a sulfonil-carbamid-származékok kémiai szerkezetétől és hatásmechanizmusától teljesen eltérő biguanid-származék is per os adagolva antidiabetikus hatású.

JAVALLATOK:

A diabetes mellitus minden olyan típusának kezelésére alkalmazható önmagában, vagy sulfonilcarbamid készítménnyel együtt, ahol a saját insulin-termelés nem szűnt meg. Ezenkívül bizonyos esetekben insulinnal kombinált alkalmazása is indokolt lehet. Elsősorban **felőttkori**, sulfonilcarbamidra resistens diabetesben önállóan, vagy sulfonilcarbamid készítménnyel kombinálva, ha ez utóbbival egymagában a megfelelő anyagcsere egyensúly nem volt elérhető. Felőttkori diabetesben sor kerülhet elsődleges alkalmazására is, amely igen előnyös lehet sulfonil-carbamid túlérzékenységben.

Fiatalkori és labilis anyagcseréjő diabetes jobb kompenzálására, a vércukoringadozások csillapítására, insulinnal kombinálva. Tapasztalat szerint várható az insulinszükséglet csökkenése, némelykor az insulinresistentia javítása.

ELLENJAVALLATOK:

Acidosisos anyagcserezavar, így természetes praecoma- és coma diabeticum, fertőzöses-lázás állapot, terhesség, gangraena, veseműködési elégedetlenség, esetleg májkárosodás (annak ellenére, hogy adagolására visszavezethető májfunkciós zavarokat eddig nem észleltek).

ADAGOLÁS:

Az adagolás beállítása, illetve átállítása csak gyógyintézetben vagy szakorvosi járóbeteg-rendelésen történt állandó orvosi (laboratóriumi) ellenőrzés mellett végezhető. Insulinról történő átállításkor az insulin elhagyása csak fokozatos lehet. Műtét előtt a beteget insulinra kell beállítani! Helyesen akkor járunk el, ha a kezdeti adagot fokozatosan növeljük az egyéni optimális adag eléréséig.

Az átlagos kezdeti adag naponta 2–3-szor 1 tablettával (100–150 mg) étkezés után, kevés folyadékkal. A továbbiakban, a beteg állapotától függően 2–4 naponként 1 tablettával növelhetjük az adagot.

A maximális napi adag 6 tablettával (300 mg) 3–4-szeri elosztásban. A bevezetés időszakában (10–14 napig) a napi vizeletcukor-ürítés és néhány-szor az éhgyomri vércukorvizsgálat elvégzése szükséges, minthogy általában csak a kezelés 10–14. napján dönthető el, hogy a beteg reagál-e

a kezelésre. A további időszakban (kb. 2 hónapig) az ellenőrzést 1—2 hetenként végezzük.

A vérkép, a máj- és vesefunkciók félévenként ellenőrizendők!
Az Adebit tablettá napi fenntartó adagja leggyakrabban naponta reggel 1—2 tablettá és este 1 tablettá.

Kombinált kezelés esetén a sulfonilcarbamid készítmény, illetve az insulín adagja az anyagcsere-kontrollnak megfelelően csökkentendő. Amennyiben a normális anyagcsere a kombinált kezelés (pl. 2 tabl. sulfonilcarbamid+3 tabl. Adebit) alkalmazására helyreállt, megkísérlendő a sulfonilcarbamid készítmény fokozatosan történő teljes elhagyása. Az adag csökkentése vagy növelése csak megfelelő laboratóriumi ellenőrzéssel történhet.

A diéta szigorú betartása természetesen elengedhetetlen.

MELLÉKHATÁSOK:

A ritkán előforduló mellékhatások (étvágytalanság, hányinger, hányás, hasmenés, fémes szájíz) az adag átmeneti csökkentésére általában megszüntethetők, illetve megszüntethetők.

CSOMAGOLÁS:

40 db à 0,05 g tablettá

Ft: 6,80

200 db à 0,05 g tablettá

Ft: 30,50

MEGJEGYZÉS:

Gyógyintézeti vagy szakorvosi járóbeteg-rendelésen történt beállítás után és csak állandó orvosi ellenőrzés mellett alkalmazható.
Rendelését Eü. M. utasítás szabályozza.

CHINOIN

Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára

Budapest IV., Tó u. 1—5.

ADATTÁR

VEHLE FERDINÁND KIADATLAN ORVOSI TANULMÁNYI REFORMTERVEZETE 1848-BÓL¹

ANTALL JÓZSEF — R. HARKÓ VIOLA

1848 márciusa termékenyítőleg hatott a magyar orvosképzés ügyére is. Az orvosi kar kezdettől fogva élénken részt vett az új szellemi és politikai áramlatok hatására alakuló eseményekben.

1848 májusában *Eötvös József* közoktatási miniszter felszólítja javaslatkészítésre az egyes karokat az egyetemi reform tárgyában. Az „idomítás és tanulatás” helyett új, más szellemű tanrendszer kialakítását kívánja, mely a tanulók számára alaposabb képzést biztosít.

Az új egyetemi alapszabály megjelenése után két feladat háramlott az orvosi karra: saját szervezetének újjáalakítása és az orvostanulmányi reform elkészítése. Ez a reformszellem mozgásba hozta az egész magyar orvostársadalmat és elindítója lett számos orvosi tanulmányi reform elkészítésének. Most nem térünk ki annak vázolására, milyen bonyolult helyzetet teremtett ennek a reformszellemnek az érvényesülése az orvosi karon, hogyan éleződtek ki az ellentétek az ún. „külorvosi” és „belső orvosi” kar között. Csak arra szorítkozunk, hogy egy olyan reformtervezet részleteit ismertetjük, mely eddig még kiadásra nem került.² Készítője *Vehle Ferdinánd*, Baranya megyei járási orvos, több tudós társaság tagja, akinek életéről, működéséről keveset tudunk, de akit tanulmányi tervezete alapján kiváló képzettségű, nagy műveltségű, széles látókörű, több külföldi országot megjárt, számos idegen nyelvet értő emberként ismerünk meg. Diplomáját nem hazai egyetemen szerezte, neve nem szerepel a pesti orvosi karon végzetek között. Sikerült annyit megállapítanunk, hogy a főispán 1847-ben *Vehle Ferdinánd Alajost* nevezte ki a mohácsi járás sebészorvosává *Bertalan József* nyugdíjazott orvos helyére. *Vehle Ferdinánd* bemutatta a megyegyűlésnek orvosi oklevelét, melyet a közgyűlés aztán kihirdetett. Később fizetésemelést kért a megyétől, majd 1850-ben új állást pályázott meg.³ Hazai működése során

¹ A szerzők az *Orvostörténeti Közlemények* 1972. évi egyik kötetében közlik „Eötvös József felsőoktatási politikája és az orvosképzés reformja 1848-ban” című forrástanulmányukat, amelyben ismertetik a legfontosabb tervezeteket.

² *Hajdú János*: *Eötvös József báró első minisztersége* (Budapest, 1933) c. könyvében említi a Vehle-féle tanulmányi tervezetet, és ismerteti röviden a 24., 173—174. és 182. oldalakon. (Korábban, 1846-ban több dolgozata jelent meg az Orvosi Társban.)

³ Baranya Megyei Levéltár, Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 8. 587. jksz.; 1142. jksz.; 303/1849. alispáni iratok; 3810/1850. sz. megyefőnöki irat. — A Baranya Megyei Levéltár szíves segítségéért ezúton is köszönetünket fejezzük ki (A. J. — R. H. V.)

részt vett a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésein. Tervezetéből, melyet a Stáhly-féle javaslat⁴ hozzászólásként készített és küldött be a minisztériumhoz, kiderül, hogy nemcsak a hazai orvostudomány problémáit ismertette nagyon jól, hanem az orvostársadalom akkori fájó kérdéseit is.

Tervezete összesen kilenc levélből áll. Az első öt levélben kimerítően tárgyalja az orvosi tanulmányokhoz szükséges előképzést; az eddigi előkészítő tanulmányokat nem tartja megfelelőnek, szinte itt látja az orvostudománnyal kapcsolatos problémák gyökerét. Magával az orvostudománnyal keveset foglalkozik, inkább több teret szentel a diploma megszerzése után jelentkező problémáknak: elhelyezkedés, továbbképzés, az orvosok összefogása az állam által, ideális orvoslétszám a lakossághoz arányítva stb. A tervezet magáért beszél, érdemes elolvasni annak ellenére, hogy tudjuk: hasonlóan a többi tanulmányi reformhoz: 1848-ban nem vált valóra, csak történeti jelentősége van.

NY Í L T L E V E L E K

a magyar közoktatási Minisztériumhoz az orvosi tudomány tanításmódjáról⁵

Írta: dr. VEHLE FERDINÁND

t. n. Baranya Vgye járásbéli orvosa, több tudós társaság rendes tagja

“To be, or not to be, that is the question.”

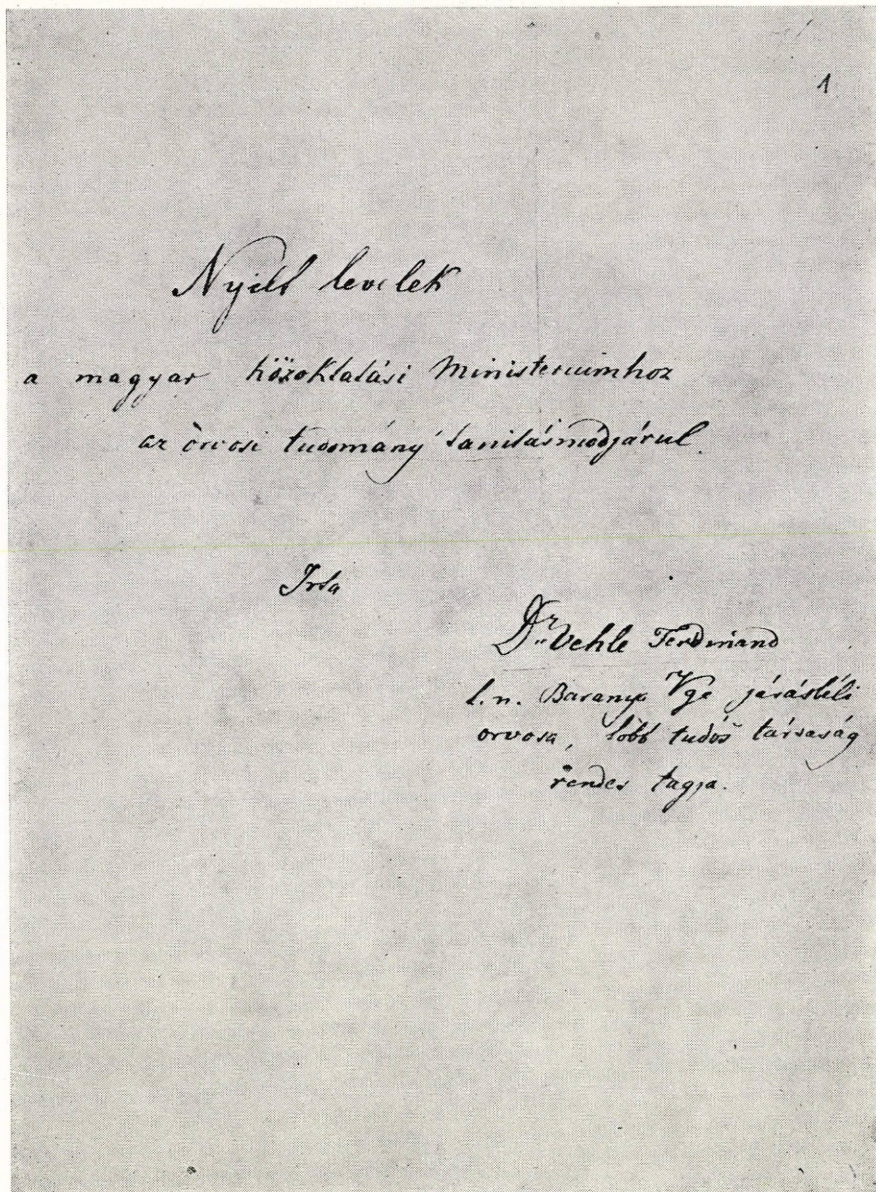
Shakespeare

I. LEVÉL

... „Szabadság” — minden honi polgár jelszava. Szabadság után kiált a kal-már, a földművelő, iparüzővel együtt. Szabadságot kíván az ifjanc is, a tanuló ifjú, a tanuló orvos. Mint tanulási, mint tanítási szabadságot óhajt az egyetem. Szabadság tehát az orvos kívánata is. Politikai állását a társaságban ki-ki szemmel tartja, e felé hajóz, és iparkodik a kormány figyelmét reá vezetni. E mindent megrendítő pillanatban, mely további kifejtésétől a Magyarország jövődjének java teljesen függ, bátorkodok karom nevében, t. i. azon orvosok, kik nemcsak rendük, hanem az orvosi tudomány iránt is oly forrón éreznek, mint én, kik életük feladatját

⁴ Stáhly Ignác országos főorvos 1848. március 23-án orvosi közgyűlést hívott össze, melyre egy 15 tagú választmányt küldött ki, hogy a felszólításra érkező reformtervezetek alapján készítsen javaslatot a magyar orvosi élet újjáalakítására. A javaslat elkészült és nyomtatásban is megjelent: „Javaslat az álladalmi közegész-ségi és orvosi ügy rendezéséről hazánkban” címmel (Pest, 1848).

⁵ Országos Levéltár H 54 1848—1849. Minisztériumi Levéltár. Vallás- és Köz-oktatásügyi Minisztérium. Elnöki iratok. (Nem iktatott.) 5. cs.

A „Nyílt levelek” címlapja

csak hivatásukban lelik, ennek felvirágzása végett tehát velem együtt készek mindent kockáztatni, azon társaim nevében, kik az orvostudomány állását megfogták és magokat a tudományos kúp nagy építése mellett együtt munkáló tagoknak tekintik, ezek nevében bátorok az illető Minisztériumnak, kitől jövődében az orvosság függend, megbíralás végett egy orvos tapasztalatait előterjeszteni, mely már régen a magyarországi orvostudomány és ennek képviselőiről megfontolva gondolkodott. — Az orvosok csak egyet kívánhatnak a kormánytól, ez pedig a tudomány. Az állam bízósítsa nekik a tudományt egész kiterjedésében. A kormány viselje annak gondját, hogy az összes tudomány, melynek végeredménye az orvostudomány, az orvosoknak teljes tulajdona legyen. Az elárvult, nálunk századok óta mostohán kezelt, sokféleképpen méltatlanított és félreismert tudomány az, amelynek léteért küzdenünk kell . . . Főleg volna mind azon okok kikutatása, melyeknél fogva az orvostudomány száz év óta nálunk annyi ápolásban és szeretetben, annyi élénk és tetteges segítségben nem részesített, mint más, még absolutisticus országokban, hol csakugyan a szabad gondolatot gátoló sorompók mellett az említett tudomány mind ezekben oly bőven részesített, s jelenleg részesítettik. Az orvostudomány, mely legújabb korban oly kifejlődést és irányzatot nyert, melyről tíz év előtt álmodni sem merésztünk, hiába tekint gyámol után, melyet méltán Magyarország is számára nyújtani köteles volna. Ámbár Stoll⁶ idejétől napjainkig, melyekben így Stáhly,⁷ Bene,⁸ Tognio⁹ és mások díszlenek, Magyarország is szinte néhány magányos orvostudományi hőst szült, mégis legújabb időig igen csekély módon előmozdította a tudomány virágzását, mert orvosainak hiányzik amaz általános részvét az orvostudományok sorsa iránt, hiányzik a benső ösztön a tudomány és további kiképzés iránt, ama tökéletesítési vágy hiányzik, mely mind összevéve az istenes szikrát lánggá éleszti, mellyel bájos fénybe borítja, melyben magas állásának léte fontosságának és az emberiség legfőbb érdekeivel szoros összeköttetésének csillogni kell.

. . . Mostani pillanatban, midőn Magyarország azt elérte, minek keresése századok óta erejének oly nagy részét tőle elvonta, hogy a békegyümölcs számára munkálni nem tudott, e talán soha sem többé visszaforduló újító pillanatban, felszólítom, az illető kormány és önk tisztelt üggyársaim segítségét arra, hogy az olyannyira áldott Magyarországon, hol a mindenre nézve ezerszeresen gyümölcsöző föld ugarban hever, a tudománynak bemenet szereztessék.

⁶ Stoll, Maximilian S. (1742—1787).

Az első bécsi orvosi iskola kiemelkedő tagja.

⁷ Stáhly Ignác (1787—1849)

Országos főorvos. A pesti sebészeti és anatómiai tanszék tanára. 1848-ban az ügyek osztályának vezetője és a katonai egészségügy irányítója.

⁸ Bene Ferenc (1775—1858)

A pesti egyetemen 1802-től az elméleti orvostan és államorvostan tanára. 1801-ben ő kezdte meg Pesten a himlőoltásokat.

⁹ Tognio Lajos (1798—1854)

A pesti egyetemen 1825-től a kórtani és gyógyászati tanszék tanára.

II. LEVÉL

... Ha a kormány az orvos nevelését üdvösen reformálni kívánja, kettős szempontból indulnia kell: Először igényeltetik az orvostól magasabb fokú általános kiművelés, neki az igazi humanitáshoz jutni kell; Más részről pedig első nevelésében szemügyre veendő, hogy a természettudományok, melyeknek minden oldalú használata a tökéletes orvos feladata, s melyek különös céljuk számára készült szellemet igényelnek, tehát belső érzeke természet-szemléletre magasbittassék ... Eddigi intézeteink, melyek minden rendű tanulók, tehát a jövő orvos nevelését is, igazgatták, szorítatnak Gymnáziumokra és Lyceumokra. De kicsodák az ún. Humángymnáziumaink? Nem egyéb, mint oly intézetek, melyekben egyedüli diáknyelv tanítása által a philologiai irány képviseltetik. De szükséges-e ez és célszerű-e? Ha meggondoljuk, hogy elmúlt a középkor ideje, mikor ti. a diáknyelv minden tudás nyelve volt, hogy már a 17. sz. végén a francia nyelv által elnyomatott, mely udvari és diplomatikai nyelv lőn, a diák csak tudósok tulajdona maradván, hogy végre a tudományok is bilincseit lerázták, most tehát a diák alig még philologiai nyelve és ott sem eleven, sem classicus önállóságban; ha meggondoljuk, hogy a nemzetek felébredt öntudatukkal nyelvei is emeltettek és a diáknyelv még Magyarországon is, hol legtovább megtartatott, nyilvános életből egészen kiszorítottatott, így nagy tére nem támadt. És mégis a Gymnáziumok egyedüli törekvése volt: classicusságra nézve már régen lealkonyodott diáknyelv tanítása. Hat évi testrontó iskolapadon ülése az ifjút annyira vitte, hogy minden általános emberi kiképzés nélkül, ismét kénytelen volt alphától kezdeni, akármire is szánta magát. ... Evégett Reál-gymnáziumoknak kell a Human-gymnáziumok helyébe lépni. Csak amazokban találhatik általános ember-művelés, mi mindenkit díszesít és jövő hivatására elkészít, mert ott a természettudomány egyformán feljogosított és kiegészítő része az ethica-historiai nevelésnek; ott kell pedig mind természettudományoknak egyenlően képviselve lenni, mert nem szabad az ép természettudományt eldarabolni; mert a Gymnázium magát képző jövő jog-, orvos-, hittudor és a többinek, ki-nek valamennyinek élő egyénekkel és ezek viszonyaival dolga lesz, az élet-tudományokat megtagadnánk, ez éppen oly káros lenne, mint a mostani philologia-grammatikai egyoldalúság. Mint a természet, úgy tudományai is, csak egy életművesen összefüggő egészet képeznek. Az orvostudomány nem egyéb mint alkalmaztatott természettudomány. A reál-gymnáziumokban tanítatnak a természettudományok, az újabb nyelvek, a historia és a földleírás, ezek tehát ahhoz tartják magokat, mi a természetben és az ember-életben valóban létezik, és ezt mint formáló, mint anyagos kiképzésre használjuk fel. E módon kell tehát az orvos elkészületének is történni, melynek tárgya a természet és a valóságos élet ...

... Ha tehát a kormány az orvostudomány áldásdús átalakulásához járni akar, az első föladata odamegy, hogy nálunk humán-gymnáziumok helyébe, melyek csak az emberi észszülemény ezen részéhez tartják magokat, mely formális nevelésre legalkalmasabb, mi ti. már meghalt és ez által változatlan szilárd és elvont szabály lett, mint a régi nyelvek szabályai és kritikája, Realgymnáziumok lépjenek, melyek elrendezésére nézve Némethonban legszebb minták találhatnak.

III. LEVÉL

... Míg teljes hat év arra felhasználtatott, hogy az ifjúság ereje egy holt nyelv legszélesebb kiterjesztett tanítása által elpazaroltassék és rendszeresített hanyatlás által az ifjúság szelleme a gymnáziumokban elaltassék, nem tartatott képtelenségnek a biztos világszemléletre egészen készületlen és a gyermeksaruból alig kilépett ifjoncot a legnehezebb tudományokba, melyek oly természetűek és szelleműek, hogy felfogásukra még művelt emberek közt is nem közönséges tehetség igényeltetik. . . .

Ennek természetes következménye az, hogy a sok tanulmánytárgyból, mint matematika, physika, bölcsészet és természettudomány az ifjúság épenegyét sem tud sajátjává tenni s ez által vettetik meg az alap arra, hogy a magasabb tanulmányok, milyen az orvostudomány is, melyeknek épen ezen segédtanulmányok magva és velője, a legerősebb támasztól megfosztatnak. A philosophiát és matematikát az orvostudomány legerősebb támaszait nevezvén, . . . hol az említett két tudomány különös részvétre nem talál, hanem csak mellék és nem lényeges befolyású tárgyaknak tekintetik, holott ezek csakugyan a tudományi testnek lelke és szelleme épen ez jobbadán oka annak, hogy az orvostudomány tökéletes részvételt nélkülözni kénytelen, még mindig az empirismus bilincseiben epedve a legszűkebb körben tessed.

... Az orvosok közönséges ellenvetése : miszerint az élet magát soha a matematika uralkodása alá nem veti, tévedés, mert ez más tünetekkel együtt meghatározott szabályoknak hódol, és a természettudomány tiszta nyelve a matematikai mód.

... Hogy ezen állításom nem csupán elméleti, tanúsítja a tudományok historiája, bebizonyítván, hogy a természettan és vegytan, mióta a szoros matematikai formák használtatnak, óriásan haladtak, holott ennek előtte a többi szemlélkedő tudományok bilincsekben tartották. De könnyen megfogható tünetény ez, hogy nálunk eddig az orvos nem részesült azon haszonban, melyet a matematika nyújt, mivel a bölcsészet két első féléven tanított a matematika és pedig mint a tanuló, mint a tanító legkisebb előkészülete nélkül, mi mellett az utóbbiak, kevés kivétellel, inkább minden más, csak matematikusok nem voltak.

... Azt tartom : minden értelmes ember kénytelen megengedni, hogy két félév alatt, amelyek még legkülönműbb tárgyak megtanulására szánva vannak, lehetetlen a matematikát megtanulni. De ha egyszer a kormány kimondja, hogy a mostani gymnáziumok helyébe reálgymnáziumok lépjenek, akkor a tanuló ifjú minden különös feszítés nélkül ezekben az elemi matematikára nézve ügyességet és alaposágot szerzend magának, mi által képes lesz a magasabb analysishez is fogni és ezt oly mértékben sajátjává tenni, mely elég leszen őt azon polcra emelni, hogy tudja az egész matematikát, mint a természettudományok segédeszközét használni, melyek az orvostudományra közvetlen befolyással bírnak.

IV. LEVÉL

„Az orvos Istenhez hasonló bölcselő.”

Hippokrates

Eddig iparkodtam a magas Minisztériumot arra figyelmeztetni: miszerint az orvos kiképzésében a matematika-tanulmányoknak több befolyást szerezni kell, ha az ország tökéletes orvosokat és nem korcsféle embereket nevelni kíván, mert kénytelen vagyok az orvosképzésre nézve egy más tárgy érdekében a Miniszter úr kegyes figyelmét kikérni, mely ... a bölcsészet ... Magyarországon több oldalról szó emeltetett a mellett, hogy az orvostudomány mint tapasztaláson nyugvó, a bölcsészetet egészen nélkülözheti. De ez a legnagyobb tévedés. Orvosnak az étellel van dolga; magának feltételeiről és általános fogalmairól meggyőződést szerezni szent kötelessége.

... A bölcsészet az mely az anyagon levőnek elismerésére az eszközöket előadja és a módot elhatározza; ő tanítja a változóban az állandót erősen tartani, ő tanítja azt tudni, mit a közönséges emberi ész csak hisz. Az orvosra nézve, kinek az anyagiból az életet katéikizálni, és az elevennek törvényeiről az anyagi tárgyhoz kérdéseket ntézni kell, a tárgy magában minden érdek nélküli. A kísérletnek magában mint ezt a természetvizsgáló teszi, előtte semmi becse nincsen, hanem a következtetés melyet a tüneményekből az anyag viszonyára nézve nyerünk, ez a tanító.

... Mily igaz ezen állításom, mutatja: az orvostudomány történetje. Eddig még az orvostudományoknak oly időszaka nem volt, melyben az uralkodó bölcsészet a maga visszfényét reá nem vetette volna, melyben az orvosok tudtuk nélkül még a gyakorlati működésükre nézve is, a bölcsészeti rendszereknek nem lettek volna alávétve. Itéletemnek érvényességítésére csak egy Descartes, Hume, Kant, Herbart, Schelling, Fichte, Lotze, s.a.t. törekvéseit szükséges említenem.

V. LEVÉL

A magas Minisztériumnak előbbeni levelemben, ámbár kevés vonással, fejtegettem a bölcsészet fontosságát az orvostudományokra nézve, még hátra van, hogy megemlítsem, mily fontos ez, az orvosnak emberi kiképzésre és tekintőleg a társadalomban való állására nézve. Ha ezt hivatással összhangzásba hozni akarja az orvos, okvetlen szükséges, hogy egy erkölcsi központot hordozzon magában, mely a legkülönbébb kinszenvedések megedző látványa közepette is őt szenvedelmektől, testiségből és erkölcsi botlásokból megőrizze; az orvosnak erkölcsi bátorsággal kell bírni, hogy sokszor kétséges esetekben ő lehessen az egyetlen, ki esze által megmentést hozhasson; az orvosnak bizodalmat kell gerjeszteni és ezt méltánylani; neki magánylagos kínjait és örömeit saját keblében kell elzárni, hogy a betegnél és a tanulmányainál tiszta és világos szellemét megtarthassa.

... Ha reálgymnáziumokban az ifjú a természettudományokból kellő tanítást nyer, szelleme a bölcsészet iránt fogékonyabb lesz, és ennek felfogási tehetsége is növekedni fog. Ha pedig, ami mostmár ki nem maradhat, a tanulási és tanítási

szabadság életbe lép, akkor természetesen a bölcsészeti szakma sem lesz egy bizonyos évszámra szorítva, hanem csak meg lesz határozva, hogy a szakmában az egész bölcsészet, s magasabb matematika a természetben és a természettörténet írása taníttassék. Erről itt csak felületesen szólok, mert alább körülményesebben hozzá visszatérek. E levelemben csak ezt föl tettem magamban, hazánkban a bölcsészetet az orvos számára biztosítani.

VI. LEVÉL

Ha eddigi törekvésem arra szorítkozott a magas Minisztériumnak az orvosok előképzésüket szívére kötni, most elérkezünk a valódi orvosi kenyértanulmány átalakulásához, az orvostudomány szakmájához.

Mielőtt a valódi orvostudományos nevelésre vonatkozó s igen kívánatos reformok fejtegetésében tovább megyek, szükségesnek tartom azon állásponttól, melyről az orvos tekintendő a magas Minisztériumnak egy meggyőződő szót előterjeszteni. Az orvos az által különbözik minden más honpolgártól, hogy a kormány bizodalma által ezreknek java kezeiben adva van, és pedig úgy, hogy a reá bízott kincssel, a polgártársai egészségével maga belátása és maga akarata szerint bánhat. A kormány elvében foglaltatik tehát, hogy minden okleveles orvost tökéletes orvosnak tartson és ennél fogva minden kezdő orvost hivatására tökéletesen kiképezze. De mind a kormány, mind a közönség rendszerinti nézete arra szorítkozik: az orvosban a gyógyítót, és legföllebb a művészt látni és a kormány megelégszik avval, hogy az orvost a többi honpolgárok közé oda teszi, mint minden más iparűzót, tőle azt várván, hogy tudományát a közönségnek eladja és ettől cserébe a szükséges ellenszert nyerje; ennek természetes következménye, hogy legtöbben csak a végett tanulják az orvostudományt, hogy ezt fejős tehénként mohósággal fejhessék és ha eleget gyűjtöttek az összekurált tőke kamatjából nyugalomban és kényelmesen élhessenek.

... Azért nem szabad, mint közönségesen történik, a gyakorlati orvost a tudós orvostól elválasztani, mert csak a tudós orvos lehet valódi gyakorlati orvos. A kormánynak tehát nem szabad középuton járni, ha igazságosságot akar, neki csak tudós orvosokat, nem pedig félembereket nevelnie kell. Mostanig pedig csak igyekeztünk orvosokat nevelni, kik szükség esetében néhány betegség ellen évezredek óta gyakran csak hagyományosan kezükhöz szolgáltatott gyógyszereket észrül leírni és némi esetben használni is tanultak, és elfelejtettük, hogy csak az, kinek szelleme az összes természet szabályait és életét magába foglalja, az emberi test szabályait és életét kutatni, és érteni képes, hogy az történjen, szükséges a kormánynak arról gondoskodni, hogy az orvostudomány minden segédtudományai a legügyesebb szakférjfiak által oly kiterjedésben és mélységben taníthassanak, miszerint ezek magokban céljának és hivatás-szaknak tekinthessenek és használtathassanak.

... Ismert dolog, hogy csak egy ildomosan vezetett és összehasonlításokat tevő természettörténet egy mindezt túlzó állítással nélkül keresztül vitt s egybehasonlító bonctan a végtelen különbségek, fokozatok és hasonlatosságok által kitüntetett állatországnak megértésére, az állati test képzési szabályainak feltalálására és az állati életet igazgató eszméinek kikutatására valamint segíthet — és mégis mindenek tanintézetekben nyoma sincs. Az állati organizmus szerkezetének

kutatása újabb időben górcsónak tökéletesített használata által oly felforgatást szenvedett és oly sebesen haladott, hogy a górcső legterjedelmesebb ismerete nélkül ma az egyes elemeknek és az összefoglalt életműveknek organikus célok előállítására közremunkálódást megérteni nem lehet; ennek dacára nálunk alig találatnak néhányan, kik a górcsővel bánni tudnak és az orvostanulókra is a górcsónak nincs egyéb befolyása, mint egy szép hitregének.

... E visszásságon pedig másképp nem lehet segíteni, mintha a kormány azon elvtől egészen eltér, hogy az orvostanulóra nézve a természettörténet csak mellékes dolog legyen és hogy köréből csak kevés az orvostudományra hatásos befolyással bírjon. Ellenben kötelessége a kormánynak a természettörténet az elméleti ruhájától, melyben nálunk az orvos számára előfordul, kiragadni és ez által gyakorlativá tenni, hogy a természettörténet tanítóságának minden segédszer nyújtassék és az állapotok nem a könyvből, hanem a valóságból elővezetessenek, mi végett tökéletes műzeumok, melyekbe nem csupán holmi gyűjteményekbeszerződők lesznek szükségeselek.

... Állíttassék fel egy különös tanszék a górcsótan számára oly készülékekkel, hogy ott a tanuló magának gyakorlati ügyességet szerezhessen. Nem különben egybehasonlítható (comparativa) bonctan, az orvostudománynak saját ágaként, egy különös tanszék által képviseltesse.

Még egy más szak létezik, mely nálunk oly rossz lábon áll, hogy ezt határozottan a magas Minisztérium figyelmébe ajánlani: kénytelen vagyok. Ez a vegytan. Az orvosnak tökéletes vegyésznek kell lenni. ... Hogy tudjon az orvos akármilyen betegséget magának tisztán képzelni, ha az egészséges és a beteg organismus vegytanába legkisebb belátása sincs? Hogy lehet az orvos a betegágy mellett hasznos, ha nem tudja a beteg test beteges képeleteit és elválasztásait megvizsgálni. ... Azért szükséges a kormánynak arról gondoskodni, hogy a vegytan egész kiterjedésében, rendes tárgyként bontakozhasson az orvostudomány szakmainál a vegytannak minden főága, mint az állattani-, az élettani és kórtani vegytan külön-külön tanszékek által képviseltessék; egész vegytani tanulmány oly lábra állíttassék, hogy a tanulók számára többé vegytan folyamatok nem összeszedett vegytan-oskola-füzetekből, hanem gyakorlatilag tanítassanak. E végett vegytani intézetek elmellőzhetetlenek, ... mintaként léteznek Párisban (Gay Lussac¹⁰), Upsalában (Berzelius¹¹), Utrechtben (Mulder¹²), Göttingában (Wöhler¹³), Giessenben (Liebig¹⁴) és másutt.

¹⁰ Gay-Lussac, Joseph Louis (1778—1850)

Francia kémikus és fizikus. Párizsi egyetemi tanár. Felfedezte a vegyülő gázok róla elnevezett törvényét.

¹¹ Berzelius, Jöns Jacob (1779—1848)

Svéd kémikus és orvos. Munkássága az orvosi kémia és farmakológia szempontjából alapvető. A stockholmi orvostudományi Főiskolán a kémia professzora és az Akadémia tagja.

¹² Mulder, Gerardus Johannes (1802—1880)

1841-től Utrechtben kémiaprofesszor. Kémiai művei nagy tudományos értékük miatt egész korára hatással voltak.

¹³ Wöhler, Friedrich (1800—1882)

Göttingai egyetem kémiai intézetének igazgatója és Liebiggel együtt az organikus kémia úttörője.

¹⁴ Liebig, Justus Freiherr von (1803—1873)

... Nálunk talán egy tudomány sincs, mely oly céllenesen, majd szeretném mondani, könnyelműen kezeltetett, mint az egészséges életmű természetéről szóló tan.

... Tehát a kormány feladata : az élettannak lábra segíteni, t.i. egy tökéletesen fölkészített élettani intézet által. Eddig az élettannak gyakorlati része abból állott, hogy a tanító néhány legfeljebb próbálatokat legmesztelenebb fokukban a tanulóknak előmutatta és pedig kész állapotban ; ezeket látta a tanuló és mulatta magát velük mint azt valami festménnyel tette volna. De szükséges tudni a természethez kérdéseket intézni, és az utat ismerni ez felel, hogy lássuk, miképpen támadnak a tünetények, úgy hogy a tudomány létesülése szinte a tanuló szeme előtt legyen. Mind ez vegytani intézetekben találhatik, melyekből egyedül újabb időben a tudomány el is mozdítása kiindul, hol tanító és tanuló egyforma feszültséggel a természet törvényeihez kérdéseket intézve a próbálat-asztalnak általellenben állnak. Dollinger¹⁵ Münchenben, s ennek utána Wagner Rudolf¹⁶ Göttingában felállítottak oly intézet mintát, és Magyarországnak ezeket utánozni kell, ha tudományos gyógyászattal akar bírni ; és ezt akarnia kell.

VII. LEVÉL

... Iparkodjunk a hibásan úgynevezett elméleti szakokból a gyakorlati orvostudományokhoz átmenni, és a magas Minisztériumhoz a valódi milétet előmutatni. ... Magyarhonban már több év óta az eddigi klinikai intézetek célszerűségük-vagy céltalanságukról foly a vita ; ezeknek egy nagy kózházba való áttételéről legkülönneműbb vélemények támadtak és végre elhatározottak : ezeket legalább a városi kórházzal összekapcsolni. Bármily dicséretesek is mind e törekvések, mégis csak csekély részét teszik annak, mi az orvos gyakorlati kiképzésére kívánatlik. Eddig elég volt, ha a készülő orvos húsz hónapon által legkülönneműbb klinikai intézeteket látogatott, ott a betegágnál a benső orvostudományt, a sebészetet, a szemorvoslást illető előadásokat hallotta és a gyógyítást látta : nézte miképpen a tanítók, a segédek orvosoltak, és megelégedtünk, hogy a fiatal orvos négy beteget, két bensőt, egy sebészeti és egy szembeteget a tanító vezérlete mellett gyógyított ; ezt követték a szigorú próbatételek és az oklevél, mellyel az orvosnak megengedett önműlőn betegeket gyógyítani. De meg nem foghatom, miképpen eddig az orvosoknak, kivált azoknak, kik a kormányra valami befolyással bírtak, nem ötlött fel,

Humboldtval és Gay-Lussac-kal dolgozott, majd 1824-től Giessenben a kémia tanára, és kémiai laboratóriuma a német kémia tudomány központja. 1852-től Münchenben folytatta munkásságát.

¹⁵ Dollinger Ignác (1770—1841)

Német anatómus és physiológus, Münchenben egyetemi tanár.

¹⁶ Wagner, Rudolph (1805—1864)

Kiváló physiológus, 1840-től a göttingai egyetem tanára az összehasonlító anatómia és zoológia tanszéken.

hogy az állandóan e tekintetben oly igazságtalanságot engedi, mely valóban a közönséget súlyosan éri, és melyért felelni felette nehéz.

... Úgy hiszem, egy orvos előtt nem ismeretlen, mit minden beavatatlan is tud, hogy az egyetemből jövő ifjú még nem alkalmas orvos, és hogy az orvosi gyakorlatban még jártassága nincs; s mégis szabad neki honpolgár egészségén, legdrágább kincsén kísérleteket tenni és gyakorlatoskodni. Ezen aránytalanságon segíthet a kormány klinikai tanintézetek átalakítása által. Eddig csak a sors jegyezte ki a betegség neveit, melyek klinikában a készülő orvos elibe kerültek, úgyhogy gyakran orvosok a gyakorlatba léptek, kik a leggyakoribban előforduló betegségeket még nem is látták, annál kevésbé gyógyítani tanulták. Ezenkívül a klinikai tanító a betegágy mellett, csak azon betegcsaládokról adott leckét, melyekhez talán magánérdekből hajlandósága volt, és a betegségek legnagyobb része az ifjú orvosra nézve titok maradt. A sebészeti klinikában alig néhány hallgató láthatja a műtételeket, a többiek legfeljebb annak a kiabálását hallják, akin a műtétel történik, és a műtétről éppen semmi fogalmat nem nyernek. Ehez járul még, hogy két iskolaév alatt a sebészeti betegségeknek csak legcsekélyebb része kerül szemlélet alá, és mégis kívánatlik, hogy az orvos magánygyakorlatában akármelyik előforduló műtételt végbe vigyen. De a kormány kötelessége arról gondoskodni: hogy minden orvos egyformán kiképeztessek; azon kell lenni, hogy minden létező betegségek elébe terjesztessenek, és ezeknek miléte és gyógyítása legpontosabban megfejtessék; a kormánynak gondoskodni kell, hogy minden orvos a betegségek gyógyításában lehető legtökéletesebb ügyességet nyerjen; evégett tehát a betegeknek lehető legnagyobb száma szolgálatjára készen álljon; de arról is gondoskodjon a hatóság: hogy az orvosoknak, kiknek a gyakorlatra engedelmet ad, képességükről magának meggyőződést szerezzen; ezzel tartozik a közönségnek, az emberiségnek. Ezen kívánatok valósítására szükséges, hogy a kormány I^{or} a klinikát valami nagy kórházba általgegye, minek szüksége legújabb időben minden tapasztalt orvostól annyira elismerttetett, hogy a Reil¹⁷ után gyarapított poliklinikák mindenütt, hol léteztek, tönkre jutottak. Épen azon vita, mely a városi hatóság és az egyetem között Pesten a klinikának a Rochus-kórházba való áttétele miatt támadott, kevés idő előtt Münchenben is volt. A kitüntetett orvos, Walther¹⁸ szokott eszességgel bebizonyította, mikép lehetetlen: hogy valami egyetem virágozzon ott, hol a klinika valami nagyszerű kórházzal összekapcsolva nincs. Minden költségek, melyek a kórház közönséges kiadásait túlhaladják, és a klinika által okoztatnak, természetesen az egyetemi pénztár által fedeztetessenek, és mivel ez volt az akadályok főpontja, ez ily módon elmozdíthatának.

¹⁷ Reil, Johann Christian (1759—1813)

Hallában, majd Berlinben a klinikai orvostudomány tanára. Sokoldalú érdeklődése kiterjedt a physiologia, anatómia és idegyógyászat kutatására és fejlesztésére.

¹⁸ Walther, Philipp Franz von (1782—1849)

Bonnban, majd Münchenben a sebészeti tanszék tanára. Korának legkiválóbb sebészorvosa.

... 2° Minden klinikai intézetnek tulajdon segédintézetekkel bírnia kell, melyek csak tudományos kiképzésre, de természetesen nem a magánorvosi működésre használhatók, de az oktatásnál elkerülhetetlenül szükségesek; odatartozik egy kórbonctani bemutatóterem és kór-vegytani műhely.

... Szükséges, hogy a műtételtan egy különös cursusnak tekintessék, melyben a sebészeti kézműtan, pedig egész kiterjedésében taníttatik. Bécsben létezik egy-néhány év óta egy ilyenemű intézet, mely azonban separatiscus rendszerénél fogva nem oly hasznos, mint jeles belső szerkezetétől várhatnók. Tudniillik van ott Wattmann¹⁹ tanár vezérlete alatt egy műtételi intézet, melyben tizenkét tanuló két év alatt, nem tekintve a nyilvános sebészeti cursust, a tanár által különösen ebben oktattatik; a növendékek kéntelenek magokat minden műtételben mind holttesteken, mind élő embereken gyakorolni, és azután kilépnek mint műtevők. Ilyen növendék-intézet nekünk is szükséges, azon különbséggel, hogy minden orvos oda rendeltessék, mivel mindegyik egyforma kiképzésre igényt tarthat.

... Továbbá a klinikai intézetek oldalán oly osztályoknak kell fennállniok, melyekben azon betegségek képviselve vannak, melyek mind gyakoriságuk, mind sokneműségük miatt egy különös rendet képeznek, mint: a bujasenyv, a bőr-, mell-, fül- és fogbetegségek. A klinikának kell tehát egy nagy kórházzal összekapcsolva lennie, melyben elismert nagy észtehetségű férfiak kórházi orvosok és egyszersmind klinikusok lehetnek. Magától értetik, hogy az orvos-újonc az újabb segédeszközökben, ú.n. az auscultatióban is percussióban alaposan tanítassék, és hogy ezek, mivel a tudománynak kiegészítő részeit képezik, ne hagyassanak nagántanulmányra, mint eddig történt.

VIII. LEVÉL

... A bölcsészetből lép az orvostanuló az orvostudományi szakmába. Noha a tanulásszabadságnál fogva a tanulónak meg van engedve, hogy az egyes tudományokat ideje szerint maga választhassa, mégis csekély véleményem szerint, az orvostudománynál bizonyos rendkövetés szükséges, mely szerint az orvostudományi encyclopaedia és methodológia ennek további tanulását megelőzze; ehhez járul még a természettudományi encyclopaedia, s képezi az első osztályt.

II. Ezután következik a fűvészet, botanikai kirándulásokkal, állattan, embertan (anthropológia), oryktognosia, földtan...

III. nem léteges vegytan, emberi bonctan, egybehasonlító bonctan (anatomia comparativa).

IV. Bonctani testrumban való gyakorlatok, vegytani gyakorlatok a műhelyben, léteges vegytan, górcsótan.

V. Élettan, munkálatok az élettan-intézetében, általános kórtan, éptan.

¹⁹ Wattmann-Maelscamp-Beaulieu, Joseph Freiherr von (1789—1866)
1824-től a bécsi egyetem sebészeti tanszékének tanára. Kiváló sebész.

VI. Gyógyszertan, gyógyszerészet, általános gyógytan, orvostudomány történet, pharmako-katagraphologia.

VII. Részletes kórtan és gyógytan, elméleti sebésztudomány, lelki orvostudomány, törvényszéki orvostudomány, helyírási bonctan.

VIII. Belorvosi klinika, белорvosi sebésztudomány, műtételtan a holttesten. Auscultatio és percussio, orvosi rendőrség.

IX. Belorvosi klinika, sebészi klinika, kór-vegytan, kór-bonctan.

X. Belorvosi és sebészeti klinika, gyakorlás mindenféle műtételekben, orvostudomány rendőrsége, gyakorlati gyakorlás törvényszéki orvostudományi munkálatokban.

XI. Belorvosi és sebészeti klinika, szemorvoslás, asszonyi és gyermeki betegségek, állatorvoslástan, orvostörvényszéki ítélet szerkesztése, törvényszéki okiratok használatával.

XII. Szülészeti, szemorvoslási műtételek, klinika a baromkórházban, tébolyintézet látogatása.

Ez volt általában terve az orvostudományok természet szerinti rendjének, ... hogy a tanárméltóság azon engedelemtől, miszerint valaki orvostudományát gyakorolhassa, vagy álladalmi orvoshivatalra alkalmaztassék, egészen elkülönöztessek. Az utolsónak megnyerésére legyen a fiatal tanár legalább két évig valami kórházban segédje, hogy ezen idő alatt ama nagy ugrást az iskolából az életbe, ámbár öntevékenyen, mégis okos vezérelt mellett láthatatlanul kiegyenlítse, hogy ez által a közönség ne szenvedjen.

IX. LEVÉL

Előbbeni leveleimben az orvosok kiképzését, egész a gyakorlati életbe való belépőig a magas minisztérium elébe terjesztettem, most még a kormánynak a gyakorlati orvosok irányában való kötelességeiről akarok szólni. Ha mint a magas minisztérium belátásától másképp nem is várható, minden 5 ezer lélekre egy orvos alkalmazása által ama szerencsétlen viszony megszüntetik, miszerint az orvosok egy magasabb életcél után, mint azon valóban aljas után, hogy t. i. más emberek fogyasztásaiba és betegségeitől nyerje élelmöket, törekedhetnek és az orvosok sorsa az által javíttatni fog, hogy mindnyájan álladalmi tiszték lesznek; akkor azon rész is, melyet ők mint a tudomány tanítványai emelni hivatottak, jövőben nagyobb részvétnek örvendő, mind e mellett mégis a kormány különös kötelességének tekintem, hogy az orvosok folytatólagos kiképzésükre [szerző kiemelése!] a gyakorlati működésük alatt némi ügyelet szenteltessek, mert a gyakorlat engedelmeivel csak biztosíthatja magát az álladalom, hogy az orvos a tudomány igényeinek a mostani álláspontjára nézve megfelelt, de mivel az orvostudomány naponként fejlődésében tovább halad és gyakran néhány év után új alakba öltözködik, tehát elkerülhetetlen szükséges, hogy szinte az orvosok is magokat a tudomány ezen haladásának alávéssék.

Parancsoltassék meg, hogy egy vármegyének valamennyi orvosai egy szövetséghez válók, melynek nem tekintve hivatalos állásukat, csak a tudományos haladás célja.

A megyei főorvos vagy más tudományos orvos legyen e szövetségnek elnöke és a többi orvosok válasszanak magok közt oly férfiakat, kiket a különféle szakokra legalkalmasabbaknak tartanak. Ezen kívül kell két jegyző. Minden hónapban tartassék gyűlés, melyben élettanból, vegytanból, kórtanból, materia medicából, gyógytanból és sebészetből értekezések tartatnak. Egyszersmind minden gyűlésből tűzessék ki egy kérdés, melyre minden orvos a következő gyűlésen feleletet bemutasson, új eredmények vagy a jobb kidolgozások a magasabb orvoshatóságnak beküldessenek, valamint a jegyzők is kötelesek legyenek a szóbeli értekezések érdekesebb eredményeit írásba foglalni és szinte a magasabb hatóság elé be terjeszteni. Eképpen megtartatnak az orvosok szerénységben és a kormánynak alkalma lészen a legalkalmasabb orvosokat a tartományokban megismerhetni, és magasabb célokra használhatni. Ha kezdetben ez ellen az orvosok sok mentséget előhozandnak is, mégis végre a kötelesség és a jó szellem diadalmaskodandnak.

Nem kevésbé fontos és a kormány által el nem utasítható dolog az úgynevezett egészségi rendőrség felállítása; az alatt értem az orvosok összes tevékenységére való felügyelést, eddig legfeljebb az orvosok hivatalos állására volt gondunk, a főorvosok egyebet nem tesznek, mint az orvosi látteleket végbevinni, a himlőoltást eszközölni, szerencsétlen esetekről és járványokról jelentést tenni e.a.t.

Mit csinálnak a többi gyakorlati orvosok, erről mit sem tudnak és ha egyszer ebbe akarnák magokat avatni, akkor bizonyosan kellőképpen megharaptatnának. De az orvosokra nézve bizonyos fegyelmet kell felállítani, mely által gyakorlatuk és polgári életük ellenőrködés alá tétessék, mert ha minden üzlet, minden mű bizonyos felügyelésnek alá van vetve, miért kellene éppen az orvosok nevezetes korát, melyben egyönkéntiség vagy bátorság megjobbíthatatlan kárt okoz az egészségen és az életen felügyelés nélkül hagyni.

Éppen ezen leveleket végezvén, kezemhez kaptam amaz orvosi javaslatot, mely a minisztériumnak benyújtott és az orvosoknak külállásuk jobbításáról szól.

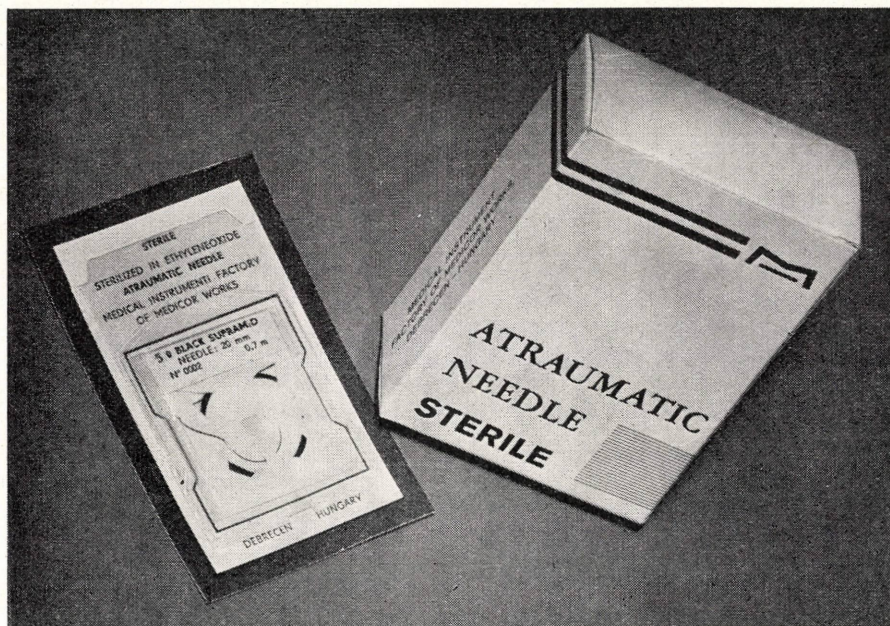
... Örülök, ha leveleim által a minisztérium figyelmét ezen éppen éppen oly fontos tárgyra, az orvosok lelkére, az orvostudományra vezetem, mert azt hiszem, hogy mi az álladalomnak éppen annyival tartozunk, amennyit tőle követelünk, ha igazságosak akarunk lenni, és szent hivatásunknak megfelelni.

És midőn a leveleket azon nyugtalanító öntudattal berekesztem, hogy sem eleendő erőm, sem tényleges jelentékenységem nincsen, melyek csak tömérdek tudománnyal összekapcsolt lángésznek eredménye lehetnek, hogy nézetemnek bemenetet és akaratomnak jelentékenységet szerezhessenek, mégis azzal vizsgáztalom magamat, hogy számomra is e sorokat igénybe vehettem: *Et si deficient vires, tamen est laudanda voluntas* és meg vagyok nyugtatva azon tapasztalás által: *Pochi mezzi producono grandi effetti*. A magas minisztérium további kegyességébe magamat ajánlva maradok alázatos szolgája.

S u m m a r y

A Hungarian district medical officer *Ferdinand Vehle* has made one of the most interesting and individual reform plan for the Hung. medical training in 1848. He directed his open letters in this matter to *József Eötvös*, to the Minister of Religion and Public Education. *Vehle* was aware of the importance of preliminary studies before beginning the medical studies and dedicated five letters to this problem. After discussing the concrete tasks in medical training he turned to the existencial problems of the Hungarian physicians, as concerning their state employment, salaries, refresher courses, etc.

This plan was never realized but is worth to be mentioned by virtue of its cultural importance.

Sebészorvosok figyelmébe!

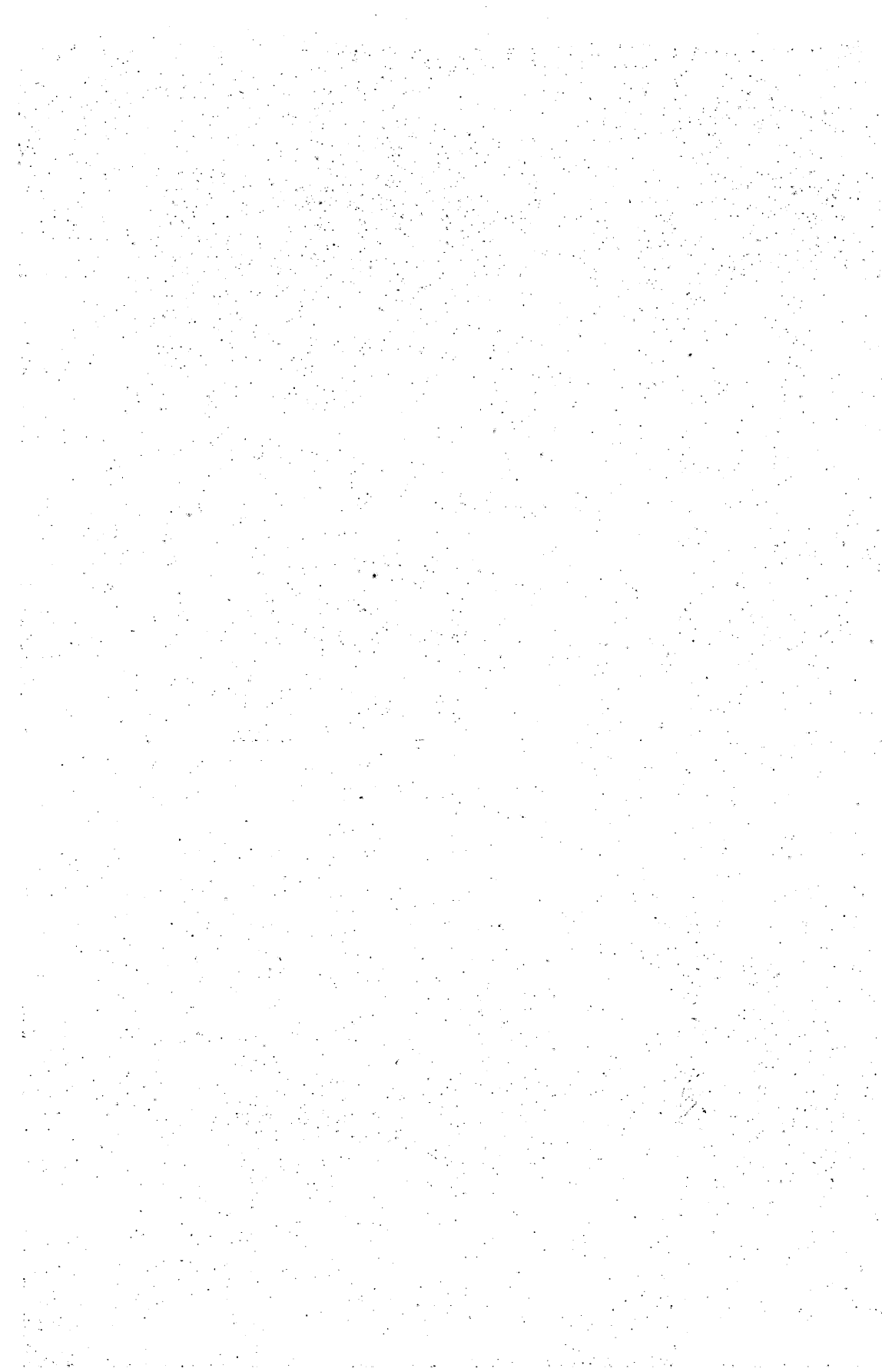
A Medigor atraumatikus sebészeti varrótű olyan egyszerűhasználatos eszköz,

- amelynél a fonállal való egyesítés gyárilag történik,
- a tű és a fonal gyakorlatilag azonos keresztmetszetű,
- rendkívül finom hegygel készíthető,
- könnyen nyitható, megbízhatóan steril csomagolású,
- azonnal felhasználható.

A Medigor Művek atraumatikus sebészeti varrótűje az alkalmazott varróanyagokkal együtt megfelel a modern sebészet követelményeinek.

GYÁRTJA A MEDICOR MŰVEK

KÖNYVEKRŐL

Th. Koller-H. Stamm-K. Stäuble: 100 Jahre Geburtshilfe und Gynaekologie in Basel. 1868–1968. Basel. B. Schwabe & Co. Vlg. 1970. 436 S.

Ez a könyv jelentékeny gazdagodást jelent az orvostörténelem számára. Már a tárgy megválasztása felkelti az érdeklődést, hiszen nemcsak a szülészet localis fejlődéséről van szó, hanem a legkitűnőbb szakemberek életrajzának keretében a szülészet-nőgyógyászat általános kialakulását tárgyalja. A könyv értékét biztosítja, hogy az egyes fejezeteket a megfelelő szakemberek írták. Így a történeti háttér G. A. Wenner, az orvostörténeti részt H. Buess tanár, a klinikai részt Th. Koller és a klinika megfelelő osztályainak vezetői. Mindehhez hozzájárul a pazar kiállítás, amely a tartalommal egyenrangú.

Leköti a figyelmet Basel város fejlődése: miként lett a fallal körülvett kis városkából modern európai nagyváros. Örvendetes látni, hogy a város vezetősége felismerve a közegészségügy és a szülészet jelentőségét, hamarosan megadta a támogatást a szülész szakemberek számára, s a Bürger-Spital kis osztályából hatalmas szülészeti-nőgyógyászati klinika építését tette lehetővé.

A könyv gerince az orvostörténész szemszögéből nézve a vezető szülészek életrajza. Prof. H. Buess archivalis adatait az egykori kórlapokkal, évi jelentések közlésével elevenné teszi az olvasó számára, aki így maga is végigéli az intézet fejlődését. Ezzel a résszel kissé behatóbban kell foglalkoznunk, annak általános jelentősége miatt.

A szülészeti osztály első főorvosa H. H. Bischoff (1868–1887) korszerűen gondolkodó szülész volt, aki bevezette osztályán a Lister-tanok alapján a carbolos antisepsist. Annyira ment, hogy még a méhúrt is kiöblítette szülés után. Eredményei olyan jók voltak, hogy volt esztendő, amikor egy szülő nőt sem veszített el gyermekágyi láz miatt. Később tért át a Semmelweis által ajánlott chloros mosakodásra (1874). Már operálta a prolapsusokat, ezüstsodronyt és catgutot használt a varrásra.

Hermann Fehling, a későbbi strassburgi professzor 1887–1894-ig volt az intézet igazgatója. Kiterjesztette a műtéti nőgyógyászati tevékenységet, myomát is operált. Bevezette az újszülöttek opthalmoblenorrhéja elleni védekezést és a lepényi szakban a Credé-féle eljárást. Nagy eseménye volt a klinikának, hogy 1889-ben bevezették a telefon használatát is. Megbízást adtak az új klinika terveinek elkészítésére.

Ernst Bumm (1894–1901), a későbbi világhírű berlini professzor, fiatalon került Baselbe egy würzburgi magánszanatóriumbó. Bumm akkor még egy évet töltött Párisban, s magával hozta az akkori bakteriológiai és szövettani eljárások ismeretét. Megnyithatta az új klinikát, amely akkor egyike volt a kontinens legmodernebb intézeteinek. Kevesen tudják, hogy az új klinika kovácsolt vas kapujára Bumm professzor Semmelweis bronzból készült reliefjét tette ki (magyar orvos feljegyzése). Bumm intenzíven foglalkozott a gonorrhoeás fertőzéssel. 1898-ban már gumikesztyűt használt a műtétéknél; bátor operateur volt, a klinika jó hírét nagyban emelte.

Bumm kitűnő előadó volt, előadásait nagyszerűen megrajzolt ábrákkal illusztrálta. Megírta a „Grundriss zum Studium der Geburtshilfe” c. világhírű könyvét.

Bumm után Otto von Herffet választották meg (1901—1916) alapos válogatás után a baseli kar tagjai. Herff előzőleg Halle-ban *Kaltenbach* mellett dolgozott, majd Königsbergben sebészkedett, behatóan foglalkozott a septikus megbetegedésekkel. Asszisztense, Hüsey professzor szerint igazságszeretet és szociális érzés jellemezte. Intézete 1912-ben röntgenkészüléket kapott. A Herff-kapcsokat ma is világszerte használják.

1916—1942-ig Alfred Labhardt professzor volt az intézet vezetője. Alatta az intézet tovább fejlődött. Munkálkodása kiterjedt a szülészet és nőgyógyászat egész területére. Előszóval foglalkozott a genitalis tbc-s megbetegedésekkel. 136 dolgozatát sorolja fel a könyv.

Theo Hermann Koller tanár 1941-től 27 éven át volt a klinika vezetője. Az ő működéséről J. Besser és K. Stäuble számolnak be. Ez a beszámoló a szerkesztőre való tekintettel rövid, úgyszólván csak a tényeket sorolja fel, de mégis kiérezni belőle azt az érdeklődést, ragaszkodást, amelyet Koller tanár intézete iránt érzett, s azt a hozzáértést, amellyel intézetének további fejlődését irányította. Emelleteket emelt, új osztályokat állított fel, gyarapította az ágyak számát s megadta az intézetnek mai formáját és jellegét. Kitűnő iskolája volt Walthadnál Zürichben, majd Anderesnél volt főorvos Freiburgban. Szülészeti tankönyvet írt, s jelentékeny irodalmi munkásságot fejtett ki. Megírta az intézet 100 esztendőjének jubileumát, és az ő lelkes munkájának köszönhetjük a jelen könyvet is. Részt vett a könyv további fejezeteinek megírásában is. Élénken részt vett a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében: számos kongresszust rendezett Svájcban, s ő maga szorgalmasan látogatta a külföldi összejöveteleket. Számos nemzetközi társaságnak volt elnöke vagy tiszteletbeli tagja.

G. A. Wanner írta meg az épületek ismertetését. Ezt a részt mindenkinek el kellene olvasni, aki kórháztervezéssel foglalkozik.

A klinikai részt a főorvosok írták. Ez a rész minden osztályvezető és klinikus érdeklődésére számot tarthat. Megmutatja azt is, hogy milyen gyorsan emelkednek az igények, s 100 esztendő alatt a szülészet céljaira átengedett 10 ágyból az idők folyamán 19 részleggel működő, évi 4000 szülésre és 2500 nőbeteg részére alkalmas intézetet kellett kialakítani. Az egyes fejezeteket a részlegek vezetői írták. A szülészet fejlődését 1940 óta E. T. Rippmann írta meg. Csak annyit emelünk ki belőle, hogy törülközt, kesztyűt, vérátömlesztéshez szolgáló berendezéseket mindig csak egy alkalommal használnak. A hüvelyi vizsgálatot lehetőleg kerüljük. A mortalitást 1940 és 1960 között 1,25 ezrelékről 0,44 ezrelékre sikerült csökkenteni. R. Gamp a veszélyeztetett újszülöttek kezeléséről ír; külön inkubátorokban több belélegeztető apparátus áll rendelkezésükre. Az újszülöttek természetesen gyermekorvosi ellátásban részesülnek.

J. Stamm a nőgyógyászati műtétek fejlődéséről ír. Az utolsó években nagy súlyt helyeztek a rák gyógyítására. Sikerült elérniük, hogy a kezdeti rákos folyamatokból 60%, az előrehaladottakból 40% meggyógyult. Kifejezetten mérték-tartók a császármetszésekben.

Külön fejezet foglalkozik a vérátömlesztéshez szükséges berendezésekkel az anaesthesiologiával, a thrombosis és a venás tágulatok kezelésével. Meg kell említenünk a poliklinikai (járóbeteg) rendelést. A belső secretiós zavarok kezelésével R. Wenner foglalkozik, akinek könyve általánosan ismert.

Külön részleg foglalkozik a fertilitas zavaaraival. Szövetteni és cytologiai részleg is van s 1912 óta diagnostikai és therapiás röntgenberendezéssel rendelkezik a klinika. Külön socialhygienes részleg törődik a betegekkel, saját személyzetük részére saját gyermekgondozójuk van.

Röviden foglalkozik a könyv a medikus- és bábaoktatással, orvos-továbbképzéssel. Laboratóriumuk chemiai, biológiai, steroid-chemiai vizsgálatokra van berendezve.

Maga a könyv — amint ebből a szűkre szabott ismertetésből kitűnik — rendkívül tanulságos orvostörténészek, szülészek és az egészségüggyel foglalkozók számára. Igazat kell adnunk a könyv bevezetésében írott mondatnak: „Ein ähnliche Darstellung der Entwicklungsphase eines klinisches Spitals im Rahmen unseres Fachgebietes dürfte weder im deutschen, noch im anglosächsischen Schrifttum zu finden sein.“

Fekete Sándor

This is a most useful and important book which should interest the readers and researchers of medical history. Reading this volume we are deeply interested not only in the choosen subject: the development of hundred years in the history of gynecology and obstetrics in Basel but in the colourful characters of those outstanding men whose activity and love for profession created this gynecological clinic.

The success of this volume is guaranteed by those experts who have written according to their special professional field the separate chapters, as the historical back-ground by *Dr. G. A. Wanner*, the medical history by *Prof. H. Buess*, the clinical part by *Prof. Th. Koller* and his collaborators. The heads of sections are writeing about the various departments.

The outfit of the volume and the illustrations are superb, the latter are particularly well placed in regard to the continuity of the text. Reading the book one can lightly imagine how Basel, this former little, walled settlement grew into a big city and its Bürger-Spital into an imposing gynecological clinic.

Viola R. Harkó

A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi Kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Írta: *Regöly-Mérei Gyula, Réti Endre, Simonovits István, Sós József és Vörös László*. Szerk.: *Rigó János*. Bp. Kossuth Ny., 1969. 120 l., 36 t.

A magyar orvosi oktatás történetének reprezentatív feldolgozásához jelentős lépést jelent ez a kötet: részben a tény által, hogy már megpróbálkozott az összefoglalással, részben adatai és képanyaga által.

Intézmények évkönyvei két feladatot szoktak teljesíteni: vagy az intézmény munkatársainak tudományos eredményeit publikálják, vagy az intézmény fejlődésére jellemző adatokat teszik hozzáférhetővé. Jubileumi évkönyvek ez utóbbi típusból kerülnek ki. Általában történelmi visszapillantást, nagyobb időszak feldolgozását is tartalmazzák. Ilyenek például — ma igen fontos történeti, kultúr-történeti forrásművek — a millenniumkor kiadott ünnepi évkönyvek, iskolai értesítők. A jubileumi évkönyv akkor felel meg igazán céljának, ha nem önálló tanulmány vagy folyóiratbeli dolgozat formájában dolgozza fel témáját, hanem elsősorban az intézmény levéltárára vagy irattárára támaszkodva a kültagok számára megközelíthetetlen dokumentumokból építi fel közlendőjét, s a publikált, korábról ismert anyagot csak mondanivalója kikerekítésére használja. Jó, ha az intézet nagyon aprólékos történetét, az intézmény számára jelentős — de a nagyközönségnek esetleg teljességgel érdektelen — hajdani munkatársak életrajzát tartalmazza. Persze mindez távolról sem jelenti, hogy a feldolgozás módja ne legyen érdekes, vagy hogy a stílus megállhat a szakmai zsargonnál.

A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve is ebben az értelemben határozza meg feladatát: „Nem vállalkozhattunk sem az idő, sem a terjedelem korlátozott volta miatt a kar teljes oknyomozó történetének megírására. Adatokat és szempontokat azonban adtunk.”

Az illusztris orvostörténész szerzők négy nagy fejezetben írták meg a kétszáz év történetét. Regöly-Mérei Gyula az előzményektől és az alapítástól a szabadságharc végéig, Réti Endre az első világháború végéig, Simonovits István és Vörös László 1950-ig, Sós József pedig 1968-ig írta meg az egyetem történetét. A négy rész nagyjából egyforma terjedelmű, s egy-egy szemszögből mindegyik kiemelkedő. Az első résznek „erős oldala” az anyag ügyes csoportosítása, a szigorú ragaszkodás tárgyához; a másodikban nagy nyereség a sok értékes idézet, a következő rész használta fel a legtöbb eredeti kari jegyzőkönyvet, az utolsó fejezet pedig az, amelyik egészében leginkább ragaszkodott a korábban vázolt évkönyvfunkcióhoz. A sokszínűség — amit erényként kell említenünk — egyedül a jegyzetelési módban zavaró: talán jobb lett volna egyik-másik rész ajánló jellegű irodalomfelsorolása helyére is pontosan a forrásra hivatkozó jegyzeteket készíteni.

A kötetnek komoly erényei és tudományos értékei mellett egyetlen nagyobb hiányossága van, nevezetesen, hogy semmiféle mutatót sem tartalmaz. Ennyi név és adat feldolgozása esetén lényegbevágó kérdés lenne lehetőleg minél teljesebb mutatórendszer (név-, tárgy- stb.) elkészítése. A kötet felvilágosítást kellene hogy nyújtson nemcsak — sőt elsősorban nem! — annak, aki az egészet végigolvassa, hanem például egy-egy professzor tanítási éveit, valamelyik reform vagy intézkedés bevezetésének dátumát is hosszas keresgélés, a kötet végigböngészése nélkül gyorsan meg kellene mutatnia. E hiány természetesen nem a szerkesztésnek, inkább a hely szűkösségének rovására irandó. S ha már e kérdésnél tartunk, tisztelet illeti a szerkesztőt és a szerzőket, hogy száz oldalon vállalkoztak — s ilyen sikerrel — az egyetem történetének megírására. Tudományos és előadási szempontból izgalmas feladatot jelentett, hogy milyen tömören írható meg egy ennyire összetett és sokfelé ágazó intézménytörténet anélkül,

hogy az a teljesség rovására menne. A 200. éves évforduló alkalmával azonban átfogóbbat lehetett volna alkotni, ha több idő lett volna hozzá. Ez esetben Hőgyes Endre kartörténetének nyomdokaiba léphetett volna terjedelem szempontjából is, s a száz oldal egy-egy idegen nyelven a külföld alapos és korszerű tájékoztatására szolgálhatott volna. A kötet megmutatta, hogy az ilyen méretű munkához is lett volna kellő mennyiségű anyag éppúgy, mint szerző, aki magas színvonalon megírja és megszerkeszti.

A végére került ugyan, de egyik fő erénye a kötetnek a sok kép. Azért kell külön is kiemelni az illusztrációkat, mert nem pusztán díszítő elemei, hanem szerves alkotórészei — s ebben a tekintetben is forrásértékűvé teszik a kiadványt. Elsősorban a portrék publikálása jelentős, de fontos az épületek, klinikák egy-egy fejlettségi fokának képi bemutatása is.

A jubileumi évkönyv tudományos oldalról sürgetővé tette egy korszerű, nagyobb szabású magyar orvosi felsőoktatástörténeti munka elkészítését, a mai kornak megfelelő szemlélettel és színvonalon pótolni Győry Tibor egykori monográfiáját.

Buzinkay Géza

Воспоминания медиков о В. И. Ленине. 2., дополненное издание. Сост. И. А. Слонимская, Е. Д. Ашурков. Москва, Медицина, 1969, 246 p.

Vlagyimir Iljics Lenin születésének 100. évfordulója tiszteletére a moszkvai Medicina könyvkiadó második kiadásában jelentette meg az „Orvosok emlékeznek Leninre” című könyvet. A kötet 45 hosszabb-rövidebb írást tartalmaz olyan szerzők tollából, akik ismerték az SzK(b)P és a szovjet állam alapítóját. A visszaemlékezések Lenin életének 1895 és 1924 közötti időszakára terjednek ki, a tanulmányokat Lenin munkásságának nagyobb periódusai szerint csoportosították.

A szerzők között találjuk F. I. Petrovot, aki 1896 óta tagja volt az Oroszországi Szociáldemokrata Pártnak és az SzK(b)P alapítótagjai sorába tartozik. Az írók zöme orvos és egészségügyi dolgozó, párttagok és pártonkívüliek, öregek és fiatalok, volt harcostársak és a fiatalabb nemzedék.

A kötet számos eredeti fényképet, irodalomtörténeti ritkaságnak számító kéziratot és egyéb Lenin-dokumentumot tartalmaz, a végén pedig a visszaemlékezéseket író személyekről rövid biográfiai mutatót találunk. A könyv szép kiállítás, jó minőségű papírja és tipográfiája a szovjet könyvkiadást és nyomdászatot dicséri.

Kapronczay Károly

Joseph Schumacher : Die Anfänge abendländischer Medizin in der griechischen Antike. Stuttgart, W. Kohlhammer Vlg. 1965. 160 S.

Az ún. Urban-Bücher tudományos népszerűsítő sorozat 84. köteteként jelent meg a breisgaui Freiburg egyetemének orvostörténelem-tanára és az ottani Orvostörténeti Intézet vezetője tollából ez a zsebkönyv alakban kiadott áttekintés. Szerzője négy fejezetben kíséri végig a görög ókor medicinájának nagy alakjait. Módszerét maga adja meg az előszóban: egyrészt a görög orvos-gondol-

kodóknak az alapanyagokról vallott nézeteiben bekövetkezett változásokat; másrészt minden egyes gondolkodó alapvető szellemi álláspontját kutatja fel, tekintet nélkül annak eredetére.

Az ókori görög orvosok tudatában metafizikai előfeltételei voltak a gyógyító szándéknak és a gyógyító képességnek. Közel-keleti eredetű pythagoreus tanítás szerint az összhang minden orvosi tevékenység objektív alapja. A természetes erők összhangja az emberben eredményezi az egészség eszményi állapotát. Annak bármilyen megzavarása okozza a betegséget. Ennélfogva az orvosnak nemcsak arra kell törekednie, hogy a beteg testrészt elszigetelten nézze és gyógyítsa, hanem arra is, hogy a beteg egészségének harmóniáját helyreállítsa.

Az i. e. VII. és VI. században ión természetbölcselek: *Thales*, *Anaximander* és *Anaximenes* azt az őszállagot kutatták, ami nélkül megmagyarázhatatlan az élet, azt az „egyet”, amire a sokrétű jelenségvilág visszavezethető. Az első közülük ezt a vízben, a második az apeironnak nevezett mérhetetlen és meghatározhatatlan, de mozgásképes (talán éterszerű?) létezőben, a harmadik pedig a levegőben látta. A samosi származású *Pythagoras* és követői *Aristoteles* szerint azt vallották, hogy a világmindenség összhang és szám. Orvosilag ezt *Diogenes Laertius* így fogalmazta meg: „Az egészség a forma megmaradása és a betegség annak elpusztulása”.

A dél-itáliai Eleában, ebben az ión kolóniában a kolophonai *Xenophanes* az i. e. VIII. sz. második felében bölcseleti iskolát alapít. Tanítványa, *Parmenides* így fogalmazza meg alapelvüket: „Nincs valamivé válás és pusztulás, hanem örök, változhatatlan lét”.

A *Sokrates* előtti gondolkodók közül *Heraklitos* a tüzet tartja őszanyagának, de hangsúlyozza az állandóan változó folyamatokon túl azok lényeges törvényszerűségét. Ennek értelmében a folytonos változás is célirányos. Az V. században élt *Empedokles* mind a dolgok, mind az élőlények természetét alkotó elemek meghatározott arányában látja. A gyógyítással hozzá kell adni azt, aminek híjával van a beteg, vagy elvenni azt, ami túlteng. Kortársa, az athéni *Anaxagoras* igyekezett összeegyeztetni *Heraklitos* és az eleai iskola tanait. Alapelve: „Minden tartalmaz mindent”. És a másik: „A dolgok jelensége a láthatatlan látványa”.

Leukipposzt és *Demokritost*, a két thrákiai filozófust a történetírás általában úgy tartja számon, mint atomista materialistákat. Az egy századdal későbbben élt *Theophrastos* műveiből tudjuk, hogy atomon valami sűrű teljességet értettek, a valamivé válót, ami az űrbe kerül, s ez utóbbit nevezték ők a nem levőnek. A létezők tehát atomok komplexumai. *Leukippos* művének egy ránk maradt töredékében ezt az érdekes megállapítást teszi: „Egyetlen dolog sem jön létre hiába, hanem minden megfontolásból és szükségszerűen.” *Demokritos* etikai nézetei, amelyek atomtanának áttételei az emberi élet jelenségeire, kétségtelenül hatottak kora orvoslására, s egy *Hippokratesre* is, akik kortársa volt.

A könyv III. fejezetében elérkezik az ún. *Corpus Hippocraticum* ismertetéséhez és értékeléséhez, amelyben bizonyosan vannak magának *Hippokratesnek* is művei. Ez az orvosi írásgyűjtemény a kor tapasztalati orvosi tudását egyesíti a *Sokrates* előtti gondolkodók természetbölcseleti gondolatmeneteivel. Híres elvében, hogy a természet a betegségek legjobb orvosa (*Peri Epidémion* V,

314, 4 skk.), kötelességévé teszi az orvosnak a természetet megismerő kutató munkát, a *hippokratési esküben* pedig felvázolja az igazi orvos erkölcsi eszményképét. (Az esküt a jegyzetapparátusban teljes görög szövegében és német fordításában közli.) Itt foglalkozik a szerző *Hahnemann* homeopatikus gyógyrendszérének és a Corpus Hippocraticum tanainak egybevetésével is, mivel előbbi tanúként hivatkozik *Hippocratesre* a maga igaza mellett.

Vida Tivadar

Charles Coury: L'enseignement de la médecine en France. Paris, Expansion Scientifique Française, 1968. 199 p.

1968 májusában a „tiszteletreméltó Sorbonne” öreg falai megdőbbsenve láthaták az új rendért tüntető diákokat. Az egyetem vezetői hozzájárultak az egyetemi reformokhoz. A most születő új korszaknak küszöbén foglalta össze *Charles Coury* a francia orvostudomány eddigi történetét, tanulságul „azok számára, akik ragaszkodnak a tradíciókhoz, hogy nincs haladás változás nélkül, és azok számára, akiket az újítás szelleme lelkesít, hogy nincs haladás megfontoltság nélkül.”

Az orvostudomány történetét a francia forradalom osztja két nagy korszakra. Az oktatás kezdetei visszanyúlnak *Nagy Károly* 806-os Thionville-i rendeletéig, mely a Quadrivium anyagához csatolta a fizikát. Ez magában foglalta az orvosi oktatás kezdeteit is. A császár ugyanakkor utasította a szerzeteseket, hogy „kerteskéikben” (hortuli) gyógynövényeket termesszenek. Gyakorlatilag a középkorban az orvoslás a szerzetesek feladata volt, mint a keresztény caritas tevékenysége. A szerzetesi iskolákban egy-egy neves tudós vonzására alakultak ki szellemi központok. Mikor a kiválóbb iskolák egyetemi rangra emelkedtek (Párisi Orvosi Fakultás 1253), ezekben is megmaradt ez az individuális jelleg, a tanulók önkéntes csoportosulása egy-egy „tisztelt és szeretett” mester körül. Az orvosi fakultásokon a tanítás különböző időtartamú volt, de mindenütt szinte teljesen teoretikus jellegű — főleg *Hippocrates* műveire épült.

Az oktatás az évszázadok során alig fejlődött. A haladást inkább orvostársaságok képviselték (Collège Royal, Jardin du Roi).

A sebészek képzése nem az egyetemeken történt, sőt a párisi egyetem 1350-ben kiadott rendelete szerint, az orvosoknak esküt kellett tenniük, hogy a sebészetet — mint orvoshoz méltatlant — nem gyakorolják. A sebészek 1260 körül megalakították a „Confrérie de St. Côme” közösséget, melynek keretében a sebészeket készülő ifjak az általuk választott mester mellett tanulhattak. Később a sebészek számára is bevezették az orvosi fakultásokhoz hasonló oktatási rendet. A sebészek testületéből alakult 1667-ben a Collège de Chirurgie, majd 1731-ben l'Académie de Chirurgie.

A francia forradalom először megszüntette az összes főiskolát és egyetemet, szabaddá tette az orvosi gyakorlatot. Ennek következtében azonban sarlatánok árasztották el az országot. Ezért már 1795-ben újjászervezték a főiskolai oktatást, az országban több „École de Santé”-t alapítottak, melyek három éves sebészorvosi közös oktatás után egészségügyi tisztii rangot adtak a növendékeknek. 1806-ban Napóleon újjáalakította az egyetemeket, egységesítette az oktatást, és

ez a tanítási rend, kevés változással, napjainkig fennállt. Az egyetemi oktatást kiegészítette a kiváló növendékek számára fenntartott kórházi bentlakásos gyakorlat, ahol a francia orvostudomány legkiemelkedőbb egyéniségei nevelkedtek.

A szerző a gazdag anyagot világosan csoportosítja. Érdekes, átfogó képet ad a francia orvosképzés fejlődéséről. Bőséges bibliográfia egészíti ki az izléses kiállítású kötetet.

K. Weigand Ilona

Peter Wobmann: Albrecht von Haller, der Begründer der modernen Hämodynamik. Darmstadt, Steinkopff Vlg. 1967. 32 S.

A bázeli egyetemen 1965-ben benyújtott doktori értekezés, mint az „Archiv für Kreislaufforschung” 1967-es évfolyamának (96—128. old.) különnyomata jelenik meg az egyetem Orvostörténeti Intézetének (vezető tanár: Dr. H. Buess) támogatásával.

Rövid bevezetés után, amely vázolja Albrecht von Haller (1708—1777) kultúris orvostörténeti helyét, megismerkedünk a híres biológus, botanikus és költő életének főbb állomásaival.

A II. fejezet a hátteret rajzolja meg: ismerteti a vérkeringésre vonatkozó kutatások Haller előtti jelentősebb adatait és eseményeit.

A III. fejezet tárgyalja Haller nézeteit és kutatási eredményeit két műve, a) az 1757-ben Lausanne-ban megjelent *Deux mémoires sur le mouvement du sang et sur les effets de la saignée, fondées sur expériences faites sur des animaux*; b) az 1757-től 1766-ig ugyanott „*Elemente Physiologiae Corporis Humani*” első két kötete alapján. Konkrétan a következő tárgypontokra nézve kapunk felvilágosítást: a szív, a véredények, nevezetesen az artériák pulzusa és vérnyomása, a vér áramlása az artériákban (módja, gyorsasága, akadályai); a vénák, a vénás vér áramlása (oka, sajátossága, sebessége), a vénák pulzusa és lumen-je.

A IV. fejezet méltatja Haller helyét a vérkeringéssel foglalkozó tudomány történetében. Az értekezés végén német és angol összefoglalás, valamint irodalomjegyzék található.

Említésre méltó hazai vonatkozás, hogy Haller b) alatt említett művét az I. Ratio Educationis tankönyvként írta elő a nagyszombati, majd budai orvosi karon. Ugyanott használták előírt tankönyvként Haller anatómiáját is.

Vida Tivadar

Dankwart Leistikow: Hospitalbauten in Europa aus zehn Jahrhunderten. Ein Beitrag zur Geschichte des Krankenhausbaus. Ingelheim am Rhein, C. H. Boehringer Sohn Vlg. 1967. 115 S. 131 T.

A nagyméretű album bevezetője rövid áttekintést nyújt a nyugat-európai kórházépítészeti fejlődéséről. A kórház, mint épület, kétségtelenül a vendégházból, a fogadóból ered, s ezt nemcsak a történelem, hanem az etimológia is bizonyítja: Hollandiában például a kórház neve ma is „gasthuis”. A korai középkor kórházépítésének mintaképeül régóta a Portóban található Pamma-

chius Xenodochiumát (i. sz. 398) szokás tekinteni, az eddig feltárt maradványok azonban nem elegendők a kapcsolat feltétlen megállapítására. Ami kétségtelenül már kórház típusnak nevezhető, az először az i. sz. 820 körül épült St. galleni benedekrendi kolostorkórház. A középkori kórházak építői sokáig a püspökök és világi főurak voltak, akik nemcsak az épület rendeltetését, hanem építészeti formáját is megszabták. Ezek a kórházak egyébként még mindig elég közel álltak a „szállás” vagy „vendégfogadó” fogalmához, hiszen a felveendőket általában előre kijelölték, s ezek halálukig ott maradtak. Ennek ellenére a középkor folyamán kialakult a kórház sajátos építészeti formája: a kórházterem és a melléképületek, a lepratelepek és a menedékházak, sőt létrejöttek a rendi és a polgári kórházak. A reneszánsz és a barokk a maga szellemének megfelelően alakította a kórházakat is, azonban az igazi modern, a gyógykezelést szolgáló kórház típus — az orvoslás és az orvostudomány fellendülésével, kifejlődésével együtt — a 19. század elején alakult ki. A kötet eddig a határig követi nyomon a kórházépítészet fejlődését. A továbbiakban típuscsoportok, illetve földrajzi megoszlás szerint foglalkozik a tanulmány a nyugati kórházakkal. Ezt a részt a 22 oldalas képmagyarázatok követik, amelyek az ábrázolt kórházak lényeges adatait is tartalmazzák. Végül 249 egészoldalas nyomat képezi a képanyagot, amely a következő országok kiemelkedő kórházait mutatja be: Németország, Dánia, Svédország, Norvégia, Anglia, Skócia, Hollandia, Belgium, Franciaország, Spanyolország, Svájc, Olaszország, Ausztria és 1—1 kép Görögországból, illetve Máltából.

A mű ritkán látható reprezentatív kiállításban jelent meg.

Buzinkay Géza

Rudolf Schmitz: Mörser, Kolben und Phiolen. Stuttgart, Franckh'sche Vlg. 1966. 206 S.

A munka nemcsak a címben feltüntetett eszközök, hanem az egész gyógyszerészet fejlődését bemutatja mozaikszerű képekben. A mű nagy értéke a számos nagyméretű színes műmelléklet, melyek között megtaláljuk nemcsak a XVIII. századbeli angol *J. Wright*, a XVII. századbeli *Th. Wyck* alchimista „műhelyé”-nek reprodukcióit, hanem egy ismeretlen holland festő képét is a XVI. századbeli gyógyszerzárról. Ez utóbbi azért is érdekes, mert a kép — a legtöbb effajta ábrázolástól eltérően — nemcsak az „officinát”, hanem a kép jó részét elfoglaló „laboratóriumot” is elének tárja, s e helyiségben a címül választott „mozsarak” és „lombikok” munka közben is láthatók a különféle desztilláló apparátusok mellett. Különös érdeklődésünkre tarthatnak számot a nálunk már oly ritka üveg- és tejuveg, barokk patikaedények képei is, amelyek egy részén még alchimista jelzések olvashatók felirat gyanánt (jelentésüket a szerző megadja). A Németországban oly népszerű homeopathia is helyet kapott a könyvben, és pedig egy pompás külsejű „házi-patika” képének szerepeltetésével, míg a másik — a tréfás jellegű illusztrációk között — a homeopathák és az allopathák között folyó „háború” képét mutatja.

Zboray Bertalan

Herbert H. Sanders—Kenkichi Tomimoto: The World of Japanese Ceramics. Tokyo, Palo Alto California, Kondansha International Ltd. 1968. 267 pp. 255. t.

A japán kerámia világának technikai problémáit világítja meg ez a mérnöki pontosságú, ugyanakkor egyáltalában nem „száraz”, sőt igen élvezetes stílusban megírt tanulmánykötet.

Az öt évezredes múltra visszatekintő japán kerámiaművészet esztétikai és művészettörténeti vonatkozásaival bőséges irodalom foglalkozik. Az az izgalmas kérdés azonban, hogy hogyan készülnek ezek a ritka szépségű tárgyak, eddig elkerülte a kutatók figyelmét. A kerámiaművészet vizuális szépsége rendszerint annyira elragadja a szemlélőt, hogy eszébe sem jut annak a kérdésnek a feltevése, hogy tulajdonképpen miként születik meg egy-egy remekműví tárgy.

Az első fejezetet a szerzők a szerszámoknak, eszközöknek és az anyagnak szentelik. Életteli leírásaik mögött bizton érzi az olvasó, hogy e könyv elkészülése mögött annak a több száz, ma is élő kerámikus művésznek gyakorlati tapasztalata rejtőzik, akikkel hónapokon keresztül közvetlen eszmecsereét folytattak. „A kerámia univerzális nyelv” — mondja az egyik japán művész, és hogy ez mennyire igaz, azt legjobban a magyar népi kerámiát ismerő olvasó bizonyíthatja, aki szinte otthon érzi magát, mikor a japán mesterek által használt eszközökről olvas, hisz azok jóformán azonosak azzal, amit a mi fazekasaink használnak. A formázó eljárások során — ez a könyv második fejezete — már sok olyan meglepő, kifinomultan egyszerű megoldással ismerkedhetünk meg, amely a hagyományos európai kerámiában újszerűnek hat. Itt érződik leginkább, hogy a múltó idő kultúrateremtő tényező. A tárgyak díszítési folyamatát könnyen érthetővé teszi, hogy ezt az összetett műveletet három részre bontva — követve a megmunkálás szigorú sorrendjét — tárgyalja a szerző. Az első részben formálás közbeni, a másodikban az égetés előtti, a harmadikban az égetés által létrehozott díszítésekkel ismerkedhetünk meg. Negyvenkét oldalon nyerünk bepillantást a különböző mázak világába. Sanders ebben a témakörben mozog legotthonosabban, látszik, hogy kedvenc kutatási területe. A mázak mint díszítőelemek különböző technológiai változatait nagy részletességgel ismerteti: máz alatti díszítés, monokróm mázak, réteges mázakkal való bánásmód, máz fölötti zománcok, a mázak és zománcok készítményi módja stb. Külön fejezetben foglalkozik a tea és a japán kerámikus sajátos viszonyával. A könyvet technikai információk zárják, amelyek égetési mutatókat, japán mázanyagokat, mázrecepteket, japán—amerikai mázósszehasonlító táblázatot, japán égető kemencék földrajzi elhelyezkedését, glosszáriumot és indexet tartalmaz. Az igen értékes könyv illusztrációi, tipográfiája és kötése a szokott magas színvonalon képviseli a japán könyvkiadást.

Pataki Zoltán

Mary Louise O'Brien: Netsuke. A Guide for Collectors. Rutland, Vermont, Tokyo, Ch. E. Tuttle Comp. 1965. 245 pp. 150 t.

A napjainkban divattá terebélyesedett netsuke-gyűjtéshez nyújt kitűnő kézikönyvet a szerző. Bevezetésében a netsuke etimológiai jelentését, a keletkezésének történetét, a viseleti vonatkozásokat és szokásokat, a szó helyes kiejtését (netsk) írja meg a szerző, hogy feltárja ennek a szó szoros értelmében vett „apróművészet”-nek európai ember számára bizarrnak tűnő szépségeit. A netsuke a pecsét-, dohány- és gyógyszerartó i n r ó zsinórra fűzött zára, amely tulajdonképpen melléktermékként jött létre a XIV. században. Fénykorát a XVIII. században érte el, és az európai viselet térhódításával a XIX. század végén hanyatlott le, de még ma sem szűnt meg. A szerző megismertet a japán faragóművészet e különleges alkotásainak főbb típusaival, jellemző stílusirányzataival. Külön fejezetben foglalkozik az anyaggal, a technikával és a használat alakította szabványokkal, amelyek betartása nélkül nem lehet netsukét alkotni. Huszonnyolc féle anyagot sorol fel, és ebbe még nem számolja bele a különböző faféléseket! (Általában 12 féle fát használtak fel netsuke készítéshez.) Az anyag széles skálája — az elefántcsonttól a dióhéjig — természetesen megszabja az alkalmazandó technikát is. Az ábrázolás tárgya (tájkép, élő emberek és állatok, történeti személyiségek, néprajzi és színházi vonatkozások, elvont fogalmak, axiomák, játékok, hangszerek, zodiákus jelek stb.) is kategorizálja a netsukéket. Részletes útmutatással szolgál a könyv a készítő mesterekről, iskolákról és irányzatokról. A két záró fejezet gyakorlati tanácsokat tartalmaz a gyűjtés típusairól és az ezzel kapcsolatos szerteágazó problémákról. Igen hasznos a híres netsukefaragók abc-sorrendes felsorolása, amely kiterjed nemcsak az időbeli adatokra, hanem a leginkább használt anyagra és az ábrázolás típusaira is.

A kötetet összefoglaló index zárja. Külön kell szólni a mesteri színes és szürke illusztrációkról, amelyek az élvezetesen megírt szöveget a látvány élményével gazdagítják. A kötet kiállítása, szép tipográfiája a japán könyvkiadás magas színvonalát dicséri.

Pataki Zoltán

FOLYÓIRATOKBÓL

Esther Fischer-Homberger: Hysterie- Misogynie — ein Aspekt der Hysteriegeschichte. — Gesnerus, 1969. 1—2. 117—127 S.

A hisztéria tipikusan a női nemre jellemző megbetegedés, a misogynia pedig nőgyűlölet. A cikk kérdésfeltevése: történeti szempontból nézve van-e a kettő között összefüggés. Négy történelmi példán keresztül — Platon, Jorden, Kraepelin és Weininger — kísérli meg bebizonyítani, hogy ahol hisztériát diagnosztizálnak, nincs messze a misogynia sem.

Platon nem vette emberszámba a nőket, „asszonyok és egyéb állatok”-ként emlegette. Magyarázata szerint a helytelen életet büntették azzal az istennel, hogy az illetőt nővé változtatták. A nők számos betegségét is az istenek büntetéseként fogta fel. A későközépkori boszorkányhit igen hasonlított Platon felfogásához: komolyan vitatkoztak például arról, hogy van-e a nőnek lelke, egyáltalán embernek tekinthető-e. A nők üldözése igen sokuk életébe került, míg akadtak orvosok, akik felléptek a boszorkányság babonája ellen. Közéjük tartozott az angol Edward Jorden, aki értekezést írt a hisztériáról. Boszorkányság nem létezik szerinte, a hisztéria pedig a méh betegsége, nem az ördög munkája. Tehát a nőket mentesítő diagnózist ad, s a büntetést érdemlő „boszorkányok” felmentését javasolja, mint betegekét.

A felvilágosodás kora, a 18. század kedvezőbb helyzetet teremt a nőknek:

azt nevezik náluk hisztériának, amit a férfiaknál hipochondriának. Aztán a 19. század, s különösen annak második fele a női emancipáció kora — s egyidőben a platonai nőgyűlölet reneszánsza is. Ismét feléled a boszorkányhit, csak éppen „hisztérika” elnevezéssel. A hisztériát már nem a méh, hanem a női idegrendszer betegségének tekintik. A női idegrendszert csökkentebb értékűnek tekintik, mint férfiét. Kraepelin pedig a női lélek fejletlen, gyerekes voltának tulajdonítja a hisztériát. Leírása szerint a hisztérika önző, uralkodni vágyó, hazug, önimádó, elégedetlen, az orvosok és a kórházak réme.

Végül mint tipikusan misogyniás egyéniséggel foglalkozik a szerző Otto Weiningerrel, aki 1903-ban, 23 éves korában írt *Geschlecht und Character* (Nem és jellem) című művével óriási sikert aratott: két év alatt öt kiadást ért el. Weininger többek között ezeket a megállapításokat tette: a legalacsonyabb rendű férfi is mérhetetlenül fölötte áll a legmagasabb rendű nőnek; a nő önmagában semmi, nincs személyisége, csak a férfin keresztül létezik. A hisztériát a női hazudozás szervi kríziseként magyarázta.

Esther Fischer-Homberger végül felhívja a figyelmet arra, hogy ha egy szociológiai szituáció és egy ideggyógyászati diagnózis között ilyen korreláció lehet, érdemes lenne több más területen is vizsgálni.

R. Harkó Viola

Francisco Guerra: The Identity of the Artists Involved in Vesalius's Fabrica 1543. = *Medical History*, 1969, 1. 37—50. pp.

Andreas Vesalius *De humani corporis fabrica* c. művének (1543), a reneszánsz nagy orvosi teljesítményének híressé válásában kiemelkedő szerepet játszottak anatómiai ábrázolásai. A kötetben azonban semminemű jelzést nem találunk, amelynek segítségével megállapíthatnánk a rajzok és fametszetek készítőit. Már közel kétszáz éve Llaguno ismertette Vasari megállapítását az illusztrátorokra vonatkozólag, sőt a Vesalius-kutatók is ismerik e megállapításokat, mégsem tulajdonítottak jelentőséget nekik. Vasari szerint a rajzokat Jan Steven van Calcar, a fametszeteket pedig Francesco Marcolini da Forli készítette. Vasarival együtt mindketten a velencei Tiziano-körhöz tartoztak az 1530-as évek végén. Egyébként maga Vesalius említette egy ízben, hogy van Calcar befejezett két rajzot az idegrendszerről, s várja az izmokról és belső szervekről készülő rajzok befejezését is. Azt is említi, hogy a csontváz és érrendszer rajzait közösen készítették az 1538-as *Tabulae* c. műben. Közvetve tehát Vesalius maga is valószínűsíti Vasari megállapításának helyességét, sőt ezt támasztja alá Marcolini és társai — Johann Britt és Giuseppe Porta — 1540—1542 között készített munkáinak gondos elemzése is.

Vesalius a *De humani corporis fabrica* című művével vívta ki magának a modern anatómia megteremtőjének címét. Most ebben a megbecsülésben méltóképpen osztozik Jan Steven van Calcar és Francesco Marcolini da Forli, akik tudományos értékén túl is minden idők egyik legkiemelkedőbb könyvalkotásává tették a Fabricát. *R. Harkó Viola*

Hanna Sygietyńska-Kwoczynska: Officinae sanitatis w osiemnastowiecznym Zamościu. = *Archivum Historii Medycyny*, 1969, 32. 147—164 p.

A magyar gyógyszerésztörténéseket is érdeklő téma, hogyan alakultak ki a középkorban a városi patikák és milyen volt a helyzetük a későbbi évszázadokban. A magyarországi és az európai helyzet összehasonlítását segíti elő Hanna Sygietyńska-Kwoczynska tanulmánya, amely egy lengyel város — Zamość — történetén keresztül enged bepillantani az előbb említett folyamatba. Ez a város Lengyelország délkeleti részén terül el, akkor tartományi székhely volt, és Jan Zamoyski — Báthori István lengyel király kancellárja — terveket készített Bernardo Morandóval a város átépítésére és reneszánsz arculatának kialakítására. Zamość jelentőségét csak növelte, hogy Zamoyski a 16. század végén 10 katedrás Akadémiát alapított itt, ahol a medicinát is tanították. Részben az oktatás, részben a város lakosságának számbeli megnövekedése számos patikus és orvos letelepedését eredményezte.

A betelepülő „jövvények” a humanista lengyel polgárság tipikus képviselői, akik könnyen illeszkednek be Zamość életébe és a városi évkönyvek tanúsága szerint hamarosan jelentős tisztségeket viseltek a városi magisztrátusban. A reneszánsz korában alapított zamości patikák nem jelentettek versenytársat a régebbi királyi és kolostori patikáknak. Az új gyógyszerárakat a Renek Weilkin (Nagy Piac téren) — a város centrumában — építették, és a polgárság ízlésének megfelelően rendezték be. A városban letelepedő híres patikus családokban (Lipowski, Piechowicz, Grabowicz és Reyneberger) apáról fiúra szállt a mesteriség, és a leszármazottak közül nem egy híres gyógyszerész lett.

Hanna Sygietyńska-Kwoczynska a város levéltárából előkerült patikai inventáriumok tanulmányozása segítségével rajzolta meg a zamości patikák helyzetét a 18. században. Számos érdekes adatot (gyógyszer-elnevezéseket, recepteket és elszámolásokat) közöl, amelyből következtetni lehet a lengyelországi patikák helyzetére és színvonalára. Külön emlí-

tést érdemelnek azok az adatok, amelyek a gyógyszerészek mellékjövédelmével, a patikusdinasztiaikkal és tagjaikkal más városokban való letelepedésével foglalkoznak. A szerző számos fényképet, térképet és alaprajzot mellékel.

Kapronczay Károly

John Neubauer: Novalis und die Ursprünge der romantischen Bewegung in der Medizin. = Sudhoffs Archiv, 1969, 2, 160—170.

A német romantika sokoldalúságát először ismerte fel és ábrázolta Ricarda Huch Die Romantik (1899) c. művében. Más szerzők mellett ő is összefüggésbe hozta a 19. századi német orvostudomány különböző irányzatait a romantikus költőkkel és művészekkel. „Romantikus orvosok” címmel szerepel egy fejezet művében, hol Kerner, Windischmann, Passavant, Carus, Schubert, Steffens, Ringseis és a többiek köréből hiányzik Novalis neve. A cikk szerzője ezzel egyetért, jóllehet ma Novalist többen a romantikus orvostudomány szellemi irányítójának, forrásának tekintik. Biográfiai adatok és egyéb dokumentumok bizonyítják, hogy Schelling — a természetbölcséleti iskola (Naturphilosophie) vezetője, a kor német orvosi filozófiájának legkiemelkedőbb alakja — Novalissal való megismerkedése előtt már kialakította nézeteit. A többi német romantikus orvos pedig vagy nem hivatkozik Novalisra, vagy mint költőről és vallásos gondolkodóról emlékezik meg róla. A 19. század eleji gyűjteményes Novalis-kiadásban orvostudománnyal kapcsolatos írásaiból csak igen kevés jelent meg, az is rendezetlen formában. Az összes művek új, kritikai kiadását (1. kötet 1960., 2.: 1965., 3.: 1969.) áttanulmányozva megállapíthatjuk, hogy Novalis szétszórta orvosi vonatkozású megjegyzéseit az általános tudománytörténetben kell értékelni, de a német romantikus orvostudomány tárgyalásánál nyugodtan mellőzhetők.

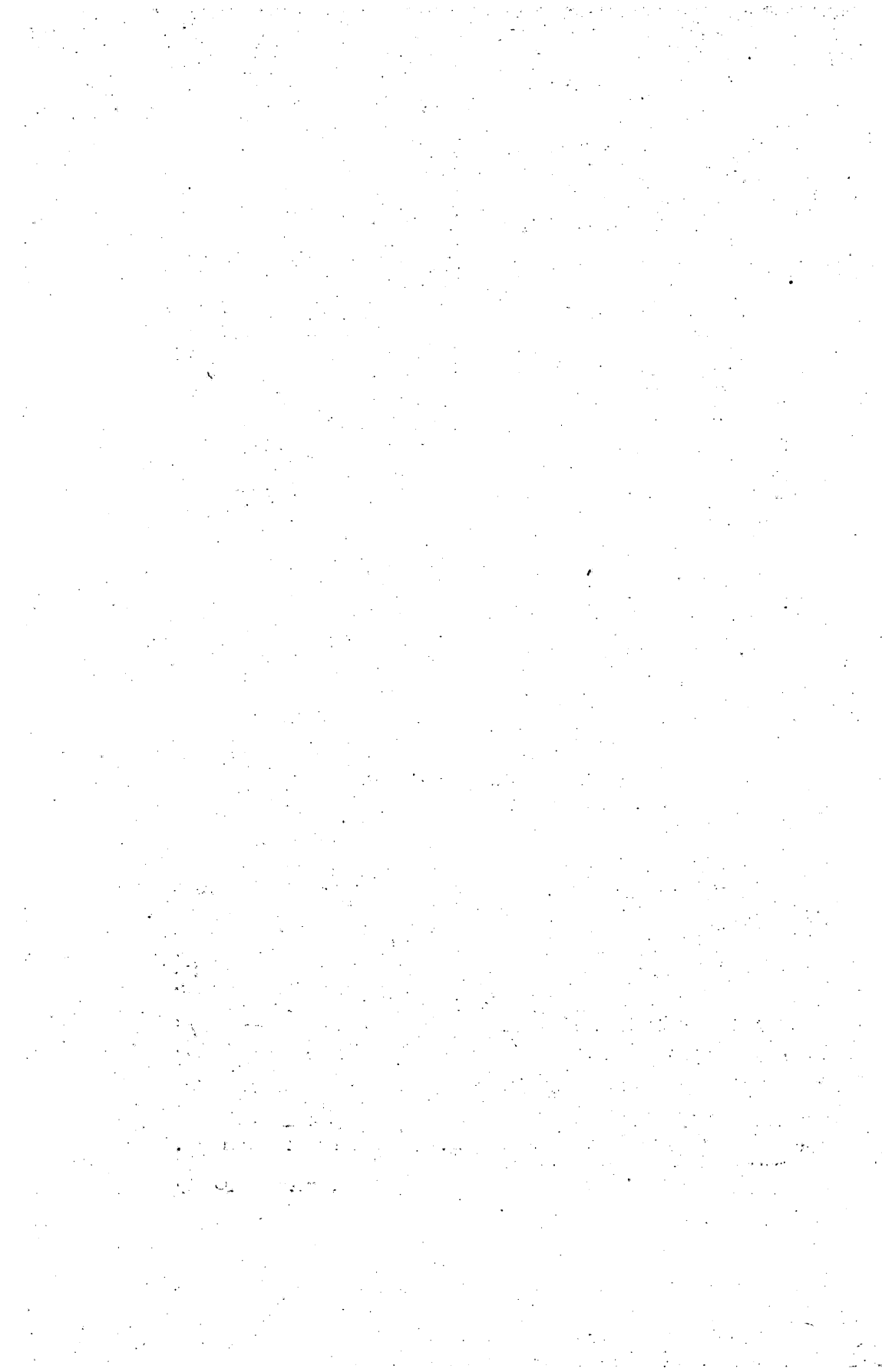
R. Harkó Viola

E. Novotný: Dalši přispevek k dílu Jana Viléma Zlamála. = Sborník Vysoké Skoly zemedelské v Brně, 1966, 3. 333—337 p.

A Brnóban megjelenő Sborník Zlamál János Vilmosra, a város szülöttjére, a Magyar Tudományos Akadémia egykori levelező tagjára emlékezik halálának 80. évfordulóján. A morvaországi születésű tudós elmélyültségével és szorgalmával beírta nevét a magyar állatorvostan történetébe. Novotný cikkében néhány nagy pillanatot villant fel Zlamál életéből, így ismerteti azokat a körülményeket, amik miatt elhagyta katonorvosi állását és magyar királyi országos állatorvos lett. A szerző főleg Zlamál 1848-as szerepével foglalkozik, hiszen a magyar szabadságharc aktív résztvevője volt. Maga Zlamál tanítványai-ból alakított nemzetőri századot, és 17 éves fia Nagy Sándor tábornok seregében teljesített szolgálatot. A magyar függetlenségi mozgalom mellé állt apát és fiát 1849. október 17-én letartóztatták, és a Neugebäudeba zárták. Szabadulása után két évre felfüggesztették az állatorvosi tanszék professzori állásából és csak 1851-ben engedélyezték működésének folytatását.

A közlemény érdekessége, hogy közli Zlamál Kossuth Lajoshoz írt beadványának fotokópiáját, amelyben az állatorvosoknak a humánorvosoktól való elkülönítését kéri. „E jelen időszakban mindenki a szabadság után sóvárogván az idegenek bilincseit lerázza. Ezen időszakban, amelynek szellemét senki a világon nem foghatja fel annyira, mint Ön Tisztelt Kormányzó Úr. Az általános átalakulás ezen időszakában teljes reménnyel vagyok, hogy Kormányzó Úr nem fogja túrni, hogy egy tudomány, amelynek a közjólét annyit köszönhet, még továbbra is hozzá nem értő emberorvosok gyámsága alatt nyögjön...” — írta, a kor által magyarázható túlzott hevességgel.

Kapronczay Károly

TISZTÚJÍTÁS A MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁGBAN

A Magyar Orvostörténelmi Társaság 1970. november 13-án tartotta tisztújító közgyűlését a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum Könyvtárában, a Társaság székhelyén. Elsőként a Társaság leköszönő elnöke, dr. Szodoray Lajos professzor, a Debreceni Orvostudományi Egyetem tanszékvezető tanára tartotta meg elnöki beszámolóját. Megemlékezett a Társaság közelmúltban elhunyt tagjairól, dr. Jeney Endre professzorról, dr. Bencze József és dr. Ormos Pál főorvosokról. A továbbiakban beszámolt elnöki időszakának (1966—1970) eseményeiről, a Társaság működésének sikereiről, amelyek közül elsőként az orvostörténelem fakultatív oktatásának bevezetését emelte ki a debreceni és a budapesti orvostudományi egyetemeken. A lelépő elnökség és vezetőség nevében a taglétszám növelésének szükségességét ajánlotta különösen a közgyűlés figyelmébe, hiszen a Magyar Orvostörténelmi Társaság ma még a MOTESZ kis létszámú szakosztályai közé tartozik, annak ellenére, hogy az utóbbi időben nyolcvanról százhuszra emelkedett a tagok száma. „Eddigi tapasztalataim szerint — mondta Szodoray professzor — nem állja meg az a feltevés a helyét, mely szerint fiatal orvosaink kevésbé érdeklődnek orvostörténelmi kérdések iránt. Feladatunk tehát, hogy a hozzánk forduló fiatalokat segítsük, és megfelelő kérdések vizsgálatával megbízunk. Azt is el kell érnünk, hogy előadó üléseinken egyre több fiatal üdvözölhessünk mint előadót.”

Dr. Réti Endre, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója, a Társaság eddigi főtitkára beszámolójában a Társaság által rendezett ünnepekre és tudományos ülésekre, illetve a bel- és külföldi tudományos életben a Társaság részvételére helyezte a hangsúlyt. Ismertette a Társaság delegációinak sikeres szereplését a két legutóbbi nemzetközi orvostörténelmi kongresszuson (Sienna, 1968; Bukarest-Konstanca, 1970), a Német Orvostörténelmi Társaság 1969-es weimari kongresszusán és ugyancsak 1969-ben a Szlovák Tudományos Akadémia által a nagyszombati egyetem orvostudományi kara megalapításának 200. évfordulójára Szomolányban és Nagyszombatban rendezett tudományos ülésszakon. Az elmúlt évek belföldi eseményei közül kiemelte az 1968-ban, Semmelweis születésének 150. évfordulójára rendezett ünnepegsorozatot, valamint az 1969-ben a budapesti Orvostudományi Egyetemen rendezett 200. éves ünnepegsorozatot, akadémiai tudományos ülésszakot és a Társaság által rendezett ünnepi ülést. Főtitkári beszámolójában foglalkozott annak

fontosságával — amit már az elnöki beszámoló is kiemelt —, hogy a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság felvetette: 1974-es kongresszusának színhelyéül esetleg Budapestet jelöli. Ez a tény magában is bizonyítja a magyar orvostörténelem, a Magyar Orvostörténelmi Társaság elismertségének növekedését, az 1968 óta tartalmában és formájában megújult Orvostörténelmi Közleményeknek nemzetközileg is jelentős szerepét a szakmában, valamint a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtárnak külföldön is terjedő hírnevét.

A következőkben dr. Antall József, a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtár helyettes igazgatója, az Orvostörténelmi Közlemények szerkesztője, a Társaság titkára tartotta meg beszámolóját. Főként a hazai orvostörténelmi kutatások bázisintézetének, a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtárnak tevékenységével foglalkozott. Összefoglalta, hogy mind a Társaság tevékenységének élénkülésében, elmélyülésében, mind hírnevének gyarapodásában mennyire fontos szerepet tölt be ez az intézet, mennyire jelentős, hogy az 1968-as közös egészségügyi és művelődésügyi miniszteri rendelettel egyesülhetett a Múzeum és Könyvtár, megnyílt az első állandó kiállítás, és újjászületett az Orvostörténelmi Közlemények, megnövekedett példányszáma, rendszeressé vált kapcsolata a bel- és külföldi kutatókkal, társintézetekkel.

Az intézet eredményes működését egyébként az a tény biztosítja, hogy az Egészségügyi Minisztérium az Országos Reuma és Fizioterápiás Intézet költségvetésének keretében gondoskodik az országos intézet működéséről, az ORFI igazgatósága pedig a lehetőségekhez képest messzemenően elősegíti az orvostörténelem ügyét.

A beszámolóok sorát dr. Karasszon Dénesnek, az Országos Közegészségügyi Intézet tudományos főmunkatársának, a Társaság pénztárosának jelentése zárta be. A beszámolókat ezután hozzászólások követték, amelyek két téma köré csoportosultak. Az orvostörténelem egyes kérdéseivel összefüggő és az 1974-es nemzetközi kongresszus előkészítését illető témákat vetettek fel a hozzászólók. Ezt követően dr. Szodoray Lajos professzor, elnök benyújtotta lemondását a maga, az elnökség és a vezetőség nevében. A tisztújító közgyűlés elnökségét dr. Farkas Károly professzor, az Országos Reuma és Fizioterápiás Intézet igazgató főorvosa, a Társaság tiszteletbeli elnöke vette át. Elnökségével bonyolódott le két fordulóban a titkos választás. Először a jelölő bizottság javaslata alapján a Társaság jelenlevő tagjai a vezetőséget, a pénztárost, az ellenőrt és a számvizsgáló bizottság tagjait választották meg, majd a vezetőség megválasztotta az elnökség tagjait. Az új tisztségviselők a következők lettek: tiszteletbeli elnök dr. Farkas Károly professzor, elnök dr. Réti Endre, társelnök és a Weszprémi Emlékérem Bizottságának elnöke dr. Szodoray Lajos professzor, orvos-alelnök dr. Regöly-Mérei Gyula, a Magyar Tudományos Akadémia főmunkatársa, gyógyszerész-alelnök dr. Zalai Károly, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Egyetemi Gyógyszertárának igazgatója, főtitkár dr. Schultheisz Emil, a Központi Állami Kórház igazgató, főorvosa, titkár dr. Antall József, pénztáros dr. Karasszon Dénes, ellenőr dr. Huszár György, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Fogpótlástani Klinikájának docense, a számvizsgáló bizottság elnöke dr. Katona Ibolya, az Egészségügyi Minisztérium szaktanácsadója. A Társaság új vezetősége a következő tagokból

áll: Antall József, Balogh János, Bíró Imre, Birtalan Győző, Blázy Árpád, Elekes György, Farkas Károly, Halmai János, Riskóné Harkó Viola, Kádár Zoltán, Kenéz János, Kérdő István, Kiszely György, Regöly-Mérei Gyula, Réti Endre, Schultheisz Emil, Sós József, Szállási Árpád, Szentgyörgyi István, Székely Sándor, Szodoray Lajos, Szőkefalvi-Nagy Zoltán, Tasnádi Kubacska András, Varannai Gyula, Zalai Károly, Zboray Bertalan, Zoltán Imre. Az új vezetőség póttagjai: Buzinkay Géza, Felkai Tamás, Grynaeus Tamás, Kapronczay Károly, Loránd Nándor, Perjés Gábor, Szabó Lóránt. A számvizsgáló bizottság tagjai: Allodiatorisz Irma és Pataki Zoltán; póttagjai: Jantsits Gabriella, Kárpáti Endre és Mohr Imre.

B. G.

The Hungarian Society for the History of Medicine held its electoral meeting on 13th of November, 1970 and elected the new presidium and board of the society. The newly-elected office-bearers are the following:

Károly FARKAS, Prof. Dr. med., — Honorary President

Endre RÉTI, Dr. med., — President

Lajos SZODORAY, Prof. Dr. med., — Co-President, President of the
Weszprémy Commemorative
Committee

Gyula REGÖLY-MÉREI, Dr. med., — Vice President for Medicine

Károly ZALAI, Dr. pharm., — Vice President for Pharmacy

Emil SCHULTHEISZ, Dr. med., — Secretary General

József ANTALL, Dr. phil., — Secretary

Dénes KARASSZON, Dr. med. vet., — Treasurer

György HUSZÁR, Dr. med., — Supervisor

Ibolya KATONA, Dr. med., — President of the Auditing Commission

The newly-elected members of the Board are the following:

József ANTALL, János BALOGH, Imre BÍRÓ, Győző BIRTALAN, Árpád BLÁZY, György ELEKES, Károly FARKAS, János HALMAI, Viola R. HARKÓ, Zoltán KÁDÁR, János KENÉZ, István KÉRDŐ, György KISZELY, Gyula REGÖLY-MÉREI, Endre RÉTI, Emil SCHULTHEISZ, József SÓS, Árpád SZÁLLÁSI, István SZENTGYÖRGYI, Sándor SZÉKELY, Lajos SZODORAY, Zoltán SZŐKEFALVI-NAGY, András TASNÁDI KUBACSKA, Gyula VARANNAI, Károly ZALAI, Bertalan ZBORAY, Imre ZOLTÁN. Assistant members of the Board are: Géza BUZINKAY, Tamás FELKAI, Tamás GRYNAEUS, Károly KAPRONCZAY, Nándor LÓRÁND, Gábor PERJÉS, Lóránt SZABÓ.

Members of the Auditing Commission are: Irma ALLODIATORISZ and Zoltán PATAKI; its assistant members are: Gabriella JANTSITS, Endre KÁRPÁTI and Imre MOHR.

V. R. H.

MANNINGER REZSŐ
(1890—1970)

A magyar állatorvostudomány egyik nagy alakja hunyt el február 4-én, a kétszeres Kossuth-díjas akadémikus, dr. Manninger Rezső. Az Állatorvosi Főiskola elvégzése után Járványtani Intézet tanársegédéként kezdte pályafutását, 1934-től az Intézet vezetője, egyetemi tanár volt 1963-ig. 1928-ban az ő nevéhez fűződött az Országos Állategészségügyi Intézet megszervezése, amelyet 1943-ig vezetett. Több egyetem különböző vezető tisztségét töltötte be, több társaság elnöke, 1960—1967 között a Magyar Tudományos Akadémia egyik alelnöke volt, tizenkét külföldi akadémia tagja és számos egyetem tiszteletbeli doktora, több magas rangú kitüntetés tulajdonosa volt. Világszerte ismert és elismert szakirodalmi munkásságot fejtett ki; munkái magyar és idegen nyelven több kiadásban jelentek meg. Múzeumunk gyűjteményének gyarapítói között tarthatjuk számon. Személyes látogatása során nyújtotta át Lord Lister Manninger Vilmoshoz írott levelét, amellyel múzeumunkat komoly értékhez juttatta.

B. G.

PANDULA EGON
(1916—1970)

Nagy veszteség érte a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Gyógyszerésztudományi Karát és az egész magyar gyógyszerészetet, mikor február elején dr. Pandula Egon kandidátus, egyetemi tanár, dékánhelyettes, gyógyszerész-ezredes tragikus hirtelenséggel elhunyt. A budapesti egyetemen szerzett oklevele és doktorátusa után több évtizeden át dr. Mozsonyi Sándor professzor mellett mint adjunktus, később mint docens vett részt a Gyógyszerészeti Intézet munkájában. 1963-ban az intézet vezető professzora lett. 1950 óta a honvédség gyógyszerészeti karában is vezető szerepet töltött be, ahol munkásságáért több kitüntetésben, majd 1969-ben gyógyszerész-ezredesi előléptetésben részesült. Tudományos munkásságát több közleménye és két, elismerést nyert tankönyve dokumentálja. Ha nem is volt aktív gyógyszerésztörténész, de támogatta a Múzeumot és a Könyvtárat, több értékes tárgyhoz juttatta hozzá intézetünket, és többször meglátogatta a Múzeumot.

Z. B.

KRISZTINKOVICH BÉLA
(1887—1969)

Miként atyja, ő is mérnök volt, nem sokkal halála előtt kapta meg gyémántdiplómáját. 1909-ben a Magyar Fiat Műveknél kezdte meg munkásságát. Az első világháború után a Magyar Ruggyantaárugyárnál dolgozott, és nyugdíjba vonulásáig ebben az iparágban tevékenykedett. Előadója volt a Mérnök Továbbképző Intézetnek, az Autóműszaki Intézetnek és tudományos munkatársként dolgozott a Gumiipari Központi Kutató Laboratóriumában.

Volt azonban Krisztinkovich Bélának egy másik arca is, amely hozzánk, orvostörténészekhez igen közel állt, és mi úgy érezzük, hogy ez a szép szenvedély adta meg életének igazi tartalmát, ez tette a szó szoros értelmében „színessé” alkotómunkáját: a magyar keramika iránt érzett olthatatlan szeretete. A Szent György Céh alapító

tagja volt, mely a Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesületeként működött 1909-től 1945-ig. Már az első világháború kitörésekor jelentős holicsei gyűjteménye volt, amely azonban hosszú harcéri szolgálata alatt nyomtalanul eltűnt. Layer Károly (1878—1937), az Iparművészeti Múzeum igazgatója irányította figyelmét a Holicst megelőző magyar keramikára. Előbb népművészeti cserepeket gyűjtött, majd a harmincas években a habán fazekasművészetben találta meg igazi kutatási és gyűjtőterületét. Ekkor szélesítette nemzetközivé kapcsolatait. A második világháború előtt ismerkedett meg dr. A. B. Kirner baptista lelkésszel, aki az újkeresztények (anabaptisták) eredeti történeti forrásait dolgozta fel. 1945 után teljesen szakosította magát a habán fajanszra. Az ötvenes években csak kutató munkát végzett és irodalmilag dolgozta fel eredményeit. Ekkortól kezdve lett az európai keramikai szaklapok állandó munkatársa. Cikkei, értekezései itthon a Szabad Művészetben, a Művészettörténeti Értesítőben, a Művészettörténeti Dokumentum Központ és az Iparművészeti Múzeum évkönyveiben láttak napvilágot. Összefoglaló — népszerűsítő — munkája a Corvina Kiadónál jelent meg három (angol, német, cseh) nyelven 1962-ben.

Legnagyobb elégtételként emlegette, hogy a holland, német, svájci egyesületek tagja lett és nemzetközi fórumokon meghívott előadóként ismertethette kutatásainak eredményeit, öregbítve a magyar keramikakutatók hírnevét. A faenzai múzeum kétszer is vendégül látta, és ekkor lett a „Faenza” című, nagy nemzetközi hírnévnek örvendő tudományos folyóirat állandó munkatársa. Különösen büszke volt J. V. Charlestonnak, a londoni Victoria and Albert Museum munkatársának (keeperjének) véleményére, aki a Fayance Pottery c. könyvét „standard work”-nek minősítette. Mikor 1962-ben az Iparművészeti Múzeum Baráti Körének elnökévé választották, írta: „igyekszem a műbarátok szellemi közösségét termékenyen ápolni a honi kultúra fejlesztésére”.

Szinte halála pillanatáig hihetetlen szívóssággal és szellemi frisseséggel dolgozott, levelezett és tervezett. Orvostörténeti vonatkozású habán edényeinek egy igen értékes részét a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak engedte át. Könnyes szemmel örült, hogy a fekete bársony háttérben mennyire „izzanak” kedvenc habánjainak színei. Most, hogy örökre elment közülünk, ő maga vált háttérre.

P. Z.

D r. KLANICZAY GYULA
(1892—1970)

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár egy hosszú közszolgálat utolsó állomásaként egyik munkatársától búcsúzott Klaniczay Gyula személyében.

Kiegyensúlyozott, harmonikus ember volt. Tudomány és művészet, tudás és gyakorlati tevékenység összhangja jellemezte. Államtudományi doktorátusát és színművészeti akadémiai diplomáját is egyszerre szerezte meg 1919-ben. Gesztusok nélküli ember volt, akit a valóságban igen elcsépelet szó tisztán jellemzett: a szolgálat! Szorgalom és derű, szervező készség és józan ész jellemezte magatartását és tevékenységét.

Szerénységét külön is érdemes volt tanulmányozni. Szinte láthatatlanul, elvonulva és háttérben maradvá alkotott, csak az eredmény mutatta meg tevékenységét. Szolgálatkészsége legendás volt!

Ha a történelemmel párhuzamosan alakuló életútját megfigyeljük — két világháborúban vett részt! —, az újrakezdés csodálatos adományát és hitét fedezhetjük fel egyes buktatóinál, átmeneti töréseinél. Ennek szellemében értékelhetjük nagyszerű tevékenységét a második világháború befejezése után, amikor a Népjóléti Minisztérium keretében, még szélesebb körben, mint korábban a Gyermekvédő Ligában, folytathatta szociális és humanista szemléletének megfelelő tevékenységét.

Néhány esztendő múlva, amikor sorsa úgy hozta, hogy távoznia kellett: nem tetszelgett a bajban, elment asztalosinasnak és segédlevelet szerzett! Derével és szorgalommal végezte ezt is. 1952-ben már az Országos Orvostörténeti Könyvtár dolgozója volt, s hamarosan könyvtárosként szerzett magának megbecsülést. Igen nehéz körülmények között, a mai intézet mindkét részlegének, a Könyvtárnak és az előkészítés alatt álló Múzeumnak is igen nagy szolgálatokat tett. Fáradhatatlanul gyűjtötte be a kallódó értékeket, s józan eszével és szervező készségével — külön könyvtárosi szakismeret nélkül is — rendet tudott vinni munkájába.

Az utóbbi időben találtunk rá mint kutatóra, és kértük fel egy fontos közlemény elkészítésére. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány debreceni keltezésű egészségügyi rendeleteit összegezte és látta el bevezető tanulmánnyal. Dolgozatának megjelenése — Közleményeink 54. kötetében — csak napokkal késett el, pedig nagy örömet okozhatott volna neki, ha megéri.

Emlékét megőrizzük, rokonszenves alakja reá kerül intézetünk történetének lapjaira. (Temetésén az intézet nevében Antall József búcsúztatta.)

M E S T E R G É Z A
(1899. II. 8.—1970. II. 12.)

Néhány nappal nyugdíjba vonulása után búcsúztunk el Mester Gézától, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár munkatársától. Az első világháborús katonaskodás után a Központi Vámigazgatóság tisztviselője lett. A II. világháború alatt kapcsolódott a vöröskeresztes mozgalomba. 1944-ben a Svéd Vöröskereszt Magyarországi Központjánál a Menlevél Osztályon szolgált. A háború befejezése után mint a Svéd Vöröskereszt, majd a Magyar Vöröskereszt Budapest XI. kerületi vezetője irányította a hadifoglyok, deportáltak segélyezését, járványok elkerülése céljából az oltóanyag beszerzését. Ezt követően különböző vállalatoknál gazdasági jellegű állásokban dolgozott, s 1957-ben került az ORFI-hoz, 1964-ben pedig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kötelékébe lépett, ahol 1968-tól mint gazdasági főelőadó teljesített szolgálatot egészen haláláig. Működése egybeesett a Múzeum létesítésével, költözködésével, a kiállítás megnyitásával, a Múzeum és Könyvtár szervezeti egyesülésével.

Legutoljára „Jean Henri Dunant — a Vöröskereszt megalapítója emlékére” című dolgozata jelent meg Közleményeink 48—49. kötetében, s ez mintegy közös jelképe lett vöröskeresztes és orvostörténeti múzeumi pályájának.

B. G.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Our COMMUNICATIONES DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE (ORVOS-TÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK) is published quarterly and publishes works relating to all aspects of the history of medicine and pharmacy and the various related sciences.

Manuscripts for publication should be addressed to József Antall, Editor, Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapest II., Török u. 12. Hungary. Previously unpublished texts and documents, short papers are invited. The maximum length for original articles is about 20–25 sheets.

Manuscripts should be typewritten on one side of the paper only with double spacing and wide margins; the original typescript and one clear carbon copy should be sent. The Editor reserves the right to make literary corrections.

References: literature cited should be arranged alphabetically by author or by numbered in accordance with the order of their appearance in the text and should contain name(s) and initial(s) of author(s) and full title of paper or work. Journal articles should also include name of journal, year, volume, number and complete pagination. With books, the city of origin, publisher, date, and full pagination should be given.

Illustrations must be numbered, marked lightly on the back with the author's name and provided with a suitable legend which should include particulars of their source and should be typed on a separate sheet in double space. Original articles written in foreign language are also accepted. In this case the Editorial Board will make a summary in Hungarian. If the original article is written in Hungarian, a summary in foreign language on 1–2 sheets should be sent.

A *galley proof*, which should be corrected and returned as quickly as possible to the Editor, will be sent to every contributor of an original article.

Reprints. Twenty-five reprints of main articles are provided to an author free of charge. Further reprint orders must be sent with the corrected galley proofs.

Correspondence relating to the publication of papers or subscriptions, orders, etc., and review copies of books and reprints should be addressed to the Editorial Board, the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapest, II., Török u. 12. Hungary.

CONTRIBUTORS TO THIS ISSUE

- József ANTALL, M. A., Dr. phil., Historian, F.I.S.H.M., F.I.S.H.Ph., Secretary and Member of the Presidium of the H.S.H.M., Member of the Board of the H.S.H.S.Ph., Deputy Director of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Editor of the Comm. Hist. Artis Med.
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára
Budapest II., Török u. 12. Hungary
- Mária BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Dr. phil., C.Sc., Scientific Worker of the Department of the History of Sciences and Technology of the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences
Slovenská Akadémia Vied Historický Ústav. Oddelenie pre dejiny prírodných, lekárskych a technických vied.
Bratislava, Jiráskova 3, Czechoslovakia
- Géza BUZINKAY, B. A., Literary Historian, Assistant Member of the Board of the H.S.H.M., Librarian of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Assistant Editor of the Comm. Hist. Artis Med.
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára
Budapest II., Török u. 12. Hungary
- Ladislav DOHNÁNY, Dr. med., Head Physician of the IIInd Polyclinic
Poliklinik č. 2.
Bratislava, Czechoslovakia
- Norbert DUKA ZÓLYOMI, Dr. jur. and Dr. phil., C.Sc., Scientific Worker of the Department of the History of Sciences and Technology of the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences
Slovenská Akadémia Vied Historický Ústav. Oddelenie pre dejiny prírodných, lekárskych a technických vied.
Bratislava, Jiráskova 3, Czechoslovakia
- Károly FARKAS, Prof. Dr. med., D.Sc., F.I.S.H.M., Honorary President of the H.S.H.M., Director of the National Institute of Rheumatism and Physiotherapy
Országos Reuma- és Fiziotherápiás Intézet
Budapest II., Frankel Leó u. 17/19. Hungary
- Sándor FEKETE, Prof. Dr. med., D.Sc., Honorary Member of the Board of the H.S.H.M., Director of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary

Radoslav FUNDÁREK, Dr. pharm., D.Sc., Scientific Worker of the Department of the History of Sciences and Technology of the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences

Slovenská Akadémia Vied Historický Ústav. Oddelenie pre dejiny prírodných, lekárskych a technických vied

Bratislava, Jiráskova 3, Czechoslovakia

István GYÖRFFY, Dr. med., Eye Surgeon, Associate Professor of the IInd Department of Ophthalmology of the Semmelweis Medical University of Budapest, Head of the Contact Lens Institute

Semmelweis Orvostudományi Egyetem II. sz. Szemészeti Klinikája

Budapest VIII., Mária u. 39. Hungary

János HALMAI, Prof. Dr. pharm., C.Sc., F.I.S.H.Ph., Member of the Board of the H.S.H.M., Honorary President of the H.S.H.S.Ph., Director of the Institute of Pharmacognosy of the Semmelweis Medical University of Budapest

Semmelweis Orvostudományi Egyetem Gyógynövény- és Drogismereti Intézete

Budapest VIII., Üllői út 26. Hungary

Viola R. HARKÓ, Dr. phil., Literary Historian, Member of the Board of the H.S.H.M., Head of Department of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára

Budapest II., Török u. 12. Hungary

Ivan HRABOVEC, M. A., Biologist, Scientific Worker of the Encyclopaedic Cabinet of the Slovak Academy of Sciences

Encyklopedický Kabinet Slovenskej Akadémie Vied

Bratislava, Gorkého 12. Czechoslovakia

György HUSZÁR, Dr. med., Dentist, C.Sc., Member of the Presidium of the H.S.H.M., Assistant Professor of the Prosthetics of the Semmelweis Medical University of Budapest

Semmelweis Orvostudományi Egyetem Fogpótlástani Klinikája

Budapest VIII., Mária u. 52. Hungary

Károly KAPRONCZAY, M. A., Historian, Assistant Member of the Board of the H.S.H.M., Deputy Head of Department of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary

Ibolya KATONA, Dr., med., F.I.S.H.M., Member of the Presidium of the H.S.H.M., Scientific Consultant of the IVth Department of the Ministry of Health

Egészségügyi Minisztérium IV. Főosztálya

Budapest V., Akadémia u. 10. Hungary

Erna LESKY, Dr. med. and Dr. phil., F.I.S.H.M., Professor of the University of Wien, Director of the Institute of the History of Medicine

Institut für Geschichte der Medizin der Universität Wien

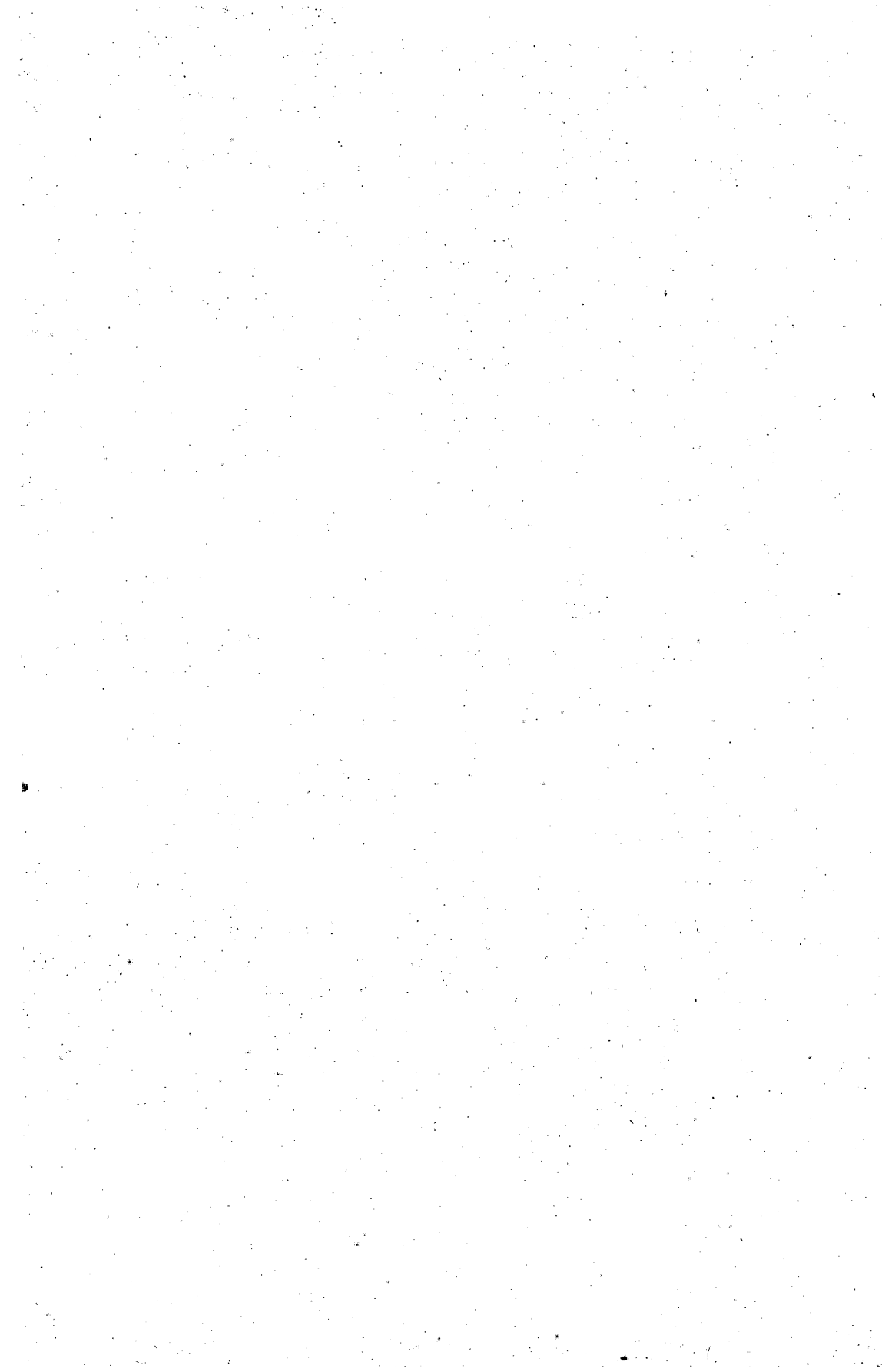
A-1090 Wien 9, Währinger str. 25. Austria

László NEBENFÜHRER, Dr., med., Dermatologist, Member of the Board of the H.S.H.M., Head of Institute of Dermatology, Chief Medical Officer of the János Hospital

- János Kórház és Rendelőintézet
Budapest XII., Diósárok u. 1. Hungary
- Zoltán PATAKI, Dr. jur., M.A., Member of the Auditing Commission of the H.S.H.M., Head of Department of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary
- Frigyes PERÉNYI, Dr. rer. nat., Pharmacist, Extern Scientific Worker of the Department of the History of Sciences and Technology of the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences
Slovenská Akadémia Vied Historický Ústav. Oddelenie pre dejiny prírodných, lekárskych a technických vied.
Bratislava, Jiráskova 3. Czechoslovakia
- Gyula REGÖLY-MÉREI, Dr. med., C.Sc., F.I.S.H.M., Vice President of the H.S.H.M., Senior Research Fellow of the Hungarian Academy of Sciences
Budapest V., Szent István krt. 21. Hungary
- Endre RÉTI, Dr. med., C.Sc., Assistant Secretary of the I.S.H.M., President of the H.S.H.M., Director of the Central Library of the Semmelweis Medical University of Budapest
Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
Budapest VIII., Üllői út 26. Hungary
- Emil SCHULTHEISZ, Dr. med., F.I.S.H.M., F.I.S.H.Ph., Secretary-General of the H.S.H.M., Director of the Central Hospital
Központi Állami Kórház
Budapest XII., Kútvolgyi út 4. Hungary
- Josef ŠIMONČIČ, M. A., Historian, Director of the Provincial Archiv of Trnava
Okresný Archiv Trnava, Czechoslovakia
- József SÓS, Prof. Dr. med., D.Sc., Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences, Member of the Board of the H.S.H.M., Director of the Institute of Pathophysiology of the Semmelweis Medical University of Budapest
Semmelweis Orvostudományi Egyetem Kórélettani Intézete
Budapest IX., Hógyes Endre u. 9. Hungary
- Árpád SZÁLLÁSI, Dr. med., Member of the Board of H.S.H.M., District Doctor
Esztergom, Monteverdi u. 4. Hungary
- Sándor SZÉKELY, Dr. med., C.Sc., F.I.S.H.M., Member of the Board of the H.S.H.M., Director of the National Medical Library and Center for Documentation
Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ
Budapest VIII., Szentkirályi u. 21. Hungary
- Lajos SZODORAY, Prof. Dr. med., D.Sc., F.I.S.H.M., Co-President of the H.S.H.M., Director of the Clinic of Dermatology and Venereal Diseases of the Medical University of Debrecen
Debreceni Orvostudományi Egyetem Bőr- és Nemikórtani Klinikája
Debrecen 10. Hungary
- Zoltán SZÓKEFALVI-NAGY, Dr. phil., C.Sc., Member of the Board of the H.S.H.M., Professor of the Chemistry of the Teachers' Training College of Eger
Egri Tanárképző Főiskola
Eger, Szabadság tér 2. Hungary

- András TASNÁDI KUBACSKA, Dr. phil., D.Sc., Member of the Board of the H.S.H.M., Head of Department of the Hungarian State Institute of Geology Magyar Állami Földtani Intézet
Budapest XIV., Népstadion út 14. Hungary
- Tivadar VIDA, M.A., Scientific Worker of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára
Budapest II., Török u. 12. Hungary
- Károly ZALAI, Dr. pharm., F.I.S.H.M., F.I.S.H.Ph., Secretary-General of the H.S.Ph., Vice President of the H.S.H.M., Reader, Leader of the University Dispensary
Semmelweis Orvostudományi Egyetem Gyógyszertára
Budapest IX., Hőgyes Endre u. 7/9. Hungary
- Bertalan ZBORAY, Dr. pharm., F.I.S.H.Ph., President of the H.S.H.S.Ph., Scientific Worker of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary
- Imre ZOLTÁN, Prof. Dr. med., D.Sc., Member of the Board of the H.S.H.M., Rector of the Semmelweis Medical University of Budapest, Director of the IInd Department of Obstetrics and Gynecology of the Semmelweis Medical University of Budapest
Semmelweis Orvostudományi Egyetem II. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikája
Budapest VIII., Üllői út 78. Hungary

- F.I.S.H.M. Fellow of the International Society of the History of Medicine
F.H.S.H.M. Fellow of the Hungarian Society of the History of Medicine
F.I.S.H.Ph. Fellow of the International Society for the History of Pharmacy
F.H.S.H.S.Ph. Fellow of the Historian Section of the Hungarian Society of Pharmacy
C.Sc. Holder of Candidate's Degree
D.Sc. Holder of Doctor's Degree

Therapia Hungarica

ist eine in deutscher, englischer, französischer und russischer Sprache vierteljährlich erscheinende Zeitschrift, die über die neuesten Ergebnisse der pharmakotherapeutischen Forschungsarbeit in Ungarn berichtet.

Sollten Sie an dieser Veröffentlichung interessiert sein, werden Ihnen auf Anfrage kostenlose Musterexemplare zugesandt.

THERAPIA HUNGARICA

Budapest 5 · Postfach 64

Ungarn

medimpex

Budapest 5 · Postfach 126

Arzneispezialitäten · Pharmazeurische Substanzen
Impfstoffe · Arzneimittel für die Veterinärmedizin
Futterergänzungsmittel · Laborchemikalien · Radio-
aktive Produkte · Heilpflanzen · Heil- und Bitterwasser
Ätherische Öle